FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

2

LİTERA YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

2

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

Fütûhât-ı Mekkiyye Projesi MACİTLER GRUP'un
desteği ile gerçekleştirilmektedir.

LITERA
YAYINCILIK

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL – 2007
İnternet satış: www.e-literayayin.com

ÜÇÜNCÜ SİFR

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ON BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Kevnî İlimlerin Değişmesinin Bilinmesi ve Temel İlimler Hakkında Bazı Noktalar

Yaratıkların (kevn) ilimleri bir şekilde değişir
Hakkın ilminin ise, yok olması umulmaz

Hepsini olumlar ve olumsuzlarız
Onların değeri hakkında hallere göre hüküm veririz

İlahi! Sizi sizden başkası nasıl bilebilir?
Senin gibi mübarek ve münezzeh bir zat'ı

İlahi! Sizi sizden başkası nasıl bilebilir?
Acaba sizin için örnek olacak bir başkası mı var ki?

Delil olmadan her kim yolu talep ederse
İlahi! İmkânsızı talep etmiştir kuşkusuz,

İlahi! Kalpler sizi nasıl talep eder?
Nasıl sana ulaşmak ve aşina olmayı umar?

İlahi! Sizi sizden başkası nasıl bilebilir ki?
Sizden başka bir şey var mı? Hayır, hayır, hayır!

İlahi! Gözler sizi nasıl görebilir ki?
Sen ne aydınlıksın ne karanlık

İlahi! Kendimi sizden başkası görmüyorum
Nasıl olur da imkansız bir şeyi ya da sapkınlığı görebilirim?

İlahi! Sen, sensin, benim varlığım ise
Senin benliğinden bir hediye ister

Benim nezdimde varlığımdan olan bir yoksunluk var
Senin zenginliğinden doğmuş ve hal olmuş

Beni izhar etsin diye, ona ulaştırdı
Ondan başkası beni görmedi ve ben nimet oldum

Suyu isteyerek seraba yönelen kimse
Onunla hayatın kaynağını soğuk su gibi görür

Ben, benzerim olmayan oluş'um
Ya ben kimim? Onun, benzerleri kabul eden benzeri!

Bu en garip şeylerdendir, bakınız!
Belki de sen onun benzerini imkansız görürsün

Oluşta tek varlıktan başkası yoktur
Karşı konulmaktan veya ulaşılmaktan münezzeh

(Âlem Sürekli Başkalaşma İçindedir)

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Âlemdeki her şey, bir halden başka bir hale geçer: Zaman âlemi, her anda, nefesler âlemi her nefeste ve tecelli âlemi her tecellide bir halden bir başka hale geçer. Bunun nedeni, *'O her gün bir iştedir'*[1] ayetidir. Bu ayet, *'Ey İnsan ve Cin! Sizin için boş olacağız'*[2] ayetiyle desteklenir. Her insan, kalbinde, hareket ve duruşlarında düşüncelerin değiştiğini gözler. Yukarı ve aşağı âlemde meydana gelen her değişim, o varlığa dönük özel bir tecelliyle gerçekleşen ilahi yönelişten kaynaklanır. Söz konusu şeyin o tecelli yönünden (Hakka) dayanması, kendi hakikatinin gereğine göredir.

Kevnî bilgilerin bir kısmı, var olanlardan elde edilen ilimlerdir; onların bilinenleri de var olanlardır. Bir kısmı ise, yine var olanlardan elde

edilen ilimlerdir, fakat bilinenleri nispetlerdir. Nispetler, *var olan* şeyler değildir. Bir kısmı ise, var olanlardan elde edildiği halde bilineni Hakkın zatıdır. Bir kısmı, Haktan elde edilen ilimlerdir ki, bilinenleri var olanlardır. Bir kısmı ise, nispetlerden elde edilip bilinenleri var olanlar olan ilimlerdir. Bütün bunlar, *kevnî ilimler* diye isimlendirilir. Söz konusu ilimler, bilinenlerinin kendi hallerindeki değişmeleri nedeniyle başkalaşır ve yer değiştirir.

İlimlerin intikal (yer değiştirme) tarzı şöyledir: İnsan, bir varlığın bilgisini kendiliğinden öğrenmek veya öğrenmek istediği şeye herhangi bir varolanı delil yapmak ister. Öğrenmek istediği şeyi öğrenince, o şey hakkındaki doğru yorum görünür. Fakat bu yön, o kişinin elde etmek istediği yön değildir. Bunun üzerine araştırmacı o yönle ilgilenir ve ilk amacını bırakarak söz konusu yönün verisini aramaya geçer.

Araştırmacıların bir kısmı, bu durumu bilir. Bir kısmının ise durumu böyleyken, hangi ilimden ayrılıp hangi ilme yöneldiğinin farkında değildir. Bu konuda tasavvuf ehlinden bazıları sürçmüş ve şöyle demiştir: 'Kırk gün aynı halde kaldığını gördüğünüz bir insanın ikiyüzlü olduğunu biliniz.'

Acaba! Hakikatler, iki nefes ya da iki andan birinin aynı kalmasına imkan verir mi? Böyle bir durumda ulûhiyet o şey hakkında işlevsiz kalırdı. Bu ise, düşünülemeyecek bir iştir. Şu var ki bu arif, intikal ile neyin kastedildiğini anlamamıştır. İntikal (yer değiştirme), benzerlerde olabilir. İnsan, her nefeste bir şeyden o şeyin benzerine yer değiştirir ve geçer. İnsanın zannına göre, ilk hal değişmediği için suret onu şaşırtır. Nitekim şöyle denilir: 'Falanca, gün boyu sürekli yürüdü ve hiç oturmadı.' Hâlbuki yürümek, pek çok hareket demektir. Üstelik hiç bir hareket, diğer hareketin aynı değil, bilakis onun benzeridir. Hareketin değişmesiyle senin bilgin de değişir. Hâlbuki (böyle söyleyen kimse) şunu iddia etmiş gibidir: 'Onun hali değişmemiştir.' Aslında onun nice halleri değişmiştir!

FASIL

İlahi ilimlerin intikali, Ebu'l-Meâlî İmâmü'l-Harameyn'in (el-Cüveynî) 'istirsâl' (sarkma, uzama), Muhammed b. Ömer el-Hatîb er-Râzî'nin 'taallukât' (ilgiler, taalluklar) diye isimlendirdiği şeydir. Bizim yolumuzdan derin bilgi sahipleri ise, intikal bulunduğunu kabul etmez. Çünkü şeyler, Hakkın nezdinde görülür, halleri ve hakikatleri bilinir. Sonsuza dek, dış varlıkları buradaki suretlerine göre ve onlardan oluşur. Dolayısıyla İbnü'l-Hatîb'in iddia ettiği taalluk söz konusu olmadığı gibi İmamü'l-Harameyn'in -Allah hepsinden razı olsun- ileri sürdüğü istirsâl de söz konusu değildir. Sahih-akıl kanıtı, vardığımız görüşü verir. Bu görüş, Allah ehlinin zikredip bizim de katıldığımız ve aklın yeteneğinin ardındaki bir yerden keşfin verdiği hükümdür. Öyleyse hepsi doğru söylemektedir ve her güç kendisine göre bilgi verir.

Allah hakikatleri var ettiğinde, hiç kuşkusuz, kendisi için değil onlar için var etmiştir. Onlar, mekân ve zamanları değişse bile, halleri üzere bulunur. Allah, hakikat ve hallerinden peş peşe ve ardışık olarak sonsuza değin şeyleri kendilerine açar. Bununla birlikte Allah'a göre iş, tektir. Nitekim bir ayette şöyle buyurur: '*Bizim işimiz göz açıp kapatmak gibi tek bir iştir.*'[33]

Çokluk sayılanlardadır. Bu durum, bizde bir vakit meydana gelmiş ve bir bozulma olmamıştı. Bize göre çoklukta da iş tektir. Hiçbir zaman kaybolmamış ve silinmemiştir. Bunu zevk yoluyla öğrenen herkes, böyle görmüştür.

Şeylerin hakikatleri, farklı hallere sahip bir adama benzer. Söz konusu kişi için her durumda bulunacağı ayrı bir suret tasvir edilir. Her şahıs böyledir. Seninle bu suretler arasına perde konulmuş, ardından onlar sana açılmıştır. Sen de, suret sahibi olanlardan birisin. Perdenin kalkışı esnasında ise, bütün suretleri tek bakışla algılarsın. Hak, bu mertebede o hakikatler nedeniyle suretlerden perdelenmez. Onları açar ve kendilerine bir varlık hali giydirir. Böylece suret ebedi olarak bulunduğu hal üzere kendini görür. Hakkın bakışında geçmiş ya da gelecek zaman yoktur. Bütün durumlar, suretlerin çokluğuyla birlikte, kendi mertebelerinde Hak tarafından bilinir. Onların mertebeleri sonluluk ile nitelenmez, sınırlanmaz ve duracakları bir sınırları yoktur. Hak Teâlâ'nın

âlemi ve bütün mümkünleri yokluk ve varoluş hallerinde idraki böyledir. Böylece onlarda haller, bilgilerinde değil, her şeyin hayalinde çeşitlenir. Hakkın onların hallerini böyle ortaya çıkarmasından sahip olmadıkları bir hali değil, sahip olmadıkları bir bilgiyi kazanırlar. Bunu iyice öğren! Çünkü o, gizli ve kapalı bir meseledir ve kader sırrıyla ilgilidir. Arkadaşlarımız arasından bu meseleyi bilenler azdır.

Bilgimizin Allah'a taalluku, iki kısımdır. Birincisi ilahi zatı bilmektir. Bu bilme, müşahede ve görmeye dayanır. Fakat ihata söz konusu değildir. İkincisi, O'nun ilah olduğunu bilmektir. Bu bilgi ise, iki duruma ya da o iki şeyden birine dayanır. Birincisi Hakkın bilgiyi vermesi, diğeri, araştırma ve tümevarımdır. İkincisi, kazanılmış bilgidir.

Hakkın (fiillerinde) seçen olduğunun bilinmesine gelirsek, meşiyetin mutlak birliği seçimle çelişir. Kendisiyle nitelendiğinde seçimin Hakka nispeti, Hakkın bulunduğu hal yönünden değil, mümkünün hali yönünden olabilir. Allah şöyle buyurur: '*Benden kesin söz çıkmıştır.*'[4] Başka bir ayette ise '*Azap kelimesinin hakkında gerçekleştiği kimse*'[5] veya '*Benim katımda söz değiştirilmez*'[6] buyurmuştur: Bu ayetin tamamlandığı ifade ne kadar hoştur! '*Ben kullarıma zulmedici değilim.*'[7] Allah, kader sırrına dikkat çekmiş ve o sır sayesinde yaratıklarına karşı kesin kanıt (burhan), Allah'a ait olmuştur. Hakkın mertebesine layık olan budur.

Oluşa dönen yönü ise, '*İsteseydik her nefse hidayetini verirdik*'[8] ifadesidir. Bunun anlamı, 'istemedik' demektir. Fakat bu ifade anlatım içindir. Çünkü mümkün, hakikati bakımından hidayet ve sapkınlığı kabul edicidir. Şu halde mümkün bölünme yeridir ve bölünme onda gerçekleşir. Gerçekte ise mümkünde Allah'a ait olan, tek bir iştir ki, o da, mümkün oluşu bakımından Allah katında biliniyor olmasıdır.

MESELE

İhtira' teriminin lafzî anlamı, dışta örneğin bulunmayışıdır. Hak tarafından sürekli görülen ve bilinen bir durumda ihtira' nasıl geçerli olabilir? Bu meseleyi *el-Marifet* isimli kitabımızda Allah'ın şeyleri bilmesiyle ilgili olarak ortaya koyduk.

MESELE

İlahi isimler, tek hakikate dönen nispet ve izafetlerdir. Burada, Allah'a dair bilgisi olmayan kimi akılcıların zannettiği gibi, hakikatlerin Hakta bulunması sebebiyle bir çokluk söz konusu değildir. Sıfatlar, (zat üzerine) ilave hakikatler olup Allah ancak onlar sayesinde ilah olabilseydi, ulûhiyet onların nedenlisi olurdu. Bunu böyle farz ettiğimizde ise, sıfatlar ya ilahın aynısıdır; zira bir şey kendisinin nedeni olamaz, ya da aynısı değildir. Allah kendisinin aynı olmayan bir nedenin nedenlisi olamaz. Çünkü neden, mertebe bakımından nedenliden öncedir. Buradan ise, nedenli olması bakımından İlah Teâlâ'nın nedeni olan bu ilave hakikatlere muhtaç olduğu sonucu zorunlu olarak çıkardı. Böyle bir şey ise imkansızdır. Nedenlinin iki nedeni olamaz. (Halbuki bu varsayıma göre) İlahi isim ve sıfatlar çoktur ve ancak onlar sayesinde ilah, ilah olabilmektedir. Bu durumda, isim ve sıfatların O'nun zatı üzerinde ilave hakikatler olması geçersiz olmuştur. 'Allah zalimlerin söylediklerinden yüce ve münezzehtir.'

MESELE

Aynadaki suret, berzahî (ara bölgeye ait) bir bedendir. Bu durum, dıştaki surete uygun düştüğünde, uyuyanın gördüğü surete benzer. Aynı şekilde, ölü ve keşif sahibi de böyledir. Aynanın sureti, ayna özel bir şekle ve belirli bir cisimsel büyüklüğe sahip olduğunda ara bölgenin verdiği en doğru şeydir. Ayna belirttiğimiz özellikte değilse, verdiği şeyler de doğru değil, bilakis (konum ve yapısının özelliğine göre) kısmen doğru olabilir.

Aynaların şekilleri değişiktir, dolayısıyla onlarda görünen suretler de farklı farklıdır. Bazılarının zannettiği gibi, bakmak yansımaya bağlı olsaydı, büyüklük ve küçüklüğü bakımından görülen şeyler bulundukları hale göre algılanırdı. Cilalanmış küçük bir cisimde gerçekte büyük bir sureti küçük görürüz. Büyük cilalı bir cisim, sureti görenin gözünde büyütür ve onu kendi ölçüsünden çıkarır. Geniş, uzun ve dalgalı ölçü-

lerdeki aynalarda da durum böyledir. Öyleyse bunu gerektiren şey, yansımalar değildir.

Bu durumda ancak şunu söyleyebiliriz. Cilalanmış cisim, ara bölge suretlerini veren durumlardan biridir. Bu nedenle onlarda görme ancak duyulur şeylere taalluk eder. Çünkü hayal, ancak duyulur sureti olan ya da duyulur parçalardan meydana gelmiş bir şeyi tutabilir. Parçaları ise, musavvire gücü birleştirir. Böylece dışta varlığı olmayan, fakat gören için duyulur bir şeyin oluştuğu belirli parçalar olarak bulunan bir suret oluşturur.

MESELE

Mevcutlar içinde ortaya çıkmış yaratılışı bakımından en yetkin varlık, herkese göre, insandır. Çünkü hayvan insan değil insan-ı kâmil (yetkin insan), (ilahi) surete göre var oldu. Yetkinlik o (ilahi) surete aittir. Fakat buradan insanın (sadece) Allah katında en üstün varlık olduğu sonucu çıkmaz. Binaenaleyh insan, bütünü bakımından en yetkin varlıktır. Bu görüşe karşı çıkanlar şöyle iddia edebilir: 'Allah şöyle der: *'Göklerin ve yerin yaratılışı insanın yaratılışından daha büyüktür. Fakat insanların çoğu bilmez.'*[9] Burada, *'daha büyük'* ifadesiyle cisimsel büyüklük değil, anlam büyüklüğünün kastedildiği açıktır.

Bu itiraza şöyle yanıt verebiliriz: Haklısınız! Fakat kim, gökler ve yer ruhani bakımdan insandan daha büyüktür diye iddia edebilir ki? Cisimlerine özgü özel yapılarını dikkate aldığımızda, tekil anlam yönünden her birinin gösterdiği şey itibariyle göklerin ve yerin anlamı, insanın bütününden değil, cisminden daha büyük olabilir. Bu nedenle, yeryüzünde türeyenler ve oluşanların dış varlıkları, göklerin ve yerin hareketlerinden meydana çıkar. Bu meyanda cismi yönünden insan da türeyenlerden biridir. Hâlbuki insandan bir şey meydana gelmez. Unsurların doğası da söz konusu şeylerden biridir. Bu nedenle 'gökler ve yer, insanın yaratılışından daha büyüktür.' Çünkü onlar, insan için adeta ana-baba mesabesindedir. O 'gök ve yer arasında inen emir'den meydana gelir.

Hâlbuki biz insan-ı kâmil (yetkin insan) üzerinde düşünmekteyiz. İnsan-ı kâmilin en yetkin varlık olduğunu söylüyoruz. Allah katında en üstün varlık oluşunun bilgisi ise sadece Allah'a ait olabilir. Çünkü yaratılmış, Yaratan'ın nefsinde bulunan şeyi ancak O'nun bildirmesiyle öğrenebilir.

MESELE

Hak Teâlâ'nın nefsine ait subûtî (olumlu) tek bir sıfatı vardır. O'nun iki veya ikiden fazla sıfatı olması mümkün değildir. Öyle olsaydı, zatının o ikisinden veya (daha fazla ise) onlardan oluşması gerekirdi. Allah hakkında bileşiklik imkansızdır. Öyleyse, bir sıfata ilave subûtî sıfat kabul etmek mümkün değildir.

MESELE

Sıfatlar, nispet ve izafetlerdir, onlar ise, var olmayan durumlardır. Ortada her bakımdan bir olan tek zat vardır. Bu nedenle, işin sonunda kulların rahmete mazhar olması ve onlar hakkında rahmetten yoksunluğun sonsuza dek sürmemesi caizdir. Çünkü Allah'ı böyle bir şeye zorlayacak kimse yoktur. İsim ve sıfatlar ise, şeyler hakkında Allah üzerinde herhangi bir hükmü zorunlu kılacak varlıklar değildir. Binaenaleyh ilahi rahmetin bütün şeyleri kapsamasına hiç bir engel yoktur. Özellikle de, 'Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiği' bildirilmiştir. Gazap rahmette sonlandığında, daha önce belirttiğimiz şekilde, artık hüküm rahmete aittir. Bu nedenle Allah Teâlâ şöyle buyurur: '*Allah dileseydi (meşiyet), insanların hepsini doğru yola ulaştırırdı.*'[10] Dilemenin hükmü, dünyada yükümlü tutmaya (teklife) bağlandı.

Ahirette hüküm, '*Dilediğini yapar*'[11] ayetine aittir. Allah'ın cehennemlikler ya da âlemdeki herhangi bir kişi için azabın daimi olmasından başka bir şey dilemediğine, azabın zorunlu olduğuna kim kanıt getirebilir ki? Öyle olsaydı, el-Muazzib (azap eden), el-Mübli (bela veren), el-Muntakim (intikam alan) vb. isimlerin hükümlerinin (kendi başlarına)

geçerli olması gerekirdi. Hâlbuki el-Müblî ve benzeri isimler, gerçekte var olan bir şey değil, bir nispet ve izafettir. Var olan bir zat, var olmayan bir şeyin hükmünün altında nasıl bulunabilir ki? Öyleyse *'dileseydi' veya 'dileseydik'*[12] gibi bütün ifadeler, bu esastan kaynaklanır. O halde mutlaklık Allah'a aittir.

Başvurulan hiçbir nass yoktur ki, nimetin sürekliliği gibi azabın sürekli olduğuyla ilgili bir yorum taşısın. Şu halde, geride ancak 'olabilirlik' kalır; Allah 'dünya ve ahiretin Rahman'ıdır.' İşaret ettiğimiz hususu anladığında, kuşkun azalır, hatta bütünüyle ortadan kalkar.

MESELE

Allah hakkında 'caiz' deyimini kullanmak, Allah'a karşı saygısızlıktır. Caiz, mümkün hakkında kullanıldığında maksat gerçekleşebilir ki mümkün buna daha uygundur. Çünkü Allah hakkında böyle bir kullanımı şeriat dile getirmediği gibi akıl da ona delalet etmez.

Anla! Bu kadarı yeterlidir. Çünkü ilahi ilim, tüketilemeyecek kadar geniştir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Teheccüd Kılanların İlminin Bilinmesi ve Onunla İlgili Meseleler. Bu ilmin İlimler Mertebesindeki Değeri

Teheccüd (gece namazı) ilmi gayb ilmidir;
Gözün menzilinde ne hissedilir ne görülür.

Tenezzül onu verir ve onun
Kendiliğinde mertebeleri vardır ki, onunla suretleri aşar.

Yaratanı onu miraca davet ederse
Yücenin belirtileri arasında mertebeler görünür

Her menzil sana bir menzil verir
Seher göz kapaklarında hükümran olduğunda

Uyumadığı sürece; işte gecedeki hali böyledir
Ya da gözü ufuklarda fecre ulaşır.

Çiçeğin polenleri sana koku vermez
Seher yumuşak esintiyi meydana getirmedikçe

Hükümdarlar, mertebeleri yüksek olsa bile
Onların halk karşısında sırları ve gizli sohbetleri vardır

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Gece namazı kılanlar, bütün geceyi ibadetle geçiren kimselerinki gibi, teheccüdü veren ve onları teheccüde kaldıran özel ilahi bir isme sahip değildir. Bütün geceyi ibadetle geçirenin ise, kendisini çağıran ve harekete sevk eden ilahi bir ismi vardır. Teheccüd, gecede kalkmak, ardından uyumak, kalkmak, yine uyumak ve sonra kalkmaktan ibarettir. Rabbine münacat ederken gecesini böyle bölmeyen kimse, teheccüd ehli değildir. Allah şöyle buyurur: *'Gecenin bir kısmında, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl.'*[13] Başka bir ayette, *'Rabbin, gecenin üçte birinden azı veya yarısı veya üçte biri kadar bir bölümünü namazla geçirdiğini biliyor'*[14] buyurmuştur.

Teheccüd namazına kalkan kişinin Hak cihetinden özel bir bilgisi vardır. Teheccüd hali, ilahi isimlerde dayanacağı bir isim bulamayıp Haktan kendisine daha yakından ilişkili olduğu bir isim görmeyince, Hak ismine dayanmış, bu isim de onu kabul etmiştir. Binaenaleyh teheccüd kılan insanın getirdiği her ilim, Hak isminden gelir. Çünkü Hz. Peygamber bütün yılı oruçla ve geceyi namazla geçiren kişiye şöyle demiştir: 'Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır, gözünün üzerinde hakkı vardır. Bazen oruç tut, bazen tutma, bazen namaz kıl, bazen kılma.' Böylece, nefsin gözden dolayı olan hakkıyla Allah yönünden olan hakkını yerine getirmek için, söz konusu kişi için, uyku ve namaza kalkmayı uzlaştırmıştır. Haklar, başka bir isimden değil, ancak Hak ismi sayesinde ve o isimden ödenir. Binaenaleyh teheccüd kılanlar Hak ismine dayanır.

Teheccüde kalkan insanın herkesin bilmediği başka bir durumu daha vardır. Şöyle ki: Teheccüddeki münacatın meyve ve ilimlerini an-

cak gece namazı kendisi için nafile ibadet olan kimse derebilir ve elde edebilir. Farz namazları eksik olanın, eksik ibadetleri ise nafilelerin farzlarından tamamlanır. Farzlar teheccüd kılan kulun bütün nafilelerini kapsar ve geride nafile kalmazsa, bu durumda kişi, teheccüd kılan olmadığı gibi nafile ibadet sahibi de değildir. Bu nedenle böyle biri adına nafile ibadetlerin hali, bilgileri ve tecellileri meydana gelmez. Bunu bilmelisin!

Öyleyse teheccüde kalkanın uyuması gözünün hakkı, ibadete kalkması ise Rabbinin hakkını vermek içindir. Hakkın ona uykusunda verdiği bilgi ve tecelliler, ibadete kalkmasının ürünü; kalktığında verdiği dinçlik, güç ve bu ikisinin tecelli ve ilimleri ise, uykusunun ürünüdür. Kulun bütün farz amellerindeki durumu böyledir. Teheccüd ehlinin ilimleri, tıpkı bir saç örgüsü gibi, birbirine girmiştir. Onlar böyle girişik olduğu için, nefisler tarafından sevilen ilimlerdir. Sözü edilen girişiklik nedeniyle bu ilimler, yukarı ve aşağı âlemin sırlarını izhar ettiği gibi aynı zamanda fiillere ve tenzihe delalet eden isimleri de izhar eder. Bu durum şu ayette belirtilmiştir: *'Ve ayak ayağa dolanır.'*[15] Yani, dünya işi ahiret işiyle birleşir. Bu meyanda, sadece dünya ve ahiret vardır ve o teheccüdün ortaya çıkardığı *'övülmüş makam'*dır. Allah şöyle buyurur: *'Gecenin bir kısmında, sana mahsus bir nafile olmak üzere teheccüde kalk. Umulur ki, Rabbin seni övülmüş makama ulaştırır.'*[16] Ayette geçen *'umulur ki'* ifadesi, Allah yönünden zorunluluk ifade eder. Övülen makam, övgünün sonuçlarının ait olduğu, yani her türlü övgünün kendisine döndüğü makamdır.

Teheccüd ilminin kıymetine gelince, bu ilim, çok kıymetlidir. Şöyle ki: Diğer bütün eserler gibi teheccüdün de kendisine dayandığı ilahi bir ismi vardır. Teheccüde kalkan insan, ortada eserlerin sahiplerinden ve eserlerden gaip olan bir durumun olduğunu genel olarak anlar. Bunun üzerine onun ne olduğunu öğrenmek ister. Araştırma, kişiyi ilahi isimlerin hakikatlerini keşfe sevk eder: Acaba onların bir hakikati var mıdır, yoksa onlar sadece nispet midir? Eserlerin dönüşünü görür: Acaba onlar, var olan bir şeye mi döner, yoksa var olmayan bir şeye mi? Bunu araştırdığında, isimlerin mevcut varlıklar olmadığını ve sadece nispetler olduğunu görür. Böylelikle, eserlerin dayandığı şeyin yok olan bir durum olduğunu anlar.

Bunu öğrenince, teheccüde kalkanlar şöyle der: İşin özü, dönüşümün var olmayan bir duruma olmasıdır. Ardından, bu konuda derince düşünür ve kendisini 'kalkmak' ve 'uyumak'tan doğmuş görür. Uykuyu nefsin zatına ve istediği şeye dönmesi; ibadet için kalkmayı ise, Allah'ın kişinin üzerindeki hakkı diye görür. İnsanın zatı bu iki şeyden meydana geldiğine göre, zatı yönünden Hakk'a bakar. Görür ki Hak, kendisi nedeniyle kendisiyle yalnız kaldığında âlem var olmaz. Âleme yöneldiğinde ise, bu yöneliş nedeniyle âlemin varlığı ortaya çıkar ve bütün âlemin, nispetleri farklı bu tek yönelişten meydana geldiğini görür.

Teheccüde kalkan kişi, zatının Hakkın -âlem olmaksızın- kendisine bakması ve âleme bakmasından oluştuğunu görür. Âlem olmaksızın Hakkın kendisine bakması, kişinin 'uyku' haliyken, Allah'ın âleme bakması, insanın Hakkın üzerindeki hakkını eda etmek için 'kalkma' halidir. Böylece dışta var olma varlık sebebinin, sebeplerin en üstünü olduğunu öğrenir. Çünkü insan, bir bakımdan, isimlerin nispetlerinden -ki söz konusu isimler âlemin varlığını ister- soyutlanmış zata dayanır. Aynı zamanda kişi, dış varlığının en büyük varlık ve bilgisinin en yüce bilgi olduğunu kesin olarak öğrenir. Böylece öğrenmek istediği şey ortaya çıkar ki gayesi de bu idi. Bu öğrenmeyi sağlayan sebep ise, kişinin kırılganlığı ve yoksunluğudur.

Bu meyanda, amacına ulaştığında şöyle der:

Nice gece geceledim! Gelmedi
Şafak vakti; emelim gerçekleşinceye kadar!

Emelim aşık olduğum makamdan gerçekleşti
Duyması haz veren bir konuşmayla

İsimler hakkında ise şöyle der:

İsim için bir delilli bulamadım
Mef'ul olandan başka!

Sonra onun hakikatini bize verdi
Akıl için varlığını akledilir olarak

Onu edeben telaffuz ettik
İşin meçhul olduğuna inandık

İnsanın bilgisinin ilimler içindeki değeri, bildiği şeyin değeri kadardır. O da, bilinenler içerisinde zattır. Teheccüd bilgisine bütün isimlerin bilgisi taalluk eder. Bu meyanda ona en layık isim ise, *'uyku ve dalgınlığın kendisine gelmediği'*[17] -ki bu bir anlamda yakarış halindeki kuldur- el-Kayyûm ismidir. Böylece teheccüde kalkan kişi, isimleri ayrıntılı olarak öğrenir. Başka bir ifadeyle her isim, o ismin hakikatinin gerektirdiği şekilde, içermiş olduğu mevcut ve var olmayan sırların bilgisini verir. Bu halle ilgili bilgilerden bazıları berzahı, Hakkın suretlerdeki tecellisini, cennet çarşısını ve -kendisini gören bakımından rüyanın kendisini değil, kendisi adına görülen kimse bakımından- rüya tabirini bilmektir. Bazen insan, rüyayı kendisi için görebileceği gibi bazen de başkası onun adına rüya görebilir. Rüya tabircisi ise, rüyada görülen suret ile neyin kastedildiğini bilip bu makam sahibinin kim olduğunu anlayan olması bakımından, peygamberliğin parçalarından birinin sahibidir.

Taheccüde kalkan kişiye ait *övülmüş makam*, sahibi için belli bir duadır. Bu durum Hz. Peygamber'e emredilmiş şu ayette dile getirilir: *'De ki: Rabbim! Beni doğruluk makamına yerleştir.'*[18] O makama kat demektir. Söz konusu makam Hz. Muhammed'e özgü bir mertebedir ve Hz. Peygamber o makamdayken Allah'ı 'kimsenin bilmediği övgülerle över.' Ancak o makama girildiğinde bu övgüler öğrenilebilir. Ardından şöyle der: *'Beni oradan doğru bir çıkışla çıkar.'*[19] Yani, o makamdan başka bir makam ve mertebeye geçerken, girerken olduğu gibi çıkarken de Hakkın inayeti onunla beraber olsun. *'Bana katından bir yardımcı ver.'*[20] Bu yardımcı, kendisiyle çekişenlere karşıdır. Çünkü bu üstün makamın sahibine sürekli haset edilir. Nefisler ona ulaşamadığı için, ona zarar verecek bir yön arayışına girer. Bu davranışlarıyla da, bu *kıymetli makam* karşısındaki eksikliği kendilerine nispet etmek yerine, bulundukları hallerini yüceltmek isterler. Buna karşın bu makam sahibi, o mertebenin kıymetini inkâr edenlere karşı *kesin kanıt*, yani otoriteyle yardım ister. *'De ki: Hak geldi ve batıl yok oldu. Kuşkusuz batıl yok olucudur.'*[21]

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

İlimlerin Artma ve Eksilme Nedenlerinin Bilinmesi. *'De ki, Rabbim! İlmimi artır'*[22] Ayetinin Anlamı. Hz. Peygamber'in, 'Allah ilmi âlimlerin göğüslerinden çekip almak şeklinde kaldırmaz, fakat âlimlerin canlarını almakla ilmi alır' Hadisinin Anlamı

Hakkın varlığının nefs feleğinde tecellisi
İlimlerde bulunan eksikliğe delildir

Kendisi nedeniyle falan tecelliden gizlenirse
Araştırma ve inceleme yoluyla onu idrak eden var mıdır?

İlim için nefste bir çokluk ortaya çıkarsa
Kuşkusuz nass ile gerçek örtü sabit olmuştur.

Varlık güneşinden ve nurundan yansımadı
Ruhlar âleminin üzerine, güneşin yuvarlağından başkası.

Göz, mazhardan başkasına erişemez
İnsan, hırsının şiddetinden çatlasa bile.

Serdettiğim sözümde hiçbir kuşku yoktur
Benim sözüm ne yalandır ne sahte ne de uydurmadır.

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Her canlı ve algılayabilen her şey, (nitelendiği) algısı yönünden her nefeste yeni bir bilgiye ulaşır. Fakat şahıs, her nefeste algıladığı şeyin yeni bir bilgi olduğunun farkına varamayabilir. Hâlbuki o, gerçekte bilgidir. Bilende bilginin eksik olarak ortaya çıkması, engel bulunmasaydı algılayabileceği şeyler ile algının arasına engel girmiş olmasından kaynaklanır. Engellere örnek olarak körlük, sağırlık vb. gibi algıyı engelleyen şeyleri verebiliriz.

İlimler bilinene göre yükseldiği ve alçaldığı için himmetler, yüce-kıymetli bilgilerle ilgilenmiştir. İnsan söz konusu ilimlerle nitelendiğinde, nefsi arınır, mertebesi yücelir. Mertebe bakımından bu ilimlerin en üstünü 'Allah'ı bilmek', Allah'ı bilmeye giden en yüce yol ise 'tecellileri bilmek'tir. Onun altında ise, teorik bilgi (nazarî ilim) bulunur ki artık

onun altında Tanrı'ya dair bilgi yoktur. Onun altındaki ilimler, insanların genelinde bulunan kimi inançlardır. Yoksa onlar ilim sayılmaz.

Bu ilimler, Allah'ın Hz. Peygamber'e artırılmasını istemeyi emrettiği ilimlerdir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Sana vahyedilmesini henüz tamamlamadan, Kur'an'ı acele okumaya kalkma ve rabbim bilgimi artır de.'*[23] Yani, senin kelamından sana dair ilmimizi artır. Çünkü burada, Rabbinden vahiy getiren öğretmen karşısında edebin gereği olarak, vahiy esnasında soğukkanlılığın kıymetini bilmek artmıştır. Bu nedenle ayetten sonra şu gelmiştir: *'Bütün yüzler, o diri ve yöneticiye boyun eğmiştir.'*[24] Yani, O'nun karşısında hor ve zelildir. Burada tecelli ilimleri kastedilir. Tecelli, bilgileri, başka bir ifadeyle zevk ilimlerini elde etmede en üstün yoldur.

Bilmelisin ki: (Bilginin) artış ve eksilmesiyle ilgili başka bir bölüm vardır ki, Allah izin verirse, onu daha sonra zikredeceğiz. Şöyle ki: Allah her şey için -ki insan nefsi de şeylerden biridir- zâhir (görünen taraf, dış) ve bâtın (görünmez yön, iç) yaratmıştır. İnsan nefsi, dış varlık diye isimlendirilen durumları algılarken bâtınıyla ise ilim diye isimlendirilen durumları algılar. Hak, ez-Zâhir ve el-Bâtın'dır. Dolayısıyla algı, O'nun vasıtasıyla gerçekleşir. Çünkü Allah'tan başka hiçbir şey, herhangi bir şeyi kendi başına idrake güç yetiremez. Bilakis her varlık, herhangi bir şeyi ancak Allah'ın kendisinde yarattığı (bir güç) vasıtasıyla algılayabilir. Gayb veya şehâdet gibi bir âlemden tecelli edilen herhangi bir varlığa Hakkın tecellisi, ez-Zâhir ismi yönünden olabilir. el-Bâtın ismine gelince, bu nispetin gereği (çünkü isim ve sıfatlar gerçekte var olan şeyler değil, zat'a izafe edilen nispet ve nispetlerdi), ne dünyada ne de ahirette kendisinde asla tecellinin gerçekleşmemesidir. Çünkü tecelli, herhangi bir tecelli mahallinde tecelliye mazhar olan varlığa Hakkın görünmesi ve zuhur etmesidir. Zuhur ise, ez-Zâhir ismine aittir. Çünkü nispetlerin anlamı değişmez. Bilindiği gibi, nispetler dışta var olmasalar bile, aklî varlığa sahiptirler. Dolayısıyla onlar, akledilir şeylerdir.

Hak, ihsanı gereği ya da kendisinden istenilen bir şeye karşılık vermek üzere, tecelli edip nefsin zâhirine tecelli edebilir. Bu durumda idrak, bir surette -ki suret misal âlemindedir- duyuyla gerçekleşir. Böylece, tecelliye mazhar olanın bilgisinde artış gerçekleşir. Söz konusu kimse bir şeriat bilgini ise, bu artış hükümlerin bilgisinde; mantıkçı ise,

anlamların ölçüleri; dilbilimci ise, sözün ölçüleri ilimlerinde meydana gelir. Var olanların ya da başka şeylerin ilimlerinin sahipleri için de durum aynıdır. Başka bir anlatımla tecelli nedeniyle herkes için gerçekleşen bilgideki artış, ilgilendiği ilimde meydana gelir.

Sûfîler, bilgideki artışın söz konusu sınıflara dönük ilahi tecelliden kaynaklandığını bilir. Çünkü onlar, keşf olunan şeyi inkar edemez. Arif olmayanlar ise, artışın farkına varır, fakat onu kendi düşüncelerine nispet eder. Bunların dışındakiler bir artış görür, fakat bilgilerinin artmasını istediklerinin farkında olmazlar. Onlar *'ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın ayetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür!'*[25] Buradaki yalanlama, bilgideki artışın ve onun kaynağının yalanlanmasıdır. Artışı kendi düşüncelerine nispet edenlere şaşılır! Böyle bir insan, bir meseleyi düşünme, inceleme ve araştırmasının zikrettiğimiz tecelliden kaynaklandığını bilemez. Binaenaleyh araştıran kişi, sadece teorik düşüncesinin ilişkin olduğu ve öğrenmek istediği şeyle ilgilidir. Bu nedenle de, 'hal ilmi'nden perdelenir. Böyle birinin bilgisi artar, fakat o bunun farkında değildir.

Bir tecelli gerçekleşip ez-Zâhir ismiyle nefsin bâtınına yönelik olursa, idrak, maddelerden soyut anlam ve hakikatler âleminde basiret (iç göz) ile gerçekleşir. Bunlar, nasslar diye ifade edilen şeylerdir. Çünkü nass, hiçbir şekilde kuşku bulunmayan ve herhangi bir şekilde ihtimal taşımayan şey demektir. Bu ise, ancak (maddelerden soyut) manalarda (ve hakikatlerde) olabilir. Bu durumda manaların bilgisine ulaşmak isteyen kimse, 'düşünme yorgunluğu'ndan rahata ermiş demektir ve tecelli vesilesiyle ilahi ilimlerde, sır ilimlerinde, bâtın ilimlerde ve ahiretle ilgili ilimlerde onun hakkında bir artış gerçekleşir. Bu hal, bizim yoldaşlarımıza özgüdür ve artışın sebebi de budur.

İlimlerdeki eksilmenin sebebine gelirsek, bu konuda iki durum vardır: Bunlar, yaratılışın aslında mizaçtaki kötülük ya da bilgiye ulaştıran güçteki geçici bozulmadır. Yaratılıştaki kötülük değiştirilemez. Hızır (öldürdüğü) çocuk hakkında şöyle demişti: 'O, kâfir yaratılmıştı.' Bu husus, yaratılışın aslı bakımından söylenmiştir. Bilgideki eksilmenin geçici sebebi algı gücündeyse tıp ilmiyle giderilebilir; nefsteyse ve başkanlık sevgisi, arzulara uymak vb. bir huy insanı şeref ve mutluluğunun bulunduğu bilgileri elde etmeden alıkoyuyorsa, bu da Hakkın çağrısıyla

kalpten silinebilir ve kişi doğru düşünceye yönelir. Anlar ki, dünya yolcu için bir konaklama yeri ve geçilmesi gereken bir köprüdür. Bir konaklama yeri ve köprü olan bu dünya hayatında insan, düşünceyi doğru düşünceden ve ilahi ilimleri elde etmeden alıkoyan doğal arzulardan uzaklaşıp bilgiler, güzel huylar ve temizlik gibi yüce mertebenin özellikleriyle burada nefsini bezemediği sürece ebedi mutluluğa ulaşamaz. Böylelikle bu yola girer.

İşte bu da (nefste bulunan özellik), bilginin eksilme sebebidir.

Kendilerindeki eksikliğin insan adına ayıp sayıldığı ilimler ile ilahi ilimlerden başka ilimleri kastediyor değilim. Yoksa gerçek, ortada bir eksilmenin olmadığını bildirir. Duyularının verisi ve nefsinde ve düşüncesindeki hallerinin başkalaşması yönünden, insanın bilgileri sürekli artar. Şu halde insanın bilgileri sürekli artar, fakat bu artışta fayda yoktur. Zan, kuşku, düşünme, bilgisizlik, gaflet ve unutma: Bütün bunlarla ve benzerleriyle bilgi meydana gelmez. Başka bir ifadeyle zan, kuşku, bakış, bilgisizlik ya da gaflet veya unutmaya dayalı olarak hüküm verdiğin sürece bilgiden söz edilemez.

(Tecelli İlimleri)

Tecelli ilimlerinin artma ve eksilmesine gelince, bu meyanda insan iki haldedir: Peygamberlerin tebliğ ile velilerin nebevî verasetle ortaya çıkmaları. Allah Ebû Yezid (Bestamî)'ye nâiblik elbisesi giydirmiş ve şöyle demiştir: 'İki sıfatımla yaratıklarıma görün. Seni gören beni görmüş olsun.' Ebû Yezid, Rabbinin emrine uymaktan başka yol bulamamış. Rabbinden kendisine doğru bir adım atmış, atar atmaz bayılıp düşünce şöyle bir ses duyulmuş: 'Sevgilimi bana gönderiniz, benden ayrılmaya dayanamadı.' Çünkü Ebû Yezid de, Ebû İkâl el-Mağribi gibi, Hakta fâni olmuştu. Bunun üzerine, kendisiyle görevli olan ve çıkma emri verildiğinde kendisine yardım eden ruhlar Ebû Yezid'i Hakta silinme makamına döndürmüştür. Böylelikle Hakka döndürülmüş, horluk, yoksulluk ve kırıklık elbiseleri ona giydirilmiş, asûde bir hayat sürmüştür. Rabbini görmüş, ünsiyeti artmış, insanın sorumlu olduğu ödünç emaneti taşımak yükünden kurtulmuştur.

İnsan miraç merdiveninde yükselmeye başladığı andan itibaren, miracının merdivenine göre onun için ilahi bir tecelli gerçekleşir. Çün-

kü Allah ehlinden her şahsın kendisine özgü bir merdiveni vardır ki, başkası onda yükselemez. Bir kimse başkasının merdiveninde yükselebilmiş olsaydı, peygamberlik çalışmayla elde edilebilir (mükteseb) hale gelirdi. Çünkü her merdiven, özü gereği, kendisine yükselenlere özgü bir mertebeyi verir. Alimler de peygamberlerin merdiveninde yükseldiğine göre, o merdivende yükselmekle peygamberliğe de ulaşabilmeleri gerekirdi. Hâlbuki iş böyle değildir ve bir işin tekrarlanmasıyla ilahi genişlik kaybolur. Bize göre ise, ilahi katta tekrarın olmadığı sabittir.

Şu var ki tüm manaların -peygamberler, veliler, resuller ve müminlerin- basamakları eşittir; hiçbir merdiven diğerinden bir basamak bile fazla değildir.

İlk basamak, İslam'dır. İslam, boyun eğmek demektir. Son basamak ise, yükselişte fenâ (beşeri özelliklerin silinmesi), çıkışta ise bekâ'dır (Hakka ait özelliklerle bezenmek). Bunların arasında ise, diğer basamaklar vardır. Bunlar iman, ihsan, bilgi, takdis, tenzih, zenginlik, yoksunluk, horluk, izzet, değişme, değişmede temkin -çıkarken- fenâ, -mertebeye girmek söz konusuysa- bekâ'dır. Son dereceye varıncaya kadar, herhangi bir dereceden çıkarken, tecelli ilimleri kişinin zâhirinde arttığı ölçüde bâtınından eksilir.

Mertebeden çıkanlardan isen ve son basamağa ulaşırsan, Hak senin değerine göre zâhirine bizzat zuhur eder ve yarattıkları içinde Hakkın mazharı olursun. Bâtınında ise, O'ndan asla bir şey kalmaz ve bâtının tecellileri bir anda senden silinir. Hak seni katına girmeye davet ederse, bu davet sana bâtınında tecelli ettiği ilk tecellidir. Söz konusu tecelli, zâhirinde eksildiği ölçüde, bâtınında gerçekleşir. En sonunda, son dereceye ulaşırsın. Son dereceye ulaştığında, Hak zatıyla bâtınına zuhur eder ve artık zâhirinde tecelli kalmaz. Bunun nedeni, kul ve Rabden her birinin kendisine özgü varlığının yetkinliğinde bulunmasıdır. Binaenaleyh söz konusu artış ve eksilişe rağmen, kul her zaman kul, Rab her zaman Rab'dir.

İşte bu, tecelli ilimlerinin zâhirde ve bâtında artışının sebebidir. Bunun nedeni ise, bileşimdir (terkip). Bu nedenle Allah'ın yaratmış olduğu ve dışta bileşik olarak meydana getirdiği her şeyin bir zâhiri, bir bâtını vardır. Yalınlara dair senin duyduğun şey, onların dışta varlıkları bulunmayan akledilir şeyler olmalarıdır. Buna göre Allah'tan başka her varlık bileşiktir. Hiçbir kuşkunun bulunmadığı doğru keşfin bize verdi-

ği bilgi budur! Allah'tan başka her şeye yoksunluğun eşlik etmesini zorunlu kılan da budur. Çünkü bu hal, onlar adına zatî (özünden kaynaklanan) bir niteliktir.

Anlayabildiysen, sana yöntemi açıkladık ve senin için miracı (yükselişi) ortaya koyduk. Artık yola koyul ve yüksel ki, açıkladığımız şeyi gör ve müşahede et! Sana miraçların basamaklarını gösterdiğimize göre, Hz. Peygamberin bize emretmiş olduğu nasihatte senin için bir şey bırakmadık. Çünkü ürün ve neticeleri betimleyip onlara ulaştıran yolu belirtmeseydik, seni kendisine ulaştıran yolun bilinmediği çetin bir işe teşvik etmiş olurduk. Canımı elinde tutana yemin ederim ki O'na ulaştıran yol, hiç kuşkusuz, miraçtır.

'Allah doğruyu söyler ve doğruya ulaştırır.'

YİRMİNCİ BÖLÜM

İsevî İlme Dair; Bu ilim Nereden Gelir, Nerede Biter? Keyfiyeti Nedir? Acaba Âlemin Genişliğiyle mi İlgilidir, Uzunluğuyla mı, yoksa Her ikisiyle de mi İlgilidir?

İsa'nın ilmi öyle bir ilimdir ki
İnsanlar kıymetinden habersizdir.

İsa onunla öylelerini diriltti ki
Toprak onun kabri olmuştu.

Üfleme, kendisinde gizlenmiş olanın iznine
Ve de emrine karşı koydu.

Onun görünmeyen yönündeki
Lâhûtîliği, akrabasıydı.

O misal suretine girmiş ruhtur
Allah onun sırrını izhar etmiştir.

Bir mertebenin gaybından geldi

Allah onun dolunayını söndürmüştür.

Böylece yaratılmış haline geldi
Tam bir ruh olduktan sonra.

Emri kendisinde sona erdi
Ona geldi ve onu sevindirdi.

Onun gibi olan kimse kuşkusuz
Allah'ın ecrini artırdığı kimsedir.

(Harfler İlmine Dair)

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: İsevî ilim, harfler ilmidir. Bu nedenle İsa'ya 'üfleme' verildi. Üfleme, hayatın ruhu olan yüreğin içinden çıkan havadır. Hava çıkış yolunda kesintiye uğradığında, kesinti yerleri harfler diye isimlendirilir ve harflerin varlıkları ortaya çıkar. Bunlar birleştiğinde ise, manalarda duyusal hayat ortaya çıkar. Bu, ilahi mertebeden âleme gözüken ilk şeydir. Yoklukları halinde, hakikatler için sadece 'duyma' nispeti vardır. Hakikatler yokluk hallerinde ve ilahi emir varlık ile onlara ulaştığında, onu kabul istidadına sahiptir. Allah var olmalarını istediğinde *'ol' (kün)*[26] demiş, onlar da oluşmuş, dış varlıklarında ortaya çıkmışlardır. Binaenaleyh kendisine yaraşan sözle ilahi kelam, hakikatlerin Allah'tan algıladığı ilk şeydi.

Bileşik olarak meydana gelmiş ilk kelime ise, 'ol' (kün) sözüdür ve üç harften oluşur. Kef, Vav ve Nun. Bu üç harften her biri de, üç harften oluşur. Böylece kökü üç olan dokuz sayısı meydana gelir. Üç, tek sayıların ilkidir. Basit sayılar dokuzun varlığıyla *kün* kelimesinden meydana gelmiş, böylelikle *kün* ile sayılan ve sayının varlığı ortaya çıkmıştır. Öncüllerin üçten oluşması, buradan kaynaklanır. Bununla birlikte onlar görünüşte dörtten oluşur. Çünkü bir, iki öncülde tekrarlanır. Öyleyse öncüller üçtür. Varoluş, (mutlak) bir'den değil, tek'ten (birimin birliğinden, üç sayısının bir olması gibi) meydana gelir.

Hak, türeyenlerin suretlerindeki canlılığın sebebinin ilahi üfleme olduğunu, *'Onu düzenlediğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman'*[27] ayetinde bildirmiştir. Üfleme, Allah'ın kendisiyle imana hayat verip ortaya çıkardığı nefestir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Rahman'ın nefesinin bana Yemen yönünden geldiğini görüyorum.' Böylece bu Rahman'ın

nefesi vasıtasıyla müminlerin kalplerinde imanın ve meşru hükümlerin sureti hayat bulmuştur.

Hz. İsa'ya bu ilahi üflemenin bilgisi ve nispeti verildi. Bu nedenle kabirdeki surete ya da topraktan yaptığı kuş suretine üfler, bu üfleme ve havaya sirayet etmiş ilahi izin sayesinde suret canlanırdı. Ona ilahi izin sirayet etmeseydi, hiçbir surette canlılık meydana gelmezdi. İsa'ya ait ilim Rahman'ın nefesinden kendisine gelmiştir, böylece üflemesiyle ölüyü diriltirdi. Söz konusu ilim, üflenilen şeyde sonlanırdı. Bu da, her varlığın Allah'tan olan payıdır ve her varlık, bütün işler Hakka döndüğünde onun vasıtasıyla Hakka kavuşur.

İnsan Rabbine yönelik miracında yükselirken çözünüp yol sürecindeki her oluş, kendisine uygun parçayı insandan aldığında, arkasında ondan geriye sadece Allah'tan bulunan bu sır kalır. Artık insan, Allah'ı ancak o sır vasıtasıyla görür, sözünü ancak bu sır vasıtasıyla duyar. Çünkü Allah, söz konusu sırrın aracılığı olmaksızın algılanmaktan münezzeh ve mukaddestir. İnsan, bu yüce müşahededen geri dönüp, yükselişinde çözünmüş olan sureti yeniden bileştiğinde ve âlem (yükselişte) ondan almış olduğu bütün uygun parçaları ona geri verdiğinde -zira hiç bir âlem, kendi cinsini aşamaz- bütün parçalar, bu ilahi sır üzerinde toplanır, onu kuşatır ve (bileşimle ortaya çıkan) suret O'nun hamdini tesbih eder ve rabbini över. Çünkü O'nu kendisinden başkası övemez. Suret, bu sır bakımından değil de, kendi oluşu bakımından Hakkı övseydi, ne ilahi lütuf ne de Hakkın kendiliğinden olan iyiliği bu suret üzerinde ortaya çıkardı. Hâlbuki Allah'ın bütün yaratıklara iyiliği sabit olduğu gibi bu meyanda yaratıkların Hakka yönelik yüceltme ve övgülerinin de bu ilahi sırdan kaynaklandığı sabittir.

Her şeyde O'nun ruhundan vardır ve hiçbir şey O'nda değildir. Hak kendisini öven ve kendisini tesbih edendir. Bu suret Hakkı överken ve tesbih ederken bir iyiliğe sahip ise, bu iyilik, kevnî varlığıyla ilgili bir hak ediş değil, Hakkın kendiliğinden ona bir ihsanıdır. Hak onun adına bir hak ediş yaratmışsa, bu da Hakkın onu kendisine zorunlu kılmasından kaynaklanır. Kelimeler harflerden, harfler havadan, hava ise Rahman'ın nefesinden meydana gelir. İsimler vasıtasıyla etkiler varolanlarda ortaya çıkar ve İsevî ilim de onda sonlanır. Sonra, bu kelimeler vasıtasıyla insan, Rahman'ın mertebesinin kendisinden söz ko-

nusu kelimelerle canlanmasını istediği şeye hayat verecek şeyi vermesini sağlar. Böylece iş, sürekli, döngüsel bir şekilde devam eder.

Ruhların canlılığı, özlerinden kaynaklanan bir canlılıktır. Bu nedenle her ruh sahibi, kendi ruhuyla diridir. Sâmirî, Cebrail'i görüp ruhunun zatının aynı olduğunu ve hayatının kendisinden kaynaklandığını, her nereye temas etse o yerin Cebrail'in benzeri olan bu suretin değmesiyle hayat bulduğunu anlamıştır. Bunun üzerine onun ayak izinden bir tutam almıştır. Bu husus, Allah'ın ondan aktardığı şu ayette dile getirilmiştir: *'Elçinin (ayak) izinden bir avuç (toprak) aldım'*[28] Buzağıyı yapıp onu biçimlendirdiğinde ise, bu tutamı onun içine atmış ve buzağı böğürmüştür.

Allah'ın kendisini isimlendirdiği gibi, Hz. İsa bir ruhtur ve Allah onu sabit bir insan biçiminde ruh olarak yaratmıştır. Cebrail'i ise sabit olmayan bir bedevî suretinde yarattı. Hz. İsa, sadece üfleme vasıtasıyla ölüyü diriltirdi. Sonra Allah, Rûhu'l-kuds ile ona yardım etmiştir. İsa, varolanların kirlerinden arınmış 'ruh' ile desteklenmiş ruhtur. Bütün bunların olabilmesindeki esas ise, ebedi hayatın aynı olan Ezeli Diridir. İki ucu ise, yani ezel ve ebedi, canlı âlemin varlığı ve sonradan yaratılmışlığı ayırt eder.

Bu ilim (İsevî ilim), âlemin uzamı, başka bir anlatımla ruhsal âlemle ilgilidir. Söz konusu âlem, manalar ve emir âlemidir. Ayrıca, âlemin genişliğiyle de ilgilidir ki o da, yaratılış, doğa ve cisimler âlemidir. Hepsi Allah'a aittir. *'Iyi bilin ki, yaratma ve emir O'na aittir.'*[29] *'De ki: Ruh Rabb'imin emrindendir.'*[30] *'Âlemlerin rabbi Allah münezzehtir.'*[31] Hüseyin b. Mansur'un (Hallac'ın) ilmi de buydu. Hallac vb. gibi yoldaşlarımızdan birinin harflerden söz edip şöyle dediğini duyabilirsin: 'Falanca harfin uzunluğu şu kadar kulaç veya karış, genişliği şu kadardır.' Böyle bir ifadede, uzunluk ile harfin ruhlar âlemindeki fiilini; genişlik ile cisimler âlemindeki fiilini kastetmiştir. İşte bu, onunla ayırt ettiği zikredilen ölçüdür. Bu terimleştirme (uzunluk ve genişlik), Hallac'a aittir.

Muhakkiklerden 'ol' kelimesinin hakikatini bilen kimse, İsevî ilmi öğrenmiştir. Himmeti vasıtasıyla herhangi bir şeyi var eden kimsenin bu davranışı ise, bu ilimden değildir. Dokuz, ol (kün) kelimesindeki üç harfin hakikatinde ortaya çıktığına göre, sayılan şeylerden ortaya çıkan dokuz felek oldu. Dokuz feleğin toplamının hareketi ve gezegenlerin

dolaşımıyla dünya ve içindeki şeyler meydana geldiği gibi yine onların hareketleriyle de yok olacaklardır. Bu dokuz feleğin en üsttekinin hareketiyle içindekilerle beraber cennet meydana gelmiş, bu yüce feleğin hareketi vesilesiyle cennetteki her şey oluşmuştur. En üst feleği takip eden ikinci feleğin hareketiyle ise, cehennem ve içindekiler, kıyamet, diriliş, toplanma ve neşr var olmuştur.

Bu ifadelerimize göre, dünya karışıktır: Nimet azapla karışıktır. Yine, zikrettiğimiz bu duruma göre cennet bütünüyle nimet, cehennem de, bütünüyle azap olmuş, karışım ortadan kalkmıştır. Böylece ahiretin yaratılışı, dünya yaratılışını kabul etmez. İşte bu, dünya ve ahiret yaratılışı arasındaki farktır. Şu var ki ilahi gazap müddetini tamamlayıp gazabı geçmiş rahmete katıldıklarında, cehennem, yani içindeki kimseler hakkındaki hüküm rahmete döner. Bu rahmetin sureti, onun suretidir. Bu suret değişmez; değişseydi azap görürlerdi. Allah'ın izni ve görevlendirmesiyle, önce üstten ikinci feleğin hareketi, 'azabı kabul eden her yerde' izhar ettiği azapla onları hükmü altına alır. Burada azabı kabul eden her yerde' dedik, çünkü cehennemde azabı kabul etmeyenler de vardır.

Azabın süresi tamamlanıncaya kadar -ki bu süre kırk beş bin senedir- cehennemliklere azap edilir. Orada yirmi üç bin sene kesintisiz ve ara verilmeden azap görürler. Sonra Rahman, onlara bir uyku gönderir ve bu uykuyla kendilerinden geçerler. Bu durum '*orada ne ölür ne de dirilirler*'[32] ayetinde dile getirilir. Hz. Peygamber cehennemlikler hakkında şöyle der: 'Onlar cehennemde ne ölür ne de dirilirler.' Burada, cehennemliklerin kendilerinden geçtiği bu vakitteki hallerini kastetmiştir. Bu durum, dünyevi acılardan açlığın şiddeti ya da aşırı üzüntünün etkisiyle bayılanın durumuna benzer. On dokuz bin sene böyle kalırlar. Ardından ayılırlar. 'Allah onların derilerini başka derilerle değiştirmiştir.' Orada on beş bin sene azap görürler. Sonra tekrar baygınlık gelir. Bu baygınlıkta ise on bir bin sene kalıp ardından tekrar ayılırlar. 'Allah onların derilerini azabı tatmaları için başkasıyla değiştirmiştir.' Böylece acı bir azabı, yedi bin sene duyarlar. Sonra, üç bin sene daha baygın kalırlar ve tekrar ayılırlar. Allah onlara bir zevk ve rahat verir. Bu durum, yorgun uyuyup uyanan kimsenin haline benzer.

Bütün bunlar, Allah'ın 'gazabını geçmiş' ve 'her şeyi kuşatmış' rahmetinden kaynaklanır. Bu esnada, Hakkın kendisiyle her şeyi 'rahmet

ve bilgi olarak kuşatmış olduğu' el-Vâsi' isminden rahmetin hükmü ebedileşir. Dolayısıyla artık bir acı duymazlar ve bu hal onlar hakkında sürer gider. Cehennemlikler, bu hali ganimet bilip şöyle derler: "Unutulduk, artık kendimizi akla getirmekten korktuğumuz için herhangi bir şey istemiyoruz. Allah bize şöyle dedi: *'Kalın kaldığınız yerde! Ve Benimle bir daha asla konuşmayın!'*"[33] Böylece susarlar. Onlar orada şaşırtılır ve kendilerinde azaptan sadece azabın yineleneceği korkusu kalır.

Azabın bu kadarı, cehennemlikler hakkında sürekli kalan kısımdır ki o da korkudur. Başka bir anlatımla söz konusu azap duyusal değil, psikolojik (nefsî) bir azaptır. Cehennemlikler bazı zamanlarda bu azaptan kurtulur. Onların nimeti, Allah'ın kalplerine 'geniş rahmet sahibi olduğunu' bildirmesiyle, duyusal azaptan kurtulmuş olmaktır. Allah şöyle der: *'Siz bizi unuttuğunuz gibi biz de bugün sizi unutacağız.'*[34] Bu olgu nedeniyle cehennemlikler, acıları hissetmediklerinde şöyle derler: 'Unutulduk.' *'Onlar Allah'ı, Allah da onları unutmuştur'*[35] veya *'Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!'*[36] ayeti bu anlama gönderme yapar. Bunun anlamı, 'cehenneme terk edilirsin' demektir. Çünkü unutmak (nisyan), terk demektir. Kelime (tünsâ), hemze ile (tünseü) okunduğunda, geciktirilme anlamına gelir.

Öyleyse cehennemliklerin nimetten payı, azabın gerçekleşmeyişiyken azaptan payları ise, gerçekleşme korkusunu yaşamalarıdır. Çünkü Allah'ın bildirmesi yoluyla onlar adına bir güvence söz konusu değildir. Bazı vakitlerde ise, azabın gerçekleşmesi korkusundan perdelenirler. Bu meyanda bazen on bin, bazen iki bin, bazen altı bin sene azabın gerçekleşme korkusundan perdelenebilirler. Bu belirtilen miktarın dışına çıkmazlar. Her ne zaman bir perdelenme gerçekleşir, onlar adına bu kadarlık zamanın olması kaçınılmazdır.

Allah er-Rahman isminden onları nimetlendirmek isterse, o vakitteki ve içinde bulundukları azaptan çıkış esnasındaki hallerine bakarlar. Böylelikle bu bakma ölçüsünde nimetlenirler. Bu bakışları bazen bin, bazen dokuz bin, bazen beş bin sene sürebilir ve süre artar veya eksilir. Her halükarda, onların bu halleri cehennemde böyle sürer. Çünkü onlar cehennemliktir.

Bütün bu zikrettiklerimiz, Muhammedî makamdan tevarüs edilen İsevî ilimdendir. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Üç Kevnî İlmin Bilinmesi. Bu İlimlerin Karşılıklı Girişimi

Girişim (tevâlüc) ilmi fikir ilmidir ve ona eşlik eder
Sonuçlar ilmi; artık onu teorik düşünceye nispet et

Biçimsel yapısını incelersen, bu ilim kanıtlardır
Erkekle beraber kadının delil olması gibi

Onlar, var etmenin kaynağına delalet eder.
Suretler âleminde kün'ün (ol) hakikatinde onu toplar

Vav, Nûn'un sükûnu olmasaydı, onu izhar ederdi
Dışta; bir ölçüye göre yürüyen varlık olarak.

Bil ki, oluşun varlığı bir feleğin içinde
Ve beşerin cevherinde bulunan teveccühündedir.

(Kevnî Aşk)

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Bu ilim, üreme ve çoğalma ilmidir. Söz konusu ilim, kevnî ilimlerden biri olsa bile, aslı ilahi ilim olan bir ilimdir. Öncelikle bu ilmin var olanlardaki biçimini açıklayacağız, ardından ilahi ilimde onu sana göstereceğiz. Çünkü Allah'tan başka her şey Allah'tan olduğuna göre, her ilmin aslı ilahi ilimdir. Allah şöyle buyurur: '*Göklerde ve yerde bulunan her şeyi size boyun eğdirmiştir.*'[37] İşte bu, her şeye yayılmış olan üreme ilmidir. Bu ilim, kaynaşma ve cinsel birleşme ilmidir. Bu meyanda bir kısmı duyusal, bir kısmı da manevi ve ilahidir. Bu ilmin hakikatini öğrenmek istediğinde, önce duyu âleminde, sonra doğa âleminde, sonra ruhsal anlamlarda, sonra ilahi ilimde onu incelemen gerektiğini bilmelisin.

Duyu âlemindeki çoğalmaya gelince, bilmelisin ki: Allah bir çift arasında bir 'şahsı' meydana getirmek isteyip bu ikisi onu üreteceği zaman, aralarına üçüncü bir hüküm yerleştirilmediği sürece, o ikisinden üçüncünün çıkması mümkün değildir. Bu hüküm, ikisinden birinin diğerine cinsel ilişkiyle yaklaşmasıdır. İkisi belirli bir tarzda ve özel bir

şartla arzuyla birleşirse, üçüncünün ortaya çıkması gerekir. Söz konusu özel şart, dişinin mahallinin üremeye uygun ve kendisini kabul ettiğinde tohumu bozmayacak; tohumun ise, üreme mahallinde (doğacak şeyin) sureti açabilir özellikte olması demektir. Özel şart derken kastettiğimiz budur. Özel tarz ise, iki cinsel organın birleşmesi ve arzudan kaynaklanarak erlik suyunun ya da rüzgârın rahme inmesidir. Bu şartlar dâhilinde 'çocuk' (yavru) diye isimlendirilen ürünün meydana gelmesi kaçınılmazdır. O ikisi ise 'anne-baba', üçüncünün ortaya çıkışı 'doğum', çocuğu meydana getirmek üzere birleşmeleri 'nikâh' veya 'cinsel ilişki' diye isimlendirilir. İşte bu, canlıda gerçekleşen duyusal bir durumdur.

Burada 'belirli bir tarzda ve özel bir şartla' dedik. Çünkü birleşen her erkek ve dişiden çocuğun doğması zorunlu değildir. Binaenaleyh çocuğun meydana gelmesi, zikrettiğimiz şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Bu meseleyi manalar konusunda daha belirgin bir şekilde açıklayacağız, çünkü asıl anlatmak istediğimiz odur.

Doğadaki üremeye gelince, gök su yağdırıp yeryüzü de onu kabul ettiğinde, bu durum, yeryüzünün hamile kalmasıdır. Böylece 'her türden varlıklar meydana gelir.' Aynı şey, hurma ve ağaçların aşılanmasında söz konusudur. *'Her şeyden çift çift yarattık.'*[38] Bunun nedeni üremenin sağlanmasıdır.

Manalardaki üremeyi anlamak için öncelikle şeylerin iki kısım olduğunu bilmen gerekir: Tekiller ve bileşikler. Tekili bilmek, bileşiği bilmekten öncedir. Bu meyanda tekili bilmek tanımla gerçekleşirken bileşiği bilmek, kesin kanıtla elde edilir. Sözgelimi, âlemin bir sebepten meydana gelip gelmediğini öğrenmek istersen, iki tekile veya şartlı öncül gibi iki tekile denk bir şeye dayanmalısın. Ardından, bu iki tekilden birini konu-mübteda yapar, diğerini ondan haber veren yüklem yapar ve şöyle dersin: 'Her hâdis (sonradan var olan).' Bu, mübteda (başlanılan, özne) diye isimlendirilen şeydir, çünkü onunla başladın. Ayrıca ilk olan mevzu (konu) denir. Çünkü o, kendisinden vereceğin haberi yüklem yapmak için konumlandırdığın ilk konudur. O, tekildir. Çünkü ona tamlama yapılan isim, tekil hükmündedir.

'Hudûs' (sonradanlık) ile kendisine tamlama yapıp adeta onu kuşatan bir sur yaptığın 'her' lafzının tanımını bilmen gerekir. Çünkü 'her', dildeki kullanımıyla sınırlamayı gerektirir. Hâdisin (sonradan var ola-

nın) anlamını bildiğinde, başka bir tekili ona yüklersin. Bu da 'Onun bir sebebi vardır' yargındır. Bununla o şeyden haber verirsin. Sebebin anlamını ve dildeki kullanımını da bilmelisin. İşte bu, tanımla elde edilen tekillerin bilgisidir. Bu iki tekilden bileşik bir form ortaya çıkar. Nitekim insanın sureti, *canlılık* ve *düşünme*den meydana gelir ve onu şöyle tanımlarsın: *Düşünen canlı.*

Birini diğerine yüklem yaparak iki tekilin bileşiminden bir sonuç çıkmaz. Çünkü iki tekilin bileşimi, doğruluğu için kanıt gereken bir iddiadır ki, bu kanıt sayesinde verilen haber doğrulanır. Sözü uzatmaktan korktuğumuz için, özel bir iddia söz konusu olduğunda bunun böyle olduğu, tarafımızdan bir örnek sayılarak alınmalıdır. Çünkü bu kitabım anlamların ölçüsünün (mantık ilmi) ele alınacağı yer değildir. Böyle bir konu mantık ilmine girer. Kısaca, her tekilin bilinmesi ve tekil mevzudan verilen haberin ya duyusal ya da bedihî veya duyusal ve bedihî kanıta dayanan teorik bir kanıtla bilinmesi gerekir. Sonra, kendisinde ilkinde yaptığını uyguladığın başka bir öncül ararsın. İki tekilden birinin iki öncülde zikredilmesi gerekir. Şu halde o, biçimsel olarak dört, hâlbuki daha sonra zikredeceğimiz nedenle anlam'da üçtür. Böyle olmadığı sürece bu bileşimden kesinlikle netice çıkmaz.

Birinci öncülde örneklendirdiğimiz konu hakkında şöyle deriz: Âlem hâdistir. Bu öncüldeki tekilin tanımıyla, birinci öncülde âlemin mahiyeti ve 'hâdis' sözünle hâdisliği ona yüklem yapman hakkında öğrenmek istediğin bilgiyi talep edersin. Bu öncülde yüklem yapılan hâdis, sebebi ona yüklem yaptığında birinci öncülde konuydu. Böylece hâdis, her iki öncülde de tekrarlanmıştır ki, o, iki öncülü birbirine bağlayan bağdır. İki öncül birbirine bağ'landığında bu bağlanma, delilin yönü; bir araya gelmeleri, delil ve burhan diye isimlendirilir. Böylelikle, zorunlu olarak âlemin hadisliğinin bir sebebi olduğu sonucu çıkar. Öyleyse neden (illet), hâdislik; hüküm ise sebeptir. Hüküm nedenden daha geneldir. Çünkü mantıkta, hükmün nedenden daha genel ya da ona denk olması şarttır. Böyle olmadığında doğru olmaz. İşte, aklî konulardaki durum da böyledir.

Bunun şerî meselelerdeki kaynağına gelince, söz gelişi ekşi hurma suyunun haram olduğunu bu yöntemle öğrenmek istersen şöyle dersin: 'Sarhoşluk veren her şey haramdır.' Ekşi hurma suyu (nebiz), sarhoşluk

verir. O halde, o da haramdır. Daha önce örnek diye verdiğimiz gibi, aklî meselelerde dikkate aldığın hususu burada da dikkate almışsındır. Hüküm *haram kılmak*, neden ise *sarhoşluk*tur. Binaenaleyh hüküm, yasağı gerektiren *neden*den geneldir. Çünkü yasaklamanın başka bir konuda sarhoşluktan başka bir nedeni olabilir. Örnek olarak öfke, hırsızlık ve adam öldürmedeki yasaklamayı verebiliriz. Bütün bunlar, yasaklanılan şeyde yasaklamanın varlık nedenidir. İşte bu, özel yön sayesinde doğru olmuştur.

Anlamların ölçütü ve sonuçların ancak iki öncüldeki birbirine girme yoluyla ortaya çıktığını yaklaşık olarak açıkladık. Bu iki öncül, duyulur düzeyde anne-baba gibidir ve söz konusu iki öncül üç tekilden ya da üçün yerini tutan bir şeyden meydana gelmiştir. Çünkü bütün, tamlama ve şartta bir anlamına sahip olabilir. Bu durumda sonuç, ancak teklikten meydana gelir. Çünkü çift bulunup özel bir şekilde biri ona eşlik etmez ise, çiftten herhangi bir şey asla meydana gelemez. Böylece âlemin varlığında (Allah'tan başka) ortak bulunması geçersizleşir, fiilin bir'e ait olması sabıt olur. Ancak onun varlığıyla varlıklar (başka) varlıklardan meydana gelmiştir.

Şunu açıklamış olduk: Kulların fiilleri kendilerinden meydana gelmiş olsa bile, Allah olmasaydı onlar adına herhangi bir fiilin ortaya çıkması mümkün değildi. Bu ölçüt, amellerin görünüşte kullara izafesiyle o fiillerin Allah tarafından yaratılmış olmasını birleştirir. Şu ayette buna gönderme vardır: *'Sizi ve yapmakta olduklarınızı yaratan Allah'tır.'*[39] Yani, yaptığınız işleri de Allah yarattı. Böylece Allah, yapmayı kullara, yaratmayı ise, kendisine izafe etti. Yaratma, bazen yoktan var etme, bazen belirleme anlamına gelebildiği gibi (bazen de) *fiil* anlamına gelebilir. Kelimenin fiil anlamına örnek olarak şu ayet-i kerime verilebilir: *'Ben, onları göklerin yaratılışına (fiiline) tanık tutmadım'*[40] Bazen ise yaratılmış anlamına gelir. Örnek olarak *'Bu, Allah'ın yarattığıdır (halk)'*[41] ayetini verebiliriz.

İlahi İlim'deki girişim (tevalüc) ve türemeye gelince, bilmelisin ki, herhangi bir durum kendisine nispet edilmeksizin, 'sırf zat' oluşu bakımından Hakkın zatından başka bir şey ortaya çıkmaz. 'Başka bir şey' derken kastettiğimiz, Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Hakk'a göre, yaratmaya kâdir olmak veya (âlem için) 'neden' olmak gibi bir durumun Hakk'a nis-

pet edilmesidir. Son görüş, Ehl-i Hakk'ın mezhebi olmadığı gibi böyle bir şey doğru da değildir. Bu, bizim açıklamaya gerek duymadığımız bir husustur. Fakat burada onu zikretmemin nedeni, âlemin varlığının bu zata 'sırf zat' oluşu yönünden nispet edilemeyeceğini Ehl-i Hakk'ın hasmına ifade arzumuzdur. Onlar, varlığının kaynağı bakımından âlemi neden oluşu bakımından zata nispet etti. Bu nedenle görüşlerini zikrettik.

Bu 'nispet' ile beraber -ki o Allah'ın kadir olmasıdır- üçüncü bir şey daha gerekir. O da var olması amaçlanan hakikatin var edilişini istemektir. Ayrıca akla göre 'kudret', şeriata göre 'söz' diye ifade edilen o şeyi var etmeye dönük yönelişin de bulunması gerekir. O halde âlem, mutlak birlikten değil, (nispetlerin birliği anlamındaki) teklikten meydana gelmiştir. Çünkü Hakkın mutlak birliği, sayısal birlik olmadığı için, ikinciye imkan vermez. Binaenaleyh âlem, ilahi ilimde akledilir üç hakikatten meydana geldi. Bu durum, asıl bu surette olduğu için, âlemin birbirlerinden türeyişine de sirayet etti.

Bu bölümden bu kadar kâfîdir. Uyarımızla maksat gerçekleşmiş oldu. Bu ilim, Allah ehlinin yoluna göre, daha fazlasını kaldırmaz. Çünkü bu kitap (*Fütûhât-ı Mekkiyye*), düşünce ilimlerinden değil, (Hakkın aktardığı) algılama ve tecelli ilimlerinden ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla o ilimde başka bir ölçüye gerek yoktur. Bu ilmin o ölçüt (mantık ilmi) ile irtibatı olsa bile, bu irtibat ondan tamamen yoksun kalamaz. Fakat irtibat, tekillerin reddedilemeyecek tanımla ve karşı çıkılamayacak kanıtla elde edilmiş öncüllerin tashihinden sonra gerçekleşir. Allah şöyle der: '*O ikisinde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, yer ve gök harap olurdu.*'[42]

İşte bu, bu bölümde ele aldığımız konuyla ilgilidir. Bu ve benzeri ayetler, bu sanatı zikretmeye bizi zorlamıştır. Keşif yönünden ise, Allah ehli, vakit kaybı olmasın diye bu gibi ilimlerle ilgilenmemiştir. İnsanın ömrü kıymetlidir. İnsanın bu kıymetli ömrünü sadece Rabbiyle oturmaya, O'nunla kendisi için belirlediği şekilde sohbetle geçirmeye harcaması lazımdır.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

On beşinci kısım sona ermiştir. Allah'a hamd olsun!

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ON ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Menziller Menzilinin Bilinmesi ve Bütün Kevnî İlimlerin Sınıflandırılması

Göksel nefislerin sözlerine hayret
Menziller menzillerde sirayet edicidir.

Düşükten yükseklere yükseliş nasıl gerçekleşebilir,
Müteal mertebenin zorlaması olmadan!

Miraç olurken parçalara ayrışma sanatı vardır
Sırlara ve göksel durumlara olan miraçta.

Nefsin dönüşünde ise parçaların birleşme sanatı
Varlığın yücesiyle değersizliğin karanlıklarına olan dönüşte.

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Allah'a nispet edilen ilim, çalışmayla elde edilmiş ve kazanılmış ilim olmadığı için, çokluk ve sıralamayı kabul etmez. Allah'ın ilmi, O'na nispet edilen diğer nitelikler ve isimlendirildiği isimler gibi, 'zatının aynı'dır. Allah'ın dışındakilerin ilimleri ise ister verilmiş ister çalışma ile elde edilmiş ilimler olsun, sınırlı ve düzenlenmiş ilimler olmalıdır. Bütün ilimler, zikredeceğimiz bu sıralamanın dışında değildir. Bu sıralama, önce tekilin, sonra bileşimin,

sonra bileşiğin bilinmesidir. Dördüncü bir şey yoktur. Bileşimi kabul etmeyen tekillerden ise, insan onu tekil olarak bilir. Diğerleri de böyledir. Çünkü bilinen her şey, ya tekil ya da bileşiktir. Bileşik, zorunlu olarak bileşimin bilgisinin önce gelmesini gerektirir. Bu durumda bileşiğin bilinmesi gerçekleşir.

Böylece bütün kevnî ilimlerin sıralanışını öğrendin. Şimdi de, bu menzildeki mertebelerin sayısını açıklayalım. Bunlar sayıca çoktur. Biz burada kendi yöntemimizin belirginleştiği ve ayrıştığı konuyla ilgili olanları zikretmekle yetineceğiz. Yoksa başka mezhep ve yöntem mensuplarıyla aramızda ortaklık bulunan mertebeleri zikretmeyeceğiz. Bunların hepsi, on dokuz ana mertebedir ki, bir kısmı alt kısımlara ayrışır, bir kısmı ayrışmaz. Şimdi bu mertebelerin isimlerini zikredelim ve onlara *menziller* (konaklar) adını verelim. Çünkü ilahi mertebede bize böyle öğretildi. Edebe uymak lazım!

Şimdi, bu menzillerin lakaplarını, mensuplarının ve onlara ulaşan kutupların özelliklerini, hallerini ve bu hallerden her birinin özelliğini zikredelim. Ardından, Allah izin verirse, on dokuz sınıftan her birini zikredeceğiz ve onların içerdiği ana menzilleri belirteceğiz. Menzillerin hepsini zikretmeyeceğiz. Çünkü öyle menziller vardır ki, yüce nurları gösteren yüzden fazla delalet ve belirti menzili içerir; gizli sırları ve yüce nitelikleri içeren binden az veya çok gaye menzillerini içeren menzil vardır. Sonra, zikrettiklerimizi eskisiyle ve yenisiyle mevcutların menzillerinin sayısına benzeyen şeylerle zikredeceğiz. Ardından, bu menzilin anlamlarının bir kısmıyla ilgili şeyleri -Allah izin verirse- özetle ve yaklaşık olarak zikredeceğiz.

(Menziller)

Bu menziller şunlardır: Keşif ve fetih sahiplerine ait *övme* ve *methetme* menzilleri; hakikat ve mecaz ehline ait *remiz* ve *simge (lugaz)* menzilleri; işaret ve uzaklık ehline ait *dua* menzilleri; hal ve kavuşma ehline ait *fiiller* menzilleri; ima ve fısıltı ehline ait *başlangıç* menzilleri; bakılan şeyleri yönlendirme ve hüküm çıkarma ehline ait *tenzih* menzilleri; İlahi huylarla ahlâklanan gariplere ait olan *yakınlık* menzilleri; (Hakkın zatının) haşmetinden dolayı burka takanlara ait *umut* menzilleri; hareket ehline ait *bereketler* menzilleri; ruhanilerden tedbir ehline ait *yeminler* menzilleri, zevk ehline ait *dehr* menzilleri, gözle

görme ehline ait *zat* menzilleri; ilahi huylarla ahlâklanmakla meydana gelen sarılma ehline ve bilinmeyen sır ehline ait *Lam* ve *Elif* menzilleri; doğal ve ruhsal kimyayı bilenlere ait *takrir* menzili; Hakkın yaratıklarından sakındığı-kendinden geçmiş kimselere ait *Oluşların yok oluş* menzilleri; odalar ehlinden eman sahiplerine ait *ülfet* menzilleri; en şerefli Arş'ın direğine sarılmış kimselere ait *tehdit (vaîd)* menzilleri; mahrem sırlar ehline ait *haber öğrenme* menzilleri; Hakk'ın kendilerindeki sırrın bilincine varmışlara ait *emir* menzilleri.

Söz konusu menzil sahiplerinin niteliklerine gelince, övgü ehlinin özelliği ihtişam ve büyüklüktür. Remiz ehlinin özelliği, itirazdan kurtulmaktır. İlahi huylarla ahlâklanan kimselerin niteliği, ilahi huylarla ahlâklanma nedeniyle kendilerinden geçmektir. Hal ve kavuşma ehlinin özelliği, hakikate ulaşmış olmaktır. İşaret ehlinin özelliği, tebliğde hayrettir. Hüküm çıkarma ehlinin özelliği ise, yanılmak veya isabet etmektir. Onlar, korunmuş kimseler değildir. Gariplere gelince, kırılganlık onlara aittir. Burka takanların özelliği, korkmaktır. Hareket ehli, sebepleri görür. Yönetenlerin özelliği, düşünmektir. Temkin ehli, hadleri bilir. Müşahede ehlinin özelliği, inkâr etmektir. Gizleyenler ise, kurtuluşa erer. Bilgi sahipleri, bilinen hakkında hüküm verme hakkına sahiptir. Örtülüler, örtünün kalkmasını bekler. Eman sahipleri, tuzağa düşmekten korku içindedir. Ayakta duranların özelliği, oturmaya sahip olmaktır. İlham ehli, hükümran olmak özelliğine sahiptir. Tahkik ehlinin ise üç elbisesi vardır: İman, küfür ve nifak.

Söz konusu kimselerin hallerinin zikredilmesine gelince, bilmelisin ki: Allah, konaklayan için menzilleri hazırlamış; düşünen için düşünülen şeyleri yaratmış, yolcu için merhaleleri belirlemiş, bilen için belirtileri yüceltmiş, bölen için kısımları ayırmış, koruyan için korunan şeyleri açıklamış, ayakta olan için direkleri yükseltmiş, gözleyen için gözlem araçlarını düzenlemiş, binen için binekleri amade kılmış, giden için yolları yaklaştırmış, öven için övgüleri dizmiş, yönelen için maksatları kolaylaştırmış, arif için marifetleri yaratmış, duran için durakları tespit etmiş, yürüyen için yolları göstermiş, ibadet eden için tarzları, müşahede eden için ise müşahede yerlerini, dinlenen için istirahat yerlerini belirlemiştir.

Onların Hallerinin Zikredilmesi

Zira Allah konaklayanı güç yetiren, akıllıyı düşünen, bileni müşahede eden, böleni direnen, korunanı yardım eden, oturanı arif, gözleyeni duran, bineni taşınan, gideni nedenli, öveni mutlu, yöneleni makbul, arifi övülen, duranı suskun, sâliki reddedilen; ibadet edeni mabud, tanığı hüküm veren, uyuyanı salim yapmıştır.

Böylece, bu on dokuz sınıfın hallerindeki niteliklerini zikretmiş olduk. Şimdi, her sınıfın içerdiği ana menzilleri (konakları) zikredelim. Ana menzillerden her biri, dört sınıf içindir. Birinci sınıf, delalet menzilleri; ikinci sınıf, tanım menzilleri; üçüncü sınıf, seçkinlerin menzilleri; dördüncü sınıf ise, sır menzilleri diye isimlendirilir. Menzillerin çokluğu kısıtlanamaz. Biz şimdilik on dokuzunu zikretmekle yetiniyoruz ve içermiş oldukları ana menzillerin sayılarını zikredeceğiz.

Övgü Menzili

Söz konusu menzillerin birincisi, övgü menzilidir. *Açma*, yani iki sırrın açılma menzili ona aittir ve o ilk anahtarların menzilidir. Bu konuda gaybın anahtarları diye isimlendirdiğimiz bir bölümümüz vardır. Ayrıca bu menzil, sırlar menzili, berzah âlemindeki ruhların amade kılınması menzili, yüce ruhlar menzilini içerir.

Bu meyanda birkaç mısraımız vardır:

Övgü ve gururlanma menzilleri
Bir sonu olmayan menzillerdir.

Kavmin meddahları yeryüzünde
Yükseklikte bir övgü aramazlar

Nefsini cihada alıştıran kimse
Suların en tatlısından kanar

Kölenin, efendisinin nitelikleriyle nitelenmesi, onun adına bir övgü değildir. Böyle bir davranış, saygısızlıktır. Efendinin de tevazu gereği kölenin nitelikleriyle nitelenmesi övünülecek bir davranış değildir. Efendi, kimse ona hükmedemeyeceği için, tenezzül edebilir. Efendinin kölenin niteliklerine inmesi, onu rahatlatmak için köleye dönük bir ih-

sanıdır. Çünkü efendinin kölenin kalbindeki haşmeti, kendisine tenezzül etmediği sürede, ona yaklaşmayacak kadar yücedir. Köle ise, ne efendisinin huzurunda ne de -Allah kendisini onların üzerine yönetici yapsa bile- kardeşleri mesabesindeki diğer kölelerin katında efendisinin nitelikleriyle nitelenemez. Bu son duruma örnek olarak Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Ben Âdemoğlunun efendisiyim, iftihar etmem!' Allah da şöyle buyurmuştur: '*İşte burası ahiret yurdudur. Biz orayı yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmak istemeyen kimselere veririz.*'[43] Yani o kişiyi buna sahip yaparız. Çünkü yeryüzünü Allah zelil yapmış, dolayısıyla kul da zelildir ve zillet yüksekliği gerektirmez. Kendi kıymetini ve kadrini aşan kimse yok olur. Şöyle denilir: 'Kadrini bilen yok olmaz.'

Şiirde geçen '*Bir sonu olmayan*' ifadesine gelince; kulun, Allah'a kulluğunda kendisine ulaşıp rab olarak geri döneceği bir son bulunmadığı gibi Rabbin kendisine ulaşıp kul olarak geri döneceği bir sınır yoktur. O halde Rab sonsuza kadar rab, kul da sonsuza kadar kuldur. Bu nedenle şair 'Topraktaki (serâ) kavmin övgüleri' demiştir. Serâ, toprağın en hor tarafıdır.

'Suyun tadını ancak susamış bilir' şu anlama gelir: Kulluk ile nitelenmenin hazzını, rablik özelliğiyle nitelenip acıları ve yaratıkların kendisine muhtaçlığını tadan kimse bilebilir. Örnek olarak, Allah'tan kulların maddi rızıklarını kendi vasıtasıyla vermesini isteyen Süleyman Peygamber'i verebiliriz. Bu dua üzerine Allah onun yanında bulunan besinleri toplamış ve denizden gıdasını isteyen bir canlı çıkmış. Süleyman ona şöyle demiş:

-'Şundan her gün için yiyeceğin kadar al!'

Hayvan bitinceye kadar onu yemiş ve Süleyman'a dönüp şöyle demiş:

-'Daha fazla ver! Rızkımı tamamlamadın. Allah bana her gün bu kadarını on kez veriyor. Benim dışımdaki hayvanlar ise, benden büyüktür ve onların daha çok rızka ihtiyaçları vardır.

Bunun üzerine Süleyman Peygamber, Allah'a tövbe etmiş ve yaratana layık olan bir şeyin kulun gücünde olamayacağını anlamıştır. Çünkü o Allah'tan 'başka hiç kimsenin sahip olmayacağı bir mülk' istemiş, bu durumu gördüğünde ise, isteğinden dolayı utanmıştır. Rızıklarını

isteyen hayvanlar her taraftan gelip onun başına üşüşmüş, bu istekler karşısında Süleyman daralmıştı. Allah duasını kabul edip yerine getirdiğinde ise değeri takdir edilemeyecek bir haz duymuştur.

Remizler Menzili

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki: remizler menzili, bir menzil olsa bile, çeşitli menzilleri içerir. İçerdiği menzillerden biri, birlik menzilidir. Diğerleri; ilk Akıl menzili, en büyük Arş, yankı menzili, Amâ'dan Arş'a gelmek menzili, temessül ilmi menzili, kalpler menzili, perde menzili, şifahî yerleşme menzili, her şeye nüfûz eden ulûhiyet, kahinlere yardım menzili, Dehr, sebatı olmayan ve kimsenin de kendisinde sebat gösteremediği menziller, berzah menzilleri, ilahi menziller, artış menzili, gayret menzili, bulma ve kaybetme menzili, gayret menzili, kuşkuları kaldırma menzili, gizlenmiş cömertlik menzili, kahır menzili, tutulma menzili, geniş yer menzili.

Tunus'tayken bu menzile girdiğimde, benden bir feryat koptu. Böyle bir feryadın benden çıktığının farkında değildim ve onu duyan herkes bayılıp düştü. Evin üstünde bulunan ve bizi gören komşu kadınlar da bayıldı. Bir kısmı, yüksekliğine rağmen evin üstünden avluya düştü, fakat bir sakatlanma olmadı. İlk ayılan, bendim. İmamın arkasında namazdaydık. Bu esnada herkesin bayıldığını gördüm. Bir müddet sonra ayıldıklarında kendilerine sordum?

-Ne oldu size böyle?

Cevap verdiler:

-Sen nasılsın? Öyle bir çığlık attın ki, cemaatte gördüğün etki meydana geldi!

Şöyle cevap verdim:

-Vallahi bağırdığımın farkında bile değildim!

Remizler menzilinin içermiş olduğu hususlardan biri de, garip olaylar, ilahi hikmetler ve istidat ve ziynet menzilidir. Ayrıca, Allah'ın kendisiyle göksel melekleri ayakta tuttuğu sebep, zikir ve olumsuzlama menzili de remizler menzili içindedir. Bu menziller hakkında şu mısraları yazdık:

Varlıkta oluş menzilleri
Hepsi remiz olan menzillerdir

Onlarda akıllara ait menziller
Hepsi 'caizdir' şeklindeki kanıtlardır

Gerçeği arayanlar bu niyetle yöneldiklerinde
Bir şey elde etmeye, karşılığını alırlar

Ey, var olanların köleleri! Alınız!
Sizi arayışa sevk eden bu şeyi ve sonra ayrılınız!

Remiz ve *simgeler*, lafzın zahirinin, söyleyenin amaçlamadığı bir anlamı verdiği her sözdür. İşte varlıkta âlemin yeri de böyledir. Allah, onu âlemin kendisi için yaratmamış, Allah için yaratmıştır. Hâlbuki âlem, yaratılmış olduğunun dışındaki bir gayeyle ilgilenmiş, Yaratan'ın maksadına aykırı davranmıştır. Bu nedenle, diğerlerinden hal bakımından daha iyi durumdaki bir grup âlim şöyle der: 'Allah, bizi bizim için yaratmıştır.' Muhakkik ve kul olan ise böyle söylemez, aksine şöyle der: 'Allah bizi bize bir ihtiyaç duymadan kendisi için yarattı. Dolayısıyla ben, Rabbimin simgesi ve remziyim!' Simgelerin göstergelerini bilen kişi, söylemek istediğimizi anlar.

Şairin 'Gerçeği arayanlar bu niyetle yöneldiklerinde, bir şey elde etmeye; karşılığını alırlar' ifadesine gelince: 'Karşılığını alırlar', 'cezalandırma'dan gelir. Şöyle demek ister: Allah'ı bir neden için arayan kişi, talep ettiği şeye aittir ve Allah'tan aradığından başka bir şeyi elde edemez. Şairin 'Ey oluşun kulları' ifadesi şu anlama gelir: Allah'a herhangi bir şey nedeniyle ibadet eden kişinin taptığı ve rabbi, söz konusu şeydir. Allah onun taptığı şeyden uzaktır ve o taptığına aittir. Şairin 'alınız' demesi, 'kendisi uğruna geldiğiniz şeyi alınız' demektir. 'Ayrılınız', yani 'bizden ayrılınız'. Çünkü siz ne bize, ne de bizim sebebimizle geldiniz!

Dua Menzili

Bu menzil, bir takım menzilleri içerir. Bunlardan biri, benzerle ünsiyet etmek menzilidir. Ayrıca, beslenme menzili; Mekke, Taif ve perdeler menzili, kusurlar ve denenme menzili, toplanma, ayrılma ve en-

gelleme menzili, takdis menzili, gelişenler menzili bu menzilin içindedir. Bu menzil hakkında şu dizeleri söyledim:

Rahman'ın hitabı için sende menziller vardır
Hakkın sendeki hitabına karşılık ver, ey falanca!

Elçiler avuçlarını sana yükseltir
Sen hediye istersin, isteyen ise hüsrana uğramaz

Sen delilin üstünlüğünü belirttiği kimsenin
Bu konuda kanıt ve tanıklarımız da var

Sen o hakikate tahsis edilmeseydin, gururlanmazdı
Yanlarına yüksek inişinle menziller.

Hakkın kullarına nidası, Hakkın isimlerinden birini talep eden elçilerin dilidir. Nida edilen kul, o esnada söz konusu ismin otoritesi altındadır. Şiirdeki *elçiler*, yaratıkların sırlarıdır. Onlar, ellerinde bulundukları isimlere avuçlarını açar. İstenilen, daima isimler üzerinde otorite sahibi olan isimlerdir. Örnek olarak el-Habîr, el-Hasîb, el-Muhsî, el-Mufaddıl gibi isimlere karşı önceliği olan el-Alîm ismini verebiliriz. Bu nedenle şair şöyle demiş: 'Sen, delilin üstünlüğünü belirttiği kimsesin.' Bu isme özgü hakikat, mertebe bakımından altında bulunan ilahi isimleri içermiş olmaktır. Çünkü el-Kadîr, el-Mürîd isminden mertebe bakımından daha aşağı olduğu gibi el-Alîm de el-Mürîd isminden üstündür. el-Hayy ismi ise, hepsinden üstündür. el-Câmi isminin içerdiği menziller (isimler), o ismin isteklerine olumlu cevap vererek kendilerine inmesinden övünç duyarlar.

Fiiller Menzili

Bu menzil, çeşitli menzilleri içerir. Bazıları şunlardır: Fazilet ve ilham menzili, ruhsal İsrâ menzili, lütuf menzili, yok oluş menzili. Bu menziller hakkında şu dizeleri söyledim:

Fiil menzillerinin parlayan bir şimşeği vardır
Rüzgârları bulutları harekete geçirir

Okları ise âlemlere nüfûz eder
Kılıçları tüm var olanlarda kesicidir

Gerçek izzete işini aktarmıştır
Artık göz görür, anlamak güçtür

İnsanlar kulların fiilleri hakkında ikiye ayrılır: Bir kısmı, fiillerin kullardan, bir kısmı ise, Allah'tan olduğunu görür. Herkes, kendi düşüncesine inanmakla birlikte, parlayan bir şimşek kendilerine görünür. Bu şimşek, fiilin kendisinden düşürüldüğü kimsenin fiile belirli bir nispeti olduğunu bildirir. Her grubun fiilin kendisine nispet edilmediği kimseyle arasına giren bir bulutu vardır. 'Rüzgârları' ifadesine gelince, rüzgârlar güçlüdür. Başka bir ifadeyle, her grubun fiilleri nispet etme hakkında -kime nispet etmişlerse- getirdiği sebep ve kanıtlar, kendisine göre güçlüdür. Şair, her grubun *oklarını* 'kendilerine inananların gönüllerine nüfûz edici' olmakla nitelemiştir. Aynı şekilde, her grubun *kılıçları*, kendi düşüncelerine inanan insanların arasında keskindir.

'Gerçek izzete işini aktarmıştır' ifadesi ise, her grubun kanıtlarının karşıt grubun etkisini bertaraf edecek 'engelleyici bir koru' ile sakınılmış olması demektir. Böylece herkes, Allah'ın kendisi hakkındaki iradesine göre kalır. Allah şöyle buyurur: *'Her ümmete amelini süsledik.'*[44] 'Göz görür' ifadesine gelince, duyu fiilin kula ait olduğuna tanıklık eder. İnsan, fiilde kendi seçiminin bulunduğunu görmekle kendi deneyiminden bunu bilir. 'Anlamak zordur', başka bir anlatımla, fiilin duyunun bildirdiğinden başkasına nispeti güçtür. Şu var ki, onda 'parlayan bir şimşek' bulunmalıdır. Bu şimşek, fiilin kendisinden düşüldüğü kimsenin söz konusu fiille inkâr edilemeyecek bir nispeti olduğunu gösterir.

Başlangıç Menzili

Başlangıç menzili, çeşitli menzilleri içerir: sertlik ve heybetler menzili, tenezzül menzili, ilahi birliği bilme menzili, yüce rahmet (rahamût) menzili, hak ve korku menzili. Bu menzil hakkında şu dizeleri söyledim:

Başlangıcın tanık ve delilleri vardır
Binekler yola çıkınca, konaklama yerleri onundur

Hükmü hadiseleri içerir
Kerim ve fail Allah ona yardım eder

Kendisiyle ilahı arasında bulunan yegâne nispet
İlişme ve meydana gelmiş varlıktır

Bir cahilin şöyle demesine kulak verme
'Varlığın dayanağı hakikatler ve batıllardır' (yokluk)

Varlığın dayanağı görünen hakikatlerdir
Varlığın dışındaki ise, sadece imkansız batıldır

Varolanların başlangıcının kimi tanıkları vardır. Bu tanıklar, onların kendi başlarına var olmadığını gösterir. İkinci mısradaki 'onundur' zamiri, *başlangıç* kelimesine döner. 'Binekler yola çıkınca' ifadesi şuna işaret eder: Var olanların nereden geldiğini tümevarımsal olarak incelediğinde, var edenin katından (geldiklerini) görürsün. Bu nedenle 'beka' (kalıcılık), O'na özgüdür. Allah şöyle buyurur: *'Allah katındaki bakîdir.'*[45] Onun mertebesine ulaştığında ise, bulunduğu konumunu -çünkü o kendisi nedeniyle var olmamıştır- kendisinden öğrenirsin. Bu menzil, *'O İlktir' (el-Evvel)*[46] ayetinde geçen 'Hakkın İlk Oluşu'dur. Bu 'ilk oluş'tan oluşun başlangıcı meydana çıkmış, bütün yaratılmışlar O'ndan yardım istemiştir. O, yaratıklarda hükümran olduğu gibi onlar da O'nun hükmüne göre yürür. Nispetleri O'ndan düşülmüştür. Çünkü Hakk'ın ilk olması, kulun ilk oluşuna yardım ettiği halde âlemin ilk oluşunun bir şeye yardımı söz konusu değildir. Şu halde 'inayetten başka nispet, hükümden başka sebep, ezelden başka vakit yoktur. Kavmin yolu budur. 'Kalan ise,' yani bu üç sınıfın altına girmeyen ise, körlük ve karıştırmadan ibarettir.

Mehâsinü'l-Mecâlis kitabının yazarı bunu böyle belirtmiştir.

'Varlığın dayanağı, hakikatler ve batıllardır' iddiasına gelince, bu doğru değildir. Çünkü batıl, yokluk demektir. Başka bir açıdan ise bu ifade doğrudur. Çünkü kazanılmış varlık, yok hükmündedir. Gerçek Varlık ise varlığının kaynağı kendisi olandır. Var olan her yokluk, kendisi değil başkasından dolayı nitelendiği bir varlıktan var olmuştur. Varlık kazanan ise, bizzat varlıktır. İmkânsız-batıl ise, ne kendisinden dolayı ne de başkasından dolayı varlığı olmayandır.

Tenzih Menzili

Bu menzil çeşitli menzilleri içerir: Şükür menzili, ümitsizlik menzili, yayılma menzili, yardım ve toplanma menzili, kazanma, hüsran ve başkalaşmalar menzili bunların bir kısmıdır. Bu menzil hakkında da birkaç mısraımız vardır.

Tenzih ve takdis menzillerinin
Hükmü söylenen akledilir bir sırrı vardır

Hükmü tenzih yapana dönen bir bilgidir o
Kutsiyet firdevs'i, bahçesi ise meydana çıkmıştır

Apaçık Hakkı tenzih eden kimse
Meramı saptırma olsa da, söylediği mümkün olandır

Gerçekte tenzih edilen, özü gereği nezîh olandır. Sadece, tenzihin konusunun hakkında mümkün olduğu kimse, tenzih yapabilir ki o da, yaratılmıştır. Bu nedenle tenzih, tenzihi yapana döner. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İşte bunlar size dönecek amellerinizdir.' Kimin ameli tenzih ise, kendisine tenzih (ameli) döner ve böylece onun idrak mahalli, Hakka yaraşmayan bir şeye inanmaktan uzaklaşmış olur. Bu noktada biri, Allah'ın büyüklüğünü yüceltmek için, '*sübhanî*', (kendimi tenzih ederim) demiştir. Bunun için şair şöyle der: 'Bahçesi meydana çıkmıştır.' Bu durum, tenzihin Yaratıcısını tenzih eden kulun mahalline inmesinden ibarettir. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yakınlık Menzili

Bu menzil iki menzil içerir. Alışkanlıkların aşılması menzili ve *kün'ün*, 'ol' sözünün birliği menzili. Bu menzil hakkında şu mısraları söyledim:

Yaklaşma menzillerinin bilinen bir şartı vardır
Onlar var olanlar üzerinde hükümrandır

Kıyamet şartı gelip o günün hâkimi tecelli ettiğinde
Varlık boyun eğer ve hizmet eder

Heyhat! Nefisler meyvelerini devşiremez.
Sadece, bedende iken bir şey yapanlar devşirir

Yakınlaşmak, yaratıkların niteliklerinden biridir. Onlar, yaklaşma ve zıddına konu olabilir. Hak, kendisini yaklaşan olmakla nitelese de, çok yakındır. Kelimenin masdarı, takrib ve takarrub (yaklaştırma, yakınlaşma) şeklindedir. Şair 'bilinen bir şartı vardır' -ki o etkilenmedir- derken, şunu demek ister: İş, genel olarak ancak ahirette bilinir ve ortaya çıkar. Diğer mısrada şöyle demiştir: Nefisler ancak dünya hayatında ettikleri iyilik veya kötülüğü devşirir. Şu halde onların Hakka yaklaşması, amellerinden meydana gelir. '*Kim zerre kadar iyilik yaparsa, onu görür, kim zerre miktarı kötülük işlerse onu görür.*'[47]

Umut Menzili

Bu menzil, iki menzil içerir: İlahi yol menzili ve duyma menzili. Bu konuda şu mısraları söyledim:

Umut için apaçık menziller ortaya çıkmıştır.
Meyveleri yaklaşan kimsenin eline sarkmış

Yakınlık dallarından meyvelerini derle
Sakın sıradan dallardan bir şey derleme

Zinhar, onlar seni itidalden çıkarmasın
Orta yolu takip et, hakikatleri apaçık görürsün

(Şair) şöyle der: İnsanın umduğu şey, ortaya çıkmıştır. Çünkü insan, ancak içinde bir şekilde ortaya çıkmış şeyi umabilir. Söz konusu şey, hak edenin gaybından bâtınına çıkmış, sonra, onun şehadet âleminde ortaya çıkması umulur. Bu durumda, elde etmeye daha da yaklaşır. Bu durum şu sözle dile getirilmiştir: '*Meyveleri sarkmış halde*'[48], başka bir ifadeyle, toplayanın eline yakındır. Şair şöyle der: 'İtidal yolunu tut, ondan sapma.' İtidal, kendi hakikatine bağlanman demektir. Ve sen, kibirliler gibi o yoldan çıkmamalısın. İki yol arasında bir berzah olan kimse, her ikisini birden gözetleyebilir. Bu ikisinden birine yönelen ise, diğerinden habersizdir.

Bereketler Menzili

Bereketler menzili, iki menzil içerir. Toplama ve ayırma menzili, berzahtaki-hasımlık menzili. Burası, mülk ve kahır menzilidir. Onun hakkında şu mısraları söyledim:

Bereketler menzilinin parlayan bir nuru vardır
Kalplerin tohumlarıyla umut ona aittir

Onlarda müşahede etmek isteyen herkes için artış vardır
Onlar nedeniyle varlığın kendisini öğrenir

Bir hikmeti talep edenin sırrı erdiğinde
Bereketler hakikatlerine; matla' (doğum yeri, ayn-ı sâbite) istisna olur.

O halde hamd Allah'adır, O Allah ki,
A'yânı (sâbiteleri) O'nun varlığa getirişinde görülen ve duyulandır

Bereketler, artmadır ve onlar, şükrün sonuçlarındandır. Hak, yerine getirelim diye bize farz kıldığı amelleri daha çok yapmamız için kendisini eş-Şâkir ve eş-Şekûr diye isimlendirdi. Hak da şükrümüzün karşılığında nimetlerini arttırır. Dolayısıyla herkes artışı gözler.

Şair şöyle der: Hikmetleri isteyen, (nimette) artışı görünce, artışın o türden olması için, kimsenin kendisine ortak olmamasına gayret ettiği bir takım durumlara sahiptir. Bu makam sahibinin hali, talep ettiği hali gözetmektir.

Yeminler Menzili

Bu menzil, çeşitli menzilleri içerir: Bunların arasında Rahman isminden gelen şifahî hitap menzili, ruhsal yeminler menzili, işaretler menzili, ışığın düştüğü yer menzili, şairlerin menzili, ruhsal mertebeler menzili, tümel nefs menzili, kutup menzili, nurların gayb âlemine yayılması menzili, nefs-i nâtıkanın (düşünen nefs) mertebelerinin menzilleri, yolların ayrışması menzili, dostluk menzili, ilham ilimleri menzili, hayvanî nefisler menzili, ikindi namazı menzili bulunur.

Bu konuda şu mısraları söyledim:

Yeminler menzilleri genişliktedir
Hükümleri ise yeryüzü âleminde bulunur

Mutluların felekleriyle akar
Sünneti ve farzı yerine getiren üzerinde

Onların ilmi hakikatleri üzerinde durmaktır
Hükümleri ise uzunluk ve genişliktedir

Yemin, töhmetin bir sonucudur. Hak, kendisinin bulunduğu duruma göre değil, onların bulunduğu durum bakımından yaratıklarına muamele eder. Bu nedenle Hak meleklerine karşı yemin etmemiştir. Çünkü onlar, töhmet âleminden değildir. Hiçbir yaratılmışın başka bir yaratılmış adına yemin etmesi söz konusu değildir. Bizim görüşümüz budur. Bir yaratılmış adına yemin edilirse, bize göre, böyle biri isyankârdır ve yemini bozduğunda kefaret borcu yoktur. Böyle bir insanın yapacağı tek şey, yaptığı işten tövbe etmektir, başka bir şey değil.

Allah, yemin ettiğinde sadece kendisi üzerine yemin etmiş, bu meyanda yaratıkları zikretmiş ve ismi hazf etmiştir. Yüce Kur'an'da çeşitli yerlerde ismi ortaya koyması, buna delildir. Söz gelişi şöyle der: 'Göğün ve yerin rabbine yemin olsun ki!'[49] *'Doğuların ve batıların rabbine yemin olsun!'*[50] Böylece bu ismin açıkça zikredilmediği çeşitli yerlerde Hakk'ın dilediği bir şey nedeniyle ismin gizlendiğini bildirir. Gizlemesinin nedenini ise, sadece Hakkın bildirmiş olduğu peygamber ve ilham alan veli bilebilir. Çünkü yemin, üzerine yemin edilen şeyin yüceliğine kanıttır.

Allah yeminde görülen ve görülmeyen şeyleri zikretmiş, böylece yüksek-düşük razı olunan-öfkelenilen, sevilen-kızılan, mümin-kâfir, var olan-olmayan her şey bu yemine katılmıştır. Yeminlerin menzillerini, sadece gayb âlemini bilen kişi öğrenebilir ve böylece ilahi ismin yeminde gizli olduğunu güçlü bir zanla kabul eder. Kuşkusuz gayb âleminin uzunluk, şehadet âleminin ise genişlik olduğunu sana bildirmiştik.

Zât Menzili

Bu da, çeşitli menziller içerir: Peygamberler içinden Süleyman Peygamber'in menzili, tam örtme menzili, yaratıkların farklılığı menzili,

ruh menzili ve ilimler menzili. Bu menziller hakkında şu dizeleri söyledim:

Mukaddes ve müşahede edilir zât'ın
Varlığının adamlar nezdinde menzilleri vardır

Suret olarak tecelli edince, var olanları siler
Belirtileri birbirine göre üstün olan bir sürede

Sana sende gösterir, nitelikleriyle varlığını
Perdelerin ardında, seni kuşatan varlığını

Tenzih nitelikleriyle nitelenmiş ilahi hakikat görüldüğünde, kendisinden başka her varlığı yok eder. Bununla birlikte, hallerine göre tek bir şahısta ya da hallerinin farklılığı nedeniyle farklı şahıslarda O'nu müşahede, derece derecedir. Bunun nedeni, hakikatin şunu gerektirmesidir: İçimizden herhangi bir müşahede sahibi ancak kendi nefsini müşahede ettiği gibi her hakikat de bizden ancak kendisini müşahede eder. Dolayısıyla her hakikat diğeri için bir aynadır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Mümin, mümin kardeşinin aynasıdır.' Allah ise, şöyle buyurur: '*O'nun benzeri yoktur.*'[51]

Dehirler Menzili

Bu menzil bir takım menzilleri içerir: Yarışma menzili, izzet menzili, feleklerin ruhsallığı menzili, ilahi emir menzili, doğum menzili, denkleştirme menzili, kavuşmayla müjdelenme menzili. Bu menzil hakkında şu dizeleri söyledim:

Menzillerden biri de belirlenmiş menzildir.
Tıpkı zaman gibi, çünkü o, mevhum bir şeydir.

Dönüşleriyle daireler onu gösterir.
Tasarruf ve en büyük makam ona aittir

Hak için ezel mevhum bir durum olduğu gibi zaman da O'nun için mevhum bir durumdur. Başka bir ifadeyle zaman, feleklerin hareketlerinin kat ettiği mevhum bir süredir. Çünkü ezel, tıpkı yaratıklara ait zaman gibidir.

Lam-Elif Menzili

Bu menzil, sarılma (Elif'in Lam harfiyle sarmal hale gelmesi) menzilidir. Bu menzile baskın olan şey, farklılık değil uzlaşmadır. Allah şöyle buyurur: *'Ayak ayağa dolanır. O gün gidiş Rabbinedir.'*[52] Bu menzil, çeşitli menzilleri içerir: İki denizin birleşim yeri menzili, iki işin toplanma menzili, benzersizin mertebesini Muhammedî teşrif menzili. Bu menzil hakkında şu mısraları söylerim:

Kesin bilgide, Lam ve Elif'in kavuşmadaki menzilleri
Kavuşma halinde ayrışmadır

O ikisi kuşkusuz şu kimseye delildir:
'Ben varlığın sırrı ve onun aynıyım.'

Ne güzel delildirler! Çünkü o ikisi halleriyle delildir
Sözleriyle delil olup sonra çekip giden gibi değil

Lâm harfi Elif'e ilişip bağlandığında ve tek varlık haline geldiklerinde (Onun iki direği o ikisinin iki şey olduğunu gösterir), bu harf, yani Lam-Elif, sahihlik ve illetliğin ait olduğu Vav ve Ye arasında harflerin çift olanında yirmi sekizinci harf olarak ortaya çıkar. Lam-Elif'te bulunan illetlik ve Lam harfinde bulunan sahihlik ile Lam-Elif ile bu iki harf arasında bir 'ilişki' meydana gelmiştir. Böylece sahih olanı, yani Lam harfini sahihlik harfi (Vav), illetli olanı ise (Elif), illet harfi (Ya) takip etmiştir. Lam-Elif'in iki elinden biri rahmet ile açılmışken, diğeri gazap ile dürülmüştür.

Lâm-Elif'in tek başına sıralanışta sabit bir formu yoktur, bilakis görünmezdir. Bulunduğu haldeki yeri, Vav ve Ya arasındadır. Kuşkusuz onun mekânına Ze, Ha ve Kuru-Tı harfleri yerleşmiştir. Gayb halinde iken ona ait mertebeler, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu mertebedir. Onun menzili, dolunay ve hilal arasında *ay* olduğu gibi görünmezken ve görünürken *berzahlık* rütbesi ona eşlik eder. Dolayısıyla yirmi dördüncüdür. Çünkü Ze harfi nedeniyle yedi, Ha nedeniyle sekiz, Tı harfi nedeniyle dokuz ona aittir. Gün yirmi dört saattir. Kabulle amel etme ölçütüne göre, hangi saatte onunla amel edersen amelin başarıya

ulaşır. Çünkü o, rakam harflerindedir, doğa harflerinde bulunmaz. Doğa harflerinde ona ait sadece Lam harfi vardır.

Lam-Elif, boğaz ve iki dudak arasında dil harflerinden biridir. Elif ise, doğa harflerinden değildir. Dolayısıyla ancak bir tek harfin yerini almıştır ki o da, harekesi işba' edildiğinde Elif'in kendisinden doğduğu Lam'dır. Harekesi *işba'* edilmezse, Hemze ortaya çıkar. Bu nedenle bazı âlimler, Elif'i harfin yarısı saymıştır. Hemze de, doğal lafızda değil, kabule bağlı rakamda harfin yarısıdır.

Sonra konumuza dönüp deriz ki: Lam, daha önce belirttiğimiz gibi, Elif ile birleştiğinde, onlar tek bir harf haline gelirler. Çünkü Lam-Elif'in iki ayağı, onların iki olduğunu gösterir. Onun ismini telaffuz da, yine iki harf olduklarını gösterir. Şu halde Lam-Elif, iki varlığa ait iki isimden bileşik tek bir isimdir. Birinci harf Lam, diğeri Elif'tir. Fakat onlar, şekilde tek bir tarzda göründüğü için, bakan onları ayırt edememiş ve iki dirsekten hangisinin Lam, hangisinin Elif olduğu fark edilmemiştir. Hattatlar da bu harf hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Bu meyanda bir kısmı telaffuzu dikkate almış, bir kısmı ise kendisiyle başlanıp çizgi çizilen şeyi dikkate almış ve onu ilk saymıştır. Böylece her iki grup, Elif'i Lam'dan önce zikretmede görüş birliğine varmıştır. Çünkü Elif, burada, hiç kuşkusuz Lam harfinden meydana gelmiştir. Aynı şekilde Hemze de, *'Kuşkusuz siz, (لأنتم=le-entüm) daha şiddetli bir korku salarsınız'*[53] ayetinde olduğu gibi Lam'ı takip eder.

İşte bu harf, yani Lam-Elif, fiillerde şaşırtma harfidir. Böylece yaratılmışın elinde ortaya çıkan fiilin gerçekte kime ait olduğu belli olmamıştır. Bu 'fiil Allah'a aittir' dersen, doğru söylemiş olursun; yaratılmışa aittir dersen, yine doğru söylemişsindir. Böyle olmasaydı, ne yükümlü tutma ne de Allah yönünden amelin kula izafe edilmesi geçerli olabilirdi. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bunlar amellerinizdir, size iade olunurlar.' Allah ise şöyle buyurur: *'Onların yaptığı hiçbir iyilik karşılıksız bırakılmayacaktır.'*[54] Başka bir ayette ise *'Dilediğinizi yapın: O, yaptığınız her şeyi görür'*[55] buyrulur. Allah doğru söyler.

(Fiilin Allah'a ve kula izafe edilmesindeki duruma benzer olarak), hangi ayağı Lam sayarsan say, haklısın. Bilginlere göre, formu bildiği için amel şeklin konuşlanmasında farklılık gösterebilir. Fiilin diğerine değil de (Lam-Elif'in) ayaklarından sadece birine ait olduğunu her kim

iddia ederse etsin, bu doğru değildir. Onun sahibi de kesilir ve sabit olmaz. Konuyu bilen bir başkası da, bu konuda ona karşı çıkar ve kendi inancına göre kanıt getirir. Ona söylenecek şey de, diğeri hakkında söylenecek söz gibidir. Böylece durum, Allah'ın, basiretini nurlandırıp doğru yola ulaştırdığı kimsenin dışındakilerde çelişir ve müşkülleşir.

Takrîr Menzili

Bu menzil, çeşitli menzilleri içerir. Bunların arasında nimetleri sayma menzili, zararların giderilmesi menzili, mutlak ortaklık menzili vardır. Bu menzil hakkında şu mısraları söylerim:

Menziller durağanlık ile karar kıldı
Ortaya çıkmayı gizlenmeye yeğlediler

Gözler ile 'göz'lere (pınarlara) delil oldular
Derindeki bir su kaynağından fışkıran

Şimşekler ile yağmur bulutlarına delil oldular
Apaçık bir nur üstüne çaktıklarında

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Sâbitlik, menzilleri ortaya çıkarır. Kim sabit ise, gelişir ve hakikati üzere her göze görünür. Hareketin hızının verdiği kuşkuyu görmez misin? Bir şeye bakan, o şey hakkında onun bulunduğu hale aykırı hüküm verir. Böylece, genleşme hareketi hızlandırıldığında kordaki ateş ya da fitilin başındaki ateşin uzayan bir çizgi olduğunu iddia eder. Ya da hızla çevrildiğinde, havada bir ateş dairesi görür. Bunun nedeni, sabitliğin olmayışıdır. Menziller sabit olduğunda ise, içermiş oldukları ilahi ilimleri gösterirler.

Müşahede Menzili

Müşahede menzili, tek bir menzildir ve o, oluşun yok oluş menzilidir. Onda 'olmamış olan' fâni olur, ezeli olan ise kalır. Onun hakkında şu mısraları söyledim:

Oluşun yok oluşunda bir menzil vardır ki
Ruhu bize tenezzül etmiştir

O benim kadir gecemdir
Ne nuru ne gölgesi vardır

O mutlak nurun kendisidir.
Ondan ayrılması mümkün değildir.

İşte ben gerçek anlamda imamım
Birinci safta hükümdar olan

Benim işimin anahtarı onun katındadır.
Böylece sizi görevlendirir ve azleder

Benim mızraklarım uzundur
Ben ışık saçan güney yıldızı değilim

Gerçek makam sizdedir
Süreklidir ve değişmez

O bu makamdan yücedir.
O en adil imamdır

O benzeri olan nur değildir.
O güneşten daha yetkindir.

Ben onun hakkında inanırım
En faziletli sırrın mekânına

Gözün gözüyle yücelirim,
Emrin emriyle inerim.

Fenâ (yok olma) hali, tıpkı kadir gecesi gibi, ne nurdur ne de gölgedir. Ardından ekler: O, gerçek ışık ve gerçek gölgedir. Çünkü o, hiç bir zıddı olmayan asıldır. Işıkların zıddı karanlıklardır. Oysa onun asla zıddı yoktur. 'Ben imamım' sözü ise, Hakkı müşahede etmesinin özel yönden olduğu anlamına gelir. Söz konusu yön, Hakk'tan sözün sahibine dönüktür. 'Birinci saftadır.' Bu makamdan, ayrışma, suretlerdeki çokluk ve sayı meydana gelir. 'Mızraklar' kelimesini ise, âlemi ayakta tutmanın simgesi yapmıştır. Onun özelliği, sabit olmaktır. Bu nedenle şöyle demiştir: 'Değişmez.' Onun özelliği, ezmek ve adalettir. O ben-

zerlik kabul etmez. O halde zatı müşahedeyle yücelirim, ilahi emir ile de âleme bir imam olarak inerim.

Ülfet Menzili

Ülfet menzili tek bir menzildir. Bu menzil hakkında şu mısraları söyledim:

Ülfet menzilleri bilinir
Onlar bu özellikle tanınır

O menzillerde konaklayana 'kalk' de.
Çünkü onlar güvenle gizlenmiştir

Onlar iki kişiye dayanır.
Yalnızlık azabından ise uzaklaşmışlardır.

Burası evlilik, sevinç ve ferahlık menzilidir. Bu, Allah'ın peygamberine ihsan ettiği şeylerdendir. Şöyle buyurur: 'Yeryüzündeki her şeyi infak etseydin, kalplerini ısındıramazdın.' Yani, kendine ısındıramazdın. '*Fakat Allah onları ısındırmıştır.*'[56] Allah onların kalplerini senin sevgine, sana olumlu cevap vermeye ve seni doğrulamaya ısındırmıştır.

Haber Öğrenme Menzili

Haber öğrenme menzili, çeşitli menzilleri içerir. Bunların arasında ruhsal çekişme menzili, mutluların bedbahtlara ya da bedbahtların mutlulara üstün gelmesinin keyfiyeti menzili, insandan önceki oluş menzili vardır. Bunun hakkında şu mısraları söyledim:

Kalbimi dostlarımdan sormak istediğimde
Beni lafzımı incelemeye yönelttiler

Onların senin lafzınla menzilleri sadece
Benim talihsizliğim ve hissemin kötülüğüdür

Nefse öğüt verdim onlara bakma diye
Öğüdüm nedeniyle onların düşüncelerine yönelmedi

Onlarla konuştum, belki bir oluşa ulaşırım diye
Onlar da varlığımın ve ulaştığım şeyin aynı olur.

Şöyle der: 'Onlar, kendilerinden sorduğumda dilimde bulunur; kendilerine baktığımda, göz bebeğimdedirler. Onları hatırladığımda ve özlediğimde, kalbimdedirler. Onlar bulunduğum her yerde benimle beraberdir. Dolayısıyla onlar, benim aynım, ben ise onların aynı değilim. Çünkü onlardan bende bulunan şey, benden onlarda bulunmaz.

Onlara arzu duymama şaşılır!
Benimle oldukları halde gördüğümü onlardan isterim

Onları gözüm gözetler, onlar ise gözün karanlığında bulunur.
Kalbim onlara arzu duyar, onlar ise kalbin içindedir.

Tehdit Menzili

Bu menzil, haksızlığı ve oluşa tutunmayı içeren tek bir *menzil*dir. Bu menzil hakkında şu dizeleri derim:

Kuşkusuz tehdit iki menzildir ki onlar
En sağlam yol üzere yürümeyi terk edene aittir

Varlığı yetkinlikle gerçekleştiğinde
Ve en kadim yücelik hükmüyle yürüdüğünde

Bu iki menzil onun nezdinde bir nimete döner.
Artık onun ateşte gördüğü nimet, ikrama kavuşan herkesin nimetlendiğidir

Ruhsal menzil, nefislerin çektiği azap, cisimsel menzil ise duyulur azaptır. Bu azap, ancak içinde ve dışında meşru yoldan sapan kimse için olabilir. Söz konusu kişi, dosdoğru yola erdirilip hakkında iyilik öne geçtiğinde, bu azaptan kurtulur, müşahede cenneti yolunda mücahede ateşiyle nimetlenir.

Emir Menzili

Emir menzili, çeşitli menzilleri içerir. Bunların arasında, berzahtaki ruhlar menzili, öğretme menzili, İsrâ menzili, nispetler menzili, tamlıklar menzili, kutup ve iki imam menzili vardır. Bu menzil hakkında şu mısraları söylerim:

Emir menzilleri zatın konuşmasıdır.
Sevinçlerimi ve hazlarımı onunla elde ederim.

Keşke ömrüm boyunca o menzillerde bulunsaydım
Kavuşma vaktine kadar ayrılmasaydım

Seçilenin gözü aydın!
Münacatın başında dışarı çıktığında.

İlahi emir, kelam sıfatındandır ve hüküm koyma yönünden velilere kapalıdır. İlahi mertebedeki her yükümlü tutucu emir, ancak şeriat tarafından belirlenmiş olabilir. Dolayısıyla veli için kalan şey, peygamberlere emrettiğinde sadece bu mertebenin emrini dinlemektir. Bu emri işittiğinde velinin varlığına yayılan bir haz meydana gelir. Fakat içinde emrin bulunmadığı Hak ile münacat veliler için kalıcıdır: Bu münacat, konuşma ve sohbet şeklindedir.

Keşif ehlinden biri, hareket ve duruşlarında Hz. Muhammed'in getirdiği şerî yükümlülüğe aykırı ilahi emir aldığını iddia ederse, 'duyduğunu' söylerken doğru söylemiş olsa bile gerçeği karıştırmıştır. Ona peygamberinin suretinde ilahi bir tecelli görünmüş ve peygamberi ona hitap etmiş olabilir. Ya da, peygamberinin hitabını duyma mertebesine yerleştirilmiş olabilir. Şöyle ki: Peygamber, Allah'ın emrini kullarına ulaştıran kimsedir. Belirli bir mertebede daha önce peygamberin getirdiği bu emri Haktan duymak mümkün olabilir. Keşif sahibi şöyle iddia eder: 'Hak bana emretti.' Hâlbuki bu durum, söz konusu şeyin (peygambere) emredildiğinin bildirimidir. Bu nispetler Hz. Muhammed ile kesilmiştir. Allah'tan gelen meşru emirlerin dışındaki işlerde ise, veliler derinlik sahibidir.

Böylece on dokuz menzilin sayımını tamamladık. Şimdi ise, her menzilin en temel özelliğini zikredebiliriz.

VASIL

On dokuz Menzilden Her Birinin En Özel Niteliği

Övgü menzilinin temel özelliği, bilginin sonsuza ilişmesidir. Remiz menzilinin en temel özelliği, bilginin sayı ve isimlerin özelliğine

ilişmesidir -ki onlar kelime ve harflerdir. Simya ilmi, bununla ilgilidir. Dua menzilinin en temel özelliği, işaret ilimleri ve arınmadır. Fiil menzillerinin temel özelliği, şimdiki zamanın bilgisidir. Başlangıç menzilinin temel özelliği, mebde' ve mead ilmi, her şey hakkındaki ilksellerin bilgisidir.

Tenzihin en temel özelliği, soyutlama ilmi, yaklaşmanın en temel özelliği, delalet ilmidir. Umut menzilinin en temel özelliği, nispet ve izafetler; bereketler menzilinin en temel özelliği, sebepler, kanıtlar, şartlar, nedenler ve hakikat ilmidir. Yeminlerin en temel özelliği, yücelik bilgileridir. Dehr menzilinin en temel özelliği, ezelin bilgisi ve el-Bari'nin varlık olarak sürekliliğini bilmektir. Zat menzilinin en temel özelliği, zatı bilmektir. *Lam-Elif* menzilinin en temel özelliği, Yaratan'a yaratmanın nispetinin bilgisidir. Takrir menzilinin en temel özelliği, huzur (Hakkın karşısında olduğunun bilinci) bilgisidir. Oluşun yok oluşu menzilinin en temel özelliği ise, varlıkların değişmesinin bilgisidir. Ülfet menzilinin en temel özelliği, kaynaşmanın bilinmesidir. Tehdit menzilinin en temel özelliği, mertebeleri bilmektir. Soruşturma (haber öğrenme) menzilinin en temel özelliği, 'O'nun benzeri yoktur' ifadesini bilmektir. Emir menzilinin en temel özelliği ise, kulluğu bilmektir.

VASIL

(İlahi Menziller ve Mümkünlerden Onlara Tekabül Eden Şeyler)

Bilmelisin ki: On dokuz menzilden her birinin mümkünlerden bir sınıfı vardır. Meleklerden bir sınıf da onlardandır. Onlar, halleri farklı olsa bile, tek sınıftır. Cisimlerin ilmi, on sekiz türdür: Felekler on bir tür, unsurlar dört, türeyenler ise üç türdür. Bu menzillerin ilahi mertebede mukabilleri şu mümkünler olan başka bir yönleri daha vardır. Zata ait cevher -ki o *ilk*tir. İkincisi, arazlardır. Bunlar özelliklere aittir. Üçüncüsü zamandır. Zaman ezele aittir. Dördüncüsü mekândır. Mekân, istiva veya özelliklere aittir. Beşincisi görelilere ait tamlamalardır. Altıncısı konuşmaya ait ilkelerdir. Yedincisi isimlere ait niceliklerdir.

Sekizincisi, tecellilere ait niteliklerdir. Dokuzuncusu cömertliğe ait tesirlerdir. Onuncusu, inanç suretlerinde görünmeye ait edilginliklerdir. On birincisi, mutlak birliğe ait özelliktir. On ikincisi, hayrettir. Hayret inme, sevinme ve borçlanma gibi (Allah'a izafe edilmiş fiillere bağlı) niteliklere aittir. On üçüncüsü, el-Hayy'a ait varlıkların hayatıdır. On dördüncüsü, bilgiye ait marifettir. On beşincisi, iradeye ait dürtülerdir. On altıncısı, görene ait göstermedir. On yedincisi, duyana ait duymadır. On sekizincisi, yetkinliğe ait insandır. On dokuzuncusu, nura ait ışık ve karanlıklardır.

VASIL

On Dokuz Menzilin Benzerleri

Bu menzillerin Kuran'dan olan benzerleri, surelerin başındaki *hece harfleri*dir. Bu harfler, beş mertebede bulunan on dört harftir. Bunlar birli, ikili, üçlü, dörtlü ve beşli mertebedir. Cehennemden benzerleri, on dokuz melekten ibaret olan cehennem bekçileridir. Tesirdeki benzerleri ise, on iki burç ve yedi felektir. Kuran'dan benzerleri, besmelenin harfleridir. Rical'den (adamlar) benzerleri, on iki nakip ve yedi bedeldir. Bu yedi bedelden dördü evtad (direkler), iki tanesi iki imam, biri kutuptur. Bu menzillerin ilahi mertebeden ve varlıklardan benzerleri çoktur.

VASIL

Menzillerin Menzili veya Apaçık İmam

Bilmelisin ki: Menzillerin menzili, Arş'tan en aşağıdaki toprağa kadar dünya âleminde ortaya çıkan bütün menzilleri içeren menzildir. O 'apaçık imam' diye isimlendirilen şeydir. Allah onun hakkında şöyle buyurur: '*Her şeyi apaçık imamda saydık.*'[57] 'Saydık' ifadesi, ona konulan şeylerin sonlu bilgiler olduğunu gösterir. Böylece şunu düşündük: Aca-

ba onların sayısı herhangi bir kimse için sınırlanabilir mi? Bu bilgiler sonlu olsa bile, sınırlamanın dışındadırlar. Çünkü 'apaçık imam'da Allah'ın âlemi yarattığı günden dünya hayatının sona erip hayatın ahirete göçeceği zamana kadar var olacak her şey bulunur.

Allah'ı bilenlerden güvendiğim birine sordum: 'Bu 'apaçık imam'ın içerdiği ilimlerin esasları sınırlı mıdır?' Şöyle yanıt verdi: 'Evet.' Böylece güvenilir, emin, doğru sözlü arkadaşım, kendi adını zikretmemem şartıyla, bana ana ilimleri bildirdi. Her biri sayılamayacak kadar ilim içeren ana ilimlerdir. Bunlar sayısal olarak yüz yirmi dokuz bin altı yüz tür ilme ulaşır. Her tür, başka genel ilimleri de içerir ve onlar *menziller* diye ifade edilir.

Bu güvenilir arkadaşıma sordum: 'Allah'ın yarattıklarından onlara ulaşan ve tam olarak bilen kimse var mıdır? 'Hayır' dedi. Sonra şu ayeti okudu: '*Rabbinin ordularını kendisinden başka kimse bilemez.*'[58] Askerlerini Allah'tan başkası bilemediğine göre, askerlerin savaşması gereken Hakk'a karşı çıkan bu kadar kimse de yoktur. Bunun üzerine şöyle dedi: 'Şaşırma! Göğün ve yerin rabbine yemin olsun ki bundan daha garibi vardır. Allah'ın Hz. Peygamber'in eşlerinden ikisi hakkında zikretmiş olduğu ayeti okuyup şöyle devam etti: '*Onlar karşı çıkarlarsa, Allah, Cebrail, salih müminler ve melekler O'nun dostu ve yardımcısıdır.*'[59] Bu, askerlerin zikredilmesiyle ilgili en garip olanıydı. Allah'ın sırları şaşırtıcıdır!

Bunu bana söyleyince, Allah'tan bu meselenin faydasını öğretmesini istedim: Allah'ın kendisini, Cebrail'i, salih müminleri ve melekleri karşısına yerleştirdiği bu şey neydi? Bu isteğim üzerine, o şey bana bildirildi. Onu öğrenince, hiçbir şeyden sevinmediğim kadar sevindim. Bu iki kadının neye dayandığını ve onlara güç veren şeyi öğrendim. Allah, yardımda bizzat kendisini zikretmeseydi, melekler ve müminler o iki kadına karşı koyamazdı. Böylece, o iki kadının Allah'ı bilmek ve âlemde tesirle ilgili bu gücün kendilerine verdiği şeyi elde ettiklerini anladım. Bu bilgi, saklı bir bilgidir. Allah'a şükrettim. Allah'ın yaratıklarından kimsenin bu iki kadının dayandığı güce dayandığını zannetmiyorum.

Lut (a.s) şöyle der: '*Size karşı gücüm olsa ya da güçlü bir şeye dayansaydım.*'[60] Hâlbuki Lut'un yanında 'güçlü bir dayanak' vardı, o ise bunun farkında değildi. Nitekim Hz. Peygamber onun hakkında buna ta-

nıklık etmiş ve şöyle demiştir: 'Allah kardeşim Lut'a merhamet etsin. O güçlü bir *rükne* dayanıyordu.' İşte Hz. Aişe ve Hafsa da o gücü biliyordu. İnsanlar o ikisinin sahip olduğu bilgiyi bilseydi, söz konusu ayeti anlarlardı. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Korunmuş Kutupların Bilinmesi ve Onların Korunmasının Sırları

Allah'ın varlığımda gizlediği bir hikmeti var
Onu görebilecek hiçbir göz yoktur

Allah bedeni eğlence ve ünsiyet diyarı yapmış
Onu bina etmiş, cömertliği onu düzenlemiş

Sonra beden itidal bulup düzeldiğinde
Hakkın katından bir ruh gelip ona can verdi

Sonra Hak anlayınca
Nefsin arzusuna olan sevgisini ve boyun eğişini

Ölüme dedi ki: 'Kulcağızımı kendine al.'
Ona giydirdiği şeyle kulunu kendisine çağırdı

Kendisine tecelli ettiğinde, kul dedi ki: İlahi!
Benim ünsiyetim nerede? Cevap verdi: 'Neyle ünsiyet edersin?'

'Böyle bir yere nasıl alışırım?
Güçlerini sizin güçlerinizden yapmışsınız, onlar (bana) benzemez.

Allah'ım, Efendim ve Güvencem!
Onların sadece anlamlarına âşığız

Bizden istediğini bize bildirdiler
Onların en yücesinden, peygamberin diliyle

Günlerimizi sevinç içinde kat ettik
Senin sayende, Efendim! Ne kadar da hoştur!

Dedi ki: Arzu diyarını ona geri verin
Ruh onu arzuladığını söylerken doğru söyledi

Böylece kendilerinden geçmiş kalıcılar olarak geri çevrildik
Daima sevinçli olarak arzunun diyarına.

(Melâmîler veya Velayette Yakınlık Makamı)

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: bu bölüm, *melâmîler* diye isimlendirilen Allah'ın kullarıyla ilgilidir. Onlar, veliliğin en ileri derecelerine yerleşmiş kimselerdir. Artık bulundukları derecenin üzerinde sadece *peygamberlik* derecesi kalmıştır. Bu mertebe, velilikte yakınlık makamı diye isimlendirilir. Onlara işaret eden ayet, '*çadırlarda saf ve çekingen, yumuşak huylu eşleri*'[61] ayetidir. Allah, cennet kadınları ve hurilerinin özellikleriyle kendisine çekip koruduğu ve bir göz görür de kendilerini meşgul eder korkusuyla, âlemin köşelerinde ilahi kıskançlığın koruma çadırında hapsettiği *Allah adamları*'nın (Ricâlullah) nefislerine dikkat çeker. Hayır! Yemin olsun ki, yaratıkların onlara bakmaları onları meşgul edemez. Fakat konumlarının yüksekliği nedeniyle, insanların melâmilerin üzerlerindeki haklarını yerine getirebilmeleri mümkün değildir. Böylece kullar, hiçbir zaman ulaşamayacakları bir sorumlulukla yüz yüze gelir. Bunun üzerine, onların görünen tarafları alışkanlık ve ibadet çadırlarında hapsedilmiştir. Söz konusu çadır, zâhiri amellere, farz ve amellere sabırla devam etmedir. Bu nedenle Melâmîler âdeti aşmayı bilmedikleri gibi bundan dolayı hürmet de görmezler. Kendilerinden bir bozukluk ortaya çıkmadığı gibi, genelin örfünde tanımlanmış *iyilik* (yapmaları nedeniyle) ile parmakla gösterilmezler. Onlar gizliler, iyiler, âlemde güvenilirler ve insanlar içinde bilinmeyenlerdir.

Hz. Peygamber kutsî bir hadiste Rabbinden şöyle aktarır: 'Benim katımda en gıpta edilir velim, namazdan payı olan, gizlide ve açıkta Rabbine güzelce ibadet ve itaat eden ve insanlar içinde gizli kalan bir mümindir.' Kastedilen şudur: Söz konusu kimseler, insanlar arasında ibadetlerinin büyüklüğüyle tanınmadığı gibi açıkta ve gizlide Allah'ın yasakladığı şeyleri işlemeyen kimselerdir.

Arifin kim olduğu sorulduğunda adamlardan biri, onları nitelerken şöyle demiştir: 'Arif, dünya ve ahirette yüzü kara kimsedir.' Bu ifadesiyle, sözü edilen grubun halleri hakkında zikrettiğimiz şeyi kastetmişse, o zaman 'yüz karalığı' deyimiyle, arifin dünya ve ahirette bütün vakitlerini Hakkın tecellilerine ayırmasını kastetmiş olmalıdır. Bize göre insan, kendisine tecelli ettiğinde Hakkın aynasında kendisinden ve makamından başkasını göremez. İnsan, var olanlardan biridir ve oluş, Hakkın nurunda karanlıktır. Dolayısıyla insan, ancak kendi karanlığını görebilir. Çünkü bir şeyin yüzü, onun zatı ve hakikati demektir.

İlahi tecelli, özel olarak sadece bu grupta sürer. Dolayısıyla onlar, tecellinin sürekliliği hakkında ifade ettiğimiz üzere, dünya ve ahirette Allah ile beraberdir. Onlar *Efrad*'dır (Tekler).

Yüz karalığı ile efendilik, *yüz* ile insanın hakikati kastedilirse, bu durumda hadisin anlamı, 'dünya ve ahirette o efendidir' demek olur. Bu yorum mümkün olsa bile, efendilik, özel anlamda sadece Peygamberler için geçerli olabilir. Binaenaleyh efendilik, onların yetkinliği iken velilerde bir eksikliktir. Çünkü peygamberler, hüküm koyma nedeniyle görünmek ve üstün olmak zorundadır. Velilerin ise, böyle bir zorunluluğu yoktur.

Baksanıza! Allah dini tamamladığında Hz. Peygamber'e şöyle emretmiştir: *'Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde, insanların Allah'ın dinine grup grup girdiğini gördüğünde, Rabbinin övgüsünü tesbih et ve mağfiret dile.'*[362] Yani, Rabbinin tenzihiyle ve kendisine yaraşan övgüyle ilgilen. Böylece Allah, kendisini göndermekle amaçladığı risaletin tebliğini tamamladığında, peygamberini bu emirle dünyadan çekip almış, bağışlanma dileyerek sürekli Allah ile kalsın diye koruma perdesi altında yarattıklarından gizlemek istemiştir. Çünkü Hz. Peygamber tebliğ, irşat ve risaleti yerine getirmekle ilgilenmek devrindeydi. Hz. Peygamber'in 'Rabbinden başkasının giremediği bir *vakti* vardı.' Diğer vakitleri ise, yapmakla sorumlu olduğu insanların işlerini gözetmeye adanmıştı. Böylece Allah, kendisini -Hakkın emrinden olsa bile- yaratıkların işleriyle ilgilendiği vakitlerinden ayırdığı bu tek vakte döndürmüştür.

'Allah tövbeleri kabul edicidir.'[363] Yani Hak, seninle beraber bulunan insanlar herhangi bir şekilde yanına girme fırsatı bulamayacak şekilde, sana eşlik edici olarak döner. Hz. Peygamber bu sureyi okuduğunda,

mecliste bulunanlar içinden sadece Hz. Ebû Bekir ağlamış ve Allah'ın peygamberi çağırdığını anlamıştır. Çünkü Ebû Bekir, Allah'ı en iyi bilen insandı. Mecliste hazır olanlar ise, onun ağlamasına şaşmış, ağlamanın sebebini anlamamıştı.

Büyük veliler özgür bırakılsaydı, hiç biri görünmeyi yeğlemezdi. Bilirler ki, Allah –sırf kendisiyle ilgilensinler diye- onları öncelikli olarak kendileri ya da başka bir yaratık için yaratmadı. Onları sadece kendisi için yarattı. Böylelikle, yaratılış gayeleriyle ilgilenirler. Hak, iradeleri olmaksızın, yaratıkların kalplerine yerleştirmiş olduğu saygıyla onları kullarına göstermek isterse, bu durum, Hakka döner ve onların bu işte bir çabaları yoktur; onları gizler ve hürmet görmelerini sağlayan bir kıymet insanların kalplerinde yaratmasa, bu da, Allah'a döner. Allah'ın dilemesi karşısında onların dilemesi söz konusu bile değildir. Dolayısıyla Allah onları serbest bırakırsa, mutlaka yaratıklardan gizlenmeyi ve Allah'a yönelmeyi yeğlerler. Onların halleri mertebelerini kendilerinden bile gizlemek olduğuna göre -nerede kaldı başkaları!- onların korunma menzillerini açıklamamız gerekti.

Onların korunma menzillerinden biri, farzları cemaatlerle kılmak, insanlarla beraberken her şehre o şehir ahalisinin süsleriyle girmek, mescitte belirli bir yer ayırmamaktır. Varlığı insan kitlesi içinde kaybolsun diye, söz konusu velinin Cuma'nın kılındığı mescitte namaz kılma yerleri değişir. İnsanlar onunla konuştuğunda, o da onlarla konuşur ve Allah'ın konuşurken kendisini gözetlediğini bilir. İnsanların sözünü de böyle dinler. Farkına varılmasın diye, komşularının dışında insanlarla oturup kalkmayı azaltır. Küçüklerin ve düşkünlerin ihtiyacını giderir, çocukları ve ailesiyle Allah'ın hoşnut olacağı şekilde şakalaşır ve sadece doğruyu söyler. Bir yerde tanınırsa, başka bir yere göçer; göç edemezse, kendisini tanıyandan uzaklaşır ve kendisinden yüz çevirsinler diye insanların ihtiyaçlarında onlara sıkıntı verir. Şekil değiştirme imkanı varsa, şeklini değiştirir. Suretlerde başkalaşmaya örnek olarak, melek olduğu bilinmediği halde, ruhsal varlığın Âdemoğlunun suretinde şekillenmesini verebiliriz. Kadîb el-Bân böyleydi.

Bütün bunlar, Hak kendisini izhar etmek istemeyip şöhret kazanmasını engellemek istediğinde, farkında olmaksızın gerçekleşir.

Bu taife, Allah katındaki bu mertebeye kalplerini Allah'tan başkasından koruduğu ya da Allah'tan başka herhangi bir varlığa ilişmesini engelledikleri için ulaşabilmiştir. Dolayısıyla onlar, sadece Allah ile oturur, sadece Allah ile konuşur. Onlar, Allah ile ayakta durur, Allah'ı düşünür, Allah'a gider ve yönelir, Allah'tan konuşur, Allah'tan alır, Allah'a tevekkül eder ve Allah katında durur. Onların Allah'tan başka bildikleri ya da O'ndan başka gördükleri yoktur. Onlar, nefislerini nefislerinden korumuştur. Dolayısıyla nefisleri de onları bilemez. Şu halde onlar, gaybın bilinmezlikleri içinde perdelenmiştir. Onlar, *Hakk'ın* kendisine seçtiği *sakındıkları*dır. Onlar, yemek yer ve sokaklarda gezerler. Bu yemek ve de gezmek, gerçekte üzerindeki bir perdedir. Bu bölümde zikredilen grubun hali budur.

BU BAB'A DEĞERLİ BİR EK

(Veli Peygambere Uyar)

Şöyle deriz: Bu mertebeden peygamberler (Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun) hüküm koyucu olarak gönderilmiş, onlarla birlikte bu velileri de kendilerine uyan ve emirlerini yerine getiriciler olarak yönlendirmiştir. Peygamber ve resullerin getirdikleri hükümleri aldıkları kaynaktan veliler peygamberlere uydukları şeyi almıştır. Binaenaleyh veliler, basiret üzere uyanlar; uydukları kimseyi ve uydukları şeyi bilenlerdir. Onlar, peygamberlerin menzillerini, yolların yöntemlerini ve Allah katındaki değerlerini Allah'tan öğrenen kimselerdir. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

On altıncı kısım sona ermiştir. Allah'a hamd olsun!

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ON YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kevni İlimlerin Nereden Geldiğinin Bilinmesi. Bunların İçerdiği Sırlar Nelerdir? Âlemde Onları Elde Edenler Kimdir? Kutuplarının Mertebeleri Nelerdir? İki Şeriat Arasındaki Ortaklık Sırları? Nefesler Âlemine Aşık Olmuş Kalpler ve Onların Aslı Nedir? Menzillerin Sayısı Kaçtır?

Bize mülk olarak dönen bir mülke şaşırdım
Öyle bir hükümdardan ki, sahip olduğu şeyin mülkü olmuştur

Bu, mülkün mülküdür, şayet şiir söyleyeceksen
Bizim saçılmış inci gibi olan ilmimizden.

Hakkın varlığından mukaddes bir ilim al
Dileyen senden o bilgiyi alsın diye

İlimlerde benim gibi isen, görürsün
Oluş'unda senden bir nüsha bulunanı

Yücelerde sizin emrinize karşı koyan bir şey var mıdır?
Harpte kılıçlarınız paramparça oldu

Ey sevgilim! Onun varlığını bilseydin
Ve senin kim olduğunu? Âlemin efendisi olmuştun

Halkın ilahı sana daha çok gelirdi
Senin ona gittiğinin; onu mülk edebilseydin

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki:Allah şöyle buyurur: '*Bana dua edin, duanızı kabul edeyim!*'[64] Bunu öğrendiğinde, Allah'ın her şeyin Rabbi ve hükümdarı olduğunu anlarsın. Allah'ın dışındaki her şey, bu Rabbin kulu ve bu Gerçek Sahib'in (el-Meliku'l-hak) mülküdür. Âlemin Allah'ın mülkü olması, herhangi bir engelleme olmaksızın âlemde dilediği gibi tasarruf etmesi, âlemin ise hükümdarın tesir mahalli olmasıdır. Âlemin içinde bulunduğu hallerin çeşitlenmesi, iradesinin hükmüne göre, Hakkın dilediği tarzda ondaki tasarrufudur.

Allah şöyle buyurur: '*Rabbiniz rahmet ve merhameti kendisine ilke edinmiştir.*'[65] Böylece, zorunlu kılan kendisi olsa bile, bir şeyi nefsine zorunlu kılmada kendisini kuluyla ortak yaptı. Allah'ın sözü doğru, vaadi gerçektir. Hakkın kendisine kulun duasına karşılık vermeyi zorunlu kılması, Allah kendisine zorunlu yapmadığı, insanın herhangi bir zorlama olmadan adağı kendisine farz yapmasına benzer. Allah da, kendisine vacip yaptığı adağı yerine getirmeyi ona farz kılmış, farzı ifa etmesini emretmiştir. Sonra gördük ki, Allah kendisine farz kıldığı şekilde kul dua ettiğinde ona icabet etmektedir. Kul da, Allah onu duaya çağırmadığı sürece, Hakkın bu emrine icabet edemez. Allah şöyle buyurmuştur: '*Onlar da Bana karşılık versinler.*'[66] Böylece kul ve âlem -ki o Allah'ın mülküdür- adına en korunmuş mertebede ilahi bir *tasarruf* gerçekleşir. Bu tasarruf, âlemin özünden kaynaklanan isteğine göre gerçekleştiği gibi, başka bir tasarruf da şeriat koymanın gereğiyle meydana gelir.

Durum zikrettiğimiz gibidir. Başka bir ifadeyle, dua ettiğinde Hak kulun duasına karşılık verdiği gibi kendisine emrettiğinde kul da Allah'ın emrini yerine getirir. Allah'ın kuluna emretmesine şu ayette işaret edilmiştir: '*Bana verdiğiniz sözü tutun.*'[67] Böylece hükümde ortak yapmıştır. Kulları için amel belirlese de belirlemese de Hak, özü gereği karşısında zelil olunmasını gerektirdiği gibi, kul da Allah hüküm yaptığı şeyi hüküm yapmış olsa da olmasa da dış varlığının bekasıyla Hakkın kendi-

sini korumasını hak eder. Allah kula ameller farz kıldığı gibi, amelleri yaptığında, sorumlu olduğu şeyi yapması karşılığında kulu ödüllendirmeyi de kendi üzerine farz kılmıştır. Böylece yüce mertebe, kulun dilediğinin karşılığındaki ihsanda etkisinin ortaya çıkması nedeniyle, *mülkün mülkü* -ki mülk âlemdir- haline gelir. Binaenaleyh Allah'a *mülkün mülkü* diye tabir edilen bir nitelik verilmiştir. Allah, maliktir (sahip) ve kullarına emrettiği şey nedeniyle *melik*tir (hükümdar). Aynı zamanda Allah, kulun kendisine emrettiği şey nedeniyle de *mülk*tür. Allah kula *'beni anmak için namaz kıl'*[68] dediği gibi kul da *'Rabbim beni bağışla'*[69] der. Hak katından kula dönük olan şey *emir* diye isimlendirildiği gibi kulun mertebesinden Hakka dönük şey *dua* diye isimlendirilir. Bu isimlendirme, Allah karşısında edebin gereğidir. Gerçekte ise, her iki yönde de *emir*dir. Çünkü tanım iki emri birlikte içerir.

Bildiğim kadarıyla, terimleştirmeyi yapan ilk kişi Muhammed b. Ali (Hakîm) et-Tirmizî'dir. Biz bu lafzı ondan başkasından duymadık. Belki daha önce bu deyimi kullanmış kimseler olabilir, fakat bize ulaşmamıştır. Her durumda terimleştirme doğrudur. 'Akıl bakımından Allah hakkında bir şeyin zorunluluğu' meselesi, akılcı kelamcılar arasında hakkında görüş ayrılığı bulunan bir meseledir. Bazıları bunu kabul ederken bir kısmı kabul etmez. Şerî zorunluluğa gelince, onu ancak Allah katından gelen şeye inanmayan kimse inkâr edebilir.

Birbirine tamlama olan iki şeyden, her birinde tamlamanın verdiği bir isim ortaya çıkar. Zeyd dediğinde, bir insandan söz etmektesin ve bundan başka bir şey de anlaşılmaz. Ömer dediğinde, o da, bir insandır ve bundan başka bir şey anlaşılmaz. 'Ömer'in oğlu Zeyd' ya da 'Zeyd'in oğlu Ömer' dediğinde ise, hiç kuşkusuz, Ömer'in oğlu olduğu için Zeyd adına *evlatlık* ismi meydana gelmiş, Ömer için de Zeyd'in babası olduğunda *babalık* adı meydana gelmiştir. Başka bir ifadeyle Zeyd'in evlatlığı, Ömer'e babalığı; Ömer'in babalığı ise, Zeyd'e evlatlığı verdi. Tamlama olan iki şeyden her biri, bir diğerinde tamlamadan önce nitelenmemiş olduğu bir anlam meydana getirir. Başka bir örnek ise, Ömer'in kölesi Zeyd'dir. Bu örnekte kölelik, Zeyd'in köle, Ömer'in sahip olmasını gerektir. Zeyd'in köleliği, Ömer hakkında sahip ismini meydana getirmişken, Ömer'in sahipliği, Zeyd için köleliği meydana getirmiştir. Böylece ona *köle*, Ömer'e *sahip* denilir. Tamlamanın öğelerinden her biri için, bu tamlamadan önce bu iki ismin anlamı yoktu.

O halde Hak Haktır, insan insandır. 'İnsan ya da insanlar Allah'ın kullarıdır' dediğinde, hiç kuşkusuz, 'Allah insanların sahibidir' demişsindir ki, bu kaçınılmazdır. *Mülk* oluşu yönünden âlemin varlığını bütün olarak zihinden atmış olsaydın, âlem ortadan kalktığı için Hakkın varlığı ortadan kalkmaz, ancak *sahiplik* anlamının varlığı Haktan zorunlu olarak düşerdi. Âlemin varlığı fiil ve uygunluk (edilginlik) olarak Bilen-Hakkın varlığına bağlı olduğuna göre, Allah için el-Melîk ismi ezelidir. Âlemin varlığı ise dışta yoktu. Fakat onun aklîliği, el-Melîk ismiyle irtibatlı ve mevcuttu. O halde âlem, varlık, belirleme, güç ve fiil olarak Allah'ın mülküdür.

Hakikatler nedeniyle gerçekleşen ayrımın dışında, Hak ve âlem arasında akledilebilen bir ayrılık yoktur. O halde Allah vardı ve 'O'nunla beraber başka bir şey yoktu.' Şimdi de öyledir ve öyle olmaya devam eder. Onunla beraber bir şey yoktur. Allah'ın bizimle *beraberliği,* şanının gerektirdiği ve şanına yaraşır tarzdadır. Allah bizimle beraber olmayı kendisine nispet etmemiş olsaydı, akıl O'na beraberlik anlamını yüklem yapmayı gerektirmeyecektir Aynı zamanda selim akıl da, bu beraberlikten âlemin parçalarının birbirleriyle olan beraberliğinden anladığını anlamaz. Çünkü Allah *'O'nun benzeri yoktur'*,[70] *'Nerede olursanız olun, o sizinle beraberdir'*[71] buyurmuştur: Allah, Hz. Musa ve Hz. Harun'a da *'Şüphesiz (Ben her şeyi) işiterek ve görerek, sizin yanınızda olacağım'*[72] diye hitap etmiştir.

O halde şöyle deriz: Hak, belirttiği tarzda ve kastettiği anlamda, bizimle beraberdir. Şöyle söylemiyoruz: 'Biz Hak ile beraberiz.' Çünkü böyle bir ifade, nassta geçmediği gibi, akıl da bunu gerektirmez. O halde bizim Hak ile beraber olduğumuzu gerektirecek ne aklî bir yorum vardır ne de şeriat bu ifadeyi kullanmıştır.

Müslüman olduğu halde Allah'a mekân izafesini reddedenlere gelince, böyle bir kişi eksik imanlıdır. Çünkü akıl, *mekân* anlamını Allah'tan nefy ettiği halde, Kitap'ta olmasa da Sünnet'te mekân lafzı sahih şeriat tarafından Allah hakkında kullanılmıştır. Söz konusu kullanım, başka bağlamlara çekilemez, ona kıyas yapılamaz ve sadece Şâri'nin kullandığı bağlamda kullanılabilir.

Hz. Peygamber, efendisinin dövdüğü bir cariyeye şöyle demiş: 'Allah nerededir?' Kadın göğü işaret etmiş. Bunun üzerine Hz. Peygam-

ber, kadının işaretini kabul edip sahibine şöyle demiştir: 'Onu azad et, çünkü mümindir.' Neredeliği soran kişi, Allah'ı en iyi bilen insan ve Allah'ın peygamberidir. Bazı şekilci âlimler, cariyenin göğü göstermesini ve Hz. Peygamber'in bu ifadeyi onaylamasını ibadet edilen ilahların yeryüzünde bulunmasıyla (buna mukabil Allah'ın gökte olması şeklinde) tevil etmiştir. Böyle bir tevil, gerçeği bilmeyen kimsenin tevilidir. Arapların *Şira* adında ve rablerin rabbi olduğuna inandıkları gökteki bir yıldıza taptıklarını biliyoruz. Bu âdeti Ebû Kebşe çıkarmıştı. Ben de onların gökteki bu Tanrı'ya yakarışlarına vakıf oldum. Allah şöyle buyurmuştur: *'Şira (yıldız)nın Rabbi O'dur.'*[73] Gökteki bir yıldıza tapılmasaydı, bu kişinin yaptığı tevil caiz olabilirdi.

Şira'ya tapma âdetini çıkaran Ebû Kebşe, Hz. Peygamber'in ana tarafından atasıydı. Bu nedenle, dedesi *Şira*'ya tapmayı ortaya çıkardığı gibi kendisi de tek ilaha tapmayı ortaya koyduğunda Araplar onu Ebû Kebşe'ye nispet edip şöyle derlerdi: 'Ebû Kebşe'nin oğlu ne yapıyor!'

Bu makamın kutuplarından biri, bizden öncekilerden Muhammed b. Ali et-Tirmizi, kendi pirlerimizden ise Ebû Medyen idi. O, yüce âlemde 'Ebu'n-Necâ' diye bilindiği gibi Ruhanîler de onu böyle isimlendirirdi. Ebû Medyen şöyle derdi: 'Benim Kuran'da surem, *'Mülkün sahibi olan Allah kutludur, yücedir.'*[74] (Mülk) suresidir. Biz de onun için şöyle diyoruz: Ebû Medyen iki imamdan biridir. Çünkü bu, imamın makamıdır.

Hak, kendisine dua eden ve bir şey isteyen zorda kalmış kuluna yardım ettiği için, bir mutasarrıf haline gelmiştir. Bu nedenle Ebû Medyen Allah hakkında *mülkün mülkü* derdi. Bu tamlamanın doğruluğu ise, kendisine bu halle çelişen bir iddia katışmaksızın, her nefeste kulun *Allah'ın mülkü* olduğunu tam olarak kavramasıyla gerçekleşir. Kul bu halde olduğunda, Allah'ın onun mülkü olduğunu söylemek doğru olabilir. Bir iddia kokusu ona bulaşırsa bu makamda bulunmuş olmaz. Bu iddia, 'Allah'ın kendisini 'ona ait mülk' ya da 'milk' diye isimlendirdiği bu duruma sahip kılma halinde bulunmaktan uzaklaşmış olarak, kendisi nedeniyle bir mülke sahiplik' iddiasıdır. Ayrıca Hakkın 'mülkün mülkü' olduğunu söylemesi bu kişi için geçerli değildir. Gerçekte böyle olsa bile, bu kişi, Allah'ın mülkü olduğunu bilmemesi ve herhangi bir durumdaki gafletinden kaynaklanan iddiası nedeniyle kendisini bu halden çı-

karmıştır. Bu makam sahibi, sürekli elinde bulunacak ve gözünün önünde dikilecek büyük bir *teraziye* muhtaçtır.

VASIL

(İki Şeriat Arasındaki Ortaklıklar ve Hatmü'l-Evliya-Velilerin Sonuncusu)

İki şeriat arasındaki ortaklık sırlarına örnek olarak *'Beni anmak için namaz kıl'*[75] ayetini verebiliriz. Bu, hatmü'l-evliya (velilerin mührü, sonuncusu) makamıdır. Günümüzde o makamın adamlarından biri, Hızır ve İlyas'tır. Bu durum, önceki ve sonraki geçerli olsun diye, zaman farklılığıyla birlikte ilkinin ortaya koyduğu şeyi ikincinin aynı yönden onaylamasıdır. Bazen mekân ya da hal değişmez. Bu durumda ilki için gerçekleşen yerden ikincinin yükümlü tutuşuyla (teklifiyle) hitap gerçekleşir. Her ikisini birleştiren yön zamanla sınırlanmadığı gibi kaynaktan almak da zamanla sınırlanmazsa, iki şahsın şeriatta ortaklığı caiz olur. Şu var ki, ifadenin zamanı ve dili değişir. Aynı zamanda dile getirilmiş olsa, tek ifadeyle dile getirilirdi. Örnek olarak Hz. Musa ve Harun'u verebiliriz. Onlara *'Firavun'a gidiniz, çünkü o gerçekten her türlü ölçüyü aşmış bulunuyor!'*[76] denilmiş. Bütün bunlara rağmen, o ikisine şöyle denilmiştir: *'onunla yumuşak bir dille konuşun.'*[77] Burada *söz* belirsiz gelmiştir. Musa şöyle demiştir: *'O benden daha açık konuşur.'*[78] Burada Harun'u kasteder. Bazen, iki peygamber aynı mecliste ifadede farklılaşabilir. Bazen ise tek bir durum onları birleştirebilir. Bu ise, her ikisinin aynı vakitte bir risalet göreviyle aynı kişiye gönderilmeleridir.

Böyle bir şeyin varlığını Ebû Talip el-Mekkî ve aynı görüşteki dost ve şeyhlerimizden bir topluluk kabul etmemiştir. Biz bu görüşteyiz ve bunu kabul ediyoruz. Doğrusu da budur. Çünkü Allah, bir şahsa tecellisini tekrarlamadığı gibi ilahi genişlik gereği iki şahısta tecellide ortaklık yaratmaz. Bu meyanda, sadece benzerler ve örnekler vardır. Ayrıştırmanın çetin olduğu benzerlik, keşif ehli ve 'araz iki anda kalıcı değildir' diyen (Eş'arîlerin) kelamcılardan başkalarını yanılgıya düşürür. Allah'ın her şeyi yaratıp her şeyi âlemde başkasından ayırt eden bir özellikle farklılaştırması, ilahi genişliğin gereğidir. Söz konusu özellik,

her şeyin mutlak birliğidir. İki varlık bir mizaçta toplanmamıştır. Ebu'l-Atâhiyye şöyle der:

Her şeyde O'na ait bir ayet vardır
O'nun bir olduğunu gösteren!

Her şeydeki ayet, söz konusu 'şeyin birliği' demektir.

İki şey, farklı oldukları özellikte asla toplanmaz. Ortaklık söz konusu olsaydı, şeyler farklılaşamazdı. Hâlbuki şeyler, akla ve keşfe göre, birbirinden farklıdır. Bu bahiste, büyüğün küçük, genişin dar üzerine yerleşmesini öğrenirsin. Bu esnada, geniş daralmadığı gibi dar da genişlemez. Başka bir anlatımla, bu durum hiçbir şeyin durumunu başkalaştırmaz. Fakat o, kelamcı ve filozofların düşündüğü tarzda değildir. Çünkü onlar, iki şeyin cisimlikte değil, tanımda ve hakikatte birleştiği kanaatindedirler. Bir şeyin büyüklük ve küçüklüğü, o iki şeyi birleştiren hakikate etki etmez.

Ebû Said el-Harrâz şöyle demiş: 'Allah'ı ancak iki zıddı kendinde toplaması özelliğiyle bildim.' Sonra da şu ayeti okumuştur: '*O Evveldir, Âhirdir, (İlk ve Sondur) Zâhirdir ve Bâtındır.*'[79] Burada, İslam âlimlerinden akılcıların düşündüğü gibi farklı nispetler bakımından değil, tek bir yönden Evvel-Âhir, Zâhir-Bâtın olma kastedilmektedir.

Hz. İsa inecek ve aramızda Hz. Muhammed'in şeriatıyla hükmedecektir. Allah, peygamber olması yönünden Muhammedî şeriatı ona bildirir. Çünkü peygamber, kendisini gönderenden başkasından şeriatı almaz. Melek gelir ve Hz. Muhammed'in getirdiği şeraiti ona bildirir. Melek vahyi ilham yoluyla da bildirebilir. Hz. İsa, Hz. Peygamber'in kendisi yaşasaydı verecek olduğu hükme göre, şeyler hakkında helâl ve haram hükmü verir. Onun gelişiyle müçtehitlerin içtihadı ortadan kalkar. Hz. İsa kendi risalet ve otoritesinin bulunduğu dönemde getirmiş olduğu şeriatıyla bizim aramızda hüküm vermez. Kendisine gelen ilahi vahiy sayesinde Hz. Peygamber'in şeriatını bilmesi bakımından Hz. İsa *peygamber* ve nebi, uygulayacağı şeriatın Hz. Peygamber'in getirdiği şeriat olması itibariyle de Hz. Peygamber'e *uyandır*. Hz. İsa'nın Hz. Peygamber'in ruhuna keşif yoluyla ulaşıp ümmeti içinde uygulaması için kendisine şeriat yaptığı şeyi bu ruhtan alması da mümkündür. Bu du-

rumda Hz. İsa, bu yönden Hz. Peygamber'in arkadaşı ve tabisi olur. Hz. İsa bu yönden velilerin sonuncusu, yani *hatmü'l-evliya*'dır.

Ümmetindeki son velinin (*hatmü'l-evliya*) saygın bir peygamber olması, Hz. Peygamber'in üstünlüğünün gereğiydi. Söz konusu kimse, Hz. İsa'dır ve bu Muhammed ümmetinin en faziletlisidir. Hakim Tirmizi, *Hatmü'l-Evliya* adlı kitabında buna dikkat çekmiş ve Hz. İsa'nın Ebû Bekir ve diğer insanlardan üstün olduğuna tanıklık etmiştir. Çünkü Hz. İsa, Muhammed ümmeti ve milleti içinde bir veli olsa bile, gerçekte bir peygamber ve elçidir. Dolayısıyla kıyamet günü iki kez haşr edilecektir. Önce Peygamberler topluluğu içerisinde peygamberlik ve risalet sancağıyla haşr edilir. Kendisine inananlar da ona uyar. Bu durumda Hz. İsa, diğer peygamberler gibi kendisine uyulan bir peygamberdir. Aynı zamanda, Hz. Peygamber'in sancağı altında ve kendisine uyarak Hz. Âdem devrinden âlemde var olacak son veliye kadar bütün velilerin önüne geçerek bizimle birlikte bu ümmetin velilerinin topluluğu içinde haşr edilir. Böylelikle Allah, Hz. İsa için zâhirde velayet ve nübüvveti birleştirmiştir.

Hz. Muhammed'den başka, bir peygamberin kendisine uyacağı kimse yoktur. Kıyamet günü onun ümmeti içinde Hz. İsa ve İlyas da haşr edilecektir. Gerçi orada bulunan herkes Hz. Peygamber'in sancağı altında olacaktır, ama herkesin altında toplanacağı sancak, Hz. Peygamber'in genel sancağıdır. Şimdilik söz ettiğimiz, kendi ümmetine özgü sancaktır.

Hz. Peygambere indirilmiş bu şeriata özgü Muhammedî velayetin de özel bir sonu vardır. O, bir peygamber olduğu için Hz. İsa'dan aşağıda bulunur. Söz konusu kimse, bizim zamanımızda doğmuştur ve ben de kendisini gördüm. Onunla bir araya geldim, kendisindeki *sonluk nişanını* gördüm. Binaenaleyh kendisinden sonra gelecek her veli, ona dayanır. Nitekim Hz. Peygamber'den sonra bir peygamber olsaydı mutlaka Hz. Peygamber'e tabi olurdu. Buna örnek olarak, inecek olduğunda Hz. İsa'yı verebiliriz. O halde, bu Hatem'den sonra kıyamet gününe kadar var olacak her velinin ona nispeti, Hz. Muhammed'den sonraki peygamberin peygamberlikte Hz. Muhammed'e nispeti gibidir. Bunlara örnek olarak bu ümmet içinde Hz. İsa, İlyas ve Hızır'ı verebiliriz.

Hz. İsa'nın indiğindeki makamını sana açıkladıktan sonra, artık istediğini söyleyebilirsin: İstersen tek bir kişiye ait iki şeriat, istersen tek bir şeriat diyebilirsin.

VASIL

(Rahmanî Nefeslere Aşık Kalpler)

Nefeslere aşık kalplere gelince; hayvanî ruhlar, aradaki ilişki nedeniyle Rahmanî nefeslere aşık olmuştur. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Rahman'ın nefesinin bana Yemen yönünden geldiğini görmekteyim.' Dikkat ediniz! Hayvanî ruh, bir nefestir. Vatanından çıkarılıp barınağı ve yurduyla arasına girilen kimse için bu nefes, Yemen yönündendi. Bu nefeslerin aslı, ona aşık kalplerin nezdinde Rahman'ın nefesidir. Öyleyse, bu nefeste zorlukların aşılması ve sıkıntıların giderilmesi vardır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ın esintileri vardır, siz de Rabbinizin esintilerine hücum ediniz.'

Bu nefeslerin menzillerinin (konaklarının) sayısı, toplamları üç yüz otuzun üç yüz otuz ile çarpımının sonucu kadar olan üç yüz otuz menzil içinde üç yüz otuz nefese ulaşır. Bu çarpımdan çıkan ise, beşeri âlemde Hakkın er-Rahman isminden meydana gelen nefeslerin sayısıdır. Benim öğrendiğim, özellikle şifahîlik mertebesinde olmak üzere, bu miktardan iki yüz tane daha fazladır. O halde üç yüz otuz nefes ile beş yüz otuz menzili çarptığında, çarpımdan çıkan sayı beşeri âlemde Rahman'ın nefeslerinin sayısıdır. Onlardan her biri, başkası için değil bu menzillere özgü ilahi tecelliden meydana gelmiş başlı başına ilahi ilimdir. Bu nefeslerden bir koku duyan, onların sayısını bilir.

Nefeslerin ehlinden insanlar arasında tanınan hiç kimseyi görmedim. Olanların çoğu, Endülüs şehirlerindendi. İçlerinden biriyle Beyt-i Mukaddes ve Mekke'de karşılaştım ve bir gün bir mesele hakkında kendisine soru sordum. Bana şöyle yanıt verdi: 'Bir şey koklar mısın?' Bunun üzerine, onun bu makamdan olduğunu anladım. Bana bir süre hizmet etti. O esnada, babamın anne-baba bir kardeşi olan bir amcam vardı. Adı Abdullah b. Muhammed b. el-Arabî'ydi ki, sözü edilen ma-

kam, maddi ve manevi olarak ondan gerçekleşmişti. Biz bu yola dönmezden önce, 'cahiliyyet' zamanımda bu hali onda görmüştük.

'Allah hakkı söyler ve o doğruya ulaştırır.'[80]

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Özel Bir Direğin Bilinmesi. Dört Sınıf İlme Tahsis Edilmiş Kutupların Sırlarının Bilinmesi. Menzil ve Menzillerin Sırrı. Âlemden Onlara Girenlerin Kim Olduğu?

İşlerin bir sınırı ve bir kaynağı (matla') vardır.
Daha önce de bir zâhiri ve bâtını vardı; onda toplanır

Tek hakikatte bir sır ki, sayı mertebelerinden başka
Kimse onu bilmez; onunla gerçekleşir.

O sayıları izhar eden ve toplayandır.
Onun sayıda imkanı yoktur

Mecali dardır, bereketlidir.
Onun sureti ise parladığında aynalara bakan kişi gibidir.

Mertebeleri çoğalmayı verdiğinde kendisi çoğalmaz.
Ve o tenzih ile engeller.

İyice incelersen, Hak da öyledir
Kendisiyle ve sizinle, yükselir ve alçalır.

Ey samimi dost, Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Bu *direk*, Hz. Musa'nın arkadaşı Hızır'dır. Allah onun ömrünü günümüze değin uzatmıştır. Biz onu göreni gördük ve onun hali hakkında garip bir durumla karşılaştık. Şöyle ki: Şeyhimiz Ebû Abbas el-Ureybi (r.a.) ile aramda Hz. Peygamber'in çıkacağını müjdelemiş olduğu bir şahıs hak-

kında bir mesele cereyan etmişti. Şeyhim bana o şahıs 'Falan oğlu filandır' deyip ismen tanıdığım bir şahsı tarif etti. Ben o adamı görmemiştim, fakat halasının oğlunu görmüştüm. Belki bu nedenle onun hakkında çekingen davrandım ve söz konusu adamın durumu hakkında bilgim olduğu için şeyhimin onun hakkındaki ifadesini kabule yanaşmadım. Şeyhin oku kendisine döndü ve içinde acı duydu. Henüz işimin başlangıcında bulunduğum için, bunun farkında değildim.

Şeyhimden ayrılıp evime gittim. Yolda tanımadığım bir adamla karşılaştım. Bana selam verdi. Selamı, sevecen ve şefkatliydi. Sonra şöyle dedi:

-Muhammed! Şeyh Ebû Abbas'ın falan kişi hakkında söylediği şeyi doğrula!'

Ebû Abbas'ın zikrettiği şahsın adını söyledi. Ben de şöyle dedim:

-Peki!

Maksadını anladım ve hadiseyi bildirmek için hemen şeyhimin yanına döndüm. Şeyh bana şöyle dedi.

- Ebû Abdullah! Seninle işimiz var! Sana bir şey söylüyorum, aklın söylediğime yatmıyor, ta ki Hızır gelip 'Falancanın dediğini doğrula' diyor. Benden duyup çekingen davrandığın her konuda böyle bir olay nasıl tesadüf edecek ki?'

Cevap verdim:

-Tövbe kapısı açık!

Yanıt verdi:

-Tövbe kabul edilmiştir.

Böylece karşılaştığım adamın Hızır olduğunu öğrendim ve şeyhe sordum: 'O mudur?' Şeyh 'Evet, Hızır'dır' diye cevap verdi.

Sonra bir keresinde daha onunla karşılaştım. Ben Tunus'un Mersâ şehrinde, denizde seyreden gemideydim. İçimi bir korku kapladı. Gemidekiler uyumuştu. Güverteye çıktım ve denize baktım. Uzakta, ay ışığında bir şahıs gördüm. Dolunay gecesiydi. Adam, bana ulaşıncaya kadar su üzerinde yürüyordu. Karşımda durdu ve bir ayağını kaldırıp diğerine dayandı. Ayağının altını gördüm, ıslanmamıştı. Sonra diğer ayağının üzerinde durdu ve öbürünü kaldırdı, o da ıslanmamıştı. Sonra benimle, kendisindeki sözlerle konuştu. Selam verdi (vedalaştı) ve deni-

zin ortasında bulunan aydınlığa doğru ayrıldı. Aramızda iki milden daha fazla mesafe vardı ve bu mesafeyi iki veya üç adımda katetmişti. O aydınlığın üzerinde Allah'ı tesbih ederken sesini duydum. Belki de şeyhimiz, Cerrâh b. Hamîs el-Kettânî -ki sûfîlerin büyüklerindendi ve Mersâ Aydûn'a bağlıydı- doğru gitmekteydi. Ben de o gecenin önceki günü onun yanındaydım. Şehre geldiğimde, iyi bir adamla karşılaştım ve bana şöyle dedi: 'Dün gemide Hızır ile gecen nasıldı, sana ne dedi, sen ona ne dedin?'

Bu tarihten sonra, Bahr-ı Muhit (okyanus) sahiline seyahate çıktığımda yanımda salihlerin harikulade işlerini inkâr eden biri vardı. Ben ve arkadaşım, yıkık harap bir mescide öğle namazını kılmak için girdik. Ansızın seyahat eden bir topluluk o mescitte bizim gibi namaz kılmak isteyerek yanımıza geldi. İçlerinde denizde benimle konuşan ve *Hızır* olduğu söylenen o adam da vardı. Ayrıca içlerinde çok kıymetli, ondan daha faziletli biri vardı. Daha önce onunla bir araya gelmiştik ve aramızda bir dostluk vardı. Hemen ayağa kalktım ve ona selam verdim. O da selamımı aldı ve beni görmekle sevindi. Namaz kıldırmak için önümüze geçti. Namazı bitirdiğimizde, imam çıktı, ben de ardından çıktım. İmam mescidin kapısına yönelmişti. Kapı batı yönündeydi ve Bahr-ı Muhit'e *Bekke* diye isimlendirilen bir yere bakıyordu.

Ben de, mescit kapısının önünde onunla konuşmaya başladım. *Hızır* olduğunu söylediğim adam bir anda mescidin mihrabında bulunan bir hasırı aldı. Onu yerden yedi kulaç yüksekliğinde havaya yayıp hasırın üzerinde havada nafile namaz kılmaya başladı. Bunun üzerine arkadaşıma 'bu adamı ve yaptığını görüyor musun?' dedim. Bana 'ona git ve sor' dedi. Arkadaşımı ayakta bıraktım ve gittim. Namazını tamamladığında, selam verdim ve şu dizeleri söyledim:

Aşık sırrıyla hevasından (arzu gücü) uzaklaştı
Hevayı yaratıp ona boyun eğdirenin sevgisi uğruna.

Ariflerin akılları akledilendir (makuldür)
Temiz olarak razı oldukları her oluştan.

Arifler onun katında saygındır
Yaratıklar içinde ise halleri meçhul ve gizlidir.

Bunun üzerine şöyle dedi: 'Ey falanca! Gördüğün bu işi, Allah'ın dilediği kimseyle dilediği işi yaptığını öğrensin diye sadece şu inkârcı için yaptım.'

Bu esnada, kerametleri inkâr eden arkadaşımı göstermişti. O da, mescidin sundurmasında ayakta durmuş bize bakıyordu. Yüzümü inkârcı arkadaşıma çevirdim ve şöyle dedim:

-'Ne diyorsun?

Yanıt verdi:

-Gördükten sonra ne söylenir ki?

Sonra mescidin kapısında bekleyen arkadaşıma döndüm. Onunla bir saat konuştum ve şöyle dedim:

-Havada namaz kılan şu adam kimdir?

Daha önce onunla yaşadığım olayı ise arkadaşıma söylemedim. Arkadaşım cevap verdi:

-Hızır'dır.

Ben de sustum. Cemaat ayrıldı, biz de Rûta'ya, Allah'a yönelen salihlerin varmak istediği bir yere doğru niyetlenerek ayrıldık. Orası Bahr-ı Muhit (okyanus) sahilinde Buşkunsar şehrine yakın bir kasabaydı.

Bu *Direk* ile aramızda gerçekleşen hadise buydu. Allah bizi onu görmekle yararlandırsın. Onun ledünni ilimden ve âleme dönük rahmetten, ancak kendi mertebesinde olana yaraşan bilgileri vardır. Kuşkusuz Allah, onu övmüştür.

Şeyhlerimizden biri, Ali el-Mütevekkil ve Ebû Abdullah Kadîbü'l-bân'ın arkadaşlarından Ali b. Abdullah b. Câmi', Hızır ile bir araya gelmişti. Şeyh, Musul dışında *Mikla* şehrinde kendisine ait bir bostanda oturuyordu. Hızır, Kadîbü'l-bân'ın huzurunda ona hırka giydirmiş, o da, Hızır'ın giydirdiği yerde ve giydirildiği tarzda o hırkayı bana giydirdi. Daha önce Hızır'ın hırkasını daha uzak bir yolla arkadaşımız Takiyyüddin Abdurrahman b. Ali b. Meymun b. Âb et-Tevzerî'nin elinden giymiştim. O da hırkayı, Mısır bölgesinde şeyhlerin şeyhi, Sadreddin İbn Hameveyh'in elinden giymişti. Onun dedesi de, hırkayı Hızır'ın elinden giymişti.

Bu vakitten itibaren hırka giymeyi kabul ettim ve Hızır'ın onu dikkate aldığını gördüğümde insanlara hırka giydirdim. Daha önce ise, günümüzde bilinen *hırka*yı benimsemiyordum. Çünkü bize göre hırka, sohbet, edep ve ahlâklanmak demektir ve bu nedenle hırka giyimi kesintisiz olarak Hz. Peygamber'e kadar gitmez. Bununla birlikte sohbet ve edep mevcuttur ve o 'takva elbisesi' diye isimlendirilir.

Hal mensuplarının alışkanlığı şudur: Onlar dostlarından birinin işte eksikliğini görüp halini yetkinleştirmek istediklerinde, onu bu şeyhle bir araya getirirlerdi. Bu şeyhle bir araya geldiğinde, o halde şeyhin üzerindeki elbiseyi alır, onu çıkarıp halini yetkinleştirmek istediği kişiye giydirir. Böylece şeyhin hali ona da nüfûz eder. Eksik olan işi kemale erer. İşte bu, bizce bilinen ve muhakkik şeyhlerimizden aktarılan (hırka) *giyme*'dir.

Sonra bilmelisin ki: *Allah adamları*, dört mertebede bulunur. Birinci kısım zâhir, ikinci kısım bâtın, üçüncüsü hak, dördüncüsü *matla'* mertebesine sahiptir. Allah yaratıklarına peygamberlik ve risalet kapısını kapadığında, peygamberine vahyetmiş olduğu şeyde insanlar için 'Allah'tan anlama' kapısını bırakmıştır. Hz. Ali şöyle derdi: 'Allah'ın peygamberinden sonra vahiy kesilmiştir. Geride kalan, Allah'ın bu Kuran hakkında kişiye verdiği anlayıştır.' Dostlarımız-keşif ehli, Hz. Peygamber'den gelen bir rivayetin doğruluğunda görüş birliğine varmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Her ayetin bir zâhiri, bir bâtını, bir haddi ve bir *matla'*ı vardır.' Bu mertebelerden her birinin *adamları* olduğu gibi bu gruplardan her birinin de bir kutbu vardır. Bu keşfin feleği, işte o kutbun etrafında döner.

(Hicrî) Beş yüz doksan beş yılında Gırnata-Bâğa'lı şeyhimiz Ebû Muhammed Abdullah eş-Şekkâz'ın huzuruna girmiştim. Şeyh, bu yolda karşılaştığım en büyük şeyhlerden biriydi ve kendi yolunda çalışmada onun benzerini görmemiştim. Bana şöyle dedi: 'Adamlar dörttür: Birincisi *'Allah'a verdikleri sözü yerine getirenlerdir.'*[81] Bunlar zâhir adamlarıdır. *'İkincisi ticaret ya da alış-verişin Allah'ı zikretmekten alıkoyamadığı kimselerdir.'*[82] Bunlar bâtın adamlarıdır ve Hak ile oturanlardır. İstişare onların işidir. Üçüncüsü Araf adamlarıdır. Onlar had adamlarıdır. Allah şöyle buyurur: *'Araf üzerinde adamlar vardır.'*[83] Onlar, koku ve ayrım ehli, niteliklerden arınmış kimselerdir. Dolayısıyla

hiçbir niteliğe sahip değillerdir. Onlardan biri, Ebû Yezid El Bestami'ydi. Başka bir grup ise, Hak kendilerini davet ettiğinde hemen davete uymak için bir şeye binmeden yaya gidenlerdir: '*İnsanlara haccı ilan et, sana yaya gelirler.*'[84] İşte bunlar, matla' adamlarıdır.

Zâhir adamları mülk ve şehadet âleminde tasarruf sahibi olanlardır. Onlar, Şeyh Muhammed b. Kâid el-Evânî'nin işaret ettiği kimselerdir ve bu makam, Bilge-Şeyh Ebu's-Suud b. eş-Şibl el-Bağdadî'nin Allah karşısında edebin gereği olarak terk ettiği makamdır. Bağdat'lı Ebu-l-Bedr et-Temâşıkî bana şöyle aktardı: 'Muhammed b. Kâid el-Evânî -ki Efrad'dan idi- adı geçen Ebu's-Suud ile bir araya geldiğinde kendisine şöyle demiş:

-'Ebu's-Suud! Allah memleketi (dünyayı, âlemi) benimle senin aranda taksim etti. Sen niçin kendi bölgende benim yaptığım gibi tasarruf etmiyorsun ki?'

Şöyle yanıt vermiş:

-İbn Kâid! Ben kendi payımı sana bağışladım. Biz, adımıza tasarruf etsin diye, işi Hakka bıraktık.'

Ebu's-Suud'un dile getirdiği düşünceye şu ayette işaret vardır: '*O'nu vekil edinin!*'[85] Böylece Allah'ın emrine bağlandı.

Ebu'l-Bedr şöyle dedi: 'Ebu's-Suud der ki: 'Bana on beş yıldan beri -bu sözü söylediği tarihten itibaren- âlemde tasarruf imkanı verildi de onu bıraktım ve ondan hiçbir şey bende görülmedi.'

Bâtın adamları, gayb ve melekût âleminde tasarruf sahipleridir. Onlar, diledikleri işlerde yüce ruhları himmetleriyle indirebilir. Burada, meleklerin ruhlarını değil, yıldızların ruhlarını kastetmekteyim. Bunun nedeni, meleklerin makamının gerektirdiği ilahi kaynaklı güçlü bir engeldir ki Allah bunu Cebrail'in Hz. Muhammed'e söylediği bir ifadesinde bize bildirmiştir: '*Biz ancak senin Rabbinin emriyle ineriz.*'[86] İnişi Rabbinin emrine bağlı olan kimseye herhangi bir özellik etki edemeyeceği gibi söz konusu özellik sayesinde de inmesi mümkün değildir. Evet, yıldızların ruhları, isimler, tütsüler ve benzeri şeylerle indirilebilir. Çünkü manevi bir iniştir ve bu inişte bir takım suretler gören kimsenin gördüğü şey, hayalidir (suretlerdir). Çünkü yıldızların kendileri, gökteki mekânlarından ayrılmaz. Fakat Allah, onların oluş ve bozuluş âleminde ışınlarının yansıdığı yerlerde konuyu bilenlerde olağan tesirler

yaratır. Örnek olarak, su içince kanmayı, yiyince doymayı, mevsimi geldiğinde yağmurun yağması ve güneşli havayla tohumun yeşermesini verebiliriz. Bu durum, her şeyi bilen hikmet sahibinin koyduğu hikmettir. Böylece, indirilen kitapların iç anlamında, temiz sayfalarda, bütün âlemin sözlerinde, harflerin ve isimlerin dizilişinde başkaları için olmayacak şeyler ilahi bir belirlenim olarak bu kimseler için açılır.

Had adamları ise, ateş kaynaklı ruhlar âleminde tasarruf sahibidir. Orası, berzah ve ceberut âlemidir -çünkü o âlem cebr (zorlama) altındadır. Baksanıza! O âlem, kuyruklu yıldız ve göktaşlarının otoritesi altında ezilmiştir. Dolayısıyla Allah, onları ancak hemcinsleriyle ezmiştir. Bu adamlar, söz konusu şeylerin ruhlarını indirme ve hazır bulundurma ilmine sahiptir. Onlar, Araf adamlarıdır. Araf, cennet ve cehennem arasında engelleyici bir sur ve berzahtır. 'Onun içi rahmet, dışı azaptır.' Araf, mutlular ve bedbahtlar diyarı, başka bir ifadeyle Hakkı görenler ile O'ndan perdelenenler arasındaki bir sınırdır.

Söz konusu insanlar, bu sûru bilmekle insanların en mutlularıdır. Onlar, her iki zıt arasındaki mevhum çizgiyi görür. Örnek olarak *'ikisinin arasında berzah vardır, birbirine kavuşmazlar'*[87] ayetinde zikredilen durumu verebiliriz. Böylece sınırları aşmazlar. Onlar, her şeyi kapsayan rahmetin adamlarıdır. Onlar her mertebeye girebilir ve onu öğrenebilir. Onlar, aklî ve duyusal varlıklardan her birinin başka bir varlıktan farklılaşmasını sağlayan nitelikleri bilen kimselerdir.

Matla' adamları ise, ilahi isimlerde tasarruf sahibi olan kimselerdir. Bu sayede ilahi isimleri ve Allah'ın onlardan dilediklerini indirebilirler. Bu özellik başka kimsede yoktur. Onlar, ilahi isimler vasıtasıyla üç sınıfın tasarrufu altında bulunan her şeyi indirebilir. Söz konusu üç sınıf, had, bâtın ve zâhir adamlarıdır. Onlar insanların en büyükleridir. Onlar, Melâmîlerdir. Bu onların gücündedir. Yine de bu durumdan hiçbir şey kendilerinde görünmez. (Daha önce adı geçen) Ebu's-Suud ve benzeri kimseler onlardandır. Onlar ve sıradan insanlar, acizlik göstermede ve alışkanlıklara göre davranmada eşittir.

Ebu's Suud'un bu adamlar içinde ayrıcalıklı yeri vardı; hatta onların en büyüklerinden biriydi. Şifahen aktardığına göre, Ebu'l-Bedr onun şöyle dediğini duymuş: 'Allah ehlinden bazıları, hatırayla (kalbe gelen düşünceler) beraber olmadığı halde, onun hakkında konuşur.'

Yani, kendisine eşlik eden hale dair bilgisi olmadığı gibi onu tanımlamayı da amaçlamaz. Ömer el-Bezzaz, Ebu'l-Bedr ve başkaları bu şeyhin halini bize niteledikleriyle, onun Allah adamlarından bu yüce sınıfın haliyle paralel gittiğini gördük. Ebu'l-Bedr şöyle dedi: 'Ebu's-Suud başka hiç kimseden duymadığım şu mısraı sürekli tekrarlardı:

Ayağını ölüm batağına yerleştirdi
Dedi ki ona: Tabanının altındaki yeniden diriliştir

Şöyle derdi: 'Beş vakit namaz ve ölümü beklemekten başka bir şey yok!' Bu sözün altında büyük bir bilgi yatar. Yine şöyle derdi: 'Allah karşısında adam, evcil bir kuş gibidir: dolu bir ağız, koşan bir ayak.' Bütün bunlar, adamların Allah karşısındaki hallerinin en büyüğüdür. Çünkü adamların büyüğü, her mertebeye o mertebenin hak ettiği şeye göre davranan kimsedir. Bu dünyaya ise, bu şeyhin zikrettiği tarzda muamele edebilir. Binaenaleyh bu dünya âleminde bir adamdan başka tarzda bir muamele meydana gelirse, orada bir nefsin bulunduğu anlaşılır ki bu kaçınılmazdır. Bazen kişi, kendisinden ortaya çıkan davranışta emredilen olabilir. Emredilenler, resul-peygamberlerdir. Bazen, vârislerin de belirli bir vakitte bu konuda bir durumları olabilir. Bu gizli bir tuzaktır. Çünkü o, insanın uğruna yaratılmış olduğu kulluk makamından ayrılmadır.

Menzil ve menzillerin sırrı ise, Hakkın her şeyin suretinde tecelli ederek görünmesidir. Hakkın bir şeye tecellisi olmasaydı, onun 'şey oluşu' ortaya çıkmazdı. Allah şöyle buyurur: '*Biz bir şeyin olmasını istediğimizde ona ol deriz.*'[88] Burada 'onu istediğimizde' (ifadesi) söz konusu şeyi var etmeye dönük ilahi yöneliştir. Ardından şöyle buyurdu: 'Ona *ol* deriz.' O şeyin Hakkın hitabını duyması, onun oluşmasının ta kendisidir. Bu durum, bir sayısının sayı basamaklarına yayılmasına benzer. Bir sayısının o basamaklarda var olmasıyla, sonsuz sayılar ortaya çıkar. Bir, sayı basamaklarında var olmasaydı sayılar ortaya çıkmayacağı gibi isimleri de olmayacaktı. Bir, sayı mertebesinde kendi adıyla ortaya çıksaydı, çıktığı mertebedeki sayının varlığı ortaya çıkmazdı. Dolayısıyla bir'in adıyla başka bir sayının varlığı asla bir araya gelip iki, üç, dört, beş vs. -sonsuza dek- denilemez. Belirli bir sayıdan bir çıkarıldığında

da, o sayının adı gider ve hakikati kaybolur. O halde bir, zatı gereği sayıların varlığını koruduğu gibi aynı zamanda adıyla onları yok eder.

Kadîm dediğinde de, sonradan var olan silinirken *Allah* dediğinde âlem yok olur. Âlemi Allah'ın korumasından ayırdığında, âlemin varlığı olamaz ve yok olur. Allah'ın koruması âleme yayıldığı sürece, âlem mevcuttur. Öyleyse Allah'ın zuhur ve tecellisiyle âlem varlığını sürdürür. Dostlarımız bu görüştedir ve bu, peygamberlik yoludur. Kelamcılardan Eş'arîler de bu görüştedir. Onlar, arazların kendileri bakımından yokluğunu kabul eder. Âlemin her nefeste bekasında Allah'a muhtaç olması bu sayede geçerli olur. Allah ise, sürekli yaratıcıdır. Onların dışındaki akılcılar adına (peygamberlik yolu olan) bu makam geçerli değildir. Akılcılardan bir topluluk, bana filozoflardan bir grubun da bu görüşe ulaştığını bildirmişti. Ben de İbn Seyyid Batalyevsî'nin bu konuda yazdığı kitabında onu görmüştüm.

'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Remiz Kutuplarının Bilinmesi. Onların Sırları ve Bu Yoldaki Bilgilerinden Bazı Parıltılar.

Dikkat edin! Remizler doğru delildir
Kalpte gizli manaya

İki âlem de O'nun için remiz ve simgedir
Kullar çağrılsın diye.

Simgeler olmasaydı, söz küfür olurdu
İki âlimi inada sürükleyen

Onlar remiz'i hesaba katmış ve benimsemişler
Kan dökmeyi ve bozgunculuğu

Şayet iş ortaya çıkmış olsaydı, ne yapardık
Kendisine istinat ettiğim bir örtü olmaksızın

Bedbahtlık bizimle var olurdu, kesin olarak
Kıyamet günü, dirilişte de

Fakat el-Gafûr bir örtü yerleştirdi
Düşmanlara rağmen bizi mutlu etsin diye

Ey samimi dost, Allah seni Ruhu'l-kuds ile desteklesin ve anlayış versin, bilmelisin ki: Remiz ve simgeler (lugazlar), doğrudan değil, remzi ve simgeledikleri şey nedeniyle amaçlanır. Onların Kuran'daki yeri, itibar (bir şeyden başkasına geçmek, yorum) ifadesinin geçtiği her yerdir. Buna şu ayette dikkat çekilmiştir: '*Bu örnekleri insanlara veririz.*'[89] Örnekler, kendilerinden dolayı verilmemiştir. Onlar, örnek yapıldıkları şey anlaşılsın diye zikredilir. Örnek olarak şu ayeti verebiliriz: '*O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır.*'[90] Böylece onu adeta batıl yapmıştır. Nitekim '*batıl yok olucudur*'[91] buyurmuş, ardından şöyle demiştir: '*İnsanlara fayda veren şey ise yeryüzünde kalır.*' Bu ise, gerçek için verilmiş örnektir. '*İşte Allah böyle örnekler verir.*'[92] Başka bir ayette şöyle buyurur: '*Ey basiret sahipleri, ibret alınız.*'[93] Yani şaşırıp bu tanımla gerçekte kastettiğim şeye geçiniz ve intikal ediniz. '*Çünkü onda basiret sahipleri için ibret vardır.*'[94] İbret, vadiyi geçtiğinde söylediğin *abertü el-vadiye* ifadesinden türetilmiştir. İşaret ve ima'nın durumu da böyledir. Allah peygamberi Zekeriya'ya şöyle der: '*İnsanlarla üç gün boyunca sadece remizle konuş.*'[95] Yani işaret ile konuş. Meryem kıssasında, Hz. Meryem Rahman'a üç gün konuşmayacağına dair adak adayınca, '*Ona işaret etti*'[96] buyrulmuştur.

Bu ilmin, kıymetleri büyük adamları vardır. Ezel sırrı, ebed sırrı, hal, hayal, rüya ve berzahlar sırrı onların sırlarındandır. Bu gibi ilahi nispetler, onlara aittir. Harfleri ve isimleri bilmenin özellikleri, doğal âlemde bileşik ve tekil her şeyin özelliğinin bilinmesi onlara aittir. Sözü edilen şey, bilinmeyen doğadır.

Ezel sırrının bilgisine gelince, bilmelisin ki: Ezel, kendisiyle nitelenen kimseden 'ilk olmayı' nefyetmek demektir. O, ilah olması yönünden Allah'ın niteliğidir. İlah olması yönünden ilk oluş kendisinden nefyedildiğinde, *el-Mütekellim* (konuşan) olması bakımından, kendisini adlandırdığı bütün isimler ile ezeli olarak isimlendirilmiştir. Allah bilen, diri, irade eden, güç yetiren, duyan, gören, konuşan, yaratan, meydana getiren, suret veren ve sahip olandır. Allah daima bu isimler ile isimlendirilmiştir ve sınırlamanın ilkliği kendisinden nefyedilmiştir. Allah duyulanı duyar, görüleni görür vb. Duyulan mümkün şeylerin ya da görülen şeylerin hakikatleri var değil, yoktur. Allah onları ezeli olarak bildiği gibi ezeli olarak da görür. Aynı zamanda, ezeli olarak ayırt eder ve ayrıştırır. Söz konusu şeylerin ne zihinde ne dışta varlıkları vardır, bilakis onlar, imkan mertebesinde sabit hakikatlerdir. Onlar için imkan (olabilirlik), kendileri bakımından ezeli olduğu gibi bu özellik onlar için şimdi de ve sonsuza kadar da böyle sürer. Onlar, hiçbir zaman kendileri nedeniyle zorunlu olup da sonra mümküne dönüşmemiştir. Ya da, imkansız idiler de sonra mümküne dönüşmüş değillerdir. Bilakis, özü gereği varlığın zorunluluğu ezelde Allah'a ait olduğu gibi âlemin mümkün oluşunun zorunluluğu da ezelidir. Öyleyse Allah, kendi mertebesinde en güzel isimleriyle isimlenmiş ve onlarla nitelenmiştir.

el-Evvel'in Hakka nispeti, el-Âhir, ez-Zâhir ve el-Bâtın'ın nispet edilmesi gibidir. Binaenaleyh şu söylenemez: Allah şu nispete göre el-Evvel iken aynı nispete göre el-Âhir değildir. Çünkü mümkün, varlık ve yokluğunda varlığı zorunluyla irtibatlıdır. Söz konusu irtibat, var oluşunda O'na muhtaçlık irtibatıdır. Allah kendisini var etse bile mümkün, sürekli imkan halindedir. Yok olsa bile, imkan halinden ayrılmaz. Yokluktan sonraki dış varlığında onu imkan halinden uzaklaştıracak bir özellik mümküne eklenmediği gibi âlemi yaratışında da özü gereği sahip olduğu varlığının zorunluluğundan kendisini çıkaracak bir nitelik 'varlığı zorunlu olan'a eklenmez. Hak ancak böyle düşünülebildiği gibi mümkün de ancak öyle düşünülebilir.

Bunu anladığında, hadislik (sonradan var olmak) ve kadimliğin anlamını öğrenmişsindir. Bunu öğrendikten sonra ise, istediğini söyle! Binaenaleyh bir sonu varsa, âlemin *ilk* ve *son* olması göreli bir durumdur. Varlıkta ise, her anda âlemin bir sonu olduğu gibi aynı zamanda keşif ehline göre âlemin bir bitimi de vardır. Sofistler bu konuda kendi-

lerine katıldığı gibi Eş'arîler de 'arazın iki anda kalmayacağı' görüşüyle onlara katılır. Âlemde ilk olan, daha sonra yaratılana göre ilk olduğu gibi sonra olan ise, daha önce yaratılana göre sonradır. Allah isminin el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir ve el-Bâtın isimlerine bağlı anlamı ise böyle değildir. Hak ile âlem arasındaki bu farklılık, âlemin çoğalması, Hakkın ise bir olup çoğalmayışından kaynaklanır. Allah'ın bizim için ilk olması da geçerli değildir. Çünkü O'nun mertebesi, bizim mertebemize uygun değildir. Bizim mertebemiz ise, onun ilk oluşunu kabul edemez. Mertebemiz Hakkın ilk oluşunu kabul etseydi, bizim hakkımızda *ilklik* ismi imkansız olur, bunun yerine bize O'nun ilkliği karşısında *ikinci* ismi verilirdi. Hâlbuki biz, Allah karşısında *ikinci* değiliz. Allah böyle bir şeyden münezzehtir. Dolayısıyla Allah bizim nedenimizle ilk değildir. Bu nedenle O'nun ilk oluşu, son olmasının aynıdır.

Bu algı düzeyine ulaşmak son derece çetin olduğu gibi tecellinin ve doğru düşüncenin verdiği ilahi ilimlerle aşinalığı olmayan kimsenin onu tasavvur etmesi güçtür. Ebû Said el-Harrâz şu sözüyle buna işaret etmiştir: 'Allah'ı iki zıddı birleştirmesi özelliğiyle bildim.' Ardından şu ayeti okumuştur: '*O Evveldir, Âhirdir, Zâhirdir ve Bâtındır.*'[97]

Ezel sırrını ve onun olumsuzlayıcı bir nitelik olduğunu açıklamış olduk.

(Ebed'in Anlamı)

Ebed, (niteliği olduğu kimseden) 'son'luğun nefyi demektir: Din bakımından, mümkünün son olması nefyedildiği gibi -çünkü zamansal varlıkların sıralanışına göre ilk olmada da akledilir ve mevcuttur- bu değerlendirmeyle âlem hakkında da ilk ve son denilemez. İkinci değerlendirmeyle ise, ilktir ve iki farklı nispetle sondur. Bu durum, Allah'ı bilenlere göre, bu iki nispetin Hakka verilişinden farklıdır. Halin özelliği ise, devamlılıktır. Devamlılığın ne başlangıcı ne sonu vardır. Hal, varolan her şeyin aynıdır.

Remiz ehlinin bildiği sırların bir kısmını açıkladım, çoğunu ise söylemedim. Çünkü onun kapısı geniştir. Rüya, berzah ve ilahi nispetleri bilmek bu kabildendir. Bunlar hakkında konuşmak uzun sürer.

Onların harf ve isimlere dair ilimlerine gelince, bilmelisin ki harflerin kimi özellikleri vardır. Bu meyanda harfler üç çeşittir. Bir kısmı, ra-

kamsal harfler, ikinci kısım lafzî harfler, üçüncü kısım ise 'zihne getirilen' harflerdir. Bununla insanın vehmine ve hayaline getirip suret verdiği harfleri kastetmekteyim. İnsan, ya rakamsal harfleri veya lafzî harfleri zihnine getirir. Harflerin başka bir mertebesi yoktur. Yazı veya telaffuz ile yapılan şeyin aynısı, harfin zihinde canlandırılmasıyla yapılır. Telaffuz harfleri, sadece isimler olabilir. İşte bu, isimlerin özellikleridir. Rakamsal harfler ise bazen isim olmayabilir.

Bu ilmin uzmanları, tek harf hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Acaba tek harf, etkin olabilir mi, olamaz mı? Bir grubun bunu reddettiğini gördüm. Bu gibi konularda onlarla tartıştığımda, görüşlerindeki doğruluk ve yanlışlıkları kadar ifadedeki eksikliklerini de kendilerine bildirdim. Bazı bilginler, tek harfin etkinliğini kabul eder. Bunlar da, tıpkı reddedenler gibi, bir yandan yanılırken diğer yandan doğru düşünür. Bir grubu gördüm, kendilerine yanılgı ve isabet noktalarını bildirdim, onlar da, diğerleri gibi, söylediğimi kabul ettiler. Her iki gruba şunu söyledim: 'Size açıkladığım üzere, bu konuda bildiğiniz şeyleri deneyiniz.' Onlar da, işin söylediğimiz gibi olduğunu gördü ve sevindiler. Ben, bir harften benden herhangi bir eserin ortaya çıkmayacağına dair yemin etmemiş olsaydım, hiç kuşkusuz onlara bu konuda şaşılacak işler gösterirdim.

İster rakamsal ister telaffuz edilen harf olsun tek harf, kendisiyle amel eden kişi lafız veya rakamda hayalen zihninde canlandırmaktan yoksun kaldığında, harf amel etmez. Tek harf ile birlikte zihinde canlandırmak da varsa, bu durumda tek harf amel eder. Çünkü bu durumda harf, akılda canlandırma ile söyleme veya rakamdan oluşmuştur. Adı geçen her iki grup, tek harf ile birlikte 'zihinde canlandırma'nın etkisinden habersizdi. Söz gelimi, tek harf ile beraber zihinde canlandırmanın tesadüf etmesiyle tek harf ile amelin gerçekleştiğini gören kimse, 'zihinde canlandırma'dan habersiz kalmış ve ameli tek harfe nispet etmiştir. Zihinde canlandırma olmaksızın, sadece telaffuz veya yazı tesadüf edip tek harf amel etmemişse, bu durumda kişi tek harfin etkin olamayacağını iddia etmiştir. Hiç kimse 'zihinde canlandırma'nın anlamını kavrayamamıştır. Bunlar, iki Vav ve benzeri gibi, bileşik harf örnekleridir. Bu konuya dikkatlerini çektiğimizde, bunu tecrübe ettiler ve doğru olduğunu gördüler. Söylediğim, akla ve şeriata göre, geçerli bilgidir.

Lafzî harflere gelince, onların amelde kimi mertebeleri vardır: Bazı harfler, diğerlerine göre, daha genel ve daha etkindir. Bu meyanda Vav, etki itibariyle harflerin en genelidir. Çünkü Vav'da bütün harflerin gücü bulunur. He ise, amel itibariyle harflerin en zayıfıdır. Bu iki harf arasında bulunan harfler, *el-Mebâdî ve'l-Gâyât fîmâ Tetezammenehû Hurûfu'l-Mu'cemi mine'l-A'câibi ve'l-Âyât* kitabımızda ortaya koyduğumuz üzere, kendi mertebelerine göre amel eder.

(Harfler İlmi Velilerin ilmidir)

Harfler ilmi, velilerin ilmi diye isimlendirildiği gibi, öte yandan varolanların hakikatleri onunla ortaya çıkar. Bakınız! Hak bu konuya 'ol' sözüyle dikkat çekmiştir. Böylelikle 'oluş' harflerden meydana geldi. Bu nedenle Hakim et-Tirmizi, harfler ilmini velilerin ilmi saymıştır. Tek harfin amel etmesini imkansız sayan kimse de bundan hareket etmiştir. Çünkü ilahi iktidarla birlikte var etmede tek harfin gelmediğini, bilakis üç harf ile geldiğini görmüştür (kün; kef, vav ve nun harfleri). Bir görünmeyen iki de görünen harf. Oluşan şey tek ise böyledir. Birden fazla ise, üç harf de ortaya çıkar. İşte bu, bu bölümde zikredilen adamların ilmidir.

Bu nedenle bu bilgi sahiplerinin çoğunun yaptığı cedel olmuş, bu konuda yanılmış ve doğruyu bulamamışlardır. Bunu kasıtlı yapıp yapmadıklarını bilemiyorum. Belki insanları bu sanat hakkında bilgisiz bırakmak için kasıtlı yaptılar veya bu sanatı bilmiyorlardı ve sonradan gelen harfler hususunda öncekinin yöntemini takip etmişlerdi. Cafer es-Sadık'ın bir öğrencisi ve başkaları bunu ileri sürmüştür.

İşte harflerin doğaları hakkındaki cetvel şudur:

(Harflerin Doğaları Cetveli)

Sıcak	Soğuk	Kuru	Yaş
Elif	Ba	Cim	Dal
He	Vav	Ze	Ha
Tı	Ya	Kef	Lam
Mim	Nun	Sin	Ayn
Fe	Sad	Kaf	Ra
Şın	Te	Se	Hı
Zel	Dat	Zı	Ğayn

Sıcaklık cetvelinde bulunan her harf sıcak; soğukluk cetvelinde bulunan her harf soğuktur. Aynı şey, kuruluk ve yaşlık için de geçerlidir. Bu dizilişin her işlemde isabet ettiğini görmedik. Bilakis bu diziliş, tıpkı 'vefk' sayıları gibi tesadüfen amel eder.

Bilmelisin ki: Harflerin bu özellikleri sırf harf olmalarından kaynaklanmaz. Bu özellikler, aynı zamanda bir takım şekiller olmaları yönünden onlara aittir. Başka bir anlatımla, şekil sahibi olmaları yönüyle özellik şekle aittir. Bu nedenle kalemlerin değişmesiyle harflerin amelleri de değişir. Çünkü şekiller değişmiştir. Rakamsal harflere gelince, onların şekilleri, gözle görülür. Onların dış varlığı meydana gelip ruhları ve zâtî hayatları kendilerine eşlik ettiğinde, bu harfe ait özellik, onun şekline ve ruhuyla birleşimine ait olur. Aynı şekilde, şekil iki veya üç veya daha fazla harften meydana geldiğinde tek başına harfin sahip olmadığı ruhtan farklı başka bir ruh şekle ait olur. Bu ruh gider ve harfin hayatı kendisiyle kalır. Şekil, tek ruhun dışında onu idare edemez. Bu tek harfin ruhu ruhlar ile beraber berzah âlemine göçer. Çünkü şeklin ölümü, silinerek yok olmasıdır. İki üç veya daha fazla harften meydana gelen bu şekil ise, tıpkı benzeri olmakla beraber Ömer'in Zeyd'in aynı olmayışı gibi, bileşik olmayan ilk harfin aynı değildir.

Lafzî harflere gelince, onlar havada şekillenir. Bu nedenle, söyleyenin dile getirdiği surete göre kulağa ulaşır. Harfler, havada şekillendiğinde, ruhları da onlarla beraber var olur. Hava, sürekli olarak, o harflerin şekillerini korur. Bununla beraber onların ameli ortadan kalkar. Çünkü harflerin amelleri havada ilk şekillendikleri esnada meydana gelir, ardından diğer ümmetlere karışır. Böylece onların işi rablerini tesbih olur ve yükseğe çıkarlar. '*Bütün güzel sözler O'na yükselir.*'[98] Kast edilen, inkâr kelimesi olsa bile, Allah'ı tesbih eden bir şekil olması yönünden kelimenin şeklidir. Kelime inkar kelimesiyse, vebali kelimeye değil söyleyene döner. Bu nedenle Şarî (Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: 'İnsan nereye gideceğini hesap edemediği, Allah'ı öfkelendirecek bir söz söyler. Bu söz nedeniyle de ateşe düşer...' Böylece cezayı, (kelimenin kendisine değil) onu söyleyene vermiştir.

Allah'ın yüceltilen, övülen, takdis edilen, mushaflarda yazılan, Allah'a yaklaşmak niyetiyle okunan *sözü* elimizdedir. Yahudi ve Hıristiyanların Allah hakkında söyledikleri küfür ve sövgülerin tamamı on kitapta bulunur. Onlar veballeri, söyleyene dönmüş olan *küfür* kelimeleridir. Bu kelimeler kıyamet günü sahiplerinin azap ve nimetlerini üstlenmek üzere kendi kapılarında kalırlar.

Havadaki bu lafzî harfler, var olduktan sonra bir daha ölmez. Rakamsal harfler ise böyle değildir. Çünkü rakamsal harfin şekli ve rakamsal kelime, başkalaşma ve değişmeye konu olur. Çünkü o, bunu kabul eden bir makamdadır. Lafzın şekilleri ise, değişmeye konu olmayan bir makamdadır ve bunun için değişmeyen bir süreklilikleri vardır. Bu nedenle bütün hava, âlemin sözleriyle doludur. Keşif sahibi onu bilfiil var olan suretler olarak görür.

Zihinde canlandırılan harfler de bakîdir. Çünkü onların şekillerinin varlığı, duyuda değil, berzahta bulunur. Onların fiilleri, diğer harflerin fiillerinden daha güçlüdür. Fakat onların zihinde canlandırılmasının gücü ortaya çıkıp onu canlandıran kişi kelimeyle birleşip başkasına yer bırakmayacak hale geldiğinde, harfin özelliğini öğrenir. Böylece onun eserini de görür. İşte bu, 'himmet vasıtasıyla tesire' (fiil bi'l-himme) benzer. Onun verdiği özelliği bilmezse, varlıkta fiil meydana gelir ve onun bu fiile dair bilgisi olmaz. Her mertebede harflerin şekilleri de böyledir.

Zihinde canlanan harf ile etki, konuyu bilmeyen bazı kimseler tarafından, himmet ve doğruluk vasıtasıyla etki diye isimlendirilmiştir. Hâlbuki iş böyle değildir. Yine de himmet, zihinde canlanan şeklin aynı değil canlandırılan harfin ruhu olabilir. Bu mertebe, lafız ve rakam olarak bütün harfleri içerir.

Şekillerin özelliklerini öğrendiğinde, (Şunu da bilmelisin ki) onları yazan veya telaffuz eden kişi için harflerle etki meydana gelir. Harfle irtibatlı edilginlikleri belirlememiş ise bunu bilemez. Kuşkusuz bir ayeti okuyup -bilgisi olmadığı halde- garip bir etkinin gerçekleştiğini görenlere tanık olduk. Söz konusu kişi zeki biriydi. Tekrar ayeti okumaya başlamış ve etkinin hangi ayete özgü olduğunu tespit etmek istemiştir. Ayeti okumaya ve düşünmeye başlamış, ta ki etkinin ait olduğu ayetle karşılaşmış, onu görmüş, tekrar okumuş, fakat bu etkiyi duymamıştır.

Tam olarak öğrenebilmek için okumayı yinelemiş ve bulduğu ayeti bu edilginliğe ait görmüştür. Böylece her ne zaman o edilginliği görmek istese, bu ayeti okumuş ve bu sonuç meydana gelmiştir.

Harfler ilmi, özünde değerli bir ilimdir. Şu var ki, onun tehlikelerinden uzak durabilmek güçtür. En iyisi onu aramamaktır. Çünkü o Allah'ın velilerine genel anlamda ayırdığı ilimdir. Bazı kimseler, bu ilimden biraz öğrenmiş olsalar bile, Salih insanların ulaştığından farklı bir yolla onu öğrenmişlerdir. Bu nedenle bu ilme sahip olan kişi, onunla mutsuz olur, mutlu olmaz.

Allah, bizi Allah'ı bilenlerden eylesin. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

'Ulaş, Ben de Sana Kavuşmaya Niyetlendim' İfadesinin Muhatapları Olan Kutupların Bilinmesi. Bu, Nurânî Âlemden Bir Menzildir.

Işık olmasaydı, gözler ulaşamazdı
Görülen şeylerin varlığına, ve onları göremezdi

Hak olmasaydı, akıllar ulaşamazdı
İşlerin hakikatlerine, ve onları anlamazdı

Akıllara kendilerine yabancı ve zıt zatlar
Sorulduğunda, onları inkâr ederler

Derler ki: 'Tek bir zattan başkasını bilemedik.'
Yaratılmış zatlara yardım eder ve onları izhar eder

O Zat, bir mana, biz ise onun için harfleriz
Her ne zaman ki bir iş belirler, onu ifade ederler

Ey samimi dost, Allah inayetiyle seni korusun, bilmelisin ki:Allah yüce kitabında şöyle buyurur: '*Allah kendisini seven, O'nun da kendilerini sevdiği bir grup getirecektir.*'[99] Böylece Allah, kullarını sevmeyi onların kendisini sevmesinin önüne koymuştur. Başka bir ayette ise şöyle buyurur: '*Dua edenin yakarışlarına her zaman karşılık veririm; öyleyse onlar da Bana karşılık versinler.*'[100] Burada kendisine dua ettiğimizde duamıza karşılık vermesini, bizi çağırdığında çağrısına karşılık vermemizin önüne koymuş, dua etmeyi (*isticabe*) kullara izafe etmiştir. Çünkü o, Hakka izafe edilen icabetten (kulun duasına karşılık vermek) daha mübalağalı bir kalıpta gelmiştir. Bunun nedeni, Hakkı kulun duasına karşılık vermekten engelleyecek kimse olmadığı gibi pekiştirmenin de bir anlamının olmayışıdır. İnsanın Allah'ın çağrısına karşılık vermesinin ise, pek çok engeli vardır. Bu engeller arzu gücü, nefs, şeytan ve dünyadır. Bu nedenle insana, (mübalağa anlamı taşıyan) *isticabe etmek* emredilmiştir. Çünkü bu kelimenin geldiği *istif'al* babı, icabet kelimesinin geldiği *if'al* babından daha mübalağalı anlam taşır. Söz gelimi (istif'al babından gelen) *istihraç*'taki mübalağa nerede, (if'al babından gelen) *ihraç* kelimesindeki anlam nerede!

Bu nedenle âlem, fiillerinde Allah'tan yardım ister. Allah'ın ise, herhangi bir yaratılmıştan yardım istemesi mümkün değildir. Allah, bize öğretmek niyetiyle şöyle buyurur: '*Ancak senden yardım dileriz.*'[101] Bu meyanda şöyle denilmiştir: 'Kavuş, kuşkusuz ben de, sana niyetlendim.' Burada Allah'ın iradesi, öne geçmiş ve şöyle buyurmuştur: 'Kavuş.' Kavuşmaya çalıştığında ise, bu gayretin Hakkın sana kavuşmasının ta kendisidir. Bu nedenle onu bir amel değil, niyet yapmıştır.

Hz. Peygamber kutsi bir hadiste Rabbinden şöyle aktarmıştır: 'Bana bir karış yaklaşana ben bir kulaç yaklaşırım.' İşte bu, özel yakınlıktır ve sayesinde Hakka yakınlaşılan amel ve hallere dayanır. Çünkü genel yakınlık, şu ayetlerde dile getirilmiştir: '*Biz ona şah damarından daha yakınız,*'[102] '*Biz ona sizden daha yakınız, ama siz göremezsiniz.*'[103] Böylece hadiste yakınlık, *kulaç* ile pekiştirildi. Çünkü kulaç karışın katıdır. Başka bir ifadeyle, Hakkın kula '*kavuş*' demesi, bir yakınlıktır. Ardından, 'O'na bir karış yaklaşırsın.' Böylelikle, Allah'a ancak kendisiyle yaklaşabilirsin. Çünkü Allah, seni çağırmamış, kendisine yaklaşma yolunu açıklamamış ve o yolda senin perçeminden tutmamış olsaydı, Allah'a yaklaşacağın

yolun ne olduğunu bilmen mümkün olmazdı. Bilseydin bile, Hak olmaksızın, o yolda ilerleyecek güç ve kudretin olmazdı.

Hakka yaklaşmak seyr ü sulûk sayesinde mümkün olunca, O'nun özelliği, yolda kendisini rehber edinelim diye *en-Nûr* olmuştur. Allah şöyle buyurur: *'O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır.'*[104] Kara, beden amelleriyle ortaya çıkan sulûk iken deniz, nefsî amellerle manevî ve bâtını sulûktur.

Bu kapı mensuplarının bilgileri, mükteseptir (kazanılmış), verilmiş-hibe bilgiler değildir. 'Onları ayaklarının altından yedirir.' Başka bir anlatımla, bu ilimler için çalışmaları ve onları elde etme yolundaki gayretleri sayesinde onları yedirir. Hak, kendileri için bunu istememiş olsaydı, onları buna erdirmez ve başkalarını anlam itibariyle kovduğunda kendilerini emir kipiyle davet etmezdi. Allah, başkalarını kendisine kavuşmaktan mahrum bırakmıştır. Bu nedenle, onları müjdelemiş ve şöyle demiştir: 'Ulaş, ben de sana kavuşmaya niyetlendim.' Böylece onlar için inayet öne geçmiş, onlar da sulûk etmiştir.

Onlar, Allah'ın namaz kılarken 'iki ayakkabı giymeyi' emrettiği kimselerdir. Çünkü oturan kimse, ayakkabı giymez. Onlar, yürüyene lazımdır. Bu durum, namaz kılanın namazında ve duasında, Rabbine yakardığı ayetlerde menzil menzil yürüdüğünü gösterir. Her ayet, bir menzil ve haldir. Allah onlara şöyle der: *'Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişte süsünüzü takınız.'*[105] Bir sahabi şöyle demiş: 'Bu ayet indiğinde, namazı iki ayakkabıyla kılmamız emredildi.' Bu durum, namaz kılanın namazında okuduğu surelerin menzillerinde yürüdüğüne bir uyarıdır. Çünkü *sure*, dilde *menzil* demektir. Şair Nabia şöyle der:

> *Görmez misin: Allah sana öyle bir sure (menzil) vermiş ki*
> *Başka her mülkün onun karşısında titrediğini görürsün*

Burada sure, menzil demektir. Hz. Musa'ya şöyle denilmiştir: *'Hemen ayakkabılarını çıkar!'*[106] Yani, artık menzile ulaştın. Çünkü Hz. Musa, Allah ile Allah'ın kelamı aracılığıyla doğrudan konuşuyordu. Bu nedenle Allah, bize onu bildirirken mastarla pekiştirmiş ve şöyle demiştir: *'Kellemellâhu Mûsâ teklîmen (Allah Musa ile* ***konuşmuştur****.)'*[107]

Menzile ulaşan, ayakkabılarını çıkarır. Böylece ayakkabılarla namaz kılanın mertebesi belli olmuş, namazda münacatın anlamının ne olduğu, onun Hz. Musa hakkında gerçekleşen konuşma olmadığı ortaya çıkmıştır. Allah namaz kılan için *'yünâcî* (münacat eder)' kelimesini kullanmıştır. Münacat, (ortaklık bildiren mufâale kalıbı olduğu için) iki öznenin eylemidir. O halde iki ayakkabının giyilmesi gerekir. Çünkü namaz kılan, iki hakikat arasında gider gelir. İki şey arasında gidip gelmek ise, onların arasında yürümek demektir. Buna 'iki ayakkabının giyilmesi' lafzıyla işaret edilmiş ve Hz. Peygamber'in Rabbinden aktardığı kutsi bir hadiste, 'Namazı kulum ile kendi aramda iki yarıma böldüm, yarısı bana yarısı kuluma aittir, kuluma istediği verilecektir' ifadesinde işaret edilmiştir. Ardından şöyle demiştir: "Kul, 'hamd âlemlerin rabbi Allah'adır' der." Bunun anlamı, 'Hamd, âlemlerin rabbi Allah'adır' ifadesiyle kulun Allah'la beraber olması demektir. Bu makamda kul, yaratanına ve münacat ettiğine sözünü duyurur.

Sonra kul, 'söyleme' menzilinden Hakkın sözüne karşılık verişini duymak için 'duyma' menzili'ne geçer. İşte bu, sefer ve yolculuktur. Bu nedenle kul, bu iki menzil arasındaki yolu yürümek için ayakkabılarını giymiştir. Duyma menziline ulaştığında ise, Hakkın 'kulum beni övmüştür' dediğini duyar. Tekrar duyma menzilinden söyleme menziline döner ve şöyle der: 'Rahman ve rahimdir.' Bunu tamamladığında tekrar duyma menziline döner. Oraya indiğinde ise, Hakkın şöyle dediğini duyar: 'Kulum beni övdü.' Böylece kul, sözlü olarak münacatlarında (söyleme menzilinden dinleme menziline) gider gelir.

Sonra, kulun başka bir yolculuğu vardır. O da, namazdaki 'kıyam' (ayakta duruş) halinden rükû'ya (eğilme) gitmektir. Böylece, (Hakkın her şeyi ayakta tutması anlamındaki) kayyumluk özelliğinden yücelik özelliğine yolculuk yapar ve şöyle der: 'Yüce Rabbim! Münezzehsin.' Sonra, başını kaldırır. Bu ise, yüceltme makamından vekillik makamına gidiştir. Şöyle der: 'Allah, kendisini öveni işitti.' Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah kulunun diliyle şöyle der: 'Allah kendisini öveni duymuştur. Siz de şöyle deyiniz: 'Rabbimiz! Övgü sana aittir.' Bu nedenle rükûdan kalkmayı, Hakka vekil olmaya ve Hakkın her şeyi ayakta tutma (özelliğine) dönmek saydık.

Kul secde ettiğinde ise, büyüklük ilahi yüceliğe girer ve secde eden şöyle der: 'En yüce rabbim! Münezzehsin.' Çünkü secde, yücelikle çelişir. Bütün yücelik Allah'a tahsis edildiğinde ise, kul başını secdeden kaldırır ve oturur. Buna şu ayette işaret vardır: *'Rahman Arş'ın üzerine istiva etti.'*[108] Kul şöyle der: 'Rabbim! Beni bağışla ve bana merhamet et, bana doğruyu göster, beni rızıklandır, bana sağlık ver, beni affet.'

Bütün bunlar, namazdaki fiil bakımından olan menzil ve konaklardır. O halde, namaz kılan kişi, bir halden başka bir hale sefer ve yolculuk eder. Sürekli sefer eden kimseye, 'ayakkabılarını giy' nasıl denilmesin ki? Başka bir ifadeyle, yürürken Kitap ve Sünnet'ten -ki onlar her mescidin süsüdür- yardım iste. Çünkü namazın halleri, namazda okunan Allah'ın kelamı, okunan ayetlerin kapalılıkları hakkında ortaya çıkan kuşkular, insanın namazda Allah'ı kıblesine koyup O'nu sınırlaması vs., bütün bunlar yoldaki, başka bir ifadeyle yükümlülük yolundaki diken ve engellerdir. Bu nedenle namaz kılan kişiye, zikrettiğimiz şekilde, yürüyen insanın ayağının sıkıntıdan kurtulması için ayakkabılarını giymesi emredilmiştir. İki ayak, kişinin dışı ve içi demektir. Bu nedenle biz, o ikisini Kitap ve Sünnet saydık.

Hz. Musa'nın ayakkabıları ise, bunlar değildi. Rabbi ona şöyle demişti: *'Hemen ayakkabılarını çıkar! Çünkü sen kutsal vâdi Tuvâ'dasın!'*[109] Musa'nın ayakkabılarının ölü eşek derisinden olduğu rivayet edilir. Böylelikle üç şey bir araya gelmiştir. Birincisi deridir ki, işin zâhiri (görünen yönü) demektir. Başka bir ifadeyle, herhangi bir halde zâhirle sınırlı kalma. İkincisi ise, ahmaklıktır. Ahmaklık eşeğe nispet edilir. Üçüncüsü ise, eşeğin temiz olmayıp ölü olmasıdır. Ölüm, bilgisizliktir. Ölü olduğunda, söylediğini anlamadığın gibi sana söyleneni de anlamazsın. Hâlbuki münacat eden insanın hem söylediğini ve hem de kendisine söylenileni bilen-anlayan olması gerekir. Böylece insanın kalbi canlı, sözün bağlamlarını bilen, onlarla kendisine yakardığı zatın kastettiği anlamların farkına varan biri olması gerekir.

İnsan namazını bitirdiğinde ise, orada bulunanlara selam verir. Bu selam, kendisine verilen hediyelerle, Rabbinin katından kavmine gelen kişinin verdiği selamı'dır.

(Namazda Ayakkabı Giymenin Sırrı)

Kuşkusuz, işin görünür yönüyle namazda ayakkabı giymenin sırrına dikkatini çektik. Ayakkabı giymenin Allah yolunun yolcusu ariflere göre anlamı nedir? Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Namaz nurdur.' Nur sayesinde yol bulunur. *Salat* (namaz), *musalli* kelimesinden türetilmiştir. Musalli, yarışmada birincinin ardından gelen (ikinci) demektir. Bu nedenle bu bölümün başlığı, *Vuslat* olmuş ve onu nûr âleminden saymıştır.

Bu müşahedenin mensupları, 'ayakkabıları çıkarmak' nuru ve 'onları giyme' nuruna sahiptir. Söz konusu kimseler, *Muhammedî-Musevî* olan insanlardır. Onlara, lambaya benzetilmiş nur diliyle farklılık ağacından hitap edilir. Söz konusu olan görünen nurdur. Ona 'mübarek bir zeytin ağacından' yağ içindeki bâtını bir nur yardım eder. O ağaç, itidal çizgisindedir ve yönlerin kendisine etki etmesinden münezzehtir. Nitekim Hz. Musa'ya da ağaçtan hitap gelmişti. O halde bu, nur üzerine nur, başka bir anlatımla, nurdan bir nurdur. Burada, hal karinesinden anlaşıldığı kadarıyla, *nûrun alâ nur* (nur üstüne nur) ifadesindeki *alâ* edatı, min (-den) harfinin yerini almıştır. Bazen *alâ* edatı, *üstünlük* anlamı taşıyabilir. Çünkü kandilin görünür ışığı, lambaya yardım eden yağın içteki ışığından duyusal düzeyde daha üstündür. Hâlbuki yağın ıslaklığı olmasaydı, lambaya ulaşamaz, lambanın ışığı bu sürekliliği kazanamazdı. Takva da irfan bilgisine yardım etmeseydi, hiç kuşkusuz, Allah hakkındaki bilgi de kesilirdi. Takva ve bilgi ilişkisine *'Allah'tan korkun, O size gerekli olanı öğretir'*,[110] *'Allah'tan korkarsanız, size bir furkan verir'*[111] gibi ayetlerde işaret edilir. Öyleyse yağın ışığı yağda gizli ve ona yüklenmiştir. Lambanın ışığı sürsün diye, görünmeyen ince bir bağ içinde, ince bir anlam bu ışıktan yayılır.

Bu makamın kutuplarının sırları vardır: Yardım sırrı, nikâh sırrı, uzuvlar sırrı, gayret sırrı, iktidarsızın -cinsel gücü olmayan kimse demektir- sırrı, zemherir dairesinin sırrı, Hakkın serapta bulunmasının sırrı, ilahi perdeler sırrı, kuş ve hayvanın konuşmasının sırrı, yetişkinlik sırrı, iki sıddîk'ın sırrı bunların bir kısmıdır.

Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

'Görmedin mi Nasıl' İfadesinin Kutuplarının Bilinmesi

Nitelik bilgisi (bir yandan) bilinmez ve (bir yandan) bilinir
Fakat o Hakkın varlığıyla nitelenmiştir.

Oluşun dışı biçimlenmedir, hakikati ve içi ise
İşaret edilen bir bilgidir. Şu halde o gizlidir

En garibi, bilgisizliğin benim özelliğim olmasıdır
Yine de, gerçekte o, bilinendir.

Acziyetle idrak ettiğimi nasıl idrak edebilirim ki?
Cehalet yok iken, onun cahili nasıl olabilirim ki?

Kuşkusuz onun hakkında ve kendi işimde şaşkınlığa düştüm!
Hâlbuki O'ndan başkası da değilim. Halk, karartan ve karartılandır

'Ben' dersen, O'nun hakikati 'ben' der
Ya da 'sen' dersen, der ki: 'Mahiyet malumdur.'

Allah'a hamd olsun, O'na bedel istemiyorum
Rızık ise, takdir ile paylaşılmıştır

(Ana Soru Edatları ve Bunların Allah'a Yüklem Yapılması)

Bilmelisin ki: Ana soru edatları, dörttür. Bunlar varlığı soran 'hel' (mıdır?), mahiyet diye ifade edilen hakikati soran 'ma' (nedir?), hali soran 'keyfe' (nasıl?), neden ve sebebi soran 'lime' (niçin?) edatlarıdır. İnsanlar, bu edatların hangisiyle Hakka dair soru sorulabileceği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bu bağlamda, hel (-mıdır?) edatıyla sorulabileceğinde görüş birliğine varılmıştır. Çünkü bu edatla Allah'a dair soru sormak, tasavvur edilebilir bir şeydir.

Diğer edatlarda ise görüş ayrılığına düşülmüştür. Bazı kimseler, onları da mümkün görürken, bazı kimseler, diğer edatlarla Tanrı hakkında soru sorulamayacağını düşünmüştür. Bu görüşte olanların bir kısmı -ki filozoflar ve bir gruptur- bunu akıl açısından imkansız görmüştür. Bir kısmı ise, böyle soru sormayı dinen imkansız görmüştür.

Filozofların bunu akıl açısından reddedişlerine gelince, *'ma'* (nedir) edatı hakkında şunu belirtmişlerdir: 'Ma', mahiyetten soru sorar. Dolayısıyla bu edat, tanımı sormaktır. Hakkın ise, asla tanımı yoktur. Çünkü tanım, cins ve fasıldan meydana gelir. Tanrı için cins ve fasıl imkansızdır. Çünkü O'nun zatı kendisinden ortaklığın gerçekleşeceği -ki bu durumda cins içine girerdi- ya da kendisiyle farklılığın gerçekleşeceği -ki bu durumda da fasla dâhil olurdu- herhangi bir şeyden bileşik değildir. Sadece Allah ve âlem vardır. Allah ile âlem ya da es-Sâni' (yaratan) ile masnu' (yaratılmış) arasında ise hiçbir ilişki yoktur. Dolayısıyla ne ortaklık ne cins ne de fasıl vardır.

Bu edatlarla soru sormayı aklen mümkün görüp dinen reddedenler ise şöyle iddia eder: Ben, tanımın cins ve fasıldan meydana geldiğini söylemiyorum. Bilakis şunu söylüyorum: 'Nedir' edatıyla soru sormanın hedefi, sorulan şeyin hakikatini öğrenmektir. Bilinen veya zikredilen her şeyin kendiliğinde bir hakikati olmalıdır. Söz konusu hakikatte o şeyin ortağı olabileceği gibi ortaklığın bulunmadığı bir hakikate de sahip olabilir. O halde, 'nedir' edatıyla soru sormak, tasavvur olunabilir. Fakat şeriat, bunu belirtmemiştir. Binaenaleyh Tanrı hakkında bu edatla soru sormamızı engelleyen şey şeriattır. Çünkü Allah şöyle buyurur: *'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.'*[112]

Tanrı hakkında nitelikten soru sormayı reddedişlerine gelince -ki bu nasıl edatıyla soru sormaktır- bu konuda da iki görüşe ayrılmışlardır. Bir kısmı, Tanrı'nın niteliğinin olmadığını düşünmüştür. Çünkü hal, akledilir bir şeydir ve bir zat olmasına ilavedir. O'nun zatına ilave mevcut bir şey zatıyla var olduğunda, bu durum, ezeli olarak iki tane özü gereği zorunlu varlığın bulunmasına yol açardı. Hâlbuki delil, bunun imkansız olduğunu ve Allah'tan başka zorunlu varlık olmadığını ortaya koymuştur. Böylece Tanrı hakkında nitelik sorusu, akla göre imkansız olmuştur.

Bir grup ise, Tanrı'nın keyfiyeti olabileceğini, fakat o keyfiyetin bilinemeyeceği görüşündedir. Başka bir ifadeyle o, akıl bakımından değil, dince yasaklanmıştır. Çünkü Tanrı'nın keyfiyeti, bizim bildiğimiz bir keyfiyet değildir ve dolayısıyla bilinemez. Allah 'O'nun benzeri yoktur' buyurur: Yani, Hakka nispet edilen şeyler ya da Hakkın kendisine nispet ettikleri için şöyle der: Hakka nispet edilen bir şey, sizin nispet ettiğiniz tarzda değildir. Lafızda ortaklık gerçekleşse bile, anlam farklıdır.

Tanrı hakkında 'niçin' edatıyla soru sorulması da kabul edilmemiştir. Bunun nedeni, Allah'ın fiillerinin nedenli olmayışıdır. Çünkü nedenli, fiili zorunlu kılar ve bu durumda Hak, bu fiili yapmasını mecbur kılan zatına ilave bir zorlayıcının emri altına girmiş olurdu.

Bazı kimseler, Allah'ın fiili hakkında niçin sorusunu sormayı şöyle bir yaklaşımla dinen reddetmiştir: 'Allah'ın kendisine nispet etmediği bir şey O'na nispet edilemez.' Dinen dememin anlamı budur. Yoksa dinen reddedildiğini söylediğimiz her şey, Allah tarafından yasaklanmış değildir. Bunlar, doğrunun ve yanlışın ancak uzun bir çabadan sonra ortaya çıkarılabileceği yoruma açık düşüncelerdir.

Şimdiye kadar, bu edatlarla Tanrı hakkında soru sorulabileceğini kabul etmeyenlerin yöntemini zikretmiş olduk. Bu edatlarla Allah hakkında soru sormayı caiz görenler ise, şeriatı esas alan (ehl-i şer') kimselerdir. Onlar, bu edatlarla Tanrı hakkında soru sorulabileceğini şu yaklaşıma dayandırır: Şeriatın bize yasakladığı şeyi, biz de yasak saydığımız gibi, bir şeyle ilgilenmemizi emrederse şeriata itaat etmek maksadıyla o şeyle ilgileniriz. Bir yasaklama veya zorunluluğun bulunmadığı şeyler ise, serbest hususlardır: Dilersek onun hakkında konuşur, dilersek susarız. Allah *'Âlemlerin rabbi dediğin de nedir?'*[113] diye sorduğunda, Musa'nın diliyle Firavun'a bu soruyu yasaklamamış, bilakis yüce katına yakışır bir cevap vermiştir.

Verilen cevap soruya uygun değilse bile, bunun nedeni söz konusu edatla ancak 'bileşik mahiyet' sorulabilir diye terimleştirilmiş görüştür. Bu görüşe göre, *eser* ile cevap vermek, *nedir* edatıyla soru soran kimse için bir cevap teşkil etmez. Hâlbuki böyle bir terimleştirme, (bunu kabul etmeyen) hasmı bağlamaz. Dolayısıyla, bu sorunun bu kalıpla Allah hakkında sorulmasını engellemez. Çünkü lafızlar, doğrudan amaçlanmaz. Onlar, konulmuş oldukları anlamlara delalet ettikleri için amaçla-

nır. Çünkü lafızlar konuluş gayelerine bağlıdır. Her grup lafızları başka bir grubun ortaya koyduğunun paraleline yerleştirmez. Böylelikle, gerçekte değil, ifadede görüş ayrılığı meydana gelir. Görüş ayrılığı ise ancak anlamlarda dikkate alınabilir.

Şeriati esas alan alimlerin nitelikten (keyfiyetten) soru sormayı caiz görmeleri, nedir edatıyla soru sorulabileceğini kabul etmedeki yaklaşımlarına benzer. Bu konuda da *'Ey İnsan ve Cin! Sizin için boş olacağız'*[114] ayetinden nedeni getirmişlerdir. Ayrıca, 'Kuşkusuz Allah'ın gözü vardır, eli vardır, terazi Allah'ın elindedir, yükseltir ve alçaltır' gibi ifadelerden kanıt getirmişlerdir. Bütün bunlar, bu konuda bir benzer bulunmadığı için, bilinmeseler bile bir takım niteliklerdir.

Niçin edatıyla soru sormayı mümkün görmelerine gelince -ki bu edat nedeni sormaktır-, bunun dayanağı şu ayettir: *'Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım (liya'budûnî).'*[115] Buradaki Lam, sebeplilik bildiren neden lam'ıdır. Çünkü bu ifade, 'Allah insanları ve cinleri *niçin* yaratmıştır' diye soran birine cevap olarak gelmiştir. Allah bu soruyu sorana 'bana ibadet etsinler diye', başka bir ifadeyle, 'bana kulluk etsinler diye yarattım' demiştir. Bu ifadeleri kullanmanın yasak olduğunu iddia eden kimse ise, kanıt getirmek zorundadır.

Bu edatlarla Allah hakkında soru sormayı kabul eden ve etmeyen şeriatı esas alan herkese şöyle denilir: Hepiniz görüşünüzü söylemiş ancak doğruyu ifade etmemişsinizdir. Reddetme ve kabul etmekle ilgili söylediğiniz her şeyde bir karıştırma var! En doğrusu, ret veya kabul hükmü vermekten uzak durmaktır. Şeriatı esas alanlara karşı bunu söyleyebiliriz.

Şeriatı benimseyen filozoflara gelince, onlarla bu konuda tartışmak doğru değildir. Şeriat bunu mubah sayar veya zorunlu kılarsa, o zaman tartışılabilir. Onlarla bu konuda tartışma hakkında Şarî'nin bir ifadesi yoksa, o zaman onlarla tartışmaya yol yoktur ve bu konuda hüküm vermeden beklenir. Dolayısıyla bu meseleye dalan kimse için 'doğru' veya 'yanlış yaptı' hükmü verilmez. Aynı şey, söz konusu insanlarla tartışmayı terk eden için de geçerlidir. Çünkü itaat olup olmaması yönüyle, bir şeyin söylenmesi veya söylenmemesinde hükmü sadece şeriat verebilir.

İşte dostum! Sana insanların bu edatlar hakkındaki bilgi kaynaklarını açıkladık.

Bu konudaki yararlı bilgi şöyle demektir: Allah hiçbir şeye benzemediği gibi şeyler de O'na benzemez. Akıl ve şeriat, teşbihin olamayacağı ve anlam yönünden tenzihin olması gerektiğini ortaya koymuştur. Şu halde iş, sadece Kuran'da veya peygamberinin diliyle kendisine vermemize müsaade edilen bir lafzı Allah'a vermededir.

Bu lafzı Allah'a vermeye gelince, bu durumda kul, ya bununla emrolunmuştur -O zaman bu lafzı Allah'a vermek yapılması zorunlu bir itaat, onu dile getiren ise, ödüllendirilen ve itaatkâr olur. Örnek olarak, namazın başlama tekbirinde 'Allahu ekber (*Allah en büyüktür*)' demeyi verebiliriz. Bu kalıp, mukayeseyi gerektiren bir kalıptır. Allah ise, herhangi bir şeyle mukayese edilemez. Ya da kul, böyle bir lafzı Allah'a vermede serbesttir: Bu durumda lafız, söyleyenin kastına ve Allah'ın ondaki hükmüne göre değerlendirilir.

Böyle bir lafzı (teşbih anlamı veren bir lafzı) Allah'a verdiğimizde, bu lafzı kullanırken o lafızdan dilde anlaşılan anlam insana eşlik edebilir. Ya da insan, lafzın o dilde konulmuş anlamını düşünmeksizin, Allah'ın o lafızdaki muradına göre şer'î bir ibadet olarak lafzı kullanmış olabilir. Örnek olarak, Arapçayı bilmeyen İranlıyı verebiliriz. İranlı, anlamını bilmeden Kuran'ı okuduğunda, onun için okuma sevabı vardır. Kur'an-ı Kerim ve Sünnetteki müteşabih ifadelerde de Arabın durumu böyledir. Arap, bu gibi ayetleri veya hadisleri okur ve belirli ve sınırlı bir yöne sapmaksızın Allah'ın o lafızdaki muradına göre dini bir ibadet olarak rabbini zikreder. Çünkü bu ayetleri okurken zayıf zannı ile kaldığında, tenzih ve teşbihin reddi bunu gerektirir.

Kul için en güvenli ve en doğru davranış, bu lafızları kendisi hakkında kullanma iradesinde onun bilgisini Allah'a havale etmektir. Şu var ki Allah, peygamber, veli veya ilham edilen veya sezgi konusunda Rabbinden bir kanıta sahip olan sezgi sahibi ve ilham alan kişilerde olduğu gibi, bu lafızların bilgisini ve bunlarla neyi kastettiğini bildirmiş olabilir. Bu durumda o lafzı bilmesi kişi adına mübah olur. Hatta ilhamında veya sezgisinde bildirilen anlama inanmak onun için zorunludur.

Müteşabih ayetler, Allah'tan kulları için bir sınanma vesilesi olarak indirilmiştir. Allah, bu konuda kullarına nasihat ederken daha ileri git-

miş ve onlara müteşabihi araştırmayı yasaklamıştır. Başka bir ifadeyle insanların müteşabih hakkında herhangi bir şekilde hüküm vermeleri yasaklanmıştır. Çünkü müteşabih ayetin tevilini Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Bilgide derinleşen insanlar onu öğrenmişse, bu öğrenme, düşünce ve çalışmaları sayesinde değil, Allah'ın bildirmesiyle gerçekleşebilmiştir. Çünkü müteşabihi bilmek, ilahi bir bildirim olmaksızın, akılların tek başına elde edebileceği bir iş değildir. O halde, kabul etmek en doğrusudur.

Hamd âlemlerin rabbi Allah'adır.

Bu meyanda '*Görmedin mi nasıl...*'[116] ayetine gelince: Burada Allah, düşünceyi niteliklere yöneltmiştir. Bununla kastedilen, zorunlu olarak, biçimlendirme değil, biçimlenenlerdir. Çünkü biçimlendirme, akledilir bir hale döner ve onun biçimlendirene dönük bir nispeti vardır. Biçimlendiren ise, Allah'tır. Hiç kimse yaratılışı esnasmda ilahi kudretin şeylere nasıl iliştiğine tanık olmamıştır. Allah şöyle buyurur: '*Göklerin ve yerin yaratılışına onları tanık tutmadım.*'[117]

'İç'lerine (fî) değil, kendilerine (ilâ) bakmamız emredilen söz konusu keyfiyetlere bakmak, onları biçimlendiren, yani nitelik sahibi yapan birinin varlığına delil saymamız ve niteliklerden ona geçmemiz içindir. Bunlar, biçimlendirilmiş-yaratılmışların üzerinde bulundukları durumlardır. Allah şöyle buyurur: '*Deveye bakmazlar mı nasıl yaratılmış? Dağlara bakmazlar mı, nasıl dikilmiş?*'[118] Söz konusu şeyler, ancak var olduktan sonra onlara 'bakabiliriz.' Bu durumda, onlara ve durumlarının farklılığına bakabiliriz.

Kur'an-ı Kerim, 'nasıl' sorusuyla var etme halini kastetmiş olsaydı, 'onlara bak' demezdi. Çünkü onlar henüz mevcut değildir. Böylece, şeyleri görmede bizden istenilen niteliğin bu konuda bilgisi olmayan kimsenin sandığı şey olmadığını anladık. Görmez misin? Hak, düşünmek anlamındaki *bakma*yı kastettiğinde, onu 'içinde' harfine bitiştirmiş ve *nasıl* lafzı ona eşlik etmemiştir: '*Göklerin ve yerlerin melekûtuna (fi-melekût) bakmazlar mı?*'[119] Bunun anlamı, bu konuda düşünmezler mi demektir. Böylece, onların kendi başlarına var olmadığı, başkasının onları var ettiğini öğrenirler.

Bu bakışta ise, daha önceki bakışta olduğu gibi, şeylerin var olması şart değildir. Çünkü bu konuda insan, gözüyle değil düşüncesiyle bak-

makla sorumludur. Melekûtun bir kısmı gayb (görünmeyen), bir kısmı ise, şehadettir (görünür). Kuşkusuz (bir şeyin içine bakmak anlamı veren) *fi* harfiyle Allah hakkında değil, Allah'ın hiçbir şeye benzemediğini anlayalım diye, yaratılmışlara bakmamız emredilmiştir. Çünkü Allah'a bir şey benzeseydi, benzediği hakkında caiz olan şey, benzerlik yönünden Allah hakkında da caiz olurdu.

Bu durum, iki sakıncaya yol açardı: Ya Allah, şeylere bütün açılardan benzerdi. Böyle bir şey, belirttiğimiz nedenle imkansızdır. Ya da, bazı yönlerden benzer, bazı yönlerden ise benzemezdi. Bu durumda, O'nun zatı iki şeyden oluşmuş olurdu. Hâlbuki Allah'ın zatında bileşiklik imkansızdır. Dolayısıyla yaratıklara benzemek imkansızdır.

Zayıf vehimlerin zannettiği gibi, bu konuda söylenmesi gereken her şey, içerdiği kapalılıklar nedeniyle bir tek bölümde bütün olarak ortaya konulamaz. Söylenmesi gerekenleri elinizdeki kitabın çeşitli bölümlerine yaydık. Sen de, bilhassa ilahi tecelli meselesinin zikredildiği yerlerde olmak üzere, kitabın bölümlerinde onu araştır ki, bu bölümün bütününe vakıf olasın! Orada dur! Bak ve bu bölüme layık sana söylenen şeyleri bul!

Kur'an-ı Kerim *nitelik* (ifadesinin zikredildiği ayetler) ile doludur. Çünkü nitelikler, hallerdir. Hallerin bir kısmı, nitelik sahibinin özünden kaynaklanan şeylerken bir kısmı öyle değildir. Nitelenen herhangi bir keyfiyetinde bir niteleyenin varlığını gerektirse de gerektirmese de, özden kaynaklanan hallerin hükmüyle sahibinin hükmü birdir. Bu durumdaki bir şeyin niteliği zatının aynıdır; zatı ise kendisi nedeniyle var olduğu için başkasını gerektirmez. Dolayısıyla niteliği de öyledir. Çünkü kendisinin niteliği, kendisinden başka değil, onun aynıdır ve ona ilave bir şey değildir.

Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Selman'ı Ehl-i Beyt'e Katan Sırrın Bilinmesi Onun Vârisi Olan Kutuplar ve Onların Sırlarının Bilinmesi

Köle efendisine bağlıdır
Kendisine ait fiil ve belirleme görecek şekilde, O'ndan ayrılamaz

Oğul kuldan derece bakımından daha düşüktür.
Nitekim Şeriat onun hakkında bilgiyi açıkça ortaya koymuştur

Oğul babasının mallarına bakar.
Şayet vârisi cimri ve tamahkâr ise.

Oğul babasının mertebesini elde etmek
Ve babasını diğer ölülerle beraber kabirde görmek ister

Kölenin değeri efendisinin malından kaynaklanır
Zorunlu ve özgür olarak ona döner

Kölenin değeri, efendisinin makamındadır
Sürekli izzetin perdesiyle örtülü kalır

Horluk sürekli kendisine eşlik eder
Her nefes köle ezilmiş olarak kalır.

Oğul ise kendiliğinde babasından dolayı
Azizdir; saygı ve hürmet talep eder

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Cafer b. Muhammed es-Sadık'ın rivayet ettiği bir hadis bize ulaşmıştır. Cafer b. Muhammed babası Muhammed b. Ali'den, o da babası Ali b. el-Hüseyin'den, o da babası Hüseyin b. Ali'den, o da babası Ali b. Ebû Talib'ten, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu bildirmiştir 'Kavmin kölesi, onlardandır.' Tirmizi de, Hz. Peygamber'den şöyle bir hadis aktarır: 'Kuran ehli, Allah'ın ehli ve seçkinleridir.' Allah, kullarından seçkinler hakkında şöyle buyurur: '*Şüphesiz kullarım üzerinde senin (şeytan) bir hakimiyetin yoktur.*'[120] Üzerinde herhangi bir yaratılmışa ait hak bulunan bir Allah kulunun kulluğu, üzerindeki o hak ölçüsünde eksiktir. Çünkü yaratık, on-

dan hakkını ister ve bu hak nedeniyle o kul üzerinde otoritesi vardır. Bu durumda üzerinde hak bulunan kişi, kendisini bütünüyle Allah'a adamış mutlak kul olamaz.

Bu durum, Allah'a yönelen kimselerin yaratıklardan uzak durmasına, yolculuk yapmalarına, ıssız ve tenha yerleri tercih etmelerine, insanlardan kaçmalarına ve hayvanlara sahip olmaktan uzak durmalarına yol açan şeydir. Çünkü onlar, bütün varlıklardan azade ve hür kalmak istemiştir. Ben yolculuk yaptığım günlerde onlardan büyük bir grupla karşılaştım. Bu makama ulaştıktan sonra hiçbir hayvanım, hatta giydiğim bir elbisem bile olmadı. Giydiğim elbiseyi, bana kullanım izni veren belirli bir şahıstan ödünç alarak giyerdim. Herhangi bir şeye sahip olur olmaz ya o şeyi bağışlayarak veya azad edilecek bir şey ise azad ederek ona sahip olmaktan kurtuldum.

Bu durum, Allah'a tahsis edilmiş kulluk makamına yerleşmek istediğimde gerçekleşti. Bana şöyle denildi: Herhangi bir kimsenin senin aleyhinde kanıtı olduğu sürece, bu makama ulaşamazsın. Ben de şöyle dedim: 'Dilerse Allah'ın bile olmaz.' Bana denildi ki: 'Nasıl olur da Allah'ın bile senin üzerinde kanıtı olmasın?' Şöyle cevap verdim: 'Kanıtlar, kabul edenlere karşı değil, inkâr edenlere karşıdır; 'benim ne hakkım ne payım vardır' diyenlere karşı değil, iddia ve pay sahibi olanlara karşı ortaya konulur.'

Hz. Peygamber mutlak kul olduğunda, Allah onu ve ev halkını tertemiz yapıp onlardan pisliği gidermiştir. Pislik onlara zarar veren her şeydir. Pislik, Araplara göre, dışkı demektir. Nitekim dilci el-Ferrâ böyle demiştir. Allah şöyle buyurur: '*Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden sadece pisliği gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister.*'[121] O halde onlara tertemiz olan kimse izafe edilebilir. Çünkü onlara izafe edilen şey, onlara benzeyendir. Ehl-i Beyt'in kendilerine izafe ettikleri şey ise, temizlik ve arınmışlık hükmüne sahip olan kimsedir. İşte bu, Hz. Peygamber'in 'Selman bizdendir, ailemizdendir' diyerek Selman el-Farisî'nin temizliği, Allah tarafından korunmuşluğu ve masumiyeti hakkındaki tanıklığıdır. Allah da, onların temizlendiği ve kendilerinden kirin giderildiği hakkında tanıklık yapmıştır. Ehl-i Beyt'e sadece temiz ve nezih olanlar izafe edilebildiğine ve sırf izafe edilmişlik sayesinde onun hakkında da ilahi inayet gerçek-

leştiğine göre Ehl-i Beyt'in kendisi hakkında ne zannedilebilir? Onlar, temizdir, hatta temizliğin ta kendileridir.

Bu ayet, Allah'ın Ehl-i Beyt'i *'Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın diye'*[122] ayetinde Hz. Peygamber'e ortak kıldığı anlamına gelir. Hangi kir ve pislik günahlardan daha kirli olabilir ki? Allah peygamberini bağışlamakla arındırmıştır. Bizce günah olan bir şey Hz. Peygamber'den meydana gelseydi, gerçekte değil görünüşte günah sayılabilirdi. Çünkü gerçek anlamıyla günah, ne Allah ne de bizim tarafımızdan Hz. Peygamber'e nispet edilmez. Ayette geçen şey (bizim anlayışımıza göre) günah olsaydı, onun hakkındaki hüküm peygamberin fiiline de eşlik eder ve şu ifade doğru olmazdı: 'Sizden kiri giderdi ve sizi tertemiz yaptı.'

Fatıma'nın oğulları olan *şerifler* ve Selman-ı Farisî gibi Kıyamet gününe kadar Ehl-i Beyt'ten olan kimseler, bu ayetteki bağışlanma hükmüne girer. Onlar, Allah'ın tahsisi ve inayeti olarak, Hz. Muhammed'in üstünlüğü ve Allah'ın kendisine olan inayetinin gereğiyle tertemizdir. Bu üstünlüğün hükmü, Ehl-i Beyt için ahiret hayatında ortaya çıkar. Çünkü onlar, bağışlanmış olarak diriltilecektir. Dünyada ise, onlardan herhangi biri suç işlediğinde, cezalandırılır. Onların bu durumu, zina etmiş ya da hırsızlık yapmış veya içki içmiş bir tövbekâr müslümanın durumu hakime ulaştığında, Allah katında bağışlanmış olsa bile, hakim tarafından cezaya çarptırılmasına benzer. Böylelerine örnek olarak (sahabeden) Mâiz ve benzerlerini verebiliriz. Böyle birinin kınanması uygun değildir.

Allah'a ve indirdiğine inanan her müslümanın *'Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden sadece pisliği gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister'* ayetini doğrulaması, dolayısıyla Ehl-i Beyt'ten meydana gelen her işte Allah'ın onları bağışladığına inanması gerekir. Binaenaleyh bir Müslüman onlara günahı yakıştırmamalı veya Allah'ın temizliklerine ve kendilerinden kirin giderildiğine tanıklık yaptığı insanların ırzlarına halel getirecek bir şeyi onlara izafe etmemesi gerekir. Onların bu temizlikleri, yaptıkları bir amel ya da işledikleri bir iyilikten kaynaklanmaz. Bilakis bu durum, Allah'ın onlara olan ezelî inayetinden ibarettir. *'Bu, Allah'ın lütfüdür ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.'*[123]

Selman-ı Farisî hakkında böyle bir haber doğru olduğuna göre, o da aynı dereceye sahiptir. Çünkü Selman, şeriatın zâhirinin kötü saydığı ve failinin kınanmasına yol açan bir iş yapsaydı, kötülüğün kendisinden giderilmediği bir kimse Ehl-i Beyt'e izafe edilmiş, bu durumda ise, kendilerine izafe edildiği ölçüde bu kötülükten Ehl-i Beyt'in de payı olurdu. Hâlbuki onlar, ayetin hükmüyle temizlenmiş kimselerdir. Selman da, hiç kuşkusuz onlardan biridir. Ümit ediyorum Hz. Ali ve Selman'dan sonra gelenlere de bu inayet ulaşır. Nitekim Hasan ve Hüseyin'in oğullarıyla onların takipçileri ve Ehl-i Beyt'in kölelerine de bu inayet ulaşmıştır. Çünkü Allah'ın rahmeti geniştir.

Ey dost! Bir yaratılmışın Allah katındaki mertebesi, kendilerine izafe edilen birinin onların üstünlüğü sayesinde şerefleneceği mesabede olduğuna bakınız! Onların şerefi ise, kendilerinden değil, onları seçen ve kendilerine şeref elbisesi giydiren Allah'tan kaynaklanır. Hal böyle iken, özü ve zatı gereği övgü ve üstünlüğe sahip olana nispet edilenin derecesi ne olabilir? Allah'a izafe edilenler, O'nun kullarıdır. Onlar, ahirette üzerlerinde hiçbir yaratılmışın otoritesinin bulunmayacağı kimselerdir. Allah, İblis'e şöyle demiştir: '*Benim kullarım.*' Burada Allah, kulları kendisine izafe etmiştir. '*Onların üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur.*'[124]

Kuran'da Allah'a izafe edilmiş olarak bulabileceğin yegâne kullar, özellikle *mutlu* kullardır. Başkaları hakkında bu lafız, 'kullar' şeklinde gelmiştir. Peki, bu kullar içinde masum, korunmuş, efendilerinin sınırlarını gözeten, O'nun belirlediği alanlarda duranlar hakkında ne dersin? Hiç kuşkusuz onların şerefi daha yüksek ve daha tamdır. İşte onlar, bu makamın kutuplarıdır.

(Selman'ın Sırrı)

Selman-ı Farisî, bu kutuplardan Ehl-i Beyt'in üstünlüğüne vâris olmuştur. Selman, Allah'ın kulları üzerinde ve yaratıkların ve nefislerinin insanlar üzerindeki haklarını en iyi bilen, bu hakları en sağlam şekilde yerine getiren kimselerdendi. Hz. Peygamber onun hakkında şöyle demiştir: 'İman Süreyya yıldızında bile olsa, İranlı adamlar ona ulaşırdı.' Bunu derken, Selman el-Farisi'yi işaret etmiştir. Hz. Peygamber'in diğer yıldızları değil de, Süreyya yıldızını zikretmesinde, (Tanrı

hakkında) *yedi sıfatı* kabul edenler için nefis bir işaret vardır. Çünkü o yedi sıfat, *yedi yıldız*dır.

Selman'ın Ehl-i Beyt'e katılmasını sağlayan sır, Hz. Peygamber'in onu sözleşmeli azat yapmış olmasıydı. Burada şaşılacak bir algı vardır. Selman, Hz. Peygamber'in azadlığıdır. 'Bir kavmin kölesi, onlardandır.' Herkes, Allah'ın kölesidir ve 'Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır.' Her şey, Allah'ın kulu ve kölesidir.

Ehl-i Beyt'in Allah katındaki konumu açıklanıp -Allah onları temizlediği için- hiçbir Müslüman'ın kendilerinden meydana gelecek şey nedeniyle onları kınamaması gerektiği belirtildiğine göre, bilmen gerekir ki: Bir insanın onları kötülemesi, Ehl-i Beyt'e değil, sadece kendisine döner. Ehl-i Beyt bir insana haksızlık ederse, şeriatın zâhirinin telafi edilmesine hükmedilse bile, bu haksızlık, gerçekte değil, o kişinin zannınca bir haksızlıktır. Hatta onların bize haksızlık yapması, kulun malına ve canına gelen boğulmak veya yanmak gibi kaderin yok edici eylemlerine benzer. Kaderin etkisiyle insanın malı yanar ya da sevdiklerinden biri ölür veya kendisine bir bela isabet eder. Bütün bunlar, insanın gayesine uygun olmayan şeylerdir.

Hâlbuki kulun Allah'ın kaderini ve yazgısını kötülemesi doğru değildir. Aksine hepsini teslimiyet ve hoşnutlukla kabul etmesi gerekir. Teslimiyet ve (Hakkın takdirinden) hoşnut olma mertebesinden aşağıda ise sabır ile bu mertebeden yukarıda ise şükür ile karşılaması gerekir. Çünkü başına gelen belanın içinde o kişi adına Allah tarafından nimetler vardır.

Zikrettiğimizin ötesinde herhangi bir iyilik yoktur. Çünkü bunun dışında sadece hata, öfke, hoşnutsuzluk ve Allah'a karşı saygısızlık vardır. Müslüman, malı, canı, ırzı, ailesi ve yakınları hakkında Ehl-i Beyt'ten kendisine gelen her şeye böyle karşılık vermelidir. Bütün bunlara hoşnutluk, teslimiyet ve sabır ile karşılık verip hiçbir zaman kötülüğü Ehl-i Beyt'e nispet etmemelidir. Şeriatın sabit hükümleri onlara yönelmiş olsa bile, bu da onların masumluğuna zarar vermez. Bilakis, onu takdir edilmiş işler gibi değerlendirir. Biz kınamayı onlarla ilişkilendirmeyi reddettik. Çünkü Allah, kendileriyle bir ortaklığımız olmayacak özellikle onları bizden ayırmıştır.

Meşru hakların eda edilmesine gelince, bu meyanda Hz. Peygamber Yahudilerden borç alırdı. Borçlarını istediklerinde ise olabilecek en güzel şekilde borcunu öderdi. Bir Yahudi kendisine sözle sataştığında şöyle derdi: 'Bırakın adamı! Alacaklının söz söyleme hakkı vardır.' Hz. Peygamber, bir hadiste şöyle buyurur: 'Muhammed'in kızı Fatıma bile hırsızlık yapmış olsaydı, hiç kuşkusuz elini keserdim.'

Hükümleri koymak Allah'a aittir. O, hükümleri dilediği şekilde ve dilediği tarzda koyar. İşte bunlar, Allah'ın haklarıdır. Bununla birlikte Allah, Ehl-i Beyti kınamamıştır. Biz, kendi haklarımızdan ve onlardan talep edeceğimiz mallarımızdan söz ediyoruz. Bu konuda serbestiz, dilersek hakkımızı alırız, dilersek bırakırız. Bırakmak, genel anlamda daha üstün iken, Ehl-i Beyt hakkında nasıl olmasın ki? Hiç kimseyi kınama hakkımız yok iken, Ehl-i Beyt için nasıl olabilir ki? Biz, haklarımızı aramaktan vazgeçip onları bağışlarsak, bu davranışımızla Allah katında bizim adımıza büyük bir nimet ve yüce bir mertebe gerçekleşir.

Hz. Peygamber, Allah'ın emri olarak, bizden '*sadece yakın akrabaya sevgi*'[125] istemiştir. Yakın akrabayı gözetmek (sıla-i rahim) sırrı budadır. Gücü yettiği halde kendisinden istediği bir işte Peygamber'in isteğini kabul etmeyen kimse, yarın onunla hangi yüzle karşılaşabilirdi? Kendisinden istediği akrabayı sevme işinde peygamber'i üzmüş iken, bir insan peygamberin şefaatini nasıl umabilir? En özel yakınlar olan Ehl-i Beyt'e karşı nasıl davranabilir?

Ayette *meveddet* lafzı geçmiştir. Meveddet, sevgide kararlılık ve ısrar demektir. Bir işte sevgisi sabit olan kimseye sevgi her durumda eşlik eder. Her durumda Ehl-i Beyt'i seven insan ise, kendi hakkına yönelik ortaya çıkan ve kendilerinden isteyebileceği işlerde Ehl-i Beyt'i yargılamaz. Hakkını severek ve kendi aleyhine değil, kişisel yararını tercih ederek bırakır. Şair şöyle der:

Sevgilinin (mahbub) yaptığı her şey sevimlidir

Burada, *hub* kelimesinden türetilen bir kelime gelmiştir. (Hub'bun daha ileri derecesi olan) Meveddet nasıldır, siz hesap edin! Allah için el-Vedûd isminin (ayette) gelmiş olması bir müjdedir.

Allah hakkında *meveddet* (sevgide kararlılık) özelliğinin sabit olmasının anlamı, etkisinin ahiret hayatında ve cehennemdeki gruplarda bil-

fiil gerçekleşmesidir. Bu etki, Allah'ın her gruptaki hikmetine göre, gerçekleşir. Başka bir şair aynı anlamda şöyle der:

Onu sevdiğim için siyahı da seviyorum.
Siyahı sevdiğim için köpeklerin siyahlığını da seviyorum.

Benim de bu anlamda bir mısram var:

Senin sevgin uğruna bütün Habeşlileri seviyorum
Senin ismin uğruna aydınlık veren dolunayı seviyorum.

Şöyle denilir: Siyah köpekler kendisiyle hemhal oluyordu, o da onlara sevgi duyuyordu. Bu, kendisini sevmenin Allah katında insanı mutlu etmediği ve Allah'a yakınlık meydana getirmediği birini sevmek uğruna aşığın davranışıdır. Bu durum, sevginin doğruluğu ve nefiste muhabbetin yerleşmesinden başka bir şey olabilir mi?

Allah'ı ve Peygamberini gerçekten seviyorsan, peygamberin Ehl-i Beyt'ini de sever ve onlardan senin hakkında ortaya çıkan doğana ve maksadına yatkın olmayan her şeyi, onlardan meydana gelmesi bakımından nimet saydığın bir güzellik olarak görürsün. Bu esnada, kendisi için Ehl-i Beyt'i sevdiğin Allah'ın nezdinde -çünkü Allah kimi sevdiğini sana söylemiştir- senin adına bir inayet bulunduğunu öğrenirsin. Allah'ın sevdikleri, Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyti'dir. Bu nimet karşılığında ise, Allah'a şükredersin. Çünkü onlar, bilginin ulaşamayacağı bir temizlikle Allah'ın kendilerini arındırması sayesinde tertemiz dillerle seni zikretmiştir.

Kendilerine muhtaç olduğun Ehl-i Beyt ve Hz. Peygamber karşısında -ki Allah sana onun vasıtasıyla doğruyu gösterir- bunun zıddı bir hareket yaptığını gördüğümüzde, peygamberinin ailesi hakkında böyle hareket ederken beni çok sevdiğin, benim haklarımı ve mertebemi titizlikle gözettiğini iddia ettiğin sevgine nasıl güvenebilirim? Allah'a yemin olsun ki: Bu yaptığın, sadece imanının eksildiğinden ve Allah'ın seni aldatmasından ve farkında olmadığın yönden seni saptırmasından kaynaklanır.

Buradaki aldanma, o davranışında Allah'ın dininden ve şeriatından hareket ettiğini iddia etmen ve buna inanmandır: Hakkını ararken, ta-

lep ettiğin her şeyin, Allah'ın talep etmeni mubah kıldığı şeyler olduğunu iddia edersin. Böylelikle, farkında olmadığın halde, bu meşru talebe kınama, buğz, nefret ve Ehl-i Beyt'e karşı kendi nefsini tercih etmen girer.

Bu dermansız hastalığı iyileştirecek ilaç, Ehl-i Beyt üzerinde kendine ait bir hak görmemen ve hakkını arayışına zikredilen duygularının girmemesi için hakkından vazgeçmendir. Sen Müslümanların başkanı değilsin ki, şerî cezayı uygulamak ya da haksızlık yapılana adalet göstermek veya hakkı sahibine ulaştırmak görevin olsun! Hakim olursan, hakkında hüküm verilen kişi Ehl-i Beyt'ten biri ise, hak sahibini hakkından vazgeçirmeye çalışmalısın. Diretirse, şeriatın o konudaki hükmünü uygulaman gerekir.

Dostum! Allah sana ahirette Ehl-i Beyt'in Allah nezdindeki yerini göstermiş olsaydı, hiç kuşkusuz, onların kölesi olmayı arzulardın. Allah, nefislerimizi olgunlaştıracak şeyleri bize ilham etsin. Selman'ın hepsinin arasındaki mertebesinin ne kadar yüksek olduğuna dikkat ediniz!

Sana bu makamın kutuplarını açıklayıp onların Allah'ın seçilmiş hayırlı kulları olduğunu belirttiğime göre, şunu da bilmelisin: Allah'ın bize bildirmiş olduğu onların sırlarını sıradan insanlar bilemez. Hatta, bu makama sahip olmayan seçkinlerin çoğu onların sırlarını bilemez.

Hızır, söz konusu makamın kutuplarından biri ve en büyüklerindendir. Allah, 'katından bir rahmet verildiği ve bilgi öğrettiği' şeklinde Hızır hakkında tanıklık etmiştir. Bu ilimde Allah ile konuşan Hz. Musa da kendisine uymuştur. Hz. Peygamber Hz. Musa hakkında şöyle buyurmuştur: 'Musa yaşasaydı, bana uymaktan başka bir şey yapamazdı.'

Onların sırlarından biri de, daha önce zikretmiş olduğumuz gibi, Ehl-i Beyt'in mertebesini ve Allah'ın, onların rütbelerinin yüksekliği hakkında dikkat çektiği şeyleri bilmektir.

Onların sırlarından biri, peygamberi sevmeyi iddia etmekle birlikte, Ehl-i Beyt'e buğz edişte Allah'ın kullarını saptırmasını bilmektir. Hâlbuki Hz. Peygamber, yakınların sevilmesini istemiştir. Hz. Peygamber de Ehl-i Beyt'ten biridir. İnsanların çoğu, Allah'ın emriyle peygamberin kendilerinden istediği şeyi yerine getirmemiş, Allah'a ve peygamberine isyankâr olmuştur. İnsanlar, sadece kendisinden iyilik gördükleri kim-

seye yaklaşmayı ister. Şu halde onlar, gerçekte kendi menfaatlerini sevmiş, nefislerine tutkun olmuşlardır.

Söz konusu kutupların sırlarından biri de, fakihlerin farkında olmadığı yönden bu Muhammedî şeriatta Allah'ın farz kıldığı şeylerin doğruluğunu bilmektir. Bilgilerini ölüden ölüye aktarım yoluyla alan fıkıhçı ve hadisçilerden sonradan gelenler, bilgisinde zann-ı galip sahibidir. Çünkü aktarmak, tanıklığa bağlıdır. Aktarımda tevatür şartını bulmak zordur. Tevatür yoluyla bilgi ifade eden bazı şeyleri öğrenmiş olsalar bile, tevatürle aktarılmış lafız, hüküm verdikleri konuda (kuşku taşımayan) bir nass olamaz. Çünkü (nassın tam olarak ne anlama geldiğini tevatürle) nassı elde etmek güçtür. Onlar, söz konusu lafızdan anlayış güçleri ölçüsünde alırlar ve bu nedenle görüş ayrılığına düşerler. Bazen aynı konuda kendilerine ulaşmayan ve kullandıkları nassla çelişen başka bir nass bulunabilir. Kendilerine ulaşmayan şey ile ise, ibadet edemezler. Bu lafzın gücündeki ihtimallerden hangisiyle Hz. Peygamber'in hüküm verdiğini de bilemezler.

Allah ehli ise, onu keşifte apaçık bir durum ve hükümdeki sarih nass ile Hz. Peygamber'den veya Allah'tan alır. Allah'tan almaları, Rablerinden üzerinde bulundukları kanıt ve insanları kendisine göre Allah'a davet ettikleri basiretle gerçekleşir. Allah şöyle buyurur: *'Rabbin tarafından (gelmiş) açık bir delile dayanan kimse.'*[126] Başka bir ayette ise, *'ben ve bana tabi olanlar, basiret üzere Allah'a çağırıyoruz'*[127] buyurulmuştur. Böylece Hz. Peygamber, basiretli olmada sadece kendisini zikretmemiş, kendisine uydukları için Allah ehlinin de basiret sahibi olduklarına tanıklık etmiştir. Şu halde Allah ehli peygambere ancak basiretle uyar. Onlar, Allah'ın kulları ve bu makamın sahipleridir.

Onların sırlarından biri de, ilahi mertebe hakkında inandıkları şeylerde inanç ehlinin haklarını teslim etmektir. Onlar, insanlara neyin tecelli edip böyle inanmalarını sağladığını, kendisine dayandıkları zorlayıcı sebepte görüş birliği olsa bile -çünkü iki kişi bile bu konuda görüş ayrılığına düşmemiştir- görüş ayrılığının nereden kaynaklandığını bilir. Bu sebep hakkında görüş ayrılığı nereden doğmuştur? Bu sebep nasıl isimlendirilir? Bazı kimselere göre söz konusu sebep doğa, bazı kimselere göre dehr (zaman), bazı kimselere göre ise başka bir şeydir. Şu var

ki herkes, onu ispatta ve varlığının zorunlu oluşunda görüş birliği içindedir.

Acaba böyle bir esasa dayanmakla birlikte, söz konusu görüş ayrılığı onlara zarar verir mi vermez mi? Bütün bunlar, bu makam ehlinin bilgilerindendir.

On yedinci kısım sona erdi. Bunu on sekizinci kısım takip edecektir.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ONSEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

OTUZUNCU BÖLÜM

Süvari Kutuplardan Birinci ve İkinci Tabakanın Bilinmesi

Allah'ın öyle kulları vardır ki
Kapkaranlık gecede amel bineklerine binmişlerdir

Düşük himmetler onlar sayesinde yükselmiştir
Her şeyi bilen Tek Aziz'in katına.

Onları seçti ve kendilerine tecelli etti
Dostum kaseleriyle onları karşıladı

Zillet içinde yükseklik sahibi olan kimse
el-Azim'in (Yüce, azametli) kıymetini bilir

Yaratılmışın rütbesi, eğer iyice araştırırsan
Onda el-Kadîm ile ortaya çıkar.

Allah'ın öyle genel ilimleri vardır ki
Nebi, resul ve velide bulunur.

Bu bilgilerin varlıkları latifleşmiştir
Onları nefesler âleminden başkası algılayamaz.

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Asalet (Nucûb) sahipleri, yaygın kullanımda süvariler demektir. Şair şöyle der:

Keşke şöyle bir topluluğum olsaydı, bineklerine bindiklerinde
Atlı ve deve binicileri (fürsan ve rükban) olarak şiddetle hücum ederler.

Şiirde geçen fürsan, at süvarileri, rükban ise, deve binicileri demektir. Atlar ise, Arap olan ve olmayan herkesin bindiği şeylerdir. Yarış devesini ise sadece Araplar kullanır. Araplar, düzgün konuşan, övünen ve cömert insanlardır. Söz konusu nitelikler bu grupta baskın olduğu için onları süvari diye isimlendirdik. Bu bağlamda onların bir kısmı himmet bineklerine, bir kısmı amel bineklerine biner. Bu nedenle onları iki tabaka saydık: Birinci ve ikinci tabaka.

Süvariler, bu yolda Efrad'dır (fertler, tekler). Çünkü onlar, tabaka tabakadır: Kutuplar, İmamlar, Direkler, Bedeller, Nakipler, Necipler, Recebiyyûn ve Efrad onlardandır. Onlardan her bir grubu gördüm ve batı şehirlerinde, Hicaz ve doğu şehirlerinde onlarla oturup kalktım.

Bu bölüm Efrad'a aittir. Onlar, Kutub'un hükmünün dışındaki yegâne gruptur. Kutub'un onlarda tasarrufu yoktur. Sayıları üç ve daha yukarısı olan tek sayılardır. Onların veya başkalarının ilk tek sayı olan -ki o üçtür- sayının aşağısıyla ilişkileri yoktur. Çünkü mutlak birlik anlamındaki ahadiyet -ki o, bir demektir- Hakkın zatına aittir. İki ise mertebeye aittir, o da, ulûhiyetin birlenmesidir. Üç ise *oluş*un (âlem) Allah'tan var olmasının ilkesidir.

Melekler sınıfında Efrad, Allah'ın cemal ve celalinde kendilerinden geçmiş meleklerdir. Onlar, amade kılınmış ve yazı ve tedvin âleminde (oluş âlemi, şehadet âlemi) bulunan yönetici meleklerin dışındaki meleklerdir. Onlar, Kalem ve Akıl'dan aşağıya doğru mertebelerde bulunan meleklerdir.

İnsanlar içinde Efrad, melekler içinde kendilerinden geçmiş güçlü melekler gibidir. *Teklerin* ilki, üçtür. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Üç, bir topluluktur.' İlk topluluk, üç kişidir ve ondan yukarıya doğru devam eder.

İlahi mertebelerden onlara ait mertebe, *ferdâniyet* (teklik) mertebesidir. Bu mertebede onlar ayrışır. Onlara ait ilahi isim, el-Ferd ismidir.

Onların kalplerine gelen maddeler, kendilerinden geçmiş meleklere gelen makamdan gelir. Bu nedenle makamları ve getirdikleri şey bilinmez. Bu durum, Hz. Musa'nın Hızır'a tepki göstermesine benzer. Hâlbuki Allah, Hz. Musa'ya Hızır'ın lehinde tanıklık etmiş, onun mertebesini bildirmiş, onu tezkiye etmiş, onunla arkadaş olmak istediğinde kendisine itiraz etmeyeceğine dair Musa'dan söz almıştır.

Hızır, Hz. Musa'nın kendisinin bulunduğu makam hakkında bir tecrübesinin olmadığını anladığı gibi Hızır da Musa'nın sahip olduğu ve Allah'ın ona öğretmiş olduğu bilgi hakkında herhangi bir zevke sahip değildi. Şu var ki Hızır'ın makamı, sahip olduğu özel bir müşahede nedeniyle, Allah'ın herhangi bir yaratığına itiraz etmeyi gerektirmemiştir. Hz. Musa'nın ve peygamberlerin makamları ise, getirdikleri vahyin dışında olduğunu gördükleri her işte, peygamber olmaları yönünden itirazı gerektirir.

Bu konuda vardığımız görüşün kanıtı, Hızır'ın Musa hakkındaki şu ifadesidir: '*Bilgice kuşatamadığın bir şeye nasıl sabredeceksin.*'[128] Hızır bir peygamber olsaydı, Hz. Musa'ya 'bilgice kuşatamadığın' demezdi. O halde Hızır'ın davranışı, peygamberlik makamından değildi. Ayrıca Musa'ya farklılıklarından söz ederken şöyle demişti: 'Her birimiz kendi makamındadır.' Hızır Musa'ya şöyle demiştir: 'Ey Musa! Ben Allah'ın bana öğretmiş olduğu senin bilmediğin bir bilgiye sahibim. Sen de, Allah'ın sana öğretmiş olduğu ve benim bilmediğim bir bilgiye sahipsin.' Böylece Hızır ve Musa ayrılmış, (Musa'nın Hızır'a) tepki göstermesiyle de farklılaşmışlardır.

(Başkalarının getirdiği bilgiyi veya bu bilgi nedeniyle onların dindarlığını) İnkâr etmek, Efrad'ın özelliği değildir. Çünkü onlar, her işte öncelik sahibidir. Dolayısıyla kendileri inkâr edilir, fakat onlar inkâr etmez. Cüneyd (el-Bağdadî) şöyle der: 'Bir kimse, bin güvenilir insan tarafından zındık diye suçlanmadıkça hakikat derecelerine yükselemez.' Onların inkâr edilişi, Allah'tan sadece kendilerinin bildiği şeyleri öğrenmiş olmalarından kaynaklanır. Onlar, Ali b. Ebû Talib'in eliyle göğsüne vurup dile getirdiği bilginin sahipleridir: 'Burada öyle ilimler vardır ki, keşke onları taşıyacak kimseler bulabilseydim.' Hz. Ali Efrad'dan idi. Böyle bir ifade, onun devrinde başkasından duyulmamıştı. Ebû Hureyre, buna benzer başka bir şey söylemişti. Buhari, *es-Sahih*'inde

Ebû Hureyre'nin şöyle söylediğini aktarır: 'Hz. Peygamber'den iki ilim aldım. Birincisi size bildirdiğimdir. İkincisini açıklamış olsaydım, şu gırtlağım (bulgum) kesilirdi.' Hadiste geçen *bulgum*, yemek borusu demektir.

Ebû Hureyre, bu ilmi Hz. Peygamber'den aldığını belirtir. Dolayısıyla o, kendi zevki olmaksızın, salt bir taşıyıcıdır. Fakat yine de o ilimdir. Çünkü Ebû Hureyre onu Hz. Peygamber'den duymuştur. Biz ise, Allah'ın kelamı hakkında bir anlayışın verildiği kimseden söz ediyoruz. Söz konusu anlayış, Efrad'ın ilmidir.

Efrad'dan biri de, Abdullah b. el-Abbas idi. O, bilgisinin genişliği nedeniyle, 'derya' diye isimlendirilmişti. İbn Abbas, *'Yedi gökleri ve yeri yaratan Allah'tır'*[129] ayeti hakkında şöyle derdi: 'Size bu ayetin tefsirini söyleseydim beni taşlardınız.' Başka bir rivayette ise 'kâfir olduğumu söylerdiniz' demiştir. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Talip, Zeyne'l-Abidin'den aktardığı bir ifadesinde bu ilme işaret etmiştir. Gerçi hangisinin bu sözü söylediğini tam olarak bilmiyorum:

Nice bilgi cevheri vardır ki, onu açıklasaydım
Bana 'sen puta tapanlardansın' denilirdi

Müslüman adamlar kanımı helal görür
Yaptıkları en çirkin işi (beni öldürmeyi) iyi sayarlardı

Burada, 'puta tapanlar' sözüyle maksadına dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber'in 'kuşkusuz Allah, Âdem'i kendi suretine göre yaratmıştır' sözünde zamir Allah'a döndürüldüğünde hadisin tevili söz konusu ifadeye benzer. Bu da, onun yorumlarından biridir.

Kardeşim, Allah aşkına! Sana söylediğim konuda, bana karşı insaf göster. Kuşkusuz, Hz. Peygamber'den sahih olarak gelen ve rabbini sevinmek, gülmek, şaşırmak, neşelenmek, kızmak, tereddüt etmek, kerih görmek, sevmek, arzu duymak gibi hallerle niteleyen bütün haberlere inanman ve onları doğrulaman gerekir. Bu ilahi mertebeden keşif, tecelli ve ilahi bildirim olarak, velilerin kalplerine esintiler gelse ve onlar peygamberin diliyle bu gibi lafızlarla ifade edilmiş böyle şeyleri Allah'ın bildirmesiyle öğrenip göstermesiyle müşahede ederlerse, kuşkusuz ben ve sen bunların hepsine iman etmişizdir. Diyorum ki; bir veli, Allah

hakkında böyle bir bilgi getirdiğinde, Cüneyd'in söylediği gibi, onu zındık ilan etmez misin? Bu adam, (Allah'ı yaratıklarına benzetiyor anlamında) teşbih yapmaktadır ve 'o, putperestir' demez misin? 'Hak, yaratılmışın nitelendiği özellikle nasıl nitelenebilir' (demez misin)? 'Putperestler, bundan daha fazlasını yapmamıştır' (demez misin). Nitekim Ali b. Hüseyin böyle söylemiştir. Sen öyle bir insanı öldürmez misin veya İbn-i Abbas'ın söylediği gibi ölümüne fetva vermez misin?

Hz. Peygamber'den Allah hakkında akıl delillerinin imkansız gördüğü ve tevil edilmesi yasaklanmış ifadeleri duyduğunda, gerçekte neye iman etmiştin? Tevil yasaklansa bile Eş'arî, kendince bir tenzih anlamına göre onları tevil etmiştir. İnsaf, nerede kalmıştır? 'İlahi kudret, peygambere verdiği sırların bilgisini bu veliye verecek kadar geniştir' diyebilir misin? Çünkü böyle bir bilgi peygamberliğin özelliklerinden olmadığı gibi (çünkü peygamberliğin özelliği olan şey hüküm koyma, teşrîdir) Şarî de, ümmetini bu konuda engellememiş, herhangi bir şey söylememiş ve şöyle demiştir: 'Ümmetim içinde sezgi sahipleri var ise, Ömer onlardan biridir.'

Hz. Peygamber, ümmeti içinde peygamber olmayan sezgi sahiplerinin bulunacağını belirtmiştir. Bazen böyle bir sezgi gerçekleşebilir. Çünkü bu durumda sezgi, helal ve haram gibi teşrîî hükümlerin dışındadır. Teşri' (helal veya haram gibi hüküm koyma) yetkisi, peygamberlik özelliğidir. İlahi ilimlerin gizemlerine ulaşmak, (yasa koyucu anlamında) teşrîî peygamberliğin bir özelliği değil, peygamber, veli, uyan ve uyulan gibi Allah'ın kullarına yayılmış bir özelliktir.

Dostum! Hiç mi insafın kalmadı? Peygamberin getirdiği bilginin sırlarına vakıf olmak, velilerin firavunları ve Allah'ın salih kullarının deccalları olan fakihler ve akılcılar içinde de mevcut değil midir? Allah, kendisine farz kılınan şeyle amel eden herhangi birimize şunu der: Allah, emrini yerine getiren kimseye öğretir ve amellerinin meydana getireceği bilgilerin öğretim işini üstlenir. Allah şöyle buyurmuştur: '*Allah'tan korkunuz, o size öğretir. Allah her şeyi bilendir.*'[130] Başka bir ayette ise şöyle buyurmuştur: '*Allah'tan korkarsanız, size bir furkan verir.*'[131]

Bu makamın kutuplarından biri de, Ömer b. Hattâb ve Ahmed b. Hanbel'dir. Hz. Peygamber Ömer b. Hattâb'a Allah'ın verdiği gücü zikrederek şöyle demiştir: 'Ömer! Şeytan bir mevzide senle karşılaşsa,

yolunu değiştirir.' Bu durum, masum peygamberin tanıklığıyla Ömer'in korunmuşluğunu gösterir. Şeytanın bizi sadece batıla yönlendireceğini biliyoruz. Batıl ise, Ömer b. el Hattâb'ın gittiği yol değildir. Ömer, Hz. Peygamber'in tespitiyle, sadece doğruluk yollarına giderdi. Böylece de, Allah yolundaki bütün işlerinde kınayanın kınamasının alıkoyamadığı kimselerden olmuştur. Kudret, doğruluğa aittir.

Doğruluk ulaşılması zor, nefislerde taşınması ağır olduğu için, nefisler onu taşıyamaz ve kabul edemez, bilakis onu reddeder. Hz. Peygamber ise şöyle buyurmuştur: 'Doğruluk Ömer'de bir gedik bırakmamış!' Hz. Peygamber hiç kuşkusuz doğru söylemiştir. Hz. Ömer, dışında ve içinde doğru idi. Dışında doğru idi, bunun nedeni, başkasından insaf beklemeyişi, riyaset sevgisinin olmayışı, Allah'a kulluktan çıkmayışı, kendisini ilgilendirmeyen işlerle meşgul olmayışı, kendisiyle ve eksiğiyle ilgilenerek insanların ayıplarını görmediği için Hakkın çağırdığı işten yüz çevirmeyişiydi.

Ömer içinde de doğru idi, çünkü Allah, Ömer'in kalbinde bir gedik bırakmamıştır. Dolayısıyla onun Allah'tan başkasına bir ilgisi yoktu.

En şaşılacak iş, söz konusu inkârcı gruptan birine 'kendinle ilgilen' dediğinde, şöyle yanıt vermesidir: 'Ben Allah'ın dinini koruyorum ve ona düşkünlüğümden hareket ediyorum. Allah hakkında gayret imandandır... vb.' Durmaz ve düşünmez ki: Acaba böyle bir şey imkan dâhilinde midir, değil midir? Başka bir ifadeyle, Allah bir velisine -Hızır'a olduğu gibi- yaratıklarında uygulayacağı şeyleri bildirmiş ve Hz. Peygamber'in dile getirdiği ifadelerle anlatılabilecek bilgileri kendi nezdinden ona öğretmiş olamaz mı? Hızır şöyle demişti: *'Ben bunu kendiliğimden yapmadım.'*[132] Bu inkârcı kişi, Hz. Peygamber onu getirdiğinde kendi zannınca buna inanır.

Allah'a yemin olsun ki: Bu inkârcı o ifadelere (gerçekte) iman etmiş olsaydı, veli de (onları söylediğinde) inkâr etmezdi. Çünkü Şâri', istiva etmek, inmek, beraberlik, gülmek, sevinmek, neşelenmek ve şaşırmak gibi ifadeleri Allah hakkında kullanmayı reddetmemiştir. Hz. Peygamber'in Allah'ın kullarından birini bunları kullanmaktan men ettiği kesinlikle aktarılmamıştır. Bilakis Allah'ın bize şöyle söylediğini bildirmiştir: *'Sizin için Allah'ın peygamberinde en güzel örnek vardır.'*[133] Böylece Allah, bize bu kapıyı açmış ve bizi ona uymaya teşvik etmiştir: *'Al-*

lah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin.'[134] İşte söz konusu durum, peygambere uymak ve onu örnek almanın bir parçasıdır.

Hz. Peygamber'e uymanın bir yönü de şudur: Haktan bir *varid* bize gelip onun mertebesinden bir bilgi öğrendiğimizde, Allah'ın kendisiyle bizi kuşattığı bir rahmet ve inayet o bilgide bulunur. Her nerede bulunursak, Rabbimizden gelen bir delile sahip oluruz ve bizim tarafımızdan bir *şahit* o delili okur. Bu durum, peygamberin sünnetine uymamız ve bizim için ortaya koyduğu hükmü takip etmemiz anlamına gelir. Biz ondan hiçbir şeyi ihlal etmeyiz. Ve emre karşı çıkmak hatasını işlemedik. Örnek olarak, Allah'ın yasakladığı şeyi helal saymak veya helal saydığı şeyi haram saymayı verebiliriz. Böylece Hakkın katından öğrendiğimiz bu bilinenle bu gibi nebevi ifadeleri talep ederiz. Çünkü Allah, bu özellikteki kişinin 'Allah'a basiret üzere çağırdığını bildirmiştir.'

Hz. Peygamber'e uymakla ilgili emrin bir yönü de, söz konusu anlamlara peygamberlerin kullandığı bu gibi lafızları vermemizdir. Onlardan daha anlaşılır ifadeler olsaydı, Hz. Peygamber onları kullanırdı. Çünkü Hz. Peygamber, kendisine indirilen şeyi bize açıklamakla memurdur. Bu nedenle 'O'nun benzeri yoktur' hükmünü bilmekle birlikte, (benzetme anlamı taşıyan bilgiyi) açıklamak istediğimizde başka lafızlara yönelmedik. Hz. Peygamber'in kullandığından başka lafızlara yönelseydik Allah'ın hakkını Hz. Peygamber'den daha iyi ve daha nezih şekilde bildiğimizi iddia etmiş olurduk. Bu ise, olabilecek en kötü saygısızlıktır.

Anlamın dinleyene nüfûz etmesi gerekir. Çünkü senin karşı çıktığın lafız, insanların en fasihinin lafzıdır ki, o da, Hz. Peygamber'dir. Kuran ise, büsbütün örtüşecek şekilde o anlama delalet etmez. Bu nedenle bize Peygamber'e uymayı farz kılmıştır. Böyle bir bilgi getiren veliyi inkâr ve tekfir eden insan, bütün bunları düşünmekten bîhaberdir. Bunun iki nedeni -veya iki nedenden sadece biri- vardır. İnkâr eden kişi, bilgiliyse kıskançlığı nedeniyle böyle davranmıştır. Allah şöyle buyurur: '*İçlerindeki kıskançlık nedeniyle.*'[135] Cahil ise, (veliye tepki gösterirken) bu durumda o, peygamberliği hiç bilmemektedir.

Ey dostum! Bu makamın kutuplarından yetmişten fazla bir grupla Mekke'de Ebû Kubeys dağında karşılaştık. Bu sınıfın kendi yollarında hiçbir talebeleri yoktu. Onlar, hiç kimseyi terbiye ederek sulûk ettirmi-

yordu. Bunun yerine tavsiye ediyor, nasihat ve bilgi yayıyorlardı. Kim muvaffak olursa, onu alırdı. Ebu's-Suud'un onlardan biri olduğu söylenir. Ben onunla karşılaşmadım ve onu görmedim. Fakat ona dair güzel bir koku ve hoş bir nefes kokladım. Abdülkadir el-Cilî'nin -ki o güvenilir biri ve vaktinin kutbu idi- Muhammed b. Kâid el-Evânî'nin bu makamda olduğuna tanıklık ettiği bana ulaşmıştır. Bize böyle nakledilmiştir, sorumluluk ise nakledene aittir.

İbn Kâid, bu makamdayken önünde peygamberin ayağından başka bir ayak görmediğini iddia etmiştir. Böyle bir durum ise, vaktin Tek'i için olabilir. Efrad'dan olmasaydı, peygamberin ayağının yanı sıra -şayet imam ise- vaktin kutbunun ayağını da görmesi gerekirdi; direk ise, bu durumda önünde üç ayak; bedel ise, dört ayak görmelidir vs. Şu var ki bunun olabilmesi için 'uyma' mertebesine yerleştirilmiş olması gerekir. Uyma mertebelerine yerleştirilmemiş ve yolun sağından saptırılmışsa, başka bir ifadeyle, yol ile *odacık* (Kutub'a ait özel oda) arasında bulunursa, önünde herhangi bir *ayak* görmez. İşte bu, *özel yön* yoludur. Bu özel yön, Haktan her bir varlığa yöneliktir. Tepki görmelerine ve zındıklıkla suçlanmalarına yol açan bütün bu ilimler, velilere söz konusu özel yönden açılır. Peygamberden geldiğinde onlara inanan kimse, velileri bu bilgiler nedeniyle zındık ilan edip tekfir eder. Hâlbuki bunlar, aynı ilimlerdir. Nitekim bu hususu daha önce belirtmiştik.

Bu makam mensupları, âlemde tasarruf ve güç sahibidir. Onların birinci tabakası, Allah kendilerine bu gücü vermiş olmakla birlikte, yaratıklarında tasarrufu Allah'a bırakmış kimselerdir. Allah, onlara bu gücü bir emir olarak değil, sunum olarak vermiştir. Bu nedenle onlar, gizliliğe bürünmüş, bilinmezlik örtülerine girmiş, alışkanlık perdeleriyle gizlenmiş, kulluk ve yoksunluğa bağlanmışlardır. Onlar yiğitler, zarifler, melâmîler, gizliler ve iyilerdir.

Ebu's-Suud onlardan biri ve *'O'nu vekil edin'*[136] ayetindeki Allah'ın emrine uyanlardandı. Vekil, tasarruf yetkisine sahip demektir. Kendisine emredilse, emre uyardı. Bu durum, onların özelliklerindendir. Abdülkadir'e gelince, halinden anlaşıldığı kadarıyla Abdülkadir (Geylani) tasarruf etmekle memurdu. Bu nedenle tasarruf onda görünmüştür. Binaenaleyh böyle dememiz, onun gibiler hakkındaki zannımızdır.

Muhammed el-Evânî ise, Allah'ın tasarruf yetkisi verdiğini kendisinin de bunu kabul ettiğini söylerdi. Bu nedenle tasarruf ederdi. Eğer tasarruf etmesi emredilmeseydi, denenirdi. Bu durum, onu Ebu's-Suud'un üstün olduğu bilgiden eksik bırakmıştır. Ebu's-Suud, süvariler grubunun birinci sınıfının diliyle konuşurdu.

Onlara *kutuplar* dedik, bunun nedeni, sabit olmalarıdır. Ayrıca bu makam, yani kulluk makamı, onların üzerinde döner. Onların kutup olduğunu söylerken, emirleri altında bir grup var da, onlar da bu grubun reisleri ve kutuplarıdır demek istemedik. Onlar, böyle bir şeyden münezzeh ve yücedir! Gerçek kulluğa ulaştıkları için, içlerinde asla başkanlık sevdası yoktur. Hakkın işi, öne geçmiştir. Dolayısıyla, onlara her ne gelir ise, kulluğu tam olarak yerine getirdikleri için o emre bağlanmaları gerekir. Böylece, kulluk makamında efendilerinin emrine bağlanarak emri yerine getirirler. Serbest bırakıldıklarında veya kendilerine söylenen şey bir emir değil de arz olduğunda veya makamı elde etme talebi var ise, kendisi için yaratılmış olduğu kulluk makamına ulaşmayan kimse onu izhar edemez.

İşte ey dostum! Bu bölümde sana onların makamlarını bildirdim. Geride ise, onların esaslarını bildirmek, ikinci tabakadaki yönetici kutupların hallerini açıklamak kaldı. Bunları, Allah'ın izniyle daha sonra belirteceğiz.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.' O'ndan başka rab yoktur.

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

Süvarilerin Esaslarının Bilinmesi

Dehr bize ilgi gösterdi ve müşfik davrandı
Hükmünde geçti ve ihmal etmedi

Biz de onu sevdik ve övgüsünü söyledik, umulur ki
Dehr müstağniliğin gerçekleşmesiyle sevinir

Biz seni kendimizde hakim yaptık
Dilersen sen de hüküm ver: Aleyhimizde veya lehimizde

Kuşkusuz hüküm O'na aittir
Bizim hakkımızdaki hüküm, Dehr'e ait değildir

Benim şefaatçim Dehr'imdir
Dehr'i yönlendiren zat bizi de yönlendirendir

Aslı aramak üzere süvari olduk
O asıl bizim nezdimizde sırrı aleni yapmıştır

Ondan bize ait olan bizi hareket ettirendir
Bizden O'na ait olan ise bizi durağanlaştırandır

Dehr'in bizdeki hareketleri görülür
Şöyle dedi: 'Bizi durağanlaştıran O'na aittir.'

Ben seçilmiş hor kulum
Ve ben Hakkım, Hak ise ben değildir

(Hareketten Soyutlanmak)

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Süvarilerin dayandığı esaslar çoktur. Bunlardan biri, kendisine yerleştirildiğinde hareketten soyutlanmaktır. Bu nedenle süvari olmuşlardır. Onlar, binekleri üzerinde durağan, bineklerinin hareket ettirmesiyle hareket eden kimselerdir. Onlar, *kesilmesi* emredilen şeyi, kendileri ile değil, başkaları vasıtasıyla keserler. Böylece hareketin güçlüğünün vermiş olduğu sıkıntıdan rahatlayarak ve hareketin yol açtığı iddiadan uzaklaşarak *ererler*. Kısa bir zamanda uzak mesafeleri kat etmekle övünselerdi, bu övünme kendilerine değil, vasıtasıyla o mesafeyi kat ettikleri bineğe dönerdi. Onlar, yüz çevirenlerdir ve bir iddiaları yoktur. Düsturları, 'Allah'tan başkasının güç ve kuvveti yoktur' ifadesi; ayetleri, '*Attığında sen atmadın, fakat Allah attı*'[137] ayetidir.

Onlara şöyle denilir: Bu mesafeleri kat ettiğinizde, onları siz değil, binekler kat etmiştir. Onlar, taşınanlardır. Dolayısıyla kulun gücü, efendisinin otoritesine bağlıdır. Kendisi ise, horluk, acizlik, gevşeklik ve zayıflık sahibidir.

Onlar, Allah'ın *'Gece ve gündüzde durağan her şey O'nundur'*[138] ayetiyle dikkat çektiğini gördüklerinde, harekette bir iddia bulunduğunu, hâlbuki durağanlığa iddianın bulaşmadığını öğrenmişlerdi. Çünkü durağanlık, hareketin reddidir. Bunun üzerine şöyle derler: 'Allah bize bu manevi mesafenin kat edilmesini emretmiştir. Biz onu kendi kendimize kat etmiş olsaydık bile, vuslat mertebesinde onunla övülmek için nefislerimize güvenmezdik. Çünkü nefisler inatçılık, öne geçme ve övünmeyi sevme özelliğinde yaratılmıştır. Bu konuda nefislerimize dayansaydık, o yüce mertebeye göstermemiz gereken saygı ölçüsünde eksik kalırdık.

Şöyle derler: 'Bu mesafeleri kendileriyle kat edeceğimiz binekler edinmeliyiz. Övülmek isterlerse, övünme nefislere değil, bineklere döner. Bunun üzerine, kendisinden başka güç ve kudret sahibi olmayandan soylu develer edinmişlerdir. Develer susuzluğa ve açlığa, at ve benzeri bineklerden daha dayanıklıdır. Yol çorak ve susuzdur, susatır. Devenin özelliğine sahip olmayan binekler, o yolda perişan olur. Bu nedenle, binek olmaya uygun diğer binekleri değil, *soylu develeri* seçmişlerdir.

Bu yolu 'el-Hamdü lillah (Hamd Allah'adır)' bineğinin geçmesi mümkün değildir. Çünkü bu zikir, vuslatın özelliğidir. Sübhanallah (Allah münezzehtir) bineği de uygun binek değildir. O da, tecellinin özelliklerindendir. La ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) cümlesi de, uygun binek değildir. O da, iddia özelliklerindendir. Allahu Ekber (Allah en büyüktür) de uygun binek değildir. Bu da, mukayeseli üstünlüğün özelliklerindendir. Böylece, La havle vela kuvvete illa billah (Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur) ifadesi (binek olarak) ortaya çıkmıştır. Bu ifade, söz, fiil, zâhir ve bâtın olarak amellerin özelliklerindendir. Çünkü söz konusu kimselere amel işlemeleri emredilmiştir.

Yolculuk kalp, beden, mana ve duyu olarak bir ameldir. Bu amel, La havle vela kuvvete illa billah (Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur) ifadesine özgüdür. Çünkü onlar bununla La ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) derler; biz ise onunla, Subhanallah (Allah münezzehtir) vb. diğer söz ve amelleri söyleriz.

Durağanlık hareketin yokluğu, yokluk ise onların aslıdır. Bu durum, *'daha önce bir şey değilken seni yarattım'*[139] ayetinde dile getirilir.

Burada Allah, ('bir şey' ile) varolanı kastetmiştir. Onlar, durağanlığı harekete yeğlemiştir. Durağanlık, asıl üzere kalmak demektir. Allah, *'gece ve gündüzde durağan her şey O'nundur'*[140] ayetinde yaratıkların yokluğu onun için kabul ettiklerine, varlıkta ise onu iddia ettiklerine dikkat çekti.

Hakikatler babından ise Allah, 'gece ve gündüzde durağan her şey O'na aittir' ayetiyle bu ayette iddia ettikleri şeyi kendilerine izafe etmelerini engellemiştir. (Durağan ile) Kastedilen, sabit olan şey demektir. Sabit olmak, varlıksal bir durumdur, akılda var olur, dışta değil, dahası göreli olarak vardır. *'Allah her şeyi işiten ve bilendir.'*[141] Allah, O'na ait olan şeyi kendinize nispet ettiğiniz iddiasını *'işitir.'* Gerçeğin ise, sizin iddia ettiğinizden farklı olduğunu *'bilir.'*

Onların bir esası da, 'benimle konuşur, benimle görür, benimle duyar' diliyle tevhittir. Bu ise, (kök mesabesindeki farz) amellerin dalları -ki bunlar nafile ibadetlerdir- vasıtasıyla meydana gelen makamdır. Çünkü fer'î ibadetler, ilahi sevgiyi meydana getirir. Sevgi ise, kulun bu nitelikte olmasını sağlar. Bu nitelik, bu sınıftaki kulların Hızır'ın hüküm ve bilgisinden bildikleri verdikleri hükümlerdeki kaynaklarıdır. Söz konusu asıl, kazanılmış bir asıldır ve o, Hızır için Allah'ın verdiği rahmetle ilahi inayetin dayanağıdır. Hz. Musa'nın Hızır'dan 'öğrenmek istediği bilgi' bu rahmetten meydana gelmiştir.

Ortaya koyduğumuz meseleyi iyice düşünürsen, Muhammed milletinin ve ümmetinin velayetinin değerini ve mertebesini öğrenirsin. Bu ümmetin geneli hakkında şeriat yapılmış kökten çıkan dallarda oluşan çiçeğin meyvesi, Hızır'ın bilgilerinin kaynağıdır, aslıdır. Hızır, kendisiyle karşılaşmakla Allah'ın kulu Musa'ya ihsanda bulunduğu ve vasıtasıyla Musa'ya edep öğrettiği kimsedir. Böylece Muhammedî için, Hızır için kök olan şeyin aslının dalının dalının dalı meydana gelir. Musa gibiler ise, Hızır'dan sahip olduğu bilgiyi kendilerine öğretmesini ister. O halde, bu Muhammedî arifin mertebesinin nerede farklılaştığına bakınız!

Hz. Peygamber, Rabbinden aktardığı kutsi bir hadiste şöyle der: 'Allah şöyle buyurur: Bana yaklaşan kullarım, farz kıldığım şeyleri yerine getirmekten daha sevimli bir şeyle bana yaklaşmamıştır.' Asıl olan budur: *Farzları yerine getirmek.* Sonra şöyle buyurur: 'Kul, bana nafile ibadetlerle yaklaşmayı sürdürür.' Nafile ibadetler, farzlara ilave, fakat

farzlar kendileri için asıl olabilsin diye onların cinsinden olan ibadetlerdir. Örnek olarak namaz, zekât, oruç, hac ve zikir gibi nafile iyilikleri verebiliriz. İşte bu, köke en yakın daldır. Sonra, bu amel -ki nafiledir- Allah'ın kulu sevmesini sağlar. Bu durumda söz konusu olan bir lütuf sevgisi değil, özel bir bedel olarak özel sevgidir. Çünkü esastaki lütuf sevgisinde, Allah katında bütün mutlular ortaktır. Bu sevgi, o kimselere nafile iyiliklerle Allah'a yaklaşmayı sağlamıştır. Sonra bu sevgi -ki o çiçek mesabesindeki ikinci daldır- Hakkın kulun işitmesi, görmesi ve eli olmasını sağlar. Bu ise, üçüncü daldır ve çiçekten çıkan meyve mesabesindedir. Bu esnada kul, Hak ile konuşur, Hak ile duyar, Hak ile görür, Hak ile tutar ve Hak ile idrak eder. İşte bu, bu makamın vermiş olduğu özel ilahi vahiydir. Melek, bu vahiyde aracı değildir. Bu nedenle Hızır, Musa'ya 'bilgice ihata edemediğin şey' demiştir. Çünkü peygamberlerin vahyi, Allah ve peygamberi arasındaki elçi olan melek vasıtasıyla gelir. Dolayısıyla peygamberin şehadet âleminde hükmü uygulamada (Hızır'da tahsis edilmiş) bu zevke dair bir bilgisi yoktur.

Şehadet âleminde ilahi hükümleri yasa yapmak için peygamber göndermenin âdet olmuş tek yolu, peygamberin kalbine inen ya da ona bir surette kendini gösteren meleğin aracılığı olmuştur. Peygamber şeriatı ancak bu nitelikte olduğunda bilebilir. Şeriattan başkasını bilemez. Çünkü peygambere ait olan şey, farzları yerine getirmenin sağladığı yakınlık, onlara dayanan Allah'ın kulunu sevmesi ve bu sevginin doğurduğu şeylerdir. Hızır'a ait olan ise, nafile ibadetlerin sağladığı yakınlık, onun sevgisi ve bu sevginin ona verdiği bilgidir. Bu bilgi, Allah'a dair bilgidir. Yoksa hüküm koyma ilmi ve şehadet âleminde hükmü uygulama ilmi değildir. O halde 'bilgice kuşatamadığın şey' bu kabildendir. İşte Musa'ya değil de Hızır'a tahsis edilen ilim, bu ilimdir.

Bu noktada Şeriat hakkında önceden bilgisi olmayan Muhammedî, aktarım vasıtasıyla ve fıkıh, hadis okuyarak şerî hükümleri öğrenerek hüküm verir. Böylece bu makam sahibinin bilgisi, bu mertebeden indirilmiş şeriatın bulunduğu hal üzere, şeriatın bildirdiği hükmün bilgisiyle örtüşür. Söz konusu kişi, peygamber değildir ve burada söz konusu olan, sadece *ilahi bildirim* ve bu makamın vermiş olduğu korunmadır. (Hüküm getiren) peygamberliğin onda bir payı yoktur. İşte bu, 'bilgice kuşatamadığın şey' ayetinin anlamıdır. Çünkü peygamber, bu hükmü

ancak Cebrail'in kalbine inmesiyle veya meleğin ona bir adam şeklinde görünmesiyle almıştır.

Hz. Peygamber'den sonra peygamberlik ve risalet sona erdiğine göre, bu şahsa olan bildirim, Muhammedî şeriatın şehadet âleminde bulunduğu duruma göre gerçekleşir. Hz. Musa'nın zamanı gibi, şeriat gönderilen bir zamanda olsaydı bu veliden hüküm, meleğin vasıtası olmaksızın Hakka yakınlık mertebesinden Hızır'dan ortaya çıktığı gibi çıkardı. O halde resul ve nebi, tıpkı bu veli gibi, Hakka yakınlık mertebesinin sahibidir. Veli ise, bu mertebeden hüküm koyma hakkına sahip değildir. Hüküm koymak, ancak melek vasıtasıyla peygamber için gerçekleşebilir ve o da son bulmuştur.

Burada şöyle bir durum vardır: Sonradan gelen peygamber için önceki peygamberin şeriatından kendisi için şeriat olarak kalan kısım, acaba şeriatının diğer kısımları gibi Ruh (Cebrail) vasıtasıyla mı meydana gelir? Yoksa söz konusu kısım, sonraki peygamber için Hızır ve aramızdan veliler için gerçekleştiği gibi yakınlık mertebesinden mi meydana gelir? Bana göre bu durum o peygamberin tahsis edildiği hükümlerin gerçekleştiği tarzda meydana gelir. Bu nedenle, güvenilir adil kişi 'bilgice kuşatamadığın şey' ifadesini doğrular.

Bu görüşe yolumuzdan herhangi bir kimsenin karşı çıktığı ve muhalefet ettiğinin bilinmediği gibi biz de böyle birinin varlığını öğrenmedik. Böyle bir görüş ayrılığı olduğunu farz etsek bile, bu konuda bizimle görüş ayrılığı ancak iki kişiden biri için düşünülebilir:

Birincisi gerçeği karıştırıp ilahi bildirimi hüküm sayan Allah ehlidir. Böylece, nebi veya peygamberin bu ümmet içinde öyle olabileceğini mümkün görür. Önceki zamanda ise, hüküm önce gelmiş peygambere aitti ve o mutlaka bu başkasına ait bir hükümdür diye melek vasıtasıyla peygambere bir bildirimdir. Allah, peygamberleri zikrettiğinde şöyle demiştir: *'Onlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy.'*[142] Allah, peygamber için 'Onların hidayetini vahiy ve ruh vasıtasıyla zikretmiştir.'

Bizimle görüş ayrılığına düşecek diğer kişi ise hükmü haber vermeye kıyaslayan kimsedir. Bu ikisinin dışındakilerle aramızda bir görüş ayrılığı olmaz. Bununla birlikte, belirttiğimiz konuda herhangi bir kimsenin görüş ayrılığı veya görüşümüze katılma bize ulaşmamıştır.

Bu tabakanın esaslarından biri de, Allah'ın duyduğu şey ile konuştuğunu kabul etmektir. Onlardan başkası, *zevk* yönünden bunu söyleyemez. Fakat bunu iddia eden kimse, aklî delil yönünden onu dile getirebilir. Hâlbuki onlar, bu bilgiyi ilahi tecelliden almış, başkaları ise, onu kendiliğindeki duruma uygun -ki o *gerçek* demektir- doğru düşünceden almıştır. Görüş ayrılığı sadece bu yolda gerçekleşir. Bu yol ise, gayeden ibaret olan menzilde birleşseler bile, o yol değildir.

Şu halde Allah, kendisi nedeniyle duyan, kendisi nedeniyle gören, kendisi nedeniyle bilendir. Allah'ı isimlendirdiğin veya -Allah'ın kendisine nispet ettiği şey için sıfat veya na't lafzını kullandığında Allah'a karşı edepsizlik yapanlardan isen- nitelediğin veya betimlediğin her şeyde durum böyledir. Allah, bu gibi durumlarda sadece isim lafzını kullanmış ve şöyle demiştir: *'Rabbinin ismini tesbih et'*,[143] *'Rabbinin ismi münezzehtir'*,[144] *'En güzel isimler Allah'a aittir, onlarla Allah'a dua ediniz.'*[145] Müşrikler hakkında ise şöyle buyurdu: *'De ki: Onları isimlendiriniz.'*[146] Hâlbuki 'onları niteleyin, betimleyin' buyurmadı.

Bunun yerine Allah, *'Rabbin onların nitelemelerinden münezzehtir'*[147] buyurdu. Böylece Allah, -saygılı ve anlayışlı biriysen- kendisini lafız ve anlam olarak nitelikten tenzih etmiştir. 'Allah'a karşı edepsizlik yapanlardan isen' dememin sebebi budur.

Bize karşı çıkan kimseler şöyle iddia etmektedir: Allah bir *bilgiyle* bilir, bir *kudretle* güç yetirir, bir *görmeyle* görür. Tenzih niteliklerinin dışında, Allah'ın isimlendiği her şey böyledir. Çünkü bizimle farklı düşünen grup, el-Ganî vb. gibi niteliklerinde böyle söylemez. Onlardan biri, bütün nitelikleri Allah'ın zatı ile var olan anlamlar sayar: Bunlar, 'ne O'dur, ne de O'ndan başkadır'; bilakis zatı üzerine ilave hakikatlerdir.

Üstad Ebû İshâk (el-İsferâinî), yedi sıfatı Allah'ın zatına ilave asıllar saymıştır. Allah'ın zatı onlarla nitelenir. Her ismi de delaletinin verdiği anlama bağlamıştır. Bütün tenzih niteliklerini, el Hayy isminin cetveline; el-Habîr, el-Hasîb, el-Âlim, el-Muhsî ve kardeşlerini *ilim* cetveline; eş-Şekûr ismini *kelam* cetveline yerleştirmiştir. Böylece bütün nitelikleri, yani yedi sıfattan her birini, el-Hâlık, er-Râzık isimlerini kudrete katması gibi, bu yöntemle kendilerine uygun isimlere katmıştır. Üstadın yöntemi buydu.

Eş'arî kelamcılar, zata ilave niteliklerin bulunduğunda görüş birliğine varmış, sonra da deliller ortaya koymuşlardır. Ardından, *ilave* hakkında görüş birliğine varsalar bile, şu konuda kesin kanıt bulamamışlardır: Acaba zata ilave bu şey, farklı hükümleri olan -ki ilave ise böyle olması kaçınılmazdır- tek hakikat mi, yoksa farklı hakikatler midir? Eş'arî uzmanlar, bu konuda bir şey söylememiştir. Bunun yerine, bir kısmı işin kendiliğinde tek bir hakikate dönebileceğini iddia ederken bir kısmı farklı hakikatlere döndüğünü iddia etmiştir. Şu var ki, O'nun zat üzerine ilave bir şey olması kaçınılmazdır.

Bu kelamcının ortaya koyduğu düşüncenin hüküm vermeyişin dışında herhangi bir yararı yoktur. Çünkü zat, (birinci kabule göre) kendisine ilave tek bir hakikat kabul edildiğinde, pek çok ilave şeyi de kabul edebilir. Bu durumda, çoklukları sayılamayan 'kadimler meydana gelir. Bu, Ebû Bekir b. et-Tayyib'in (el-Bakillanî) görüşüdür. Bu konudaki görüş ayrılığı uzar.

Bizim yöntemimiz, bu esasa dayanmaz. 'Bu esas' derken, onların görüşlerini reddetmek ve tartışmayı kastediyorum. Bizim yöntemimiz, herkesin (bilgi) kaynaklarını açıklamaktır: Her grup, bir şey aktarırken aktardığı şeyi nereden aktarmıştır? Böyle düşünmesinin sebebi nedir? Görüşü, onun mutluluğuna etki edecek mi, etmeyecek midir? İşte bu, Allah yolunun ehlinin Allah'ı bilmeye dair payıdır. O halde biz, Allah'ın yaratıklarından herhangi birinin görüşünü reddetmekle ilgilenmeyiz. Bunun yerine, bazen ilahi genişlik nedeniyle bu konuda onlar adına mazeret bile sunarız. Çünkü Allah, kendisince bir delil olduğunu görerek, Allah ile beraber başka ilaha bir kanıt nedeniyle dua edenler hakkında bile mazeret ortaya koymuştur. Bu bağlamda Allah şöyle buyurur: '*Hiçbir delili olmadığı halde Allah'tan başkasına tapan kimse*'[148]

Onların bir esası da, Allah'a karşı saygıdır. Bu nedenle, Allah'ı ancak O'nun kendisini isimlendirdiği şeyle isimlendirir, sadece O'nun kendisine izafe ettiği şeyi izafe ederler. Nitekim Allah 'Sana ulaşan her iyilik Allah'tandır' buyurur: Kötülük hakkında ise, '*sana ulaşan her kötülük kendindendir*'[149] buyurur. Ardından şöyle demiştir: '*De ki: Hepsi Allah katındandır.*'[150] Bunu her ikisi hakkında belirtmiştir. İyilik ve kötülük bir araya geldiğinde, 'bunlar Allah'tandır' deme, (Allah katındandır de).

Böylece Kuran, kullanılan (bir şeyin Allah'tan ya da Allah'ın katından olması örneğinde) lafza dikkat etmiştir.

Bilmelisin ki: Bir toplam, tek başına kalıp başkasıyla birleşmediğinde her tekil hakikatten farklı bir anlama sahiptir. Örnek olarak, kara boya ile mazı arasında mürekkebin siyahlığını verebiliriz. Bu bağlamda Allah, *kendisinden olan* ile *katından olanı* ayırt etmiştir. Allah, belirli bir grup hakkında şöyle der: '*Allah, en hayırlısı ve en kalıcısıdır.*'[151] Burada ifade, üstünlük bildiren kalıpla gelmiş ve (aralarında) bir ilişki yoktur. Nitelikleri belirli bir grup hakkında ise demiştir ki, '*Allah'ın katında olan daha hayırlı ve daha kalıcıdır.*'[152] 'Allah'ın katında olan Allah'tan olan'la aynı olmadığı gibi hüviyetinin aynı da değildir. O halde iki grup arasındaki fark, iki mertebe arasındaki farktır.

Nitekim birine 'ailene ne bıraktın' (Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'e söylediği söz) denilmiş 'Allah ve peygamberini bıraktım' diye yanıt vermiş, aynı soru başkasına sorulmuş, o ise, 'malımın yarısını bıraktım' diye yanıt vermiştir. Hz. Peygamber de 'Aranızdaki fark, kelimelerinizin arasındaki farktır' buyurdu. Başka bir anlatımla, mertebedeki farkınız belirtildiği gibidir. Kul, Allah'ın dışındaki her şeyden yüz çevirdiğinde, onu Allah katında daha hayırlı ve kalıcı yapar. Kul, onu bir yönden âlemden alırsa -ki bu perdelenme, uzaklık ve kınanmayı gerektirir- onu Allah katında daha hayırlı ve kalıcı yapmıştır.

Artık sen de, mertebeleri ayrıştır!

Allah, edeplileri ve onların kendisini bilme derecelerini bize bildirmiştir. Bu bağlamda, dostu İbrahim'in şöyle söylediğini belirtir: '*Beni yaratan, beni hidayete ulaştırandır. O, beni doyuran ve içirendir.*'[153] Hz. İbrahim, 'beni aç bırakan' dememiştir. '*Hastalandığımda* -fakat beni hasta eden dememiş- *bana şifa verendir*'[154] demiştir. Böylece Hz. İbrahim, şifayı Allah'a, hastalığı kendisine nispet etmiştir. Bununla birlikte hepsi, Allah katındandır. Fakat Allah peygamberlerine edebi öğretmiştir. Çünkü ölümden farklı olarak nefisler hastalığı kabul etmez.

Ariflerin faziletlileri, bu hapisten kurtulmak için ölümü ister. Peygamberler ise, Allah'a kavuşmak için ölümü isterler. Allah ehli de böyledir. Bu nedenle bir peygamber ölümü tercih edip etmemede özgür (muhayyer) bırakılsaydı, ölümü tercih ederdi. Çünkü ölümde Allah'a kavuşma vardır. Başka bir ifadeyle ölüm, Allah'tan peygamberine bir

nimettir. Hastalık ise, hissettirdiği acı nedeniyle, Allah'ın farz kıldığı yükümlülükleri yerine getirmeyi engelleyen bir meşgaledir. Kul, sorumluluk mahallindedir. Acıyı sadece *hayvanî ruh* hisseder ve bedeni yöneten ruhu bu dünyada çağrıldığı işten alıkoyar. Bu nedenle Hz. İbrahim, hastalığı kendisine, iyileşmeyi ve ölümü ise, Hakka izafe etmiştir.

Nitekim Hz. Musa'nın arkadaşı da (Hızır) onu ayıp bir eylem saydığı için gemiyi tahrip işini kendisine nispet etmiştir. Hâlbuki ebeveyne merhamet içerdiği için çocuğu öldürmeyi kendisine ve Rabbine izafe etmiştir. Hızır, bu davranışların kötüsünü kendisine, duvarı onarmayı ise Rabbine izafe etmiştir. Çünkü onarımda, iyilik ve hayır vardır. Allah, kulu Hızır'ın geminin parçalanması hakkında şöyle söylediğini bildirir: *'Ona bir kusur vereyim istedim.'*[155] Bunun nedeni, yüce mertebeyi örfte ve âdette görünüşü çirkin bir şeyi kendisine izafe etmekten tenzihtir.

Duvarın onarımı hakkında ise, iki öksüze bir rahmet içerdiği için -çünkü bu onarım nedeniyle çocuklara bir hayır ulaşacaktır- şöyle demiştir: 'Rabbin irade buyurmuştur ki:' Burada Hızır, Hz. Musa'ya bildiriyor: *'Bu iki yetim olgunluklarına ulaşsın ve Rabbinden bir merhamet olarak hazineleri ortaya çıkarsınlar.'*[156] Hz. Musa'ya öldürdüğü çocuk hakkında da şöyle demiştir: 'O kâfir olarak yaratılmıştı.' İnançsızlık, kötü bir niteliktir. Allah şöyle buyurur: *'Allah kulları için küfrü hoş görmez.'*[157] Hızır, Musa'ya Allah'ın o çocuğun anne ve babasına *'bir iyilik ve temizlik olarak'*[158] küfrü değiştirdiğini bildirmek istedi. Hz. Musa'ya göre bir ayıp olan bu meseledeki eksikliği kendisine izafe etmek istedi. Nitekim Hz. Musa bu davranışı yadırganacak bir iş saymış ve onu kısas karşılığında olmaksızın öldürülmüş masum bir kişi saymıştır. Hızır şöyle dedi: *'Rablerinin onları değiştirmesini istedik.'*[159] Burada fiil, çoğul zamiriyle gelmiştir. Hızır'ın çocuğu öldürmesinde iki durum vardır: Birincisi iyiliğe, diğeri ise, Hz. Musa'ya ve yerleşik âdete göre kötülüğe sevk eder. Fiildeki iyilik, çoğul zamiri yönünden Allah'a ait iken görünüşte ve o vakitte Hz. Musa'nın bakışına göre yadırganan yön ise, yine çoğul zamiri nedeniyle Hızır'dan kaynaklanır. Başka bir anlatımla çoğul zamir, çoğul anlamı taşıdığı için, iki anlamlıdır. Birincisi iyiliğe -ki onunla Hızır işi Allah'a izafe etti-, diğeri ise eksikliğe dönüktür. Onun vasıtasıyla da eksikliği kendisine izafe etmiştir.

Çocuğun öldürülmesi, uçta değil gemi ve duvar (olayı) arasında gerçekleşmiştir. Böylece hadisedeki ayıp-kusurlu gemi bakımından iyilik ise, duvar yönünden meydana gelir. Çocuğun durumu öykünün başında ya da sonunda zikredilseydi, kendisine bir iyilik veya kötülük katışmaksızın, hikmet her yönün saf olmasını sağlamazdı. Çocuğun öldürülme olayı başta zikredilse ve geminin delinmesi (hadisesi) ortada zikredilseydi, çocuğun öldürülmesindeki iyilik -ki bu iyilik hem çocuğa hem de ebeveyne aittir- ulaşıp görünüşte belirli bir mertebeye uğramazdı. Kastedilen, gemidir. Bu durumda söz konusu iyilik, duvarın onarılmasındaki iyiliğe bitişirdi. Duvarın onarımı ortada zikredilse ve çocuğun durumu geride bırakılsaydı, geminin delinmesindeki ayıp çocuğun öldürülmesindeki eksikliğe ulaşmaz, böylece duvarın onarımındaki iyiliğe temas etmez, kendisine uygun olmayan bir şeye uğramış olurdu.

Mertebelerin özelliği, kendilerine uğradığında şeylerin 'ayân'ını, başka bir ifadeyle, özelliklerini değiştirmektir. Bu nedenle, Hızır-Musa kıssasında çocuğun öldürülmesi meselesi ortada zikredilmiştir. Bu durumda, olaydaki kusur yönü geminin delinmesini takip etmiş, hayır yönü ise, duvarın onarımını takip etmiş, böylece hikmet ortaya çıkmıştır.

'Hızır niçin çoğul zamirinde kendisiyle Allah'ı bir araya getirmiştir?' diye sorarsan, şöyle cevap veririz: Hz. Peygamber, bir hatibin Allah'ı ve peygamberini 'o ikisine isyan eden' sözüyle tek zamirde birleştirdiğini duyduğunda, 'ne kötü hatipsin' demiştir. Hz. Peygamberin bu ifadesinin ortaya koyduğumuz meselenin bir yönü olduğunu bilmelisin. Şöyle ki: Hakka sadece Hakkın kendisine izafe ettiği veya peygamberine veya Hızır örneğindeki gibi hakkında nass bulunan ve katından bilgi verdiği kimseye öğrettiği bir şey izafe edilebilir. İşte bu, söz konusu meseleyle ilgilidir. Hatip, bu ledünni bilgiden yoksun ve Hz. Peygamber de böyle bir ifadeyi kullanmasına müsaade etmeyince, onu kınamış ve 'ne kötü hatipsin sen' demiştir. Çünkü Hakkı ve yaratıkları, peygamberden gelen ilahi bir izin veya (Hızır'daki gibi) ledünnî bilgi olmaksızın tek bir zamirde bir araya getirmesi uygun değildi. Bu iki durumdan herhangi biri hatipte yoktu. Bu nedenle Hz. Peygamber onu kınamıştır.

Hz. Peygamber, bir hadisinde, Allah'ı zikretmiş, kendisini zikretmiş, sonra da Rabbi ile kendisini tek zamirde birleştirerek şöyle bu-

yurmuştur: 'Allah'a ve resulüne itaat eden, hiç kuşkusuz doğruya ulaşmıştır. O ikisine isyan eden, sadece kendisine zarar verir, Allah'a asla zarar veremez.' Hz. Peygamber, kendi heva ve arzusundan konuşmaz. 'Onun konuştuğu, sadece kendisine vahyedilen *vahiy*dir.' Hızır da, aynı şeyi söylemiştir: 'Ben bunu kendiliğimden yapmadım.' Başka bir ifadeyle yapmış olduğu bütün işler ve Musa'ya söylemiş olduğu bütün sözler, Hızır'ın kendi başına yaptığı ve söylediği şeyler değildir. Bunu anla!

Onların usulleri hakkında yeterli açıklama yaptık. Süvariler, irade edilenler, çekilenler, sırları 'yumurta' içinde sakınılmış kimselerdir. Dolayısıyla, o sırlara hava asla girmez. Onların bu durumu, 'cibinliklerde duran', 'gözlerini bir an olsun onlardan ayırmayan' 'sakınılmış yumurta' gibi olan hurilerin durumuna benzer.

Süvarilerin bir özelliği de, uyurken yüzlerini açmamaktır. Sırt üstü yatarlar. Algılamak onlara aittir. Onlar, ancak ilahi emirle hareket eder, ilahi iradeyle dururlar. Onların iradesi, kendilerinden istenilen şeydir. Durağanlık, var olmayan bir durum olduğu için, ona emri değil, iradeyi bitiştirdik. Hareket etmek bir varlık durumu olduğu için -şayet anlayabilirsen- ona ilahi emri bitiştirdik.

Onlar, ne sıkıntı verir ve ne de sıkıntıya maruz kalır. Dillerinden en çok dökülen şey, *maşaallah* (Allah dilerse) ifadesidir. Bulutlar, onların hizmetine sunulmuş, gayblerin ilminde derinlik kazanmışlardır. Her gecede, onların ruhsal bir miracı, hatta gece veya gündüz her uykuda miraçları vardır. İşlerin hakikatlerini öğrenmek, onların özelliğidir. Böylece onlar, göklerin ve yerin hükümranlığını görürler.

Allah şöyle der: '*Böylece inananlardan olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik.*'[160] Hz. Peygamber hakkında ise şöyle demiştir: '*Bir gece vakti kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya yürüten Allah münezzehtir.*'[161] Burada söz konusu olan, Hz. Peygamber'in gece yolculuğudur ve âlimler, peygamberlerin vârisleridir.

Onların halleri gizlemektir. Dilim dilim kesilseler bile, sahip oldukları şey öğrenilemez. Bu nedenle Hızır şöyle demiştir: '*Bunu kendiliğimden yapmadım.*'[162] Binaenaleyh gizlemek, onların esaslarından biridir. Şu var ki, açıklama ve bildirme emri alırlarsa, bunu da yaparlar.

Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

İkinci Tabakadan Yönetici Süvarilerin Bilinmesi

Derin düşünmek, sahibince sevilen bir özelliktir.
İsimler ve devletler ona aşıktır.

Selefler ona dayanarak hüküm verdi.
Amel olmasının gerektirdiği her şeyde

Oluştaki sır ona dayanır
Her oluşun onun ilminde bir eceli vardır

Bu tabakadan bir grupla Endülüs şehirlerinden İşbiliyye'de karşılaştım. Onlardan biri, Ebû Yahya es-Sunhâcî ed-Darîr idi. Zübeydî mescidinde otururdu. Ölünceye kadar kendisiyle arkadaşlık ettim ve Doğu'da çok rüzgârlı yüksek bir dağa defnedildi. Yüksekliği ve rüzgârının şiddeti nedeniyle o dağa çıkmak, insanlara çetin gelirdi. Allah dağın rüzgârını kesti ve onu dağa koyduğumuz andan itibaren rüzgâr esmedi. İnsanlar, onun kabrini kazmaya başladı, taşını kestiler. Defin işini tamamlayıp kabrine yerleştirdiğimizde ayrıldık. Ayrılır ayrılmaz, eskiden olduğu gibi, tekrar rüzgâr esmeye başlayınca, insanlar bu olaya şaşırmıştır.

Karşılaştıklarımdan bazıları, Salih el-Berberî ve Ebû Abdullah eş-Şarkî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf eş-Şuburbelî idi. Bu saydıklarımızdan Salih, kırk yıl yolculuk yapmış, İşbiliyye'de Rutandâlî mescidinde kırk sene yolculuğundaki gibi yalnız yaşamıştır. Abdullah eş-Şarkî ise, iz bırakmış biriydi. Yaklaşık elli sene evinde kandil yanmadan yaşamıştır. Pek çok garip işini gördüm. Ebu'l-Haccâc eş-Şuburbelî ise, *Şuburbel* denilen İşbiliyye'nin doğusundaki bir köydendi. Su üzerinde yürüyenlerden biriydi ve ruhlar onunla muaşaret ederdi. Bu insanların her biriyle aramızda karşılıklı bir sevgi ve dostluk ilişkisi oluştu ve bu minvalde görüşür olduk. Onları ahiret yolunda yararlandığım kimseleri zikrederken diğer şeyhlerimle beraber *ed-Dürretü'l-Fâhire* adlı kitabımda zikrettim.

Bu dört kişi, bu makam ehliydi. Onlar, Melâmî velilerin en büyüklerindendi. Yönetme ve ayrıştırma ilmi onların eline verilmiş, dolayısıy-

la el-Müdebbir ve el-Mufassıl isimleri onlara aitti. Onların düstûru, 'işi yönetir, ayetleri tafsil eder' ayetidir. Onlar, oturaklara oturmuş *gelinler*dir. Onlara ait alışılmış ve alışılmamış pek çok keramet vardır.

Bütün âlem, onlara göre apaçık ayetlerdir. Sıradan insanlara göre ise ayetler, ancak alışık olunmayan şeyler olabilir. Ancak öyle olan şeyler, sıradan insanları Allah'ı yüceltmek için uyarabilir. Allah, alışıldık ayetleri kullarından farklı sınıflara tahsis etmiştir: Bir kısmı, akıl sahipleri içindir. Bu kısma örnek olarak, '*Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün birbirini takip edişinde, denizde yüzen gemilerde, Allah'ın gökten indirdiği ve ölümünden sonra yeri canlandırdığı suda, rüzgârları ve bulutları gök ve yer arasında amade olarak yönlendirmesinde akıl sahibi bir grup için ayetler vardır*'[163] ayetini verebiliriz. Bu bağlamda, akıl sahipleri için hepsi alışık olan pek çok ayet vardır. Bazı ayetler inanan kimseler için, bazı ayetler ince düşünce sahipleri için, bazı ayetler yasaklara dikkat edenler, bazı ayetler duyanlar -onlar Allah'tan öğrenen kimselerdir-, bazı ayetler bilenler, bazı ayetler âlemler, bazı ayetler müminler, bazı ayetler düşünenler, bazı ayetler ise öğüt alanlar içindir.

Bütün bunlar, Allah'ın farklı niteliklerle ve farklı ayetlerle betimlediği sınıflardır ve hepsini Kuran'da bize zikretmiştir. Bu ayetleri inceleyip düşündüğünde, farklı şeylere dair ayet ve kanıtlar olduklarını, sonuçta ise tek bir hakikate döndüklerini anlarsın. İnsanların çoğu bundan habersiz olduğu için Kuran bu sınıfları saymıştır.

Zikredilen alışıldık ayetlerden bir kısmı, insan, cin ve melek oluşları bakımından insanın (ve cin ve meleklerin) gösterdikleri şeyi algılayabildikleri ayetlerdir. Onlar, Kuran'ın âlemin idrak edebileceğini belirttiği ayetlerdir. Bazı ayetler ise kapalıdır. Bu ayetleri ancak şartlanmalardan arınmış düşünce sahibi idrak edebilir. Bazı ayetlerin delil oluşu ince düşünce sahiplerinin bulunmasına bağlıdır. Onlar, işlerin kabuklarına değil, özüne bakan akıl sahipleridir. Bu nedenle onlar manaları araştırır.

Elbâb (derin akıllar, lübb'ün çoğulu, öz) ve *nüha* (akıl) demek olsa bile, Allah *akıl* lafzıyla yetinmemiş, ayetlerini *ulu'l-elbâb* (derin akıl sahipleri) için zikretmiştir. Akıl sahibi herkes, işlerin özüne ve hakikatine bakmaz. Çünkü zâhir ehlinin de, hiç kuşkusuz, akılları vardır, ama *ulu'l-elbâb*, yani işin özüne bakan derin akıl sahibi değillerdir. Günahkârların akılları vardır, fakat onlar, *nüha* sahibi değillerdir. Bu nedenle özellikleri

farklılaşmıştır. Çünkü her nitelik, bir bilgi sınıfı verir. Bu bilgi, ancak hali bu nitelik olan kimse için gerçekleşebilir. Allah hiçbir türü boş yere zikretmemiştir.

Allah, Yüce Kuran'ında ayetler ifadesini bolca kullanmıştır. Bu bağlamda, çeşitli yerlerde onları eş anlamda kullanmış, bir kısmı bir kısmını takip etmiş, onları bilenlerin niteliğini belirtmiştir. Bazı yerlerde ise, ayetleri tek tek zikretmiştir. Ayetlerin ardışık gelişine örnek olarak, Rum Suresi'ndeki geçişlerini verebiliriz. Burada Allah sürekli *'O'nun ayetlerindendir'*,[164] *'O'nun ayetlerindendir'*[165] *'O'nun ayetlerindendir'*[166] der. Bütün insanlar bu ayetleri okur, fakat onları ancak özel olarak her ayette zikredilen sınıflar fark edebilir. Adeta bu ayetler söz konusu kimseler için ayet olarak indirilmiş, başkaları hakkında ise, karşılığında sevap almak üzere sadece okumak için indirilmiştir.

Bu tabakanın makamındayken bu sureyi (Rum suresi) okuyup *'O'nun ayetlerinden biri de, gece ve gündüz uyumanız ve O'nun ihsanını aramanızdır'*[167] ayetine ulaştığımda, Kuran'ın dizilişi ve toplanışındaki güzellikten büsbütün hayrete düştüm. Niçin Kuran görünüşte akla göre bu sıralanıştan başka olması gereken şeyi önce zikretmiştir? Gündüz, Allah'ın nimetini aramak, gece ise uyumak içindir. Nitekim el-Kasas suresinde *'O'nun ayetlerinden biri, sizin için gece ve gündüzü yaratmasıdır'*[168] buyurur. Böylece Allah, ayetin devamındaki zamiri geceye göndermiştir. *'O'nun ihsanını aramanız için.'*[169] Burada gündüzde aramayı kastetmektedir ve ifade gizli gelmiştir. İki zamir de, aynı anlama gelebilir. Çünkü sanatkâr, bazen gece çalışır ve gece alış-veriş yapabileceği gibi gündüz uyur ve dinlenebilir. Fakat işlerde yaygın olan dikkate alınır.

Bunun üzerine, bu ayetin -ki o, *'gece ve gündüz uyumanız O'nun ayetlerindendir'* ayetidir- perdesinin ve nefis ifadesinin ardından ilave bir anlam bana doğdu. Bu anlam, genel anlamda gündüzün rızık aramak, gecenin ise uyumak olması şeklinde hal karinesiyle ayetten anlaşılan şeyden farklı bir anlam ifade etmekteydi. İşte onu şimdi zikrediyorum.

Allah bu ayet ile ahiretin duyusal yaratılışının bu dünyadaki yaratılışa benzediğine, fakat onun bizzat aynısı olmayıp farklı bir bileşim ve başka bir karışım olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim bu hayatın mizacı hakkında şeriatlar ve peygamberin bildirimleri böyle gelmiştir. Bu cevherler, onların aynı olsa bile onlar kabirlerde diriltilen ve haşredilen şey-

ler olacaktır. Fakat bileşim ve mizaç, buraya yaraşmayan, o diyara layık araz ve özelliklerle farklılaşacaktır. Bununla birlikte göz, kulak, burun, ağız, iki el ve iki ayakta yaratılışın yetişkinliğiyle buradaki suret ile oradaki suret birdir. Fakat yine de farklılık açıktır. Bu bağlamda onun bir kısmının farkına varılır ve duyulur bir kısmı ise fark edilmez.

Ahiret hayatında yaratılış sureti, bu dünyadaki yaratılış suretine göre olunca, dikkat ettiğimiz şey anlaşılmamıştır. Hüküm farklı olduğuna göre mizacın da farklı olduğunu anladık. İşte bu duyu ve aklın nasibi arasındaki farktır.

Allah şöyle buyurur: 'O'nun ayetlerinden biri de gece ve gündüz uyumanızdır.' Burada uyanıklığı zikretmemiştir, hâlbuki o da, ayetlerden biridir. Allah, dünya halinde uyanıklığı değil, uykuyu zikretmiştir. Bu durum, uyanmanın ancak ölümde gerçekleşeceğini ve ölmediği sürece insanın sürekli uykuda olduğunu gösterir. Allah, böylece uyanıklık ve uykuda insanın gece ve gündüz uyuduğunu belirtmiştir. Bir rivayette şöyle denilir: 'İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar.'

Ayette '*gündüz*'[170] kelimesinin başına *b* harfinin ('bi'n-nehâr' şeklinde) gelmediğine dikkat etmiyor musunuz? Onun yerine bu ortaklıkla alışıla gelen uyanıklık halindeki uykuyu kastettiği tam olarak anlaşılsın diye, *gece* kelimesinin b'si ile yetinmiştir (bi'l-leyl). Böylece gündüz kelimesinden *b* harfinin düşürülmesi, ayet hakkında ortaya koyduğumuz yorumu güçlendiren bir kanıttır.

Uyku, uyurken insanın içinde bulunduğu haldir. Uyandığında ise şöyle der: 'Şöyle şöyle rüya gördüm.' Bu durum, ölünceye kadar dünya hayatında insanın sürekli uykuda olduğuna kanıttır. Hatta insan, Hz. Peygamber'in 'İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar' hadisinde ortaya koyduğumuz gibi uyurken ve uyanıklıkta uykudadır. Hz. Peygamber, dünya hayatmda insanları uyuyor olmakla nitelemiştir.

(Dünya Tabir Edilmesi Gereken Bir Rüya, Geçilmesi Gereken Bir Köprüdür)

Sıradan insanlar, genel olarak uyku diye isimlendirilen şeyin dışındaki uyumayı çoğunlukla bilmez. Hz. Peygamber ise dünya hayatında bulunduğu sürece insanın sürekli uykuda bulunduğuna dikkat çekmiş hatta bunu açıkça belirtmiştir. İnsan ahirette uyanır. Ölüm, ahiret halle-

rinin ilkidir. Böylece Allah, 'O'nun ayetlerinden biri de gece ve gündüz uykunuzdur' ayetiyle Peygamberini tasdik etmiştir. Gece uykusu, genelde bilinen uykudur. Gündüz uykusu ise, Hz. Peygamber'in açıklamış olduğu bu uykudur.

Bu nedenle Hz. Peygamber, dünyayı ibret (geçmek), geçilmesi gerekli bir köprü saymıştır. Başka bir ifadeyle, insanın uykusunda gördüğü rüya yorumlandığı gibi dünya da *tabir* edilmelidir. Uykuda görülen rüya, kendisi nedeniyle değil, başka bir şey için amaçlanmış ise, uyurken görülen suretten uyanıklık âleminde kastedilen o anlama geçilir. İnsanın dünyadaki hali de böyledir. O, dünya için amaçlanmış bir varlık değildir. Onun dünyada hal, söz ve fiil olarak gördüğü her şey, ahiret için amaçlanmıştır. Orada dünyada gördüğü şey, insana *tabir* edilir ve ortaya çıkarılır. Nitekim dünyada da uykuda gördüğü şey, uyandığında ortaya çıkar.

O halde dünya bir köprüdür, geçilir, imar edilmez. İnsan da, uykusunda gördüğü şey hakkında böyledir. Rüyada görülen şey *geçilir*, esas alınmaz. Çünkü insan uyandığında, görmüş olduğu şeylerden hiç birini bulamaz. Gördüğü şey, iyilik veya kötülük, bir yer, bina, yolculuk, iyi veya kötü haller olabilir. O halde insanın gördüğü şeyi arifin *tabir* etmesi gerekir. Tabir edince, ona 'senin rüyan falan falan şeye delalet eder' der.

Dünya hayatı da bir uykudur. İnsan, ölümle ahirete göçtüğünde, sahip olduğu veya duyumsadığı ev, aile ve mal gibi hiçbir şey onunla beraber göçmediği gibi uyandığında da uyurken rüyasında meydana gelmiş şeylerden hiç birini elinde bulamaz. Bu nedenle Allah, gece ve gündüz uykuda olduğumuzu; ahirette ise uyanık olacağımızı ve orada rüyanın tabir edileceğini bildirmiştir.

Allah'ın, basiretini nurlandırıp ölümden önce dünyada rüyasını tabir eden kimse kurtuluşa ermiş demektir. Böyle bir insan, dünyada bir rüya görüp sonra rüyasında uyandığını ve gördüğü şeyi uykusunda gördüğü bazı kimselere anlatan kimseye benzer. Şöyle der: 'Falan falan şeyi gördüm.' Anlattığı şahıs onun rüyasını o konudaki bilgisine göre yorumlar ve tabir eder. Uyandığında, rüyayı görürken ve onu tabir ettirirken sürekli uykuda olduğu kendisine görünür. En geçerli tabir budur.

Bu dünyada zeki akıllı kimselerin hali de böyledir. Söz konusu kimse, uykuda olsa bile, uyandığını görür. Farkına varmak için, uykusunda gördüğü rüyayı tabir eder ve en doğru yolu tutar. Ölümle uyandığında ise, rüyasından dolayı Allah'a hamd eder, uykusuyla sevinir ve rüyası onun için iyilik meydana getirir. Binaenaleyh Allah'ın bu ayette zikrettiği uyanıklık, uyku ve gece ve gündüz kelimeleriyle onları bize izafe etmesi, bu hakikate dayanır. Gündüzde Allah'ın ihsanını aramak ise, uykusunda uyanıp rüyasını tabir ettiğini gören kimse hakkındadır. Şu halde bu, dünya halidir.

Allah doğruyu bize ilham etsin!

İşte bu, *'işi yönetir, ayetleri tafsil eder'*[171] ayetindendir. Başka bir ifadeyle o, gece ve gündüz uykusu, Allah'ın ihsanını arama ayetlerinin ayrıntılaşmasıdır. Allah, onu *duyan,* yani anlayan bir kavme ayetler yapmıştır. Nitekim Allah şöyle buyurur: 'Duymadıkları halde duyduk diyenler gibi olmayın.' Burada Allah, (hakikati) Allah'tan anlamayı kastetmiştir. Onların hakkında şöyle der: *'Sağırdırlar.'* Hâlbuki onlar, duyarlar; *'dilsizdirler',* hâlbuki onlar konuşabilir; *'kördürler',* hâlbuki onlar görürler; *'düşünmezler.'*[172]

Böylece duymak, konuşmak ve görmek ile kastedilen şeye dikkatini çekmiş oldum.

Süvari tabakasının şeyler hakkındaki kaynakları, bu ayette belirttiğimiz tarzdadır. Biz bu kaynağı, yöntemlerini bildirip diğerlerinin karşısında mertebeleri belli olsun diye zikrettik. Onların sırları, (insanın hakikati), alışık olunan ve olunmayan ortaya konmuş ayetlerle ayakta durur: Âlemin nefislerine bakarlar, amaçları nedeniyle kendilerine yöneldikleri gayelerine mensup yönlere bakarlar, yöneldikleri şeylerde ilahi sınırlara bakarlar. Göz açıp kapatmak kadar bir an bile bu bakıştan gafil kalmazlar. Yaratılışlarının gerektirdiği gafletleri ise, onlar için gizlenmiş şeylerle ilgilidir. Onlar, kendilerinden istenilen şeyde uyanık, onlar için gizlenmiş şeyde habersizdir. Böylece gaflet hükmünün dışına çıkmazlar. Çünkü gaflet, insanın yaratılışındandır.

Bu grubun dışındakileri ise gaflet, kendilerinden istenilen şeylerden uzaklaştırmıştır. Yönelinen şey itaat ise, onu elde etmenin sırlarını inceleyip o şeye uygun ilahi emre ve onun üzerinde otoritesi bulunan ilahi isme bakarlar. Böylece ilahi emir, öğrenmek istedikleri ayeti onlara

açıklar. Ayet alışık olunan bir ayet ise, bu durum, gece ve gündüzün peş peşe gelmesi, bulutların amade kılınması gibi insanın ayet olduklarından haberdar olmadığı alışıldık ayetlerdir. Bu ayetlerden yoksun kaldıklarında ise, (ayet olduklarını anlarlar ve bulutlar söz konusu olduğunda söz gelişi) yağmur duasına çıkarlar ve o vakitte, bu doğal ayetlerin bağlamını ve kıymetini öğrenirler. Bunun yanı sıra, farkında olmadan 'ayet' içinde bulunduklarını anlarlar. Ayetler kendilerine gelip, söz gelişi yağmur yağdığında, tekrar eski gafletlerine dönerler.

Sıradan insanların hali, budur. Nitekim Allah, bu dünya hayatında öne alarak, onlar hakkında şöyle der: '*O sizi karada ve denizde yolculuk ettirendir. Gemide bulunduğunuzda ve onları güzel bir rüzgâr yüzdürdüğünde bununla sevinirler. Şiddetli bir rüzgâr esip her mekândan dalgalar onlara ulaştığında kendilerini kurtarması için Allah'a dua ederler*'.[173] '*Allah onları karaya çıkardığında ise bir anda haksız yere yeryüzünde taşkınlık yapmaya başlarlar.*'[174] Allah onlar hakkında şöyle der: '*Ey İnsanlar, taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir.*'[175] Onlar da, cehennemde şöyle der: '*Keşke döndürülseydik.*'[176] Allah şöyle buyurur: '*Döndürülselerdi yine aynı işi yaparlardı.*'[177] Nitekim gemide bulunan insanlar Allah'a ihlas ile dua ettikten sonra, tekrar şirk ve taşkınlıklarına dönmüştür.

Bu grup bu ayetlere baktığında, onları ilahi emirin rehberliğinde, ayetleri kendi bağlamlarında yorumlarlar. Ayetler alışık olunmayan bir ayet ise, onu hangi ismin talep ettiğine bakarlar: el-Kahhâr ve kardeşleri talep etmişse -ki bu durumda korku, zorlama ve tehdit ayetidir- onu nefislerine gönderirler; el-Latîf ismi ve kardeşleri talep etmişse -ki bu durumda da teşvik ayetidir- onu ruhlara gönderirler. Böylece o ayetlerden parıltılı bir ışık nefislere doğar ve bu sayede nefisler yaratanlarına yönelir. Başarı ve hidayetle rızıklanır, amellerden haz almak nimeti kendilerine verilir. Böylece nefisler, bu amelleri coşkuyla yerine getirir. Onları yerine getirirken tembellik giysilerinden soyunur, tembel insanlarla dostluk ve Allah'ın zikrinden alıkoyan gafillerin arkadaşlığı kendilerine çirkin görünür. Böylece toplum ve topluluğu küçük görür, yalnızlık ve tekliği tercih ederler.

Kadir gecesinin hakikatini bilmek, onun tespiti, sırrı ve anlamı bu ikinci tabakaya aittir. Bu gecede onlara özgü ilahi hükümler vardır. Kadir gecesi, onların zamandan olan payıdır. Allah, zamanın en şereflisini

onlara ihsan ettiğinde makamlarının ne kadar üstün olduğuna bakınız! Çünkü Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır. Bunun içinde Ramazan, Cuma, Aşure günü, Arefe günü ve Kadir gecesi bulunur. Allah adeta şöyle demiştir: 'Onun iyiliği seksen üç sene ve çeyrek yıl kat fazladır.' Çünkü Kadir Gecesi, seksen üç yıl ve dört aydır. Bu dört ay içinde Kadir gecesinin bulunduğu aylar olabilir. Böylece her gecede seksen dört kat daha fazla artar. Bu zamanda bulunan hayırlara bakınız ve bu zamanın hangi gruba tahsis edildiğine dikkat ediniz.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

On sekizinci kısım sona erdi, onu on dokuzuncu kısım takip edecektir.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ON DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Niyet Kutuplarının Bilinmesi, Onların Sırları, Usullerinin Niteliği, Niyet Sahipleri Denilmesinin Sebebi

Ruh beden için, niyetler ise amel içindir
Ameller niyetle hayat bulur, toprağın yağmurla canlanması gibi

Çiçekleri, ağaçları gürbüz bir halde görürsün
Ya da ağaçların bitirdiği meyveleri

Amellerimizden de böyle suretler çıkar
Çürük ve güzel kokular onlarındır.

Şeriat olmasaydı, misk onların kokusundan utanırdı
Benim düşüncem böyle hüküm verir

Çünkü yaratmanın dayanağını toplarım
Dolayısıyla fayda ve zarar arasında fark yoktur

Artık onun şeriatına sarıl, onunla bir mülk gibi nimetlen
Onlara suretler yerleşir, mutluluk üzerinde çiçek açan

Tıpkı hükümdarlar gibi; onları tahtlarında görürsün
Ya da gözün aşık olduğu gelinlere benzerler.

(Niyetler ve Ameller)

Hz. Peygamber'in bir hadiste şöyle buyurduğu bize bildirilmiştir: 'Ameller niyetlere göredir. Kişi için niyet ettiği vardır. Hicreti Allah'a ve peygamberine olan kişinin hicreti Allah'a ve peygamberinedir. Dünya için hicret eden ise, onu elde eder. Ya da bir kadın için hicret eden, onunla evlenir ve hicreti de hicret ettiği şeyedir.' Bu hadisi, Ömer b. el-Hattâb rivayet etmiştir.

Bilmelisin ki: Niyetleri gözetleyen özel bir halde ve özel bir nitelikte adamlar vardır. Allah izin verirse, onları ve hallerini zikredeceğim. Mükelleflerin bütün hareket ve duruşlarında ameller için niyet, toprağın bitirdiği şeyler için yağmur gibidir. Niyet, zatı yönünden tek, konusu - ki niyet edilen şey demektir- itibariyle farklıdır. Netice ise, niyete değil, niyetin ilgili olduğu şeye göredir. Çünkü niyetin payı, fiile yönelmek ya da onu terk etmektir. Bu fiilin güzel ya da çirkin, iyi veya kötü olması, niyetin ürünü değil, arızî bir durumdan kaynaklanır. Şâri', onu ayırt etmiş ve sorumlu insan (olarak) belirlemiştir. O halde, niyetin özellikle bu bakımdan herhangi bir etkisi yoktur.

Niyetin durumuna örnek olarak yağmuru verebiliriz. Onun işlevi, yağmak veya toprağa karışmaktır. Ölü toprağın onunla canlanması veya yağmur nedeniyle yoksul-biçarenin evinin yıkılması, yağmura ait bir durum değildir. Böylece yağmurla hoş kokulu çiçek ortaya çıktığı gibi güzel ve çirkin meyveler de toprağın mizacının iyi veya kötü olması veya tohumun iyi veya kütü olması yönünden ortaya çıkar. Allah şöyle buyurur: 'Tek bir su ile sulanır ve bir kısmı diğerlerinden daha üstün olur.' Başka bir ayette ise şöyle buyurur: *'Bunda düşünen bir toplum için ayetler vardır.'*[178] Bu noktada niyetin etkisi sadece yardımdır. Allah şöyle buyurur: *'Pek çok kişi onunla sapıtır, pek çoğu da doğru yolu bulur.'*[179] Kastedilen Kuran'da verilen örnektir. Su, farklı koku ve tatların ortaya çıkmasının sebebi olduğu gibi niyetler de iyi ve kötü amellerin sebebidir.

Kuran'ın herkes için hidayet olduğu malumdur. Fakat verilen örneği tevil ederek sapıtan sapıttığı gibi hidayet bulan da hidayete erer. Ama salt örnek oluşu yönünden verilen örneğin gerçeği değişmez. Eksiklik anlayışta meydana gelmiştir. İşte niyet de böyledir. Niyet, niyet konusuna ilişir. Söz konusu şeyin güzel veya çirkin olması niyete değil,

iyi veya çirkin hükmünü o şey hakkında veren kimseye aittir. Allah şöyle buyurur: 'Biz ona yolları gösterdik.' Yani, mutluluk ve bedbahtlık yolunu açıkladık. Sonra şöyle der: *'Ya şükreder ya da inkâr eder.'*[180] Bu da, sorumlu muhataba döner. Çünkü iyiliğe niyet, iyilik meydana getirdiği gibi kötülüğe niyet de kötülük meydana getirir. Şu halde insana gelen şey, iyisi veya kötüsüyle, mahalden gelir.

Allah şöyle buyurur: *'Yolu göstermek Allah'adır.'*[181] Yani, bunu kendi üzerime zorunlu kıldım. Allah adeta şöyle der: 'Hakkın mertebesine gerekli olan şey, mutluluğunuza ulaştıracak yolu size açıklamaktır ve kuşkusuz bunu da yaptım. Çünkü sizler, mutluluğa gidecek yolu ancak benim açıklamam ve bildirmemle öğrenebilirsiniz.

Bunun nedeni şudur: İlahi ilimde kulların mutluluk yollarının olduğu gibi bedbahtlık yollarının da belirli bir sebebe bağlı olduğu belirlenmiştir. Bedbahtlık, gerçekte, mutluluk yolundan ayrılmaktan ibarettir. Mutluluk yolu ise, Allah'a ve inanmamız zorunlu olan Allah katından gelen şeye inanmamız demektir. Âlem(dekiler), Allah'ın ilminde o yolun nasıl belirlendiğini bilmekten habersiz olduğu için onu bildirmek kelam sıfatıyla Allah'a kalmıştır. Bu nedenle peygamber gereklidir. Allah şöyle buyurur: *'Peygamber gönderinceye kadar azap edici değiliz.'*[182] Allah'a O'nun kendisine vacip kıldığından başka bir şeyi vacip kılamayız. Allah, *'yolu göstermek Allah'a düşer'*[183] ayetinde mutluluğa giden yolu bildirmeyi kendisine vacip kılmıştır. Bu bağlamda başka bir ayet, *'müminlere yardım etmek üzerimize borçtur'*,[184] *'Rabbin nefsi üzerine rahmeti yazmıştır'*[185] vb. ayetlerdir.

Gerçekte ise, Allah bunu kendisine değil, nispete vacip kılmıştır. Çünkü Allah, şerî vacibin tanımı nedeniyle, herhangi bir şeyin üzerine vacip olmasından münezzehtir. Öte yandan ezelde ilahi ilim, mutluluğumuzu sağlayacak yolu belirleyip ilim olması bakımından ilim tebliğ görevi taşımadığı; tebliğ ise kelamın niteliğinden kaynaklandığı için, ilmin belirlediği kulların mutluluğunu sağlayacak yolu bildirmek, el-Mütekellim nispetinde ortaya çıkmıştır. Böylece ilahi kelam, ilahi ilmin tercümanı olarak, bu konuda bilginin belirlediği şeyi açıklamıştır. O halde zorunluluk, nispet hakkındadır. Çünkü (Tanrı'nın nitelikleri), farklı farklı nispetlerdir. İrade, kudret ve benzeri diğer ilahi nispetler de böyledir.

(İsimler ve Zat)

İlahi isimlerin karşılıklı görüşmesini, konuşmasını ve münazara tarzında bu âlemin yaratılışı hakkında -ki âlem Allah'ın dışındaki her şey demektir- yardımlaşmalarını *Anka-i Muğrib* kitabında açıkladık. O kitaba 'ebedi yaratılış hakkında ezeli tartışma' adlı bir bölüm koyduk. Ayrıca, *İnşaü'd-Devair ve'l-Cedavil* adlı kitabımızda da bu konuyu ele aldık.

Nispetler bilgisi hakkında derin kavrayış sahibiysen, ilahi mertebeye ilahi zorunluluğun nasıl iliştiğini anlamışsın demektir. '*Takva sahipleri o gün Rahman'a getirilir*'[186] ayeti bu anlama gelir. Acaba, yanında oturan ve 'avucunun içinde' bulunan kimseler nasıl O'na götürülür ki? Ebû Yezid el-Bestami bir okuyucunun '*Takva sahipleri o gün Rahman'a getirilir*' ayetini okuduğunu duymuş, bunun üzerine gözyaşı minbere ulaşıncaya kadar ağlamıştır. Hatta bir rivayette minbere dökülünceye kadar gözünden kan damlamış, haykırmış ve şöyle demiştir: 'Hayret! Onunla oturan nasıl O'na götürülür?'

Bizim devrimiz geldiğinde, bize bunu sormuşlar, ben de şöyle yanıt verdim: Şaşılacak olan Ebû Yezid'in sözüdür. Şöyle ki: Takva sahibi el-Cabbâr ismiyle oturan kimsedir. O ismin saldırısından korkar. Rahman isminin ise, rahman olması yönünden saldırısı yoktur. er-Rahman, sadece yumuşaklık, lütûf, af ve mağfiret verebilir. Bu nedenle takva sahibi heybet ve haşmet veren el-Cabbâr isminden er-Rahman ismine götürülür. Çünkü el-Cabbar, takva sahibi oluşları yönünden dünyada takva sahiplerine eşlik eder.

Bütün ilahi isimler, bu yönteme göre değerlendirilir. Bir ismin hakikatini öğrenmek ve onun diğerinden farklılığını anlamak istediğinde, peygamberlerin dile getirdiği bütün isimleri böyle görürsün. Çünkü her ilahi ismin iki delaleti vardır: Birincisi ismin isimlendirilen delaleti; ikincisi ise, başka bir isimden farklı olmasını sağlayan kendi hakikatine delaleti.

Bu *adamların* niyeti bilmeyle ilgilenmelerinin nedeni, kelimeye bakmaları ve onu incelemeleridir. Kelimeyi inceleyince, harflerinin terimsel olarak anlamı gösteren bir yapının ortaya çıkması için birleştiklerini ve toplandıklarını öğrenmişlerdir. Konuşan o sözü söylediğinde,

duyanın anlama gücü, kelimenin taşıdığı anlamı kavrar, bu sayede fayda meydana gelir. Kelime, o nedenle dilde bu özel kullanımla bulunur.

Bu adamlar, himmetlerinin yüceliği nedeniyle nağmelerle sınırlı sema'yı kabul etmez. Onlar, sınırsız sema'yı kabul ederler. Çünkü sınırsız sema, onlarda ancak anlamları kavramayı meydana getirir. Söz konusu olan ilahi-semadır ve o, büyüklerin semaıdır.

Sınırlı sema ise, mensuplarına nağmelerin etki ettiği doğal sema'dır. Bir insan, sınırlı sema'da nağmelerle anlamı duyduğunu iddia eder ve şöyle diyebilir: Anlam olmasaydı, hareket etmezdim. Bu esnada, yani hareket ettiren sebepte doğanın hükmünün dışına çıktığını iddia edebilir. Bunu iddia eden şeyh taslaklarını ve bu yolun türedilerini gördük. Böyle bir iddianın sahibi dürüst değilse, yalancılığı hemen ortaya çıkar.

İddia sahibi sema meclisindeyken dikkatini ona ver! Söz Söyleyen (Kavvâl), doğal olarak mizacı harekete geçiren nağmeleri okumaya başlayıp haller hayvanî nefislere yayılınca buna bağlı olarak bedenler feleğin dönüşünün etkisiyle *dönerek* harekete geçer. Bu esnada devran (dönme), buradaki sema'nın doğal sema olduğunu gösteren şeylerden biridir. Çünkü insanın hakikati felekten oluşmuş değildir. Bilakis o, üflenilen ruhtandır ve bu ruh mekânsızdır. Dolayısıyla feleğin üzerindedir. İnsan ruhunun bedende döngüsel olan veya olmayan bir tahriki söz konusu değildir. Bu tahrik, doğa ve feleğin altında bulunan hayvanî ruha aittir.

Ne kendi yaratılışının ve ne de seni hareket ettiren şeyin cahili olma!

Şöyle deriz: (Kendisini doğanın harekete geçirmediğini) İddia eden insan, harekete başlayıp hal onu tutar ve dönmeye başlar veya dönmeksizin arkaya doğru düşer. Bu durumda kendisi ve içinde bulunduğu meclise dair bilincini yitirmiştir. Halinden ayrılıp bilincine döndüğünde ise, kendisini hareket ettiren şeyin ne olduğunu sor. Şöyle diyecektir:

-'Söz Söyleyen şöyle şöyle dedi, ben de onun sözlerinden şunu şunu anladım ve o mana beni hareket ettirdi.'

Bunun üzerine ona de ki: 'Seni hareket ettiren şey nağmenin güzelliğidir. Anlamak ise, dolaylı olarak meydana gelmiştir. Dolayısıyla do-

ğa, hayvanî yönünü hükmü altına almıştır. Nağmenin sana tesirinde deveyle aranda bir fark yoktur.

Böyle bir ifade, ona çok ağır ve çetin gelir ve sana der ki: 'Sen ne beni ve ne de beni hareket ettiren şeyi anladın.'

Bu cevap karşısında bir müddet sus. Çünkü böyle bir iddia sahibi, gaflet tarafından istila edilmiştir. Sonra onunla bu anlamın verisi hakkında konuşmaya başla ve ona de ki: 'Allah'ın sözü ne güzeldir!'

Allah'ın kitabından onu gazelhanın sesiyle harekete geçiren o anlamı içeren bir ayet oku ve iyice anlamasını sağla. Anlayınca, o da seninle ayet hakkında konuşmaya başlar. Bu esnada, herhangi bir hal veya hareket veya kendinden geçme o kişiye ulaşmaz. Fakat ayeti beğenir ve şöyle der: 'Bu ayet, Allah'ı bilmek hakkında yüce bir anlam taşır.' Bu iddiasındaki tutarsızlığı ne kadar şiddetlidir!

Bunun üzerine ona şöyle de: Kardeşim! Söz Söyleyen (Kavvâl), güzel nağmeleriyle şiirini okumaya başladığında, sema'da seni harekete geçiren şeyin bizzat bu anlam olduğunu bana söylemiştin. Peki, hangi anlam nedeniyle o hal sana nüfûz etmişti? Bu anlam en yüce ve en doğru söz olan Hakkın kelamıyla sana okuduğum ayette var. Fakat onu beğenme ve anlamana rağmen hareket ettiğini görmedim. Dün gece sema'da ise, Allah'ın buyurduğu gibi şeytanın dokunup çarptığı biriydin. Anlayışın seni doğal sema'dan perdelemiştir. Şu halde, sema ederken senin için gerçekleşen şey kendini bilmemendir. Anlama ile hareketi ayırt edemeyen kimsenin kurtuluşa ereceği nasıl umulur ki?

Anlamaktan kaynaklanan sema, ilahi sema'dır. İnsana böyle bir hal gelir ve gelen varid, getirdiği özet bilgi nedeniyle güçlü olur. Böyle bir varidin bedendeki nihai etkisi, onu yatırmak ve duyularından habersiz kılmaktır. Bu durumda, ister büyük ister küçük adamlardan olsun, herhangi bir şekilde kişiden hareket ortaya çıkmaz. İşte bu, Hak'tan gelen güçlü-varidin hükmüdür. Aynı zamanda ilahi varidi doğal varidden ayıran şey de budur. Çünkü doğal varidin hareketi, daha önce belirttiğimiz gibi, dönme (devran etmek), kendinden geçmek ve deliler gibi çarpılmaktır.

İlahi varid, zikredeceğim bir nedenden dolayı bedeni (döndürmek yerine) yatırır. Şöyle ki: İnsan, topraktan yaratılmıştır. Allah şöyle buyurur: *'Sizi topraktan yarattık ve ona döndüreceğiz ve tekrar ondan çıkara-*

cağız.'[187] İnsanda bütün unsurlar bulunsa bile, en önemli unsur topraktır. Allah toprak hakkında şöyle der. '*İsa'nın Allah katındaki yaratılışı Âdem'in yaratılışı gibidir. Allah, onu topraktan yaratmıştır.*'[188] İnsan, otururken ve ayakta dururken, büyük ölçüde kendisinden meydana geldiği en büyük aslından uzaklaşır. Çünkü insanın oturması, kalkması ve eğilmesi ayrıntıdır. İnsana Hak kaynaklı varid geldiğinde ise, ilahi varidin ayakta tutma özelliği vardır. Bu özellik insanda bedeni yönünden geçici olarak bulunur. Bedeni yöneten ruhu, onu ayakta tutan ve oturtandır.

İlahi varidin getirdiği bilgileri algılarken insanın yönetici ruhu bedeni yönetmekten uzaklaşırsa, bedenin ayakta durmasını ve oturmasını sağlayan bir şey kalmaz, beden aslına döner. Bu durum, döşekte olsa bile, yatmak diye ifade edilen toprağa yapışmaktır. Çünkü döşek, insanın toprağa ulaşmasını engeller. İnsanın ruhu bu algılayıştan ayrılıp varid rabbine döndüğünde, ruh tekrar bedeni yönetmeye döner. Böylece onu ayağa kaldırır. İşte vahiy alırken peygamberlerin sırtüstü yatmalarının nedeni budur.

Hiçbir peygamberin vahiy esnasında devran ettiği (döndüğü) duyulmamıştır. Hâlbuki vahiyde vasıta -ki melektir- da bulunur. Peki vasıtalar ortadan kalktığında varidin durumu nedir? Duyulardan uzaklaşmak kesinlikle gerçekleşmediği gibi bulunduğu hali de başkalaşmaz. Çünkü ilahi varid, ruhsal vasıtaların kalkmasıyla insanın bütününe nüfûz eder, ondaki her organ, hatta latif veya yoğun her bölünmez parça bu ilahi varidden payını alır. İnsan bunu açıkça hissetmez ve onun hali hiç değişmez. Yemek yiyorsa, yediği halde kalır; bir şey içiyorsa veya konuşuyorsa, o halde kalır. Çünkü varid geneldir. '*Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir*'[189] ayeti buna işaret eder. Bu vakitte yemek veya içmek veya konuşmak veya oynamak gibi herhangi bir halde bulunan kimse, bulunduğu o halde kalır.

Bu yüce grup, doğal varidler ile ruhsal ve ilahi varidler arasındaki varlığın farkı görüp karıştırmanın ise kendi kendine *Allah adamı* olduğunu iddia edenlere ilişen bir durum olduğunu gözleyince, onları bilgisizlik ve karıştırmayla nitelenmekten yüz çevirmişlerdir. Çünkü o, doğal varlığın mahallidir. Böylece himmetleri niyetlerle ilgilenmeye yükselmiştir. Çünkü Allah, onların hakkında şöyle buyurur: '*Sadece Allah'a*

ibadet etmekle emrolundular.'[190] İhlas, niyet demektir. Bu nedenle Allah ihlaslı olanlar (*muhlisîn*) demekle yetinmeyip O'nun için ihlaslı olanlar diyerek sınırlamıştır. İhlas, *istihlas* kelimesinden gelir. İnsan, niyetini şeytan karşısında da halis yapıp *ihlaslı* diye isimlendirilebilir. Bu durumda, onun amelinde Allah'a ait bir şey yoktur. Bazen insan, Allah'a koştuğu ortaklar için ihlaslı olabilir, bazen Allah için ihlaslı olur. Bu nedenle Allah şöyle buyurur: 'Dini O'na tahsis ederler', başkasına veya ortaklık hükmüne tahsis etmezler.

Bu grubun adamları, amelleri kabulde, mutluluklara ulaşmada ve Allah için yapmaları istenilen amellerde ilahi talebe uymada, kendilerini asılla ilgilenmeye vermişlerdir. Bu asıl, *niyet* diye ifade edilir. Niyetle çokça ilgilendikleri için de, niyete nispet edilmişlerdir. Onlar, bizzat amellerinin istenilmediğini anlamışlardır. Ameller, onlarla amaçlanan şey için istenilir ki, o da, ameldeki niyettir. Amelde niyet, kelimedeki anlama benzer. Çünkü kelime, özü gereği istenilen bir şey değil, içerdiği şey nedeniyle istenilendir.

Kardeşim! Bu adamların bakışının ne kadar ince olduğuna dikkat et. Bu hal, tasavvuf yolunda 'nefis muhasebesi' diye isimlendirilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Hesaba çekilmeden önce, nefislerinizi hesaba çekiniz.'

Bu adamlardan iki kişiyle İşbiliyye'de karşılaştım: Ebû Abdullah b. Mücahid ve Ebû Abdullah b. Kassûm. Makamları buydu ve onlar, niyet adamlarının kutuplarındandı.

O ikisine ve bu makamın adamlarına uyarak ve de emrine bağlanmanın farz olduğu Hz. Peygamberin 'nefislerinizi hesaba çekiniz' anlamındaki emrine bağlanarak, bu makamda (nefsimizi hesaba çekmeye) koyulduk. Bizim şeyhlerimiz, konuştukları ve yaptıkları işlerden dolayı nefislerini hesaba çeker ve onu bir deftere yazarlardı. Yatsı namazı geçip evlerine kapandıklarında ise, nefislerini hesaba çekerler, defterlerini getirir, gün boyunca kendilerinden ortaya çıkan söz ve amellere bakar, her amelin karşısına hak ettiği şeyi koyarlardı. Amel bağışlanmayı dilemeyi gerektiriyorsa, bağışlanma isterler, tövbeyi gerektiriyorsa tövbe ederler, şükür etmeyi hak etmişse şükrederlerdi. Böylece o gün yaptıkları bütün amelleri karşılaştırır ve sonra uyurlardı.

Biz ise, bu noktada düşüncelerimizi de kaydetmeyi ekledik. Böylece söz ve fiillerimize ilave olarak nefislerimizin bize söylediği ve düşündüğü şeyleri de yazıyor, nefsimi yatsıdan sonra onlar gibi hesaba çekiyordum. Defteri getirip nefse gelen ve nefsin içinden konuştuğu bütün düşünceleri; bunlardan duyuya gözüken söz ve fiilleri, bu düşünce ve konuşmada nefsin niyetlendiği her şeyi değerlendiriyordum. Böylece, gereksiz şeylerle ilgili düşünce ve ilgiler azalmış, sadece gerekenler kalmıştır.

Bu bölümün ve niyetle ilgilenmenin faydası budur. Tasavvuf yolunda bahsi geçen konudan (niyetlerin gözetilmesi) daha çok ihmal edilen başka bir şey yoktur. Çünkü bu, nefesleri kontrol etmeye dönen bir durumdur. Nefesleri kontrol etmek ise, çetin bir iştir.

(Yunus Kalbi ya da İkinci Doğum)

Bu grubun esaslarını ve niyetle ilgilenmelerinin nedenini, bu ilgilenmenin onlar için dinî bir emir olduğunu, bu meselede onlara ait sır ve ilimleri belirttikten sonra, onların makamlarını ve sahip oldukları sırları öğrenmelisin:

Söz konusu grup, Yunus'un kalbi üzerindedir. Çünkü Yunus, '*Öfkelenerek gittiğinde*' Allah'ın kendisine rahmetinin genişliği hakkındaki taahhüdü nedeniyle darlık vermeyeceğini zannetmişti. Rahman isminden kaynaklanan bu ilahi genişliğin başkası hakkında olup söz konusu kişinin ümmetinin o genişliğe ulaşacağını düşünmemiş, onu kendisine sınırlamıştı. Öfke, kalbin karanlığıdır. Bu karanlık, mertebesinin yüceliği nedeniyle, dışına da etki etmiştir. Bu nedenle Yunus, Allah'ın dilediği süre balığın karnının karanlığında bırakılmış, Allah onun dikkatini anasının karnında bir cenin iken kendisini kimin yönettiğine çekmek istemiştir. Ayrıca dikkatini şuna da çekti: O mekânda, onun kızması veya ona kızılması düşünülebilir mi? Böyle bir şey olamaz, çünkü orada Allah'ın korumasındaydı ve Rabbinden başkasını bilmiyordu. Böylece kendisine söz ile değil, fiil vasıtasıyla öğretmek için Yunus'u balığın karnında bu hale döndürdü.

'*Karanlıklar içerisinde 'Senden başka ilah yoktur' diye nida etti.*'[191] Bu ifade, bu tevhidde ümmeti adına mazeret belirtmektir. Yani, Allah'ım sen, dilediğini yapar ve rahmetini dilediğine yayarsın. '*Seni tenzih ede-*

rim. Ben zalimlerden oldum.'[192] Zalim, *zaleme* (karanlık oldu) kelimesinden türemiştir. Yani, benim karanlığım kendime dönmüştür, yoksa sen beni karanlığa atmış değilsin. İçimde olan şey, dışıma nüfûz etmiş, ışık içime geçmiş ve derûnum aydınlanmış, öfkenin karanlığı kaybolmuş, tevhidin nuru ona yayılmış ve rahmet nüfûz etmiştir. Böylece bu nur, öfkenin karanlığı gibi, onun dışına nüfûz etmiştir.

'*Rabbi duasını kabul etti ve onu sıkıntıdan kurtardı*'[193]. Balık, 'selim fıtrat üzere doğmuş olarak' onu karnından çıkarttı. Yunus'un dışında Âdemoğullarından hiç kimse, iki kez doğmadı. Yunus ise, tıpkı bir çocuk gibi zayıf olarak (balığın karnından) dışarı çıktı. Nitekim Allah '*hasta idi*'[194] buyurdu. Allah, onu kabak yapraklarıyla sarmaladı. Kabak yaprağı yayvandı ve üzerine sinek konmasını engelliyordu. Çünkü çocuk, zayıflığı nedeniyle, sinekleri kendisinden uzaklaştıramaz. Bu nedenle Allah, Yunus'u yapraklarının yayvanlığı nedeniyle sineklerin yaklaşamayacağı bir bitkiyle örttü. Kabağın yaprağı, yumuşaklıkta bütün diğer bitkilerden farklı olarak, pamuğa benzer. Diğer bitkiler ise, serttir. Böylece, Allah Yunus'u yeniden inşa etti. Bu grup Yunus'a gelen şeyin bâtınında bulunan bir nitelikten ve amacından dolayı kendisine geldiğini gördüklerinde, kendilerini niyetlerini ve hareketlerindeki amacı saflaştırmaya vermişlerdir. Böylece, sadece Allah'ın niyet etmelerini ve amaç edinmelerini emrettiği şeyleri amaç ve niyet edinirler. İşte bu, Allah ehlinin yapabildiği şeyin zirvesidir.

Allah adamları içinde bu grup azdır. Çünkü o, son derece dar bir makamdır ve sahibi sürekli *huzura* (bilinç hali) muhtaçtır. Bu makamda bulunanların en büyüğü, Ebû Bekir'di. Bu nedenle Hz. Ömer, Yemâme savaşında şöyle demiştir: 'Gördüm ki, Allah Ebû Bekir'in gönlünü savaşmak için açmış ve onun haklı olduğunu anladım.' Çünkü Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in sürekli içiyle ilgilendiğini biliyordu.

Bu makam sahibinin zâhirinde bir hareket meydana geldiğinde, bu hareket sadece *illin*'den meydana gelir ki, bu durumun gerçekleşmesi zordur. Bu nedenle makamları anlayan Ehl-i Kitap'tan kimseler 'Allah'ın peygamberi şöyle şöyle söylüyor' denildiğinde ya da bunu duyduklarında, şöyle derlerdi: 'Bu ancak *illin*'den ortaya çıkacak bir sözdür.' Başka bir ifadeyle o, yaratılmışın sözü değil, ilahi kelamdır. İlmin ne

güzel olduğuna, bu grubun hangi makamda bulunduğuna ve hangi ilkeye sarıldığına bakınız!

Allah bizi de onlardan etsin!

Söz konusu grubun amellerinin büyük kısmı, *bâtın*dadır. Bu grup içinden seyahat edenlerin meskenleri, vadiler ve mağaralar; şehirlerdeki meskenleri ise, Allah'ın kullarından başkalarının yaptığı binalardır. Onlar, taş üstüne taş koymazlar. Nitekim Hz. Peygamber de, Rabbine göçünceye kadar, kendisi için ev yapmamıştır.

Bunun nedeni, onların dünyayı büyük bir nehir üzerine konulmuş ahşap bir köprü saymalarıdır. Onlar, bu köprüde yürür, ondan geçerler. Siz hiç ahşap köprü üzerinde ev yapanı gördünüz mü? Hayır! Yemin olsun ki, görülmemiştir. Bilhassa, yağmurların yağacağını, nehrin gelen akıntılarla büyüyeceğini ve köprülerin yıkılacağını bilen kimse, o köprüde ev yapmaz. Köprü üzerinde ev yapan bir insan telef olur.

Allah dünyayı imar edenlerin basiretlerini açıp dünyanın bir köprü olduğunu görseler ve üzerine bu köprünün kurulduğu nehrin büyük bir tehlike teşkil ettiğini anlasalardı, onun üzerine yaptıkları güçlü sarayları kesinlikle inşa etmezlerdi. Onlar, dünyanın büyük ve hızla akan bir nehir üzerinde kurulmuş ahşap bir köprü olduğunu görecekleri gözlere sahip değildir. Onlar, Allah'ın kendisine vahyettiği 'dünya bir köprüdür' ifadesini bilen peygamberin sözünü duymalarını sağlayacak bir kulağa sahip değillerdir. Dolayısıyla amel edecekleri bir imanları olmadığı gibi görüş ve keşfe de sahip değillerdir. Onlar, haklarında Allah'ın şöyle söylediği kimselere benzer: *'Onlar fitne olmayacağını sanmış, böylece kör ve sağır olmuşlardır. Sonra Allah tövbelerini kabul etmiştir.'*[195] Sağırlık, 'Dünya bir köprüdür' gibi şeyleri söyleyen peygamberi dinlemede söz konusudur. Allah tövbelerini kabul etmiştir. Yani, artık nefislerinizi dünyayı imar etmek ve ona dalmakla meşgul etmeyiniz. Hz. Peygamber sözünü bitirir bitirmez, Müslüman ve Mümin olmalarıyla birlikte büyük kısmı körlük ve sağırlıklarına geri döner. Bunun üzerine Allah, peygamberine şunu bildirmiştir: *'Sonra kör ve sağır olmuşlardır.'*[196] Yani, tövbeden sonra büyük bir kısmı, kör ve sağır olmuştur. Başka bir ifadeyle, peygamberin sözü onlara fayda vermemiştir.

Dostum! Dünyanın bakî olduğunu var saysaydık, nesil nesil ondan göçtüğümüzü görür müydük?

Bu grubun hallerinden biri de, kalplerini gözetmektir. Onların sırları, nefislerini bilme yönünden Allah'a bağlanmıştır. Onlar, gündüz gafillerle bir araya gelmez. Geceleyin hareket ederler ve gaybı düşünürler. Onlara hakim olan şey, *hüzün* halidir. Çünkü kalpten hüzün gittiğinde, kalp harap olur. Arif, tatlı ve bal yerken muhakkik acı yemiş yer. Muhakkik, Allah'ın kendisini sorumlu tuttuğu şükür ile ilgilendiği için, bu dünyada olduğu sürece hiçbir nimetten zevk alamaz.

Bu grup içinden Ömer el-Firkavî ile Düneysir şehrinde, Abdullah es-Semmâd ile de Fas şehrinde karşılaştım. Onlara göre arifler, haşhaş ile sevinir ve keyiflenen, aklı olmayan çocuklar gibidir: Onların karşısında müritler ne olabilir ki? Ya sıradan insanlar nasıldır? Onların tevhidde derin bir zevkleri vardır. Onlar, hitapta şifahi konuşmanın sahibidir ve nefyi ispattan önce getirirler. Çünkü tenzih, onların işidir. Nitekim 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesinde de nefy (olumsuzlama, Lâ) ispattan öncedir. Bu lafız, 'peygamber ve nebilerin getirmiş olduğu en üstün kelimedir.' Onların tevhidleri, oluş ve akıl kaynaklıdır. Onlar, herhangi bir şeyde *hüve*'den (hüviyet, o) değillerdir. Sürekli olarak ve bütün fiillerde, *tam huzur* sahibidirler. Hayat ve canlandırmanın bilgisi, onlara tahsis edilmiştir. Yed-i beyza (beyaz el), onlara aittir. Canlılar hakkında başkalarının bilmediklerini bilirler. Özellikle de, kendisinden meydana geldiği aslına yakınlığı nedeniyle, karnı üzerinde yürüyen hayvanları bilirler.

Çünkü aslından uzaklaşan her canlı, uzaklaşması ölçüsünde, aslına dair bilgisini kaybeder. Ayağa kalkamayan ve güçsüzlüğü ve zayıflığı nedeniyle uzanan hastayı görmez misin? Bu hal, onun aslına dönüşüdür. Bu halde hastayı rabbine muhtaç, yoksul, zayıf ve hal ve sözüyle ihtiyacını ifade eden biri olarak gözlemlersin. Bunun nedeni, kendisine yaklaştığında, aslının hastayı hükmü altına almasıdır. Allah şöyle buyurur: *'Sizi zayıflıktan yarattım.'*[197] Başka bir ayette ise, *'İnsan zayıf yaratılmıştır'*[198] buyurur. Kişi, ayağa kalkıp aslından uzaklaştığında ise, firavunlaşır, zorbalaşır kendisi adına güç iddia edip 'ben' der. Hâlbuki (Allah ehli olan) *adam,* hastalık ve zayıflıktan yattığındaki hali gibi, ayakta ve sağlıklı iken de Allah ile beraber olabilen kimsedir ki, bu çetin bir iştir.

Onlar, kendi niyetlerini olduğu gibi kendileriyle beraber olanların davranışlarını niyetler bakımından araştırmada son derece titizdir. Söz

konusu niyetlerle amellerine yönelir ve amelleri ihlaslı olsun diye niyetlerini titizlikle araştırmaları nedeniyle niyetlere nispet edilirler. Onlar, amellerini başka şeylerden arındırırlar. Bu nedenle kendilerine niyet sahipleri denildiği gibi başka özellikleri nedeniyle *Melâmî* ve *Sûfîler* de denilir. Onlar *hacis*'i, himmeti, azmi, iradeyi ve kastı bilir. Bütün bunlar niyetten önce gelen hallerdir. Niyet ise, fiil başladığında insandan meydana gelen şeydir. Bu anlamda niyet, ilahi şeriatta dikkate alınan şeydir. Bu nedenle onlar niyeti araştırır. Niyet, ihlasın ilgili olduğu şeydir.

Üstadımız, imam Sehl b. Abdullah bu konuda uzmandı. Üstad, *nakru'l-hatır* (kalbe gelen ilk düşünce) meselesine dikkat çeken kimseydi ve şöyle derdi: 'Niyet, bu ilk düşüncedir.' Ayrıca o, himmetin, azmin, iradenin ve kastın meydana gelişindeki ilk sebeptir. Sehl bu görüşte idi. Bize göre de bu görüş doğrudur.

'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

OTUZDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Nefesler Menzilini Araştırıp Bu Bölümde Allah'ın İzniyle Zikredeceğim Durumları Gören Kimsenin Bilinmesi

Nefesler ile özdeşleşen Rahman'dır
Onun istiva ettiği Arş, insandır

Dışa doğru yönelip onu talep ettiğinde
Ona ait olan Amâ'dır, ihsan da ona aittir

Onun makamı A'raf'ın içidir, orada oturur
Yardımcılar ve hamiler onu ziyaret eder

Araştırırsan, geceden ona ait kısım, son üçte birdir
Dış varlıktan ona ait olan ise, insandır

Zâhiri parıldarsa dersin ki: Kuran (toplayan)
Ya da bâtını parıldar, bu kez Furkan (ayıran) dersin

Allah onda her güzelliği toplamıştır
O, noksansız yetkinliktir.

(İdrâkler ve Bilinenler)

Allah sana Ruhu'l-kuds ile yardım etsin, bilmelisin ki: Bilinenler, kendileri nedeniyle farklı olduğu gibi bilinenlerin algılanmasını sağlayan idrakler de tıpkı bilinenler gibi farklıdır. Fakat bu farklılık, idrak (araçları) oluşları yönünden değil, zatları ve kendileri yönündendir. Bununla birlikte, bu konu akılcılar arasında görüş ayrılığının bulunduğu bir meseledir. Allah, bilinebilecek her hakikat için, gerçek olarak değil, âdet üzere özel bir idrak, başka bir ifadeyle idrak yeri ve aracı yaratmıştır. Bu idrak araçlarıyla algılanan şeyleri algılayanı ise, tek bir hakikat yapmıştır.

İdrâk edenler altıdır: Duyma, görme, koklama, dokunma, tatma ve düşünme. Aklın dışında bunların hepsinin şeyleri idrak etmesi zorunludur (zorunlu bilgi verir). Fakat âdet üzere irtibatlı oldukları şeyleri algılamada yanılmazlar. Akılcılardan bir grup, bu konuda yanılmış ve sürçmeyi duyuya nispet etmiştir. Hâlbuki gerçek böyle değildir. Hata, hüküm verene aittir.

Akıl akledilirleri iki kısımda algılar: Bir kısmı, diğer idrak türleri gibi zorunlu, bir kısmı ise zorunlu değildir, bilakis bilmede altı araca muhtaç olduğu kısımdır. Bu altı aracın beşi, zikredilen beş duyu, diğeri ise, *müfekkire gücü*dür. Bilinen her şey, ancak bu idrak araçlarının biriyle algılanabilir.

'Bir grup duyuların idraki hakkında yanılmış ve yanılmayı duyulara nispet etmiştir' dedik. Bu yanılmanın nedeni, şudur: Onlar, kendilerini sahile doğru götüren bir gemide iken, sahilin de geminin yüzmesiyle hareket ettiğini görürler. Göz, onlara gerçekte olmayan ve asla bilinmeyen bir veri sağlamıştır. Onlar, zorunlu olarak sahilin mekânından ayrılmadığını bildikleri gibi öte yandan gözlemledikleri hareketi de inkâr edemezler. Aynı şekilde, şeker ve bal yiyip tatlı olduğu halde onun acı olduğunu görmeleri de bu durum gibidir. Böylece zorunlu olarak tat-

ma duyusunun yanıldığını anlamışlar ve (kendilerine göre) doğru olmayan şeyden yüz çevirmişlerdir.

Bize göre iş, böyle değildir. Eksiklik ve yanılma, duyulardan değil, hüküm verenden -ki o akıldır- meydana gelir. Çünkü duyuların algısı, hakikatleri bunu verdiğinde, zorunludur. Akıl da, zorunlu olarak idrak ettiği şeyde yanılmaz. Duyular veya fikir vasıtasıyla idrak ettiği şeyde yanılabilir. O halde duyu, asla yanılmaz ve idraki zorunludur.

(Verilen örnekte) Duyu, hiç kuşkusuz bir hareketlenme görmüş veya tatma örneğinde bir acılık tatmıştır. Göz, bizzat sahilin hareket ettiğini görmüş, tatma duyusu ise, tatlı olan şeyi acı olarak algılamıştır. Ardından akıl gelmiş, sahilin hareket ettiğine ve şekerin acı olduğuna hükmetmiştir. Başka bir akıl gelmiş, o da şunu iddia etmiştir: 'Safra suyu, tatma gücünün mahalline yerleşmiş, tatlıyı acı algılatmıştır. Bu safra, tatma gücüyle şekerin arasına girmiştir. O halde, tatma duyusu gerçekte safranın acılığını tatmıştır.' Kuşkusuz iki akıl, duyunun acılığı tattığında görüş birliğine varmış, ancak neyin idrak edildiği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Böylece yanılanın duyu değil, akıl olduğu ortaya çıkmıştır. O halde, yanılma gerçekte tanığa (duyulara) değil, her zaman (tanığın söylediğini yorumlayan ve hüküm veren) *hâkime* nispet edilebilir.

Bana göre bu meselede onların iddia ettiğine aykırı-başka bir durum daha vardır. Şöyle ki: Tatlı veya yenilen diğer şeylerdeki tatlılık, yenilen şeyde değildir. Bunun nedeni, araştırdığında vardığımız görüşün doğruluğunu öğreneceğin bir durumdur. Aynı şey, diğer idrak araçlarındaki hüküm için de geçerlidir. Âdette akıl duyu üzerinde hüküm verdiği gibi aklın üzerinde hüküm veren ve aklın verisini kullanan başka bir idrak aracı bulunsaydı, hiç kuşkusuz, aklın zorunlu saydığı işlerde bu hüküm veren akıl yanılır ve şöyle derdi: 'Akıl kendisi için zorunlu işlerde yanılmıştır.'

Bu durum ortaya çıkıp Allah'ın idrakler ile idrak edenleri nasıl sıraladığı, bu irtibâtın doğal bir ilişki olduğunu öğrendikten sonra, bilmelisin ki: Allah'ın bilgileri algılamada kendileri için âdeti aştığı kulları vardır. Allah, bütün güçlerle algılanan akledilir ve duyulur şeyleri bazı kullarına özellikle görme gücüyle, başka birine ise duyma gücüyle algılatır. Ardından vurmak, hareket ve durağanlık gibi kuvvetlere aykırı şeyleri

idrak etmeyi de böyle yapmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah iki eliyle omuzlarımın arasına vurdu, parmaklarının serinliğini göğsümde hissettim ve öncekilerin ve sonrakilerin bilgisini öğrendim.' Böylece bu ilme, akledilir ve duyulur yaratılmışın idrak ettiği her şey girmiştir. Bu ilim, duyusal veya manevi bir güçten olmaksızın mevcuttur. Bu nedenle şöyle dedik: 'Burada bu güçlerden farklı başka bir sebep vardır ki onun sayesinde bilinenler algılanır.'

'Bilgiler bazen alışıldık güçlerinden başka güçlerle algılanır' dedik. Böylece feraset sahibinden dolayı, idrak araçlarının idrak ettikleri şeylerle ilişkisi hakkında 'âdet' hükmünü verdik. Feraset sahibi bir şahsa bakar ve ona ait şeyleri veya içine gelen düşünceyi veya yaptığı işi öğrenir. Zecir vb. ilimlerde de böyledir.

Bütün bunları, Allah ehli peygamber ve velilerin alışık olunandan başka bir yolla idrak ettikleri bilgilerde kendilerine nispet etmek istediğimiz şeylere ısındırmak için zikrettik. Onlar, bu bilgilere ulaştıklarında, kendisiyle bilinenleri idrak ettikleri niteliğe nispet edilir ve şöyle derler: 'Falanca, *nazar* (bakış) sahibidir.' Yani, bütün bilgileri nazar etmekle (bakmakla) idrak etmiştir. Bunu Hz. Peygamber karşısında tecrübe ettim. 'Falanca *duyma* sahibidir, falanca *tatma* sahibidir, nefes ve nefesler sahibidir, yani *koklama* sahibidir, falanca *dokunma* sahibidir, falanca *anlam* sahibidir' denilir. Bu sonuncusu, diğerlerinden farklıdır. Bilakis o, âdet üzere, 'sahih düşünce sahibi' denilmesine benzer. İnsanların bir kısmına *nazar*, kendisine verilenlerin ölçüsünde, son gücüne ulaşıncaya kadar verilmiştir. Artık, onda süreklilik kazanırsa, nazar (bakmak), onun için âdet olmuştur (diğer doğal güçlerinin yerini almıştır). Çünkü âdet, dönmek anlamındaki 'avdet' kelimesinden türetilmiştir. Başka bir ifadeyle, her bakışta ya da koklamada aynı sonuç kendisine döner. Bundan başka bir şey olmaz.

İlahi isimlerin de böyle olduğunu ve her ilahi ismin özel bir hakikat verdiğini, her ilahi ismin gücünde bütün isimlerin verdiği anlam bulunduğunu da bilmelisin. Allah şöyle buyurur: *'De ki: ister Allah veya Rahman diyerek dua edin, hangisiyle dua ederseniz (edin) en güzel isimler O'na aittir.'*[199] İnsan hangi ismini zikrederse zikretsin, en güzel isimler O'na aittir. Bunun nedeni, isimlendirilenin birliğidir, bunu bilmelisin!

İnsanların bir kısmına Allah ismi tahsis edilmiştir. Bu kısmın bilgileri, ilahidir; bir kısmına, Rahman ismi tahsis edilmiştir, bu kısmın bilgileri ise, Rahmanidir. Nitekim kevnî güçler söz konusu olduğunda da, ilahi isimlerdeki farklılık gibi, bazı insanların bilgileri için 'nazari', bazı insanların bilgileri ise, semi'dir (duyma kaynaklı) denilir. Bu isimlendirmeye göre bir kısmının bilgileri *nazar* (bakma, gözleme), bir kısmınınki de *duyma* ve nefes âlemindendir. Burada da durum aynıdır. Böylece, Allah isminin kendisine tahsis edildiği grubun ilahi konulardaki bilgileri, kendisinde bu bilginin açılmasını sağlayan ilahi (Allah) isme nispet edilir. Bütün isimlerin hakikatleri bu isme girer.

Şunu da bilmelisin ki: Bu bölümde bu belirli şahsa tahsis edilen ilahi isim, er-Rahman ismi, ona tahsis edilen ve kendisine nispet edildiği güç ise koklama gücüdür. Bu güç, kokular, onlar ise nefeslerle ilgilidir. Dolayısıyla o, kuvvetlere nispet edilmede, nefesler âleminden; isimler mertebesinde ise, Rahmanîlerdendir.

İster Zeyd ister Ömer olsun, bu noktada belirlenmiş bu şahsın bilgisi, Rahmanîdir. Kitap veya Sünnette er-Rahman ismine nispet edilen her iş, bu şahsa da nispet edilir. Çünkü bu isim, ona yardım edendir. Başka herhangi bir ilahi ismin onun üzerindeki otoritesi, hangi türde olursa olsun, er-Rahman ismi vasıtasıyla olabilir.

Bu nedenle şöyle deriz: Allah, çeşitli yerlerde rahmetini gazabında ve intikamında gizlemiştir. Örnek olarak, hastalıkla sıkıntı çekerken, Allah'ın günahlarını silmekle hastaya merhamet etmesini verebiliriz. Sıkıntıdaki merhamet budur. Öldürmek veya vurmak gibi bir cezayı yerine getirirken Allah'ın kendisinden intikam aldığı kimse de böyledir. Bu da, gizli rahmet barındıran görünüşteki bir azaptır. Bu sayede kişiden ahiret hayatındaki sorumluluk düşer. İnsan, dünyada el-Mün'im ismi sayesinde nimet içindedir, hâlbuki nimette Allah'ın azabı gizlidir. Bu durumda insan, ahiret hayatında veya tövbe vaktinde, azap nimette gizli olduğu için acı çekeceği bir şeyle nimetlenmektedir.

İnsan tövbe edip keyif aldığı yasakları düşündüğünde ve incelediğinde, hali hazırdaki bu keyifler kendisine azap olarak döner. Hâlbuki tövbeden önce, zihninde canlandırırken onlarla son derece keyiflenmekteydi. Rahmeti azabında, azabı rahmetinde, nimeti külfetinde, külfeti

nimetinde gizli olan Allah münezzehtir! Her ne olursa olsun, gizlenmiş olan şey, görünen varlığın ruhudur.

Bu şahsın bilgisi, Rahmanî '*Rahman Arş üzerine istiva etti*'[200] ayetine göre er-Rahman Arş'a istiva ettiği için, bu şahsın himmeti Arş kaynaklı olmuştur. Arş, Rahman'a ait olduğu gibi, bu marifet için de himmet, onun yerleşmesi için bir mahal haline gelir ve 'himmeti Arşîdir (Arş kaynaklıdır)' denilir. Bu şahsın makamı, Araf'ın içidir. Araf, mutluluk ve bedbahtlık ehli arasındaki surdur. Araf'ın adamları vardır ki, onlar daha sonra zikredilecektir. Onlar, Ebû Yezid ve benzeri kişiler gibi, herhangi bir niteliğin sınırlamadığı kimselerdir. Onun makamı, Araf'ın içi olmuştur. Çünkü onun bilgisi Rahman, himmeti ise Arşî kaynaklıdır. Arş ise, Rahman'ın istiva ettiği yerdir. Araf'ın içinde rahmet olduğu gibi dışında azap vardır.

Bu şahıs, isyankâr, kâfir ve diğerleriyle birlikte bütün yaratıklara karşı merhametlidir. Allah, bu makamın efendisine -ki Hz. Muhammed'dir- Ri'l, Zekvan ve Usayye kabilelerine beddua edip 'falan ve falancayı sana havale ediyorum' deyip o kavimden bazı kimseleri zikrettiğinde, şöyle demiştir: 'Allah seni, söven veya lanetleyen biri olarak değil, rahmet olarak göndermiştir.' Böylece Hz. Peygamber, onlara beddua ve lanet etmekten ve de sevmeyecekleri işlerden men edilmiş, Allah onun hakkında şu ayeti indirmiştir: '*Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.*'[201] Böylece, Hz. Peygamber bütün âleme genel olmuştur. Başka bir ifadeyle, onlara merhamet edesin ve beddua değil, dua edesin diye seni gönderdim. Böylece 'Allah onların lanetini versin' ayetinin karşılığı, 'Allah onların tövbesini kabul etsin ve onlara hidayet etsin' olur. Nitekim Hz. Peygamber'i taşladıklarında şöyle demiştir: 'Allah'ım! Kavmime hidayet et, çünkü onlar bilmiyor.' Burada Ehl-i kitabın dışında kendisini yalanlayanları ve Ehl-i kitabın taklitçilerini kastetmektedir.

Bu nedenle bu makam sahibi şahıs hakkında şöyle dedik: 'İsyankâr ve kâfirlere merhametlidir.' Söz konusu şahıs hüküm verdiğinde ve hukuki cezaları yerine getirdiğinde veya bir cezayı yerine getirmede tanıklık görevi olduğunda, tanıklığı ya da cezayı söz konusu kişiye karşı intikam niyetiyle değil, sadece rahmet yönünden ve ceza uygulanan kişi ve tanıklık yaptığı kimse hakkında er-Rahman isminden yerine getirir. Bedbahtlık talebini ise, bu ismin makamı gerektirmez, dolayısıyla şah-

sın hali, onu vermez. Allah, İbrahim kıssasında şöyle der: '*Ben sana er-Rahman'dan bir azabın temas edeceğinden korkarım.*'[202]

Makamı ve marifeti bu olup, er-Rahman isminin kendisine baktığı kimse, istiva etmenin Arş'a nispetiyle mekânın Amâ'ya nispeti arasındaki sırrı zevk yoluyla müşahede eder. Acaba bu ikisi aynı tarzda mıdır, farklı mıdır? Amâ ile *istiva* arasında Hakka ait celal ve lütûf özelliklerini bilir. Çünkü Allah, Amâ'da idi ve Arş yoktu ki, ona istiva etmek özelliğiyle nitelensin. Sonra Allah, Arş'ı yaratmış ve er-Rahman ismiyle onun üzerine yerleşmiştir. Arş'ın kendisiyle Amâ'dan ayrıştığı bir tanımı olduğu gibi -ki Amâ er-Rab ismine aittir- Amâ'nın da kendisiyle Arş'tan farklılaştığı bir tanımı vardır. O halde, bir nitelikten diğerine intikal ve geçiş gereklidir.

Allah'ın Amâ ve Arş arasındaki özelliği neydi? Ya da, onların arasında hangi nispetle zuhur etmişti? Çünkü onlardan her biri, tanım ve hakikati itibariyle yekdiğerinden ayrıldığı gibi, dilde bilinen ve üstünde ve altında hava bulunan Amâ -ki altında ve üstünde bulunan havanın taşıdığı *ince bulut* demektir-, üstünde ve altında hava bulunmayan Amâ'dan ayrılmıştır. Şu halde söz konusu olan, taşınmayan Amâ'dır. Böylece duyan kişi, Rab için bir mekân sayılan Amâ'nın taşınmayan Amâ olduğunu öğrenir. Sonra şu ayet gelir. '*Acaba onlar Allah'ın kendilerine bulutlar içinde gelmesini mi bekler.*'[203] Acaba bu bulutlar söz konusu Amâ'ya mı döner? Bu durumda Amâ Arş'ı taşıyan, Arş ise Rahman'ın istivâ yeri olur. Kıyamet, Amâ ve Arş'ı birleştirir. Yoksa Amâ, altında ve üstünde hava olan bilinen bulut mudur? İşte bu makam sahibine bütün bunların bilgisi verilmiştir.

(Rabbin Arş'tan Yakın Göğe İnmesi)

Bu makam sahibine bu türden ilahi ilimlerden er-Rahman ismiyle Rabbin yakın göğe inişinin bilgisi verilir. Acaba söz konusu iniş, Arştan mı, yoksa Amâ'dan mıdır? Çünkü Amâ, er-Rab isminden sorulduğunda zikredilmiştir. Hz. Peygamber'e şöyle sorulmuş: 'Âlemi yaratmazdan önce Rabbimiz neredeydi.' Şöyle cevap vermiştir: 'Altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'da idi'. Burada gizli zikredilen isim, 'Rabbimiz' idi. Başka bir hadiste ise, 'Rabbimiz göğe iner' buyurmuştur. Bu durum, Rabbin yakın göğe bu Amâ'dan indiğini gösterir. Nitekim Arş üzerinde istiva etmesi de bu Amâ'dandır.

O halde Rabbin yakın göğe nispeti, Arş'a nispeti gibidir ve arada hiçbir fark yoktur. Rabbin yakın göğe inişinde, Arş farklı olmadığı gibi, Arş'a ve yakın göğe inişinde de Amâ farklı değildir. Hz. Peygamber, bu yakın göğe indiğinde Allah'ın şöyle söyleyeceğini bildirmiştir: 'Tövbekâr yok mu, tövbesini kabul edeyim? Bağışlanmak isteyen var mı, ona mağfiret edeyim. Bir şey isteyen var mı, ona vereyim. Dua eden var mı, ona karşılık vereyim.' Bütün bunlar, Rabbin rahmet ve lutfu yönündendir. İşte bu, Arş üzerinde istiva eden er-Rahman isminin hakikatidir. Bu nitelik, Rab ismiyle birlikte yakın göğe inmiştir. Şu halde söz konusu olan durum, isimlendirilenin bir olması yönünden, her ilahi ismin bütün ilahi isimlerin hükmünü içermesi hakkında daha önce belirttiğimiz hususdur.

Bu makam sahibi, Rabbin göğe inişinden er-Rahman ismine özgü şeyleri öğrenir. Nitekim Rab 'tövbekâr var mı, bağışlanmak isteyen var mı' buyurmuştu. Çünkü er-Rahman ismi, hiç kuşkusuz, bunu söylemeyi gerektirir. Bu bilgi, bu makam sahibinin bu inişten araçsız öğrendiği paydır. Ayrıca o, rabbin Amâ'dan göğe Rahman ismi vasıtasıyla indiğini bilir. Çünkü Rab, isminin bu makam sahibi üzerinde bir otoritesi yoktur. Çünkü otorite, belirttiğimiz gibi, er-Rahman ismine aittir. Şu halde Rab veya başka bir isimden ancak Rahman ismi vasıtasıyla bir durum öğrenilebilir. Böylelikle, bu esnada er-Rahman'ın bildirmesiyle, Hakkın Amâ'dan göğe inişiyle neyi amaçladığını öğrenir. Onun bilgisi bu şekildedir.

Bu makam sahibinin er-Rahman ismi vasıtasıyla öğrendiklerinden biri de, 'Beni, yerim ve göğüm sığdıramadı, mümin kulumun kalbi sığdırdı' anlamındaki kutsi hadisin bilgisidir. Burada ifade, genişlik ve kullukta iyelik zamiriyle (benim kulum) gelmiştir. O halde müminin kalbi, Allah'tan ancak 'benim' ifadesinin verdiği kadarını almıştır. Bu ifade, iki ilim içerir. Birincisi, Allah'ın mümin kuluna olan inayetinin bilgisidir. Kul o bilgiyi zatı ile er-Rahman isminden alır. Diğeri ise, 'benim' zamiriyle tamlama sırrının bilgisidir. Kul, bu bilgiyi er-Rahman isminin ifade etmesiyle Allah'tan alır. Böylece genişliğin, insanın üzerinde yaratılmış olduğu suret anlamına geldiğini öğrenir.

Adeta Allah şöyle der. 'Benim bütün isimlerim, ancak insanın yaratılışında ortaya çıkmıştır.' Allah şöyle buyurmuştur: '*Allah Âdem'e bütün*

isimleri öğretti.'[204] Yani, bütün varlıkların kendilerinden meydana geldiği ilahi isimleri öğretmiştir. Hâlbuki bu isimler meleklere verilmemiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yaratmıştır.' Gerçi bize göre buradaki zamir Âdem'e yönelik olarak yorumlanabilir. Böyle bir yorum, bazı akılcıların görüşünü reddetmeyi de içerir. Zamir Allah'a da dönebilir. Çünkü insan, bütün ilahi isimlerle ahlâklanır.

Böylece, mümin kulun kalbinin ilahi surete göre yaratıldığı için bu genişliği kabul ettiğini öğrendin. Nitekim bir ayna, kendisine bakan kişinin suretini kabul eder. Aynadan başka, cilasız ve duru olmayan cisimler o sureti kabul etmez. Bu özellik, şeffaf olduğu için göğe, parlak olmadığı için yere ait olmamıştır. Çünkü insanın yaratılışı felek hareketlerinden -ki onlar insanın babasıdır- ve o hareketi kabul eden unsurlardan -ki onlar insanın anasıdır- olsa bile, insan Hak yönünden anne ve babalarında bulunmayan bir duruma sahiptir. Söz konusu özellik sayesinde Hakkın celalini sığdırabilmiştir. Bu özellik, babası -ki göktür- veya annesi -ki yerdir- veya her ikisi yönünden insana ait olsaydı, gök ve yer kendilerinden meydana gelen şeye (insana) göre Hakkı sığdırmada öncelikli olurdu. Allah şöyle buyurur: '*Göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür. Fakat insanların çoğu bilmez.*'[205] Burada, cisimsel yaratılış değil, *mana* bakımından yaratılış kastedilir. O halde insana, gök ve yerin yoksun kaldığı bu genişliği kendisine veren bir özellik tahsis edilmiştir. Söz konusu genişlik, Allah'tan gelen başka bir durum yönünden insana verilmiştir ki, bu durum sayesinde insan gök ve yerden üstün olmuştur.

Âlemdeki her birey, (bir yönüyle başkasından üstün -bir yönüyle ise- daha alt derecede bulunur). Allah'ın dışındaki her şeyin özelliği olan yoksunluk ve eksikliğin gereğiyle, âlemdeki herkes kendisinden üstün olan kimseden (bir yönüyle) üstündür. Çünkü insan bu genişlikle süslenip yer ve göğe karşı büyüklendiğinde şu ayet gelmiştir: 'Göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür'. Gök ve yer, bu ayetle insana karşı üstünlük taslayınca, 'Beni yerim ve göğüm sığdıramadı, kulumun kalbi sığdırdı' ifadesi gelmiştir. Böylece bu bilgi, o kuruntu ve övünmeyi her ikisinden gidermiş, hepsi rablerine muhtaç olmuş, övünmelerinden ve kendilerinden perdelenmişlerdir.

Allah şöyle buyurur: '*Fakat insanların çoğu bilmez.*' Bu ayet, bazı insanların bunu bildiğini gösterir. Aramızdan onu bilenler, kendisine ait olan ve kendisiyle özdeşleştiği er-Rahman ismiyle onu bilir: 'Haberdar olarak onu sor.' Allah, yer ve göğe karşı üstün olmasını sağlayan bilgiyle övündüğünde insana merhamet etti. Buradan insan er-Rahman isminden ancak böbürlenme hastalığının ilacı olacak kadarı göründüğünü anlar. Çünkü bu kulun yerden ve gökten üstün olmasını sağlayan söz konusu özellik er-Rahman ismindendi, fakat onu bu kula bolca vermemişti.

İnsan şunu diyemez: Bu durum insanın âlemin bir sureti oluşuna yönelik bir suçlamadır. Bilakis insan, gerçekte toplayıcı bir surettir. Onda bir şekilde gökten, bir şekilde yerden ve -bütün yönlerden olmaksızın- bir şekilde her şeyden bir özellik bulunur. Çünkü insan, gerçekte yaratılmışlardan biridir. İnsan hakkında şöyle denilemez: İnsan göktür, yerdir ve Arş'tır. Bunun yerine şu denilebilir: İnsan, bir yönden göğe, şu yönden yere, şu yönden Arş'a, şu yönden ateş unsuruna, şu yönden hava unsuruna, suya toprağa ve âlemdeki her şeye benzer. Bu itibarla insan, bir nüsha olmuştur. Göğe *gök* denildiği gibi ona da *insan* denilmiştir.

Bu makam sahibinin bilgilerinden biri de, Kuran'ın kur'an (toplayıcı) olarak değil, furkan (ayırıcı) olarak inmesidir. Bu insan onu toplayıcı olarak bilirse, bu bilgi, er-Rahman isminden değildir. Bu durumda er-Rahman ismi, içermiş olduğu başka bir ilahi isimden kuran'ı ona aktarmıştır. Kuran 'mübarek bir gecede -ki o gece kadir gecesidir- inmiştir.' Kuran, inişiyle şeylerin ölçü ve miktarlarını bildirmiş, onların karşısında kendi değerini tanıtmıştır. Nitekim Rab de, gecenin son üçte birlik bölümünde yakın göğe iner.

O halde gece, Hak ve sıfatı için zamansal iniş mahallidir. Bu sıfat, kuran'dır (toplamak). Böylece, Rabbin inişinde gecenin kalan üçte biri Hz. Muhammed'in ve bu insan türünün gaybı olmuştur. Gayb, *örtmek* demek olduğu gibi gece de *örtmek* demektir. Gecenin bu kalan kısmı, *üçte bir* diye isimlendirilir. Çünkü bu insan, yaratılışı ezeli diyarda sürekli kalacaktır. İlk iki üçte bir ise, diğer üçte bir veya gecenin diğer kısmıyla kaybolmuştur. Hak ise, bu kısımda inmiştir, bu nedenle onun kalması zorunlu olmuştur.

O, kendisini asla sabahın takip etmeyeceği gecedir, bu nedenle gitmez. Fakat bir halden başka bir hale ve bir diyardan başka bir diyara intikal edebilir. Nitekim gece de, güneşin önünde bir mekândan başka bir mekâna intikal eder. Gece, varlığı kaybolmasın diye, güneşin önünden kaçar. Çünkü ışık, karanlıkla zıttır ve çelişir. Şu var ki ışığın otoritesi daha güçlüdür. Işık, karanlıktan kaçar, karanlık ise, ışıktan kaçmaz. İntikal eden sadece nurdur. Böylece karanlık, ışığın varlığının bulunmadığı yerde ortaya çıkar. Hakkın nur (ışık) adıyla isimlendirildiğini, hâlbuki karanlık ile isimlendirilmediğini görmez misin? Çünkü ışık, varlık; karanlık, yokluktur. Karanlık, ışığa baskın gelemez, baskın olan ışıktır. Tıpkı bunun gibi, yaratılmışlar da, Hakka baskın gelemez: Galip olan, Haktır. Böylece Allah, kendisini *en-Nur* diye isimlendirmiştir.

Gök gider: O, gecenin ilk üçte biridir. Yeryüzü de gider: O, gecenin ikinci üçte biridir. İnsan ise, ahiret hayatında sonsuza dek ebedi olarak kalır: İnsan, gecenin kalan üçte biridir. İnsan bu iki *ebeveyn*den, başka bir anlatımla, gök ve yerden doğan çocuktur. Böylece Kuran, gecenin son üçte birindeki *mübarek* gecede inmiştir. Dolayısıyla Kur'an, insan-ı kâmildir. Böylece Kuran'da her hikmetli iş *ayırt* edilir. İnsan beka özelliğiyle de anne babasından farklılaşır. *'Güvenilir Ruh onu senin (Hz. Muhammed) kalbine indirmiştir.'*[206] Burada kastedilen, Hz. Muhammed'dir.

Şâri'nin veled-i zina hakkında ne söylediğini görmez misin: Veled-i zina, üçlünün en kötüsüdür. Evlilikten doğan çocuk ise, özellikle bu yönden, üçün en hayırlısıdır. Çünkü kendisinden çocuğun yaratıldığı kadın ve erkeğe ait su, dışarı çıkmak istemiştir. Bu su, çocuğun kendisinden oluştuğu sudur ve çocuk, üçüncü şeydir (ebeveyn ile birlikte). Su dışarı çıkmak isteyince, çıkmak için ebeveyni birleşmeye tahrik etmiştir. Bu tahrik, dinen hoşnut olunmayan tarzda ise, (bu birleşme) *zina* diye isimlendirilir. Bu nedenle zina hakkında *üçün en kötüsü* denilmiştir. Yani o, kendilerine kötü isminin verilmesini sağlayan hareketin ismidir. Şâri, onu üç üçte bir yapmıştır. Anne-baba ilk iki üçte bir, çocuk ise üçüncü üçte birdir.

Allah geceyi de *üç bölüme* ayırmıştır: İlk iki üçte bir gitmiş -ki onlar gök ve yerdir-, diğer üçte bir kalmıştır; o da insandır. Rahman'ın sureti, onda zuhur etmiş, Kuran o bölümde inmiştir. Gök ve yer *gece* diye

isimlendirilmiştir. Bunun nedeni, karanlığın o ikisinde özü gereği bulunmasıdır. Aydınlanma ise, güneş ve benzeri gibi, onlardan farklı olarak aydınlık cisimlerden meydana gelir. Güneş kaybolduğunda, yer ve gök karanlıkta kalır.

İşte, ey kardeşim! Daha önce bilmediğin bir takım bilgileri öğrendin. Bunlar, nefesler menzili ile özdeşleşmiş bu şahsın ilimleridir. Bu şahsın idrak ettiği her şey, koklama gücüyle kokulardan algılanır. Onlardan bir grupla İşbiliyye'de, Mekke'de ve Beyt-i Makdis'te görüştük. Bu konuda şifahen değil, hal diliyle sohbet ettik. Görme özelliğine sahip başka bir grupla ise gözle sohbet ettik. Soru soruyor ve cevap alıyordum, bana soru soruluyor ve sadece bakışla cevap veriyordum. Aramızda bilinen bir konuşma veya bakışla anlaşılan herhangi bir terim (jest ve mimik) yoktu. Fakat ona baktığımda, benden öğrenmek istediği her şeyi anladığım gibi o da bana baktığında ondan öğrenmek istediğimiz her şeyi anlamıştı. Böylece onun bana bakması bir soru veya cevap olduğu gibi benim ona bakmam da bir soru ya da cevap olmaktaydı. Böylelikle, konuşma olmaksızın, aramızda pek çok bilgiler meydana gelmiştir.

Bu şahsın bilgisinin bir kısmı hakkında bu kadar açıklama yeterlidir. Çünkü onun bilgileri, kuşatamayacağımız kadar çoktur. Zikrettiğimiz şeylerden herhangi bir şey öğrenmek isteyen kimse, 'Amâ'da idi (fi Amâ)' ile '*Rahman Arş üzerinde istiva etti (ala)*'[207] ifadeleri arasındaki farkı öğrenmelidir. İkinci ifadede Allah, gökte (fi's-sema), gecede (fi'l-leyl) ifadelerinde olduğu gibi, *fi* (içinde) edatını kullanmamıştır.

Belirttiğimiz bütün bu meselelerde, cemu'l-cem' (birliğin birliği) makamı, cem' (birliği) makamı, tefrika (ayrım) makamı, mertebelerin ayrışması makamının bilgisi sana açıklanmış olur.

'Allah hakkı söyler doğru yola ulaştırır.'

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

Nefesler Menziline Ulaşmış Şahsın Bilinmesi ve Ölümünden Sonraki Sırları:

Kul o kişidir ki yaşarkenki hali
Bedenin ve (hayvanî) ruhun ölümünden sonraki halidir

Kul o kişidir ki, perde halindeki durumu
Yeryüzünün Güneşten (Yûhu'dan) aydınlanması gibi aydınlıktır.

Ölüm halinin kendisine eşlik eden bir iddiası yoktur
Hayatın ise, açıkça dile getirilen iddiası vardır

Bir grup hakkında; bir grup hakkında ise
Bu iddia ima ve işaretle bulunur.

Ona söylediğimizi anladıysan, onunla kalkarsın
Eksiklik ve tercihten münezzeh bir ölçüt olarak

Hakikatlerinin tezkiye ettiği kimse olursun
Artık kötü söylemeye ve kınamaya yol yoktur

Dediğimizi anlamazsan, sorgu diyarına
Ferahlamamış bir gönülle gelmiş olursun

(İman ve Keşif)

Allah sana Ruhu'l-kuds ile yardım etsin! Nefesler menziline ulaşmış bu şahsın kim olduğunu bilmelisin. Onun ölümden sonraki hali, diğer ölülerin hallerinden farklıdır. Öncelikle, geçen bölümde ortaya koyduğumuz şekilde, Allah ehlinin Allah'tan ilimleri aldıkları kaynakları zikredeceğiz, onların sonuçlarını ve bu kaynakların zatlarındaki etkilerini belirteceğiz. Şöyle deriz:

Kardeşim! Bilmelisin ki: Keşiften alınmış Allah ehlinin bilgisi, imanın formunda eşittir. Allah ehlinin keşfi, imanın bütün kabullerine dayanır. Çünkü iman, bütünüyle doğrudur ve onu bildiren Hz. Peygamber, iman edilecek şeyleri doğru bir keşiften bildirmiştir. Allah'ı bilenlerin zatları ise, Allah'a dair bilgiyi kendisinden aldıkları şeyin -o şey her ne olursa olsun- niteliğine sahiptir.

Bilmelisin ki: Sıfatlar, iki türdür: Nefsi sıfatlar, manevi sıfatlar. Manevi sıfatlar, niteliği oldukları zattan kaldırıldıklarında, onlarla nitelenmiş zatın ortadan kalkmadığı sıfatlardır. Nefsi sıfatlar ise, kaldırıldıklarında, onlarla nitelenen zatın da ortadan kalktığı ve ne dış varlıkta ne de akılda varlığının kalmadığı niteliklerdir. Bir şeyin, zatına ilave bir şey olmayan nefsi sıfatlarından her biri, sıfatların birbirlerinden ayrışmasını sağlayan bir anlama sahiptir. Çünkü nitelenenin zatı, iki veya daha fazla nefsî sıfattan (nitelik) meydana gelmiş olabilir. O halde nefsi sıfatlar, zatî tanımlardır.

Burada kapalı bir kapı vardır. O kapıyı açsaydık, akılları gideren ve bilinene güveni yok edecek şeyler ortaya çıkardı. Belki de bu konuda iş, İlk Sebebin bizzat mümkünlerin özelliklerinden biri olmasına döner. Sebebi şartlının varlığında şart sayıp, şartı ortadan kaldırdığında hiç kuşkusuz, şartlı da ortadan kalktığı halde, bunun tersi gerekmez. Bu durum süreklidir ve tersi doğru değildir. Biz bu meseleyi, anahtarını bulup açacak kimse için kapalı bıraktık.

Durum, bize ve her akıllıya göre böyle olunca, sıfatların kendi başlarına var olmayan anlamlar olduğunu öğrenmişsin. Onlar, ancak nitelenenin varlığında ortaya çıkar. Nefsî sıfatlar da, bir takım manalardır. Onlar, nitelenenin aynıdır. Manalar ise, kendi başlarına var olamaz. Nefsi sıfatlar, nitelenenin aynı nasıl olabilir ki? Böylece bir şey, kendisiyle nitelenip hakikati gereği kendi başına bilfiil var olamayan bir şey-

den kendi başına bilfiil var olan haline gelirdi. Çünkü nitelenen her şey, kendi nefsi sıfatlarının toplamıdır. Sıfatlar ise, kendi başlarına var olamaz. Öyleyse, burada onları birleştiren ve ortaya çıkaran bir zat vardır.

Böylece, düşünceleri yönünden akıl sahiplerinin bilgisinin neye vardığını öğrenmen için çok önemli bir meseleye dikkatini çektim. Düşünce doğru bilgiyi vermediği gibi düşünceleri yönünden akıl sahiplerinin de onu ortaya koyamadıkları belli olmuştur. Doğru bilgi, Allah'ın bilenin kalbine attığı şeydir. Başka bir ifadeyle o, melek, peygamber, veli, mümin gibi Allah'ın dilediği kullarına tahsis ettiği ilahi bir nurdur. Keşfi olmayanın bilgisi de yoktur.

Bu nedenle peygamberler ve ilahi bildirim, akılların imkansız saydığı şeyleri getirmiştir. Akıllar, o bilgileri kabul edebilmek için, bazı meselelerde tevile, hiçbir şekilde tevili kabul etmeyen konularda ise teslime ve acizliği itirafa mecbur kalmıştır. Bu gibi ifadelerde söylenebilecek nihai şey şudur: Bu ayetin bizim akıllarımızın ulaşamadığı, sadece Allah'ın bildiği bir yorumu vardır. Bütün bu teviller, bir bilgi değil, peygamberliğin getirmiş olduğu herhangi bir şeyi reddetmesin diye, nefsi ısındırma faaliyetinden ibarettir. İşte, akıllı müminin hali budur. Mümin olmayan ise, bunlardan hiç birini kabul etmez.

Kuşkusuz akılların imkansız saydığı pek çok haber gelmiştir. Onların bir kısmı, yüce mertebe, bir kısmı ise hakikatler ve zatların değişmesi hakkındadır. Bu bağlamda, Allah'ın Kitabında ve peygamberinin dilinde kendisini nitelediği iman edilmesi gerekli ve zâhiri anlamıyla aklın kabul edemeyip uzak bir teville tevil ederse kabul edebileceği meseleler vardır. Bu durumda kişi, habere değil, kendi teviline inanmış demektir. Bu tevili yapan mümin için ise, peygamberde olduğu gibi ilahi bir keşif gerçekleşmemiştir ki, Hakkın bu haberde neyi kastettiğini anlayabilsin. Bu meyanda, Allah kendisini zaman ve mekân içinde bulunmakla nitelemiş, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün peygamberler de O'nu böyle nitelemişlerdir. Onların hepsi, bu konuda tek bir dile sahiptir. Çünkü bütün peygamberler, tek il'den (ilahi kat, mertebe) konuşur.

(Metafizik bahiste aklı esas alan) Düşünce sahibi akılcıların Allah hakkındaki görüşleri, düşünceleri ölçüsünde farklılaşmıştır. İmandan soyut olarak, akılla ibadet edilen Tanrı, adeta bu aklın düşüncesinin vermiş olduğu hükme göre ortaya konulmuş bir Tanrı, hatta tam da

odur. Böylece her akıl sahibine göre, onun hakikati farklılaşmış, akıllar karşı karşıya gelmiş, akılcı her bir grup diğerini Allah'ı bilmemekle suçlamıştır. Akılcılar tevil yapan Müslüman akılcılardan olduklarında ise, bu kez her grup, diğerini tekfir etmiştir.

Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerde ise, Allah'a nispet ettikleri niteliklerde herhangi bir görüş ayrılığı aktarılmamıştır. Bilakis onların hepsi, bu konuda tek dile sahiptir. Bütün Peygamberlerin getirmiş olduğu kitaplar, Allah hakkında aynı dille konuşur. Onlardan iki kişi bile, herhangi bir görüş ayrılığına düşmemiş, aralarındaki uzun zamana ve bir araya gelmeyişe rağmen, birbirlerini tasdik etmişlerdir. Akıl sahipleri ise, aralarındaki bölünmeler nedeniyle, hiçbir zaman bir uzlaşıya varamamışlardır.

Peygamberlere basiret üzere inanan mümin ve Müslümanlar, nefislerini tevile daldırmadan, onların getirdiği şeyleri kabul eden kimseler iki kısma ayrılır: Birincisi, iman etmiş ve teslim olmuş bir adamdır. Tevil edilebilecek konulardaki bilgiyi, ölünceye kadar Allah'a havale etmiştir. İkinci kısım ise, hükümlerin ayrıntılarından bildikleriyle amel edip peygamber ve kitapların getirmiş olduğu her şeye inanmış bir adamdır. Allah, onun basiretini açmış, peygamberi, resulü ve ihsanına mazhar olanlara yaptığı gibi onu işinde basiret sahibi yapmıştır. Bu insan (teorik konulara dalmadan hükümleri ve ibadetleri uygulayan kimse) keşfetmiş, görmüş ve basiret üzere Allah'a dua etmiştir. Nitekim Allah, peygamberi hakkında şöyle bildirmiştir: *'Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a çağırıyoruz.'*[208] İşte onlar, peygamber veya nebi olmasalar bile, Allah'ı bilen ariflerdir. Onlar, Rablerini ve O'nun katından gelen şeyleri bilmede açık bir delil üzeredirler.

Gelmek, gitmek, şeylere tecelli etmek, sınırlar, perdeler, yüz, göz, gözler, iki el, razı olmak, kerih görmek, kızmak, sevinmek, neşelenmek vb. gibi Kitap ve Sünnette geçen sahih rivayetlerde Allah kendisini yaratılmışların nitelikleriyle nitelemiştir. Tevil etmeden onlara inananın ve inancının dayattığı bir teville kabul eden mümin akılcıların kabul ettiği bu gibi haberler sayılamayacak kadar çoktur.

Burada, müminin mertebesinin ne kadar yüce, keşif ehlinin mertebesinin ne kadar büyük olduğuna dikkat ediniz! Ben, iman ve keşif ehlini kendilerine tahsis edilmiş ilahi ilimde peygamber ve nebilere kattım.

Çünkü âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, para veya mal miras bırakmaz, onlar, bilgiyi miras bırakır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Biz peygamberler topluluğu, miras bırakmayız. Bizim miras bıraktığımız şey, sadakadır.' Bu dünyalık herhangi bir şeye sahip olan kimse, onu Allah'a yakın gördüğü kimselere sadaka vermelidir. Çünkü Allah'a yakınlık, gerçek nesep bağıdır. Ya da dünyalık karşısında zahit davranır ve insan, peygamberlere katılmak isterse, miras olarak geride herhangi bir şey bırakmaz, kimseyi vâris yapmaz. Bu makamdan bize çok büyük nasip vermiş, Allah'a hamd olsun!

İşte bu, Allah'ın nitelikleri hakkında O'ndan gelen şeylerin bir kısmıdır.

Hakikatlerin değişmesine (kalbu'l-hakâik) gelince, akıl sahipleri, böyle bir şeyin olamayacağı hususunda görüş birliği içindedir. Salt fikir ve teorik akıl gücü yönünden (gerçeği anlamada) eksik olan aklın delili, -ki iman ve (peygamberin bildirdiği) haberleri kabul etmesi yönünden eksik değildir, çünkü peygamberden ve Allah ehlinden daha akıllı kimse yoktur- hakikatlerin kendiliklerinde değişmeyeceğine delalet eder. Nitelik ve arazlar, bunları varolan varlıklar sayan görüşe göre, kendi başlarınca var olamaz ve onlara kendi başına var olan veya kendi başına var olmasa bile kendi başına var olan bir şeyde bulunan bir mahal gerekir ki, bu zorunludur. Birincinin örneği, söz gelişi, siyah veya herhangi bir renktir. Çünkü siyah, kendisinde bilfiil bulunan siyahlık nedeniyle, 'siyah' denilen bir mahalde bulunabilir. İkincinin örneği ise, söz gelişi, 'aşırı siyahlık'tır. Bu durumda siyah, aşırıdır. Çünkü aşırılık, onun niteliğidir. İşte bu, 'kendi başına var olmayan, fakat kendi başına bilfiil var olanda bulunan' dememin anlamıdır.

Bu mesele, akılcılar arasında görüş ayrılığı bulunan meseledir. Acaba, bir anlam bir anlam ile var olabilir mi? Bazı bilginler, bunu kabul etmiş, bazı kimseler ise, böyle bir şeyin olabileceğini reddetmiştir. Bütün amellerin araz olup yok olacakları, bakî kalamayacakları, ortadan kalktıktan sonra mevcut bir hakikatlerinin olmadığı, yer değiştirme özelliğiyle nitelenmedikleri, bazı akılcılara göre ölümün ölüde gerçekleşen bir *araz* veya birleştikten sonra *ayrışma* nispeti olduğu sabittir. Bazı akılcıların görüşüne göre, bütün *varolanlar* böyledir. Bu ise, delilin ge-

rektirdiği ve her durumda doğru bir görüştür. Çünkü ölüm, kendi başına bilfiil var olamaz.

Amellerin bir takım araz veya nispetler olduğunda görüş birliğine varmamıza rağmen nebevi haberler, bütün bunlarla çelişen hükümler getirmiştir. Bu bağlamda doğru sözlü, sahih bilgi ve sarih keşif sahibi Şâri' şöyle demiştir: 'Ölüm, kıyamet günü sevimli bir koç biçiminde getirilir. Herkes onu tanır ve hiç kimse ondan çekinmez. Bu koç, cennet ile cehennem arasında kurban edilir.' Bir rivayete göre, onu yatırıp elindeki bıçakla insanların gözleri önünde onu kesecek kimse Yahya'dır. Başka bir rivayette ise, şöyle bildirilir. 'İnsanın ameli kendisiyle beraber iyi veya kötü biçimde kabrine girer. Sahibi ona kim olduğunu sorar, o da yanıt verir: 'Ben senin amelinim.' Bu bağlamda zekât vermeyen kimseye malı korkunç bir şey olarak gelir. Bu gibi ifadeler, şeriatta sayılamayacak kadar çoktur.

Müminler, bütün bunlara *tevil* etmeden inanır. İman ehli olan akılcılar ise, şunu iddia eder: 'Bu rivayetleri zâhirine göre kabul etmek, akıl bakımından imkansızdır ve mutlaka bir tevili vardır.' Böylece teşbih anlamı taşıyan rivayeti, akıllarının bu konudaki verisine göre tevil ederler. İmanlı akılcılar ise tevilin ardından şöyle der: 'En iyisini bilen Allah'tır.' Başka bir ifadeyle, söz konusu rivayet hakkında ulaştığı bu özel tevilin Allah'ın kastettiği anlam olup olmadığını en iyi bilen Allah'tır. Bu gibi rivayetlerin zâhiri anlamıyla yorumlanması, söz konusu akılcılara göre bütün olarak imkansızdır. İman ise, özellikle Şâri'nin o konudaki lafzıyla ilgilidir.

İşte akılcıların inancı budur.

Ele aldığımız konuyla ilgili olmaları dolayısıyla bu meseleleri ve insanların bu konulardaki mertebelerini açıkladıktan sonra bilmelisin ki: Sadece Allah'ın bir lütuf olarak var ettiği zatlar vardır. Bu zatlar, kendi başlarına bilfiil vardır. Onların nitelendiği her şey, nitelik yönünden, kendileriyle Allah arasındaki nispet ve izafetlerdir. Yaratan var ettiğinde, şöyle denilir: O yaratmaya (var etmeye) *Kadir*dir. Kadir olmasaydı var edemezdi. Allah mümkünü kendisinde bulunabilecek özelliklerden herhangi biriyle var ettiğinde ise, O'na *İrade eden* denilir. Çünkü Allah irade eden olmasaydı, mümküne başka bir özelliği bırakıp o özelliği tahsis etmezdi. Bütün bunların nedeni, mümkünün hakikatinin Allah'a

(kendisi hakkında verdiği bilgidir). O halde mümkünler bu nispetleri vermiştir.

İnce düşünce, ilahi görüş ve Rahmanî keşif sahibiysen, bunu anla!

Bundan önceki bölümde, ilimlerin farklı yollardan geldiğini ortaya koymuştuk. Bunlar duymak, görmek, koklamak, dokunmak, tatmak, zorunlu kabulleri yönünden -ki o başka bir güç olmaksızın kendi başına idrak ettiği şeylerdir- ve sahih düşüncesi yönünden akıldır. Bu ikinci yönde akıl, duyuların yollarına veya zorunlu ve bedihî öncüllere dayanır. İşte 'bilgi' denilen şey budur.

Bilgilerin kendisinden meydana geldiği arızî durumlar da bu esaslara dayanır, onlardan ayrılmaz. Onlar, arazlar diye isimlendirilmiştir. Çünkü âdette, renkleri dokunma gücü değil, göz algılar. Kör, dokunma duyusuyla renkleri algıladığında -ki bunu gördük-, dokunma duyusunun hakikatinin âdette algılaması mümkün olmayan şey ilişmiştir. Âdette algılaması söz konusu olmayan şeyler, kendisine iliştiğinde, diğer güçler için de aynı durum söz konusudur. Onlar hakkında da, 'kendisine ilişti' denilir.

Kuşkusuz Allah, bunu ilahi iktidarın nüfûz edemediği herhangi bir hakikat bulunmadığına -ki bazı akılcılar aksini zanneder- dikkatimizi çekmek için yaptı. Her hakikat, Allah'ın kendisini o surette yaratmış olması nedeniyle o surettedir ve idraki kendisine bağlı şeyi -söz gelimi göz olması bakımından göz ve benzeri bir güç- Allah'ın hükmüyle, hatta onu öyle kabul etmemiz nedeniyle algılamıştır. İnsan, Allah dilerse, bütün ilimleri bu hakikatlerden tek bir hakikatle algılayabilir. Bu nedenle şöyle dedik: 'Âdette idraki kendisine bağlı olmayan şey ona ilişmiştir.' Böylece, bu güçlere ilişen şeylerden birinin de 'O'nun benzeri gibi yoktur' diye bildirileni bilmek ve görmek olduğunu kesin olarak anladık. Bununla beraber idrak güçleri, ancak benzeri olan şeyleri idrak edebilir.

Allah, gözden başka herhangi bir gücün kendisini idrak edebilmesini reddetmedi. Göz hakkında ise, *'O'nu gözler idrak edemez'*[209] buyurmuş, dinen bunu imkansız kılmıştır. Allah kulak, akıl veya insanın kendisiyle nitelendiği başka bir gücün O'nu idrak edemeyeceğini söylemediği gibi, gözden başka güçler O'nu idrak eder de dememiş, işi belirsiz bırakmıştır. Bu güçlere ilişen arazları uyarı bağlamında ortaya çıkarmış-

tır. Belki de, onu, 'benzeri gibi olmayan'ı görmemiz için ortaya koydu. Tıpkı ilk görüleni gördüğümüzde, ilk duyulanı duyduğumuzda, ilk koklananı kokladığımızda, ilk tadılanı tattığımızda, ilk dokunulana dokunduğumuzda ve ilk aklediliri aklettiğimizde (içine düştüğümüz belirsiz durum gibi). Söz konusu şeylerin gerçekte benzerleri olsa bile bizde (o esnada) örnekleri bulunmaz.

Fakat ilk idrak edişte, Hakkın benzeri olmasını reddetmede bir sır vardır. Kuşkusuz idrak sahibi, kendi nezdinde benzeri bulunup ona kıyas yapamadığı bir şeyi idrak etmiştir. Bu idrak edilen şeyin özü gereği benzer kabul edip etmemesi ise, -derin kavrayış sahibi isen- idrak edilir olmasına ilave ve idrak edilmesinde gerek duyulmayan başka bir yargıdır.

Hatta şöyle deriz: İlahi genişlik, mevcut hakikatlerde bir benzerin olmayışını ve benzerliğin mevhum-akledilir bir durum olmasını gerektirir. Çünkü hakikatlerde benzerlik geçerli olsaydı, bir şey *benzeri* denilen şeyden farklılaşamazdı. Binaenaleyh bir şeyin başka bir şeyden farklılaşmasını sağlayan özellik, o şeyin ta kendisi iken başka bir şeyden ayrışmadığı özellikteyse, o kişi tek bir şey sayılır.

Şöyle iddia edebilirsin: 'Onu dağınık ve ayrık gördük. Tanım ve hakikatte onun benzeri olmakla beraber, şu bundan ayrıdır.' Bu kişiye, 'yanılıyorsun' denilir. Çünkü ayrımın gerçekleşmesini sağlayan şey, *hakikat* diye ifade edilen *bu* şeydir. Ayrıma yol açmayan şey ise, *benzer* olduğunu sandığındır. Bu mesele, bu konunun en kapalı hususlarından biridir.

Bir yandan ortada benzer olmadığı gibi başka bir açıdan benzerlerin inkârı da mümkün değildir. Fakat söz konusu benzerler, sadece tanım bakımından benzer olan şeylerdir. Bu nedenle benzerlik, dışta bulunmayan akledilir-toplayıcı (tümel) hakikat yönünden kullanılabilecek bir ifadedir. Başka bir ifadeyle benzerler akledilirdir, mevcut değildir. Söz gelimi insana hiç kuşkusuz 'düşünen canlı' deriz. Zeyd'in suret bakımından Ömer'le aynı olmadığını, insan oluşu yönünden ise aynı olup ondan başka olmadığını söyleriz. Bu ikisi insan olmada birbirlerinden başka değillerse, biri diğerinin benzeri değil, bilakis ta kendisidir. Çünkü insanlık hakikati, bölünmez. Söz konusu hakikat, parçalarıyla değil,

bizzat her insanda bulunur. Binaenaleyh onun asla benzeri yoktur. Bütün hakikatler de böyledir.

Böylece, benzerin kendisinden başkası sayıldığında, benzerlik geçerli değildir. Zeyd, insanlık yönünden Ömer'in benzeri değil, onun kendisidir, hâlbuki şeklen Ömer'in benzeri değildir. Çünkü aralarındaki ayrım açıktır. Ayrım olmasaydı Zeyd, Ömer'le karışır ve şeyleri bilmek de mümkün olmazdı. Şu halde herhangi bir insan, idrak ettiği herhangi bir şeyi ancak *'benzeri yoktur'*[210] tarzında idrak edebilir.

Varlığımızda kendisine dayandığımız aslımız, yani Allah, bir benzeri olmayandır. Dolayısıyla O'ndan meydana gelen şey de benzersiz meydana gelebilir. Allah, sıfatının gerektirmediği bir şeyi nasıl yaratır ki? Allah'ın hakikati benzer kabul etmez, dolayısıyla âlemdeki her cevherin benzer kabul etmemesi gerekir. Çünkü İlah'ta benzer kabul edecek bir hakikat yoktur. Benzer kabul etmek âlemde gerçekleşmiş olsaydı, âlem varlığında bu yönden ilahi hakikatten başkasına dayanmış olurdu. Hâlbuki Allah'tan başka bir yaratıcı yoktur ve O'nun hiçbir benzeri yoktur. Binaenaleyh varlıkta benzeri olan hiçbir şey yoktur. Bilakis her şey, zatında bulunduğu hakikatiyle yekdiğerinden ayrıdır. İşte, keşfin ve gerçek ilahi bilginin verdiği hüküm budur.

Şeyler hakkında 'benzer' deyimini kullandığında, bu ifadeyi örfte geçtiği tarzda kullandığımı bilmelisin. Nitekim Allah da *'Sizin benzeriniz olan ümmetler'*[211] demiştir. Başka bir ifadeyle, nasıl ki Allah size ümmet adını vermiştir, aynı şekilde her canlıya ve kanatlarıyla uçan kuşlara da 'ümmet' adını vermiştir (benzetme yapmıştır). Her ümmet ve varlıkta Hakkın dışındaki her hakikat bir var edene muhtaç olduğu için, bu nispet nedeniyle her biri hakkında şöyle deriz: Her şey, Allah'a muhtaç olmada yekdiğerinin benzeridir. Böylelikle Allah'ın 'benzeri olmadığı (leyse *ke*-mislihî şey)' kesin olarak sahih olmuştur. Burada *Kef* ('gibi' anlamında, benzetme edatı) harfi, anlama etki etmeyen bir harf sayılabileceği gibi, benzetme edatı da sayılabilir. Çünkü daha önce ifade ettiğimiz gibi, yaratılmış her şeyin benzer kabul etmeyeceğini öğrendiğine göre, Hak bu niteliğe öncelikli olarak sahiptir. O halde Kuran'da ve başka yerlerde geçen benzerlik, şeylerin zatlarını yaratan Allah'a muhtaç olmadaki benzerliktir.

Sonra, konuya dönüp deriz ki: Allah ehlinden her birinin şeyler hakkındaki bilgisi ya Allah tarafından bütün güçlerine verilmiş ya da daha önce belirttiğimiz gibi belirli bir gücüne dayandırılmıştır. Söz gelimi bu güç, koklama gücü olabilir. Bu durumda bilginin sahibi, nefesler ilminin sahibidir; veya bakma gücünde olabilir, bu kişiye ise, nazar sahibi denilir; veya vurma gücünde olabilir. Bu vurma, özel bir dokunma gücüdür. Hz. Peygamber bu ifadeyle (Rahman'ın) *parmakların serinliğini* duymayı ifade etti. Bu insan hangi gücüyle bilgiyi almışsa ona nispet edilir ve o kişiye 'falanca kuvvet sahibi' denilir.

Bu bölümde sıfatın, başka bir ifadeyle nefsî sıfatın kendisiyle nitelenenin aynı olduğunu belirtmiştik. Kendi başına bilfiil var olamayan mana kendi başına var olan bir surete döndüğü gibi, âlemden ibaret olan suret de bir manaya döner. Çünkü âlem, bu anlam ile özdeşleşmiş ve bu anlamların birleşmesi gibi onunla birleşmiştir. Onların birleşiminden ise, cisim, insan, at ve bitki denilen kendi başına var olan zat meydana gelmiştir. Anla!

Böylece zevk ilminin sahibi *zevk*, koku ilminin sahibi ise *koku* haline gelmiştir. Bunun anlamı, zevk sahibi ise zevkin ya da koku sahibiyse kokunun kendisinde yaptığı şeyi o kişinin başkasında yaptığıdır. Binaenaleyh bu durumda insan, hükümde anlamına katılmış ve kendiliğinde, idrak edenin sayesinde şeyleri idrak ettiği bir anlam haline gelmiştir. Nitekim insan aynaya baktığında, o esnada sadece aynayla görebileceği şeyleri idrak eder.

Şeyh Ebû Medyen'in küçük-esmer bir çocuğu vardı. Ebû Medyen *nazar* sahibiydi. Yedi yaşındaki bu çocuk bakar ve şöyle derdi: 'Şu şu özellikteki bir yerde denizde gemiler görüyorum. Bu gemiler denizde şöyle şöyle gidiyor.' Günler sonra, o gemiler çocuğun yaşadığı şehre geldiğinde, işin çocuğun söylediği gibi olduğu anlaşılırdı. Çocuğa, 'neyle görüyorsun?' diye sorulmuş, o da, 'gözümle' diye cevap vermiş. Sonra şöyle demiştir: 'Hayır, kalbimle görüyorum.' Sonra şöyle demiştir: 'Hayır, onu babam vasıtasıyla görüyorum. Babam burada bulunduğunda ve ona baktığımda size bildirdiğim şeyi görüyorum. Babamı görmediğimde ise böyle bir şey görmüyorum.'

Sahih-kutsi bir hadiste, Allah'ın nafile ibadetlerle kendisine yaklaşmasıyla sevdiği kul hakkında şöyle buyurduğu bildirilmiştir: 'Onu sev-

diğimde kendisiyle duyduğu kulağı, kendisiyle gördüğü gözü olurum. Böylece Allah vasıtasıyla duyar, görür, konuşur, tutar ve yürür.' İşte bu, 'muhakkik, özdeşleştiği anlamın suretine döner' deyişimizin anlamıdır. İnsanın aynaya gözüyle bakması gibi, Şeyh Ebû Medyen'in oğlu babası vasıtasıyla bakıyordu. Bunu anla! Bu güçlerin sahiplerinden her birinin yolu böyledir. Bir kişi, bazen bunların hepsini kendinde birleştirebilir: Söz konusu kimse, bu sayede her gücüyle duyar, her gücüyle görür ve her gücüyle koklar. Böyle bir insan, topluluğun en yetkinidir.

(Nefesler Menzilinde Muhakkik)

Bu makamdakilerin ölümden sonraki halleri ise, dünyada belirli bir işten veya bir takım işlerden soyutlanabildikleri ölçüdedir. Onlar, ahirette dünyada oldukları gibi olacaklardır. Dünyada sırf kul olan kimse, ahirette sırf sahip olacağı gibi dünyada tasarruf eden kimse, tasarrufun konusu kendisine ait organlar olsa bile, dünyada tasarruf ettiği ölçüde ahiretteki sahipliğinden yoksun kalacaktır. Tasarruf ederken adil davransa ve tasarrufunu sadece Allah'ın emrettiği işlerde kullansa bile, kendisine ulaşan bir gaflet nedeniyle tasarruf ettiği organın sahibi olduğunu düşünür. Kuşkusuz bunun vebali kendisine döner ve ona etki eder.

Şu halde, dünya hayatında Hakkın ve hakikatin mertebesinde horluğun zirvesine ulaşan kimseden ahirette daha aziz olmadığı gibi, dünyada izzet-i nefsin zirvesine ulaşandan ahirette daha zelil kimse olmayacaktır. Burada dünyadaki izzetiyle söz gelimi hükümdar olmayı değil, nefsindeki özelliğinin izzet olmasını kastediyorum. Zillet de böyledir. İnsan hükümdar veya başka bir şey olabilir. Şu halde biz, Hakkın kulu hangi makama ve hangi hale yerleştirdiğine bakmıyoruz. Burada dikkate alınan şey, insanın içindeki halidir.

Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, bir kitabında salihlerden bir adamı defneden bir insanın hikâyesini anlatır. Adam onu kabre koyduğunda, kefeni üzerinden soymuş ve bedenini toprağa yatırmış. Bunun üzerine ölü gözlerini açmış ve şöyle demiş: 'Be adam! Beni aziz kılanın önünde beni zelil mi edersin?' Bunun üzerine şaşmış kalmış ve kabirden çıkmış.

Ben de böyle bir olayı arkadaşım Abdullah el-Habeşî'nin defnedilişinde gördüm. Onu yıkayan adam bunu görmüş ve yıkamaktan korkmuş. Arkadaşım yıkanırken gözlerini açmış ve adama 'yıka!' demişti.

Onların ölümden sonraki hallerinden biri de, her şeyin (Hakkı) tesbih etmesini sağlayacak şekilde canlı olmalarıdır. İbadet esnasında ibadet ettiği yere karşı himmeti olan kimse ölüp ardından biri ibadet ettiği yere girip orada onu imar eden sahibinin layık olmadığı bir iş yaptığında kendisinde bir belirti ortaya çıkar. Bu durum, Ebû Yezid el-Bestami'den aktarılan bir hikâyede bildirilmiştir. Onun 'iyilerin evi' diye adlandırılan ibadet ettiği bir mekânı vardı. Ebû Yezid öldükten sonra ev korunmuş ve hürmet edilen bir yer olarak kalmış, orada sadece mescide yaraşır şeyler yapılmıştır. Tesadüfen bir adam gelmiş ve o evde gecelemiş. Rivayete göre adam cenabetti. Adamın elbisesi, ortada görünür bir ateş olmaksızın tutuşmuş, bunun üzerine evden kaçmış. Kuşkusuz öyle bir eve girip oraya yaraşmayan iş yapan herkes böyle bir 'belirti' görür.

Böyle bir şahsın etkisi ölümünden sonra devam eder ve hayatında yaptığı şeyi ölümünden sonra da yapmayı sürdürür. Namaza düşkün olan bir adam şöyle demiş: 'Rabbim! Bir kimseye kabrinde namaz izni vermişsen, bana da bu izni ver.' Ardından, adamın kabrinde namaz kıldığı görülmüş. Hz. Peygamber, İsrâ gecesi Hz. Musa'nın kabrine uğramış, onu kabrinde namaz kılarken görmüş. Sonra, onunla birlikte göğe yükseltilmiş. Hz. Peygamber İsrâ mucizesini ve onda gerçekleşen peygamberlerle konuşmasını aktarmıştır. Hz. Peygamber, kabrinde namaz kılarken Hz. Musa'yı altıncı kat gökte görmüştür.

Bu şahsın ölümden sonraki hallerinden biri de bu gibi işlerdir. Onun için ölümüyle yaşaması arasında fark yoktur. Çünkü dünyadaki hayatında ölü, hali de ölüm idi. Böylece Allah, uygun bir karşılık olarak, ölümden sonra onun halini, yaşayan birinin hali gibi yapmıştır.

Bu makam sahibinin ölümdeki özelliklerinden biri de, ölüyken bir insan yüzüne baktığında onun diri; damarlarına baktığında ise ölü olduğunu söylemesidir. Böylece ona bakan kişi şaşırır. Çünkü Allah, canlıyken ve ölüyken onun adına hayatı ve ölümü birleştirmiştir.

Ben bu olayı babamda gözlemledim. Neredeyse, onu defnederken kuşkuya kapıldık. Bunun nedeni, onun yüzündeki canlılık ile nabzının

durmuş, nefesinin kesilmiş olması gibi canlılık ve ölüm özellikleriydi. Babam ölmeden on beş gün önce, bana Çarşamba günü öleceğini bildirmişti. Gerçekten de dediği gibi oldu. Ölüm günü geldiğinde, şiddetli bir hastalık içindeyken hiçbir yere dayanmadan doğruldu ve bana şöyle dedi: 'Evladım! Bugün seyahat ve kavuşma gerçekleşecek.' Ben de şöyle dedim: 'Allah senin bu yolculuğuna selamet yazsın ve kavuşmanı mübarek kılsın!' Bunun üzerine sevindi ve bana şöyle dedi: 'Allah sana hayırlar versin. Senden duyup benim bilmediğim, bazen bir kısmını inkâr ettiğim her ne varsa, şimdi hepsini görüyorum.'

Sonra, alnına beyaz bir nur vurdu. Bu nur, bedeninin ışığından oldukça farklıydı. Onun inci (gibi) bir ışığı vardı. Babam ışığın farkına vardı. Sonra bu parlaklık, bütün bedenini kuşatıncaya kadar çehresine yayıldı. Ben de onu öpüp vedalaştım ve yanından çıktım. Ona şöyle dedim: 'Haberin bana gelinceye kadar büyük camiye gidiyorum.' Babam da şöyle dedi: 'Hiç kimseyi yanıma sokma .'

Ailesi ve kızları toplandı. Öğlen vakti geldiğinde ölüm haberi bana geldi ve hemen yanına gittim. Bu esnada babamı, kendisine bakanın kuşkuya kapılacağı bir şekilde ölümle hayat arasında gördüm. Böylece onu defnettik.

Babamın büyük bir müşahede mertebesi vardı. Rahmetini dilediklerine tahsis eden Rabbim münezzehtir!

Bu makam sahibinin yaşaması ve ölümü birdir. Bu bölümde ortaya koyduğumuz her bilgi, bu makam sahibinin bilgisidir. Başka bir ifadeyle o, nefesler ilmidir. Söylediklerimizi bunun için söyledik. 'Allah doğru söyler ve doğru yola ulaştırır.'

OTUZ ALTINCI BÖLÜM

İsevîlerin Bilinmesi, Onların Kutupları ve Esasları

Hakikatine hayat veren ve de
Perde hastalıklarından şifa bulan kişi,

İşte o, İsa'dır. Bize göre ona bulaşmaz,
Herhangi bir kuşku.

Onun yaratılışı vermiştir
Bütün mertebelerden daha yüksek bir mertebe

Senin bildiğin kutsiyet özellikleriyle
Onları açık vahiyde ve kitaplardan öğrenirsin

Sonraki nesiller içinde ona ulaşan olmadı
Nitelik bakımından vârisi olanlardan başka

Onun himmeti oluşa sirayet etti
Acemlerde ve Arap olanlarda

Onun niteliğiyle nefisleri hayat buldu
Kuşkuların ortadan kalkması da ona bağlıdır

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Hz. Muhammed'in şeriatı, önceki bütün şeriatları içermiş, önceki şeriatların sadece Muhammedî şeriatın onayladığı hükümleri bu dünyada sabit kalmıştır. Biz de onları getiren peygamber kendi vaktinde o hükümleri ortaya koyduğu için değil, Hz. Muhammed'in onları onaylaması yönünden söz konusu hükümlerle ibadet ettik. Bu nedenle Hz. Peygamber'e bütün hakikatleri toplama özelliği verilmiştir.

Günümüzde sorumlu bütün insan ve cinler Muhammedî'dir ve artık âlemde Hz. Muhammed'in şeriatının dışında ilahi bir şeriat olmadığına göre, bir Muhammedî herhangi bir amel işlediğinde, Muhammed ümmetinden olan bu amel sahibi ameli işlerken kalbinde ve yolunda kendisine açılan hususlarda, daha önceki peygamberlerden birinin yoluna tesadüf etmiş olmalıdır. Muhammedî şeriat, söz konusu yolu içermiş, onun yolunu onaylamış, böylelikle sonucu kendisine eşlik etmiştir. Amel sahibine bu ameli nedeniyle bir bilgi geldiğinde, o şeriatın sahibine nispet edilir ve *İsevî* veya *Musevî* veya *İbrahimî* denilir. Bunun nedeni, kendisi için belirginleşen ve ona görünen ilimlerin Hz. Muhammed'in şeriatının ihatasında olmasıdır.

Böylece Muhammedî, bu nispet veya nispetler sayesinde başkasından ayrışır. Bunun nedeni bu insanın, Hz. Musa veya başka bir pey-

gamber yaşayıp kendisine tabi olsaydı Hz. Muhammed'den miras alacağı şeyleri Hz. Muhammed'den tevarüs ettiğinin öğrenmesini sağlamaktır. O peygamberlerin şeriatları, Muhammedî şeriattan önce gelince, o arifi vâris saydık. Çünkü veraset, sonra gelenin önce gelene vâris olmasıdır. Önce olan kişi, Hz. Muhammed'in onayından önce, sabit bir şeriata sahip olmasaydı, (şeriat getirmeyen) nebi ile (bir şeriat getiren) resul denk olurdu. Çünkü hepimizi Hz. Muhammed'in şeriatının dönemi birleştirmiştir. Nitekim bu dönemde İlyas, Hızır ve indiği vakit İsa bize denktir. Çünkü vakit, hükümrandır: Hz. Muhammed'den sonra şeriat getiren bir peygamberlik olamaz.

Bu yolda, iki şahsın dışında kimseye Muhammedî denilemez: Muhammedî denilen iki şahıstan biri, önceki herhangi bir şeriatta bulunmayan bir hükmün bilgisinin miras yoluyla tahsis edildiği kimsedir. Böylece bu kişiye Muhammedî denilir. İkincisi ise, bütün makamları birleştirip onlardan makamsızlığa çıkan kimsedir. Buna örnek olarak, Ebû Yezid ve benzerlerini verebiliriz. Böyle birine de Muhammedî denilebilir. Bu iki şahsın dışındakiler ise, herhangi bir peygambere nispet edilir. Bu nedenle bir rivayette 'Âlimler peygamberlerin vârisleridir' buyrulmuş ve özel bir peygamberin vârisleridir denilmemiştir. Bu ifadeyle, bu ümmetin bilginlerine hitap edilmiştir. Aynı lafızlarla aktarılan hadislerde Hz. Peygamber 'Bu ümmetin bilginleri diğer ümmetlerin peygamberidir', başka bir rivayette ise, 'İsrailoğullarının peygamberleri gibidir' demiştir.

İlk İsevîler, Hz. İsa'nın takipçileri olan *havarilerdir*. Günümüzde onlardan Hz. Muhammed'in şeriatına yetişip ona iman eden ve uyan, bu şeriattan daha önce Hz. İsa'nın şeriatı olup böylelikle perde olmaksızın İsa'dan tevarüs ettiği şeylerin kendisi adına gerçekleştiği kimse bulunabilir. Böyle bir insan, Hz. Muhammed'in şeriatında o hükümleri yerine getirdiğinde, bu kez uyanın, -uyulandan değil- yine uyandan elde ettiği mirası alır. Bu ikisinin arasında zevkte bir fark vardır. Bu nedenle Hz. Peygamber böyle bir şahıs hakkında şunu demiştir: 'Onun iki kat ücreti vardır.' Aynı şekilde, o şahsın iki mirası, iki fethi ve iki farklı zevki vardır. Bütün bu ikililerde o kişi, sadece Hz. Peygamber'e nispet edilir.

Bu insanlar, *ikinci İsevîlerdir*. Onların esasları, (misal) yolundan soyutlamanın tevhididir. Çünkü Hz. İsa bir erkek insandan meydana

gelmemiş, ruhun beşer suretinde görünmesinden meydana gelmiştir. Bu nedenle Meryem oğlu İsa ümmetinde, diğer ümmetlerden farklı olarak, sureti benimsemek bulunmuştur. Onlar, kiliselerinde müsül (ikonlar, suretler) suretlendirmiş, onlara yönelerek ibadet etmişlerdir. Çünkü peygamberlerinin aslı, bir 'suretlenme' idi. Böylece bu hakikat, günümüze değin ümmetine nüfûz etmiştir. Muhammedî şeriat geldiğinde ise, suretleri yasaklamıştır. Hz. Peygamber Hz. İsa'nın hakikatini içerdiği gibi şeriatı da onun şeriatını barındırıyordu. Bu nedenle bize 'Allah'ı görürcesine ibadet etmeyi' emredip Allah'ı bizim için hayale sokmuştur. İşte, tasvirin anlamı budur. Şu var ki Muhammedî Şeriat, bu ümmete Allah'ı algılanabilir bir suretle tasvir etmeyi yasaklamıştır.

Bu özel şeriatı, başka bir ifadeyle 'Allah'ı görürcesine ibadet etmeyi' Hz. Muhammed bize doğrudan söylemiş değildir. Onu, Hz. İsa'yı meydana getirirken Meryem'e yakışıklı bir adam suretinde görünen Cebrail'e söylemişti. Böylece bu hadisteki durum, 'Ey Cariye! Dinle' anlamındaki bir hadiste bildirilen duruma benzemiştir (Allah nerededir sorusuna cariyenin 'Göktedir' şeklindeki cevabına atıf). Bu ifadeyle muhatap olanlar biziz. Bu nedenle başka bir hadiste şöyle denilir: 'Bu Cebrail'dir. Sormadığınızda, size öğretmek istedi.' Başka bir rivayette ise, 'İnsanlara dinlerini öğretmek için gelmiştir.' Başka bir rivayette ise, 'Size dininizi öğretmek için gelmiştir' buyruldu. Bütün rivayetler, öğretimin hedef kitlesinin biz olduğumuz (gerçeğini) değiştirmez.

Hz. İsa'nın şeriatından farklı olarak bize ait olan husus, Hz. Peygamber'in şu ifadesidir: 'O'nu görmesen bile, kuşkusuz Allah seni görür.' İşte bu da, söz konusu adamların ilkelerinden biridir.

Şeyhimiz Ebu'l-Abbas el-Ureybî bu yolda bizim başlangıç mertebemiz olan son mertebesinde İsevî idi. Sonra biz, Musevî–Şemsî (Musa Peygamber'e ve Güneşe mensup) fethe aktarıldık. Bundan sonra ise Hud'a, sonra Hz. Muhammed'e nakledildik. Bu yoldaki işimiz böyleydi. Allah bu yolu bizim için sabit kılmış ve bizi doğru yolundan ayırmadı. Allah bu yolda bizi yarattığı özellik sayesinde her şeyde bulunan Hakkın yüzünü bize verdi. Âlemde bulunan her şeyde, bizim mutlak kesinliğe dayanır bir müşahedemiz vardı ki bu sayede onu yüceltiriz. Böylelikle, varlık âleminde bulunan hiçbir şeyi atmayız.

Günümüzde de, Hz. İsa ve Hz. Yunus'un takipçilerinden bir grup yaşar. Onlar, insanlardan uzaklaşmıştır. Yunus'un kavmine gelince, onlardan birinin izini sahilde gördüm. Beni biraz geçmişti. Topraktaki ayak izini karışladım, üç buçuk karıştan biraz daha uzun olduğunu gördüm. Dostum Ebû Abdullah b. Harez et-Tancî bir vesileyle onunla karşılaştığını söylemiş, Endülüs'te beş yüz seksen beş senesinde ondan bana bir söz aktarmıştı. Bu olay, içinde bulunduğumuz senede gerçekleşmişti. (Beş yüz) seksen altı yılında da karşılaşmıştı. O, onun söylediği gibiydi ve bir harf bile yanlış söylememişti.

Hz. İsa'nın devrimizde yaşayan takipçisine gelince, onu bize Arapşah b. Muhammed b. Ebu'l-Meâlî el-Alevî en-Nûkî el-Habûşânî yazılı olarak bildirmiştir. Şöyle demiştir: 'Bize Muhammed b. el-Hasan b. Sehl el-Abbâsî et-Tûsî şöyle demiştir: Bize Ebu'l-Mehâsin Ali b. Ebi'l-Fadl er-Fârmizî şöyle bildirmiş: Bize Ahmed b. Hüseyin b. Ali şöyle bildirmiştir: Bize Ebû Abdullah el-Hâfız şöyle bildirmiştir. Bize Ebû Amr b. Osman b. Ahmed b. es-Semmâk şöyle demiştir: Yahya b. Ebi Talib bize şöyle bildirmiştir: Abdurrahman b. İbrahim er-Râsibî şöyle demiştir: Bize Malik b. Enes Nâfi'den, o da İbn Ömer'den şöyle aktarmıştır:

Ömer b. el-Hattâb, Kadisiye'de bulunan Saad b. Ebi Vakkas'a, 'Nadla b. Muaviye el-Ensari'yi Irak civarına gönder, o bölgeye hücum etsinler' diye yazmış. Saad, Nadla'yı üç bin süvariyle Irak'a doğru göndermiş. Yola çıkıp Irak civarına gelmişler, bölgeyi fethetmişler, bol miktarda ganimet ve esir elde etmişler. Bunun üzerine, ganimeti ve esirleri taşımaya koyulmuşlar. İkindi vakti ulaşmış, güneş neredeyse batacak.

Nadla, ganimeti ve esirleri dağ eteğine taşımış, sonra kalkmış ezan okumuş ve şöyle demiş: 'Allahu Ekber Allahu ekber (Allah en büyüktür).' Dağdan biri karşılık verir:

— 'Ey Nadla! Tekbir getirdin.'

Sonra şöyle der: 'Eşhedü en la-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık ederim).' Adam:

— 'İhlas cümlesi, Ey Nadla!' der.

'Eşhedü enne Muhammeden ...' dediğinde ise, adam şöyle der: 'Hz. İsa'nın bize müjdelediği din budur.' Onun ümmetinin başına kıyamet kopacaktır.

Sonra şöyle der: 'Hayye ale's-salât (Haydin namaza).' Adam cevap verir: 'Namaza koşan ve devam edene ne mutlu!' 'Hayye ale'l-felâh' dediğinde ise adam şöyle der: 'Hz. Muhammed'e icabet eden kurtulmuştur. O ümmetinin beka sebebidir.' 'Allahü Ekber, Allahü ekber' dediğinde ise, adam 'tekbir getirdin' der. 'La ilahe illallah' dediğinde ise, 'ihlası ifade ettin, Allah senin bedenini ateşe haram etsin' diye karşılık verir.

Sonra şöyle devam eder: Ezanı bitirdiğinde, ayağa kalktık ve sorduk: 'Allah sana merhamet etsin! Sen kimsin? Bir melek misin, yoksa cinlerden veya buraya yerleşmiş Allah'ın kullarından birisi misin? Bize sesini duyurdun, şahsını da göster. Çünkü biz, Allah'ın peygamberinin ve Ömer b. el-Hattâb'ın grubuyuz.'

Şöyle devam eder: 'Bunun üzerine dağ bir değirmen gibi yarılmış, saçı ve sakalı beyazlamış, yünden bir elbise giymiş bir adam görülmüş ve şöyle selam vermiş:

— 'Allah'ın selamı rahmeti ve bereketi üzerinize olsun!'

'Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketleri senin de üzerine olsun, Allah sana merhamet etsin, sen kimsin?' diye karşılık verdik. Cevap verdi:

— Ben Züreyb b. Bersem'la, salih kul Meryem b. İsa'nın takipçisiyim. Beni bu dağa yerleştirmiş ve gökten ininceye kadar yaşamam için bana dua etmiştir. Gökten ince domuzu öldürecek, haçı kıracak ve Hıristiyanların ortaya koyduğu işlerden yüz çevirecek. Hz. Peygamber ne yaptı?'

— 'Vefat etti' dedik.

Bunun üzerine, sakalları gözyaşıyla ıslanıncaya kadar uzun uzun ağladı. Ardından sordu:

—Ondan sonra başınıza kim geçti?

—'Ebû Bekir' dedik.

—'Ebû Bekir ne yaptı?' diye sordu. Biz de:

—Vefat etti' dedik.

—'Sonra başınıza kim geçti?' diye sordu. Biz de:

—'Ömer' dedik.

Şöyle devam etti: 'Hz. Muhammed'e yetişemedim. Ömer'e selamımı söyleyip şöyle deyiniz: 'Ey Ömer! İşi sıkı tut ve dikkat et. Vakit yaklaştı. Size bildirdiğim şu hususları Ömer'e bildiriniz. Bu özellikler, bu ümmette ortaya çıktığında iş felakettir, felaket! Erkek erkekle, kadın kadınla yetinip mensup olduklarından başkasına nispet edilirler. Köleler efendilerinden başkasına nispet edilir. Büyükler küçüklerine acımaz, küçükler büyüklerine saygı göstermez. İyilik emredilmez, kötülükten sakındırılmaz ve bu görev terk edilir. Bilenler bilgiyi dinar ve dirhem elde etmek için öğrenir. Yağmur felaket, çocuk öfke haline gelir. Minberler uzatılır, mushaflar süslenir, mescitler tezyin edilir, süslenmeye merak artar, binalar güçlendirilip insanlar arzularına uyar. Dini dünya karşılığında satarlar, cinayet küçümsenir. Akrabayla ilişkiler koparılır. Hükümler değiştirilir, faiz yenilir, zorbalık övünç, zenginlik onur haline gelir. Erkek evinden çıkar, oraya daha hayırlısı gelir, kadınlar bineklere biner.'

Şöyle devam etmiş: 'Sonra adam bizden uzaklaştı.'

Nadla bu olayı Saad'a, Saad da Ömer'e yazmış. Hz. Ömer ise yanıt olarak şunu yazmış: 'Sen ve yanındaki Muhacir ve Ensar bu dağda konaklayıncaya kadar gidiniz. Ona ulaştığınızda selamımı söyleyiniz. Çünkü Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Hz. İsa'nın bir vârisi, Irak bölgesindeki şu dağa yerleşmiştir.'

'Saad, dört bin muhacir ve ensar ile yola çıkmış, kırk gün dağda konaklamış, her namaz vakti ezan okumuş, fakat onu bulamamış.'

er-Râsibî, 'Malik b. Enes'ten' sözüne katılmaz. Bu hadiste tanınan kişi, Malik b. el-Ezher'in Nafi'den rivayetidir. İbn Ezher ise, meçhuldür. Ebû Abdullah b. el-Hakem şöyle demiştir: 'İbn el-Ezher adı bundan başka bir hadiste duyulmamış. Hz. Peygamber ve Ebû Bekir'in sorulması, İbn Lehîa', o da İbn Ezher'dendir.' Dedik ki: 'Bu hadisin isnadı hakkında söz edilse bile hadis, bizim gibilere göre keşif bakımından sahihtir. Adamın mescitlerin tezyini ve Mushafların süslenmesi hakkındaki ifadeleri, kötülemek niyeti taşımaz, aksine bu ifade, kıyametin yaklaşmasının ve zamanın bozulmasının belirtileri olarak zikredilmiştir. Bunlar, Hz. İsa'nın inmesi, Mehdi'nin çıkması, güneşin batıdan doğ-

ması gibi diğer kıyamet alametlerine benzer. Bütün bunların kötüleme maksadıyla zikredilmediği bellidir. Bir şeye delil olmak, bazen kötülenmiş olabileceği gibi bazen övülen bir iş de olabilir.

Hz. İsa'nın vasisi bu İbn Bersemla, halen o dağda ibadet eder, kimseyle görüşmez. Hz. Muhammed peygamber olarak gönderildiğinde, bu rahip Hıristiyanların hükümlerine göre mi yaşamıştır? Hayır, yemin olsun hayır! Çünkü Hz. Muhammed'in şeriatı, nesh edicidir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Musa yaşasaydı, bana uymaktan başka yapacağı bir şey yoktu.' Hz. İsa da indiğinde, bize ancak bizden, yani bizim yasamıza göre imamlık edecektir, bizim şeriatımızla aramızda hüküm verir.

Bu rahip, Rabbinden bir delil üzere olan kimselerdendi. Allah'tan âdet edindiği yol üzere, Rabbi kendisine farz kıldığı şeyleri Hz. Muhammed'in şeriatından öğretmiştir. Bu durum, bize göre gerçek bir tecrübedir. Çünkü biz de şekilci âlimlere göre Hz. Muhammed'in şeriatında sabit olan ve hakkında bilgimizin bulunmadığı hükümlerin büyük kısmını bu yoldan alırız ve sonra da o hükümlerin şekilci âlimlerde de bizim öğrendiğimiz gibi olduklarını görürüz. Ya da bu yoldan Hz. Peygamber'in hadislerini tashih ederiz veya Hz. Peygamber'den gelmeyip rivayetinin sakat olduğunu gördüğümüzde onları reddederiz. Şeriat, hata etse bile müçtehidin hükmünü onaylar. Fakat bu yolun ehli, sadece Hz. Peygamber'in verdiği hükmü benimser.

İbn Bersemla, Efrad'dan idi. Bilgileri alış yöntemi, Hz. Musa'nın arkadaşı Hızır'ın yoludur, dolayısıyla bizim şeriatımıza uymuştur. Sahih ilme ulaştıran yol farklı olsa bile, bu durum bilgiye zarar vermez. Hz. Peygamber, istemeden kendisine yöneticilik verilen kimse hakkında şöyle demiştir: 'Allah yönetimde onun yardımcısıdır. Allah ona kendisini destekleyecek bir melek gönderir.' Burada, o kişinin verdiği hükümde hatadan korunacağını kastetmektedir. Hızır şöyle demiştir: '*Ben bunu kendiliğimden yapmadım.*'[212] Hz. Peygamber ise, şöyle buyurmuştur: 'Benim ümmetimin içinde sezgi alanlar var ise, Ömer onlardan biridir.'

Hz. Peygamber'in 'insanlardan uzaklaşmış ve rableriyle baş başa kalan ruhbanları' öldürmeyi yasakladığı ve şöyle buyurduğu sabittir: 'Onları yöneldikleriyle baş başa bırakınız.' Böylece, hadiste kapalı bir

ifade gelmiş, bize onları İslam'a davet etmemizi emretmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber, onların rablerinden bir delile sahip olduklarını biliyordu. Hz. Peygamber tebliğ etmekle emrolunmuş, bize de görenin görmeyene bildirmesi emredilmiştir. Hz. Peygamber, Allah'ın Hızır vb. kimselerinki gibi onların öğretim işini üstlendiğini bilmeseydi, bu sözü söylemez ve onu bu dinde neshedilmiş bir şeriata göre onaylamazdı. Hz. Peygamber, Allah'ın buyurduğu gibi, bütün insanlara gönderilmiş olduğu iddiasında haklıdır. Onun risaleti, bütün yaratılmışları kuşatmıştır. Bu bildirmenin ruhu ise, onun zamanına ulaşıp davetinin ulaştığı herkesin ancak onun şeriatıyla ibadet edebileceğidir. Çünkü biz, Hz. Peygamberin kendi devrindeki bütün insanlarla birebir konuşamadığını kesin olarak biliyoruz. O halde geriye sadece belirttiğimiz yol kalmıştır.

Bu rahip Hz. Muhammed'in peygamberlik devrine kadar Hz. İsa'ya vâris olan İsevîlerden biriydi. Hz. Muhammed peygamber olarak gönderildiğinde ise, onun şeriatıyla Allah'a ibadet etmiş, Allah da verdiği rahmet ile kendi katından onu bilgilendirmiştir. Bu bilgiye vâris olması, Hz. Muhammed'den İsevî bir hal idi. Şu halde o, iki şeriatta de İsevî olmayı sürdürmüştü. Bu rahibin Hz. İsa'nın ineceğini, indiğinde de domuzu öldürüp haçı kıracağını bildirdiğini görmez misin? Onun domuz etini helal sayma görüşünde kaldığını mı zannedersin? Bu rahip iki şeriatta da İsevî kalmış, iki ücreti olmuştur: Kendi peygamberine uyma ücreti, ikincisi ise Hz. Muhammed'e uyma ücreti. Bu insan, inince kadar Hz. İsa'yı bekler.

Orada bulunan sahabe Nadla ile beraber onu görmüş, ona Müslümanlık ve imandaki durumunu ya da hangi şeriatla ibadet ettiğini sormamıştır. Çünkü Hz. Peygamber, böyle bir şey sormayı emretmemiştir. Hz. Peygamber'in herhangi bir kimsenin şirkte bulunmasını onaylamayacağını da kesin olarak biliyoruz. Hz. Peygamber Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği şeyin bilgisini öğretme işini kendi katından üstlendiği bir takım kullarının bulunduğunu biliyordu. Bu öğretim, Allah'ın onlara bir rahmet ve ihsanıdır. '*Allah'ın ihsanı büyüktür.*'[213] Adam cizye verenlerden olsaydı, şöyle diyecektik: 'Muhammedî şeriat, cizye verdiği sürece dinine müsaade etmiştir.' Bu durum, Hz. Peygamber'in risaletinin genelliği ve ortaya çıktığında getirdiğinden başka bir şeriat kalmayacağıyla ilgili ince bir meseledir. Hz. Muhammed'in şeriatının bir yönü de, cizye verdikleri sürece Kitap ehlinin kendi şeriatlarına bağlı

kalmalarına izin vermesidir. Yeryüzünde Allah'ın bu gibi nice kulları vardır!

İsevîlerin esası, daha önce ifade ettiğimiz gibi, İsevî ümmette ortaya çıkan suretlerden ve kiliselerde onlara ait bulunan ikonlardan tevhidin soyutlanmasıdır. Bunun nedeni, onların Hz. Muhammed'in şeriatına bağlı olmalarıdır. Fakat sahip oldukları ruhanilik, Hz. Muhammed'in kandilinden Hıristiyanlarda İsevî (İsa kaynaklı) Yahudilerde ise Musevî'dir (Musa kaynaklı). Bu durum, 'O'nu görürcesine Allah'a ibadet et', 'Allah namaz kılanın kıblesindedir', 'Kul namaz kıldığında rabbine yönelmiştir' gibi Allah hakkında bu nispetlerin yer aldığı ifadelerde dile getirilmiştir.

Bu ümmetten İsevî olan kimse (İsa meşrebinde) havada yürümek gibi bir keramete sahip değildir. Onlar su üzerinde yürüyebilir. Muhammedî olan ise, tabi olması hükmüyle, havada yürüyebilir. Çünkü Hz. Peygamber, İsrâ gecesinde götürülürken Hz. İsa hakkında şöyle demiştir: 'İnancı artsaydı, havada yürürdü.' Hz. İsa'nın kıyaslanamayacak ölçüde bizden güçlü ve büyük peygamberlerden biri olduğunda kuşku duymuyoruz. Biz ise (Muhammed ümmetinin seçkinleri), hiç kuşkusuz havada yürürüz. Havada yürüyen pek çok kimse gördük. Bu nedenle havada yürümemizin Hz. İsa'nın inancından daha fazla inanmamız sayesinde değil, Hz. Muhammed'e uymamızın doğruluğundan kaynaklandığını kesin olarak anladık. Kuşkusuz 'herkes kendi meşrebini bilmiştir.' Böylece bu makama sahip olduğu bu özel yönden Hz. Muhammed'e uymamız sayesinde havada yürüyebildik, yoksa belirttiğimiz gibi Hz. İsa'dan üstün olabileceğimiz bir inanç gücüyle havada yürümedik. Böyle bir şey söylemekten Allah'a sığınırım. Hz. İsa'nın ümmeti de ona tabi olmak sayesinde su üzerinde yürürdü. Yoksa inançları Hz. İsa'nın inancına denk olduğu için yürüyemezler.

Biz, âdetleri aşmada peygamberlerle beraberiz. Âdeti aşmak, onlara tahsis edilmiş ve onlara uymak sayesinde de benzerleri bizde gözükmüştür. Bu durumu, *Kitâbu'l-Yakîn* adlı eserimizde şöyle örneklendirdik: Yönetici efendilerinin ayakkabılarını tutan gözde köleler, sultanın huzuruna girer, bazı valiler ise, girme izni verilmediği için kapının dışında kalır. Bu durumda efendileriyle birlikte huzura giren kölelerin girme izni verilmeyen valilerden daha üstün mertebede olduğunu mu

düşünürsün? Köleler, sadece efendilerine uymak sayesinde huzura girmiş değil midir? Her şahıs, kendi rütbesindedir. Yöneticiler yöneticilerden üstün olabileceği gibi köleler de kendi cinslerinde kölelerden üstün olabilir. İşte takipçileri için gerçekleşen âdeti aşmalarda (kerametler) peygamber karşısındaki durumumuz budur.

Hz. Peygamberin havada yürümesi bir binici gibi Burak üzerinde veya tahtırevanda taşınan kimse gibi Refref üzerinde taşınarak gerçekleşmişti. Burak ve refref, taşınıyor olması itibarıyla Hz. Peygamberin kendiliğinde bulunduğu makamın suretini ortaya çıkartmıştı. Ayrıca bu durum, *'Rahman Arş üzerine istiva etti'*[214] ve *'Rabbinin Arş'ını taşır'*[215] ifadesinden hareketle ilahi bir ilişkiye dikkat çeker. Arş, taşınır. Bu, taşıyanları şereflendiren bir taşıma; taşınanların rahat ve yüce olduğu bir haldir.

Pek çok yerde, bu ve benzeri yerlerde taşınanın taşınmayandan üstün olduğunu, taşıyanlara tahsis edilmiş gücün Allah'tan verildiğini belirttik. Bütün yaratıklar taşınsa bile, bu taşınma, herkese gösterilmemiştir. Taşıma acizlikten dolayı, hakikatin taşınması -ağırlıkların taşınması gibi-, şeref ve övgü taşınması gibi farklı mertebelerde olsa bile, bu grupta olan ihsan, ilgili bölümde ortaya koyduğumuz gibi, onların görünüşte taşınmalarıdır. Nitekim iddiadan arındıkları için, bâtınlarında da durum böyledir.

İsevîlerin etkin himmetleri, kabul edilen duaları, işitilen sözleri vardır. Onların bir belirtisi şudur: Onlardan birini tanımak istediğinde, âleme karşı merhamet ve şefkat sahibi olan herhangi bir şahsa bakarsın. Onlar, kim olursa olsun, hangi dinde ve mezhepte olursa olsun, herkese karşı şefkatli, herkes hakkında hükmü Allah'a havale etmiş kimselerdir. Onlar, hiçbir yaratık hakkında, Allah'ın kullarıyla konuşurken gönlü daraltan bir şey söylemezler.

Onların bir belirtisi de her şeyin güzeline bakmaktır. Dil erinden ancak iyilik dökülür. Bu konuda, birinci ve ikinci tabakayla ortaktırlar. Birincisi, Hz. İsa'dan rivayet edilen şu olaya benzer: Hz. İsa, bir domuz görmüş ve şöyle demiş: 'Selametle geç.' Sebebi sorulduğunda şöyle yanıt vermiş: 'Dilimi iyi söze alıştırıyorum.' İkincinin örneği ise şudur: Hz. Peygamber bir leş hakkında şöyle buyurmuştur: 'Dişleri ne kadar

da parlak!' Hâlbuki yanında bulunanlar 'Ne fena kokusu var' demişlerdi.

Hz. Peygamber, belirli bir tarzda yılanların öldürülmesini emretmiş ve 'Allah yılanı öldürmede bile cesaret sever' buyurmuş olsa bile, Mina'da mağaradayken kendisine *el-Mürselat* süresi nazil olmuş -ki dağ günümüze kadar *Mürselat* adıyla bilinir, ben de teberrüken oraya girmiştim- ansızın bir yılan çıkmış, sahabe yılanı öldürmeye kalkışmış, Hz. Peygamber ise onları engellemiş ve şöyle buyurmuştur: 'Allah onu sizin kötülüğünüzden sizi de onun kötülüğünden korumuştur.' Böylece Hz. Peygamber, emrettiği halde yılanı öldürmeyi kötü diye isimlendirmiştir. Bunun bir örneği, *kısas* ayetindedir: *'Kötülüğün cezası, onun gibi bir kötülüktür.'*[216] Allah kısası kötülük diye isimlendirmiş ve affa teşvik etmiştir. Verilen örnekte ise Hz. Peygamber'in gözü, ölüdeki en güzel şeye ilişmiştir.

Allah'ın velileri de, her işte o işin en güzel tarafına bakar. Onlar, kötülükleri değil yaratıkların kötülüklerini görmez. Çünkü kötü işlerden uzak durmak kendilerine emredilmiştir. Nitekim onlar, günahları duymaktan sağır, bazı yerlerde mubah olsa bile kötü söz söylemekten dilsiz olan kimselerdir. Biz, onları böyle tanıdık. Onları seçip ve ayırt eden ve dosdoğru yola ulaştıran Allah münezzehtir. *'Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir ve onların hidayetine uyulur.'*[217]

İşte bu, Hz. Mühammed'de İsa'nın makamıdır. Çünkü Hz. İsa, zaman olarak Hz. Muhammed'den öncedir ve bu haller ondan nakledilmiştir. Allah, Hz. İsa'nın da arasında bulunduğu önceki peygamberleri zikrederken, peygamberine şöyle hitap etmiştir: *'Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir ve onların hidayetine uyulur.'*

Bununla birlikte risalet makamı, öğrenilsin diye, güzeli çirkinden ayırt etmeyi gerektirir. Nitekim Allah, *'insanlara kendilerine indirdiğimiz şeyi açıklayasın diye'*[218] buyurdu. O halde peygamber, bir şahsa kötülüğü açıklarsa, bu açıklama vahye göre yapılır. Nitekim bir şahıs için 'Aşiretin oğlu ne kötüdür' demiştir. Hızır da, çocuğu öldürmüş ve şöyle demişti: 'Kâfir olarak yaratılmıştı.' Ayrıca onu öldürmeseydi, ondan annesi ve babası adına meydana gelecek kötülüğü bildirmiş ve şöyle demiştir: 'Ben bunu kendiliğimden yapmadım.'

O halde, kendiliklerinden bu *adamlara* ait olan şey güzel söz, güzele bakmak, güzeli dinlemektir. Herhangi bir peygamber ve veliden bunların dışında bir şey meydana gelirse o, ilahi emirden kaynaklanır ve onların sözü değildir.

Bunlar, Allah'ın *İsevî*lerin halleri hakkında zikretmeyi nasip ettiği şeylerdir. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

İsevî Kutupların Bilinmesi, Onların Sırları

Allah seni Ruhu'l-kuds ile desteklesin: Bilmelisin ki,

Kutup, işte ayakları sabit olan kimsedir.
İsevî ise, gelişinin kendisini izhar ettiği kimsedir

İsevî gün gelir yükseltilmiş olan kimsedir.
Nebiler arasında tanıklıkta delilleri

Babasından ona gelmiştir bütün kokular
Burnundaki misk gibi; öğretimi vahiyledir

Hayat ona ait; onunla dilediğine hayat verir
Artık ölmez ve günleri onu yok etmez

Onu görürsen, kuşkusuz ki, ayeti ona gelmiştir
Varolanlarda hükümleri gözüksün diye koşar.

Dille yönelmiş olarak; onlara dersin ki
'Sen Allah'sın', hâlbuki (böyle dediklerini) öğreten Allah'tır.

Cevabı: Denilen denildi, bağışla!
Bakma onların işlediği günaha (İsa'nın kavmi hakkında dediği gibi)

Yaratıkların ilahı, böyle diyenlere merhamet etsin
Kendisine ikramda bulunduğu kavme.

(İki Miras: Muhammedî ve İsevî)

Allah sana Ruhu'l-kuds ile yardım etsin, bilmelisin ki: Hz. İsa meşrebindeki kutup, iki mirasın kendisinde toplandığı kişidir. İki miras, sayesinde edilginliğin meydana geldiği ruhsal miras ile Hz. İsa'nın zevkinden meydana gelen Muhammedî mirastır. Bu zorunludur. Onların makam ve hallerini açıklamış olduk. Bu bölümde ise, sırlarından bir kısmını zikredeceğiz.

İsevî meşrepliler, keşif yoluyla veya Tanrı'nın bildirmesiyle bir şahısta yetenek görüp sahip oldukları ve etkileri altındaki hallerden birini ona vermek isteyince, hemen o şahsa temas eder veya ona sarılır veya onu öper veya ona elbiselerinden bir parça verirler veya 'elbiseni aç' derler ve vermek istedikleri şeyleri avuçla ona doldururlar. Bakan kişi de, onların havayı avuçladıklarını zanneder. Sonra avuçlayabildikleri miktarda şeyi elbisesine koyarlar ve ona 'Elbisenin bütün uçlarını göğsüne doğru topla' ya da vermek istedikleri halin durumuna göre 'onu giy' derler. Bunlardan hangisini yaparlarsa yapsınlar, söz konusu hal, elbiseyi giymesi emredilen ve istenilen o şahsa o andan itibaren gecikmeksizin sirayet eder.

Bu hali bir şeyhimizde gördük. Avamdan insanların yanına gelir ve bana şöyle derdi: 'Şu şahıs istidatlıdır.' Ardından ona yaklaşır. Şahsa temas ettiğinde veya göğsüyle sırtına vurduğunda, o hal o kişiye sirayet eder ve içindeki istidat ortaya çıkar ve Rabbine yönelirdi. Bu hal, Mekke'de defnedilmiş ve Ezdeşir'in talebesi olan Mekkî el-Vâsitî'de vardı. Bu hal kendisini tuttuğunda, yanında bulunan kimseye 'bana sarıl' derdi. Veya yanında bulunan kişi, onun halini anlayıp o hale girdiğini gördüğünde, kendisiyle kucaklaşırdı. Böylece söz konusu hal, sarılan şahsa nüfûz eder ve onunla kuşanırdı.

Cabir b. Abdullah, Hz. Peygamber'e at sırtında duramadığından şikâyet etmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, eliyle göğsüne vurmuş, artık bir daha at üstünden düşmemiş. Hz. Peygamber, bir sahabesinin altında bulunan ve en geride kalmasına yol açan tembel bir bineğe eliyle dokunmuş. Dokunur dokunmaz, sahibi artık bineğini durduramamış, bütün bineklerin önüne geçmiş. Hz. Peygamber, bir gün Ebû Talha'ya ait yavaş yürüyen bir ata binmiş, sonra o at hakkında şöyle demiş: 'Biz onu bir derya olarak gördük. Artık at bir daha hiç geçilmemiş!

Ebû Hureyre, dinlediklerini unutması hakkında Hz. Peygamber'e serzenişte bulunmuş. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Ebû Hureyre! Elbiseni aç!' Ebû Hureyre elbisesini yaymış, Hz. Peygamber bir veya üç avuç havayı almış, Ebû Hureyre'nin örtüsüne atmış ve ona şöyle demiş: 'Örtünü sırtına giy.' Ebû Hureyre elbisesini giydikten sonra bir daha duyduğu hiçbir şeyi unutmamış. Bütün bunlar bu makamla ilgilidir.

Bu meseledeki sırra bakınız! Bu olaylardan her biri, Allah'ın ortaya koyduğu sebepleri ispat için, duyulur bir hareketle gerçekleşmiştir. Böylece ilahi emrin geçersiz olmadığı ve onun gerçekte bu tarzda olduğu öğrenilir. Arif ise, buradan ilahi isimlerin nispetlerini (niteliklerini), varlıkların onlarla irtibâtını ve bu durumu ilahi mertebenin özü gereği gerektirdiğini öğrenir. Muhakkik bilgin de, bu işlerle ve ilahi uyarılarla hikmetin zuhur eden şeyde olup bu durumun değişmeyeceğini, sebeplerin ortadan kalkmayacağını öğrenir. Başka bir sebep olmaksızın bir sebebin ortadan kalktığını iddia eden bir insanın, ne kalkan sebep ve ne de kaldırılan sebep hakkında bilgisi vardır. Kula bilgi ve onunla amel etmekten daha değerli bir şey verilmemiştir. Bunlar, Allah'ın kullarından edep sahiplerinin halleridir.

Onların sırlarından biri de, *belağat* bahislerinden konuşmaları ve Kuran'ın *i'caz* (benzerini getirmekten aciz bırakma) özelliğini bilmeleridir. Onlar, edebiyat kitapları okumak şeklinde alışılagelmiş yöntemle Arapça hakkında bilgi edinmemiş veya da böyle öğrendikleri duyurulmamıştır. Bildikleri şeyleri bu yolla elde ettikleri malum değildir. Bilakis bildikleri, nefislerinden öğrendikleri özel bir yöntemle, ilahi hibelerden meydana gelmiştir.

Bu insanlar, güzel yazı yazsalar bile, ümmidir (okuma yazma bilmeyen). Onlar insanların avamıdır ve genellikle (mutat) güçlerinin dışındaki şeyleri dile getirirler. Çünkü onlar Arap değildirler. Arap olsalar bile, dil nedeniyle değil, *nesep* nedeniyle Arap'tırlar. Kuran'ın aciz bırakma özelliğini böyle bilirler. Buradan, Kuran'ın aciz bırakma özelliği ve onun Hakkın sözü olduğu öğrenilir.

Bir *vakıam*da bana şöyle denildi: 'Kuran'ın aciz bırakması ne demektir, bilir misin?' 'Hayır, bilmiyorum' dedim. Şöyle denildi: 'Kuran'ın aciz bırakması, onun Haktan haber veriyor olmasıdır. Sen de

Hakka sarıl, sözün susturucu olsun.' Çünkü Kuran'ın benzerini getirmeye yeltenen kimsenin ilk yalanı, Allah tarafından olmadığı halde getirdiği şeyin Allah'tan geldiğini iddia etmesidir. Böylece Allah hakkında bilmediğini söyler ve hiçbir şey meydana getiremez ve ortaya koyamaz. Çünkü batıl, yok olucudur, sabit değildir. Sonra bu adam, karşı koymak istediği sureye lafız itibariyle uygun bir takım işlerden haber verir. Hâlbuki onlar olmamış ve gerçekleşmemiş işlerdir. Dolayısıyla onlar batıldır ve batıl, yokluktur. Yokluk, varlığa karşı koyamaz. Kuran ise, gerçekte doğru (hak) olan varlığa mensup bir şeyden haber vermektir. Bu durumda karşı koyanın, onun benzerini yerine getirmekten aciz kalması gerekir. Şu halde fiil, söz ve hallerinde Hakka uyan kimse, dönemindeki insanlardan ve kendi yolunu tutmayan herkesten ayrışmış demektir. Böyle bir insan, Hakkın dışında bir şeyle onun makamını tasavvur etmek isteyeni aciz bırakır.

Onların hallerinden biri de, doğalar ve doğaların birleşme ve ayrışmalarını, değerli taşların yararını keşif yoluyla bilmektir. Şeyhimiz Ebû Abdullah el-Gazzâl, Meriyye'de seyr-i sulûku esnasında şeyhi, devrinin edibi Ebû Abbas el-Arîf'in meclisinden çıkmıştı. Ebû Abdullah, ormanlık bölgeden mahallesine doğru giderken meradaki bütün bitkilerin yararlarını kendisine söylediğini görmüştü. Söz gelimi bir bitki veya ot kendisine şöyle der: 'Beni al, çünkü ben şuna faydalıyım, şu zararı uzaklaştırırım.' Böylece kendinden geçmiş ve ona sevgi duyarak ve ona yaklaşarak bütün bitkilerin nida edişinden hayrette kalmış.

Ardından şeyhine dönmüş, durumu ona bildirince, şeyhi şöyle demiş: 'Bize bunun için hizmet etmedin. Bitkiler sana yarar ve zarar veren olduklarını söylerken, ed-Dâr (zarar veren) ve en-Nâfi' (fayda veren) aklına gelmedi mi?' Bunun üzerine şöyle demiş: 'Efendim, tövbe.' Şeyhi şöyle der: 'Allah seni denemiş ve imtihan etmiştir. Ben sana sadece Allah'a ulaşmayı gösterdim, başkasına değil. Senin tövbenin doğruluk ölçüsü, tekrar o yere gidip tövbende dürüst isen, daha önce seninle konuşan bitkilerin artık konuşmamasıdır.'

Ebû Abdullah el-Gazzal sesleri işittiği yere dönmüş, duymuş olduğu seslerden hiç birini duymamış, bunun üzerine Allah'a şükür secdesi yapmış, şeyhine dönmüş ve durumu ona bildirmiş. Şeyhi şöyle demiş: 'Seni kendisine seçip, şereflendiğini düşündüğün halbuki gerçekte se-

ninle şereflenen varlıklardan benzerin olan bir varlığa seni bırakmayan Allah'a hamd olsun.'

Şeyhin himmetine bakınız!

Bu makamdaki insan, doğaların sırlarını öğrenip hakikatlerinin bilgisine ulaştığında, Allah'ın Âdem'e öğrettiği ilahi isimlerin yarısını öğrenmiş olur. Bunlar şaşılacak ilimlerdir. Allah, bu yollardan bizi onların bilgisine ulaştırdığında, hayrete düşüren bir iş gördük. Allah'ın yaratıklarındaki sırrını ve ilahi iktidarın her şeye nüfûz ettiğini öğrendik. Şu halde hiçbir şey, o olmaksızın fayda veya zarar veremez, konuşamaz, hareket edemez.

Allah âlemi suretlerle perdelemiştir. Böylece insanlar, bütün bunları kendilerine ve şeylere nispet etmiştir. Allah ise şöyle buyurur: *'Ey insanlar! Sizler Allah'a muhtaçsınız.'*[219] Allah'ın sözü doğrudur ve o bir haberdir. Böyle bir haber, nesh edilemez. O halde sadece Allah'a muhtaçlık vardır. Bu ayette Allah, muhtaç olunan her şey diye isimlendirilmiştir. Yoksul ise, hiçbir şeyin muhtaç olmadığı ve her şeye muhtaç kimse demektir. İnsan hikmete göre konuldukları yerlerde sebeplere ulaşır ve onları ihlal etmez.

Bu zevk, çetindir. Gördüğüm hiç kimsenin ona ulaştığına tanık olmadığım gibi önceki ve sonraki nesillerden kimsenin ona ulaştığı da bize bildirilmedi. Fakat bir gruptan 'sebepleri ispat' fikri bize ulaşmış ve onları görmüştük, ancak o, bu konuyla ilgili değildir. Çünkü bizim zikrettiğimiz ve öğrenmek istediğimiz, ulûhiyetin sebeplere sirayeti veya sebeplerin perdesi ardından Hakkın sebeplerin zatlarında tecellisi veya sebeplerin ulûhiyette tecellisidir. İşte bu, hiç kimsenin tatmadığı bir bilgidir. Şu var ki Kuran'da bu konuyla ilgili bir ayet vardır. Bu ayet, Kuran'da biriciktir ve değeri bilinmez, çünkü (görünür) bir kıymeti yoktur. Sabit bir kıymeti olmayan herhangi bir şey, üslubunun nefisliğine inanılsa bile, zorunlu olarak değeri bilinemeyen şeydir.

Onların sırlarından biri de, dünyadaki iki yaratılışı bilmektir. Bu iki yaratılış, doğal ve ruhsal yaratılıştır. Bunların aslı nedir? Ayrıca, ahiretteki iki yaratılışı bilmek de onlara ait bilgilerdendir. Bunların aslı nedir? İki yaratılışın, yani dünya ve ahiret yaratılışının bilinmesi de onların sırrıdır. Bunlar, bilinmesi gereken altı ilimdir.

Onların sırlarından biri de, içlerinden bir şahıs için bu makam yetkinleştiğinde, ona altı yüz ilahi gücün verilmesidir. Söz konusu insan, bu güçlere babasına en yakın dedesinden vâris olur. Böylece, o güçlerle onların gereğine göre iş yapar: Dilerse gizler, dilerse ortaya çıkarır. Gizlemek, ortaya çıkarmaktan daha üstündür. Çünkü kulluk, bu güçlerden Efendisinin emrini veya hakkını ifa etmede yararlanacağı şeyleri alır. Böylece kulluğunun hükmü sabit kalır. Kasıtlı olarak, kendisini bu makamdan çıkaran her güç, Allah ricali için istenilen bir güç değildir. Çünkü onlar, güç ve kuvvet sahibine karşı koymazlar.

Allah, *hükümdarlar* veya Hz. İsa'yı rab edinenler gibi Ehl-i Kitap'tan bir grubun iddia ettiği üzere, *Rabler* olarak ortaya çıkmaları için değil, kendisine kulluk etmek için yardım istemelerini onlardan talep etmiştir. Söz konusu kişiler, şöyle iddia etmiştir: 'Muhammed bizden İsa'ya ibadet ettiğimiz gibi kendisine ibadet etmemizi ister.' Bunun üzerine Allah şu ayeti indirmiştir: '*De ki, ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye geliniz: Sadece Allah'a ibadet etmek, hiçbir şeyi O'na ortak koşmamak, Allah'tan başka birbirimizi rabler edinmemek.*'[220]

Onların sırlarından biri de, yakın dedelerine yönelmedikleri sürece, babaları yönünden yükselişlerinde üçüncü göğü aşmamaktır. Yakın dedelerine yöneldiklerinde ise, bir kısmı Sidre-i Münteha'ya ulaşır. Orası, kulların amellerinin nihayette vardığı ve kendisini aşamayacağı mertebedir. Hak, o amelleri buradan kabul eder. Bu mertebe, sahibinin öldüğü kıyamet gününe kadar, amellerin berzahıdır.

Bu grubun sırları hakkında bu kadar açıklama yeterlidir. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yirminci kısım sona ermiştir. Onu yirmi birinci kısım takip edecektir.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kutuplardan Makam-ı Muhammed'e Ulaşanların ve Ulaşmayanların Bilinmesi

Nübüvvet ve velayet arasında bir ayırıcı vardır
Fakat en büyük ve tam şeref ona aittir

Kuşatıcı felek sırrıyla onu anlatır
Yüce ve haşmetli kalem de onu anlatır

Nübüvvet ve risalet vardı
Fakat kesildiler, en doğru yol ona aittir

Velayet için sağlam bir ev inşa etti
Zatında; en sürekli beka ona aittir

Onu kendisine koştuğu bir nihayet olarak talep etmez
Ki ona ulaştığında, perişan olur

Devam özelliği, özü gereği şeyin kendisindendir
O, velidir ve yermesi de yamandır

Nebi ve resulü kendisine sığınır
Yüce âlem ve daha kadim olan herkes gibi

(Risalet, Nübüvvet ve Velayet)

Hz. Peygamber'in şöyle söylediği bildirilmiş: 'Kuşkusuz risalet ve peygamberlik bitmiştir. Benden sonra artık ne resul ne peygamber vardır.' Bu hadis (Benden sonra nebi ve resul yoktur, hadisi), velilerin acısını tattıkları en şiddetli ifadelerden biridir. Hadis, insan ile Tanrı'ya kulluk arasındaki bağı koparır. İnsan ile en yetkin kulluk arasındaki vuslat bağı koptuğunda, insan ile Allah arasındaki bağ da kopar. Çünkü kul, kendisini Hakka kulluğun dışına çıkaran şeyler ölçüsünde, Efendisine yaklaşmakta eksik kalır. Çünkü kul, Rabbiyle isimlerinde çatışır, çatışmanın esası ise isimlenmedir. Allah bizim hakkımızda (peygamberlikten sonra) el-Veli ismini bırakmıştır. O da, Allah'ın isimlerinden biridir. Bu isim, Allah'ın peygamberinden çıkarıp ve yine ona giydirip, onu kul ve resul diye isimlendirdiği isimdir. Allah'a resul ismi yaraşmaz, binaenaleyh el-Veli ismi kulluğun özelliklerinden biridir. Bu ismin verilmesinin nedeni, risaletin varlığıdır. Risalet ise kesilmiştir. Böylece risalet kalktığı için bu ismin Allah'tan olması bakımından hükmü de kalkmıştır.

Hz. Peygamber ümmetinde bu kâseyi yudumlayacak kimseler olduğunu, onların içlerinde yaşadıkları acıyı bilmiş, bu nedenle onlara acıyarak *abîdu'l-abîd* (kulun kulu) olabilmeleri için onlara bundan bir pay vermiştir. Bu bağlamda sahabesine şöyle demiştir: 'Burada bulunan, bulunmayana tebliğ etsin.' Böylelikle Allah, kendisine tebliği emrettiği gibi, onlara da tebliğ emrini vermiş ve kullara özgü elçiler ismi verilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Allah, sözümü duyup ezberleyen ve duyduğu gibi ulaştırana merhamet etsin.' Duyduğu gibi, harfi harfine demektir. Bu ise, ancak Kuran veya hadisten bir vahyi lafzıyla ulaştıran için mümkündür. Bu imkan, sadece Kuran hafızları ve hadisçiler gibi vahyi aktaranlar için gerçekleşir. Süfyan es-Sevrî ve başkalarının düşündüğü gibi fakihler veya hadisi anlamıyla nakleden kimselerin bu konuda bir pay veya nasibi yoktur. Çünkü anlamı aktaran kişi, bize peygamberin hadisinden anladığını nakletmiştir. Bize anladığını nakleden ise, kendisinin elçisidir. O, kıyamet günü duyduğu şekilde vahyi ulaştıran ve risaleti yerine getirenler ile birlikte haşredilmez. Hâlbuki Kuran hafızı ve Hz. Peygamber'in hadislerini lafzen aktaran kimseler, peygamberlerin safında haşredilecektir.

Sahabe, vahyi lafzıyla naklettiklerinde, Allah'ın elçilerinin elçileri; (sonraki nesil olan) tabiûn ise, sahabenin elçileridir. Böylece iş nesilden nesile, kıyamete kadar sürer. Bize tebliğ edene Allah'ın elçisi diyebileceğimiz gibi o kişiyi, kendisinden aktardığı kişiye de izafe edebiliriz. Rivayette vasıtaların düşmesini onayladık. Çünkü Hz. Peygamber de, kendisine Allah'ın meleği olan Cebrail vahyi getirdiği halde, ona Cebrail'in elçisi değil, Allah'ın elçisi diyoruz. Allah şöyle buyurur: *'Muhammed Allah'ın elçisidir.'*[221] Başka bir ayette ise, *'Muhammed sizden birinin babası değil, Allah'ın peygamberidir.'*[222] buyrulmuştur. Başka bir ayette ise, *'Ruhu'l-Emin onu senin kalbine indirmiştir'*[223] demiş, bununla birlikte, Allah onu sadece kendisine izafe etmiştir.

Kulluktan onlar için kalan şey, bu kadarıdır ve bu, Allah'ın onlara ihsan ettiği büyük bir iyiliktir. Bir şahıs, kesintisiz bir isnatla onu aktarmazsa bu makama sahip olamaz, onun kokusunu duyamaz. Böyle biri el-Veli isminde Hak ile tartışan velilerden biri olur. Bu kulluktaki eksikliği, bu isim ölçüsündedir. Bu nedenle, ona *veli* yerine *muhaddes* (kendisine hadis söylenen, hadisçi) demek daha yerindedir. Çünkü Hz. Peygamber'den sonra peygamberlik makamına ancak açıkladığımız ölçüde ulaşılabilir. Allah'ın bizim için bıraktığı kısım budur. Peygamberlerin sahip olduğu kulluğun üstün makamı öğrenmiş olduğu gibi vahyi rivayet ederek taşıyanların değeri de buradan öğrenilir. Bu nedenle kapının kapanması bize ağır gelmiştir; Allah'ın bizi, sahip olmamız gereken özel kulluk halinden çıkardığını anlamış olduk. Nübüvvete gelince, kuşkusuz daha önce onu Efrad'ın –ki onlar süvarilerdir- bilinmesi bölümünde açıklamıştık.

Allah kulluktan ve kulluk makamından bizi kovması bağlamında şöyle buyurmuştur: 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm.' Biz kimiz de, bizimle Allah arasında bölünme gerçekleşsin? O, efendidir, faildir ve hareket ettirendir. Allah, 'Ancak sana ibadet ederiz' gibi bize izafe ettiği sözlerde bizleri konuşturandır. Ayakta dururken, rükû ve secde ederken, otururken ve konuşurken onun kudretiyle hareket ettiğimizi anladık. Kul, *'Hamd âlemlerin rabbi Allah'adır'*[224] deyince, Allah şöyle karşılık verir: 'Kulum bana hamd etti.' Bu O'ndan bir lütuftur. Çünkü kula bunu söyleten kimdir? Kulun değeri nedir ki, efendisi 'kulum dedi, ben de ona söyledim' desin? Bu, kapalı bir perdedir.

İnsan, Allah'ın kullarına karşı gizli bir tuzağı olduğunu bilmelidir. Herkes, Rabbini bildiği ölçüde onun tarafından tuzağa düşürülür. Bu ilahi ihsan, nimete girdirilmiş Allah'ın bir denemesi sayılır. Kişi, namaz kılıp ayet okuduğunda ve 'Allah'a hamd olsun' dediğinde, bunu namazındaki ibadetinin sahih olması emredildiği için demiştir. O cevabı beklemez ve cevap verilsin diye söylemez. Bilakis Efendisinin kendisini sorumlu tuttuğu amelle ilgilenir. Böylece bu cevap ve nimetlendirme onu söylemesi nedeniyle değil, Efendisinden meydana gelir. Çünkü gerçekte söyleyen, o kişide sözü yaratandır. Böylece bu aldanmadan kurtuluruz. Bu insanın makamı, gerçekte yüksek bir menzil (konak) olsa bile, kendisinden aşağıdaki başka bir menzilde bulunana göre yüksek menzildir.

Kapısı bize kapatılmış bu makamdan Hz. Peygamber'e ancak zikretmiş olduğumuz hususlarda vâris olduk. Bunlar, Hakkın kedisine açtığı ve Kitap ve Sünnetten rivayet yoluyla vahyi aktarmanın bilgisiyle rızıklandırdığı kimseye lutfudur. O halde, hadisçi ve Kuran hafızı olan ravilerin makamı ne yüksektir! Allah, bizi de Kuran ve hadisi nakletme işini tahsis ettiklerinden etsin! Çünkü 'Kuran ehli, Allah'ın ehli ve seçkinleridir.' Hadis de, ayet ile belirtildiği üzere, Kuran gibidir. Çünkü Hz. Peygamber, arzusundan konuşmaz, onun sözleri vahiydir.

Bizimle birlikte bu makama ulaşanlardan biri, Ebû Yezid el-Bestami'ydi. Bu makam, niyaz ve dilekten sonra, iğne deliği kadarıyla kendisine gösterilmiş. Ebû Yezid ise, ayağını bu makama koymak istemiş, ayağı yanmış, bu makama zevk yoluyla ulaşılamayacağını anlamıştır. Bu makam kulluğun yetkinliğidir.

Kuşkusuz bizim için Hz. Peygamber'den bir nişan ortaya çıkmıştır ki, bu durum, bilenler için çoktur. Yaratıklarda, onun sadece gölgesi bulunur. Allah, beni ona muttali kılınca, bu durum, benim dileğimle olmamış, Allah'ın inayeti olarak gerçekleşmiştir. Sonra, Allah beni o makamda edeple desteklemiştir. Bu ise, O'nun kendi katından bir rızkı ve bana olan ihsanıydı. Bu nedenle, o makamda Ebû Yezid'den meydana gelen şey benden çıkmamıştır. Bilakis, ben o makama ulaştım ve merdivenlerinde yükselmem için emir geldi. Böylece onun bir sınama hitabı ve deneme emri olduğunu anladım. Bazı denemeler şereflendirmek niyeti taşısa bile, burada söz konusu olan, şereflendirme hitabı değildir. Bunun üzerine durdum ve perde istedim. Neyi istediğim anlaşıl-

dı. Böylece, benimle makam arasına perde çekildi ve bunun için bana teşekkür edildi. Ardından Allah, ondan bana zikrettiğimiz bir nişanı ihsan etti. Bu ilahi bir tahsis idi. Ben de Allah'a bu nişan'la, verdiği ihtisasından dolayı şükrettim, fakat şükrümle ihsanın artmasını istemedim. Kulluğun yetkinliği olan perdeyi istemişken, artırmasını nasıl talep edebilirdim ki?

Böylece kulluk, bana nüfûz etmiş, otoritesi ortaya çıkmış, kendim ile efendilik mertebesi arasına perde olmuştur. Bu nedenle Allah'a hamd olsun!

Nice şeye çağrıldım ve icabet etmedim. Allah izin verirse, ahirette de mutlak bir kul olmak isterim. Allah beni bütün âleme sahip kılsaydı, onda sadece Allah'a kulluğa sahip olur, âlemin bütün kulluğunu zatım yerine getirirdi.

İnsanların bu noktada kimi mertebeleri vardır. Kula gereken şey, bu isme başkasını eklememektir. Allah, insanların dillerini Allah'ın velisi diye onun hakkında konuşturup Allah'ın kendisine verdiği bir ismi ona verdiğini görürse, verenden bu ismi fail anlamında değil, meful (edilgin) anlamında duymalıdır. Böylece onda *kulluk* kokusunu duyar. Çünkü *velî* isminin geldiği *faîl* kalıbı, bazen *fail* anlamında olabilir.

Bütün bunları söylememizin nedeni, sadece halife yapıldığımız ve gerçekte Allah'a ait işlerde Allah'ı vekil edinmekle emr olunmamızdır. Çünkü böyle bir şeyde (halife atanmak), gizli bir tuzak vardır, ondan sakınmalısın! Sana bunun emredilmiş olması, ilahi tuzaktan koruyucu bir uyarı olarak yeterlidir. Artık sen de onu vekil edin ve zinhar sahiplik iddiasında bulunma! Çünkü Allah, senin işlerini üstlenmiştir. Şöyle buyurmuştur: *'Allah salihleri dost edinir.'*[225] Burada salih, kulluğun özelliğidir. Bu nedenle Hz. Peygamber kendisini salih diye nitelemiştir. Çünkü o, sadece kâmil kullara ait olabilecek bir halde olmayı benimsemiştir.

Onlardan biri de, kendisinden bir müjde olarak, Allah'ın hakkında tanıklık yaptığı kimsedir. Allah, kulu Yahya hakkında şöyle demiştir: *'O salihlerden bir kul idi.'*[226] Peygamberi İsa hakkında ise şöyle demiştir: *'Salihlerden idi.'*[227] Hz. İbrahim hakkında ise şöyle buyurmuş: *'O ahirette salihlerdendir.'*[228] Bunun nedeni, Hz. İbrahim'den dünya hayatında meydana gelmiş üç şeydir. Birincisi, eşi Sara hakkında, tevil ederek

'kardeşimdir' demesi; ikincisi mazeret göstererek, '*ben hastayım*'[229] demesi; üçüncüsü ise, delil getirmek için '*onu büyükleri yaptı*'[230] demesidir.

Hz. İbrahim, kıyamet günü insanlar kendisinden Rabbinin nezdinde şefaat kapısını açmasını istediklerinde, bu üç şey ile mazeret belirtecektir. Bu nedenle Kuran, bu konuda hesaba çekilmeyeceği için, ahirette onun iyiliğini belirtmiştir. Hz. Peygamber hakkında ise şöyle buyurmuştur: '*Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın diye.*'[231] Başka bir ayette ise, '*Allah seni affetsin, onlara niye izin verdin*'[232] buyurur. Böylece azarlamadan önce müjde gelmiştir. Bu ayet, bize göre azarlama içermeyen özel anlamdaki bir müjdedir. Bilakis ayet, insaf sahibi ve ilim ehline haklarını veren kimse için, soru sorma kalıbıdır.

Süleyman ve benzeri peygamberlere gelince, Allah bize Süleyman'ın şöyle söylediğini bildirmiştir: '*Rahmetinle beni salih kullarının arasına koy.*'[233] Peygamberler, gerçekte ve Allah katında, iyi olan kimselerdir. Onlar, iyi olmak (salah) Allah'a yaraşmayan bir kulluk özelliği olsa bile, iyiliği dileyenler ile iyi oldukları hakkında tanıklık yapılan kimseler arasında bulunur. Peki, Allah'ın *fail* anlamıyla isimlendiği el-Veli ismi hakkında ne diyebilirsin? Bu yorumla bu ismin de kula verilmemesi gerekir. Hak bu ismi ona verirse bile, bu durum kendisine (Hakka) döner. İnsanın Allah'a kulluk etmesi ve peygamberine indirdiği kitapta lafız olarak Allah'a verilmeyen isimlerden kula özgü isimlerle adlanması gerekir. Allah, kulu Hz. Muhammed'e bu ayeti indirdiğinde -ki insanlara bildirmesi için indirmiştir- adeta peygamberinden söylemesi ve dillendirmesi gereken şeyi aktarmıştır. Böylece Allah, onu okunan bir Kuran yapmıştır. Çünkü o da, gerçekte kulların özelliklerindendir.

Allah şöyle buyurur: '*Benim velim kitabı indiren Allah'tır. Allah, iyileri dost edinir.*'[234] Burada Allah, onun hakkında iyilikle tanıklık etmiştir. Hak, bu ayette aktaran değil de emreden olsaydı, bu durumda Hak da iyilikle tanıklık edilenlerden olurdu. Hâlbuki Allah, onu dost edindiğini bize bildirmiş, Hz. Peygamber de, Allah'ın sadece iyileri dost edindiğini belirtmiştir. Böylece Hz. Muhammed, kendisi adına zikrettiğimiz tarzda tanıklık etti. Bu durum, diğer peygamberlerden nakledilmemiştir. Onlardan nakledilen, Hz. İsa'nın ifadesine benzeyen sözlerdir. Hz. İsa şöyle der: '*Ben Allah'ın kuluyum, bana kitap vermiş, beni peygamber*

yapmış, doğduğum gün beni mübarek kılmış, yaşadığım sürece namaz kılmayı, zekât vermeyi, anneme iyilik yapmayı bana emretmiştir. O, beni zalim yapmamıştır. Doğduğum gün, öldüğüm gün ve diriltileceğim gün bana selam olsun.'[235] Allah şöyle buyurur. *'Bunlar bir kısmını diğerlerinden üstün yaptığımız peygamberlerdir.'*[236] Yani, Ey Muhammed, sen de böylesin. Dolayısıyla, böyle bir makama ulaşmış olmak Allah'ın ihsanındandır.

Ey dost! Allah'ın güzel isimleriyle ahlâklanırken kendini koru. Çünkü âlimler, bu isimlerle ahlâklanmak hususunda görüş ayrılığına düşmemişlerdir. Güzel isimlerle ahlâklanmak nasip olunca, onların sendeki eserlerini görmekten habersiz kalma! İsimlerde ve isimlerin karşısında, onların vekili hükmüyle bulun ki, peygamberin isminin benzeri olasın. İsimlerinden birini sana vermede, bu anlamıyla Allah'a ortak olma! Edebe sarıl, *'Rabbim! ilmimi artır'*[237] de.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

Hak Civarından Kendisini Uzaklaştırdığında Velinin Sığınacağı Menzilin Bilinmesi

Veli düştüğünde, bu düşüş, gerçekte
Yücelik mertebelerde bir yükseliş ve terakkidir.

Çünkü Hakta sınırlanma yoktur
Uzaklıkta yakınlık vardır.

Seçilmişin her durumdaki hali
Yüksekliğin yüksekliğinde terakkidir.

Hiçbir bakımdan ona hüküm yoktur
Taşkınlığın da onda bir etkisi yoktur

Allah kendisinden bir ruh ile sana yardım etsin, bilmelisin ki: Allah İblis'e şöyle der: 'Âdem'e secde et.' Onda emir ortaya çıkmıştı. Âdem ve Havva'ya ise 'bu ağaca yaklaşmayın demiş', onlar hakkında ise, yasaklama ortaya çıkmıştır. Yükümlü tutma (teklif), emir ve yasaklama olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ikisi, bir karine zorunluluktan çıkarmadığı sürece, zorunluluk ifade eder (olarak yüklem olurlar). Gerçi bizim onlar hakkındaki görüşümüz ilahi belirlemedir. Böylece emre ve yasağa uyma belirlenmiştir. İşte bu emir ve yasak, doğal âlemde ortaya çıkmış ilk emir ve yasaktır.

İlk hatıra gelen düşüncenin ve bütün ilklerin ancak rabbani olabileceğini sana bildirmiştim. Bu nedenle onlar, doğrudur ve asla yanılmazlar, sahibi de onlarla kesin hüküm verir. Öyleyse ilk olanın otoritesi, güçlüdür. İlk emir ve yasak böyle olunca, emre karşı gelinince cezalandırma gerçekleşmiş ve ertelenmemiştir. Emirler dolaylı geldiğinde ise, ilk emrin gücüne sahip olmazlar. Onlar, bize peygamberlerin dilleri vasıtasıyla gelen emirlerdir.

Bu emirler iki kısımdır: Ya ikincildirler; bu kısım, Allah'ın meleğin vasıtası olmaksızın peygamberine ulaştırdığı şeylerdir. Böylece ilahi emir, bize ulaşır. Bize ulaşırken bir oluş mertebesinden geçer ve daha önce sahip olmadığı bir hal kazanır. Çünkü ilahi isimler, onu bu kevnî mertebede telakki eder, kendi hükümleriyle onun hükmüne ortak olur veya bu emir ile *melek* peygambere iner. Bu durumda ilahi emir, iki oluş mertebesini geçmiştir. Bu iki mertebe, Cebrail ve Muhammed veya herhangi bir peygamber veya melektir. Bu durumda, emrin fiil ve etkisi, birinci ve ikinci emrin gücünün aşağısında bulunur. Bu nedenle hemen cezalandırma gerçekleşmemiştir. Ceza ya ahirete bırakılmış veya affedilmiştir ve o günah karşılığında asla cezalandırma olmaz. Allah, bunu kullarına merhametinin gereği olarak yapmıştır.

Allah, Âdem'e ve Havva'ya yasağı tahsis etmiştir. Bu ise, ameli bir yükümlülük değildir, çünkü varlıksal olmayan bir emir içerir ki o da 'yapma!' emridir. Mümkünün hakikati, *yapmamak*'tır. Allah, Âdem'e adeta şöyle der: 'Aslından ayrılma.' Emir ise böyle değildir. Çünkü emir, var olan bir durumu içerir ki o da, *yapmak*tır. Allah, İblis'e adeta şöyle der: 'Aslından çık.' Emir, yasaktan nefse daha ağır gelir, çünkü o, asıldan çıkmaktır. İblis isyan edip secde etmediğinde, başkasına karşı

kendisine nispet ettiği büyüklenme ve üstünlük iddialarını söylemeseydi bu ölçüde kulluğundan çıkmış olurdu, bu nedenle Allah'ın kendisini cezalandırması helal olmuştur. Âdem ve Havva'nın cezası ise, kendi asıllarından çıkma noktasında (nehiyle, yapmamayla) yükümlü tutulduklarında idi ki bu, yemeyi terk etmekti; terk etmek, yokluğa mensup bir durumdur, yemek ise varlıksal bir durumdur. Böylece Allah, tek bir zamirde İblis'i, Âdem'i ve Havva'yı bir araya getirmiştir. Bu ise Âdem'e verilebilecek en şiddetli cezaydı. Bu meyanda onlara çoğul zamiriyle 'ininiz' denilmiştir.

İniş, Âdem ve Havva için bir ceza değil, sadece İblis için bir cezaydı. Çünkü Âdem, vaadin doğruluğu için indirilmişti. Bu vaad, Allah'ın yeryüzünde bir halife yaratacağı vaadiydi. Onun halife olması, Allah'ın kendisine dönüp onu seçmesi ve günahını kabul ederek ve Rabbinden kelimeleri almasıyla gerçekleşir. O halde, Âdem'in günahı itiraf etmesi, 'Ben ondan daha hayırlıyım' şeklindeki İblis'in sözünün karşılığıydı. Böylece Allah, bize Allah katında itirafın yerini ve emrine uymadığımızda onu yol edinelim diye meydana getirdiği mutluluğu bildirmiştir. İblis'in iddiasını ve sözünü ise, günah işlediğimizde benzerinden sakınalım diye, bize bildirmiştir.

Havva çoğalmak, İblis ise saptırmak için indirilmiştir. Âdem'in ve Havva'nın inişi *keramet*, İblis'in inişi ise başarısızlık, cezalandırma ve günahları kazanma inişiydi. Çünkü onun günahı, bedbahtlığın sonsuz olmasını gerektirmez. Çünkü o, Allah'a ortak koşmamış, Allah'ın kendisini yarattığı özellikle gururlanmış, Allah da onun yazgısını bedbaht (şakî) yapmıştır. Bedbahtlık diyarı ise, şirk koşanlara mahsustur. Böylece Allah, İblis'i kulların kalplerine vesvese vererek şirk günahını işlesin diye yeryüzüne indirmiştir. Onlar, şirk koştuklarında ve İblis de şirkten ve failinden yüz çevirdiğinde, bu yüz çevirme, ona fayda vermez. Çünkü Allah'ın bildirdiği gibi ona (müşrike) 'inkâr et' diyen, İblis'in ta kendisidir. Böylece kendisi birleyen olsa bile, âlemdeki bütün müşriklerin günahını yüklenmiştir. Çünkü 'kötü bir âdet çıkaran kimse, o âdetin günahı ve onu yapanların günahını yüklenir.'

İblis ve Âdemoğulları gibi doğal (varoluşla varolan) bir şahıs, ortaya çıkarmak istediği bir şeyin örneğini zihninde tasavvur etmelidir. Binaenaleyh İblis, sahibinin nefsinde meydana geldiğinde tevhidini izale

edecek şekilde nefsinde tasavvur etmediği sürece, şirki ve insanı şirke kışkırtma günahını işleyemez. Şirki bu şekilde nefsinde tasavvur ettiğinde ise, tevhid onun nefsindeki tasavvurundan zorunlu olarak çıkmış olur. Çünkü şirk koşan, onu kendi içinde Hakkın yanında tasavvur eder. Dolayısıyla, onu yalnız bırakmaz. Şu halde İblis, hiç kuşkusuz kendi nefsinde müşrikti. Onun nefsinde, şirk koşulan şeyin sureti bulunmalıdır. Böylece her an, o suret sayesinde şirk koşanlara yardım eder. Çünkü İblis, şirk özelliği kendilerinden gidip Allah'ı birler ve böylece mutlu olurlar diye endişe etmektedir.

İblis, kendi nefsinde şirk koşulan şeyin suretini korur ve onunla o vakitte doğuda, batıda, güneyde ve kuzeydeki (dünyanın her bir tarafındaki) müşriklerin kalplerini gözetlediği gibi henüz *müşrik* olmayan tevhid ehlini gelecekte şirke düşürür. O halde İblis, hiçbir zaman şirkten ayrılmaz. Bu nedenle Allah, onu bedbaht yapmıştır. Çünkü bu nitelik, kendisine eşlik ettiği ve şirk koşanın nefsinde kalması için çalıştığı bu özellik nedeniyle tevhidi bir nefes bile tasavvur edemez. Bu nitelik onun nefsinden gitseydi, müşrik nefsinde şirki dile getiren kimseyi bulamaz. Böylece şirk ondan gider, İblis de *ortağı* tasavvur edemezdi. Çünkü bu durumda, onun nefsinden ortağın sureti kaybolmuş, bu müşrikin şirkten uzaklaştığını bilemez olmuştur. Bu durum, ortağın her zaman İblis'e eşlik ettiğini gösterir. İblis, Allah'a ilk şirk koşan olduğu gibi aynı zamanda şirki ilk âdet edinen kimsedir. Bu yönüyle o, âlemdekilerin en *bedbahtı*dır.

İblis, Allah'ın tam ihsanından olan rahmete tamah etmiştir. Bu nedenle şöyle dedik: Âdem hakkında cezalandırma, kendilerine *İniniz!* diye hitap ettiğinde, İblis ile aynı zamirde bir araya gelmektir. Allah, onlara celaline yaraşan kelam ile hitap etmiştir. Fakat kelamda lafzın gerektirdiği nitelik vardır. Çünkü lafzın sureti özel anlamı gerektirir. Bu yorum, bilginlerin değerini bilemedikleri bir yöntemdir.

(Ariflerin Hatası, Avamın Hatası)

Burada, Âdem meselesini zikretmemizin nedeni, hata yapıp makamlarından düştüklerinde, bu düşmenin mutlaka bedbaht olduklarını göstermediğine Allah ehlini ısındırmaktır. Onların düşüşleri, Âdem'in düşüşü gibi olabilir. Çünkü Allah, herhangi bir mekânda bulunmaz ve sınırlanmaz. Hal böyle ise ve Allah bu sınırsız özelliğinde bulunduğuna

göre, hata işlediğinde veya onda horluk, utanma ve kırıklık meydana geldiğinde velîliğin düşmesi, bulunduğu makamdan daha yükseğine çıkmak olur. Çünkü onun yükselmesi, marifet ve hale bağlıdır. Bazen velinin daha önce sahip olmadığı Allah'a dair bilgisi ve horluk ve kırıklık hali artabilir. İşte bu, daha üstün bir makama yükselmenin ta kendisidir.

İnsan, horluğunda bu makamı yitirip pişmanlık duymaz, hor ve kırık olmaz ise ve de 'rabbinin makamından korkmaz' ise, böyle bir insan bu yolun ehli değildir. Bilakis o, İblis ile beraber oturandır. Hatta İblis'in hali ondan daha güzeldir. Çünkü İblis, inançsızlıkta kendisine itaat eden kimseye şöyle der: *'Ben senden uzağım, ben âlemlerin rabbi Allah'tan korkarım.'*[238]

Biz Allah ehlinden meydana gelen sürçmelerden söz ediyoruz. Allah şöyle buyurur: *'Onlar yaptıklarında ısrar etmez.'*[239] Hz. Peygamber de şöyle buyurur: 'Pişmanlık tövbedir.' Hâlbuki veli insan, bulunduğu makamda veya bulunduğu halde ondan haz aldığında, bu durumda haz alması onun halinden haz almadır. Çünkü Allah, kendisiyle haz alınmaktan münezzehtir. Veli hata işleyip hali kendisine horluk ve kırıklık getirdiğinde, zorunlu olarak varlığıyla hazlandığı hal ortadan kalkar. Bu hal, itaat ve emre uyma halidir.

Veli, bu hali kaybettiğinde, Allah'ın gözünden düştüğünü zanneder. Hâlbuki kendisinden gittiğinde bu halden uzaklaşmıştır. Çünkü o yükselmeyi gerektiren bir hal idi. Veli, şimdi horluk, pişmanlık, yoksulluk, kırıklık günahı itiraf, Allah karşısında edep ve O'ndan utanma miracında bulunur ve bu miraçta yükselir. Böylece bu kul, bu miracın sonunda sahip olduğu halden daha üstün bir hal bulur. O hali bulduğunda ise düşmediğini, yükselişte olduğunu fark etmeden, bir üst hale ulaştığını anlar.

Allah, bu durumu günahlarda kendisine karşı çıkmasınlar diye velilerinden gizlemiştir. Nitekim Allah, bedbaht yaptığı kimselerde de *istidracı* (aldatıcı keramet) gizlemiştir. Allah şöyle buyurur: *'Farkında olmadıkları yönden onları şaşırtacağım.'*[240] Onlar, Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir: *'İyi yaptıklarını zanneder.'*[241] Allah, günahına ağlamak, hatasını görmek ve kitabında ona bakmakla meşgul ettiği mutlu kullarında da kendisine yakınlığı ve inayetini gizlemiştir. Bu kişi,

bu pişmanlığın Allah katında yükselmesini sağlayacağından habersizdir. Çünkü Allah, ona tövbesini kabul etmek müjdesini vermemiştir. Şu halde o, günahın gerçekleştiğini bilir, Allah kendisini bu günah nedeniyle cezalandırmamış olsa bile, gerçekleşen günahtan utanma duygusu ve kırıklık onda hâkimdir. Böylelikle istidrac, iyilikte ve kötülükte mutlu ve bedbahtlarda meydana gelmiştir.

Fas şehrinde aba giymiş bir adamla karşılaştım. Adam fırında çalışıyordu. Ona, büyük şeyhlerden biri olan Ebu'l-Abbas el-Hassâr'ı sordum. Çünkü o adamın şeyh ile oturup kalktığını ve onu sevdiğini görmüştüm. Bana şöyle dedi: 'Sözünü ettiğin kişi, bir makamda bulunup oradan düşmüştür. Falan makamdaydı. O kadar utandı ve kırıldı ki, insanların konuşması karşısında susması şart oldu. Onunla sürekli böyle ilaçlarla şakalaşıyorum, ilaçla ondan bu horluğun hastalığını gidermeye çalışıyorum.' Adam, beni yakınına oturtmuştu. Oradayken bu tedavi onun uzuvlarına yayıldı. Bunun üzerine gülümsedi, kalp gözünde kabule dönük bir kapı açıldı. Bununla beraber, haya duygusu kendisine eşlik ediyordu.

Büyüklerin sürçmelerinin mubah sınırında kalması gerekir. Nadir olarak, onlardan günah meydana gelebilir. Ebû Yezid el-Bestami'ye şöyle denilmiş: 'Bir arif günah işler mi?' Cevabı da şu olmuş: 'Allah'ın emri takdir edilmiştir.' Burada, onların günah işlemesinin Allah'ın yasaklarına dalma gayesinden değil, kendilerinde hüküm sahibi olan kadere bağlı olduğunu belirtmiştir. Onlar, Allah'a hamd olsun, Allah katından veli olduklarında bu makamda korunmuşlardır. Şu halde onlardan başkalarının günahları gibi Allah'ın haramlarına dalarak bir günah meydana gelmez. Çünkü kalplere yazılmış iman bunu engeller. Bir kısmı, farkında olmadan günah işler, bir kısmı ise, ilahi bir keşif nedeniyle bilinçli olarak günah işler. Allah, kendisine o günahta takdir ettiği şeyi gerçekleşmeden önce bildirmiştir. Böyle bir insan, işinde basiretli ve Rabbinden bir delile sahiptir.

Bu hal, '*Allah senin gelmiş geçmiş günahlarını bağışlasın*'[242] ayetinde geçen müjdeye benzer. Allah, bağışlanan işlenmiş günahlarını ona bildirmiştir. Bağışlandıkları için bu günahların onda bir hükmü ve etkisi yoktur. Günahların ortaya çıkma vakti geldiğinde, onlara el-Gaffar ismi eşlik eder. Böylece günahlar kula yerleşir. el-Gaffar ise onların hükmü-

nü perdeler. Bu durumda günahlar ateşe atılıp yanmayan kimse gibidir. Örnek olarak Hz. İbrahim'i verebiliriz. O ateşteydi ve *perde* nedeniyle ateşin onda bir hükmü yoktu.

Takdiratı keşf makamının sahibi olan arifin günahı da böyledir: Bela ona gelir, hükmü ise ondan uzaktır, dolayısıyla makamına etki etmez. Bu durum, kendisi için takdir edilen şeye dair bir bilgi ve kanıt sahibi olmayan insana belanın gelmesinden farklıdır. Bu durum, onun utanmasını, pişman ve hor olmasını gerektirir. Arif ise, böyle değildir. Burada ifade etme imkanımız olmayan bir takım ilahi sırlar vardır.

Ariflerin bu makamdaki mertebeleri belirtip ariflerin günahlarıyla şekilci âlimler ve onların taklitçileri gibi sıradan insanların günahları arasındaki farkı izah ettikten sonra, bilmelisin ki: Bir arifin şöyle söylediği rivayet edilir: 'Yaygı üzerinde otur.' Burada kastedilen kulluk yaygısıdır. 'Yayılmaktan sakın.' Başka bir ifadeyle, Efendisinin tanımlamış olduğu bir takım şeylerle sorumlu olması yönünden kulluk hakikatinin verdiği hükme sarıl. Çünkü bu işler olmasaydı onun makamı övünme, böbürlenme ve gevşekliğe yol açardı. Nitekim bir gün, Utbetü'l-Ğulâm büyüklenmiş ve böbürlenmiş. Bunun üzerine ona 'üzerinde gördüğümüz bu büyüklenme nedir, daha önce senden böyle bir şey görmemiştik?' denilmiş. Cevap vermiş: 'Nasıl böbürlenmem ki: Benim bir Efendim oldu, ben de onun kölesi oldum.'

Binaenaleyh kulu laubalilikten ve dünyada ahirette olacağı gibi davranmaktan alıkoyan şey yükümlülüktür (teklif). Onlar, dünyadan ayrılıncaya kadar efendilerinin emirleriyle ilgilenir. Bir işleri kalmadığında ise, kulluğun gerektirmiş olduğu serbestlik makamına yerleşirler. Bu durum ise, ancak ahirette olabilir. Çünkü yükümlülük, onlar için dünya hayatında her nefes sürer. O halde bu dünyada kendini bırakan herkes, bıraktığı ölçüde Allah'a dair bilgiden eksik kalır, kendisini herhangi bir an bırakmayanın derecesine ulaşamaz. Çünkü kendisini bıraktığında, pek çok nefesi geçirmiş, üzerindeki yükümlülük sorumluluğundan habersiz kalmıştır. Bu yükümlülük, onun kendini bırakmayla ilgilenmesini engeller.

Dünya, kendini bırakma yeri değildir. Kendini bırakmakla beraber, Abdülkadir el-Cîlî'yi görmez misin? Ölüm, kendisine gelip bu dünyada birkaç nefeslik vakti kaldığında çenesini yere koymuş (secdeye kapan-

mış), şu an olduğu durumun kulun bu dünyada yerine getirmesi gereken hak olduğunu itiraf etmiştir. Bunun nedeni, Hak kendisine olayların gerçekleşeceğini bildirdiğinde, bazı vakitlerde kendisini *bırakmasıydı*. Talebesi Ebu's-Suud ise bu bırakmadan uzak durmuş, ölene kadar her nefeste, sorumlu olduğu kulluğa bağlanmıştır. Ölürken halinin, şeyhi Abdülkadir gibi başkalaştığı aktarılmamıştır.

Güvenilir bir ravi bize şöyle aktardı: 'Onun şöyle söylediğini duydum: Abdülkadir'in yolu, velilerin yolları içinde gariptir. Bizim yolumuz ise, Abdülkadir'in yolu içinde gariptir.' Allah, onlardan razı olsun ve bizi onlardan yararlandırsın! Allah bizi kendisine karşı çıkmaktan korusun. Hakkımızda bu takdir edilmişse, Allah'tan onu basiret üzere işlemeyi bize nasip etmesini diliyoruz. Bu durumda, o günah sayesinde derecelere yükselmek mümkün olabilir.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

KIRKINCI BÖLÜM

Oluş İlimlerinden Tikel Bir İlme Komşu Olanın Menzilinin Bilinmesi. Onun Tertibi, Sırları ve Kutupları.

Tercümanı Olduğum Şeyi İçerin Nazım

Kevnî ilmin komşusu, ilahi ilim'dir (metafizik)
Onu verene hakiki keşif denir

O berzahlar ilminden saf değildir
Ne ulvidir ne de süfli

Onun yücelerde bir vechi vardır ki, gariptir, kesindir
Süflide de bir vechi vardır, hakikatlerle ulvidir

Onu bilen, halis melek değildir
Ya da o cinni veya insan da değildir

Fakat varlıklar birleştiğinde
Kazanılmış bir şekil sana görünür, kevnî olarak

Artık istediğini söyle: Aslı onu kabul eder
Onu görmezsin: O göz için görülürdür

O ne mahkûm, ne de hâkimdir
Ne görünmezdir ne de duyulur

Onun aydınlığı cihetlerin sığdırmasından münezzehtir
Ne doğuludur, ne de batılı

Zatını gözden gizleyen münezzehtir
Ondan bir örnek ise bitişik olarak bize sirayet eder

Gördüğümüzde onu görürüz, onun aynı değildir
Fakat o, sahih hayali-keşiftir

Her surette gözün görüşüne tecelli etti
İşte 'misalî' derken kastetiğim budur

(Harikulade: Mucizeler, Kerametler ve Sihir)

Allah sana Ruhu'l-kuds ile yardım etsin, bilmelisin ki: Bu menzil, celal ve cemal menziline komşu olan yetkinlik menzilidir. Yetkinlik menzili, en yüce menzillerden olduğu gibi, onda konaklayan kimse de en yetkin kişidir.

Bilmelisin ki: *Âdetin aşılması* üç şekildedir: Birincisi, algılanışı âdette kendisiyle ilişkili bir kuvvete göründüğü tarzıyla göze veya bir güce dönen kısımdır. Hâlbuki gerçekte o şey, söz konusu kuvvetin algıladığından farklıdır. Örnek olarak *'sihrin etkisinden, onların koştuğunu zannetti'*[243] ayetini verebiliriz. Bu kısım, beşer gücünün altındadır ve o da iki kısma ayrılır. Bir kısmı, nefsi kuvvete döner, bir kısmı ise, isimlerin özelliklerine döner. İnsan, bu isimleri telaffuz ettiğinde, bu suretler görenin gözünde veya kulağında hayal olarak ortaya çıkar. Gerçekte ise, yani duyulur düzlemde ise, görülen ve duyulan herhangi bir suret yoktur. O, sadece sihirbazın eylemidir. Sihirbaz, gözlerde ve kulaklarda meydana gelenlerin gerçekte var olmadığını bilir. Nefsi kuvvetten ibaret olan diğer kısım ise, gözün gördüğü veya herhangi bir idrakin algıladığı

isimlerin özelliklerinden meydana gelen bir şeyin nefsi kuvvetten meydana gelmesidir.

İkisinin arasındaki fark şudur: İsimler yoluyla bir şey yapan kişi yani sihirbaz, görünürde bir şey olmadığını bilir. Sihirbazın, sadece orada bulunanların hayali üzerinde bir otoritesi vardır. Böylelikle görenlerin gözlerini çekip alır. Bu durumda kişi, uykusunda rüya gören gibi, algıladığının dışında bir şey bulunmadığı halde hayalinde suretler görür.

Nefsi kuvvete ait olan diğer kısma gelince, bunu yapanların bir kısmı, dışta bir şey bulunmadığını bilir. Bir kısmı ise, bunu bilmez ve işin, gördüğü gibi olduğuna inanır.

Ebû Abdullah es-Sülemî *Makâmâtü'l-Evliya* adlı kitabının kerametler bölümünde Uleym el-Esved'den -ki tasavvuf ehlinin büyüklerindendi- şöyle bir olay aktarır: Salih kimselerden biriyle bir hadise yaşamış. Bu hadise Uleym el-Esved mescitte bulunan mermer bir sütuna vurmasına neden olmuş. Bir anda mermer sütun altına dönüşmüş, adam onu altın olarak görmüş. Şaşırmış ve kendisine şöyle demiş: 'Be adam! Hakikatler değişmez. Sen, Rabbin karşısındaki hakikatin nedeniyle onu böyle görüyorsun. Gerçekte durum böyle değildir.' Şeyler hakkında bilgisi olmayan kimseye göre şeyhin ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla, altın olarak görülen şey gerçekte taştı. Sütunun altın olarak görülmesi, görenin düz bakışında gerçekleşen bir durumdur. Aynı adam, (hali değiştiğinde) tekrar daha önceki gibi sütunu taş olarak görmüştür.

Allah, Hz. Musa'nın asası hakkında şöyle buyurur: *'Elindeki nedir ey Musa? Asamdır'*[244] der. Sonra *'Onu yere at, ey Musa,' diye buyurur, o da atar. Bir de ne görsün, asa bir yılan olmuş sürünüyor'*[245] Musa (as.) ondan korktuğunda -ki insanların yılandan korkması yılanın insana verdiği zarar nedeniyle doğaldır- ondan kaçmış ve Musa Allah'ın bu işteki muradını anlayamamıştır. Anlasaydı, korkmazdı. Bunun üzerine Allah şöyle buyurur: *'Onu tut ve korkma. Biz onu önceki haline döndüreceğiz.'*[246] Yani, daha önceki gibi asa olacak veya sen onu yine asa göreceksin. Ayet yoruma açıktır. Çünkü 'onu ilk haline döndüreceğiz' ayetinde geçen zamir, Hz. Musa'nın gözünde yılan olarak görünen halinde asa değil ise, zamir dönecek yer bulamaz. Sana iyilik edip sonra kötülük yapan biri bir hediye gönderdiğinde, ona şöyle dersin: 'Bana karşı tavrın değişti,

sen bana iyilik yapan değildin.' Hâlbuki her iki durumda da onun aynı kişi olduğu bilinir. Buna rağmen ona şöyle denilir: 'Senin karşında daha önce iyilik yaptığı ilk haline döndü. Şeklinde ise değişmez. Fakat senin karşında fiili değişir.'

Allah, bunu sihirbazların kendisine böyle bir şey göstereceği ilminde belirlenmiş olduğu için Musa'yı konuya alıştırmak maksadıyla öne almıştır. Bu sayede Musa, iplerini ve asalarını yere atıp gerçekleşen sihirden ürkmesin ve korkmasın diye bu konuda bir bilgi sahibi olmuştur. 'Musa'ya, onlar koşuyor gibi göründü.' Allah Musa'ya şöyle der: 'Onların bu sihirlerini gördüğünde sakın korkma.' Böylece onun korkusunu gidermiştir.

Allah'ın bize Kuran'da anlattığına göre, sihirbazların sihirleri gerçekleşip vadi onların attığı ip ve asalarıyla dolduğunda, Musa kendine doğru koşan yılanlar olarak onları görmüş ve içinde bir korku duymuş. Bu durumdaki korkusu, ilk durumdaki korkusu gibi değildi. Çünkü birinci korku yılandan kaynaklanmıştı. 'Geri kaçtı ve takip etmedi.' Ta ki Allah kendisine onun yılan olmadığını bildirdi. Sihirbazların seyircileri etkileri altına almalarını sağlayan diğer korku ise, sihirbazların kanıtla kendisine baskın gelmemesi içindi. Böylelikle insanlarda iş belirsizleşmişti. Bu nedenle Allah Hz. Musa'ya '*Korkma, üstün gelecek olan kesinlikle sensin*'[247] demiştir.

Sihirbazlar, Musa'nın gördüğünden korktuğunu fark edince, korkunun sebebini anlamamıştı. Musa neden korkmuştu? Böylece Musa'nın sihir sanatı hakkında bilgisi olmadığını anlamışlardı. Çünkü sihirbaz, sihrin dışta bir gerçekliğinin olmadığını bildiği için, bir sihirbazın yaptığından korkmaz. Allah ise, ona asasını atmasını emretmiş ve asasının 'onların yaptıkları işi yalayıp yutacağını' bildirmiştir.

Hz. Musa asasını yere attığında, asa bir yılan haline gelmiş ve bütün sihirbazlar bu esnada Musa'nın yaptığının kendilerini imana davet ettiği Allah katından olan bilinmeyen bir iş olduğunu anlamıştı. Musa sihir hakkında bir bilgiye sahip değildi. Ardından bu yılan (Musa'nın asası) asa ve ipleri, yani vadide bulunan yılan suretlerini yutmaya koyulmuş, ipler ve asalar olduğu gibi görünmeye başlamıştı. Çünkü Allah, '*yaptıklarını yutsun*'[248] demiştir. Onlar asa ve ipleri sadece bakanların

gözlerinde yılan suretleri yapmıştı. İşte Musa'nın asasının yuttuğu, suretlerdi.

Burada dikkatini çektiğimiz şeyin farkına var! Müfessirler, Allah'ın bildirdiği işte bu idrakten habersiz kalmıştır. Allah, 'onların asalarını ve iplerini yutar' dememiştir. Sihirbazlara göre mucize, Musa'nın korkması ve ip ve asalardan yılan suretlerinin alınmasıydı. Böylece Musa'nın getirdiği şeyin Allah katından olduğunu anlamışlardır. Böylelikle Musa'nın kendilerinden farklı olarak getirdiği şeye iman etmiş, bu mucize gerçekleştiğinde secdeye kapanıp 'âlemlerin Rabbine iman ettik, Musa'nın ve Harun'un Rabbine' demişlerdir. *'Harun ve Musa'nın rabbi'*[249] diyerek belirsizliği gidermişlerdir. Çünkü *'âlemlerin (rabbi)'* demekle yetinselerdi, Firavun daha önce 'Ben âlemlerin rabbiyim' dediği için, 'sadece bana ilgi gösterin' diyebilirdi. Sihirbazlar ise 'Musa'nın ve Harun'un rabbi', başka bir ifadeyle 'Musa ve Harun'un çağırdığı rab' ifadesini eklemiş ve belirsizlik ortadan kalkmıştır. Firavun ise, onları azaplandırmakla tehdit etmiş, onlar ise, dünya azabını ahiret azabına yeğlemiştir. Onların sözlerinin bir kısmı, Allah'ın bize anlattığıdır.

Avam, Hz. Musa'nın getirdiği şeyi sihirbazların getirmiş olduğu şeyle aynı saymıştır. Avama göre Musa'nın getirdiği, sihirbazlarınkinden daha güçlüydü ve Musa'nın yılan olan asasının diğer yılan görüntülerini yutmasının gösterdiği kadarıyla Musa sihri daha iyi biliyordu. Bunun üzerine şöyle demişler: 'Musa'nın yaptığı büyük bir sihirdir.' Sihirbazlara göre Musa'nın mucizesi, sadece onun korkması, iplerden ve asalardan özellikle yılanların suretlerini almasıydı. Çünkü böyle bir şey, ilk bakışta Musa'dan meydana gelen korku nedeniyle, nefsin gücü ve isimlerin özelliklerinin dışındadır. Fiil ise, Allah'tan gelmiştir.

Sihirbazlar asa ve ipleri yılan şeklinde göstermekle görenlerin gözlerini şaşırtınca, Allah onlara bildikleri işten yaklaşmak istemiştir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Onların yaptığı şaşırtmayla kendilerini şaşırttık.'*[250] Çünkü Allah, işlerde ilişkileri gözetir. Böylece asayı insanların genelinin gözünde sihirbazların asalarının yılan olması gibi yılan yapmış, sihirbazları da Musa'nın korkmasını göstermekle şaşırtmıştır. Böylece onlar, Musa'nın yılandan korktuğunu zannetmiştir. Hâlbuki Musa, gerçekte yılanlardan korkmuyordu. Nitekim bu durum, kendisine *'onu eline al ve korkma'*[251] diye emrettiğinde, Allah tarafından birinci fiilde

daha önce gerçekleşmişti. Böylece Allah, onu yılanlardan korkmaktan men etmiş, bunun onun adına bir mucize olduğunu bildirmiştir. Musa'nın ikinci korkusu, delil ve şüphe karışmasın diye, insanlara karşıydı. Hâlbuki sihirbazlar, onun yılanlardan korktuğunu zannetmiş, onlar insanları şaşırttıkları gibi Allah da Musa'nın korkmasıyla sihirbazları şaşırtmıştı.

Bu durum, ilişkileri gözetmede işin zirvesidir. Çünkü sihirbazlar, Musa'nın korkusunun kanıtla baskın gelmekten kaynaklandığını anlasalardı, imana koşmazlardı. Sonra, Musa'nın yılanı diğerlerini yutmuş, onların yılanlarından ise yutma veya herhangi bir etki meydana gelmemiştir. Çünkü onlar gerçekte ip ve asaydı.

Bu bölümde zikrettiğimiz bu menzil, doğa ilimlerinden tikel bir ilme komşudur. Bu tikel ilim, mucizeler ilmidir. Çünkü o, nefsin bir kuvveti veya isimlerin özelliklerinden meydana gelmiş değildir. Çünkü asanın yılan haline gelmesi Musa'nın himmeti veya ona verilen isimlerin gücünden kaynaklansaydı, Musa 'geriye dönüp kaçmazdı.' Buradan, aracılığıyla mucizelerin gerçekleştiği kimsenin bilmediği Hakkın ilminde bulunan bazı durumlar olduğunu anladık. Bu menzil, bir *hile* olmayışında peygamberlerin getirmiş olduğu şeye komşudur. Fakat onlar, peygamberlerin mucizeleri gibi değildir. Çünkü peygamberlerin getirdikleri mucizeler hakkında bilgileri yoktur. Bunlar, velilerin himmetleri veya nefislerinin gücü veya doğrulukları sayesinde ortaya çıkar. Bunlardan hangisini istersen söyleyebilirsin. Bu nedenle onlara *keramet* denilmiş, mucize veya *sihir* diye isimlendirilmemişlerdir.

Çünkü *mucize*, ya engellenerek veya -nefsin gücünün olmayışı ve isimlerin özelliklerinin dışında kalmasından dolayı- insanın gücünün yeteceği bir şey olmaması nedeniyle, yaratıkların benzerini yerine getirmekten aciz kaldığı şey demektir. Mucizeler, peygamberlerin ellerinde ortaya çıkar. Sihir ise, gerçekte doğru olmadığı halde, içinde doğruya dönük bir yön bulunan şeydir. Kelime, zamanla ilgili seher (vakti) kelimesinden türetilmiştir. Seher, ışık ve karanlığın karışımı demektir. Başka bir ifadeyle seher, kendisine sabah aydınlığı karıştığı için, ne gecedir ne de güneşin ışığı gözlere vurmadığı için gündüzdür. Sihir denilen şey de böyledir. Sihir, ne mutlaka geçersiz sayılıp yok olan bir şeydir. Çünkü göz belirli bir durumu algılamıştır ve bunda kuşku yoktur.

Aynı zamanda sihir, sırf gerçeklik de değildir. Böyle olsaydı, dışta varlığı olurdu. Çünkü gözün tanık olduğu ve görenin zannettiği gibi sihrin kendiliğinde varlığı yoktur.

Velilerin kerametleri ise, sihir kabilinden şeyler değildir. Çünkü kerametlerin kendiliklerinde varlıksal bir gerçeklikleri vardır. Fakat onlar, mucize de değildir. Çünkü keramet (mucizenin peygamberin bilgisinin ve himmet gücünün dışında gerçekleştiğini hesaba katarsak), bilgi ve himmet gücüne dayanarak meydana gelir.

Sülemî'nin aktardığı Uleym'in 'Rabbin olan hakikatin nedeniyle sen altın görürsün, gerçekte hakikatler başkalaşmaz' demesine gelince, bunun anlamı şudur: Uleym, adamın gördüğü şeyin gözünde büyüdüğünü anlayınca, kendisine şöyle demiş: 'Kendini bilmen, gördüğünden daha değerlidir. O bilgiyle nitelen. Çünkü kendini bilmen, sütunun gerçekte altın olmasından daha kıymetlidir.' Böylece ona hakikatlerin değişmeyeceğini öğretmiştir. Gerçekte söylediği doğrudur. Başka bir ifadeyle taş olan bir şey altına dönüşmez. Çünkü taşlık hakikatini bu cevher kabul etmiştir. Nitekim cisim sıcaklığı kabul etmiş ve ona *sıcak* denilmiş. Allah, bu cevhere *altın* sureti giydirmek isteyince, taş suretini ondan çıkarmış, altın suretini giydirmiştir. Böylece cevher veya cisim, sıcak cisimden sıcaklık soyutlanarak soğukluk giydirilip soğuk hale geldiği gibi, taş ve altın olarak ortaya çıkmıştır. Bu örnekte sıcaklık soğukluğa dönüşmemiştir. Soğuk cisim, bizzat sıcak olan şeydir. Şu halde gerçekler değişmemiştir.

Uleym'in öyküsü de böyledir: Kendisine dokunulduğunda altın suretini kabul eden cevher, daha önce taş suretini kabul etmiş cevherdir. O cevher, bizzat bu cevherdir. Şu halde ne taş altına dönüşmüş ne de altın taşa dönüşmüştür. Nitekim maddesel cevher, su suretini kabul etmiş, ona su denilmiştir. Suyu kaba koyup buhara dönüşünceye kadar ateşte kaynatıldığında, bu durumda su suretinin kesin olarak ondan gittiğini ve buhar suretini kabul ettiğini anlarsın. Böylece o, en büyük unsuruna yükselmek ister. Nitekim su sureti kendisinde bulunduğunda ise, en büyük unsurunu talep edip aşağıya düşer.

İşte bu, velilere özgü olan ve mucize ilmine bitişik himmetle ilgili 'kuşkusuz hakikatler başkalaşmaz' anlamındaki Uleym'in sözünün anlamıdır.

Uleym'in, 'rabbin karşısında senin hakikatin nedeniyle' ifadesine gelince, yani hakikatini öğrendiğinde kendini zayıf, ölü, aciz ve bu cevher gibi varlığı olmayan mutlak bir kul olarak bulursun. Bu cevher, suretleri giymediği sürece, onun varlıkta bir görüntüsü ortaya çıkmaz. İşte bu kul, ilahi isimlerin suretlerini giyer, onlar sayesinde dış varlığı ortaya çıkar. Giydiği ilk elbise ise varlıktır. Böylece var olan bir şey olarak ortaya çıkar ve varlık oluşu yönünden varlığın kabul ettiği her şeyi kabul eder. Bu bağlamda, Hakkın ona giydirdiği bütün ilahi isimleri kabul eder. Bu esnada el-Hay, el-Kâdir, el-Âlim, el-Mürîd, es-Semî', el-Basîr, el-Mütekellim, eş-Şekûr, er-Rahîm, el-Hâlık, el-Musavvir ve diğer bütün isimlerle nitelenir. Nitekim bu cisim de taş, altın, gümüş, kurşun, su ve hava ile nitelenir. Bu nitelikler, var olmakla birlikte, cisimlik hakikati hiç birinden ayrılmaz. Aynı şekilde, bu ilahi isimler kendisinde bulunmakla beraber, insandan da bir kul olması ayrılmaz.

İşte bu Uleym'in, 'rabbin karşısındaki hakikatin', yani 'hakikatinin rabbinle irtibatı' deyişinin anlamıdır. Böylece, onda ortaya çıkan ilahi bir suretten yoksun kalmaz. Bu cisim de, kendisinde ortaya çıkan suretten yoksun değildir. Sen, ilahi isimlerle halden hale girip her surete göre diğer isimden farklı bir isim aldığın gibi, kendisi nedeniyle değil, nitelik nedeniyle bu cevhere de taş veya altın adı verilir.

Geçen ifadelerimizde, âdetin aşılmasındaki üç kısmı açıklamış olduk: Bu üç kısım, mucizeler, kerametler ve sihirdi. Bunların dışında âdetin aşılmasının başka bir tarzı yoktur. *Kerametler* ile himmet gücünden meydana gelen şeyi kastediyorum, yoksa o şahıs için meydana gelen *ilahi yakınlığı* kastetmiyorum. Çünkü o, bir aldatma ve tuzak olarak da meydana gelebilir. Genellikle olduğu için, ona keramet dedim. Onda tuzak ise son derece azdır.

İşte bu menzil, peygamberlerin mucizelerine bitişiktir. O, doğa ilimlerinden tikel bir ilimdir ve sihre yakın değildir. Çünkü velinin kerameti ve âdeti aşması, peygambere uymak ve sünnetine göre yaşamakla meydana gelir. Dolayısıyla keramet, adeta o peygamberin mucizesindendir. Çünkü peygambere uymakla, uyma gerçekleştiği için kerametler ortaya çıkmış, bu nedenle ona bitişmiştir.

Bu menzilin kutupları, kendi himmetinin dışında üzerinde âdetin aşılmasının gözüktüğü her velidir. Böylece himmeti vasıtasıyla âdetin

aşılmasının kendisinden ortaya çıktığı kimseden peygamberliğe daha yakın olur. Peygamberler ise, asılları üzere, kullardır. Bu menzilin kutupları da öyledir. Hallerin peygamberlerin hallerine yaklaştığı ölçüde, kullukta daha sağlam bulunursun ve senin lehinde kanıt ortaya çıkar, şeytanın üzerinde bir otoritesi olmaz. Nitekim Allah şöyle buyurur: '*Kullarımın üzerinde bir otoriten yoktur.*'[252] Başka bir ayette ise '*Şeytan, önünden ve ardından insana gelir.*'[253] Şeytanın peygamberlerde hiçbir etkisi olmadığı gibi onlara yakın olanlara da bir etkisi yoktur.

Bu müşahede mertebesini gördüğümde, şöyle başlayan bir kaside okudum:

Bir gece melekler kalbime tenezzül etti
Bir gerdanlık gibi onun etrafında döndüler

Lanetlinin aktarmasından sakınmak için; gördüğünde.
Gayb ilimlerinin kalbe indiğini

İşte bu bizim gibilerde Allah'ın korumasıdır
Onun peygamberleri koruması ise hiç kuşkusuzdur

Kasidenin tamamı, elinizdeki kitabın üç yüz otuzuncu bölümünün başında zikredilmiştir.

(Bedenlerin Ruhlaşması ve Ruhların Bedenleşmesi)

Bu bölümün sırlanışı, âdetin aşılması mertebelerinden zikrettiğimizdir. Ondaki sırlara gelince, bunlar görünmede insanın ruhanilere katılması, surette ruhanilerin insana katılması, onlardan bir suretin kendisiyle göründükleri surete benzemesidir. Allah şöyle buyurur: '*Ona yakışıklı bir adam suretinde görünmüştür.*'[254] Böylece Cebrail, bir ruh olduğu gibi, o da *ruh* diye isimlendirilmiştir. Bu nedenle Cebrail gibi ölüleri diriltmiştir. İbn Abbas şöyle der: 'Cebrail, yeryüzünün hangi parçasına dokunursa dokunsun, o parça hayat bulur.' Bu nedenle Sâmiri, Musa'ya gelişinde tanıdığı Cebrail'in ayak izinden bir tutam almıştı. Sâmiri, Cebrail'in bastığı yerin ve dokunduğu şeylerin canlanacağını biliyordu. Böylece peygamberin izinden bir tutam almış, onu yapmış olduğu buzağıya atmış, böylece buzağı canlanmış. Bu durum, şeytanın Sâmiri'nin nefsine aktardığı bir bilgiydi. Çünkü şeytan, ruhların konumunu bili-

yordu. Böylece Sâmiri, içinde bu gücü bulmuş, onun İblis'in *ilkası* olduğunu anlamamış ve şöyle demiş: *'İşte nefsim bunu bana böyle süslemiştir.'*[255] İblis ise, içinde Allah'a ortak koşma inancı bulunduğu için, Sâmiri'yi saptırma hırsından yapmıştır.

Böylelikle Hz. İsa, mana, isim ve görünür surette Cebrail'in suretinde ortaya çıkmış, insan ruhaniye katışmış, ruhani aynı mertebede beşer suretine katılmıştır.

Bu bölümde bu kadarı yeterlidir. Çünkü bu bölüm geniş konuları içerir. Hz. Meryem, Asiye ve peygamberlerin hakikatleriyle ilgili geniş konuları ele almak gerekir. Çünkü bu, yetkinlik menzilidir. Onu elde eden kimse, türünün oğullarının efendisi olur, celal ve cemal sahibi karşısında hükümran olarak ortaya çıkar. Bu makam, Ebû Yezid el-Bestami ve Efrad'ın makamlarından biridir.

Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.

DÖRDÜNCÜ SİFR

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

KIRK BİRİNCİ BÖLÜM

Gece Ehlinin Bilinmesi, Tabakalarının Farklılığı, Mertebelerindeki Farklılaşma. Kutuplarının Sırları.

Dikkat ediniz, gece ehli tenezzül ehlidir
Miraçlar ehli ve intikal ehli oldukları kadar

Niceleri himmet ile makama yükselir
Niceleri aşağılara katılmak için iner

Yaklaşmak ve sarkmak hükmüyle; o ikisi
Terakki ve algılamanın varlığındandır

Onlar hakkında 'en hayırlı topluluk' dersen
Haklısın; kuşkusuz en cömert menzile yerleşmişlerdir

Onlar hakkında 'fitnenin en kötüsü' dersen
Haklısın; ne velidirler ne peygamber

Onlar, onlar değildir; ne onlar ne de başkalarıdır
Fakat onlar bir barınakta konaklarlar.

Bir yönden görünen bir yönden görünmeyen yüce bir koruda.
Yağışlarda, güney ve kuzey arasında

Her birisi kararmış bir imamdır
Sabahladıklarında ise düşünceyle arzulara erenler

Bakış onlarındır, başkası hükmünü bilmez
Her taçtaki güç de onlara aittir

(Gece ve Gayb)

Allah, kendisinden bir ruh ile sana yardım etsin, bilmelisin ki: Allah, kendisi için gayb neyse ehli için geceyi öyle yapmıştır. İnsan, *gayb* (bilinmezlik âlemi) perdesi nedeniyle Allah'ın yaratıklarındaki fiilini göremediği gibi Allah'ın başkalarının üzerine çektiği gece karanlığı perdesiyle de hiç kimse *gece ehli*nin ibadetlerinde Allah karşısındaki fiillini göremez. Onlar, Allah için en hayırlı topluluk iken, kendi adlarına en kötü kimselerdir. Onlar, peygamberlik kapısının kapandığı hükme bağlandığı için, teşri' (başkasını bağlayıcı hüküm getiren) peygamberi değillerdir. Onların yanında içlerinden kimseye veli denmez. Çünkü bu isimle, Allah ismi arasında ortaklık anlamı vardır. Bu nedenle onlara 'evliya' denilir. Onlar, müjdelenmiş olsalar bile bunu söylemezler.

Allah, geceyi ehlinin kuşandığı bir elbise yaptı. Bu elbise, onları başkalarının gözlerinden gizler. Onlar, gecenin yalnızlığında Maşukları ile vakit geçirir: Hiç kimse görmeden Rablerine yakarırlar. Allah, gece ehli rahat etsin diye onları gözetleyebileceklerin gözünde uykuyu perde yapmıştır. Aynı zamanda, uyku insanlar için doğal bir rahatlıktır. İnsanlar, uyuduğunda bu kimseler Rableri ile rahata erer ve kendisinden istedikleri tövbenin kabulü, duaya olumlu karşılık verme ve günahın bağışlanması gibi işlerde duyusal ve manevi olarak O'nunla baş başa kalırlar. O halde, insanların uyuması gece ehli için bir rahatlıktır.

Allah geceleyin onlar için yakın göğe iner. Bu esnada Allah ile aralarında herhangi bir felekî perde kalmaz. Allah'ın onlara inmesi, kendilerine bir rahmettir. Allah, bir rivayette belirtildiği gibi, yakın gökten onlara tecelli eder ve şöyle der: 'Beni sevdiğini iddia edip gece olduğunda uyuyan kimse yalancıdır! Bütün aşıklar sevdikleriyle yalnız kalmak istemez mi? İşte ben kullarıma tecelli ettim. Dua eden yok mu? Duasını kabul edeyim. Tövbe eden yok mu? Tövbesini kabul edeyim. Bağışlanmak isteyen yok mu? Onu bağışlayayım.' Fecir doğuncaya kadar böyle devam eder.

Gece ehli, bu yalnızlık ve zaviyelerindeki bu gece sohbetinde o hazzı elde eden kimselerdir. Onlar, Allah'ın kelamını okuyarak ayakta duranlar, kelamında kendilerine söylediği şeye kulaklarını açanlardır. Allah, 'ey insanlar' dediğinde kulak verir ve 'biziz o insanlar, Rabbimiz! Bu hitabında bizden ne istiyorsun' derler. Allah, onlara kendi dilleri üzere indirmiş olduğu kelamını okuyarak, '*Rabbinizden korkunuz, kıyametin sarsıntısı büyük bir olaydır*'[256] der.

Allah, tekrar 'ey insanlar!' diye nida eder. Onlar, 'buyur Rabbimiz' der. Rab de onlara, '*sizin için yeri döşek, göğü bina yapan Rabbinizden korkunuz. O gökten bir su indirmiş, onunla meyveleri sizin için rızık olarak ortaya çıkarmıştır. Allah'a bile bile ortak koşmayın*'[257] diye buyurur. Şöyle karşılık verirler: 'Ey rabbimiz, sen bize hitap ettin, biz de seni duyduk. Sen bize anlattın, biz de anladık. Ey rabbimiz! Bizi başarıya erdir ve bize bizden istediğin ibadet ve senden korkma gibi amelleri yapma fırsatı ver! Çünkü sen olmaksızın bizim gücümüz kuvvetimiz yoktur. Biz kim oluyoruz da, Sen yüce mertebenden inip bize nida ediyor ve bizden bir şey istiyorsun?

(Allah şöyle der) 'Ey insanlar!' Onlar karşılık verir: 'Buyur.' '*Kuşkusuz Allah'ın vaadi gerçektir. Dünya hayatı sizi aldatmasın.*'[258] Bunun üzerine şöyle derler: 'Ey rabbimiz! Bize duyurdun, biz de duyduk, bize bildirdin biz de öğrendik. Bizleri koru ve merhamet eyle. Yardım edilen kişi, senin yardım ettiğin; desteklenen, senin desteklediğin; başarısızlığa uğrayan ise senin başarısızlığa uğrattığın kimsedir.'

(Allah şöyle der) 'Ey insan!' Bunun üzerine içlerinden biri şöyle der: 'Buyur, ey Rabbim!' '*Seni cömert Rabbine karşı kışkırtan nedir?*'[259] (İnsan şöyle karşılık verir) 'Senin cömertliğin, ey Rabbim.' Allah şöyle der: 'Doğru söyledin.'

(Allah şöyle der) '*Ey iman edenler!*'[260] Onlar, karşılık verir: 'Buyur, ey rabbimiz!' '*Allah'tan gerektiği gibi korkunuz*',[261] '*Allah'tan korkunuz ve yumuşak söz söyleyiniz.*'[262] Şöyle derler: 'Bize söylettiğinden başka ne sözümüz olabilir ki? Sen olmaksızın, hangi yaratılmışın bir gücü ve kuvveti vardır ki? Konuşmamızı seni zikretmek, sözümüzü ise kitabını okumak yap!'

(Allah şöyle der) 'Ey iman edenler!' Onlar 'buyur, rabbimiz!' derler. '*Siz kendinize bakınız. Doğru yolda iseniz, sapıtan kimse size zarar ve-*

remez."[263] Şöyle derler: 'Rabbimiz! Onu sana inanmanın mahalli yaptığında, bizi kendi nefislerimiz ile şaşırttın. Şöyle buyurdun: *'Ve nefislerinizde (sizin için ayetler yarattı), görmez misiniz?*"[264] Başka bir ayette buyurdun ki: *'Onlara ayetlerimizi ufuklarda ve nefislerde göstereceğiz. Böylece onun hak olduğu ortaya çıkacak.*"[265] Ayetler, sadece gösterdikleri şey nedeniyle amaçlanır. Onların gösterdiği ise sensin. Bu durumda sen, 'kendinize bakmız' derken, adeta 'bize bağlanın, bize karşı azimli ve candan istekli olun' demiş gibisin. Ardından şöyle dedin: 'Sapıtan kimse size zarar vermez.'"[266] Kastedilen, Hakkı düşünce gücüyle talep edip teorik düşüncesinin ve aklının hükmüne sokmak isteyerek şaşıran ve telef olan kimsedir. 'Siz doğru yolda olduğunuz zaman.' Doğru yolda olmanız, Hakkın kitabında ve peygamberinin diliyle Allah'tan öğrendiğiniz şeylerden kaynaklanır. Böylece nefsimi size nitelediğim tarzda beni öğrenmiş olursunuz. Bu durumda siz, beni ancak benim vasıtamla öğrenmiş olursunuz, bu nedenle de sapıtmazsınız. Böylece benim rehberliğim ve yakınlığım, dosdoğru yolumuzda yürümenizi sağlayan bir nur haline gelir.

Fecir sökünceye kadar, namazda okudukları her ayette ve Allah'ı zikrettikleri her zikirde gece ehlinin Allah karşısındaki davranışları böyle sürer.

Gece ehlinden biri olan Muhammed b. Abdulcabbar en-Nifferi şöyle der: 'Hak beni bilgi durağında durdurdu.' Ardından, Hakkın bu durakta kendisine söylediği şeyleri zikreder. Bunlar arasında şu vardır: 'Ey kulum! Gece bana aittir, okunan Kur'an'a ait değildir. Gece (bana) hamd etmeye ve övgüye değil, bana aittir.'

Allah şöyle buyurur: *'Gündüz senin uzun meşguliyetin vardır.*"[267] Geceyi gerçekte benim olduğu gibi sen de bana tahsis et. Çünkü ben gece inerim. Gündüz işlerinle ilgilenirken seni görmüyorum. Gece olup seni arayıp sana indiğimde ise, seni dinlenmek için uyuyor bulurum. Dünya hayatında ise, sadece gece ve gündüz vardır. Seni gündüz bulamadım. Onu sana bırakmış ve gündüz sana inmemiştim. Gündüzü sana teslim etmiştim. Geceyi ise benim yaptım. Böylece sana hitap etmek, seninle konuşmak ve ihtiyaçlarını gidermek için gece sana indim. Yine seni uyur buldum. Beni sevdiğini iddia edip benim katımı tercih ettiğini

söylemene rağmen, bana karşı edepsizlik yaptın! Artık, önümde ayağa kalk ve benden iste ki, istediğin şeyi sana vereyim.

(Geceleyin) Ben seni Kur'an oku diye (kalkmanı) istemedim ki, onun anlamlarıyla ilgileniyorsun. Kur'an'ın anlamları seni benden ayırır. Bir ayet, seni cennetime ve orada velilerime hazırladığım şeylere götürür. Peki, sen cibinliklerdeki hurilerle cennetimdeyken ben nerede kaldım! *'Onlar inci ve mercana benzer.'*[268] *'Onlar, minderleri ibrişimden olan sedirlere yaslanır.'*[269] *'Tatlı ve hoş bir su içirilir onlara.'*[270] Bir ayet seni meleklerin karşısında durdurur. Onlar her kapıdan sana gelir ve 'sabrınıza karşılık size selam olsun!' *'Ne güzel yerdir burası!'*[271] derler. Başka bir ayet ise, sana cehennemi bildirir. Cehennemde bana isyan eden ve şirk koşanlara hazırladığım şeyleri görürsün. (Bu gibi insanlar) *'Zehir ve kaynamış su içindedir, ne soğuk ve ne de rahatlatıcı.'*[272] *'Hayır! Onlar hutame'ye atılır. Sen onu nereden bileceksin? Kalplere ulaşan Allah'ın yakıcı ateşi. O ateş onlara musallat olmuştur.'*[273] *'Uzatılmış direkler içinde.'*[274]

Ey kulum! Sen bu ayeti okuyup düşünce ve himmetinle bazen cennette, bazen de cehennemdeyken ben neredeyim? Başka bir ayet okur ve o ayet seni şu ayette bildirilen Karia'ya götürür: *'Karia'nın ne olduğunu nereden bileceksin? O gün insanlar saçılmış çekirgeler gibidir. Dağlar hallaç pamuğu gibi atılır.'*[275] (Bu hali anlatan başka bir ayet ise şudur) *'Onu gördükleri gün hamile her kadın taşıdığını düşürür. İnsanları sarhoş görürsün, hâlbuki sarhoş değillerdir. Allah'ın azabı çok şiddetlidir.'*[276] Başka bir ayette ise şunu görürsün: *'O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğlundan kaçar. Herkesin o gün kendisini ilgilendiren bir işi vardır.'*[277]

O gün Arş'ı 'sekiz meleğin taşıdığını görürsün' ve o gün 'Rablerine arz olunurlar'. Gece bana ait iken, (sen Kuran okurken bütün bunları düşündüğün halde) ben nerede kaldım? Ey kulum! Gündüz senin işlerin vardır. Gecede ise, Kur'an okumanın sana verdiği cennet, cehennem ve (amellerin) sunumu vardır. Sen ise, ahiret-dünya-berzah arasında gidip gelirsin. Binaenaleyh sadece benimle kalmak için ayırdığın vakti de kendine ayırmış oldun. Ey kulum! Gece benimdir, övgü ve sena için değildir.

Sen *'Onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, doğrular, şehitler ve salihler ile beraberdir'*[278] ayetini okursun. Böylece okurken onları görür-

sün ve makamlarını, hallerini ve *'mümin erkek ve kadınlara, ibadet eden kadın ve erkeklere, doğru sözlü erkek ve kadınlara, sabreden erkek ve kadınlara, ürperen erkek ve kadınlara, sadaka veren erkek ve kadınlara, oruç tutan erkek ve kadınlara'*[279] verdiğim şeyleri düşünürsün. Böylece kitabımda övdüğüm her grup karşısında övgü ve hamd ederek durursun. Peki (sen bunu yaparken) ben nerede kaldım? Hani benimle baş başa kalacaktın?

Muhakkik-ariften başka hiç kimse beni bilememiş, 'gece benimdir' sözümün değerini kavramamış ve sana niçin *gece* indiğimi anlayamamıştır. Böyle bir arifle, bir kardeşi karşılaştığında kendisine şöyle der: 'Kardeşim! Rabbinle baş başa kaldığında beni hatırla (bana dua et)' der. Söz konusu arif kul şöyle yanıt verir: 'Seni hatırlarsam, O'nunla yalnız kalamam ki?' Böyle bir arif, benim gece yakın göğe inmemin değerini, niçin indiğimi ve kimi istediğimi anlayabilir. Ben de kitabımı kendi diliyle ona okurum, o da dinler. İşte benim gece sohbetim budur. O kul ise, benim kelamımdan haz alır. Kul Kuran'ın anlamlarıyla sınırlı kaldığında ise, fikri ve düşüncesiyle benden uzaklaşmıştır.

Yapması gereken şey, bana kulak vermek, kulağını benim sözümü (dinlemek üzere) boşaltmaktır. Böyle yaptığında, bu okuyuşta kendisine okuduğum ve duyurduğum gibi, sözümü ona açıklayan ve anlamını aktaran (tercüme) olurum. Benim onunla gece sohbetim budur. Böylece bilgiyi, kendi düşünce ve değerlendirmesinden değil, (doğrudan) benden alır.

Binaenaleyh böyle bir arif, cennet ya da cehennem veya hesap veya amellerin sunumu veya dünya veya ahiretin zikredilmesine değer vermez. Çünkü o, bunlara kendi aklıyla bakmadığı gibi, ayeti de kendi düşüncesiyle incelemez. O, sadece tanık olduğu halde ve karşımda bulunduğunun bilincinde olarak, söylediğime kulak verir. Muhakkik-arif, benimle beraberdir, onun öğretim işini kendim üstlenirim ve ona şöyle derim: 'Ey kulum! Bu ayetle şunu, başka bir ayetle ise şunu şunu kastettim.' Fecr doğuncaya kadar böyle devam eder.

Böylelikle arif, sahip olmadığı bilgileri tam bir kesinlikle elde eder. Çünkü o, Kur'an'ı benden duymuş, açıklamasını ve anlamlarının yorumunu, bu kelam, ayet ve sure ile neyi kastettiğimi benden işitmiştir. Böylece o, dinlerken ve kulak verirken, karşımda saygılı bir şekilde du-

rur. Bu esnada onunla sohbet etmek istersem, huzur (bilinç) ve müşahede ile bana karşılık verip kendisine söylediğim ve öğrettiğim her şeyi bana arz eder. Bunu yapabilmesi, benden duyduğu şeyleri tam olarak almış olmasına bağlıdır. Aldıklarını tam olarak almamışsa, bu konudaki eksiğini-gediğini telafi ederiz. Böylece söz konusu kul, kendisine veya herhangi bir yaratılmışa değil, sadece bana ait olur. Böyle bir kul benimdir ve gece, benim ile onun arasındadır.

Fecr doğduğunda ise, Arş'ımın üzerine istiva ederim, işleri yönetir, ayetleri ayrıştırırım. Kulum da, geçimine ve kardeşleriyle sohbet etmeye gider. Kuşkusuz, yaratıklarımın içindeyken kendim ile kulum arasında bir kapı açtım: O kapıdan ben kuluma, kulum da bana bakar. Yaratıklar ise, bunun farkında değildir. Yaratıkların dilleriyle onunla konuşurum, onlar ise bunun farkında değildir. Kulum, (bilgiyi) benden basiretle alır, insanlar ise bunu bilmez. Onlar, kulumun kendileriyle konuştuğunu zanneder, hâlbuki o benden başkasıyla konuşmaz. Onlar, kulumun kendilerine cevap verdiğini zanneder, hâlbuki o, benden başkasına cevap vermez. Nitekim bu niteliğin sahibi biri şöyle der:

Ey insanlar uyuduğundaki gece arkadaşım!
Gündüzde onların arasında benimle sohbet eden!

Gece ehlinin gecelerinde nasıl olmaları gerektiğini sana açıklamış oldum. Sen de onlardan biriysen, bu vesileyle sana da Allah ehline özgü edebi ve Allah karşısında nasıl olmaları gerektiğini öğretmiş oldum.

Bilmelisin ki: Gece ehli bu konuda tabaka tabakadır. Buna göre, zahidin gece Allah karşısındaki hali, zühd makamından, tevekkül edenin geceleyin Allah karşısındaki hali, tevekkül makamındandır. Her makam sahibinin hali de böyledir. Her makamın bir dili vardır ki o dil *ilahi tercümandır*. Onların mertebeleri de hal ve makamlara göre birbirlerinden farklılaşır.

Gece ehlinin kutupları, duyulur ve hayalî maddelerden soyutlanmış anlamların sahipleridir. Onlar, herhangi bir sınır ya da son veya zıddın varlığı bulunmaksızın, Hak ile Hak üzerinde Hakkın karşısında duran kimselerdir. Gece ehlinin bir kısmı, yükseklik, terakki ve yakınlık sahibidir. Böyle birini Hak, yakın göğe inmişken, yolda karşılar ve kuluna

yaklaşır, elini üzerine koyar. Bu inişte Hak, yükselen herkesin himmetini bulduğu yerde karşılar.

Binaenaleyh Hak, himmetlerin bir kısmını yakın gökte, bir kısmını ikinci gökte veya bu ikisinin arasında, bir kısmını üçüncü gökte ve bu ikisinin arasında, bir kısmını dördüncü gökte ve bu ikisinin arasında, bir kısmını beşinci gökte ve o ikisinin arasında, bir kısmını altıncı gökte ve o ikisinin arasında, bir kısmını yedinci gökte ve o ikisinin arasında, bir kısmını Kürsü'de ve o ikisinin arasında, bir kısmını ilk inişte Arş'ta ve o ikisinin (Arş ile Kürsü) arasında karşılar. Arş, Rahman'ın istiva mahallidir. Hak, kendisini karşıladığı menzile göre, her himmete mana, marifet ve sırları verir. Sonra O'nunla yakın göğe iner. Böylece himmetler, Allah'ın önünde durur. Hak, gece ehli arasından zaviyelerinde kalıp miraç etmemiş (yükselmemiş) himmetlere bakar. Böylece Hak, kendileri evlerinde ve zaviyelerinde oldukları halde, namaz ve dualarında istedikleri şeye göre onlara bilgiler aktarır. Bu esnada, yükseliş yollarında Hakkın kendilerini karşıladığı bu himmetler de, Allah'ın bu kullarına söylediklerini duyar ve böylece kendilerinde bulunmayan ilimleri elde eder. Çünkü himmetleri yükselmemiş bu kimselere, Haktan istedikleri bilgi ve sırlarda, -eksiklikleri nedeniyle- isteme gücüne sahip olmadıkları bazı şeyler gelebilir. Binaenaleyh himmetleri yükselmiş kimseler de, zaviyelerinde bulunup himmetlerinin herhangi bir göğü ya da feleği aşmamış bu kimselerin duasına Hakkın verdiği karşılığı duyduklarında, bu insanların duasına göre Allah'tan bilgi elde ederler.

Bu meyanda, Arş'ın üzerinde Nefs (-i külli, tümel nefs) mertebesine yükselen başka bir takım himmetler vardır. Söz konusu himmetler orada Hakkı münezzeh varlık olarak bulur. Onların burada Hakkı bulması, O'nu ölçü ve miktar âleminde bulmalarına benzemez. Böylelikle en nezih makamı en mukaddes menzili ve belirlemenin sınırlayamadığı tasvire gelmeyen uzaklığı müşahede ederler. Onların uzaklığı, bilgi uzaklığı ve anlayış mertebelerinin uzaklığıdır.

Hak, bazı himmetleri İlk Akıl'da karşılar. Bazılarını ise, Hakka yakın güçlü meleklerde karşılar. Bazı himmetler ise, O'nunla Amâ'da karşılaşırken bazı himmetler Âdem'in toprağının kalıntısından yaratılmış yerde O'nunla karşılaşır.

Bu himmetler bu mertebelerde kendisine kavuştuklarında, onları bu makamlara yükselmeye yönlendiren makamdan kendilerine susuzlukları ölçüsünde (bilgiler) verir. Onlar da, Hak ile beraber yakın göğe iner. Gerçekte ise, onları yakın göğe indiren ve onlarla beraber inen Allah'tır. Böylece onlar, Hakkın bu himmetlere ihsan ettiği Arş'ı geçmeyen ilimleri alır. Her gece böyle devam eder.

Sonra bu himmetler, Hakkın kendilerine ikram ettiği şeyi öğrenmiş olarak iner ve mekânlarından henüz ayrılmamış himmetlerle bir araya gelirler. Onların farklı tabakalarda bulunduklarını görürler. Bu bağlamda bir kısmında herhangi bir şekilde yükselmeyle sınırlanmayan ilimleri bulurlar. Hak, Amâ'da ya da yakın gökte ya da bunların arasında bu diğer insanlarla beraber olduğu gibi aynı zamanda (yerlerinden ayrılmayan) bu insanlara da şahdamarından daha yakındır. Allah şöyle buyurur: *'Her nerede olursanız olun, Allah sizinle berberdir.'*[280] Şu halde Allah, her nerede olursa olsun, her himmetle beraberdir. (Hak ile beraber inenler) Onlar, mekândan ve akıl mertebelerinden münezzeh yersel himmetler bulur. Söz konusu himmetler bu sayede herhangi bir mertebeyle sınırlanmaz ve Hakkın kendilerine ihsan ettiği bu niteliğe yaraşır bilgilere ulaşır. Söz konusu nitelikten Hak kendilerine bu himmetleri (terakki edenlerin himmetlerini) hayrete düşüren bilgiler ihsan eder. Söz konusu bilgiler, felekî-mekânın olduğu gibi aklî-ruhsal sınırlamanın dışındaki *mutlak ilimler*dendir. Onlar, doğa karanlığında bulunsalar bile, bu karanlığı aydınlatan bir nura sahiptir. Bu nurun sebebi, onların müşahede sahibi olmasıdır. Onlar, görülen şeylerin algılanmasının, göz nurunun aydınlanmış cismin nuruyla birleşmesinden ibaret olduğunu bilen kimselerdir. Söz konusu cisim, güneş veya lamba veya herhangi bir şey olabilir. Böylece görülenler ortaya çıkar. Binaenaleyh aydınlanmış cisim bulunmasaydı, hiçbir şey ortaya çıkmayacağı gibi göz olmasaydı dıştaki ışık bulunsa bile gözün algıladığı hiçbir şey aydınlanmazdı.

Bu duruma şöyle bir örnek verebiliriz: Gece kararıp evinin kapısını üzerine kapattığında, karanlık bir odada keşif sahibiyle yanında birinin bulunduğunu düşünelim. Bu durumda o ikisi şeyleri görememede eşittir. Onlardan biri bazı vakitlerde keşf sahibi olabilir ve ona bir nur tecelli edebilir. Kendisine tecelli eden bu nur göz ile birleşir ve bu sayede o karanlık evdeki şeylerden Allah'ın göstermek istediklerinin bütününü veya bir kısmını görür. O kişi, bunları gündüz veya lambayla gördüğü

gibi görür. Kendisiyle beraber bulunan arkadaşı ise karanlıktan başka bir şey göremez. Çünkü bu nur kendisine tecelli edip gözünün nuruyla birleşerek karanlığın perdesini yırtmış değildir. Durum belirttiğimiz gibi olmasaydı, bu keşif sahibi de herhangi bir şey algılayamayan arkadaşı gibi olurdu ya da arkadaşı onun gibi olur ve böylece karanlık odadaki şeyleri algılayabilirdi. Binaenaleyh bu durumda onun gibi keşif ehli olur ya da onu bilgi nuruyla algılar. Çünkü keşif sahibi, gördüğünü hayal nuruyla algılar. Uyuyan kişi, yanındaki arkadaşı uyanık olup hiçbir şey görmediği halde, rüya gördüğü gibi keşif sahibi de böyledir. Keşf sahibine, 'keşfinde herhangi bir karanlık gördün mü?' diye sorsaydın, hiç kuşkusuz, sana 'hayır' derdi. Hatta şöyle karşılık verirdi: 'Burası (sözü geçen karanlık oda) öyle aydınlanmış ki, sanki güneş batmamış diyecektim. Böylece şeyleri gündüz algıladığım gibi algıladım.'

Bu mesele hiç kimsenin dikkat çektiğini görmediğim bir konudur. Biri dikkat çekmiş ise de bana ulaşmamıştır. O halde bütün oluş, aslî varlığında karanlıktır, dolayısıyla ancak iki nur sayesinde görülebilir. Binaenaleyh oluş, bunu meydana getirir. Bu görüşü destekleyen bir örnek de, âlemin var edilişidir. Âlem, zatı yönünden yokluktur ve sadece *kabul edici* (pasif, edilginlik) olması yönünden varlık kazanır. Bu ise, onun mümkün oluşundan kaynaklanır. Hakkın kudreti, onun var olmasını yokluğuna tercih edendir. Mümkün, kabul özelliğini yitirseydi, var etme eylemini kabul etmeyen imkansız gibi olurdu. Binaenaleyh imkansız ve mümkün, varolmanın tercih edilmesinden önce yoklukta ortaktır. Aynı şekilde, mümkün (var etme eylemini) kabul etmekle beraber, Hakkın kudreti olmasaydı bu yok olan şey -ki o mümkündür- var olmazdı (ilahi iktidar ve mümkünün kabul özelliği ile aydınlanmış cismin ışığı ve gözün ışığı arasındaki benzerlik). O halde yok olan hakikatlerin varlıkta zuhur edebilmesi, onların kabul edici olması -ki bu gözün ışığına benzer-, Hakkın ise, güç yetiren olmasına bağlıdır ki bu da aydınlık cismin ışığına benzer.

Böylelikle (var olmayan) hakikatler, tıpkı görünen şeyler gibi, iki nur vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Öte yandan mümkün, her zaman kabul edici olduğu gibi Hak da sürekli 'muktedir' (iktidar sahibi) ve 'irade eden'dir. Bu sayede mümkünün varlığının bekası sağlanmış olur. Çünkü zatından dolayı mümküne ait şey, yokluktur. Aynı şekilde, gören kişinin görme ışığı sürekli gözünde bulunduğu gibi güneş de ışık yayma-

yı sürdürür. Bu sayede görülenlerle ilgili görme korunmuş olur. Onlar, yani görülenlere kendi zatlarından olan şey, aydınlık değil karanlıktır.

Anlayabilirsen, bunu anla! Akıl sahiplerinin sapmasının ana nedeni budur. Onlar, kendisini düşünmedikleri için bunun farkına varmazlar. Söz konusu durum, akılcıların bilmediği Allah'ın sırlarından bir sırdır.

Bu meseleden Hakkın kadimliği ve âlemin sonradanlığı öğrenilir. Fakat bu durum, kelamcıların düşündüğü yorumda ya da gerçek anlamıyla değil sözde (lakapla) filozofların düşündüğü tarzda değildir. Çünkü (gerçek) hakîmler, Allah ehli olan peygamberler, veliler ve nebilerdir. Sözde filozoflar Allah'ı sadece *ilâh* olarak düşündükleri için diğerlerine göre bilgiye daha yakın kimselerdir. Akılcı kelamcılar ise, böyle değildir.

Gece ehlinin kutupları, hem keşif hem de meşguliyet bakımından gecenin gündüzleri gibi olduğu kimselerdir. Allah şöyle buyurur: *'Sabah onlara uğrarsınız. Geceleyin de. Düşünmez misiniz?'*[281] Geceleyin kendilerinden öğrendiğiniz şeyi sabah da öğrenirsiniz. Gece, açık bilgisi olmayan kimselere göre gecedir. Işık sahibi için ise, gece ve gündüz aynıdır. Ayette geçen 'düşünmez misiniz' ifadesinin anlamı budur.

Nefsin senin gece ehlinden olduğunu iddia ettiğinde, bak: Söylediğim konuda nefsinin bir tecrübesi ve keşfi var mıdır, yok mudur? Ölçüt ve kriter budur. Kur'an'da her geceye ait bir takım işler ve bilgiler vardır ki, onları sadece Allah ehli bilebilir.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

KIRK İKİNCİ BÖLÜM

Fütüvvet (Gençlik) ve Gençlerin (Fetâların) Bilinmesi. Menzilleri, Tabakaları ve Kutuplarının Sırları.

Doğruluğun yiğitlerinde bıkkınlık olmaz
Onlar her türlü cömertlik ve değerden pay sahibidir

Halleri kendileriyle oturana taksim edilmiştir
Onlar bir topluluğa karşı merhamet ve vakar sahibidir

Denkleri geldiğinde, iyilik yapmaya onu yeğlerler
Bu konuda yiğitler bir pişmanlık duymaz.

Gizli bilgilerle ilgili belirtiler onlarındır
Simgesel olarak susam (en gizli bilgiden kinaye) denmiş ilimler de onlarındır.

(İbn) Kasî'nin soyu ya da ondan öncekiler gibi
Ya da onların içinden Allah'ın öğrettiği kimseler gibi.

Böylece onlar her yarışta birinciliği elde etti
Onlar ahmağa 'yeter, sus' diye cevap vermez

Onlara tahsis edilmiş bir bereket sayesinde makamları yüceldi.
O makamın uğursuzluk diye isimlendirilecek bir zıddı yoktur

Rabbimin her iki eli de cömerttir
Çünkü topluluğun soylusu, en cömert olanıdır

Efendi ailesine bir hediye verirse
Elbiseler içinde onların elbisesi alametli olarak görünür.

(Gençlik ve Kuvvet)

Fütüvvet (Gençlik), kuvvet makamıdır. Allah, doğada havadan daha güçlü bir şey yaratmadı. Mümin insanın yaratılışı ise, havadan daha güçlüdür. Kutsi bir hadiste bu durum dile getirilmiştir. Allah'ın yeryüzünü yaratıp yeryüzünün hareketlenmeye başlamasından söz eden bir hadisin sonunda melekler şöyle sorar: 'Allah'ım! Rüzgârdan daha güçlü bir şey yarattın mı?' Allah şöyle cevap verir: 'Sağ eli ile verdiğini sol eli bilmeyecek şekilde sadaka veren mümini yarattım.' Bir ayette Allah şöyle buyurur: '*Allah kuvvet ve metanet sahibi rızık verendir.*'[282] Böylece, karşısında nankörlerin bulunması nedeniyle, rızık vereni kuvvet özelliğiyle nitelenmiştir. Şu halde rızık veren, kendisini inkâr etseler de onlara rızık verir ve nankörlükleri nedeniyle rızkını, nimetini ve ihsanını kesmez.

Bununla birlikte nimete karşı nankörlük, nimeti kesen engelleyici bir sebeptir. Binaenaleyh kendisine verilen rızka karşı nankörlüğü var

iken, nanköre ancak güç sahibi rızık verebilir. Bu nedenle Allah rızık vereni Kur'an'da, 'güç ve metanet sahibi' diye niteledi. Güçte metanetin bulunması, gücü katmerleştirir. Böylece Allah, güç sahibi demekle yetinmemiş, kendisini güçte metanet sahibi diye nitelemiştir. Çünkü gücün, sahibinde çeşitli aşamaları vardır. Böylece Allah onu metanet sahibi olmak özelliğiyle niteledi. Bu da fütüvvet ehlinin özelliğidir. Çünkü fütüvvette herhangi bir zayıflık bulunmaz.

Fütüvvet (Gençlik, yiğitlik), çocukluk ve yaşlılık arasındaki bir dönemdir. Bu dönem, insanın yetişkinlik çağından kırk yaşına ulaştığı ömrüdür. Allah bu makam hakkında şöyle der: 'Sizi zayıflıktan yaratıp zayıflıktan sonra güç yaratan Allah'tır.' İşte bu, fütüvvet halidir ve kişi bu halde *Genç* (fetâ yiğit) diye isimlendirilir. Allah ona herhangi bir zayıflık izafe etmedi. Ardından şöyle buyurur: *'Güçten sonra zayıflık ve yaşlılık yarattı.'*[283] Buradaki zayıflık, ömrün sonuna kadar olan yaşlılık zayıflığı, yaşlılık ise vakar, yani hareketteki zayıflıktan meydana gelen durağanlık ve ağır başlılıktır. Çünkü vakar, ağırlık anlamına gelen *vıkr* kelimesinden türetilmiştir. Böylece Allah, bu ikinci zayıflık ile *vakar*dan ibaret olan yaşlılığı birleştirdi. Çünkü çocuk, zayıf olsa bile son derece hareketlidir. Ayrıca çocuğun hareketinde görüş ayrılığı vardır: Acaba hareket doğadan mı yoksa ruhtan mıdır?

Hz. İbrahim'in bir yaşlıyı gördüğünde şöyle söylediği rivayet edilir: 'Ey rabbim! Bu nedir?' Allah şöyle buyurdu: 'Vakardır.' Bunun üzerine İbrahim şöyle der: 'Allah'ım! Benim vakarımı artır.'

İşte bu, fütüvvetin hali ve makamıdır. Bu makam ve halin mensupları, *Gençler* (Fityân yiğitler,) diye isimlendirilir. Onlar, bütün güzel huyları elde etmiştir. Bir Genç (fetâ), elde ettiği huyları kullanacağı ve kendileriyle görüneceği mahalli bilmedikçe güzel huylara sahip olamaz. Bu nedenle fütüvvet ehli, geniş bilgi sahibidir. Makam ve hallerden söz ederken elinizdeki kitapta onlara bir bölüm ayıracağız.

Genç olduğunu iddia edip belirttiğimiz konuda bilgisi olmayan kimsenin iddiası yalandır. Bu iddianın yalan olduğu hemen ortaya çıkar. Binaenaleyh, varolanların değerini ve ilahi mertebenin değerini bilen kimse *Genç (feta)* diye isimlendirilebilir. Bu bilgiyle, her varlığa layık olduğu şekilde muamele eder, öne alması gerekeni önceler, ertelemesi gerekeni erteler.

Bu makamın ayrıntılarını ve Genç grubunun bu konudaki hükümlerini Fahr Muhammed b. Ömer b. Hatîb er-Rey'e (Fahreddin er-Razi) yazdığımız Ahlâk Risalesi'nde (*Risaletü'l-Ahlâk*) ifade ettik. Oradan fütüvvet bahsinden itimat edilmesi gereken esası bu bölümde aktaralım. Şöyle ki: İnsan, güzel ahlâklarıyla âlemi kuşatamaz. Çünkü bütün âlem, olması gereken şekilde değil, kendi arzu ve iradesine göre hareket eder. Gayeler ve iradeler birbirinden farklı olduğuna göre, her amaç ve irade sahibi, Gencin kendi amaç ve iradesine göre kendisine davranmasını ister. Amaçlar ise, birbirine zıttır. Söz gelimi, Zeyd'in amacı Ömer'in Halid'i dövmesi olabilir. Halid'in Zeyd'deki amacı ise, Ömer'e saldırması veya onu dost edinmesi ve sevmesi olabilir. Binaenaleyh bir Genç, Ömer'e karşı fütüvvetin gereğini yapacak olursa, Halid'e düşmanlık yapması gerekir. Bu durumda Halid kendisini kınar, Ömer ise, onu fütüvvet ve iyi ahlâk sahibi olmak özelliğiyle metheder. Halid'e düşmanlık yapmayıp onunla dost olur ve onu severse, Halit onu över, Zeyd ise kınar.

Meselenin bu şekilde olduğunu görüp insanın bu dünyada veya herhangi bir makamda iki zıt kişiyi hoşnut edebilmesinin akla ve âdete göre mümkün olmadığını anladığımızda şuna hükmettik: Genç, kendi nefsinin arzusunu bırakıp efendisi ve rabbi olan Yaratanına dönerek 'ben bir kulum (köle)' demelidir. Kula ise, nefsinin veya efendisinden başkasının hükmüne değil, sadece efendisinin hükmüne uymak yaraşır. Böylece efendisinin razı olacağı işlere uyar, onun sınır ve kurallarının çerçevesinde durur, kulluğunda efendisine ortak koşanlardan olmaz. Böylece, kendisine belirlediği şeye göre efendisiyle beraber olur, kendisi için çizdiği sınırda tasarruf eder. Bu davranışının da âlemdeki yaratıkların amaçlarına uyup uymadığını önemsemez. Genç'in davranışı âlemdeki yaratıklardan birinin amacına uyarsa, bu durum efendisine döner. Böylece, efendisinin katından geldiği hakkında kanıt ve bilgi bulunan bir elçinin vasıtasıyla, efendisinin divanından o kişi için bir onay çıkar. Elçi, bu onayın efendisinin onayı olduğunu da ortaya koyar. Böylece o onayın karşısında hürmetle ayağa kalkar ve efendisinin onayanı kabul eder. Bu onay ile birlikte, karşılıklı konuşma vardır. Böylece kullara efendinin kendilerine söylemesini emrettiği şeyleri anlatır. İşte bu, ortaya konulmuş olan şeriattır. Onaylama, Kur'an diye isimlendirilen indirilmiş kitaptır. Elçi, Cebrail'dir. Meleğin Allah katından konuşmayı ve

hitabı ulaştırdığı teşrifatçı (kapı bekçisi) ise, müjdeleyici Muhammed peygamber veya peygamberlik dönemindeki herhangi bir peygamberdir. Böylece kullar, Efendilerinin onayının içerdiği ve karşılıklı konuşmanın getirdiği Efendilerinin belirlediği sınırlara riayet eder. Dolayısıyla onların kendiliklerinden bir sahipliği ve yönetim hakkı yoktur.

Efendisinin sınırlarında durup onun kurallarına uyan ve kıyas veya teorik düşünceyle bir ekleme ya da teville eksiltme yapmadan getirdiği şeye muhalefet etmeyen kimse (Genç diye isimlendirilir). O, hemcinsi olan insanlara Efendisinin emrettiği şekilde muamele eder. Söz konusu insanlar, mümin veya kâfir veya günahkâr veya veli veya münafık olabilir ki bu meyanda insan türleri bu dört sınıfla sınırlıdır. Bu dört sınıf da derece derecedir. Mümin sınıfından itaatkâr, isyankâr, veli, peygamber, melek, hayvan, bitki ve maden olduğu gibi kâfir sınıfı içinde de müşrik olan ve olmayan vardır. Münafık ise, görünüşte kâfirin derecesinden daha aşağıdadır. Çünkü münafık, cehennemin en alt tabakasında bulunur. Kâfir ise, hem üstte hem altta olabilir. Günahkâr ise, görünüşte itaatkâr müminin derecesinden günahı ölçüsünde daha eksiktir.

İşte efendisinin sınırlarında duran bu kimse, *Genç*'tir. Her insan, kendisinden yaşça veya mertebe veya her ikisi bakımından daha büyük veya küçük veya dengi olan biriyle oturur. Genç, bilgi veya yaşta büyüğüne hürmet eden olduğu gibi aynı zamanda bilgi veya yaşça kendisinden küçüğe merhamet eden ve bilgi veya yaşta dengini ise, kendisine üstün sayan kimsedir. Burada bilgi derken özellikle mertebeyi kastetmekteyim. Bu nedenle, üstünlüğü nedeniyle bilgiyi zikrettik. Söz gelimi hükümdar, yaşça olduğu gibi bilgi bakımından da küçük olabilir. Yönettiklerinden bir şahıs ise, yaşça ve bilgi bakımından kendisinden daha büyük olabilir. Hükümdar, Hakkın şeriatında kendisi için belirlediği büyüğe saygının değerini ve bilginin üstünlüğünü biliyorsa, o kişiye böyle muamele eder. Böyle yapmazsa, kötü yönetime sahip bir hükümdardır.

Genç, mertebenin değerini -ki örnekte söz konusu olan mertebe, hükümdarlıktır- ve hükümdarın Allah'ın kulları içindeki vekili ve yeryüzündeki halifesi olduğunu bilmeli ve bu bilgiye göre sultana muamele etmelidir. Bu muamele, sevdiği ve sevmediği işlerde efendisinin belirlediği tarzda hükümdara itaat etmesi ve emrini dinlemesidir. Sultanın

adalet veya haksızlık bakımından övülmüş veya yerilmiş özelliklere sahip olması durumu değiştirmez. Genç, Allah'ın farz kıldığı sultanın hakkını yerine getirmelidir. Fakat Allah'ın sultana karşı kendisi için zorunlu kıldığı hakkını (maslahatını karşılamak gibi) istememelidir. Söz konusu hak, sultan vermediğinde, kendisine karşı fütüvvetin, ona acımanın ve hükümdarlık mertebesine saygının gereğidir *Genç*'in müsamaha gösterebileceği bir haktır. Kıyamet günü ise, o hakkı hükümdardan talep edebilir.

Genç, hasmı olmayan kimsedir. Çünkü o, borcunu öder, alacağını bırakır, dolayısıyla hasmı yoktur. Genç, genel olarak anlamsız hareketin meydana çıkmadığı kimsedir. Bunun anlamı, Allah'ın şöyle buyurduğunu duymasıdır: '*Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri batıl olarak (boş yere) yaratmadık.*'[284] Genç'ten meydana gelen hareket, 'o ikisi arasındaki' kısmına girer. Allah'ın gök ve yer arasında yaratmış olduğu bütün hareketlilerin hareketi de, aynı şekilde anlamsız değildir. Çünkü yaratan hikmet sahibidir. Genç, bir hikmete göre hareket eden veya duran kimsedir. Hareketlerindeki durumu böyle olan bir insanın elinde ya da ayağında veya burnunda veya yemesinde veya dokunmasında veya duymasında veya görmesinde veya içindeki hareketi anlamsız olmaz. Böylelikle Genç, kendisindeki her nefesi, o nefese gereken şeyi ve efendisinin nefes hakkındaki hükmünü bilir. Böyle bir şey ise anlamsız olamaz.

Hareket başkasından olduğunda ise, Genç ona anlamsız diye bakmaz. Çünkü Allah, onu yaratmış, başka bir ifadeyle takdir etmiş ve belirlemiştir. Allah hareketi takdir ettiğine göre, hiçbir hareket anlamsız ve boş değildir. Genç, bu fiiller âlemde gerçekleştiğinde her şeyin Hakkın takdiri olduğunun bilincindedir. Genç'e bu hareketlerdeki hikmetin bilgisi de gösterilirse, bu durum çok daha iyidir ve böyle bir Genç ilahi inayete mahzar olmuş kimsedir. Onlardaki hikmetin bilgisi kendisine gösterilmese bile, söz konusu şeylerin belirlenmiş, Allah'a nispet edilen ve sadece Allah'ın bildiği bir sırrın bulunduğu şeyler olduklarını bilmek yeter. Bu kadarlık bir bilgi bile, Genç'i Allah karşısında edebe sevk eder.

Böyle bir davranış, ancak fütüvvet ehline ait olabilir. Onlar, nefislerin doğaları ve alışkanlıklar üzerinde hükümran olan güçlü kimselerdir. Bu makamda bu gruptan sadece *Melâmîler* (kendilerini kınayanlar) bulunabilir. Çünkü Allah, onları kendi nefislerine yönlendirmiş ve kendi-

sinden bir ruh ile nefislerine karşı onları desteklemiştir. Tam tasarruf (nefsi yönlendirme), geçerli yargı ve galip hüküm onlara aittir. Onlar, kul suretindeki hükümdarlardır. Yüce topluluk onları tanır. İnsan ve cinlerden başka herkes, onların kıymetini kabul eder. İnsanların ve cinlerin ise sadece bir kısmı bunu kabul eder. Çünkü kıskançlık bunu kabul etmelerini engeller.

Gençlerin tabakaları ise, zikrettiğimiz şekilde, Allah'ın hareketlerdeki bilgisini bilenler ve Allah'ın o konudaki ilmini tam olarak bilmeyenler diye ikiye ayrılır. Yine de bu kısımdakiler, Allah'ın kendilerine öğretmediği bir durum bulunduğunu bilir. Onların menzili ise, bu bölümün başında söylediğimiz gibi, '*sonra Allah zayıflığın ardından kuvvet yaratır*'[285] ayetinde belirtilen güçtür. Bu var edişe ilahi hakikatlerden başka bir ayet daha benzer. O da şu ayettir: '*Allah güç ve metanet sahibi rızık verendir.*'[286]

O halde fütüvvet ehli, kendilerine kötülük etseler bile, yaratıklara iyilikle muamele eder. Bu tavır, kendisini ve nimetini inkâr eden kimselere Allah'ın rızık vermesine benzer. Onlar, arzuları kendilerine baskın gelmediği ve nefsin yaratılış özelliği olan övülmeyi, teşekkür almayı ve tanınmayı sevmek gibi özelliklerden arındıkları için, nefislerine karşı büyük güç sahibidirler.

Allah, İbrahim'in kavminin sözlerini aktarırken şöyle demiştir: '*İbrahim denen bir gencin o (tanrı)ları diline doladığını işitmiştik*'[287] Fütüvvet böyle bir şey olduğu için, Allah onların dillerinde İbrahim peygamberin fütüvvetini söyletmiştir. Çünkü İbrahim, Allah uğruna hakkıyla mücadele vermişti. İbrahim, kendilerinden kurtulmak niyetiyle, onları putların büyüğüne yönlendirdiğinde, kendilerine '*konuşabilirlerse onlara sorun*'[288] demiştir. İbrahim, onları azarlamak amacıyla böyle demiştir. Bu nedenle onlar, kendilerine dönmüşlerdir ki bu durum '*işte bu, İbrahim'e kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir*'[289] ayetinde dile getirilmiştir.

İbrahim'in bu ifadesi, fiili büyüklerine izafe ettiği için lafızlar âleminde yalan diye isimlendirilmiştir. Gerçekte büyük, Allah'tır. Allah, İbrahim'in eli vasıtasıyla putları kıran faildir. Çünkü İbrahim'in eli, Allah'ın kendisiyle tuttuğu eldir. Nitekim Allah kutsi bir hadiste kendisinden böyle haber vermiştir (Allah sevdiği kulun tutan eli olur vs.). Böylece Allah, müşriklerin ilâhları zannettikleri putları kırmıştır. Müş-

riklerin bu putlar için *'sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz'*[290] dediklerini görmez misin? Böylece, taptıkları putlardan büyük bir ilâhın var olduğunu kabul etmişlerdir. Aynı zamanda O, yaratanların en güzeli, bağışlayanların en merhametlisidir.

İbrahim'in söylediği şey, onun inancına göre doğruydu. Müşrikler ise, *'onu büyükleri yapmıştır'*[291] ifadesiyle İbrahim'in neyi kastettiğini yanlış anlamıştır. 'Büyükleri' derken İbrahim'in kastettiği Allah'tı ve onlara karşı *kanıt* getirmek istemişti. O, inançlarda mevcuttur. Putların ilâh olması ise, onların zannına bağlıdır. Bu ayet üzerinde biraz durmalıyız.

İbrahim 'bu' diyerek başladı ki 'benim bu sözüm' demektir. Burada haber düşmüştür ve hikâyenin bağlamı onu gösterir. *'Konuşabilirlerse, onlara sorunuz.'*[292] Onlar size bildirecektir. Putlar konuşsaydı, o esnada kırma fiilini İbrahim'e değil, Allah'a nispet ederlerdi. Çünkü yoldaşlarımız olan keşif ehline göre şu gerçek sabittir: Allah cansızları (donuk, cemâd), bitkileri ve hayvanları kendisini bilme ve O'nun övgüsünü tesbih etme özelliğiyle yaratmıştır. Şu halde putlar, Allah'tan başka fail görmez. Bu özellikte yaratılmış biri, fiili Allah'tan başkasına nasıl nispet edebilir ki?

Böylece İbrahim, 'putlar konuşmuş olsalardı fiili Allah'a nispet edeceklerdi' diye onlar hakkında Rabbinden açık bir kanıta sahipti. Çünkü İbrahim, ister konuşsun ister sussunlar, sadece kanıt bağlamında 'onlara sorun' demişti. Putlar konuşmayınca, onlara 'duymayan, görmeyen, size, Allah'a ve kendisine karşı fayda vermeyen şeylere niçin tapıyorsunuz' der. Konuşsalardı, 'Allah bizi parça parça etmiştir' diyeceklerdi. Putların bundan başkasını söylemesi mümkün değildi.

Çünkü putlar, 'bize bunu yapan büyük puttur' deselerdi, hiç kuşkusuz yalan söylemiş olurlardı. Bu durumda sözleri, küfürleri hakkında Allah'tan bir onay ve İbrahim'in sözünün inkarı olurdu. Çünkü büyük put onları parça parça etmemişti.

İbrahim için 'bizi o parçaladı' deselerdi, fiili İbrahim'e izafe etmede doğru söylemiş olurlardı, büyük put geride kaldığı için de bu sözleri Allah'ın birliğine delil olmazdı. Bu durumda, İbrahim'in sözüyle delaleti amaçlamış olması geçersizleşirdi. Böylece, *'bu bizim kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delilimizdir'*[293] ayeti gerçekleşmemiş ve doğru olmamış

olurdu. Hâlbuki daha önce ifade ettiğimiz gibi, putlar konuşsaydı sözlerinde, konuşmasalardı susmalarında Allah'a ait bir delil vardı.

Peygamberlerin amacının da böyle olması gerekir. Onlar bilginlerdir. Bu nedenle puta tapanlar, kendilerine dönmüş ve şöyle demişlerdir: 'Sizler zalimlersiniz.' Sonra başları öne eğilmiş ve şöyle demişlerdir: 'Bunların konuşamadığını biliyorsun'. Bunun üzerine Allah böyle kimselere şöyle demiştir: *'Yonttuklarınıza mı tapıyorsunuz.'*[294]

Nefsini yaratanı uğruna değil, yaratanının mutlak birliği uğruna satması (feda etmesi), Hz. İbrahim'in fütüvvetindendi. Çünkü ortak koşan insan, yaratanın varlığını reddetmez, sadece mutlak birliği reddetmeye yönelir. O halde, bu makama ancak fütüvvette kutup sahibi olan kimse yerleşebilir. Bu makam o kişinin etrafında döner.

'Musa (yanındaki) Gence dediğinde'[295] ayeti de, fütüvvettendir. Hz. Musa yanındaki gence Arapçada *fetâ* kelimesiyle ifade edilen İbranice bir isim vermiştir. Söz konusu genç Hz. Musa'ya hizmet ediyordu, Musa ise, o vakitte *kapının teşrifatçısı* idi. Çünkü Musa, o ümmet içinde şeriat getiren ve onların peygamberiydi. Her ümmetin özel ilahi bir kapısı vardır. Şeriatlarını getiren peygamber, kendisinden Allah'ın huzuruna girdikleri bu kapının teşrifatçısıdır. Hz. Muhammed ise, diğer peygamberlerden farklı olarak, peygamberliği genel olduğu için teşrifatçıların teşrifatçısıdır. Diğer peygamberler ise, Âdem'den son peygamber ve resule kadar, Hz. Muhammed'in teşrifatçılarıdır.

Burada, 'onlar Hz. Muhammed'in teşrifatçılarıdır' dedik. Bunun nedeni, Hz. Peygamber'in şu ifadesidir: 'Âdem ve diğer peygamberler sancağımın altındadır.' Onlar, yaratılış âleminde Hz. Muhammed'in vekilleridir. Hz. Muhammed ise, bedeni yaratılmazdan önce, bu durumu bilen soyut bir ruhtu. Kendisine sorulmuş: 'Ne zaman peygamber idin?' Hz. Peygamber cevap vermiş: 'Âdem, su ve toprak arasındayken ben peygamber idim.' Yani Âdem var edilmezden önce. Hz. Muhammed'in temiz bedeninin ortaya çıkma vakti geldikten sonra ise, diğer ilahi hizmetkârlardan hiçbir vekilin hükmü kalmaz. Onlar, peygamber ve nebilerdir. Şu var ki onların yüzleri, Hz. Peygamber'in makamının bilfiil varolmasına yönelmiştir. Hz. Peygamber de, efendisinin ve göndereninin izniyle, onların şeriatlarından dilediklerini onaylamış, kaldırması ve geçersiz kılınması emredilmiş şeriatları ortadan kaldırmıştır.

Meseleyi bilmeyen kimse, Hz. Musa'nın da Hz. Muhammed gibi kendi şeriatıyla müstakil peygamber olduğunu zannedebilir. Hâlbuki Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Musa yaşıyor olsaydı, bana uymaktan başka bir çaresi olmazdı.' Kuşkusuz Hz. Peygamber doğru söylemiştir.

Genç, her zaman *hizmet* menzilinde bulunur. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kavmin hizmetkârı onların efendisidir.' Hizmeti efendilik olan kimse, tam bir kuldur. Fütüvvet ehli, kendisine fütüvvetin gereğine göre davranılan insanın bir yandan Allah katındaki derecesi, öte yandan zayıflığına göre derece derecedir. En üstünü, bu açıdan en zayıf kimseye karşı fütüvvetin gereğini yapandır. Aynı zamanda en üstünleri, diğer bakımdan Allah nezdinde en üstün olan insana karşı fütüvvetin gerektirdiği davranışla muamele eden kimsedir. En zayıf kimseye karşı fütüvvetin gereğiyle muamele eden kimse, ziyafet veren birine benzer. Söz konusu kişiye şeyhi sofrayı konuklara yaklaştırmasını emreder. O da, sofrada bulunan karınca nedeniyle konuklara sofrayı getirmede ağırdan alır. Fütüvveti gereği, karıncaları sofradan kovmayı uygun görmez. Çünkü fütüvvetin bir gereği de, onu hayvanlarda uygulamaktır. Böylece, karınca sofradan kendiliğinden ve bu şahsın zorlayıcı bir davranışı olmaksızın çıkıncaya kadar bekler. Çünkü fütüvvet ehli, metanetlidir. Onların zorlaması, ancak kendi nefislerine yönelik olabilir. Binaenaleyh gücü olmayan kimsenin fütüvvetinden söz edilemeyeceği gibi kudreti olmayanın bağışlaması da söz konusu olamaz. Ağırdan alınca, şeyhi kendisine şöyle der: 'Kuşkusuz iyice tetkik ettin.'

İşte en zayıfı gözetmek (fütüvveti) budur. Fakat söz konusu kişi bu esnada ikramda geciktiği için konuklara karşı fütüvvetin gereğini yapmamıştır. Bu nedenle bölümün başında, gayelerin farklılığı nedeniyle hiç kimsenin güzel huyları genele yaygınlaştıramayacağını kaydetmiştik. Genç, birini hoşnut ettiğinde diğerini öfkelendireceği, gayeleri farklı iki şahsa bakar: Bu iki şahsa bakmasının nedeni, içinde bulunulan vaktin hükmüne ve şeriattaki hale hangisinin daha yakın olduğunu öğrenmektir. Vaktin hükmüne ve şeriattaki hale daha yakın olan kimseye, fütüvvetin gereği olan davranışla muamele eder. Bulunduğu vakit, başkasına karşı da Allah'ın razı olacağı şekilde fütüvvetin gereğini yerine getirmeye imkan verirse onu da yerine getirir; imkan vermiyorsa, (ilkine karşı olan davranışıyla) hiç kuşkusuz makama hakkını vermiş ve fütüvvet ehli olmuştur. Bu kişinin mertebesinde himmet vasıtasıyla fiil varsa, merte-

besinde bulunuyorsa, birine karşı fütüvvetin gereğini duyusal, diğerine karşı ise himmet vasıtasıyla yerine getirebilir.

Şeyhimiz Ebû Abbas el-Ureybî'nin yanındayken biri huzuruna girdi. İyiliği yaymanın mahiyeti hakkında görüş alış verişinde bulundular. Adam şöyle dedi: 'Efendimiz! Yakın olanlar iyiliğe daha layıktır.' Şeyh duraksamadan yanıt verdi: 'Tabii ki, Allah'a yakın olanlar.'

Ebû Abdullah Muhammed b. Kasım b. Abdülkerim et-Temimî el-Fasî Ebû Abdullah ed-Dekkâk'tan şöyle aktarır. -Adı geçen şeyh Fas şehrindeydi ve himmet ile fiili müzakere ediyorlardı.- -Ebû Abdullah şöyle demiş: 'Kimsenin dedikodusunu yapmadığım gibi benim bulunduğum mecliste de kimsenin gıybeti yapılmadı.' İşte bu, himmet vasıtasıyla etkinin bir türüdür. Ebû Abdullah, gıybet edip günah kazanmak alışkanlığındaki bir insanı –dedikodudan men etmeksizin- bulunduğu mecliste gıybet ettirmeyerek ona karşı fütüvvetin gereğini yapmıştır. Aynı zamanda, huzurunda sevmeyeceği bir şekilde zikredilen kimseyi de sevimsiz bir özellikle anmayarak fütüvvet göstermiştir. Ebû Abdullah, bu konuda vaktinin efendisiydi. Onun menkıbelerini şeyhimiz Ebû Abdullah b. Abdülkerim *el-Müstefâde fî-Zikri's-Sâlihîne ve'l-Ubbâd bi-Medîneti Fâs ve-mâ Yelîhâ mine'l-Bilâd* adlı kitabında derlemiştir.

Ey kardeşim! Şunu öğrenmiş olmalısın: *Genç*, yaratıklara muamele ederken, imkanı ve kudreti ölçüsünde gücünü Hakkı razı edecek şekilde harcayan kimsedir.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

KIRK ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kuşkulu Şeylerden Sakınanların Kutuplarından Bir Grubun Bilinmesi Bu Makamın Genel Durumu

Ben hatmü'l-velâyeyim (veliliğin sonu, mührü), hiç kuşkusuz
Mesih ile birlikte, Haşimî'ye vâris olarak

Aynı zamanda ben soylu Ebû Bekir'im
Her beden ve ruh sahibiyle savaşırım

Uzun ve keskin kargılarla
Ve fasih Kuran'ın dile getirmesiyle

Apaçık vahiy hakkında benimle tartışan
Her aklın belgesi bana çetin gelir

Ben veranın sahibiyim, vera daha yüksektir
Sahih habere göre, hallerden.

Doğruluk adamları bana onda yardım etti
Bilgilerin açıldığı vera sahibi olan adamlar.

Onlar farzı ve mendubu yerine getirir.
Mubah olanın saltanatını ise dışarıda bırakırlar.

(Vera, Kuşkulu Şeylerden Sakınmaktır)

Vera, vera ehli ve veranın terkinden makam ve hallerinden, Allah izin verirse kitabın ileriki bölümlerinde bahsedeceğiz. Bu bölümle ilgili husus ise, veranın kutuplarından bir grup ve onların genel makamlarından söz etmekle sınırlıdır.

Bilmelisin ki: Ebû Abdullah Hâris b. Esed el-Muhâsibî bu makamın avamındandı. Ebû Yezid e-Bestami ve bizim devrimizde şeyhimiz Ebû Medyen ise, makamın seçkinlerindendi. Bu meyanda vera sahiplerinin kutuplarının en üstün verası, lafzı kullanışta ortaklıktan sakınmaktır. Çünkü vera, yasaklardan ve yasaklayan yönünden içinde kuşku bulunan her şeyden sakınmak demektir. Vera sahibi, bu kuşkudan dolayı o şeyden uzak durur. Söz konusu şeyler, şüpheliler diye ifade edilir. Bunun anlamı o şeyin, Kitap veya Sünnet veya icma gibi açık nassın bu ismi almasını sağlayan bir özellik nedeniyle haram olduğunu bildirdiği şeye benzerliğinin olmasıdır. Örnek olarak, zaruret hali olmadıkça, domuz eti yemenin yasaklanmasını verebiliriz. Domuz eti yemek insana yasaklanmıştır. Bu nedenle, 'haram ismini almasını gerektiren hal nedeniyle' dedik. Nitekim zorda kalan kişi, haram ile sorumlu değildir. O halde domuz etini yemek, zorda kalan kimse için helaldir ve bu konuda görüş ayrılığı yoktur.

Yasaklamanın anlamı, yasaklanan şey hakkında kuşkuya mahal vermemektir. Onlar, yasaklamaya ait bazı haller bulunduğunu ve hiçbir şeyin özü gereği haram kılınmadığını görmüştür. Bu nedenle Şâri Teâlâ haramlığı haller ile sınırlamıştır. Hal nedeniyle yasaklamak, yasaklanan şeye nüfûz eder. Binaenaleyh özü gereği haram olan bir şey, sakınılmada daha önceliklidir. O halde, bâtınen-bilerek, o şeyden sakınmak şarttır. Bazen, zâhir durumda özü gereği yasak olan bu şey, kendisine eklenen bir hal nedeniyle helal olabilir. Hiçbir zaman helal olmayacak ve kendisini helal kılan bir ayetin gelemeyeceği haramlık ise, kendileriyle ilâh olduğu Hakkın nitelikleriyle nitelenmektir.

Öyleyse lafız olarak verilseler bile, anlam bakımından bu ilahi isim ve niteliklerden (onları yaratıklara vermekten) sakınmak şeriat ve akla göre vaciptir. Binaenaleyh, bu isimlerin ancak okuma niyetiyle herhangi birine verilmesi uygun olabilir. Bu durumda, onları veren kişi okuyan ve aktarandır. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Size içinizden bir peygamber gelmiştir. Sıkıntıya düşmeniz ona zor gelir. Size karşı düşkündür (aziz), müminlere karşı raûf ve rahimdir.'*[296] Böylece Allah, peygamberini *aziz*, *raûf* ve *rahim* diye isimlendirmiş, biz de Allah'ı, kendini isimlendirdiği gibi isimlendiririz. Gerçekte ise, Hz. Peygamber'in rabbi karşısında hor, ürperen, sızlayan ve tövbekâr bir kul olduğunu biliriz. Buna göre, ilahi mertebeye layık sahih yönden Hakka verilen lafızların herhangi bir yaratılmışa verilmesi, başkası değil sadece Allah'ın vermiş olması durumunda uygun olabilir. Böyle bir şey mubah olsa bile, vera, özellikle bu meselede olmak üzere mubahtan sakınmak demektir. Binaenaleyh vera sahibi, bu durum kendisine mubah kılınmış olsa bile, bu lafızları yaratıklar hakkında kullanmaz. Bu gibi isimleri Hakkın veya peygamberinin verdiği bir kimseye verirse, bu durumda o, sadece okuyan veya bu ismi verişte Hz. Peygamber'den aktaran biri ve tercüman olabilir.

Bu adamlara göre, veranın bir özelliği de peygamber ve resullere tahsis edilmiş şeylere inip, kendileri hakkında veya peygamber ve resul olmayan kimseler hakkında peygamberlere özgü bir lafzı kullanmaktan çekinmektir. Bu nedenle, Allah'ın peygamberleri olmayan *elçiler* hakkında vârisler veya tercüman lafzını kullanır ve şöyle derler: Falan sultandan falan sultana şöyle şöyle diyen tercüman ulaştı. Öte yandan, veranın ve Allah karşısında saygının gereği olarak, gönderen ve gönderilen hakkında da *melik* (hükümdar) ismini kullanmayıp ona *sultan* de-

mişlerdir. Çünkü melîk Allah'ın isimlerinden biridir. Böylece edep, hürmet ve veranın gereği olarak, bu lafızdan sakınıp *sultan* demişlerdir. Çünkü sultan, Allah'ın isimleri arasında yer almaz. Onlar sultanın katından gelen elçiye de, resul değil, *tercüman* adını verir. Çünkü resul ismi Allah'ın peygamberlerine verilebilir. Böylece Allah'ın peygamberlerine karşı edebin gereği olarak resul ismini ilahi peygamberlik ve risaletin özelliği sayarlar. Hâlbuki bu lafzı kullanmak mubahtır ve bu lafzı kullanmak yasaklanmamıştır. Fakat onu kullanmaları zorunlu değildir. Binaenaleyh Allah'ın kendi katındaki konumu bakımından bizden daha büyük olduğunu bize bildiği kimse karşısında edebe riayet etmek, daha önceliklidir. Bunu ise, ancak vera sahibi edepliler bilebilir.

Bu kimselerin verada başka bir mertebeleri daha vardır: Onlar, varolanlar arasında çekişmenin gerçekleştiği her işten sakınır ve hemcinslerinden ve makamlarından olmayan kimselerin kendilerine ortak olamayacağı bir yol ararlar. Dolayısıyla vera sahipleri, nefislerinde özdeşleşip nitelendikleri ve Allah'tan dünya ve ahirette kendisiyle çağrılmayı sevdikleri herhangi bir konuda başkasıyla çekişmezler. Söz konusu olan, sahip oldukları ilahi huylardır. Onlar, Allah'ın kullarına merhamet, şefkat, lütufkârlık, cömertlik, Allah'a tevekkül ve sınırlarını korumak gibi ibadetlerin anlamlarıyla özdeşleşip dışlarında ise bu fiillerin hükümleri görünse bile, üzerlerinde gözüken her şeyi kendi fiilleri değil Allah'ın fiili, kendi elleriyle değil, Allah'ın eliyle gerçekleşmiş sayarlar. Bu fiil nedeniyle övülen kimse, fiilin övgüsünün failiyle ilgili olması gerektiğini (bilir). Fiilin faili biz değil, Allah'tır. Böylece onlar, iyi fiillerinden olduğu gibi iyi huylarından da bütünüyle yüz çevirir. Şeriata ve örfe göre kötülenmiş her özelliği ise, Allah'a karşı edebin ve insana şifa veren vera'nın gereği olarak, kendi nefislerine izafe ederler. Nitekim Hızır, yaptığı görünüşteki kötü davranışı hakkında '*istedim ki*',[297] iyi fiili hakkında ise '*rabbin istedi ki*'[298] demiştir. Hz. İbrahim de şöyle buyurmuştur: '*Hasta olduğumda.*'[299] Hâlbuki 'beni hasta ettiğinde' dememiştir. Allah, bize öğretme amacıyla şöyle buyurur: '*Sana isabet eden her kötülük nefsindendir.*'[300] Bununla birlikte Hak, bu bildirimde onların sözlerini aktarır, fakat yine de onda öğretime dikkat çeker. Hz. Peygamber'in bir duasında söylediği şey, bu ayette uyarının bulunduğu hakkındaki görüşümüzü destekler. 'Allah'ım! Bütün iyilik senin elindedir' şeklinde buyurmuş ve 'bütün' kelimesi ile pekiştirme yapmıştır. Bütün (kül), dilde

kuşatmayı gerektiren bir kelimedir. Ardından şöyle demiş: 'Kötülük ise sana ulaşamaz.' Bunu ise pekiştirmemiş ve sadece belirlilik takısıyla yetinmiş, böylece Allah karşısında edebin ve hakikatin gereği olarak, kötülüğü Allah'a izafe etmemiştir. Bu mesele, özellikle Allah ehline göre, en kapalı konulardan biridir.

Bu meyanda akılcılara gelince, onlardan her grup, kendi inancına göre delil saydığı şeyin verisine dayanır. Allah ehli ise, şeriatın maksatlarını anlamanın kendilerine hâkim olduğu ve şeriat karşısında onun maksadına göre hareket eden kimselerdir. Bu durum, mecazen değil gerçek anlamda kendisiyle ilahi mertebeye hürmet gösterdikleri vera ve saygının neticesidir. Allah, saygılarından dolayı, kitaplarını ve peygamberlerinin getirmiş olup akılların tek başına algılayamadığı veya algılayabildiği şeyleri anlamalarını sağlamıştır. Akıllar söz konusu hususların bir kısmını kendi başlarına anlayabilse de, onlar bunları da kendi düşüncelerinden değil, Allah'tan alırlar. Böylece, bütün bunlardan söz konusu inayet sayesinde bu nitelikle nitelenmemiş ve bu makama ulaşmamış kimselerin anlamadığı şeyleri anlamışlardır.

Vera sahiplerinin hali böyle olunca, işlerinde ve hareketlerinde sıradan insanların (avam) yollarını tutmuşlardır. Bu nedenle onların üzerinde sıradan insanlardan ayrışmalarını sağlayan belirtiler görünmez ve âlemde konulmuş sebepler gizlenir. Söz konusu sebeplerle gizlenen kimse, bu nedenle övgüye mazhar olmaz. Bu insanlara, tevekkül, zühd, vera gibi kendilerini sıradan insanların iyilik ve itaatlerinden ayıran özel bir övgü adı verilmez. Bununla birlikte onlar vera, tevekkül, zühd, güzel ahlâk, kanaat, cömertlik ve başkasını tercih etme özelliklerine sahiptir. Bütün bunlardan ve benzeri ayrıcalıklı isimlerden, bu tabakadan olan Allah adamları sakınmıştır.

Onlar, Allah ehlinin ıstılahında *vera sahipleri* diye isimlendirildi. Çünkü vera, sakınma ve ölçüp biçmek (tedebbür) demektir. Mensuplarının veradaki durumunu bildirirken, bu makam hakkında bütün hakikatleri kendinde toplayan Hz. Peygamberin sahibinin ne güzel söylediğini hatırla! 'Sana kuşku veren şeyi kuşku vermeyene bırak!' Başka bir hadiste ise, şöyle buyurur: 'Fetva sahipleri sana fetva verse bile, sen fetvayı kendi kalbine sor.' Böylece Hz. Peygamber, kendisini sığdırdıkları Allah'ın kalplerdeki sırrını bildiği için, onları bu

makamı elde etmede kalplerine yönlendirmiştir. Kalplerde sadece murakabe ehlinin bildiği ilahi bir korunmuşluk vardır ki, Allah onu kalplerde örtmüştür. Böyleleri, soru sorsa ve böyle bir konuda soru sordukları âlimler ve insanlar tarafından inceleyen ve soruşturan kimseler oldukları bilinse, parmakla gösterilecek şekilde şöhret kazanırlardı. Ayrıca, onların ihlaslı bir dindarlık sahibi olduğuna inanılırdı. Örnek olarak Bişr-i Hafî ve benzerlerini verebiliriz. Bişr, o makamın kutuplarından biriydi. Bu makam ile bilinir ve bu makam sahibi olduğu kabul edilirdi.

Bişr-i Hafî'nin kız kardeşi din imamlarından birine -ki o Ahmed b. Hanbel'di- geceleyin Zâhiriyye'nin meşalelerinin ışığı altında sokaktayken kendisiyle karşılaşanlara okuduğu gazeli sormuş, sorduğu soruyla onun da vera ehli olduğu anlaşılmıştır. 'Kalbine fetva sor' hadisine göre davransaydı, rabbine bile sormayacağını bilirdi. Bu durumda o gazeli bırakır veya gazel okumayı terk ederdi. Sorulan imam, Ahmed b. Hanbel kendisine fetva vermiş ve bize aktarıldığı ve kitaplarda yazıldığı üzere onu bu duyarlılığı nedeniyle övmüştür.

Hz. Peygamber kalplerimizdeki bir ölçütü bize vermiştir. Bunun nedeni, Allah'tan ve sahibinden başka kimsenin bilmeyeceği şekilde, makamlarımızın başkasından gizlenerek sadece Allah'a tahsisini sağlamaktır. Bu durum, *'Dikkat edin, halis din Allah'a aittir'*[301] ayetinin hükmüne bağlıdır. Binaenaleyh övülen veya kötülenen herhangi bir ortaklık tarzının bulunduğu her din, Allah'a ait *halis din* değildir. Burada ortaklığın konusu Bişr el-Hafî'nin kız kardeşinin sorusundaki gibi övülen bir şey olabileceği gibi kötü bir şey de olabilir. Bunlar, kesinlikle halis din değildir. Çünkü başkalarınca yerilen Allah için yapılan bir dindarlık olamaz.

Bu makamın adamları, Hz. Peygamberin ifadesinden kulun kalbini dikkate almasını ve onu (başkalarına soru sormak yerine) gizlenmesini isteyerek kalbine yönlendirdiğini görmüştür. Bunun üzerine bu hali gerçekleştirmeye çalışmış, ona yönelmiş ve Şârî'den bizim adımıza istenilen kurtuluşun makamı gizlemede bulunduğunu anlamışlardır. Bu konudaki çalışmaları ve onunla tahakkuk etmeleri ise, kendilerine bu hususta dayandıkları ilahi hakikati vermiştir. Bu ilahi hakikat, Hakkın

dünyada bütün kullarına görünmekten sakınmasıdır. Böylelikle onlar da, yaratıklarından perdelenmede rablerine uymuşlardır.

Söz konusu kimseler, bu dünya hayatının gizlenme yeri olduğunu ve Allah'ın dini tanımlarken belirlilik takısı kullanmakla yetinmeyip onu *halis* diye nitelediğini öğrenmişlerdir. Bunun için, kendisinde herhangi bir ortaklığın bulaşmadığı bir yol aramış, her mertebeye edebin, hikmetin, şeriatın ve uymanın gereği olarak, o mertebenin hak ettiği davranışla muamele etmişlerdir. Onlar, farkına varılmayan vera örtüleri ile yaratıklardan gizlenmiştir. Söz konusu şey, dinin zâhiri ve aşina olunan bilgidir. Onlar, zâhirde genelin dinden anladığından başka bir yoldan gitselerdi, sıradan insanlardan farklılaşır ve iş onların amaçladığı gibi olmazdı. Böyle yapmadıkları için, onların isimleri sıradan insanların isimleri olmuştur. Bu kimseleri Allah övdüğü gibi aynı zamanda mukaddes ilahi isimler, melekler, peygamberler ve nebiler, canlılar, bitkiler, cansızlar ve Allah'ın hamdini tesbih eden her şey onları över.

İnsan ve cinlere gelince, Hakkın bildirdiklerinden başka insan ve cinler onları bilemez. Hakkın bildirdikleri ise, onları över, fakat izhar etmezler. Hakkın bu adamları tanıtmadığı kimseler ise, onlara sıradan insanlara davrandıkları gibi davranır. Onları sadece haklarındaki amaçlarına göre zikrederler. Binaenaleyh sıradan insanların bilmediği makam onlarındır. Allah'ın onları övmesi, Allah için ihlâslı olmaya çalışıp dinini sadece O'na tahsis etmiş olmalarından kaynaklanır. Allah, herhangi bir varlık onları sahiplenemediği ve O'ndan başka bir rabbin kulluklarında hükmü bulunmadığı için, onları övmüştür. İlâhi isimlerin övmesi ise, bu isimleri algılayıp etkilerini bildikleri halde, herhangi bir varolanda isimler vasıtasıyla etki etmeyişlerinden kaynaklanır. Böyle yapsalardı, ilahi isme ait söz konusu eser ile yâd edilirlerdi ki, bu eser ismin üzerine perde haline gelirdi. Bunu yapmayıp ellerinde meydana gelen eseri gerçekte eserin sahibi olan ilahi isme izafe ettikleri için, ilahi isimlerin hepsi onları övmüştür.

Meleklerin onları övmesi ise, '*Biz senin övgünü tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz*'[302] gibi ifadelerde fiil olarak değil nispet olarak kendilerine nispet ettikleri şeylerde, meleklerle çekişmeyişlerinden kaynaklanır. Bu adamlar şöyle der: 'Senden başkasının güç ve kuvveti yoktur.' Böylece onlar, Allah'a hürmet görevlerini ifa ederken kendilerine ait her-

hangi bir iddiada bulunmaz ve onu Allah'a nispet ederler. Bu nedenle de melekler onları över. Çünkü bu hale rağmen, onlar melekleri yaralamaz. Babaları Âdem hakkındaki suçlama nedeniyle onlara sataşmadıkları gibi meleklerin karşısında saygılı davranırlar. Üstelik Hakkın mertebesini tercih edip doğru bilgiye ulaşmaları nedeniyle melekleri mazur sayarlar. Çünkü meleklerin Âdemoğulları hakkında söylediği kan dökmek, bozgunculuk yapmak gibi işler hiç kuşkusuz gerçekleşmiştir. Bunun bilinen bir sırrı vardır.

Peygamber ve resullerin onları övmesinin nedeni, onların peygamberlik ve risaletin kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri şeyi onlara teslim etmeleri, kendilerine inanmaları, kendi hallerinde peygamberliğin parçalarıyla nitelenmiş olmalarına rağmen kuşkuya kapılmamalarıdır. Fakat bu nitelenmeye rağmen onlar nebi ve resul diye isimlendirilmez. Onlar, peygamberlerin izlerine adım adım uymada samimi davranırlar. Rivayet edildiğine göre, İmam Ahmed b. Hanbel -ki o vaktinin efendisi, uyulan ve rehber alınan biriydi- kabak yemezmiş. Bunun nedeni, Allah'ın peygamberinin kabağı nasıl yediğini bilmeyişiydi. Bu durum, onun bütün hareket ve duruşlarında, bütün eylem ve hallerinde peygamberin hallerinin keyfiyetine uyma gücünü gösterir. Ahmed'in böyle yaptığı şöhret bulmuştur. Çünkü İmam Ahmed, söz, amel ve hal ile tebliğ ve irşatta vârislik makamındaydı. Çünkü bu davranış, duyanın nefsine daha güçlü bir şekilde yerleşir. Şu halde Ahmed ve benzerleri, bu ümmet için şeriatın koruyucularıdır.

Canlıların, bitkilerin ve cansızların onları övmesi ise, bu sınıftaki insanların anlamsız denilen fiillerle anlamsız olmayanları ayırt edebilmelerinden kaynaklanır. Binaenaleyh onların içinde bir insan, sahibi nezdinde abes sayılan (yoksa hareket ettirenin nezdinde değil) bir hareketle hareket etse, o abes hareketi gören ve gözleyen kimse, hareketin sahibinin Allah'tan gafil olduğunu anlar. Bu grup, hayvan veya bitki veya cansızda abes bir hareketin olamayacağını bilir. Hükümdarların avcılık yapması ve ihtiyacı olmadığı halde sadece dinlenmek, oyun ve eğlence için avcılık yapanların davranışları da anlamsız hareket kısmına dâhildir. Böylece bu sınıflardan zikrettiğimiz bu kimseler söz konusu adamları överler.

Allah şöyle buyurur: *'Her şey O'nun övgüsünü tesbih eder, fakat siz onların tesbihini anlamazsınız. Allah hilm sahibidir.'* Yani, yaptığınız dav-

ranışlarınız nedeniyle hemen cezalandırmadığı için size süre verendir. '*Örtendir.*'[303] Çünkü Allah, sizden bu yaratıkların tesbihini gizlemiştir. Dolayısıyla onu anlayamazsınız. Allah, katında azaba uğramış olarak ölen kimse hakkında şöyle buyurur: '*Gök ve yer onlara ağlamamıştır.*'[304] Böylece, gök ve yeri Allah ehline ağlamakla nitelemiştir. Mümin, her şeyin tesbih ettiğinden ve tesbih eden her şeyin canlı ve akıllı olduğundan kuşku duymaz.

Bir rivayette, kıyamet günü serçenin gelerek 'Rabbim! Şu adama sor, beni boş yere niçin öldürdü?' diye soracağı bildirilmiştir. Yararsız yere bir ağaç kesen veya Allah'ın yaratıklarından birinin bir faydası olmaksızın bir taşın yerini değiştiren kimse de böyledir. Allah, bu varlık türlerine bu bilgileri verince, onları söz konusu adamları övme özelliğiyle niteledim. Bu durum, onlardan bizzat gözleyerek ve keşf yoluyla öğrenilir. Nitekim sahabe taşların ve yemeğin (Allah'ı) tesbihini duyuyordu. Onlar herhangi bir harekette anlamsızlık bulmuyordu. Bilakis onlar, bu gibi şeylerden büsbütün sakınırdı. İnsan ve cinlerin büyük kısmı bu bilgilere sahip olmadığı için, söz konusu insanların mertebelerini anlamamış, dolayısıyla onları övmemiş ve onlara ilgi göstermemiştir. Bu nedenle Allah istisna yapmaksızın âlemdeki her şeyin Allah'a secde ettiğini bildirmişken insanları istisna etmiş ve şöyle buyurmuştur: 'Göklerde ve yerde olan her şeyin, güneşin, ayın, yıldızların, dağların, ağaçların ve canlıların Allah'a secde ettiğini görmez misin?' Burada istisna yapmamışken, '*insanların çoğu secde eder*'[305] diyerek istisna yapmıştır.

Bu makam ehlinin özelliklerinden sana belirttiklerimi öğrenip onların yoluna katıldığında, kurtuluşa erenlerden olursun.

'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.' Yirmi ikinci kısım sona erdi.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

KIRK DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Behlüller (Deliler) ve Onların İmamlarının Bilinmesi

İstekli bir şekilde itaati yaparken, zinhar
Dünyevi bir amaç giydirme ona.

Behlüller (deliler) gibi ol, hallerinde
Vaktin hükmüne göre akıllı gibi yürürler.

Eldeki başaktan kursağını doldur.
Gelecek olana bel bağlama.

Rızkın bütünü hazırlandı
Elde olmayanı elde etmek için.

Geçmişe ağlayıp durma
Gelecekte olan şeyi sana kaçırtır

Geleceğin ise hükmüne iltifat etme
Ya da olacağın. Gidenle beraber sen de git.

Belki azim sahibi olursan
Ve ölürsen, gayeni elde etmiş olursun

Sürekli sızlayana de ki:
Habil'in ortaklığında hüsrana uğradın

Avucunuz elde edemedi
İstediklerini, ey başarısız dilenci!

Onun işinde davransaydın
Sakınan, kalbi titreyen Genç'in davrandığı gibi

Beni ve şu kişiyi ayırt ederdin:
Doğruyu yanlış gibi gösteren kimseyi.

Allah şöyle buyurur: '*İnsanları sarhoş gibi görürsün, hâlbuki onlar sarhoş değillerdir.*'[306] Şöyle ki: Allah'ın öyle bir grubu vardır ki, yerine getirdikleri amellerle akılları perdelenmiştir. Allah yerine getirilmeleri için amelleri kitabında ve peygamberinin dilinde kendilerini yükümlü tutmuş ve onlara farz kılmıştır. Onlar, kendisiyle başbaşa kalan ve emrinde O'na itaat edip farkında olmadığı yönden gelecek nuruna kalbini hazırlayan kimse için Allah'ın sırrında ansızın gelen tecellileri olduğunu bilmezler. Böylece Hak, habersizce ve kendilerini hayrete düşüren bir işe karşı bilgi ve hazırlığı yok iken ansızın kendilerine gelir. Bunun üzerine böyle bir insan, aklını kaybeder. Allah kendisine ansızın gelen bu işi görünür olarak bırakır. O da, bu işte hayrete düşer ve onunla birlikte devam eder.

Bu kişi, şehadet âleminde hayvanî ruhuyla kalır; yer, içer, zorunlu hayvanî hallerinde duyulur yarar ve zararlarını bilme üzerinde yaratılmış -tedbirsizce, düşünce ve değerlendirmesi olmaksızın- bir hayvan gibi tasarruf eder. O hikmet söyler, ama söylediği şeye dair bilgisi olmadığı gibi öğüt alıp işlerin senin elinle olmadığını, hikmet sahibinin yönlendirmesiyle tasarruf eden bir kul olduğunu hatırlaman için sana fayda vermeyi amaçlamaz.

Böyle insanlardan sorumluluk kalkmıştır. Çünkü onların yükümlülüğü anlayabilecekleri ve kabul edebilecekleri akılları yoktur. '*Sana baktıklarını görürsün, hâlbuki onlar görmezler.*'[307] '*Affa saril*'[308] (İbn Arabî'nin yorumuyla 'azını' al).' Yani Allah'ın onların dili üzerinde icra ettiği hikmet ve öğütlerin azını al.

Bunlar (akıllı deliler), *delilerin akıllıları* diye isimlendirilen kimselerdir. Onlar, bu ifadeleriyle deliliklerinin gıda, açlık vb. gibi herhangi bir doğal nedenle mizaçlarının bozulmasından kaynaklanmadığını kastederler. Deliliklerinin nedeni, kalplerine gelen ilahi tecelli ve Hakkın ansızın gelen çarpmasıdır. Söz konusu çarpma kendilerine gelir ve akıllarını götürür. Şu halde onların akılları, Allah katında hapsedilmiş, O'nu müşahede etmekle nimetlenmiş, O'nun mertebesine çekilmiş, O'nun güzelliğinde dolaşmaktadır. Onlar, akılları olmaksızın *akıl sahipleri*dir. Dışta ise, deli diye bilinirler. Başka bir anlatımla, akıllarını kullanmaktan perdelenen kimselerdir. Bu nedenle delilerin akıllıları diye isimlendirilmişlerdir.

Ebu's-Suud b. Eş-Şibl el-Bağdadi'ye -ki o devrinin akıllısıydı- sorulmuş: 'Allah ehlinden delilerin akıllıları hakkında ne dersin?' Şöyle yanıt vermiş: 'Onlar, hoş kimselerdir. Akıllılar ise, onlardan daha hoştur.' Kendisine sorulmuş: 'Hakkın delilerini başkalarından nasıl ayırt edeceğiz.' Cevap vermiş: 'Hakkın delilerinde kudretin eserleri ortaya çıkar. Akıllılar ise, müşahedeleri ile Hakkı görür.' Bağdadî'nin bu sözünü, güvenilir, hafızası sağlam, aktardığı şeyi bilen, *f* harfini *v* harfinin yerine koymayan bir insan olan arkadaşı Ebû Bedr et-Temâşukî bana bildirmiştir.

Ebu's-Suud b. Eş-Şibl el-Bağdadi şöyle demiş: 'Onların müşahede ettiğini müşahede edip aklını yitirmeyen kimse, (onlardan) daha güzel ve daha iyidir.' Çünkü böyle bir insan, peygamberlere verilmiş güce yakın bir güce yerleştirilmiş ve bu güç kendisine verilmiştir. Gerçi peygamberler de ansızın gelen tecelli vakitlerinde başkalaşabilir. Kendisine vahiy geldiğinde Hz. Peygamber'in korkudan titrediği bize bildirilmiştir. Her yanı ürpertiden titrerken Hatice'ye gelir ve şöyle derdi: 'Beni örtünüz, beni örtünüz.'

Bu durum meleğin kendisine görünmesinden kaynaklanıyordu. Peki ya el-Melîk tecelli ederse? Allah şöyle buyurur: *'Rabbi dağa tecelli ettiğinde onu param parça etmiş, Musa bayılıp düşmüştür.'*[309] Hz. Peygamber'e vahiy gelip Cebrail onu kalbine indirdiğinde, duyularından çekip alınır, örtünürdü. Cebrail ayrılıncaya kadar, deve gibi köpürürdü. Böylece gelen vahyi algılar, onu yanında bulunanlara aktarır ve duyanlara tebliğ ederdi.

Hz. Peygamber'in Rabbinin kalbine olan tecellilerinden kaynaklanan vecdleri, Rabbinden başkasının bulunmadığı bir vakitte meleğin ve varidin inişinden daha güçlüydü. Fakat o, bu sarsıntıyı bekleyen ve buna hazırlanmış biriydi. Bununla birlikte, Hz. Peygamber kendinden geçerdi. Hz. Peygamber (ya da başka bir peygamber), risalet görevini ulaştırması ve ümmeti yönetmesi kendisinden istenmiş bir peygamber olmasaydı, hiç kuşkusuz, Allah müşahede ettikleri şeyin büyüklüğü nedeniyle peygamberlerin akıllarını giderirdi. Böylece güçlü ve metin Allah, onlara Haktan gelen şeyleri kabul ederek onu insanlara ulaştırıp öğretmelerini sağlayan bir güç vermiştir.

Bilmelisin ki: İnsanlar bu makamda üç mertebeden birinde bulunur. Bir kısmının varidi, kendiliğinde bulunduğu haldeki gücünden daha büyüktür. Bu durumda varid kişiyi hükmü altına alır, hal kendisine baskın gelir ve kişi halin hükmüne uyar, hal onu yönlendirir. Bu halde bulunduğu sürece, kendisini yönetemez. Bu hal ömrünün sonuna kadar sürerse, tasavvuf yolunda bu kişinin durumu delilik diye isimlendirilir. Örnek olarak, Ebû İkâl el-Mağribî'yi verebiliriz.

Bir kısmının ise, bu esnada aklı korunur, hayvanî yönünün aklı onda kalır. Böylelikle bir tedbir ve düşüncesi olmaksızın yer, içer ve tasarruf eder. Bu insanlar, diğer hayvanlar gibi, doğal bir yaşam sürdükleri için *delilerin akıllıları* diye isimlendirilir. Ebû İkâl gibi olanlar ise, bütünüyle kendisinden alınmış delidir. Bu nedenle kendisinde alındığı günden öldüğü güne kadar yemek yememiş, su içmemiş. Bu durum, Mekke'de dört sene sürmüştür. Binaenaleyh o delidir, başka bir ifadeyle, duyu âleminden uzaklaşmış gizli biridir.

Bir kısım hakkında ise, bu varidin hükmü sürmez. Böylece hal gider, o da aklıyla insanlara döner, işini yönetir, söylediğini ve kendisine söyleneni anlar, bütün insanlar gibi bir tedbir ve düşünceye göre tasarruf eder. Bunlar, peygamber ve hal sahibi velilerdir.

Bir kısmı ise, kendisine gelen tecelli ve varidin güç bakımından denk olduğu insanlardır. Dolayısıyla onun üzerinde bu tecellinin hükmeden bir eseri görülmez. Fakat kişiye böyle bir halin geldiği görüldüğünde, gizli bir şekilde onun farkına varılır. Bu durumda ise, ona başka bir ifadeyle Hakkın katından getirmiş olduğu şeyi almak için bu varide kulak vermek gerekir. Böyle bir insanın hali, kendisiyle sohbet ederken

bir konuyla ilgili hükümdarın nezdinde başka bir şahsın gelmesiyle seninle sohbeti bırakıp gelen şahsın söyleyeceği şeye kulak kesilen kimsenin haline benzer. Gelen elçi getirdiği bilgiyi ona ulaştırdığında ise, tekrar sana döner ve seninle konuşmayı sürdürür. Gelen kişiyi görmesen bile onun bir şeye kulak verdiğini gördüğünde, o esnada kendisini senden alıkoyan bir durum bulunduğunun farkına varırsın. Bu durum, seninle sohbet ederken herhangi bir konudaki düşüncenin kendisini çekip aldığı kimsenin haline benzer. Böylece duyumsama gücünü hayalindeki o konuya yönlendirir, sen kendisiyle sohbet ettiğin halde gözleri ve bakışı donuklaşır. Bu durumda, söylediklerini anlamadığı halde ona bakar ve zihninin sohbet ettiğiniz konudan başka bir düşünceyle meşgul olduğunu anlarsın.

Bir kısmı ise, güçleri gelen *varid*den daha güçlü olan kimselerdir. Bu kısımdaki bir insan, kendisiyle sohbet ederken farkında olmadan varid ona geldiğinde, kendisine ulaştırdığı şeyi varidden aldığı gibi senin ona söylediğini de senden alır veya seninle sohbet eder.

Bu yol ehlinin kalplerine gelen Hakkın tecellilerinde dördüncü bir durum yoktur. Bu husus, tasavvuf yolundan bazı kimselerin peygamber ve veli arasındaki farkı ayırt etmede yanıldığı bir meseledir. Onlar şöyle iddia eder: Peygamberler halleri yönlendirir, veliler ise haller tarafından yönlendirilir. Başka bir ifadeyle peygamberler hallerinin sahipleri, veliler ise hallerinin köleleridir. Hâlbuki iş, sana ayrıntılı olarak açıkladığımız gibidir. İndirilen vahiyle Hakkın tecellisi kalbine geldiği esnada, kendinden geçmiş olsa bile -ki bu zorunludur- peygamberin niçin geriye döndürüldüğünü ve aklının korunduğunu sana açıklamış olduk.

Onlardan bir grup ile karşılaştık, kendileriyle oturup kalktık, yararlı düşüncelerini aldık. İnsanlar etrafında toplanmış iken söz konusu insanlardan birinin yanındaydım. O, etrafındaki insanlara bakıyor şöyle diyordu: 'Ey fakirler! Allah'a itaat ediniz. Siz çamurdan yaratıldınız. Ateşin bu kapları (yani bedenlerinizi) pişirip kuru çamura çevirmesinden endişe ediyorum. Ateş, kendisini pişirmeden kuru toprak olmuş çamurdan bir kap gördünüz mü? Ey miskinler! İblis sizinle birlikte ateşe girecek diye sizi aldatmasın. Allah'ın '*Cehennemi seninle ve sana uyanlarla dolduracağım*'[310] dediğini okursunuz. İblis'i Allah zaten ateşten yaratmıştır. Dolayısıyla o aslına dönecektir. Siz ise, topraktan yaratıldınız.

Ateş sizin eklemlerinizde hükümran olur. Ey miskinler! Allah'ın, *'cehennemi seninle dolduracağım'*[311] ayetinde İblis'e olan işaretine bakınız! Burada durun ve gerisini okumayınız! Allah ona *cehennemi senden* demiştir. Bu ifade, *'cinleri ateşten yarattı'*[312] ayetiyle aynıdır. Evine girip hanesine dönen ve ailesiyle bir araya gelen kimse, o eve gelen yabancıya benzemez. İblis, gururlanmasına neden olan şeye dönmüştür. Daha önce şöyle demişti: *'Ben Âdem'den daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın.'*[313] O halde, İblis'in sevinci aslına dönmektir. Size karşı ise, kendisinden yaratıldığınız toprağınıza karşı ateş nedeniyle böbürlenmiştir. Artık, İblis'e kulak vermeyin ve ona itaat etmeyin. Işık mahalline kaçın ki, mutlu olasınız.

Ey miskinler! Sizler körsünüz, benim gördüğümü görmüyorsunuz ve (mesela) 'bu mescidin çatısını şu sütunlar ayakta tutmaktadır' dersiniz. Onları mermerden yapılmış sütunlar olarak görürsünüz. Ben ise, onları Allah'ı zikreden ve öven adamlar olarak görürüm. Gökler bile *adamlar* sayesinde ayakta dururken nasıl olur da bu mescit öyle ayakta durmasın? Bilmiyorum, ben mi körüm de sütunları mermer olarak görmüyorum; yoksa siz mi körsünüz de bu sütunları *adamlar* olarak görmüyorsunuz? Yemin olsun ki, ey kardeşlerim! Bunu bilemiyorum. Hayır, hayır! Vallahi, kör olan sizlersiniz.'

Sonra, topluluk içinden yalnız beni tanık tutarak şöyle dedi: Delikanlı! Doğru söylemiyor muyum? Ben de 'evet, doğru söylüyorsun' dedim. Sonra yanına oturdum. Gülmeye başladı ve dedi ki: 'Ey insanlar! Kokmuş arkalar birbirine yellenir. Bu delikanlı benim gibi bir kokmuş! Bu ilişki, benim yanımda oturmasını ve beni doğrulamasını sağlamıştır. Siz, şimdi onu akıllı, beni deli zannediyorsunuz ha! O benden kat be kat delidir. Siz, bu sütunları *adamlar* olarak görmekten Allah tarafından kör edildiğiniz gibi bu delikanlının deliliğini görmekten de kör edildiniz.'

Sonra elimden tuttu ve bana 'Kalk! Bunlardan uzaklaşalım' dedi. Onunla beraber çıktım. İnsanlar dağıldığında ise, elimi bıraktı ve benden ayrıldı. O, karşılaştığım delilerin en büyüklerinden biriydi. Ona aklını yitirmesinin sebebini sorduğumda bana şöyle demişti: 'Sen gerçekten de delinin tekisin! Aklım olsaydı, 'Aklını kaybetmenin sebebi nedir?' diye sorar mıydın? Aklım nerede ki sana cevap versin? Onu kendi-

siyle beraber almış, ona ne yaptığını ise bilmiyorum. Beni burada hayvanlar arasında bıraktı. Yiyorum, içiyorum, o beni yönlendiriyor.'

Ona sordum: 'Madem bir hayvansın, sana kim biniyor?' Yanıt verdi: 'Ben vahşi bir hayvanım, bana binilmez.' Bu yanıt üzerine, onun *ünsiyet* âleminden çıkıp marifet mertebelerinde bulunduğunu anladım. Artık hiçbir insanın onun üzerinde hükmü olmadığı gibi çoluk çocuğun ve başkalarının sıkıntılarından da korunmuştu. Çokça susar, içine kapanık, sürekli düşünen, mescide devam eden, bazı vakitlerde namaz kılan biriydi.

Namaz kıldığını gördüğüm bir keresinde ona sordum: 'Namaz kıldığını görüyorum?' Şöyle yanıt verdi: 'Hayır, Vallahi, O'nun beni ayakta tuttuğunu ve oturttuğunu görüyorum. Benim hakkımda neyi istediğini bilmiyorum.' Sordum: 'Namazında Allah'ın sana farz kıldığı ibadeti yerine getirmek için niyet ediyor musun?' Cevap verdi: 'Niyet nasıl bir şeydir?' Ben de, 'bu amellerle Hakka yaklaşmaya yönelmek' dedim. Bunun üzerine güldü ve şöyle dedi: 'Ben adama diyorum ki, O'nun beni ayakta tuttuğunu ve oturttuğunu görüyorum. Benimle beraber olan ve kendisini müşahede ettiğim ve benden gizlenmeyen birine yaklaşmaya nasıl niyet edebilirim ki? Böyle bir söz delilerin sözüdür, hiç aklınız yok!'

Sonra bilmelisin ki: Önceki sûfîlerden Behlûl ve Sağdun, Ebû Vehb el-Fâdıl gibi delilerin bir kısmı mutlu, bir kısmı üzüntülüdür. Onlar, bu konuda akıllarını gideren ilk tecelliye göre bulunur. Onları çekip alan bir *kahır* tecellisi ise, tecelli onları daraltır. Örnek olarak, Yakup el-Kûrânî'yi verebiliriz. O, kendisini gördüğümde, beyaz bir köprüdeydi ve bu makamda bulunuyordu. Mesud el-Habeşi de böyleydi. Onu Şam'da gördüğümde, kabz ve bast halleri arasında karışık bir durumdaydı. Kendisine hâkim hal susmaydı. Akıllarını gideren ilk tecelli bir lütuf tecellisiyse, onları *bast* haline sokar.

Bu sınıftan Ebu'l-Haccac el-Ğılyeri, Ebu'l-Hasan Ali es-Selâvî gibi bir grubu gördüm. İnsanlar onların akıllarını başından alan şeyin ne olduğunu bilmiyordu. Kendilerine tecelli eden şey, onları kendi nefislerini yönetmekten alıkoymuştu. Allah, yaratıkları onlara amade kılmış, onlar da gönül hoşluğuyla söz konusu insanların maslahatlarıyla meşgul oluyordu. İnsanların en sevdiği şey, bu insanlardan birinin evinde ye-

mek yemesi veya verdiği bir elbiseyi kabul etmesidir. Bu durum, Allah'ın onları söz konusu kişilere amade kılmasından kaynaklanıyordu. Böylece Allah onlar adına iki rahatı birleştirmiştir: Dilediklerini yerler, fakat hesaba çekilmezler ve sorumlu olmazlar.

Allah yaratıkların kalplerinde onlar için kabul, sevgi ve ilgi meydana getirmiş, *teklif*ten kurtulmuşlardır. Onlar, amelsiz geçen ömürleri süresince, Allah katında *'güzel amel yapan kimsenin ücreti'*[314] gibi ücret alır. Çünkü onları kendisine çeken ve akılları gitmeseydi yerine getirecekleri iyi amellerin neticelerini onlar adına koruyan Allah'tır. Örnek olarak, abdestli uyuyup gece kalkıp namaz kılmaya niyetlenen bir insanı verebiliriz. Allah onu ruhuyla alıkoyar ve sabah vaktine kadar uyur. Bu durumda Allah ona gecesini ibadetle geçiren kimsenin ücretini yazar. Çünkü uyku halinde onu kendi katında hapseden Allah'tır. Binaenaleyh onlarda teklif ile sorumlu olan şey, ruhlarıdır ve ruh, saltanatı kendisinde ortaya çıkan Hakkın müşahedesinde kendinden geçmiştir. Dolayısıyla, dıştan gelen duyumu korumak için saklayan ve duyumun getirdiği şeyi anlayacak kulakları yoktur.

Ben de bu makamı tattım. Bu esnada bana bir hal geldi. Bu halde, beş vakit namazı bana söylendiği gibi rükû, secde ve namazın bütün fiil ve sözlerini tamamlayarak cemaate imamlık yaparak kılıyordum. Bütün bu hallerde hiçbir bilgim yoktu: Ne cemaat ne namaz kılınan yer ne hal ne duyu âleminden herhangi bir şey hakkında bilgim vardı. Bunun nedeni, bana baskın gelen ve içinde kendimden ve başkalarından habersiz kaldığım müşahedeydi. Namaz vakti geldiğinde, namaz kıldığım ve insanlara namaz kıldırdığım bana bildirilmişti. Bu esnadaki halim, uyuyan kişiden haklarında bir bilgisi olmadığı halde meydana gelen hareketlere benziyordu. Böylelikle Allah'ın benim hakkımda halimi koruduğunu ve gaybet halinde Şiblî'ye yaptığı gibi dilimden bir günah döktürmediğini anladım. Gerçi Şiblî, aktarıldığına göre, namaz vakitlerinde akıllılık haline döndürülürdü. Fakat döndürüldüğünün farkında mıydı, yoksa benim o halde bulunduğum gibi miydi, bilemiyorum. Çünkü olayı aktaran kimse bunu açıklamamıştır. Cüneyd'e Şiblî'den söz edildiğinde şöyle demiş: 'O'nun dilinden günah döktürmeyen Allah'a hamd olsun.' Gerçi ben, *bilinçsizlik* halindeyken bazı vakitlerde zatımı en genel ışık ve yüce Arş ile gerçekleşen en büyük tecellide müşahede ediyordum. O'na namaz kıldırılıyor, ben ise nefsimden habersiz hareketten yoksun bir

halde duruyordum. Zatımı, önümde rükû ve secde ederken görüyordum ve rükû ve secde edenin de kendim olduğunu biliyordum. Bu durum, uyuyanın rüya görmesine benzer. Bir el alnımdaydı. Buna şaşırdım. Onun ne ben ne benden başkası olmadığını anladım. Buradan, sorumlu tutan, tutulan ve teklifin ne olduğunu anladım.

Böylece, kendilerinden alınmış Hakkın delilerinin hallerini, o hali tadan biri gibi gerçekleşmiş bir müşahedeyle açıklamış olduk.

'Allah hakkı söyler doğru yola ulaştırır.'

KIRK BEŞİNCİ BÖLÜM

Erdikten sonra Geri Dönenin ve Kimin Döndürdüğünün Bilinmesi

Senin varlığın, gerçekleştirici bir işin yönetimindendir
Bir de ayetlerin ayrışmasından; keşke anlasaydın

Ey insan! Zatını ne kışkırtır
Yükseğiyle düşüğüyle şeyleri gören Rabbe karşı

Akıl, anlayış ve keskin zekâ sahibiysen
Dün bilmediğini bugün öğrenirsin

Bu bilgi kendisinin kabul edici olduğunu bilmendir
Yaptığın iş sayesinde yakınlık ve uzaklığı kabul edersin

Yönetmenin ve özeti ayrıştıran rabbinden kork!
Korku, kula daha uygun ve daha yaraşan şeydir.

Dünyada halin sürekli böyle olursa
Belki mutluluğun müjdeleri meydana gelir.

Çünkü Hakkın celali, değeri büyük olandır
Yaratıklarda ise dilediğine hükmeder ve ayrıştırır

Efendi kullarının kalplerini aldığında
Kendisine; dilediğine hükmedip yerine koyduğunda

Dilediğini kendi katında saygın olarak bırakır
Dilediğini ise arzu ettiği şey için geri çevirir

Gönderdiği kimse nebi veya resul ve vâristir
Sadece bunlar vardır; özetleyiniz

Geride bir kişi kaldı ki o da vâristir
İkisi gitmiştir, onların yerine başkasını koyamazsın

Veliye rahatı tahsis edeni tenzih ederim!
Daha faziletli olan kimsenin kendisine gıpta edeceği bir rahata.

(Peygamberlik, Velilik ve Vârislik)

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Âlimler peygamberlerin vârisleridir.' Başka bir hadiste ise, şöyle buyurur: 'Peygamberler para veya dirhem miras bırakmaz. Onlar, bilgiyi miras bırakır.' Hz. Peygamber'in başlangıçtaki durumu, Allah'ın kendisini İbrahim'in dinine göre ibadet etmeye muvaffak kılmasıydı. Hz. Peygamber Hira dağına çekilir, orada Allah'ın bir ihsanı olarak ibadet ederdi. Hak ansızın kendisine tecelli edinceye kadar böyle sürmüştür. Melek kendisine gelmiş, elçilik görevini teslim etmiş ve peygamber olduğunu bildirmiştir. Peygamberlik görevi tam olarak kendisinde yerleşince korkutucu, müjdeleyici, Allah'ın izniyle Allah'a davet eden, aydınlık veren bir kandil olarak bütün insanlığa gönderildi. Böylece risaleti tebliğ etmiş, emaneti yerine getirmiş, basiretle Allah'a davet etmiştir.

Aramızdan yetkin vâris veli ise, Hz. Peygamber'in şeriatının bütünüyle Allah'a yönelen kimsedir. Bu durum, bâtınındaki ilahi bir tecelliyle, Allah peygamberi ve resulü Hz. Muhammed'e indirmiş olduğu şeyi anlama özelliğini o velinin kalbine açıncaya kadar sürer. Böylece Allah, kitabını anlamayla onu rızıklandırır ve onu bu ümmet içindeki sezgi sahiplerinden biri yapar. Veli için bu durum, Hz. Peygamber'e gelen meleğin yerini alır. Sonra, Allah karşısında kalplerini iyileştirmek, onları irşat etmek, övülmüş ve yerilmiş düşünceleri ayırt edip şeriatın maksatlarını açıklamak üzere Allah bu yetkin veliyi yaratıklarına geri gönderir.

Allah'ın peygamberinden sabit olan ve olmayan hükümleri de, Allah'ın bildirmesiyle insanlara açıklar. 'Allah ona kendi katından bir bilgi vermiştir.' Böylece insanların himmetlerini, en mukaddes makam ile en iyiyi aramaya yükseltir, risaletini tebliğ edişte Hz. Peygamber'in yaptığı gibi onları Allah katında bulunan şeye teşvik eder.

Şu var ki vâris, bir şeriat ihdas etmediği gibi yerleşik bir hükmü de ortadan kaldırmaz, sadece açıklar. Çünkü vâris, rabbinden gelen bir delile ve rabbini bilmede basirete sahiptir. 'Onu ondan bir şahit okur.' Bu durum ise, peygambere uymasının doğruluğundan kaynaklanır. Vâris, Allah'a davet ettiği nitelikte Allah'ın peygamberine ortak yaptığı kimsedir. Bu bağlamda Allah (Peygamberine) şöyle (demesini) bildirmiştir: *'Ben ve bana tabi olanlar basiret üzere Allah'a davet ediyoruz.'*[315] Burada 'bana tabi olanlar', vârislerdir. Dolayısıyla onlar, basiretle Allah'a davet eder. Aynı şekilde Allah, vâris velileri sıkıntı ve denendikleri işlerde peygamberlere ortak yapmıştır. Allah şöyle buyurur: *'Onlar Allah'ın ayetlerini inkâr eden, haksız yere peygamberleri öldüren ve insanlardan adaleti emredenleri öldürenlerdir.'*[316] Burada kastedilenler, vârislerdir. Böylece Allah vârisler ile peygamberleri Allah'a çağırmada ortak yaptığı gibi belalara maruz kalmada da ortak yapmıştır.

Şeyhimiz Ebû Medyen, genellikle şöyle derdi: 'Müridin iradesindeki doğruluğunun belirtisi, yaratıklardan kaçmasıdır.' İnsanlardan kaçmak, Hira dağında ibadet etmek üzere insanlardan uzaklaşırken ve ayrılırken Hz. Peygamber'in halidir. Sonra şöyle derdi: 'İnsanlardan kaçmasındaki dürüstlüğün belirtisi ise, Hakkı bulmasıdır.' Hz. Peygamber, insanlardan uzaklaşmış olarak ibadete devam ederken, Hak ansızın kendisine tecelli etmişti. Sonra şöyle derdi: 'Müridin Hakkı bulmasının doğruluğunun kanıtı ise yaratıklara dönmesidir.' Burada ise Hz. Peygamber'in peygamberlik göreviyle insanlara dönme halini kasteder. Bu dönmenin vârislerdeki anlamı ise insanları irşat ve kendilerine şeriatı öğretmek niyetiyle dönmektir.

Şeyh bu ifadesiyle, peygambere vâris olmadaki yetkinlik özelliğini kastetmiştir. Çünkü Allah'ın öyle kulları vardır ki, Allah kendilerine tecelli ettiğinde, onları kendisine çeker, âleme döndürmez ve kendisiyle meşgul eder. Bu durum, pek çok kez gerçekleşmiştir. Fakat peygambere vâris olmanın yetkinliği, yaratıklara dönmeye bağlıdır. Gerçi Ebû Sü-

leyman ed-Dârânî'nin 'ulaşsalardı dönmezlerdi' ifadesi seni rahatsız edebilir. Fakat onun kastettiği, doğal arzularına, hazlarına ve kendisinden Allah'a döndüğü şeye tekrar dönen kimseler hakkında geçerlidir. İrşat etmek niyetiyle Allah'a dönenler hakkında ise şöyle denilemez: 'Onlara hakikatten bir parıltı görünseydi, kendisinden Allah'a döndükleri şeye tekrar dönmezlerdi. Hatta o şeyde Hakkın yüzünü görseler bile yine ona dönmezlerdi. Çünkü teklif ve edep mertebesi, onları bundan alıkoyar.'

Allah ehlinin büyüklerinden başka biri ise, 'falanca, erdiğini iddia ediyor' denildiğinde şöyle demiş: 'Ermiş, ama cehenneme!' Burada kastedilen şudur: Söz konusu kişi, bu ifadesiyle Allah'ın kendisine ulaşılabilen sınırlı bir varlık olduğunu iddia etmektedir. Allah ise şöyle der: *'Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir.'*[317] Ya da o kişi, Allah'a erdiğinde dini vecibelerin kendisinden düşeceğini ve teklifin şartı olan akıl bulunmakla birlikte sorumlu olmadığını iddia etmiştir. Bu erme, ona bu düşünceyi vermiştir. Böyle biri, şeyhin, 'ermiştir, ama cehenneme' dediği kimsedir. Başka bir ifadeyle böyle bir iddia doğru değildir. Bilakis Allah'a dönmek, kendisinden başka her şeyi keser atar. Artık insan, Rabbinden alır hale gelir. Sûfîler, aralarında bir görüş ayrılığı olmaksızın, bunu reddetmezler.

Şeyhimiz Ebû Yakub Yusuf b. Yahlef el-Kûmî şöyle derdi: 'Bizim ile arzuladığımız Hak arasında sarp bir yokuş vardır. Biz doğa bakımından yokuşun ta dibindeyiz ve en zirvesine ulaşıncaya kadar sürekli bu yokuşu tırmanmaya devam ediyoruz. Zirvenin ardına ulaştığımızda ise, artık oradan dönmeyiz. Çünkü zirvenin ardında kendisinden ayrılanamayacak şeyler vardır.' İşte bu, Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin, 'ulaşsalardı dönmezlerdi' sözünün anlamıdır. Burada şeyh, yokuşun zirvesine ulaşmayı kastetmektedir.

İnsanlardan dönenler ise, yokuşun zirvesine ulaşmadan ve ardını görmeden dönmüş kimselerdir. Bununla birlikte dönmeyi gerektiren sebep, yetkinleşme (ya da insanları yetkinleştirme) talebidir. Fakat (gerçekte ulaşan kimse, erdiği zirveden) aşağı inmez, bilakis bu makamından insanları Hakka davet eder. İşte bu, Allah'ın 'basiret üzere' ifadesidir. Böylelikle bu kişi, davet edileni görür ve gerçek bir tanıklıkla bilir. Dönmeyen ise, âleme dönük bir yüz sahibi değildir ve bu nedenle ulaş-

tığı zirvede durarak kalır. Böyle bir insan, *duran* (*vâkıf*) diye isimlendirilen kimsedir. Çünkü bu yokuşun ardında teklif yoktur ve oradan ancak ölen kimse düşebilir. Şu var ki onların, yani *duranların* bir kısmı, orada müşahede ettiği şeyden kendisinden geçmiş olabilir. Onlardan bir grup mevcuttur. Bu hal, Ebû Yezid el-Bestami'de devam ettiği gibi aynı zamanda Ebû İkâl el-Mağribi ve başkalarının hali de böyleydi.

Allah'a ermenin anlamını belirttikten sonra, bilmelisin ki: Allah'a erenler mertebe mertebedir. Bir kısmı, zata delil olması yönünden sadece Allah'a delalet eden zati bir isme erer. Bu isimler bizdeki özel isimler gibidir ve anlamları bilinse bile başka bir şeye delalet etmezler. Bu kişinin hali, Allah'ın celalinde kendisinden geçmiş melekler ve Kerrûbiyyûn meleklerinin hali gibidir. Onlar, Allah'tan başkasını bilmedikleri gibi onları da Allah'tan başkası bilemez. Bir kısmı ise, kendisini Allah'a ulaştıran veya Allah tarafından kendisine tecelli eden isim yönünden Allah'a erer. Böylece (bilgisini) kendisini O'na ulaştıran isim yönünden alır.

Söz konusu bu iki adam ya da şahıs -ki bunlar kadın da olabilir- (Hakka) erdiğinde, kendilerini Allah'a ulaştıran isim yönünden ermişlerse, O'nu müşahede eder ve görme kesinliğine sahip olurlar. Bu durumda bu isim, el-Hâlık (yaratan), el-Bâri gibi bir fiil sıfatı veya eş-Şekûr ve el-Hasîb gibi nitelik sıfatı veya el-Ganî gibi tenzih sıfatı talep eder. Bu durumda Hakka erme, söz konusu ismin hakikatinin verisine göre gerçekleşir. Eren insanın meşrebi, zevki, kanması ve vecdi bu isimden ortaya çıkar ve onu aşmaz. Böylece kişinin haline hâkim olan şey, bize göre, bu ilahi ismin hakikatinin verdiği şeydir. Böylece sen de onu bu isme izafe eder ve onunla çağırır, Abdü'ş-Şekûr (şükredilenin kulu), Abdu'l-Bâri (yaratanın kulu), Abdü'l-Ganî (muhtaç olmayanın kulu), Abdü'l-Celil (Yüce olanın kulu) ve Abdu'r-Rezzak (rızık verenin kulu) dersin.

Hakka erenler, kendilerini ulaştıran isimden başka bir isme ulaşmışsa, bu durumda bilinmeyen ve kişinin halinin ulaştığı ismin hakikatinin verisine uymayan bir bilgi getirir. Böylece eren kişi, bu makamda bilinmeyen şeyleri dile getirir. Bazen bu bilgi hakkında sûfîlerin yolunu bilmeyen kimseler kendisine tepki gösterir ve insanlar onun bilgisinin halinden yüksek olduğunu görür. Bize göre böyle bir insan, kendisini erdiren ismin müşahedesine ulaşan kimseden daha üstündür. Çünkü

böyle bir insan bilinmeyen ve haline uygun olmayan bir bilgi getirmez. Bu durumda insanlar, onun bilgisinin halinden aşağı ve altta olduğunu görür. Ebû Yezid el-Bestami şöyle der: 'Arif söylediğinden yukarı, âlim ise, söylediğinin altındadır.'

Böylece erenlerin mertebelerini senin için sınıflamış olduk. Onların bir kısmı döner, bir kısmı ise dönmez.

Dönenler de iki kısma ayrılır: Bir kısmı, Ebû Medyen gibi, isteyerek döner, bir kısmı ise Ebû Yezid gibi zorla ve mecburen dönenlerdir. Allah Ebû Yezid'e (peygamber için) irşat ve hidayet vârisi olmasını sağlayacak niteliklerini giydirdiğinde, Ebû Yezid O'nun katından (halka doğru) bir adım atmış ve bayılıp düşmüştü. Hemen bir nida duyuldu: 'Sevgilimi bana gönderiniz, onun benden ayrılmaya tahammülü yoktur.' Böyle bir ermiş, insanların yanına çıkmayı istemez. O, hal sahibidir.

Allah adamlarının üstünlerine gelince, onlar büyükler ve peygamberden onun kulluğunu tevarüs eden kimselerdir. Onlar tebliğ yapmak emredilirse, makamlarını insanların gözlerinden gizlemek için çare ararlar, Hakkın seçkin kullarından oldukları bilinmeyecek özelliklerle insanların nezdinde görünürler. Böylece, Allah'a davet etmek ile makamı gizlemeyi birleştirirler. Onlar, insanları hadis kitaplarını, ahlâk kitaplarını ve şeyhlerin menkıbelerini okumaya çağırır. Böylece insanlar, onları kendi hallerinden konuşanlar olarak değil, aktaranlar olarak bilir. Tebliğ emriyle muhatap oldukları sürece böyle davranmaları gerekir. Böyle yapmak zorunda değillerse, halleri sürekli örtülmüş avam ile beraberlerdir. Onlar hakkında iyilik ve kötülük inancı beslenmez.

Bu ermişlerin bir kısmına, kendilerini yönlendiren ilahi isimlerin bilgisi gösterilmez. Fakat onlar, kendileriyle seyr ü sulûk ettikleri dini vecibelere bakarlar. Bu vecibeler (-in ifa edildiği organlar) sekiz tanedir: El, ayak, karın, dil, kulak, göz, cinsel uzuv ve kalp. Bunlardan başka bir şey yoktur. Bunlar, *karşılıklı ilişkiler* âlemine erdiklerinde kendilerine açılır. Böylelikle çaldıkları kapıya ulaştıklarında, kendilerine neyin açıldığına bakarlar. Açıldığında ise, gayb'den onlara tecelli eden şeyde kendilerine açılan kapının hangi kapı olduğunu öğrenirler. Görülen şey, kendilerine görünen bir ilişki nedeniyle eli talep ediyorsa, ermiş *el sahibi* olur. Müşahede edilen şey belli bir ilişki nedeniyle gözü talep ediyorsa

ermiş, *göz sahibi* olur. Bütün organlar için aynı durum vardır. Ermiş kişi veli ise kerametleri, peygamber ise, mucizeleri bu türden gerçekleşir. Aynı zamanda menzil ve marifetleri de bu türden gerçekleşir. Hz. Peygamber buna defalarca işaret etmiştir: 'Abdest alıp abdest suyunu parmakları arasına girdiren, sonra da içinden bir şey konuşmadan iki rekât namaz kılan kimseye cennetin sekiz kapısı açılır, dilediğinden içeri girer.' Bu şahıs da temizliğini tam yapıp sırrını durulaştırdığında, sorumlu organlarının amellerinin verilişi olan her şey ona açılır. Organlara ait bu amellerin mertebelerini *Mevâkiu'n-Nücûm* adlı kitabımızda açıkladık.

Allah kendilerine uygun nurlarla onlara yardım eder. Bunlar, nur mertebesinden olan sekiz şeydir. Bir kısmının yardımı, şimşek nurundan gelir. Bu, zati müşahede mertebesidir ve (simgesel olarak şimşekle anlatılan) iki türdür. Yağmur getiren ve getirmeyen şimşek. Tenzih özellikleri gibi, tecelli bir netice vermez ise, yardımın kaynağı yağmur getirmeyen şimşektir; netice verirse, sadece tek netice verebilir. Çünkü Allah'ın tek bir nefsi sıfatı vardır ki, o da, zatının aynıdır ve onun iki olması mümkün değildir. Ermiş için bu şimşek nurundan bir keşifte ilahi bir bildirim meydana gelmesi tesadüf ederse, bu durumda o, yağmur getirmeyen şimşek değildir. Bir kısmının nur mertebesinden gelen yardımı, güneş nurundan, bir kısmının, dolunay nurundan, bir kısmının yardımı ay nurundan, bir kısmının yardımı hilal nurundan, bir kısmının yardımı kandil nurundan, bir kısmının yardımı yıldızların nurundan, bir kısmının yardımı ateş nurundandır. Bunlardan başka nur yoktur.

Bu nurların mertebelerini de *Mevakiu'n-Nücûm* adlı kitabımızda zikrettik. Ermişlerin idrakleri de, nurlarının mertebelerinin değerine bağlıdır. Mertebeler ise, nurların ayrışmasıyla ayrıştığı gibi (sahipleri olan) adamlar da mertebelerin farklılaşmasıyla ayrışır.

Ermiş adamlardan bir kısmı, bu makam veya ilahi isimler hakkında bilgisi olmayanlardır. Fakat onlar, peygamberlerin hakikatlerine ve sırlarına ulaşabilir. Ulaştıklarında ise, bu açılma esnasında sahip oldukları amellerin değerince, peygamberlerin sırlarından bir kapı kendilerine açılır. Bir kısmına Musa'nın hakikati tecelli eder ve onun müşahedesi *Musevî* (Musa'nın hakikatinden) olur. Bir kısmına ise İsa'nın latifesi(-

nden bir kapı) tecelli eder. Aynı durum, diğer peygamberlerin sırları için söz konusudur. Böylelikle ermiş, veraset yoluyla bu peygambere, fakat kendisine tecelli eden peygamberin getirdiği şeriatı Hz. Muhammed'in şeriatının onayladığı yönden nispet edilir.

Bu ermiş, zâhiri veya bâtını yönünden önceki bir peygamberin şeriatının açılmasını sağlayan amelinde 'hakka'l-yakîn' derecesine ulaştığını görür. Bu durum, *'beni hatırlamak için namaz kıl'*[318] ayetine benzer. Çünkü bu ifade, Hz. Musa'nın şeriatındandı. Şâri Teâlâ, uyku veya unutma nedeniyle namaz vaktini geçiren kimse için bu hükmü onaylamıştır. Bu ermişler, (bilgilerini) peygamberlerin sırlarından alır. Onlardan bir grup ile karşılaştık. Ne nurlarda ne organlar ne de ilahi isimler hakkında zevkleri ya da deneyimleri vardı.

Erenlerin bir kısmı, Allah'ın onun adına bütün tarzları birleştirdiği kimselerdir. Ermişlerin bir kısmı ise, bu bahiste iki veya daha fazla mertebe sahibi olanlardır. Bu durum, Hakkın onun adına taksim ettiği rızka göre gerçekleşir. Bu sınıflardan her bir insan, irşat ve hidayet maksadıyla insanlara döndürüldüğünde, hangi mertebede olursa olsun kendi zevkini aşmaz.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

KIRK ALTINCI BÖLÜM

Az İlmin ve Onu Salihlerden Kimin Elde Ettiğinin Bilinmesi.

Şeyleri bilmek, tek bir bilgidir
Çokluk bilinendedir, bilgide değil

Eş'arî görür ve zanneder ki
Zatında ve niteliklerinde çoğalmaktadır.

Hakikat ise, kuşkusuz, söylediğini reddeder
Onun fikrinden ve ihsanlarından olsa bile.

Hak daha parlaktır, gizlilik yoktur
Kendi hakikatinde ve isimlerinde tektir

(Bilginin Birliği, Bilinenlerin Çokluğu)

Allah şöyle buyurur: '*Size bilgiden çok azı verilmiştir.*'[319] Şeyhimiz Ebû Meyden, bu ayeti okuyan birini duyduğunda şöyle derdi: 'Bize verilen az ilim de bize ait değildir, sadece ödünçtür. İlmin çoğuna ise ulaşamadık. O halde biz sürekli cahiliz.'

Hızır geminin ucuna konup gagasıyla denize vuran bir kuş gördüğünde Hz. Musa'ya şöyle demiş: 'Bu kuş suyu gagalarken ne diyor biliyor musun?' Musa cevap vermiş: 'Hayır, bilmiyorum!' Hızır şöyle der: 'Ey Musa! Bu kuş diyor ki: Benim ve senin bilgin Allah'ın bilgisinden gagamın şu denizden eksilttiği su kadar bilgi eksiltmiştir.' Burada kastedilen, bilgi değil bilinenlerdir. Bilgi çoğalsaydı, varlığa sonsuz şeylerin girmesine yol açardı ki böyle bir şey imkansızdır. Çünkü bilinenlerin sonu yoktur ve bilinen her şeyin bir ilmi olsaydı söylediğimiz durum gerçekleşirdi.

Bilgisi tek olduğu halde Allah'ın sonsuz şeyleri bildiği malumdur. Dolayısıyla bilginin tek bir gerçek olması gerekir. Çünkü bilgi, mevcut olmadan bilinene ilişmez. Bu bilginin mahiyeti nedir? Acaba bilenin zatı mıdır, yoksa ona ilave bir şey midir? Hakkın bilgisi söz konusu olduğunda bu konuda akılcılar arasında görüş ayrılığı vardır. Biliyoruz ki, Allah'ın ilmi sonsuz şeylere ilişir. Böylece, her bilinenin bir bilgisinin olması geçersizleşir. 'Bilgi, bilenin zatının aynıdır veya zatına ilave bir sıfattır' diye iddia etmek eşittir. Şu var ki sıfatları nispetler olarak görüyorsan durum farklıdır.

Eğer sen 'bilgi özel bir nispettir, nispetler ise tıpkı haller gibi varlık veya yokluk ile nitelenmez' diye iddia edenlerden isen, bu yoruma göre, her bilinenin bir bilgisi olabilir. Bilinenlerin sonsuz olduğunu biliyoruz, o zaman nispetler de sonsuzdur. Buradan, İbnü'l-Hatîb'te (er-Râzî) olduğu gibi *taalluk*ât ve İmamu'l-Harameyn'de olduğu gibi *istirsâl* (sorunu) meydana gelmez.

Bu meselede ortaya koyduğumuz düşünceyi anladıktan sonra, bilgiye çokluk veya azlığı nispet etme hususunda istediğini söyleyebilirsin. Bu meyanda Allah, bilgiyi sadece kullarına verdiği bilgide azlıkla nitelemiştir. Bu ifade, 'size verilen', yani size verdiğim bilgi demektir. Böylece Allah, buradaki bilgiyi *hibe* yapmıştır. Kulu Hızır hakkında da şöyle der: '*Ona katımızdan bir bilgi verdik.*'[320] Başka bir ayette ise, 'Kur'an'ı öğretmiştir' buyurur. Bütün bunlar, bilginin bir nispet olduğunu gösterir. Çünkü özünde bir olan şey, azlık veya çokluk özelliğiyle nitelenemez. Çünkü o artmaz.

Bu nedenle şöyle deriz: Sayılar kendisinden meydana gelse bile bir, sayı değildir. Görmüyor musun: Âlem Allah'a istinat etmiş olsa bile, Allah'ın âlemden meydana gelmesi gerekmediği gibi sayılar karşısında bir'in durumu da böyledir: Sayılar kendisinden var olsa bile, bir yine de sayı değildir. O halde bir için birlik, kendisine izafe edilse de, sayıyı kabul etmeyen özsel bir niteliktir. Bilgi bir nispet olsa bile, azlık ve çokluğun ona verilmesi gerçek bir vermedir; başka bir şey ise, azlık ve çokluğun ona verilmesi mecazi olabilirdi.

Arapların sözleri, insanlar nezdinde, hakikat ve mecaza dayanır. Gerçi biz, bu meselede Kur'an söz konusu olduğunda onlardan farklı düşünürüz. Çünkü biz Kur'an'da mecaz olduğunu reddediyoruz. Bilakis mecaz, Arapların sözünde bulunur. Burası bu meselenin açıklanacağı yer değildir. Bu konuyla ilgili mesele çalışmayla elde edilen bilgi değil, verilen bilgidir. Allah söz konusu ayette kazanılan bilgiyi kastetmiş olsaydı, 'size verilen' demez, 'elde etme yolunun size verildiği ilim' der ya da Hızır hakkında şöyle derdi: 'Ona bilgileri elde etme yolunu öğrettik.' Hâlbuki Allah böyle bir şey söylemedi.

Biz, düşüncelerimiz (fikir) ve duyularımızdan elde ettiğimiz bir bilginin bulunduğunu biliyoruz. Bir de kendimiz kaynaklı herhangi bir şey vasıtasıyla elde etmediğimiz, aksine Allah'ın bir ihsanı olan bilgi daha vardır. Allah onu kalplerimize ve sırlarımıza indirmiş, biz de görünür bir sebep olmaksızın onu bulduk. Bu ince bir meseledir.

İnsanların büyük kısmı, *takva*'dan meydana gelen ilimlerin *verilen ilimler* olduğunu zanneder. Hâlbuki iş böyle değildir. Onlar, sadece takva sayesinde elde edilen ilimlerdir. Çünkü takvayı Allah, bu bilginin gerçekleşmesinde bir yol yapmış ve şöyle buyurmuştur: '*Allah'tan takva*

ederseniz, sizin için bir furkan yaratır."[321] Başka bir ayette ise şöyle buyurmuştur: '*Allah'tan korkunuz, O size öğretir.*"[322] Nitekim Allah, doğru düşünceyi de bilginin gerçekleşme sebebi yapmıştır. Fakat doğru düşüncenin bilginin gerçekleşme sebebi olması, öncüllerin düzenlenmesine bağlıdır. Aynı zamanda, gözü de görülen şeylere dair bilginin gerçekleşmesinin sebebi yapmıştır.

Verilen bilgi (Vehbî bilgi) ise, herhangi bir sebepten meydana gelmez, bilakis o, Allah katındandır. Bunu öğren ki ilahi isimlerin hakikatlerini birbirine karıştırmayasın. Çünkü el-Vehhâb, verdikleri bu tarz olandır. Bu durum, el-Kerîm, el-Cevâd ve es-Sahî gibi ilahi isimlerden farklıdır. İşlerin hakikatlerini bilemeyen kimse, ilahi isimlerin hakikatlerini de bilemeyeceği gibi ilahi isimlerin hakikatlerini bilemeyen kimse ise, kendine yaraşan tarzda övgüyü ifade etmeyi bilemez. Bu nedenle '*cahillerden olmayasın diye*"[323] seni uyardık.

Bütün peygamberlik (bilgileri), *verili (vehbî) ilimler*dir. Çünkü peygamberlik kazanılmış değildir. Dolayısıyla bütün şeriatlar, Müslümanlar olan ehl-i İslam'a göre verili ilimlerdir. Burada 'bilgileri kazanmak' deyimiyle kulun çabasının bulunduğu şeyleri kastediyorum. Verili olan ise kulun çabasının bulunmadığı şeydir. Bunu söylememizin nedeni, bilenin bu verili ve kazanılmış bilgiyi almasını sağlayan yatkınlık. Çünkü yatkınlığın (istidadın) bulunması, zorunludur. İnsanın elde etmeye çalıştığı bilgiler için bir yatkınlık bulunursa, ondan meydana gelen bilgi de kazanılmış bilgi olur. Böyle bir insan, bildiğiyle amel edip Allah'ın bilmediği şeyin bilgisine ulaştırdığı kimseye benzer.

Bütün şeriatlar, *verili ilimler*dir. Şeriat olmayan verili ilimleri elde edenler ise velilerden az bir gruptur ki, onlardan biri kesinlikle Hızır'dır. Çünkü Allah Hızır('a verilen bilgi) hakkında '*O'nun katından*"[324] demiştir. Bize bu konuda bildirilen peygamberler ise Âdem, İlyas, Zekeriya, Yahya, İsa, İdris, İsmail peygamberlerdir. Bütün peygamberler bu bilgiyi elde etmiştir; fakat burada, Allah'tan bizim aldığımız tarzda bilgi aldıkları bildirilmiş ve isimleri söylenmiş peygamberleri kastediyoruz. Bu nedenle bu peygamberlerin adlarını verdik, diğerlerini zikretmedik.

'*Size ilimden pek az bir şey verilmiştir*"[325] ayeti ise, verilen bilgi hakkında değilse bile onun iki yönü vardır: Birincisini 'size verildi', diğerini

ise 'az' ifadesi gerektirir. Ayette geçen *kalîl* (az) kelimesi, *istiklal* (müstakil olmak) kelimesinden gelir. Başka bir anlatımla, size bilgiden kendi başınıza taşıyabileceğiniz kadarı verilmiştir, güç yetiremeyeceğinizi ise vermedik. Çünkü siz onu kendi başınıza taşıyamazsınız. Bu bağlamda, akıl ilimleri de bu kapsama girer. Çünkü onlar, akılların tek başına algılayabileceği bilgilerdir.

Dostlarımız, *yaratılmış ilim* hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba o, sonsuz bilinenlere ilişir mi ilişmez mi? Allah'ın zatının bilinemeyeceğini kabul edenler, bilginin sonsuza ilişmeyeceğini düşünmüş, bunu reddetmeyenler ise, onun gerçekleşmesini de reddetmemiştir. Fakat bu durumun dünyada herhangi bir kimse için gerçekleşmiş olduğu bize aktarılmadı. Ahirette ne olacağını ise bilmiyorum. Hz. Peygamber, gelmiş ve geçmişlerin bilgisini öğrendiğini bize bildirmiş, bununla birlikte, kıyamet günü şefaat kapısının açılmasını isteyeceği vakit Allah'a bir takım övgülerle hamd edeceğini söylemiştir. Böylece, Allah'ın bu övgüleri kendisine o gün bildireceğini, şimdi ise onları bilmediğini belirtmiştir. Dolayısıyla başka biri onları bilseydi, Hz. Peygamber 'öncekilerin ve sonrakilerin bilgisini öğrendim' derken doğru söylememiş olurdu. Hâlbuki o, doğru sözlüdür. Buradan ise, hiç kimsenin bilgisinin sonsuza ilişmediği ortaya çıkar.

Bu nedenle insanlar, sadece onun imkanından söz etmiştir: Acaba böyle bir şey mümkün müdür değil midir? Her mümkün gerçekleşmez. Mümkünlerin gerçekleşmesi, kapalı konulardan biridir. Bir mümkün nasıl gerçekleşir? Gerçekleşmeyen bazı mümkünler vardır. Bu durum bizce her vakit anlaşılır bir durumdur. Çünkü iki mümkünden veya mümkünlerden birinin (varlığının) tercih edilmesi, o esnada tercih edilmeyen şeyin gerçekleşmesini engeller. Varlıkta gerçekleşmeyen mümkün varlıkta gerçekleşmemesi tercih edilen ise, o zaman yokluğu tercih edilmiş demektir. Binaenaleyh bu durumda mümkün, gerçekleşmiş demektir. Çünkü mümkün hakkında imkanı yönünden tercih edilen olmakla nitelenmek zorunludur. Bu tercih, onun yokluğunu tercih olabileceği gibi varlığını tercih de olabilir. Hal böyle olunca, her mümkün kuşkusuz meydana gelmiştir. Mümkünler sonsuz değil ise, tercih onların hepsine sirayet eder.

Bu ince bir konudur. Çünkü mümkünler sonsuz olsa bile -onlar yoktur- bize göre onlar gören olması yönünden Hak tarafından görülür. Çünkü biz, görmenin sebebini varlık saymıyoruz. Bize göre şeyleri görmenin nedeni, -ister yok ister mevcut olsun- görülen şeyin görme fiilinin kendisine ilişmesini kabul edici olmasıdır. Her mümkün, görmeye (görülmeye) yatkındır. O halde mümkünler, sonsuz olmasalar bile, ilim nispeti bakımından değil, herhangi bir şekilde 'görme' diye isimlendirilen başka bir nispet yönünden Allah tarafından görülürler. Allah şöyle buyurur: 'Allah'ın gördüğünü bilmez mi?' Burada *'Allah'ın bildiğini bilmez mi'*[326] dememiştir. Başka bir ayette ise, *'gözlerimizin önünde gerçekleşir'*[327] buyurur. Yani görebileceğimiz tarzda gerçekleşir. Allah Hz. Musa ve Harun'a ise şöyle hitap etmiştir: *'Kuşkusuz ben sizinle beraberim; duyarım ve görürüm.'*[328]

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

KIRK YEDİNCİ BÖLÜM

Süfli Menzillerin ve Makamlarının Niteliğinin Sırlarının Bilinmesi. Arif Başlangıcını Zikrettiğinde Nasıl Rahatlar? Makamının Yüksekliğine Rağmen Ona Arzu Duyar. Onu Buna Çağıran Sır Nedir?

Hakkı İlk (el-Evvel) diye nitelenmiş gördüğümde
Başlangıç denizine geldim avuçlayayım diye

Susamış kimsenin hazzıyla, yoksa içme niyetiyle değil
Beni sonunda avuçlarken görür

Ey onun içimi haz veren serinliği!
Sıcak bir ciğere; onun için çalış ve dur

Çünkü bu içeceğin kalpte bir hazzı vardır
O esnada şaşkınlıkla nitelenmiş rabbini bu içecek kandırır

Onun şaşırması müşahede etmekten seni perdelemesin
Ya da onda gördüğün güzellik ve böbürlenme

Çünkü onun önde gidende örneği bulunur
Geriden gelen herkeste önde gitmiş örnek vardır.

Seçilmişin vârisliği ve kesinleşmiş bir nitelik
Hakkın isimleriyle gerçekte kuşatılmış olarak.

Çünkü adamların sonları başlangıçtır
Kendilerinden sonra gelmiş ardları olmayan kimseler için

Tavrında Allah'ın peygamberi gibi.
Onun halefi yoktur. Bilakis iş onun nezdinde durmuştur.

Bilmelisin ki: Âlem küre şeklinde olduğu için, insan sonundayken başlangıcına özlem duyar. Böylece yokluktan varlığa çıkmamız O'nunla gerçekleştiği gibi yine O'na döneriz. Allah şöyle buyurur: *'Her iş O'na döner.'*[329] Başka bir ayette ise, *'İçinde Allah'a döndürüleceğiniz günden korkunuz,'*[330] *'Dönüş O'nadır,'*[331] *'İşlerin sonu Allah'adır'*[332] buyurur.

Bir daire çizmeye başladığında, başına ulaşıncaya kadar onun döndüğünü görmez misin? Bu durumda daire meydana gelir. İş böyle olmayıp O'nun katından doğrusal bir çizgi halinde çıkmış olsaydık, O'na dönemez, doğru sözlü olduğu halde *'O'na döndürülürsünüz'*[333] ifadesi doğru olmazdı. Her iş ve her mevcut, kendisinden var olduğu başlangıca dönen bir dairedir.

Allah, her varlığın mertebesini ilminde belirlemiştir. Bazı varlıklar (mevcut) kendi mertebelerinde yaratılmış, orada kalmış ve ayrılmamıştır. Bu nedenle onlar hakkında başlangıç ve sondan söz edilmez, onlar için sadece *var olmuş* denilebilir. Çünkü başlangıcın mahiyeti, ancak bir şeyin göçtüğü şeyin ortaya çıkmasıyla anlaşılabilir. Bu kısımda ise, bir şeyin başlangıcı o şeyin var olmasıdır, başka bir şey söz konusu değildir (çünkü bulunduğu mertebeden ayrılmamıştır, yani yer değiştirme olmamıştır). Bazı varlıklar ise, önce kendi mertebelerinde var olur, sonra varlıklarıyla doğalarının âlemine iner. Bunlar, unsurlardan türemiş cisimlerdir, fakat bütün cisimler değil, sadece insan ve cinlerin cisimleridir.

Allah, hakkında bilgileri olmaksızın indirildikleri kendileri için belirlenmiş bu mertebelerde her şahsı o mertebeye çağıran bir davetçi yerleştirmiştir. Binaenaleyh o şahıs, kendisine ait mertebeye ulaşıncaya kadar iyi ameller ile yükselir veya o mertebeyi Hakkın razı olmayacağı ameller ile talep eder. O halde Hakkın davetçisi kulun kalbine yerleştiğinde, kul seyr ü sulûke başlayınca kendisine varacağı makamdan kulu

(Allah'a) davet eder. Kalbe gelen her tecelli haz alınan bir şey olduğuna göre, o yenidir, yabancıdır ve latiftir. Bu nedenle sürekli ona arzu duyulur. Vatanı sevmek de, bu kısma girer. Nitekim İbn er-Rumî şöyle der:

Vatanları insanlara sevdirmiştir
Gençlerin gerçekleştiği hedefleri

Vatanlarını yâd ettiklerinde, onu yâd ettiren şey
Özlemle andıkları çocukluk dönemleridir.

İnsan gaflet uykusundan uyanıp kendisini yok oluş ve perişanlığa götüren amellerini tanımadığı sürece, kendisine *tövbe varidi* gelmez. Bu durumda korkar, arzusunun esiri ve çirkin amellerinin kılıcıyla öldürülmüş olduğunu anlar. Bunun üzerine kapı teşrifatçısı ona şöyle der: el-Melîk, işlediğin günahlardan sıyrılıp kendisine döndüğünde, O'nun sınır ve hududunda durduğunda, azabından seni emin kılacağını ve sana iyilik yapacağını belirtti. Onun ihsanından biri de, kendisine getirdiğin her günahın suretini iyiliğe çevirmesidir.

Sonra kapı teşrifatçısı, içinde şöyle yazılı olan ilahi belgeyi tövbekâra verir: '*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla: Allah ile birlikte başka bir ilâha dua etmeyenler ve Allah'ın yasakladığı canı haksız yere öldürmeyenler ve zina etmeyenlerdir onlar. Bu günahı işleyene günahının cezası, kıyamet günü katmerli olarak verilir. Tövbe edip iman edenler ise, kötülüğü iyiliğe dönüştürülecek olanlardır.*'[3334]

Bir yabanıl bu berat belgesini okuduğunda şöyle der: 'Allah'ın hakkımızda değiştireceğini taahhüt ettiği iyi amele bizi muvaffak kılacak kimdir? Cevap olarak içinde şöyle yazılmış bir berat daha gelir: '*Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında ise dilediğini bağışlar.*'[3335] Yabanıl şöyle der: 'Bağışlananlardan mı yoksa bağışlanmayanlardan mı olduğumu nereden bileyim?' Buna cevap olarak içinde şöyle yazılmış üçüncü bir berat belgesi gelir: '*Ey kendilerine haksızlık eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz. Allah bütün günahları bağışlar. O, bağışlayan ve merhamet edendir.*'[3336] Yabanıl bu beratı okuduğunda şöyle der: 'Tamamdır.' Böylece teslim olur.

Bu bağlamda, birinci berat belgesi hakkında şöyle deriz: Kul, '*önünden ve ardından batılın giremediği, hikmet sahibi ve övülenin katından*

indirilmiş'[337] bu doğru sözlü beratı okuduğunda, kapı teşrifatçısı, Şâri (Hz. Peygamber) kendisine şöyle der: 'Günahtan tövbe eden kimse, günahsız gibidir.' Şiddetli korkunun ardından bu güvence kendisine geldiğinde, güven duygusuna ait daha önce aşina olmadığı bir tat ve haz bulur. Bu konuda bir atasözünde şöyle denilir: '...Korkudan titreyen adam için güvenden daha haz vericidir.'

Bu hazzın tadı onun adına gerçekleşip salih amellere başlayarak (idraki) mahalli temizleyip el-Melîk ile oturmak için hazırlandığında, (Hak) şöyle der: 'Ben, beni zikreden ile beraber otururum.' Böylece kişinin Hakka dair marifeti güçlenir, celalinin hak ettiği özellikleri öğrenir, kendisine isyanlar olduğu zatın değerini bilir. Bunları öğrenince, büsbütün utanır, tövbesinin varidi kendisine geldiğinde duymuş olduğu haz kaybolur, görür ve anlar ki: İlahi mertebe, kendisine göndermiş olduğu nimete karşı saygılı olmasını ve şükretmesini istemektedir.

Bunun üzerine tasası ve üzüntüsü artar, hazları kaybolur. Bu nedenle, Allah'ı bilenlerin uykularında başlangıç derecesindeki müritlerin gördükleri nurları görmediklerine tanık olursun. Çünkü sulûke yeni başlayan kişi, amel ve hallerinin güzelliklerini zihninde canlandırır, böylece onların sonuçlarını görür. Bilginler ise, yüce mertebenin layık olduğu davranışa karşı kusur ve ihmallerini görerek uyurlar. Dolayısıyla her biri uykusunda ancak kendisini üzen karanlıklar, gök gürültüsünü, şimşeği ve korkutucu olayları görür. Çünkü uyku duyuya tabidir.

Nefs, doğası gereği haz veren şeyleri sever. Hâlbuki tövbekâr, tövbenin durumunu ve sonunu öğrenince, tövbe varidinin getirdiği haz kaybolmuştur. Bu nedenle nefs, makamının yüceliğine rağmen, o mertebeye bitişmiş haz nedeniyle başlangıç haline özlem duyar (yönelir). Bu özlem, Allah'ı bilmesinin ona verdiği tasa ve üzüntüyü giderir. Böyle bir durumda kişi, kuruntulardan haz alan kimse gibidir. İşte, sona erenlerin başlangıçlarına özlem duymasının sebebi budur.

Aşağı menzillere gelince, onlar bedensel amellerin verdiği yüce makamlardır. Bu amellere örnek olarak namaz, cihat, oruç ve duyusal amelleri verebiliriz. Ayrıca aşağı menziller, nefs kaynaklı amellerin verdiği makamlardır. Nefs kaynaklı ameller, ezaya katlanmak, sabretmek, nefsin hoşlanacağı şeylerde azla yetinmek, yeterli olmasa bile bulunanla kanaat etmek, nefsi şikâyetten alıkoymak gibi riyazetlerdir. Bu (nefsi

eğiten) riyazet ve mücahede amellerinin her birinin özel sonuçları olduğu gibi her amelin bir hali ve makamı vardır. Şârî, söylediklerinden akıl yürüterek söylemedikleri öğrenilsin diye bir kısmını açıklamıştır. Bazılarının sonuçlarını söylemeyişi, niteliklerin farklılaşması nedeniyle sonuçların farklılaşmasından kaynaklanır. Başka bir amacı ise, farz ibadetlere ait nafilelerin (ferleri mesabesinde oldukları) farzların özelliğine sahip olduğunu bildirmektir. Bu nedenle bir insanın farz ibadeti eksik olduğunda, nafile ibadetlerinden tamamlanır.

Hz. Peygamber, kendisinden aktarılan sahih bir hadiste şöyle buyurmuştur: 'Kulun ilk bakılacak ibadeti namazdır. Allah şöyle der: Kulumun namazına bakınız, onu tam mı yapmış yoksa eksik mi bırakmıştır. Namaz tam ise, onun adına tam olarak yazılır. Namazdan bir şey eksik ise, Allah şöyle buyurur: Bakınız, kulumun nafile namazı var mıdır? Nafile namazı var ise, şöyle der: Kulumun farz namazındaki eksiği nafile namazından tamamlayınız. Sonra, ameller bu tarzda ele alınır.'

İbadetlerin nitelikleri hakkındaki başka bir sahih hadiste ise Hz. Peygamber'in şöyle söylediği bildirilmiştir: 'Namaz nurdur, sadaka burhandır, sabır (oruç ve hac) aydınlıktır, Kur'an lehinde veya aleyhinde delildir. Sabahlayan herkes nefsini satın alır; ya onu azat eder ya da köleleştirir.' Böylece nuru namaza, burhanı sadakaya -ki kastedilen zekâttır-, aydınlığı ise oruç ve hacca izafe etmiştir. Burada hac ve oruç, içerdiği açlık, susuzluk ve hac fiilleriyle ilgili güçlük nedeniyle sabır diye ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, başka bir hadiste ise 'Allah'tan başka ilâh yoktur' ifadesine hiçbir şeyin denk olamayacağını bildirmiştir. Her farzın nafilesi o farzın parçasıdır ve onun cinsindendir. Dolayısıyla nafilenin niteliği (kapsamında bulunduğu) farzın niteliği gibidir.

Hz. Peygamber şunu eklemiştir: 'Sabahlayan herkes nefsini satar ya da azat eder.' Kastedilen, nefsini Allah'tan satın alan kimsedir. Allah şöyle buyurur: '*Allah müminlerden nefislerini satın almıştır.*'[338] 'Veya onu köleleştirir.' Kastedilen ise, hidayet karşılığında sapkınlığı ve marifet karşılığında azabı satın alandır.[339] Hz. Peygamber'in bu ifadesi nafile, farz, mubah ve mekruh amelleriyle şeriatın bütün hükümlerini içermiştir.

Allah'ın kullarına farz kıldığı her ibadet, ilahi bir isim veya ilahi bir hakikat ile irtibatlıdır. Allah, kuluna yerine getirdiği bu ibadetinde dün-

yadayken kalbine verdiği menzil, bilgi ve marifetleri, hallerine verdiği keramet ve olağanüstü işleri; ahirette ise, cennetlerinde, derecelerinde ve özellikle Adn cennetinde Kesib'de yaratanını görme nimetini, ibadetin ilişkili olduğu bu isimden verir. Allah, namaz kılan kişinin kendisine yakardığını bildirmiştir. Namaz nurdur. Dolayısıyla kul Allah'a başka bir isimden değil, en-Nur isminden yakarır. Nur bütün karanlıkları uzaklaştırdığı gibi, namaz da, bütün meşguliyetleri keser. Diğer ameller ise böyle değildir. Çünkü onlar, namaz gibi kendilerinin dışındaki her şeyi bırakmayı içermez. Bu nedenle namaz nur olmuştur. Allah, kulu kendisine en-Nur isminden yakardığında, onunla baş başa kalıp yakarışında Hakkı müşahede etmesiyle de bütün varlıkların silineceğiyle müjdelemiştir.

Allah, yakarışında gizli ve açık zikri birleştirmesini kuluna farz kılmıştır. Birincisi gizli zikir -ki o içinden zikretmektir- diğeri ise açık zikirdir, o da topluluk içinde zikretmektir. Kul, namazında Allah'ı melekler topluluğunda ve yanında bulunan işiten varlıkların içinde zikreder. Bu kısım, namazda sesli okuduğu ifadelerdir. Allah sahih bir kutsi rivayette şöyle buyurur: 'Beni içinden zikrederse, ben de onu içimden zikrederim. Beni bir toplulukta zikrederse, ben de kendisini o topluluktan daha hayırlı bir toplulukta zikrederim.' Bazen daha hayırlı bir topluluk derken, bilhassa Allah'ın kendi mertebesine tahsis etmiş olduğu *yakın melekler* kastedilebilir. Bu üstünlük nedeniyle namazda açık ve gizli okumak kullara farz kılınmıştır.

Şu halde namaz kılıp namazının kendisinden başka her şeyi uzaklaştıramadığı bir kul (gerçekte) namaz kılmadığı gibi namazı da onun için bir nur değildir. İçinden okuduğu halde Allah'ın onu kendi içinden zikrettiğini müşahede etmeyen kimse, okuyuşunu gizleyememiştir. Çünkü bir kul görünüşte gizli okuyup aklına aile, çocuklar, dünya ve ahiret âleminden arkadaşları gibi gelebilecek şeyleri getirse ya da melekleri zihnine getirdiğinde, gizli okumamış olduğu gibi aynı zamanda (arada) karşılıklı ilişki bulunmadığı için Allah'ın içinden zikrettiği kimselerden de olmamıştır. Çünkü Allah kulu içinden zikrettiğinde, hiçbir yaratılmış Bari'nin içinde kulunu zikredilişine muttali olamaz. Aynı şekilde, kulun gizlediği şeyin kimsenin bilemeyeceği şekilde olması gerekir. Çünkü kul, okurken, tesbih ederken ve dua ederken namazında sadece rabbine münacat eder. Kul Allah'ı zâhirinde ve bâtınındaki (kendi-

leriyle beraber bulunduğu ya da zihninde canlandırdığı) bir toplulukta zikrettiğinde de böyledir. Dışta bir toplulukta bulunmasındaki durum açıktır. İçindekine gelince, namazda açıktan okumadığı tesbihler ve dualar esnasında kimse içindeki şeyi öğrenemez.

Namazdan başka hiçbir ibadet, kulu Hakka yakın varlıkların makamlarına eklemlemez. Söz konusu makam, melek, peygamber, nebi, veli ve müminler gibi Allah'ın velilerinin en üstün makamıdır. Allah şöyle buyurur: '*Secde et ve yaklaş.*'[340] Çünkü Allah, bu haldeyken kuluyla kendisine yakın meleklere karşı övünür. Bu övünme, onlara şöyle demesidir:

'Ben sizi bir ameliniz olmaksızın yaklaştırdım ve meleklerimin seçkinlerinden yaptım. Şu ise, kulumdur. Kendisiyle yakınlık makamı arasına pek çok perde ve nefsin arzuları, maddi istekler, aile geçindirmek, mal, çocuk, hizmetçi, arkadaş gibi büyük engeller ve çetin sıkıntılar koydum. O ise bunların hepsini aştı ve secde edip yaklaşıncaya kadar gayret gösterdi ve yakın kimselerden oldu. Ey meleklerim! Sizi bu engeller ile denemediğim ve onların güçlüklerine sizi maruz bırakmadığım halde, size tahsis ettiğim yüce makama bakıp bu kulun kıymetini biliniz ve benim uğrumda katlandığı sıkıntı nedeniyle hakkını gözetiniz.'

Bunun üzerine melekler şöyle der: 'Ey rabbimiz! Biz cennetler ile nimetlenenlerden olsaydık ve cennetler bizim yerleşeceğimiz mekânlar olsaydı, bizim için orada amellerimizin gerektireceği menziller belirlemez miydin? Rabbimiz! Senden (öyle olsaydı bizim adımıza belirleyeceğin) o menzilleri bu kula ihsan etmeni istiyoruz.' Bunun üzerine Allah, meleklerin kendisi için istedikleri şeyi kuluna verir.

Namazın ne kadar kıymetli bir ibadet olduğuna bakınız! Namazdaki en kıymetli şey ise, sözler arasında Allah'ı zikretmek, fiiller arasında en kıymetli şey ise, secde etmektir. Namazın sözlerinden en üstünü, 'Allah kendisini öveni işitti' ifadesidir. Burada kul Hak adına bunları söylediği için, bu vekillik kulun namazdaki en değerli halidir. Çünkü Allah kulunun diliyle, 'Allah kendisini öveni işitti' demiştir. Allah şöyle der: '*Namaz kötülüklerden ve taşkınlıklardan engeller.*'[341] Bunun nedeni, namazın kendisinin dışındaki görünen davranışları yasaklamasıdır. '*Al-*

lah'ı zikretmek ise en büyüktür.'[342] Yani namazın içindeki fiillerin en büyüğü Allah'ı zikretmektir.

Gerçeğe ermiş kişinin Allah'ı sadece Kur'an'da geçen zikirlerle zikretmesi, böylece zikrinde sadece bir *okuyucu* olması uygundur. Bu durumda, tek bir lafızda okuma ve zikri birleştirerek okuyan ve zikredenlerin ücretini, başka bir ifadeyle faziletini elde eder. Bu durumda (kendisine bilginin) açılması bu tarzdan olduğu gibi aynı şekilde bilgisi, hali, sırrı, makamı ve menzili de bu kabilden (iki sınıfın özelliğinden) olur. Kul, Allah'ı Kur'an'da yer almayan bir zikir ile zikrederse, sadece *zikreden* olur. Zikir Kur'an'dan olsa fakat kişi Kuran'dakini kastetmeseydi, niyetindeki eksiklik ölçüsünde fazileti de eksilirdi.

Amellerin niyetlere göre olduğu ve kişi için sadece niyet ettiğinin gerçekleşeceği bildirilmiştir. Dolayısıyla 'Allah'tan başka ilâh yoktur' dediğinde, bu ifadeyle Kur'an'da yer alan '*Allah'tan başka ilâh olmadığını bil*'[343] ifadesini kastetmiş olman gerekir. Tesbih, tekbir ve övgülerde de durum böyledir. İnsanın nefeslerinin kıymetli olduğunu biliyorsun. Nefes gittiğinde artık geri dönmez. Dolayısıyla nefesini çok değerli ve yüce bir işte tüketmelisin.

Namazın (niçin) *nur* olduğuna dikkatini çekmiş olduk. Burhanın sadakaya bitişmesinin sebebi ise, Allah'ın insanı hırs özelliğiyle yaratmış olmasıdır. Allah şöyle buyurur: '*İnsan aceleci yaratılmıştır.*'[344] Yani, aslı itibariyle bu özellikte yaratılmıştır. '*Kötülük ona temas ettiğinde korkar, iyilik ulaştığında cimrileşir.*'[345] Başka bir ayette ise, '*nefsinin cimriliğinden korunmuş kimse*'[346] diyerek, cimriliği insan nefsine nispet etmiştir. Bunun esası şudur: Kul varlığını Allah'tan kazanmıştır. Böylece kul, vermek değil, almak özelliğinde yaratılmıştır. O halde kulun hakikati, sadaka vermeyi gerektirmez. Kul sadaka verdiğinde, onun sadakası Allah'ın kendisinde yaratmış olduğu nefsinin cimriliğinden korunmuş olduğuna kanıttır. Bu nedenle Allah kutsî hadiste şöyle buyurur: 'Sadaka burhandır.'

Güneş, üzerine vurduğu her şeyin bütün göz sahiplerine görünmesini sağlayan bir aydınlıktır. Çünkü keşif salt ışık ile değil, (karanlıkla karışımı anlamındaki) ışığın ziyasıyla gerçekleşir. Çünkü ışık tek başına sadece karanlığı uzaklaştırır. Görme ise ziya (ışık ile karanlığın karışımı) sayesinde gerçekleşir. Salt karanlık perde olduğu gibi, salt ışık da bir

perdedir. Hz. Peygamber Rabbi hakkında şöyle buyurur: 'O'nun perdesi nurdur.' Başka bir hadiste ise, şöyle buyurur: 'Allah'ın karanlık ve ışıktan yetmiş -başka bir rivayette yetmiş bin- perdesi vardır.' Hz. Peygamber'e şöyle sorulmuş: Rabbini gördün mü? Şöyle cevap vermiş: 'Nuranîdir, nasıl göreyim?' Böylece Hz. Peygamber oruç ve hacdan ibaret olan sabrı, *aydınlık* saymıştır. Başka bir ifadeyle, yerine getirildiğinde aydınlığın sağladığı şeylerin algılanması onun vasıtasıyla gerçekleşir.

Hz. Peygamber kutsî bir hadiste Rabbinin şöyle söylediğini bildirir: 'Âdemoğlunun her ameli kendisine aittir. Oruç ise öyle değildir. Oruç bana aittir, onun ödülünü ben vereceğim.' Hz. Peygamber, bir adama şöyle demiş: 'Oruç tutmalısın, orucun dengi yoktur.' Allah şöyle buyurur: *'O'nun benzeri olan yoktur.'*[347] O halde oruç, benzersiz bir niteliktir ve o beslenmeden uzak durmak demektir. Yaratılmışın hakikati ise beslenmesini gerektirir. Kul, hakikatinin nitelenmeyi gerektirmediği bir özellikle nitelenmeyi istemiş, onunla nitelenmesi dinî bir yükümlülük olmuştur. Allah şöyle buyurur: *'Sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de oruç farz kılınmıştır.'*[348] Allah bu durumda kula şöyle der: 'Oruç senin değil, benimdir.' Başka bir ifadeyle, yemesi ve içmesi gerekmeyen kimse -sen değil- benim. Oruç bu özellikte olduğu ve senin oruç tutmanın sebebi benim onu sana farz kılmam olduğu için, onun ödülünü verecek olan benim.

Allah oruç için adeta şunu der: 'Onun ödülü benim. Çünkü yemek ve içmekten uzak durma özelliği beni talep eder. Sen ise (oruç tutan kişi) bu özellikleri kazandın. Hâlbuki onlar, senin hakikatin olmadığı gibi sana ait de değildir. Sen sadece oruç tutarken onlarla nitelendin. Bu özellik, seni benim katıma sokar. Çünkü sabır/oruç, nefsi engellemek demektir. Sen, emrimden dolayı hakikatinin gerektirdiği yeme ve içmeden nefsini engelledin.'

Bu nedenle Allah şöyle buyurur: 'Oruçlunun iki sevinci vardır: Birincisi iftar vaktindeki sevincidir.' Bu sevinç hayvanî ruhuna aittir. 'İkincisi ise rabbine kavuştuğu andaki sevincidir.' Bu sevinç ise rabden gelen hakikati olan düşünen nefsine aittir. Böylece oruç, kulun Allah'a kavuşmasını sağlamıştır ki bu da müşahededir. Böylece oruç namazdan daha tamdır, çünkü oruç Allah'a kavuşmayı ve onu müşahede etmeyi

sağlar. Namaz ise müşahede değil münacattır (yakarış). Perde, ona eşlik eder. Çünkü Allah şöyle buyurur: *'Vahiy veya perde arkasından olmaksızın Allah hiç kimseyle konuşmamıştır.'*[349] Nitekim Allah Hz. Musa ile de böyle konuşmuş,[350] bu nedenle Musa Allah'ı görmek istemiştir. Dolayısıyla konuşma, perdeye bağlanmıştır. Münacat ise karşılıklı konuşmadır.

Allah şöyle der: 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm, yarısı bana, yarısı kuluma aittir. Kuluma istediği verilecektir.' Kul, 'hamd âlemlerin rabbi Allah'adır' der. Allah şöyle der: 'Kulum beni övdü.' Oruç ise bölünmez. Binaenaleyh oruç kula ait değil, Allah'a aittir. Kula ait olan ise Allah'a ait olması bakımından orucun sevabıdır.

Burada önemli bir sır vardır, şöyle ki: Müşahede ve münacat bir araya gelmez. Çünkü müşahede susmaya, konuşma ise anlamaya aittir. Konuşurken, kim olursa olsun, konuştuğun kimseyle değil, konuşulan şeyle berabersin. Kur'an'ı anla, bu durumda Furkan'ı da anlarsın. Böylece namaz, oruç ve sadaka arasındaki fark belli olmuştur.

Allah'ın kendisine bitiştirdiği oruçtaki sevinme nedeniyle oruçlu, rabbine kavuştuğu için 'Oruç tutanın ödülü Allah'tır' deyişimize gelince, bu ifade Yusuf suresindeki şu ayette açıklanır: *'Kimin yükünde bulunursa, onun cezasıdır.'*[351]

Hac ile orucun karşılaştırılmasına dönersek, hac insanın nefsini cinsel ilişki ve gösterişli şeyler giymekten alıkoyar. Bu durum, insanın oruç tutarken nefsini yemekten ve içmekten ve cinsel ilişkiden alıkoymasına benzer. Hac, insanın nefsini yemek ve içmekten değil, sadece cinsel ilişki ve dedikodudan engellediği için, İslam'ın üzerine dayandığı kaideler içinde sona bırakılmıştır. Böylece haccın hükmü, herhangi bir hareketten uzak durmada kulun oruç ve namazdaki hükmüyle bir olmuştur. Allah şöyle buyurur: 'O benimdir.' Yani, yerine getirildiğinde bu ibadet kula ait değildir.

Cinsel ilişki, nesillerin ortaya çıkmasının sebebidir. Bu nedenle kul, Allah için cinsel ilişkiyi terk ettiğinde, Allah onun bedelini ahirette ol sözüyle, dünyada velilerine ise *Allah'ın adı* ile verir. Bu durum, Allah'ın vasıtasıyla bir eser izhar etmek istediği kimse için geçerlidir. Kul, ahirette var olmasını istediği bir şeye ol der, o şey hemen meydana gelir. Bu sözü söylemesi, hacceden ve oruç tutan olması bakımındandır.

Bu nedenle Hz. Peygamber hac ve orucu *sabır* lafzında birleştirmiş ve 'sabır aydınlıktır' buyurmuştur. Bununla beraber onda farz oruç bulunmayabilir. Çünkü zikirle ilgilendiği için kulun öğle yemeğini terk etmesi, özellikle o gün ve o yerde hacceden için sünnettir. Dolayısıyla bir insan bu vakitte duayla meşgul olduğu için yemek yemese doğal olarak acıkır.

Sûfiler, açlığı dört ölüm içinde *beyaz ölüm* diye isimlendirir. Beyaz ölüm, *aydınlığa* benzer. Çünkü Allah ehlinin dört ölümü vardır: Beyaz ölüm, ki açlıktır. İkincisi kırmızı ölümdür, arzularında nefse karşı çıkmak demektir. Üçüncüsü yeşil ölümdür. Yeşil ölüm, yamalı elbiseler giymektir. Dördüncüsü siyah ölümdür. Siyah ölüm, yaratıkların sıkıntısına, hatta her türlü ezaya katlanmaktır.

Yamalı elbiseler giymek *yeşil ölüm* diye isimlendirilmiştir. Çünkü bu durumda kişinin hali farklı çiçek ve bitkileriyle yeryüzünün haline benzer. Böylece elbiselerin farklılığı ona benzetilmiştir. Sıkıntılara tahammülün siyah ölüm olması, sıkıntıya tahammülün nefsi tasaya düşürmesinden kaynaklanır. Tasa nefsin karanlığıdır, karanlık ise, siyaha benzer. Kırmızı ölüm ise, kanın kızıllığına benzetilerek, nefse karşı koymak sayılmıştır. Çünkü arzusuna karşı çıkan kişi, nefsini kurban etmiştir.

Allah izin verirse, elinizdeki kitapta kelime-i şehadet, namaz, zekât, oruç ve hac hakkında müstakil bölümler gelecektir. Bunlar, İslam'ın üzerinde kurulduğu esaslardır. Namazın sırlarından bir şeyler öğrenmek ve her namazın meydana getirdiği bilgileri ve ona ait nebevi ruh ve feleklerin hareketlerinden ilgili şeyleri öğrenmek isteyen kimse, *et-Tenezzülâtü'l-Mûsuliyye* adlı kitabımıza bakmalıdır.

Bu bölümde bu kadar açıklama meramı anlatmaya yeterlidir. Şimdi, bilgilerin bazı sırlarını özetle zikredelim.

FASIL

İlahi Sır

Melekler şöyle demiştir: *'Her birimizin bilinen bir makamı vardır.'*[352] İnsan ve cinler dışındaki her varlık böyledir. İnsan ve cin ise kendi ma-

kamlarında yaratılmış olsa bile, bu iki sınıfın Allah'ın ilminde belirli ve takdir edilmiş, fakat kendilerinden gizlenmiş makamları vardır. İnsan ve cinlerden her birey, nefesi bittiğinde o makama ulaşır. Herkesin son nefesi, üzerinde öldüğü bilinen son makamıdır. Bu nedenle onlar, sulûk etmeye davet edilmiştir. Böylece insanlar ve cinler, şeriatın davetine uyarak yukarıya doğru, ancak gerçekleştiğinde öğrenebildikleri yönden iradî emre uyarak ise aşağıya doğru sulûk ederler.

O halde insan ve cin sınıfından her şahıs, sulûk edişinde kendisi adına yaratılmış *bilinen makama* ulaşır. 'Onların bir kısmı bedbaht, bir kısmı mutludur.' Bu iki sınıfın dışındaki her varlık ise kendi makamında yaratılmıştır, o makamdan ayrılmaz, dolayısıyla ona dönmesi de emredilmez. Çünkü zaten o makamdadır. Bunlar melek, hayvan, bitki ve madenlerdir. Binaenaleyh her biri, Allah katında mutludur ve bedbahtlık onlara ulaşmaz.

Bununla birlikte meleklerin 'bizden her birimizin bilinen bir makamı vardır' ifadesine insan ve cinler de dâhildir. Fakat âlemdeki hiçbir yaratılmış, içinde bulunmakla değil, sadece Allah'ın bildirmesiyle kendi makamı hakkında bilgi edinebilir. Çünkü Allah'ın dışındaki her şey, mümkündür ve mümkünün özelliği ise, özü gereği belli bir makam kabul etmemektir. Mümkünün bir makam kabul etmesi, bilgisinde onun hakkındaki takdirine göre *tercih eden*den kaynaklanır.

Bilinen, Allah'a kendisine dair bilgi verendir, fakat kendisi bulunduğu hali bilemez. Yaratıklarda hükümran olan kader sırrı budur. Çünkü tercih edenin bilgisi, kadimin yokluğu imkansız olduğu için, başkalaşmaya konu olmaz. Allah'ın makamları belirlemeyi bilmesi de kadimdir ve bu nedenle yok olmaz.

Bu mesele en kapalı aklî bahislerden biridir. Çünkü bu konu, Allah'ın şeyleri bilmesinin zatına ilave bir şey olmayıp bulundukları halde bilinenlere ilişen şeyin ilim olması yönünden zat olduğunu gösterir. Bazı akılcılar ise bundan farklı düşünür. Onların düşüncesi (zatına ilave bir şeyle şeyleri bilmesi), zatın yetkinlik derecesinde bir eksikliğe yol açtığı gibi zatın bu ilave şeyin gerektirmiş olduğu hükmü kabul ettiğini de gösterir. Bu durumda zatın 'dilediğini yapan ve seçen olması' geçersizleşir. O '*aziz ve hakîmdir.*'[353]

Bu meseleyi iyice öğren ve ona dikkat et! Çünkü o, hayret meseleleri içinde son derece kapalı bir konudur. Hiçbir akıl, salt düşüncesi yönünden gerçekte onu öğrenemez. Onun bilgisine ulaşmak, ilahi-nebevi bir keşif sayesinde mümkün olabilir.

Sonra konumuza dönüp şöyle deriz: Arkadaşlarımızdan bir grup keşif sahibi olmadıkları için bu konuda (varlıkların Allah nezdinde bilinen makamlarında) yanılmış, düşünce gücü ve bozuk fikir ile şunu iddia etmişlerdir: 'Âdemoğlundan yetkin kişi, Allah katında genel anlamda meleklerden daha üstündür.' Bunu iddia ederken bir şeyin başkasından üstün olmasını sağlayan herhangi bir sınıfı veya herhangi bir mertebeyi şart koşmadan genel ifade kullanmışlardır. Sonra bu grup görüşlerini delillendirip şöyle iddia etmiştir: 'Âdemoğlu her nefes yükselir. Meleklerin böyle bir özelliği yoktur. Çünkü onlar, kendi makamlarında yaratılmıştır.'

Bu görüşteki kimseler, dikkat çektiğimiz bu gerçeği anlamamıştır. Hâlbuki gerçek yükseliş, bize, meleklere ve başkalarına aittir ve dünyada, berzahta ve ahirette herkesin ayrılmaz özelliğidir. Bu durum, (ilahi) bilgide ölüm ile nitelenmiş herkes için geçerlidir. Kendilerini aşamayacakları belli makamları olsa bile, meleklerin bilginin artışından mahrum kalmadığını görmez misin? Allah bize Âdem'in diliyle meleklere isimleri öğrettiğini bildirmiştir. Böylelikle daha önce sahip olmadıkları ilahi isimler hakkında yeni bilgiler öğrenmiş, bu isimler ile O'nu tesbih ve takdis etmişlerdir. O halde, amel ile değil, bilgi ile yükselmede melekler bizimle eşit olduğu gibi biz de teklif ortadan kalktığı için ahiret amelleriyle yükselmeyiz. Dolayısıyla biz ve melekler sadece bilgiyle yükselmede ahirette eşit oluruz. Biz dünyada ulaştırıldığımız makama -ki o, bizden başkasının (melekler) kendiliğinden bulunduğu makamdır- başkasından üstün olduğumuz için yükselmedik. Ona yükselmemizin nedeni, sadece sınanmaktır.

Bu görüşteki insanlar, Kur'an-ı Kerim'de *'hanginizin daha iyi amel yaptığını denemek için'*[354] gibi ayetlere rağmen Allah'ın neyi amaçladığını anlamamıştır. İnsanların Hakkın suretine göre yaratılmış olmasının bu denenmeye yol açtığı söylenemez. Çünkü ilahi suretten payları olmasa bile, cinler de bu mertebede bize ortaktır. Bunu biliniz! Başarıya ulaştıran Allah'tır.

VASIL

İlahi Sır

Dairenin sonu, başlangıcına komşudur. O, özü gereği noktayı (ulaşmak) ister, nokta ise onu istemez. Böylece, âlemden yükselenlerin bir sona ulaşması geçerli olduğu gibi âlemin kendisine muhtaç, Allah'ın ise, âlemden müstağni olması da geçerli olmuştur. Ortaya çıkmıştır ki, âlemdeki her parça, sonsuza dek ondan yetkini olmayan benzeri bir şeyin varlık sebebi olabilir. Çünkü dairenin çevresi, komşu doğal mekânlarda birbirine bitişik (komşu) noktalardır. İki mekân arasında üçüncü bir mekân veya farz edilen iki nokta veya onlardaki iki mevcut arasında üçüncü bir nokta söz konusu değildir. Çünkü onların arasında mekân yoktur. O halde, bir noktadan oluşan çevrenin hükmü ile sonsuza kadar diğer çevrenin hükmü birdir.

Âlemde son gerçekleşmiş iken (varacağı) gaye gerçekleşmiş değildir. Söz gelimi ahiret, âlemden sürekli oluşum içindedir. Çünkü cennetlikler cennetlerde var olmasını istedikleri bir şeye *ol* der, o şey de hemen olur; herhangi bir şeyi hayal ettiklerinde veya akıllarına bir şeyi oluşturmak geldiğinde, o şey hemen önlerinde gerçekleşir. Cehennemlikler de böyledir: Onların aklına, içinde bulunduklarından daha büyük bir azap korkusu gelir gelmez, o korku onlarda hemen gerçekleşir. Binaenaleyh onlar için bu azap, akıllarına düşüncenin gelmesinin ta kendisidir.

Çünkü ahiret diyarı, âlemi âlemden oluşturmayı gerektirir. Bütün bunlar ise, duyulur şeylerdir. Fakat bu oluşturma, sadece duyusal olarak ve düşüncenin, himmetin, iradenin, istek ve arzunun gerçekleşmesine bağlıdır. Dünyada bu durum, yani himmet vasıtasıyla fiil, herkes için mümkün değildir. Bununla birlikte bu özellik, dünyada veli olmayanlar için de gerçekleşir. Örnek olarak Afrika'daki göz (nazar) sahibini verebiliriz. Fakat ahiret hayatında bir şeyin himmet sayesinde meydana gelmesi hemen gerçekleşirken dünyada ise Kadîbu'l-Bân ve başkaları gibi kimselerde nadir ve istisnaî olarak gerçekleşir. Ahiret hayatında ise, herkes için olacaktır.

Böylece İmam Ebû Hamid'in (Gazalî), 'imkanda bu âlemden daha güzeli yoktur' ifadesi doğrulanmıştır. Çünkü insan-ı kâmilin üzerinde

yaratıldığı suretten daha yetkini yoktur. Öyle bir suret olsaydı, âlemde ilahi mertebeden ibaret olan suretten daha yetkin bir şey bulunmuş olurdu.

VASIL

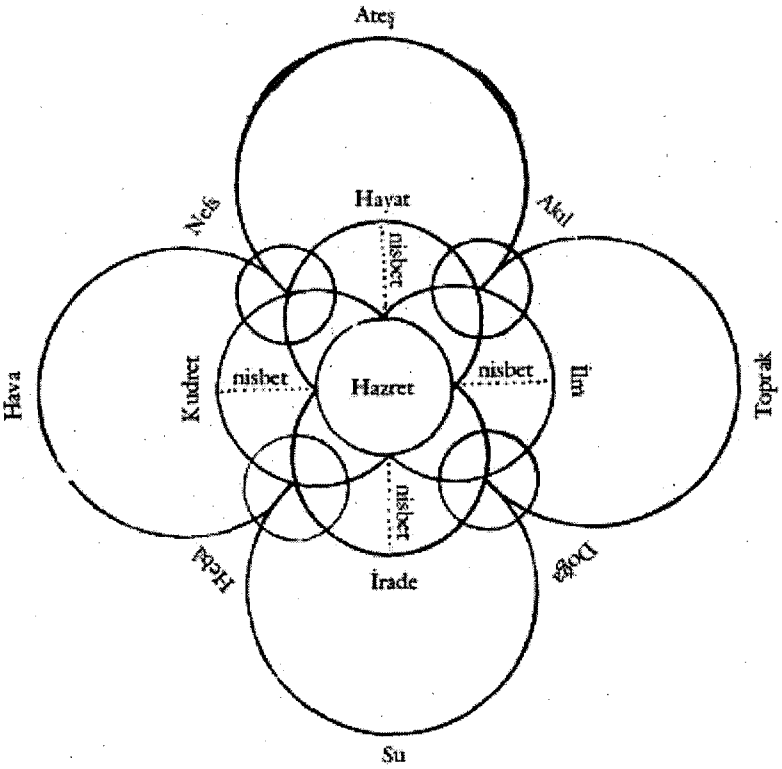
İlahi Sır

*Nokta*dan çevreye çıkan her çizgi, sahibi için eşittir ve çevredeki bir noktada biter. Nokta ise, kendiliğinden çoğalmaz ve ondan çevreye çıkan çizgilerin çokluğuna rağmen artmaz. Şu halde çizgiler, çevreden her bir noktanın karşısında bulunur. Çünkü noktanın çevrenin karşısında bulunduğu başka bir noktanın onun karşısında bulunduğu yerden farklı olsaydı, bölünmüş olurdu ve bir olması geçerli olmazdı. Hâlbuki o tektir. Dolayısıyla nokta çokluklarına rağmen onların karşısında ancak kendi biricik zatıyla bulunmuştur. Böylece çokluk, hakikati tek olandan ortaya çıkmış, o hakikat ise, kendiliğinden çoğalmamıştır. Böylece *'birden bir çıkar'* diyenin görüşü geçersizleşmiştir.

*Merkez nokta*dan çevredeki tek noktaya çıkan çizgi, her varlık adına Yaratanından meydana gelmiş yöndür. Bu *'bir şeyi (var etmek) irade ettiğimizde ona ol deriz, o da olur'*[355] ayetidir. Burada *irade*, dairenin (merkez) noktasından çevreye çıktığını varsaydığımız o çizgi olduğu gibi aynı zamanda var etmek üzere o noktayı çevrede belirleyen *ilahi yöneliş*tir. Çünkü o çevre, mümkünler dairesinin ta kendisidir. Ortada bulunan ve dairenin noktası için çevreyi belirleyen nokta ise, özü gereği *zorunlu varlık*tır. Var sayılan bu daire ise, mümkün cinslerin dairesidir. Bunlar mekânlı cevher, mekânsız cevher, var olanlar ve renklerle sınırlıdır. Sınırlı olmayan ise, tür ve şahısların varlığıdır. Bu, her noktadan ve her daireden meydana gelen şeydir. Çünkü onda türlerin daireleri, türlerin dairelerinden ise, türlerin ve şahısların daireleri oluşur. Bunu biliniz!

Asıl, hepsi için ilk noktadır. Bu merkez noktadan çevrede belirlenmiş noktaya ulaşan çizgi, oradan kendisinden oluşan noktalara ve onun dışındaki dairenin yarısına uzar. Bu yarımdan ise, yetkin daireler çıkar. Bunun nedeni, özü gereği zorunlu varlık ile mümkün arasındaki farklı-

lıktır. Cinslerin dairesi olan mümkünden yetkin bir daire meydana gelmez. Meydana gelseydi, farklılığı sağlayan özellikte zorunlu varlık ile ortak olurlardı ki böyle bir şey imkansızdır. O halde, cinslerden yetkin bir daire meydana getirmek imkansızdır. Böylece, mümkünün özü gereği *zorunlu varlığın* yetkinliğinden eksik olduğu ortaya çıkar. Bu durumun şekli, şöylece (aşağıdaki şekil üzere) sınırlama amacı taşımadan, tür ve cinslerin şekli gibidir. Çünkü son türe ulaşıncaya kadar türlerin türleri olduğu gibi son cinse ulaşıncaya kadar cinslerin de cinsleri vardır:

Keşf sahiplerine göre, İnsanların-cinlerin ve hayvanların nefislerinin iki gücü vardır: Bilgi gücü ve amel gücü. Bu durum genel anlamda arı, örümcek, kuşlar vb. yuva yapan ve bunların dışındaki canlılarda ortaya çıkar. Diğer canlılardan ayrı olarak insan ve cinlerin nefislerinde

ise, canlıya veya tümel nefse ait olmayan üçüncü bir güç bulunur. Bu güç, düşünme gücüdür. İnsan türü, bazı bilgileri düşünceden elde eder. Aynı zamanda bilgileri ilahi feyizden almada diğer varlıklarla ortak olduğu gibi bazı bilgilerini de hayvan gibi fıtratı vasıtasıyla kazanır. Bu kısma örnek olarak, bebeğin emmeyi öğrenmesini ve süt emmesini verebiliriz. İnsandan başkası düşünce yoluyla gerçekleşen bilgileri elde edemez. O halde, insanda düşünce, '*işi yönetir ve ayetleri tafsil eder*'[356] ayetinde belirtilen ilahi hakikat mesabesindedir. Allah kutsi bir hadiste şöyle buyurur: 'Yaptığım hiçbir işte tereddüt etmedim.' İlk Akıl veya Tümel Nefs için bu özellik yoktur.

Bu ayrıcalık, başka bir varlığın kendisine göre yaratılmadığı ilahi suretten dolayı insana tahsis edilmiştir. Biz insan-ı kâmilin ilahi surete göre yaratıldığını bildiğimiz gibi Allah'ın, insandan başkasını bu özellikte yaratmadığından da eminiz. Çünkü böyle bir şeyin gerçekleşip gerçekleşmediği, ne bir peygamber sözünde ne de indirilmiş bir kitapta yer almıştır. Bir grup bu konuda yanılmış olsa bile, onlar bu konuda ilahi bir habere dayanmamış, sadece rivayet ile delil getirmiştir. Rivayette ise, insan-ı kâmilden başkasının surete göre yaratılmadığını dile getiren bir ifade yoktur. Bu, doğru olabileceği gibi yanlış da olabilir.

VASIL

İlahi Sır

Doğa, nefs ve hebâ (heyula, ilk madde) arasındadır. Bu görüş, İmam Ebû Hamid'e aittir. Dolayısıyla doğanın mertebesi de ancak orada bulunabilir. Hebâyı kabul eden son cisme kadar her cisim doğaldır. Doğal cisimlerden meydana gelmiş durumlar, güçler, tikel ruhlar, melekler ve nurlarda doğanın ilahi bir hükmü vardır. Allah bu hükmü yaratmış ve belirlemiştir. Doğanın hükmü hebâdan aşağıya doğru olan şeylerdir. Tümel nefsin hükmü ise, doğadan nefsin aşağısında bulunan şeylerdedir. Nefsin üzerinde bulunan şeylerde ise ne doğanın ne de nefsin hükmü vardır.

Bu konuda akılcı filozoflar arasında pek çok görüş ayrılığı vardır. Filozoflar diyoruz, çünkü kelamcının kelamcı olması bakımından (kelamın gereği olan bilgi araçları ve kaynakları itibariyle) bu bilgiden nasibi yoktur. Filozof ise, böyle değildir. Çünkü filozof, metafiziği, fiziği, matematiği ve mantık ilimlerini toplayan kimsedir. Bu dört ilmin dışında da bir ilim yoktur. Bilgileri elde etme yolu, (teorik) düşünce ve vergi (vehb) diye ikiye ayrılır. Vergi, ilahi feyizdir ve dostlarımızın yolu ona dayanır. Onlar, kendisine bulaşan bozukluk nedeniyle (teorik) düşünceyle ilgilenmezler. Düşüncede doğruluk, zanna dayanır, dolayısıyla verdiği hükme güvenilmez.

Burada *dostlarımız* derken abidleri, zahitleri veya genel anlamda sûfîleri değil, hakikat ve tahkik ehli olan kalp, müşahede ve mükaşefe ehlini kastediyorum. Bu nedenle 'peygamberlik ve velayet ilimleri aklın gücünün ötesindedir' denilir. Akıl, düşüncesi sayesinde onlara giremez. Fakat özellikle düşüncesini bozacak hayali ve düşünce kaynaklı bir kuşkunun baskın gelmediği selim akıl sahibinde akıl, *kabul edici*dir. Sır ilimleri ise, pek çoktur.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

KIRK SEKİZİNCİ BÖLÜM

'Bu, Ancak Şunun İçin Oldu' İfadesinin Bilinmesi. Neden ve Sebeplerin İspatı.

'Şundan dolayı böyle oldu'
Bu bilgi, hikmetler mertebesini elde edenin bilgisidir

Yaratanımızın varlığını nedene bağlama
O zaman gidişiniz yokluğa olur

O İlk'tir ki,
O'nun ilklikte ve hâdislikte başlangıcı yoktur

(Âlemin Varlık Sebebi)

Bu bölümün ilk meselesi, 'âlem şunun için var oldu' dememizi sağlayacak şekilde âlemin varlığını gerektiren bir sebebin mahiyetinin tespitidir. Âlemin varlığının dayandığı söz konusu şey, ya nedendir. Bu durumda özü gereği nedenlisini arar. Böyle olduğunda şu soru sorulur: Acaba nedenlinin iki veya daha fazla nedeni olabilir mi olamaz mı? Bu soruşturma, vaz' edilen şeylerde değil, teorik incelemede geçerlidir. Acaba nedenler çok ise, onların çokluğu gerçek hakikatlere mi dayanır, yoksa onlar tek bir şeye ait nispetler midir?

Bazı şeyler vardır ki onların varlığı daha önceki bir şarta veya şartlara bağlıdır. Bunların hepsini *sebep* ismi kendinde toplar. Şartın bir hükmü olduğu gibi nedenin de bir hükmü vardır. Acaba âlem, varlığını gerektiren sebebe muhtaç olmada nedenlinin nedene veya şartlının şarta muhtaç olmasına mı benzer? Bunlardan biri olursa diğeri olmaz. Çünkü neden özü gereği nedenliyi kabul eder. Şart ise şartlıyı özü gereği kabul etmez. Söz gelimi bilgi *hayat* şartına bağlıdır. Hayat var ise bilginin de bulunması gerekmez. Bilenin *bilen* olması da böyledir. Çünkü bilgi, bilenin bilen olmasının nedenidir. Bilgi ortadan kalksaydı, sahibinin bilen olması da ortadan kalkardı. Bu yönden o, şarta benzer. Çünkü hayat ortadan kalksaydı bilgi de ortadan kalkardı. Bilenin bilen olması ortadan kalksaydı, o zaman bilgi de ortadan kalkardı. Öte yandan bir açıdan da şarttan farklıdır. Çünkü bilgi ortadan kalksaydı, hayatın ortadan kalkması gerekmez. Bu iki akledilir mertebe birbirinden ayrışmış ve biri neden, diğeri de şart diye isimlendirilmiştir.

Âlemin, var oluşunda Hakka nispeti, nedenlinin veya şartlının nispeti gibi midir? Her iki yoruma göre, şartlı gibi olması imkansızdır. Çünkü biz, şartlı için 'mutlaka gerçekleşir' demeyiz. Onun hakkında sadece şunu söyleyebiliriz: Şartlı var olduğunda, onun varlığını geçerli kılan şartı da bulunmalıdır. Eş'arî kelamcının mezhebine göre, âlemin var olması gerekir diye hüküm veririz. Çünkü ilahi bilgi, âlemin var olmasını takdir etmiştir. Bir şeyin, bilinenin aksine gerçekleşmesi imkansızdır. Bu ise şartlı hakkında söylenemez.

Kelamcının muhalifi olan kimselerin mezhebine göre ise -ki onlar filozoflardır- âlemin var olması zorunludur. Çünkü Allah, kendisi ne-

deniyle âlemin var olmasını gerektirmiştir, dolayısıyla şartın aksine, (Allah) zatı ile nitelendiği sürece âlemin bulunması gerekir.

O halde, âlemin başkası nedeniyle varlığının zorunluluğu hususunda Eş'arî kelamcı ile filozof arasında herhangi bir fark yoktur. Böylece bilginin âlemin varlığına ezeli olarak ilişmesini *neden* diye isimlendirdiğimiz gibi filozof da zatı *neden* diye isimlendirir ve bunların arasında bir fark yoktur. Nedenlinin bütün mertebelerde nedeniyle eşit olması gerekmez. İster söz konusu olan bilginin öncelemesi ister Hakkın zatı olsun, neden, hiç kuşkusuz mertebe bakımından nedenlisinden öncedir ve varlığı zorunlu ile mümkün arasında zamansal bir uzaklık veya zamansal bir belirlenim düşünülemez. Çünkü biz, ilk mümkün varlıktan söz ediyoruz, zaman ise, mümkünler arasındadır. Zaman var olan (vücûdî) bir şey olsaydı, hakkında verilecek hüküm mümkünler hakkındaki diğer hükümler gibi olurdu. Zaman var olan bir şey olmayıp bir nispettir. Nispet ise nedenli varlığın dışta değil akılda var olmasıyla meydana gelir. Hak ve yaratıkları arasında zamansal bir uzaklık bulunmayınca, geride sadece mertebe uzaklığı kalmıştır. Bu durumda, nedenli kendisinden meydana gelmesi yönünden nedenin mertebesinde olamayacağı gibi, yaratıkların da Hakkın mertebesinde bulunması geçerli değildir.

O halde kelamcının zannına göre, kendisinden kaçıp nedensellik fikrini benimseyen filozofu suçladığı konu, bilginin, bilinenin varlığını öncelemesi itibariyle, kelamcıyı da bağlar. Çünkü bilginin önce gelmesi, özü gereği nedenlinin var olmasını talep eder ki bu kaçınılmazdır. Bu ikisinin arasında ise, belirlenmiş bir uzaklık düşünülemez.

Böylece bu meselede gerekli kimi sırlara dikkatini çekmiş oldum. Buna göre âlem, ister yok isterse mevcut olsun, sürekli imkan mertebesindedir. Hak ise sürekli kendisinden dolayı olan varlığının mertebesindedir. Âlem, var olsa da olmasa da böyledir. Âlem, (Hakka ait) nefsî zorunluluğa dâhil olsaydı, onun da kadim olması ve bu mertebede özü gereği zorunlu varlığa -ki o Allah'tır- eşit olması gerekirdi. Âlem zorunluluğa dâhil olmamış, bilakis imkan, Yaratıcısı ve sebebine muhtaçlık halinde kalmıştır. Onun sebebi, Allah'tır. Böylece Hak ve âlem arasında nefsi niteliğe bağlı ayrımın dışında uzaklığın bir anlamı kalmamıştır. Nefsî nitelik sayesinde ise, Hak ve âlem ayırt edilir.

'Acaba akılda nedenli bir durumun iki nedeni olabilir mi?' ifademize gelince, akıldaki nedenlinin iki nedeni olamaz. Aksine, nedenli ise tek bir nedenden olmalıdır. Çünkü nedenin yararı, nedenlide bir eserinin bulunmasıdır. Nedenlinin şartı bu nedenin nedenlisi olmayı kendisiyle kabul ettiği bir nitelikte olmak ise, onun o nedenlinin nedeni olması, (özsel, zatî) nedenli bu nitelikte olduğunda mümkündür. Öyleyse bu zorunludur. Buradan, bu niteliğin o şeyin nedeni olması lazım gelmez. Çünkü o nefsî sıfattır. Bir şey, kendisinin nedeni olamaz. Böyle bir şey, nedenin nedenle aynı olmasına yol açardı ve bir şeyin mertebe bakımından kendisinden önce gelmesi gerekirdi ki, bu imkansızdır. O halde bir şeyin kendisinin nedeni olması imkansızdır. Çünkü kendiliğinde âlem, eşit derecede varlık ve yokluk ile nitelenmeyi kabul etme özelliğinde olmasaydı, iki olabilirden birini onun adına tercih eden nedenin nedenlisi olamazdı.

Çünkü imkansız olan, var edilme özelliğini kabul edemez. Bu durumda Hak, onun nedeni olamaz. Böylelikle bir mümkünün o şeyin nedeni olması geçersiz olduğu gibi bir şeyin iki nedeninin olması da geçersizdir. Çünkü nedenin nedenlideki eseri, onun var olmasıdır. O zaman, diğer nedenin ondaki hükmü nedir? Varlığı ise, söz konusu şey onlardan birinden meydana gelmiş, diğerinin ise, bir eseri kalmamıştır.

Şöyle iddia edilebilir: Nedenli, iki nedenin birleşmesinden var olur ve onlardan meydana gelir. Bu iddiaya karşı şöyle deriz: İki nedenden her biri, tek başına iken neden değil ve ona neden ismi verilemediğini varsayalım. O zaman kendi başına neden olamayan bir şeyin başka bir şeye bağlı olarak neden olması da geçersizdir.

'Nedenin birleşmeden meydana gelmesinin engeli nedir' diye sorulursa, şöyle cevap veririz: Bir şey kendisinden dolayı ondan meydana gelen şeyin nedeni olabilir, başkası nedeniyle değil. Aksi halde neden, başkasının nedenlisi olurdu. Çünkü başkası, kendisine neden olma özelliğini kazandırmıştır. Kazanılmış her şey, nefissel nitelik değildir. Neden, o ikisinin birleşmesiyle neden olmuştur dediğimizde, bu birleşme ya onların her birine ilave bir iştir veya o ikisinin aynıdır. Onların aynı olması mümkün değildir. Çünkü biz onlardan her birini birleşme olmaksızın biliyoruz. Dolayısıyla ilave bir şey olması zorunludur. Bu ilave şeyin, varlık (var olan) veya yokluk (yok olan) olması veya varlık veya

yokluk olmaması veya aynı anda hem varlık hem yokluk olması gerekir. Bu dördüncü kısım, bedihi olarak imkansızdır. Varlık olması da imkansızdır. Çünkü bu durumda teselsül veya kısır döngü gerçekleşir. Teselsül, gereğinden kendisine ulaşan ayrılmaz özelliği nedeniyle meydana gelir. Böylece nedenlisi olan şeyin nedeni olur ki, böyle bir şey imkansızdır. Bu ilave durumun yokluk olması da imkansızdır. Çünkü yokluk, mutlak bir olumsuzlamadır ve mutlak olumsuzluk, *eser* sahibi olmakla nitelenemez. İlave durumun nispetler gibi ne varlık ne de yokluk olması da imkansızdır. Çünkü nispetlerin varlıkta bir gerçekliği yoktur. Onlar meydana gelen göreceli şeylerdir ve meydana gelen bir şey kendisinden meydana geldiği şeyin nedeni olamaz. Böylelikle bir şeyin akılda iki nedeninin olması imkansızlaşmıştır.

(Din tarafından) tespit edilmiş şeylerdeki nedenselliğe gelince, kuşkusuz şeriat, hükmün düzenlenmesinde topluca neden olan kimi durumları dikkate almıştır. Böyle bir şey imkansız sayılamaz.

Bunu öğrendiğine göre, (bilmelisin ki): Âlemin varlığının bir nedeni olması, Allah'ın birliğine en iyi kanıttır. Şu var ki, şeriat bu lafzı Allah hakkında kullanmamıştır. Dolayısıyla biz bu adı O'na vermeyiz ve bu isimle O'na dua etmeyiz. Bu, kendisiyle birlikte ortağın silindiği zati birliğin gereğidir. Allah şöyle buyurur: *'Orada Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, yer ve gök bozulurdu.'*[357] Bunun anlamı, 'onlar yaratılmazdı' demektir. Burada yukarı âlem -ki o göktür- ve aşağı âlem -ki o yerdir- kastedilmektedir.

Bu meseleyi zihnine iyice yerleştir. Çünkü o, Allah'tan ortağı ve sınırlamayı olumsuzlarken gerekli bir konudur. O halde onun zatına ait bir sınır olmadığı gibi mülkünde de ortağı yoktur.

'Allah'tan başka ilâh yoktur. O aziz ve hakîmdir.'

Siz öyle bir zatı nedenselleştirdiniz
Onu nedenselleştirdiniz, çünkü

O bilgisinin nedenlisidir
Kendisinin nedenlisi değildir

Belirttiğim hususa dikkatle bakınız!
Şu halde o, ayrışmasının sırrındandır

Bizzat işi tafsilleştirdi
Ayırmasıyla başkasından;

Bende kesinleşmiş bir sır var
Onun yardımının sırrı olduğuma dair

Örtüyü giydim
Onun korumasını istediğim için.

DİĞER BİR MESELE

'Bu Ancak Şunun İçin Oldu' (Nedensellik)

Âlem, ilahi isimler nedeniyle bedbaht (şakî) ve mutlu (saîd) diye ayrılmıştır. Çünkü ilahi mertebe, özü gereği, âlemde bela ve afiyetin bulunmasını ister ve bu nedenle Allah dilemediği sürece bunlardan birinin sürmesi gerekmez. (Çünkü) 'Allah var idi ve âlem yoktu' ve Allah bu isimlerle isimlendirilendir. O halde, bu konudaki durum, neden ve nedenli ilişkisi gibi değil, şart ve şartlı ilişkisi gibidir. Şart var olmadığı zaman şartlının var olması da mümkün değildir, hâlbuki şartlı bulunmasa bile şart var olabilir.

Âlemde bela ve afiyeti gördüğümüzde şöyle dedik: Bunlar için bir şart bulunmalıdır. Bu şart, Hakkın bela veren, azap eden ve nimetlendiren diye isimlendirilen bir ilâh olmasıdır. Her mümkün, iki hükümden, başka bir ifadeyle iki zıttan birini kabul etme özelliğinde olduğu gibi aynı zamanda iki zıttan birini kabul etmeme özelliğindedir. Bütün âlem, mümkündür, dolayısıyla iki hükümden birinin ondan nefyedilmesi mümkündür. Binaenaleyh ahiret hayatında azapta ve nimette ebedilik zorunlu değildir. Bilakis bütün bunlar, mümkündür.

Âlemin iki zıt hükümden birinde kalacağını ya da âlemin belirli bir parçasında her hükmün gerçekleşip o parçanın sonsuza dek o hükümde kalacağını -tevile açık olmayan- kesin bir hükümle bildiren ilahi bir haber gelmiş olsaydı, hiç kuşkusuz onu kabul eder ve benimserdik. Hâlbuki Şâri'den, cehenneme giren ve oradan çıkmayanların ateşte sürekli kalacağına dair bir ifade gelmemiştir. Bir mümkün hakkında azabın

hükmü ortadan kalkarsa -ki onlar cennetliktir- aynı şekilde cehennemliklerden de ateşte oldukları halde azabın varlığı kalkabilir. Çünkü Allah şöyle buyurur: '*Onlar ateşten çıkmayacaktır.*'[358] Yine şöyle buyurur: 'Rahmetim gazabımı geçti.'

Şartın varlığı şartlının varlığını zorunlu kılmaz. Binaenaleyh Allah, bütün isimleriyle *ilâh* olur ve âlemde hiçbir şekilde azap ve acı bulunmayabilir. Çünkü azabın bir mümkünden kaldırılması, bütün mümkünlerden kaldırılmasından daha olabilir bir iş değildir. Akıl bakımından elimizde azabın varlığının sürekli olduğuna dair bir kanıt yoktur. Geride ise, sadece inkâr edilemeyecek bir tarzda aktarılan nasslar veya kuşkunun girmediği keşif kalmıştır. Akıl, doğru sözlüden açık bir nass veya açık bir keşif geldiğinde, onu reddetme hakkına sahip değildir.

BU BABDAN DİĞER BİR MESELE

(Nedenselliğin Başka Bir Yönü)

Âdem, iki el ile yaratıldığı için Hakkın suretine göre var olabilmiştir. Bu nedenle, âlemin bütün hakikatleri Âdem'de toplanmıştır. Âlem, ilahi isimleri talep eder ve bütün ilahi isimler hiç kuşkusuz insanda toplanmıştır. Bu nedenle Âdem, âleme yönelişi olan bütün isimlerin bilgisine tahsis edildi. Bu bilgiyi Allah, insana göre daha yüce ve üstün âlem olan meleklere vermemiştir. Allah şöyle buyurur: '*Âdem'e bütün isimleri öğretti.*'[359] Burada Allah 'bir kısmını' demedi. Ardından '*onları arz etti*'[360] demiş, isimler için kullanılması gereken zamiri kullanmamış ve canlılar için kullanılan çoğul-erkek zamiri kullanmıştır. Bu durum, Allah'ın meleklere isimleri değil, *isimlendirilenleri* sunduğunu gösterir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ım! Senden kendini isimlendirdiğin veya herhangi bir yaratığına öğrettiğin veya ilminde kendine ayırdığın ismin adına istiyorum.' Hz. Peygamber bu duayı Bakara suresinin nazil olmasından önce yapmış ise, buradaki isimleri ilahi isimler sayan kişiye göre, hadis ve ayet arasında çelişki bulunmaz. Çünkü bu esnada Hz. Peygamber'in Allah'ın meleklere karşı Âdem'e tahsis ettiği şeye dair bilgisi yoktu. Nitekim bir hadiste şöyle der: 'Rabbimin bana

ve size ne yapacağını bilmiyorum. Ben sadece bana bildirilen vahye uyuyorum.'

Hz. Peygamber bu duayı Bakara süresinin inmesinden sonra yapmış ise, 'bütün isimler' derken âlemde eserlerini talep eden ilahi isimleri ve kendisiyle Hakka ibadet edilen tenzih ve takdis isimlerini kastetmiş olur. Hz. Peygamber'in şefaat hadisindeki (durum) 'Rabbime Allah'ın bana bildirdiği şimdi bilmediğim övgülerle hamd ederim' hadisinde de söz konusudur. Bununla birlikte Hz. Peygamber, 'bana öncekilerin ve sonrakilerin bilgisi verildi' buyurur. Öncekilerin bilgisi, Allah'ın Âdem'e öğrettiği isimlerin bilgisini de içerir. Belki de Hz. Peygamberin kıyamet günü kendileriyle Rabbine dua edeceği bu övgüler, hadisteki 'sonrakilerin bilgisi' içine girer.

BU BABDAN DİĞER BİR MESELE

(Âdem'in Halife Olması)

Hilafet, âlemdeki diğer türlere değil, sadece Âdem'e aittir. Bunun nedeni, Allah'ın onu kendi suretine göre yaratmış olmasıdır. Çünkü halifenin, halife olduğu konuda kendisini halife yapanın suretiyle gözükmesi gerekir. Aksi halde, yarattıkları içinde halife olamazdı. Allah Âdem'e emir ve yasağı vermiş (emir ve yasaklamada yetki tanımış), onu *halife* diye isimlendirmiş, sevimli ve sevimsiz işlerde, kolaylıkta ve güçlükte kendisine duyarak ve uyarak itaat edilmesini sağlamıştır. Ayrıca kullarına, Allah'a, peygamberine ve kendilerinden olan yöneticilere itaat etmeyi emretmiştir. Böylece Allah'ın peygamberi, Davud Peygamber gibi, risalet ve halifelik görevini kendinde toplamıştır. Çünkü Allah, Davud'un halifeliğini, *'insanlar arasında adalet ile hüküm ver'*[361] diye ifade etmiş, Âdem'in halifeliğini ise genel olarak belirtmiştir.

Her peygamber halife değildir. Emreden, yasaklayan, cezalandıran, bağışlayan, Allah'ın kendisine itaat edilmesini emrettiği ve bu nitelikleri topladığı kimse halifedir. Allah'ın emir ve yasağını bildirip kendiliğinden emir ve yasak koymaya izinli olmayan kimse ise, Rabbinin gönderdiğini tebliğ eden bir peygamberdir. Peygamber ve halife arasındaki

fark belirginleşmiştir. Bu nedenle Kur'an, *'Peygamber'e itaat eden Allah'a itaat etmiş olur'*[362] ayetinde belirlilik takısı getirmiştir. Allah şöyle buyurur: *'Ey iman edenler! Allah'a itaat ediniz.'*[363] Yani, peygamberin 'bunu size Allah emrediyor' dediği gibi, peygamberinin diliyle emrettiği işlerde Allah'a itaat ediniz. Burada kastedilen, Allah'ın kitabında geçen her emirdir. Ardından şöyle der: *'Peygambere itaat edin.'*[364] Böylece Allah, kendisine itaat etmeyi peygamberine itaat etmekten ayırmıştır.

Bununla peygamberin bize ulaştırdığı Allah'ın emrini kastetmiş olsaydı, bu ilavenin bir yararı olmazdı. O halde Allah'ın peygamberine emretme ve yasaklama rütbesini vermesi gerekir. Böylece peygamber, emreder ve yasaklar. Dolayısıyla biz de, Allah'tan gelen emir nedeniyle peygambere itaat etmekle yükümlüyüz.

Allah şöyle buyurur: *'Peygambere itaat eden, Allah'a itaat etmiştir.'*[365] Peygambere itaat, bize emrettiği ve yasakladığı işlerde Allah katından söylenmeyen şeylerde itaat etmektir ve bu nedenle (Peygamberin söyledikleri de) *Kur'an* olur. Allah şöyle buyurur: *'Peygamber size ne verirse alınız, neyi yasaklarsa ondan kaçınınız.'*[366] Allah, yasaklamayı peygambere izafe etmiş, peygamber kelimesini ise belirlilik takısıyla getirmiştir. Bu takı, burada bildirme ve genelliği ifade eder. Yani, halife yapıp kullarımıza emir ve yasağımızı ulaştırmasına ilave olarak emretme ve yasaklama hakkı tanıdığımız peygambere itaat ediniz.

Aynı ayette şöyle der: *'Sizden olan emir sahiplerine de (itaat ediniz).'*[367] Yani, peygamberimin bir halifesi başınıza geçtiğinde veya peygamberin belirlediği üzere aranızdan birini yönetici yaptığınızda, -Habeşli bir köle bile olsa- artık onu dinleyin ve kendisine itaat edin. Çünkü ona itaat etmeniz, Allah'ın peygamberine itaat etmeniz demektir. Bu nedenle Kur'an, *Ulu'l-emr* (yönetici) kelimesi için ayrıca *itaat edin* demeyiş, onu 'peygambere itaat edin' ifadesine atıf yapmıştır. Hâlbuki 'Allah'a itaat edin' ifadesiyle 'peygambere itaat edin' ayrı ayrı gelmiştir. Çünkü Allah, *'benzeri olmayandır.'*[368] Bu nedenle söz, 'peygambere itaat edin' diye başladı. Bu durum, Allah'ın peygamber'e emretme ve yasaklama hakkı verdiğini gösterir. Yönetici ise, herhangi bir yasa ortaya koyamaz. Onlar, sadece bizim için ve onlar için mubah işlerde emredebilir ve yasaklayabilir. Mubah bir şeyi emredip ya da mubah bir işi yasakladıklarında, biz de onlara bu konuda itaat edersek farz

kıldığı emir ve yasakta Allah'a itaat eden kimse gibi ücret alırız. İşte bu, Allah'ın bize bir ikramıdır, gaflet ehli bunun farkına varamaz.

BU BABDAN DİĞER BİR MESELE

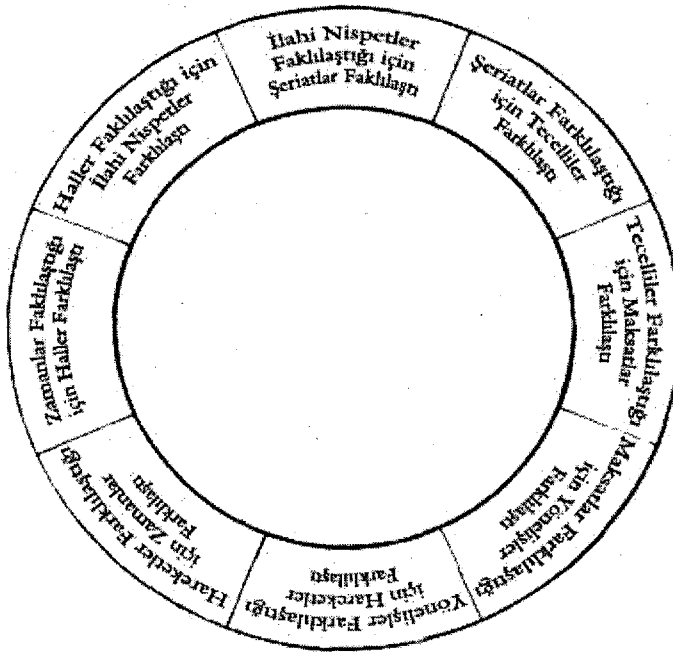
(Âdem'e Secde)

Meleklere ve bütün yaratıklara secde etmek emredilmiştir. Allah, kendisine yaklaşmayı secdeye bitiştirmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Secde et ve yaklaş.'*[369] Hz. Peygamber ise, şöyle buyurur: 'Kulun Allah'a en yakın olduğu yer secdesidir.' Secdenin bu özelliği, *'Allah kulları üstünde hükümrandır'*,[370] *'Üstlerindeki rablerinden korkarlar'*[371] gibi ayetlerde geçen *üst* yönünün Allah'a nispetiyle *alt* yönünün Allah'a nispet edilmesinin bir ve aynı olduğunu yaratıkların öğrenmesini sağlar. Çünkü secde etmek, insanın yüzüyle aşağıyı talep etmesidir. Nitekim dua etmek üzere ellerini ve yüzünü kaldırdığında insanın ayakta durması da, üst yönü talep eder. Allah secdeyi Allah'a yakınlık hali yaptı.

Üst yön Allah'ı alt yönden ya da alt yön, üst yönden sınırlamaz. Çünkü üst ve alt yönlerinin yaratıcısı Allah'tır. Nitekim Arş üzerinde *istiva* etmek Allah'ı *yakın göğe* inmekten engellemediği gibi yakın göğe inmek de O'nu Arş üzerinde *istiva etmek*ten engellemez. Aynı şekilde, (Arş'a) istiva ve (yakın göğe) inmek, *'her nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir'*[372] ayetinde belirttiği gibi, kendisine yaraşan ve dilediği tarzda, bulunduğumuz her yerde bizimle olmaktan Allah'ı alıkoymaz. Allah şöyle buyurur: 'Beni yerim ve göğüm sığdıramadı, mümin kulumun kalbi sığdırdı.' (Kur'an-ı Kerim'in Hud Peygamber'den aktardığına göre) Hud Peygamber, Allah hakkında şunu bildirir: *'Hiçbir canlı yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın.'*[373] Başka bir ayette ise ölen kişi için şöyle denilir: *'Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz göremezsiniz.'*[374] Böylece Allah ölüye yakınlığı kendisine nispet etmiştir. Bununla birlikte *'O'nun benzeri yoktur, O gören ve duyandır'*[375] buyurur.

BU BABDAN DÖNGÜSEL BİR MESELE

(Farklılaşmaların Şekli)

(İlahi İsimler Nedeniyle Şeriatların Farklılaşması)

'İlahi nispetlerin (isim ve nitelikler) farklılığı nedeniyle şeriatlar da farklılaşmıştır' dedik. Bir şeriatta herhangi bir şeyi helal yapan ilahi nispet, bizzat o şeyi yasaklayan nispetin aynısı olsaydı, hükmün değişmesi geçerli olmazdı. Hâlbuki hükmün değiştiği sahihtir. Aynı zamanda, '*Her biriniz için bir şeriat ve yöntem belirledik*'[376] ayetinin bir anlamı kalmazdı. Hâlbuki her ümmetin bir şeriat ve yönteminin bulunduğu, söz konusu ümmetin peygamber ve resulünün o şeriatı getirdiği sabittir. Böylece gelen peygamber (önceki peygamberin şeriatını) nesh eder veya sabit kılar. Böylelikle Allah'ın Hz. Muhammed'e şeriat kıldığı şeydeki nispetinin (isim) başka bir peygamberdeki nispetinden farklı oldu-

ğunu kesin olarak öğrendik. Nispet, her yönden bir olsaydı -ki o özel şeriatı gerektiren şeydi- bu nedenle şeriat her yönden bir olurdu.

Şöyle sorulabilir: Peki, ilahi nispetler niçin farklılaşır? Buna şöyle cevap veririz: Çünkü haller birbirinden farklıdır. Hali hastalık olan kimse, 'ey iyilik veren, ey şifa veren' diye dua eder. Hali açlık olan kimse, 'ey rızık veren' diye dua eder. Hali boğulma olan kimse, 'ey kurtaran' diye dua eder. Hallerin değişmesi nedeniyle (Tanrı ile yaratıkları arasındaki) *nispetler* değişmiştir. Bu durum, *'O her gün bir iştedir'*[377] ve *'Ey İnsan ve Cin! Sizin için boş olacağız'*[378] ayetinde belirtilir. Hz. Peygamber de Rabbini nitelerken şöyle buyurur: 'Terazi onun elindedir, alçaltır ve yükseltir.' Terazinin hali nedeniyle, teraziye *yükselten* ve *alçaltan* denilmiştir. Böylece bu nispetler, ortaya çıkmıştır. Yaratıkların hallerinin farklılaşmasında da durum böyledir.

'Hallerin farklılığı zamanların farklılığı nedeniyledir' deyişimize gelince, insanların hallerinin farklılaşmasının sebebi, onların yaşadığı zamanların farklılaşması demektir. İnsanların ilkbahardaki halleri yazdaki hallerinden, yazdaki halleri sonbahardaki hallerinden, sonbahardaki halleri kıştaki hallerinden, kıştaki halleri ise, ilkbahar mevsimindeki hallerinden farklıdır.

Zamanların doğal cisimlerdeki fiilleri hakkında bir bilgin şöyle der: 'İlkbahardaki havaya hücum ediniz. Çünkü bahar havası, ağaçlarınızda yaptığı şeyi bedenlerinizde de yapar (bedenlerinizi canlandırır). Sonbahar mevsimindeki havadan sakınınız. Çünkü sonbahar havası, ağaçlarınızda yaptığı şeyi bedenlerinizde de yapar. Allah bizim yeryüzünün bitkilerinden olduğumuzu belirtmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Allah sizi yerden bitki olarak çıkarır.'*[379] Burada 'bitkileri çıkardım' demek istemiştir. Çünkü ayette geçen fiilin mastarı, (bitki yetiştirmek anlamına gelen) *inbat*tır. Nitekim Allah, yaratmayı kendisine (olmak) emredilen şeye nispet ederken de şöyle buyurur: *'Bir şeyi (var etmek) istediğimizde, ona sözümüz ol'dur, o da olur.'*[380] Böylece oluşmayı oluşan şeyin kendisine bağlamıştır. Aynı şekilde, bitkilerin ortaya çıkması da bitkilere nispet edilmiştir. Bu nedenle 'haller zamanların değişmesine göre değişir' dedik.

'Zamanlar, hareketlerin farklılaşması nedeniyle farklılaşır' deyişimize gelince, burada 'hareketler' ile feleklerin hareketlerini kastediyorum.

Çünkü feleklerin hareketlerinin farklılaşmasıyla gece ve gündüz meydana gelir, seneler, aylar ve mevsimler belirlenir. Bunlar, *zamanlar* denilen şeylerdir.

'Hareketler, yönelişlerin farklılaşmasıyla farklılaşır' deyişimize gelince, bu ifadeyle Allah'ın yaratma fiiliyle hareketlere yönelmesini kastediyorum. Allah şöyle buyurur: '*Bir şeyi irade ettiğimizde.*' Hareketlere yönelim tek olsaydı, hareketler değişmezdi, hâlbuki hareketler birbirinden farklıdır. Bu durum, feleğinde ayı hareket ettiren yönelişin güneşi veya diğer yıldız ve felekleri hareket ettiren yönelişin aynı olmadığını gösterir. Bu farklılık olmasaydı, sürat ve yavaşlılık hepsinde eşitlenirdi. Allah şöyle buyurur: '*Hepsi bir felek içinde yüzer.*'[381] Her hareketin ilahi bir yönelişi, başka bir ifadeyle irade eden olması yönünden özel bir taalluku vardır.

'Yönelişler ise, maksatların farklılaşmasıyla farklılaşır' deyişimize gelince, bu yöneliş ile Ay hareketinin maksadı ve güneşin hareketinin maksadı bir olsaydı, (bu hareketlerden ortaya çıkacak) bir eser diğerinden ayrışmazdı. Hâlbuki eserlerin birbirlerinden farklı olduğu kesindir. O halde yönelişler, maksatların farklılığı nedeniyle farklılaşır. Hakkın bir kişiye razı olarak yönelmesi, başka birine gazap özelliğiyle yönelmesinden farklıdır. Çünkü Hak, birini cezalandırmaya, diğerini ise nimetlendirmeye yönelmiştir. Böylece maksatlar farklılaşır.

'Maksatlar tecellilerin farklılaşmasıyla farklılaşır' dememize gelince, tecelliler her yönden tek tarzda olsaydı, onların tek bir yönünün olması gerekirdi. Hâlbuki yönlerin farklı olduğu sabittir. Şu halde her yöneliş, başka bir tecellinin aynı olmayan özel bir tecelliye sahiptir. Çünkü ilahi (tecellilerdeki) genişlik, hiçbir şeyin tekrarlanmamasını gerektirir. Sûfîlerin itimat ettikleri görüş budur. İnsanlar ise '*yeniden yaratılış hakkında kuşku içindedir.*'[382]

Kût'ul-Kulûb'un yazarı Ebû Talib el-Mekkî ve Allah adamlarından diğer sûfîler şöyle der: 'Allah iki şahsa tek bir surette tecelli etmemiştir veya bir surette iki kez tecelli etmemiştir.' Bu nedenle âlemde eserler farklılaşmış, bu eserler (genel olarak) *rıza* ve *gazap* diye sınıflandırılmıştır.

'Tecelliler, şeriatların farklılığı nedeniyle farklılaşır' ifademize gelince, bunun nedeni her şeriatın, Allah'a ulaştıran bir yol ve bu yolların

birbirinden farklı olmasıdır. Dolayısıyla vergiler (mevhibeler) birbirinden farklılaştığı gibi tecellilerin de farklılaşması gerekir. İçlerinde münafıklar bulunduğu halde Allah'ın kıyamet günü bu ümmete tecelli edeceğini görmüyor musun? Kuşkusuz insanların şeriata bakışı da farklı farklıdır. Bu meyanda her müçtehit, Allah'a giden yolda özel bir yönteme sahiptir. Bu nedenle mezhepler farklılaşmıştır. (Yine de) Her mezhep, tek bir şeriat içindedir. Allah bu durumu peygamberin diliyle bize belirtmiştir. Dolayısıyla tecelliler de zorunlu olarak farklılaşmıştır.

Her grup, Allah hakkında bir şeye inanır. Allah kendisine inandığından farklı bir surette tecelli etse, O'nu inkâr eder. Allah herhangi bir grubun O'na dair içlerine yerleştirdikleri belirtiye (alamet) göre tecelli ederse, o grup Allah'ı kabul eder. Söz gelimi Allah, Eş'arî için Allah hakkındaki inancında kendisinden farklı düşünen kimsenin suretine girse ve bu kişiye de Eş'arî'nin inandığı surette tecelli etseydi, daha önce belirtildiği gibi, her ikisi de O'nu inkâr ederdi. Aynı şey, bütün gruplar için geçerlidir.

Allah her gruba Allah hakkındaki inanç suretlerinde tecelli ettiğinde ise -ki bu suret İmam Müslim'in *es-Sahih*'inde Hz. Peygamber'den aktardığı alamettir- O'nu rableri olarak kabul ederler. Hâlbuki bu surette tecelli eden Allah, diğer surette de tecelli edendir, başkası değil. Böylece şeriatların farklılaşması nedeniyle tecelliler de farklılaşır.

'Şeriatlar ise ilahi nispetlerin farklılığı ile farklılaşır' sözümüze gelince, bunu açıklamıştık. Böylece başladığımız noktaya ulaştık. Bu meselelerden hangisini alırsan o, ilk, son ve orta olmaya uygundur. Başka bir ifadeyle dairesel her bir şeyin her parçası, varsayımsal olarak ilk, son ve orta olabilir.

Bu dairesel şeklin benzerini, mütekaddimden (antiklerden) birinin sözüne benzer bir şekilde *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* isimli kitabımızda açıklamıştık. O şöyle demişti: 'Âlem, koruyucu çitleri devlet olan bir bahçedir. Devlet, sultandır. Sultanı ise, yasa sınırlar. Yasa, hükümdarın uyguladığı siyasettir. Hükümdar, çobandır. Asker ona destek olur. Askerler yardımcıdır, onları mal bir araya getirir. Mal, tebaanın topladığı rızıktır. Tebaa, köledir, adalet onları itaat ettirir. Adalet, âlemin iyiliğinin kendisinde bulunduğu bir imkandır.'

Böylece iş başa döner. Sözü uzatmaktan korktuğumuz için, neden ve sebepler hakkında bu kadar ima yeterlidir. Bu bölüm, oldukça geniş bir konudur. Çünkü bütün âlem, sebep ve sonuçlar, neden ve nedenliler olarak birbirine bağlıdır.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yirmi dördüncü kısım sona erdi. Bunu yirmi beşinci kısım takip edecektir.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

KIRK DOKUZUNCU BÖLÜM

'Ben Rahman'ın Nefesinin Bana Yemen Yönünden geldiğini görüyorum' Hadisinin Bilinmesi.

Rahman'ın nefesinin Rahman'dan başkasında
Bir dayanağı yoktur.

Her grupta onun hükmü vardır.
Ne bir istinadı ne de dayanağı vardır

Var olanların Yemen'i onun menzilidir (oradan gelir)!
O ne ruhtur ne beden

Onu belirleyecek bir tanım yoktur
O talep edilen ve hiçbir şeye muhtaç olmayandır

Bütün yaratıklar onu ister
Sonra kimse onu elde edemez

Hiçbir benzeri olmayan bir kimsedir
Yetkin özelliğiyle yegânedir o.

Ey dost, bilmelisin ki: Allah'ın er-Rahman ismi yönünden bir takım kulları vardır. Bu durum, '*Rahman'ın kulları yeryüzünde ağırbaşlı*

olarak yürür, cahiller kendilerine sataştığında selam derler'[383] ayetinde belirtilir. Başka bir ayette ise, şöyle buyurur: '*O gün takva sahiplerini grup grup Rahman'a götürürüz.*'[384] Allah'ın, kendilerine Rahman'ın er-Rab ismi yönünden geldiği kulları vardır. Allah şöyle buyurur: '*İster Allah ister Rahman deyin, hangisine dua ederseniz edin en güzel isimler O'nundur.*'[385] Binaenaleyh Allah ismi yönünden en güzel isimler O'na ait olduğu gibi Rahman ismi yönünden en güzel isimler de O'na aittir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Rabbimiz yakın göğe iner.' Allah ise şöyle buyurur: '*Rabbin gelir.*'[386] Burada kastedilen genel geliştir ki, bunun örneği, (kullar arasında) ayrım ve hüküm vermek için gelmektir. Sonra, Allah'ın ilgi gösterdiği kullarına dönük rahmet ile gelişi vardır.

Hz. Peygamber, inkârcılardan çektiği sıkıntılar arttığında şöyle demiştir: 'Ben Rahman'ın nefesinin bana Yemen yönünden geldiğini buluyorum.' Hz. Peygamber Yemen'e gitmemişti, fakat nefes kendisine Yemen yönünden geliyordu. Gelinceye kadar da nefesi algılamamıştı. Rahman'ın nefesi, içinde bulunduğu sıkıntı ve darlığı Ensar vasıtasıyla - Allah onlardan razı olsun- açmayı sağlamıştır (tenfîs). Başka bir ifadeyle Nefes, Allah'ın Ensar'ın yardımıyla dinine yardım ve onu güçlendireceğinin müjdesini peygamberin iç âlemine ve gönlüne sunmuştu.

Ensar hadisi hakkında -Allah izin verirse şimdi zikredeceğimiz- bir hâdise de bizim başımızdan geçti. Şöyle ki: Şam'dayken yanımızda faziletli, saygılı ve dindar bir adam vardı. Adı Yahya b. Ahfeş olan bu zat Merakeş'li idi ve babası orada Arapça öğretiyordu. Bir gün, ben de oradayken Şam'da kaldığı yerden bana bir mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu:

"Dostum! Dün gece Allah'ın peygamberini Şam Camii'nde gördüm (rüyada). Hutbe okunan kürsüden Osman'a nispet edilen Mushaf'ın saklandığı sandığın yanına doğru geldi. İnsanlar ona doğru yöneldi, kendisine biat etmek için huzuruna girdiler. İnsanlar azalıncaya kadar bekledim, sonra yanına girdim ve elini öptüm. Bana 'Muhammed'i tanır mısın?' diye sordu. Ben de 'Ey Allah'ın Peygamberi! Muhammed kimdir?' dedim, 'İbn Arabî.' diye yanıt verdi. 'Evet, Tanıyorum' dedim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Biz ona bir emir vermiştik, ona de ki: Hz. Peygamber sana verdiği emri tamamlamanı istiyor.' Sen de ona eşlik et. Çünkü sen, onun sohbetinden yararlanırsın. Ona de

ki: Hz. Peygamber sana şöyle diyor: Ensar'ı, özellikle de Ensar'dan Saad b. Ubade'nin adını zikrederek bir methiye (kaside) yazması gerekir.' Sonra, Hz. Peygamber Hasan b. Sabit'i çağırmış ve ona şöyle demiş: 'Ona Muhammed Arabî'ye ulaştıracağı bir mısra ezberlet. Şiirini onun uyağında ve tarzında yazsın. Bunun üzerine Hasan şöyle dedi: 'Ey Yahya! Şunu ezberle.' Sonra bana bir mısra söyledi.

Uykusuzluk gözlerime ve ziyaretgâhına tutkun oldu
Gözyaşlarınadır artık güvencem ve itimadım.

Ben ezberleyinceye kadar mısraı tekrarladı. Sonra Allah'ın peygamberi bana şöyle dedi: 'Muhammed el-Arabî Ensar kasidesini yazınca, onu açık bir yazıyla kayda geçir ve Perşembe gecesi *Elest kabri* diye isimlendirdiğiniz falan kişinin türbesine götür. Adı Hamid olan bir şahıs bulacaksın ve kasideyi ona ulaştır."

Allah kendisini razı olacağı işlere ulaştırsın, bu adam rüyasını bana bildirdiğinde, düşünmeden, üzerinde ince ince çalışmadan ve geciktirmeden bir kaside yazdım. Kasideyi ona gönderdiğimde, ertesi gün yatsıdan sonra *Elest kabri*ne varmış. Daha sonra bana şöyle yazdı: "Kabirde bir adam gördüm, aceleyle 'sen falancanın yanından gelen Yahya'sın' dedi ve bana adımı söyledi. Ben de 'Evet' dedim. Adam şöyle dedi: 'Hz. Peygamber'in emriyle Ensar'ın övüldüğü kaside nerede?' Ben de 'işte yanımda' dedim ve kasideyi ona verdim. O da, kasideyi okuyabilmek için ışığı yaklaştırdı, yazıyı anlayamadığını düşündüm. Bunun üzerine 'emriniz olursa, onu size okuyayım' dedim, o da 'peki' dedi, ben de kasideyi okudum.' Kaside şuydu:

Söz ustalarının ve şairlerin kıvancı
İbn Sabit dedi ki:

Uykusuzluk gözlerime ve ziyaretgâhına tutkun oldu
Artık gözyaşlarınadır itimadım ve güvencem

-Anam Ensar'a nispet edilir, bunun için dedim ki:

Bunun için kasidenin uyağını Rı yaptım.
R yineleme ve tekrar harflerinden biridir

Ahmed'e itaat etmek üzere başlayalım
İyilerin efendileri olan bir topluluğun övgüsüne.

Ben de Ensar toplumundan bir kişiyim
Onları övdüğümde, bizzat soyunu methetmiş olurum

Doğru yola kılavuzluk, onların kılıçlarıyla ayakta durdu ve onlarla yükseldi
Bütün aydınlık şeylerde onların nurları vardır

Haşimî Muhammed'e yardım için ayağa kalktılar
Seçilmişlerin seçilmişi Mustafa'ya yardım için.

Azim ve kararlılıkla Peygambere arkadaş oldular
Bu yardımlarıyla övülesi işler yaptılar

Dinine yardım etmek için canlarını sattılar
Bu nedenle ona arkadaşlık etmeleri, onu tercihle nitelenemez

Seçilmiş, onları Nefes diye kinaye ederek bildirdi
Değeriyle beraber Yemen'den kendisine gelen Nefes.

Ubade'nin torunu Saad ile ise iftihar eder
Sakîfe toplantısında bütün Ensar toplumu

Her sevimsiz iş için Allah'ın aslanlarıdır
Allah'ın dinine ve hayırlı kişilerin başına gelen her olaya karşı

Onlar Allah'ın dinini kendi izzetlerinde üstün kıldılar
Muhteşem orduyla Allah'ın dinini.

Kıyamet günü görünümüm onlar vasıtasıyla yükselir
Geliş günü onlarla övündüğüm görülür

Ben sözü gerdanlıklarla boyamış olsaydım
Onları methederken, abartmış sayılmazdım

Peygamberin dayanağı ve Peygamberi için yardımcı olan kimseleri.
Düşmanları onların sayesinde perişan oldu

Geceleyin Allah'ın kelamını okuyan ruhbanlar
Gündüz ise çatışmada ormanların aslanlarıdır Ensar.

Bu rüyanın hikâyesi uzundur, bu bölümde gerektiği kadar onu özetledim.

(Ensar ve Muhacir)

Sonra konumuza dönüp deriz ki: Ensar, Allah müjdesiyle peygamberinden sıkıntıyı giderdikten sonra gelmiştir. Böylece Ensar, genişlemiş, rahatlamış ve sevinç içindeyken Hz. Peygamber ile karşılaştığı gibi Hz. Peygamber de onları rabbi ile zenginleşmiş bir insan olarak karşılamıştır. Böylece Hz. Peygamber, Ensar ve kendisiyle hicret edenlerle birlikte, Allah'ın emrettiği gibi Allah'ın dininin yardımcısı ve destekçisi olmuştu. Allah şöyle buyurur: '*Allah daraltır ve açar*',[387] '*En güzel isimler O'na aittir.*'[388] Eserler, yaratıklarda hükümran olan isimlere aittir. En güzel isimler, Allah'tan mümkünlerin yaratılışına ve onların içerdiği sonsuz anlamlara yönelmiştir.

Allah, zatı yönünden âlemlerden müstağnidir. '*Allah âlemlerden müstağni olduğunu*'[389] bizi kendisi için değil sadece kendimiz için yarattığını bildirmek için öğretmiştir. Allah, amelin sevabı ve fazileti bize dönsün diye, bizi kendisine kulluk etmemiz için yarattı. Bu nedenle bu hitap sadece insanlar ve cinlere yönelik olmuştur. Allah şöyle buyurur: '*Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım.*'[390]

Allah'ın melekleri ve âlemdeki diğer şeyleri sadece O'nun övgüsünü tesbih etsinler diye yarattığından asla şüphe duymuyoruz. Bu niteliğe ise, insanlar ve cinlerden başkası tahsis edilmedi. Nitelik derken kastettiğim ibadet etme özelliğidir ki, horluk (zillet) demektir. Dolayısıyla Allah, bu iki sınıfı başlangıçta zelil olarak yaratmadı, sadece *zelil olsunlar* diye yarattı. Onların dışındaki varlıkları ise, asıl yaratılışlarında *zelil* yarattı. Allah, bizde olduğu gibi, zelil olmayı (ibadet etmeyi) insanların ve cinlerin dışındaki şeylerde bir yaratılış sebebi yapmamıştır. İnsan ve cinlerden başka hiç kimse, Allah'ın emrine karşı büyüklenmemiş, insan ve cinlerden başka hiçbir yaratık, Allah'a isyan etmemiştir. Bu bağlamda, İblis'e (secde etmesi) emredilmiş, o ise isyan etmiştir. Âdem'i ise ağaca yaklaşmaktan men etmiş, kitabında bize söylediği '*Âdem'in rabbine isyan etmiş olması*',[391] O'nun emrinden kaynaklanmıştı.

Meleklere gelince, Allah onlar hakkında '*emrettiği şeye isyan etmez ve emredilen işi yaparlar*'[392] buyurur. Bu ifade, Babil'deki iki melek hak-

kında meleklere yaraşmayan ve ayetin görünürünün ifade etmediği şekilde, uygunsuz söz söyleyen müfessirlere karşı bir cevaptır. İnsan ise, Allah'a karşı cüretkârdır, celaline yaraşmayan şeyleri O'nun hakkında söyler, nasıl olur da melekler hakkında (yaraşmayan şeyleri) söylemesin? İnsan, rabbini çeşitli işlerde yalanladığı gibi, bu iddia sahibi de rabbini melekler hakkında söylediği, 'onlar emrettiği işlerde Allah'a isyan etmezler' ifadesini de yalanlamıştır.

Sahih bir rivayette Hz. Peygamber Allah'tan şöyle aktarır: 'Âdemoğlu beni yalanladı. Bu, ona yakışmadı. Kendisine yakışmadığı halde beni kötülemiştir.' Başka bir sahih hadiste ise, 'Sıkıntıya Allah'tan daha çok sabreden yoktur' denilir. Allah, kullarını rızıklandırır, onlara iyilik yapar. Hâlbuki onlar, Allah hakkında böyle davranır.

Bilmelisin ki: Diğer yaratıklardan farklı olarak, sadece insan ve cinlerin büyüklenmesinin nedeni şudur: Diğer varlıkların yaratılışına yönelen ilahi isimler, ceberut, kibriya, azamet, kahır ve izzet isimleriydi. Bu nedenle onlar, bu ilahi kahır altında hor ve ezilmiş olarak ortaya çıkmıştır. Allah onları yarattığında ise, bu isimlerle onlara bilinmiştir. Böyle bir ayrıcalıkla yaratılmış birinin başını kaldırması ya da içinde Allah'ın yaratıklarından birine karşı büyüklük arzusu duyması mümkün değilken, kendisini yaratana karşı büyüklük duygusu bulunabilir mi?

Kuşkusuz Allah, bu tür yaratıkların her birine avucu ve kahrının altında bulunduğunu göstermiştir. Böylece onlar, kendi perçemlerinin ve her canlının perçeminin Allah'ın elinde olduğunu görmüştür. Yüce Kur'an'da şöyle buyrulur: '*Hiçbir canlı yoktur ki, Allah onun perçemini tutmuş olmasın.*'[393] Sonra bu ayeti tamamlamak üzere şöyle der: '*Rabbim dosdoğru yoldadır.*'[394] Perçemden tutmak, Araplara göre, bir şeyi zelil ve hor kılmak demektir. Bu ifade, örf bakımından böyledir. Rabbini müşahede edişinde ve O'na bakışında perçemlerin Allah'ın elinde bulunduğunu, kendi perçeminin de eldeki perçemlerden biri olduğunu gören kişiden bu keşfe rağmen Yaratanına karşı bir büyüklük ve izzet tasavvur edilebilir mi?

İnsan ve cinlere gelince, Allah onları lütuf, sevgi, yumuşaklık, rahmet ve ilahi tenezzül isimleriyle yaratmıştır. Onlar, varlığa çıktıklarında (kendilerini ezen) bir büyüklük, izzet ve yücelik görmemiş, varoluşlarında kendilerini rahmete, ilgiye ve tenezzüle dayanır bulmuş-

lardır. Allah, dünyaya çıkışlarında onları kendilerinden çekip alacak (zelil yapacak) celal, büyüklük ve azametinden onlara bir şey göstermedi. Sırtlarından alınırkenki hallerine bakınız! Allah onlara *'ben sizin rabbiniz değil miyim?'*[395] demiştir. Acaba, içlerinden biri 'değilsin' demiş midir? Hayır, yemin olsun ki, hepsi *'evet'*[396] demiş, Allah'ın rabliğini kabul etmiştir. Çünkü onlar, (o mertebede) cezalandırma avucunda toplanmıştı. Perçemlerinin Allah'ın elinde olduğuna görürcesine inansalardı, bir an bile Allah'a isyan etmez ve diğer yaratıklar gibi *'gece ve gündüz tesbih ederlerdi.'*[397]

İnsan ve cinler, söz konusu rahmet isimlerinden ortaya çıktıklarında, şöyle demişlerdir: 'Ey rabbimiz! Bizi niçin yarattın?' Allah cevap vermiş: 'Bana ibadet edin diye yarattım.' Başka bir ifadeyle, 'önümde zelil olun' diye yarattım. Böylece onlar, kahredici bir nitelik veya kendilerini hor yapacak yüce mertebe görmemiştir. Hâlbuki Allah, özellikle bu iki sınıfa, 'bana zelil olarak gelin diye (yarattım)' demiştir. Burada zelil olma fiilini Allah onlara izafe etmiş, bu durum ise, onların kibrini artırmıştır. Onlara 'sizi zelil yapmak için yarattım' deseydi, güçleri dağılır ve korkuya kapılır -çünkü bu ifade bir *kahır* ifadesidir-, bu ifadeden korkarak kendiliklerinden horluğa koşarlardı. Allah göklere ve yere şöyle hitap etmiştir: *'İsteyerek veya zorla geliniz.'*[398] Burada zorla demeseydi -ki o kahır ifadesidir- gelmezlerdi. Bu nedenle şöyle dedik: 'Allah insan ve cinlerin dışındaki varlıkları sadece kahır ve ceberut özelliğiyle var kılmış ve kendilerine ancak bu özellikle hitap etmiştir.'

Allah, insanlara ve cinlere yaratılış ve var oluş sebeplerini söyleyince, onlar da kendilerinden var oldukları isimlere bakmış, Allah'ın emrine ve yasağına isyan ettiklerinde veya emrine karşı büyüklenip itaat etmediklerinde cezalandırılmalarını ve azaba uğramalarını gerektiren herhangi bir ilahi isim görmemişlerdir. İlk insan olan Âdem rabbine isyan ettiği[399] gibi İblis de rabbine isyan etmiştir. Emre itaatsizlik bu iki *asıl*dan bütün insan ve cinlere yayılmıştır. Hz. Peygamber, Davud'a verdiği ömrü unutup inkâr ettiğinde, (dedesine işaretle) Âdem hakkında şöyle demiştir: 'Âdem unutmuş, zürriyeti de unutmuş. Âdem inkâr etmiş zürriyeti de inkâr etmiştir. Rabbinin merhamet ettiği ve koruduğu kimse bunun dışındadır.' Allah'ın koruması, Allah'a karşı büyüklükten korumaktır, yoksa birbirlerine ve diğer yaratılmışlara karşı büyüklenmeden koruma değildir. Kimse, kendiliğinden korunmuş değildir. Allah

onların bir kısmını diğerine hizmetçi yapmıştır. Fakat Allah, kuluna inayet ettiğinde, ikinci durumda onu başarı ve inayetiyle rızıklandırır. Böylece yaratılış gayesi olan ibadeti yerine getirmek gibi bir tutum ayrılmaz özelliği haline gelir ve diğer yaratılmışlara katılır. Bu ise, zor bir şeydir. Her nefes kendiliğinde Allah'ın kulu olan kişi nerede bulunur?

O halde bütün insan ve cinler, ancak bulduğu bir *kahır* (ismi) nedeniyle zelil olur. Öyle bir ismi bulunca, zelil olmak zorundadır. Kendisini horluğa zorlayan bir kahır ismini bulduğunda, bu kez, kendilerinden var olduğu rahmet isimlerine yönelir, içinde bulunduğu ve alışık olmadığı darlık ve sıkıntının giderilmesini rahmet isimlerinden talep der, böylece o isimlere doğru yönelir. Rahmet isimlerine yöneldiğinde ise, onların güç ve otorite sahibi olduklarını anlar. Bu durumda ise, içinde duyduğu sıkıntı dağılır (teneffüs). Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kuşkusuz Rahman'ın nefesi.' Bu ifadesiyle Allah'ın insan ve cinleri kendisiyle yarattığı isme işaret etmiş ve O'na *güç* yönünü izafe ederek şöyle demiş: 'Yemen (sağ) yönünden.' Burada *kıbel* (kıbeli'l-Yemen) kelimesi yön ve taraf demektir. Yemen ise, *yemîn*den (sağ el) gelir ki o da *kuvvet* demektir. Şair şöyle demiştir:

Bir sancak şeref için yükseldiğinde
Arap onu sağ eliyle tutar

Burada şair *sağ* kelimesiyle gücü kastetmiştir. Çünkü sağ el güç konumundadır. Allah şöyle buyurur: *'Gökler O'nun sağ elinde dürülmüştür.'*[400] Aynı şekilde Rahman ismi -ki ondan var olmuştur- kendisine baktığında, hemen Ensar'ın vasıtasıyla yardım gerçekleşmiştir. *'O gün takva sahiplerini toplarız'*[401] ayeti de böyledir. Çünkü muttaki (takva sahibi), sakınan, korkan ve titreyen kimse demektir ve er-Rahman'ı, er-Rahim'i ve er-Rauf'u müşahede edip O'ndan çekinecek hiç kimse yoktur. Takva sahibi sadece es-Serîu'l-hisab (hesaba çekmesi hızlı olan), eş-Şedîdü'l-ikab (cezalandırması güçlü olan), el-Mütekebbir (büyüklenen) ve el-Cebbar isimlerini müşahede edebilir. İnsan bu isimleri müşahede edince çekinir ve korkar. Bunun üzerine Allah, kendisini er-Rahman'a götüreceğini söyleyerek ona güven verir, takva sahibi de, el-Cebbar ve el-Kahhar'ın azabından emin olur. Bu nedenle Allah bize şöyle bildirmiştir: 'Rahmeti gazabını geçti.' Çünkü Allah, bizi rahmet ile var et-

miştir, kahır özelliğiyle değil. Aynı şekilde, günahkârlık sonraya kalmış, bu nedenle insan ve cinlerde gazap rahmetten sonra gelmiştir. Allah, gecikse bile, rahmet ile gazabı yine böyle yapacaktır (orada da rahmet gazabı geçecektir).

Dikkat ediniz, Allah isimlerini bize zikrederken rahmet isimleriyle başlar, kendilerini bilmediğimiz için büyüklük isimlerini sonra zikreder.

Allah, önce rahmet isimlerini zikredince, onları tanıdık ve kendilerine arzu duyduk. Bunun üzerine Allah, rahmet isimlerinin ardından büyüklük isimlerini zikretmiştir ki, rahmet isimlerine tabi olarak onları alalım. Allah şöyle buyurur: '*Allah kendisinden başka ilâh olmayandır. O gaybı ve şehadeti bilir.*'[402] İşte bu, hepsini kuşatan özelliktir ve hiç biri diğerinden öncelikli değildir. Sonra başlamış ve şöyle demiştir: '*O, Rahmandır.*' Böylece, bize er-Rahman'ı tanıttı. '*er-Rahim'dir.*'[403] Çünkü ondan var olduk. Ardından şöyle demiş: '*O kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır.*' Böylece onu Rahman ve Rahîm ile el-Azîz, el-Cebbar ve el-Mütekebbir isimleri arasında bir ayrım olarak koymuştur. Sonra şöyle demiş: 'el-Melîk, el-Kuddûs, es-Selam, el-Mümin.' Bütün bunlar, Rahman'ın özellikleridir. Ardından şöyle demiş: '*el-Aziz, el-Cebbar, el-Mütekebbir.*'[404]

Böylece lütuf ve rahmet isimleri ile bir yönü rahmete ve bir yönü büyüklüğe dönük olan -ki o Allah ve Melîk isimleridir- ortak isimlerle bizi yumuşattıktan sonra, bütün bu büyüklük özelliklerini kabul ettik.

Sonra Hak, azamet (büyüklük) isimlerini zikretmiş, muhatap da rahmeti gerektiren pek çok ismin ardışıklığıyla meseleye ısınmıştır. Böylece rahmet isimlerinin de onları kabul ettiğini gördüğümüzde biz de azamet isimlerini kabul ettik. Rahmet isimlerinin azamet isimlerini kabul etmiş olması, azamet isimlerinin onların nitelikleri olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla biz, azamet isimlerini kendi isimlerimiz olan rahmet isimlerine tabi olarak zımnen kabul etmiş olduk.

Kalp sahibi ve Allah'ı ve hitabının bağlamlarını bilen kişi, bu gibi azamet isimlerini duyduğunda, bu isimler onda bir korku ve daralma etkisi meydana getirir. Allah bunu bildiği için, bu isimlerin ardından mutlak anlamda rahmete özgü olmadığı gibi azamet özelliğinden büsbütün soyutlanmamış isimleri getirmiş ve şöyle buyurmuştur: '*O, Al-*

lah'tır. Yaratan, var eden ve suret verendir. En güzel isimler O'na aittir.'[405] Bütün bunlar, Allah'ın kullarına öğretimi ve onlara tenezzül etmesidir.

O halde bu bölümün mensuplarının menzilleri, zikredilen bu isimlerin menzilleri ve onların mertebeleridir. Bu nedenle Allah, kitabında 'Bismillâhirrahmanirrahim (Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla)' ifadesini her surenin önüne koymuştur. Çünkü sureler, azamet ve güç isimlerini talep eden korkutucu işleri içerebilir. Bu nedenle Allah, kullarını ısındırmak ve müjdelemek için rahmet isimlerini önce zikretmiştir. Bu nedenle (bilginlerin bir kısmı, başında besmele bulunmayan) Tövbe suresi hakkında şöyle demiştir: 'Allah bu iki sureyi besmeleyle ayırmadığına göre, Tövbe suresi ve Enfal suresi tek bir suredir.' Bu konuda, sahabenin bilginleri arasında rivayet edilmiş görüş ayrılığı vardır.

Allah, bu ümmet içinde *Berae* (tövbe) suresinden besmelenin düşmesi hakkında bir görüş ayrılığı gerçekleşip bu nedenle bir kısmının onun bağımsız bir sure olduğu fikrine vararak Kur'an'ın Allah'ın katında yüz on üç sure olduğu için yüz on üç besmeleye gerek duyulduğu fikrine varacağını bilir. Bu nedenle Allah, sayının yüz on dörde tamamlanması için, en-Neml suresinde bir besmele göstermiştir. Allah, onu bizzat surelerin başlarında getirdiği tarzda orada getirmiştir. Çünkü Süleyman'ın dili Arapça değil, başka bir dildi. Dolayısıyla Süleyman, mektubunda bu lafzı yazmamış, Arapçaya çevrildiğinde 'Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla' olacak bir lafız yazmıştı. Böylece Kur'an, onu surelerin başlarında geldiği gibi Elif'i (*bismi*'deki Elif) düşürerek getirdi. Buradan en-Neml suresindeki besmele ile kastedilen şeyin surelerin başlarındaki besmele ile kastedilen şey olduğunu bildirmiştir. Aynı şeyi, 'Onun gidişi Allah'ın adı iledir'[406] '*Rabbinin adı ile oku*'[407] ayetlerinde yapmamış, besmele ismi ile diğerleri arasındaki fark ortaya çıksın diye, Elif'i korumuştur.

Bu nedenle tövbe suresi, rahmet ve ilahi tenezzül özelliklerinden pek çoğunu içerir. Çünkü o surede Allah'ın müminlerin canlarını cennet karşılığında satın alması zikredilir. Efendinin kölenin malını satın almasından daha büyük bir tenezzül olabilir mi? Merhamette bundan daha abartılı bir şey olabilir mi? O halde Tövbe ve Enfal surelerinin tek bir sure olması veya en-Neml suresindeki besmelenin Tövbe suresini tamamlaması gerekir.

Surenin ismine bakınız: Tövbe suresi. Tövbe ise, yüz çevirmeyi (teberri, berae) değil, rahmeti gerektirir. Allah, *teberri* ifadesiyle başlamış olsa bile sureyi Allah'ın, tanıklığını iki adamın tanıklığı yaptığı kimsenin getirdiği bir ayet ile bitirmiştir. Anlayabilirsen, bu suredeki içkin rahmeti, özellikle de '*onlardan*'[408] ifadesini anlarsın. Bütün bunlar, ona düşmekten sakınalım ve belirtilen özellikler ile nitelenelim diye bize dönük bir rahmettir.

Kur'an, bize inmiştir. Kur'an'dan hiçbir sure bizim hakkımızda bu sureden daha büyük rahmet içermez. Çünkü bu sure, müminin sakınması ve uzak durması gerekli şeylerin büyük kısmını zikreder. Allah onları bize bildirmeseydi, belki de farkında olmadan onları yapardık. Binaenaleyh Tövbe suresi, müminlere rahmet olan bir suredir.

Nefesin menzillerini belirttiğimize göre, şunu da bilmelisin ki: Söz konusu menzillerin adamları, üst ve alt bütün yönlerinden ceberut isimlerinin kendisini ihata ettiği kimsenin durumu gibi bir hale sahip olan Allah adamlarıdır. Böyle bir insan, rahmet isimlerine sığınır ve yakarır. Bu esnada en güzel isimlerin sahibi ve kendisiyle Arş üzerinde istiva ettiği er-Rahman ismi, ona tecelli eder ve bu insana ilahi iktidarı ihsan eyler. Bu iktidar sayesinde kahır isimlerinin izleri silinir. Böylece ona imkan açılır, göğsü genişler, nefesi akar, hayat ruhu ona nüfûz eder, Rahman isimlerinin elçileri ve ilahi hakikatler müjde ve sevinçlerle kendisine gelir.

Hali böyle olup onu zevk yoluyla kendisinden tanıyan kimse, bu makamın adamlarındandır. Böylece kişi, meseleyi karıştırmaz. İnsanı en iyi yine kendisi bilir. İnsanların nezdinde nefsini gerçekte sahip olmadığın bir mertebeye yerleştirmen, sana bir yarar sağlamaz.

Kuşkusuz sana nasihat ettim ve sûfilerin yolunu açıkladım. Bu öğrendiklerin sayesinde artık cahillerden olma. '*Sana ölüm gelinceye kadar rabbine ibadet et*',[409] kuşkusuz Allah'a yerde ve gökte bulunan hiçbir şey gizli kalmaz.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ELLİNCİ BÖLÜM

Hayret ve Acizlik Adamlarının Bilinmesi

Allah'ın yaratıcısı olduğunu bilip de
Hayrete düşmeyen kimsenin durumu cahilliğine kanıttır

Allah'ı Allah'tan başkası bilemez, agâh olunuz!
Bilinçli olan, gafil gibi değildir

İdrakten acizliği idrak bir bilgidir
Akıl sahiplerindeki hüküm de böyledir

O öyle bir ilâh'tır ki övgüleri sayılamaz
O münezzehtir, O'nun için örnekler vermeye kalkma!

Allah kendisinden bir ruh ile sana yardım etsin, bilmelisin ki: Allah'ı bilmedeki hayretimizin sebebi, iki yolla Allah'ın zatını bilme isteğimizdir. Bu iki yol, aklî kanıtlar yolu ve *müşahede* diye isimlendirilen yoldur. Akılla kanıtlama yolu, müşahedeyi dışlar, vahye dayalı kanıt ise, onu ima etmiş ancak açıkça ifade etmemiştir. Bu meyanda akılla kanıtlama yöntemi, Allah'ın zatının hakikatini idraki imkansız sayar. Kastedilen, Hakkın kendiliğinde bulunduğu zatına ait subûtî (olumlayıcı) özellik yönünden bilinmesidir. Akıl, kendi düşünce gücüyle, sadece bazı olumsuzlayıcı nitelikleri algılayabilir ve onu *bilgi* diye isimlendirir.

Şâri' ise, kendisine bir takım şeyler nispet etmiş ve onlarla kendisini nitelemiştir. Akıl ise, Şâri'nin kastının olup olmadığı imkan dâhilinde bulunan uzak bir *tevil*in dışında, o niteliklerin Allah'a ait olmasını imkansız sayar. Bununla birlikte akıl, Allah'ın kitaplarında ya da peygamberlerinin dilinde kendisi hakkında verdiği bu bilgilerin doğruluğu hakkında kesin kanıtlara sahip olduğu için, bunlara inanması ve onları doğrulaması şarttır. Binaenaleyh Hakkın zatı hakkında bildirdiği bu olumlu nitelikler ile zatını öğrenme talebinin (bunu imkansız sayması) çelişmesi veya iki çelişik kanıtı uzlaştırma, akılcıları hayrete düşürmüştür.

Hayret sahipleri, bu kanıtları inceleyip onları tümevarım yöntemiyle tüketinceye kadar değerlendiren ve bu araştırmanın kendilerini acizlik ve Allah'ı bilmede hayrete ulaştırdığı peygamber veya sıddıklardır. Hz.

Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ım! Sendeki hayretimi artır.' Allah peygamberinin kendisi hakkındaki bilgisini artırdığı gibi, bu bilgi, peygamberin hayretini artırmıştır. Bu durum, müşahededeki suretlerin farklılaşması nedeniyle, özellikle keşif ehlinde böyledir. Keşif ehli, akılcılarla kıyaslanamayacak ölçüde hayrete düşmüştür.

Hz. Peygamber, kendisine bildirdiği şekilde Yaratanını övmek için tüm gayretini sarf ettikten sonra şöyle demiştir: 'Ben senin övgünü yapamam. Sen, kendini övdüğün gibisin.' Hz. Ebû Bekir de -ki o da hayret makamının mensuplarındandı- şöyle demiştir: 'İdrake ulaşmaktan acizlik, bir idraktir.' Başka bir ifadeyle, bilinemeyen olduğunu öğrendiğinde, bu durum, Allah'ı bilmek demektir. Bu durumda, Allah'ı bilmenin delili O'nu bilmemektir.

Allah, bize birliğini bilmeyi emretmiş, zatını bilmeyi emretmemiş, bilakis, '*Allah sizi kendisinden sakındırır*'[410] ayetiyle bunu yasaklamıştır. Hz. Peygamber, Allah'ın zatı hakkında düşünmeyi yasaklamıştır. Çünkü 'benzeri olmayan'ın zatının bilgisine nasıl ulaşılabilir? Allah birliğini öğrenmeyi emrederek şöyle der: '*Allah'tan başka ilâh olmadığını bil.*'[411] *İlâh* olması bakımından Allah'ı bilmek ve ilâhın sahip olması gereken, O'nun kendileri sayesinde ilah olmayandan ve yaratılmıştan farklılaştığı özellikleri bilmek din tarafından emredilmiş bir marifettir. Binaenaleyh Allah'ı ancak Allah bilebilir. Kesin aklî kanıtlar, akıl ve keşif ehline göre, O'nun tek ilâh olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla O'ndan başka ilâh yoktur.

O'nun birliği hakkındaki aklî kanıt ve varlığı hakkındaki zorunlu-aklî kanıtları öğrendikten sonra, şunu gördük: Peygamber, nebi ve veli gibi Allah yolunun ehli, kendi yöntemlerinde ilâhın nitelikleri olan bir takım özellikleri zikretmiştir. Aklî kanıtlar bunları imkansız görmüşken, peygamberlerin sözleri ve ilahi haberler onların doğru olduğunu belirtmiştir. Böylece Allah yolunun ehli, akılcılardan ayrışmalarını sağlayan bir duruma ulaşmak için, bu anlamları araştırmıştır. Akılcılar ise, haberlerin doğruluğunu bilmekle birlikte, düşüncelerinin kendilerini ulaştırdığı yerde kalmıştır. Bu nedenle şöyle derler: 'Burada müstakil olarak aklın algı gücünün ötesinde başka bir yeteneğin bulunduğunu ve onun peygamberlere ve büyük velilere ait olduğunu biliyoruz. Onlar,

bu yetenek sayesinde ilahi mertebe hakkında kendilerine gelen bilgileri kabul eder.'

Onlar bu bilgiyi halvetler, kalplerini arındırmak ve onları düşünce kirlerinden temizlemek için dince belirlenmiş zikirlerle elde etmeye çalışmıştır. Çünkü düşünür, sadece yaratılmışlar hakkında düşünebilir. Hakkın zatı ve (Hakkın) *Allah* denilen kendiliğindeki durumu üzerinde düşünemez. Bu nedenle Hakkın zatına ait olumlu bir özellik bulamaz. Bunun üzerine, mümkün-yaratılmışın kabul edebileceği her özelliği Allah'tan uzaklaştırmak hakkında düşünmeye başlar. Bunun nedeni, söz konusu özelliğin yaratılmış-mümkünde gerektirdiği hükmün Allah'ı gerektirmesini engellemektir. Örnek olarak, bazı kelamcıların görünen ve görünmeyen düzlemde (yaratılmış ve Hak için) kabul ve reddettikleri kimi durumları verebiliriz.

Hakkın zatı, herhangi bir nitelikte mümkün ile bir araya gelemez. Çünkü mümkünün nitelendiği her özellik, kendisiyle nitelenen ortadan kalktığında yok olur ya da mümkün var olsa bile kendisi yok olur. Bu duruma örnek olarak, anlamların niteliklerini verebileceğimiz gibi birinci durumun örneği ise nefsin nitelikleridir.

Bu niteliklerden her biri mümkündür. Dolayısıyla kimi kelamcılar bu nitelikleri görünen ve görünmeyende reddettiklerinde, kuşkusuz, kendisi nedeniyle zorunlu varlığı özü gereği mümkün bir özellikle nitelemişlerdir. Hâlbuki kendisi nedeniyle zorunlu varlık, olması veya olmaması mümkün bir niteliği kabul etmez. Hakkın bir nitelikle hakikati bakımından nitelenmesi geçersiz olunca, geride sadece lafızda ortaklık kalmıştır. Çünkü tanımda ve hakikatte ortaklık geçersizdir. Binaenaleyh tek bir tanım, Hakkın ve kulun özelliğini kesinlikle birleştiremez. Bu durumda kelamcıların dile getirip görünen ve görünmeyenden reddettikleri nitelikler anlamsız olmuştur.

Şu halde, Allah hakkında söylediğimiz 'O bilendir' sözümüz ile yaratılmış-mümkün hakkında söylediğimiz 'o bilendir' sözümüz, bilginin tanımı ve hakikati yönünden aynı değildir. Çünkü bilginin Allah'a nispeti, yaratılmışa nispet edilmesinden farklıdır. Kadim bilgi, yaratılmış bilginin aynısı olsaydı, tek bir zatî tanım onları, yani o iki ilmi birleştirir, biri hakkında imkansız olan şey, zatı bakımından diğeri için de imkansız olurdu. Hâlbuki gerçeğin farklı olduğunu gördük.

Bunun üzerine bu grup (Allah ehli), ilahi haberlerin Hakkın katından getirmiş olduğu şeyleri öğrenmeye çalışmış, zikirlerle, Kur'an okumayla, algı mahallini mümkünler hakkında düşünmekten boşaltmakla, huzur ve murakabeyle, dış temizliğiyle birlikte meşru sınırlarda durmakla kalplerini cilalamaya koyulmuşlardır. Meşru sınırlar, gözü bakılması yasaklanmış avret mahalli ve başka şeylerden alıkoymak, onu ibret ve basiret elde edeceği şeylere baktırmak; kulağını, dilini, elini, ayağını, midesini, cinsel uzvunu ve kalbini de böyle (kendisine helal olan işlere) yönlendirmektir. Bu bağlamda, kulun dışında bu yedi organdan başkası yoktur. Kalp ise, onların sekizincisidir.

Bu yolun adamı, (söz konusu bilgiyi elde etmedeki çabasında) düşünceyi (tefekkür) kendisinden bütünüyle uzaklaştırır -çünkü tefekkür, himmetini dağıtır-, kendisini Rabbinin kapısında kalbini gözetmeye verir; umulur ki, Allah ona kendisine gideceği kapıyı açar ve peygamber ve Allah ehlinin bilip kendisinin bilmediği şeyleri öğrenir. Söz konusu bilgiler, aklın tek başına idrak edemeyip imkansız saydığı işlerdir.

Allah, bu kalp sahibine kapıyı açtığında, onun için ilahi bir tecelli gerçekleşir. Bu tecelli, hükmünün tarzına göre, kişiye bir bilgi verir. Bu durumda kişi, daha önce nispet etmeye cesaret edemediği bir durumu bu tecelli sayesinde Allah'a nispet eder. Daha önce, ancak Hakkın bildirdiği şeylerle Allah'ı nitelemiş ve niteliklerin bilgisini (peygamberi) *taklit* ederek almışken şimdi ilahi kitapların dile getirip peygamberlerin bildirdiği bilgilerden öğrendiklerini destekleyici ve onlara uyan bir bilgi olarak keşif yoluyla alır. Daha önce Allah'ı nitelediği özelliklerin anlamlarını araştırmadan ve kendisine bir şey katmadan inanarak ve aktararak Allah'a nispet ederken, şimdi ise kendisine tecelli eden bu bilgi sayesinde kendiliğinde kesin anlamda bilerek o niteliği kendine izafe eder. Artık tecellinin getirdiği bilgiye göre hareket eder ve Allah'a nispet ettiği şeyin anlamını ve hakikatini bilir.

Söz konusu kişi, ilk tecellide maksada ulaştığını ve gerçeği elde ettiğini zanneder. Ona göre ulaştığının ardında, elde ettiğinin sürekliliğinden başka, talep edilecek bir şey kalmamıştır. Bunun üzerine başka bir tecelli, ilkinin hükmünden farklı bir hükümle ona gelir. Tecelli eden birdir ve kişi bundan kuşku duymaz. Bunun üzerine kişinin ikinci tecellideki durumu birinci tecellideki durumuyla aynı olur (tecelli ilahi ha-

berleri destekleyen ve onlara uyan bir bilgi getirir ve kişi bu bilgiyle keşf ve tahkik üzere Allah'a bir nitelik nispet eder). Ardından, farklı hükümleriyle tecelliler peş peşe gelir. Böylelikle kişi, hakikatin hududunda, durulacak bir sınırı olmadığını anladığı gibi Hakkın zatını idrak etmediğini, hüviyetin tecelli etmesinin mümkün olmadığını ve onun bütün tecellilerin ruhu olduğunu anlar. Bunun üzerine kişinin hayreti artar. Fakat bu hayrette bir haz vardır. Bu haz, akılcıların hayretindeki hazdan kıyaslanamayacak kadar büyüktür.

Çünkü düşünce ehli, fikirleriyle olgular hakkında düşünmeyi sürdürür, bu nedenle hayrete düşer ve aciz kalırlar. Keşif ehli ise, var olan şeylerden yükseğe çıkar. Dolayısıyla, onlar için sadece Allah hakkında müşahede kalır. Dolayısıyla onların müşahede ettiği, Allah'tır. İş, bu tarzdadır. Böylece tecellilerin farklılaşmasından kaynaklanan hayretleri, kanıtlardaki çelişkilerden kaynaklanan akılcıların hayretinden çok daha güçlüdür. Hz. Peygamber'in veya bu makamdan konuşan kimsenin, 'benim sendeki hayretimi artır' demesi, tecellilerin sürekliliğini istemek demektir.

İşte Allah ehlinin hayreti ile akılcıların hayreti arasındaki fark budur. Bu bağlamda akılcı şöyle der:

Her şeyde O'na ait bir ayet vardır
O'nun bir olduğunu gösterir.

Tecelli sahibi ise, bu konudaki şu mısraımızı terennüm eder:

Her şeyde O'na ait bir ayet var
O'nun aynı olduğunu gösteren.

Bu iki kişi arasındaki fark, ifadeleri arasındaki fark kadardır. Binaenaleyh varlıkta Allah'tan başkası yoktur ve Allah'ı Allah'tan başkası bilemez. İşte bu gerçek nedeniyle, Ebû Yezid ya da önceki Allah adamlarından başka kimseler 'Ben Allah'ım' ve 'Kendimi tenzih ederim' demişlerdir. Bunlar, onların sözlerinin bir kısmıdır. Her iki gruptan hayrete ulaşanlar, hiç kuşkusuz, ermiştir.

Günümüzde dostlarımız, peygamberlerin verdiği gibi, Allah'a verilmesi uygun nitelikleri O'na veremedikleri için büyük bir üzüntü için-

dedir. (Kendilerine bilgi getiren) Bu tecelliler ne büyüktür! Dostlarımızı, indirilmiş kitapların ve peygamberlerin Allah'ın katına izafe ettikleri şeyleri Allah'a vermekten alıkoyan sebep, onları duyan fakihlerin ve yöneticilerin insafsızlığıdır. Onlar, peygamberlerin Allah hakkında getirmiş olduğu bilginin benzerini getireni hemen tekfire koşarlar. Onlar, *'sizin için Allah'ın peygamberinde güzel bir örnek vardır'*[412] ayetinin anlamını unuttukları gibi Allah'ın Hz. Peygamber'e önceki peygamberleri ve resulleri zikrederken söylemiş olduğu *'onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir, onların hidayetine uyulur'*[413] ayetinin anlamını da unutmuşlardır.

Fakihler, sahtekâr iddiacılar nedeniyle (Allah'a yeni nitelikler izafe etmeye yol açan) bu kapıyı kapatmıştır ki, çok da iyi yapmışlardır. Doğru söyleyenlere bundan bir zarar gelmez. Böyle bir şeyi söylemek ve ifade etmek, mutlaka zorunlu değildir. Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen şeyler, onlar için yeter. Böylece o ifadeleri kullanır ve şaşırmak, sevinmek, gülmek, neşelenmek, inmek, beraber olmak, sevmek ve özlemek gibi ifadeleri kullanmışlardır. Veli tek başına bunları ifade etseydi, tekfir edilir hatta belki öldürülebilirdi.

Şekilci âlimlerin çoğu, bunun bilgisinden *zevk* ve tecrübe yolundan yoksun kalmış, çekememezlikleri nedeniyle de ariflerin bu gibi ifadelerini inkâr etmişlerdir. Böyle lafızları Allah için kullanmak imkansız olsaydı, ne Allah onları kendisi hakkında kullanır ne peygamberleri bunları O'na nispet ederdi. Çekememezlik, bu tavırlarının Allah'ın kitabına karşı çıkmak ve Allah'ın rahmetinin bazı kullarına ulaşmasını yok saymak olduğunu anlamalarını engellemiştir. Sıradan insanların çoğu, kendilerini taklit ederek, bu tepkide fakihlere uymuştur. Hayır! Hayır! Allah'a hamd olsun, onların azı fakihlere uymuştur.

Hükümdarlarda hâkim olan hal, bu hakikatleri müşahede etmeye ulaşmamaktır. Bunun nedeni, kendilerini verdikleri işle ilgilenmeleridir. Bu nedenle, vardıkları kanaatlerde şekilci âlimlere destek olmuşlardır. Az bir bölümü ise, böyle davranmamıştır. Çünkü onlar, şekilci âlimlerin ihtiyaçları olmadığı halde dünya malı, makam ve başkanlık sevdası peşinden koşup caiz olmayan işlerde hükümdarların arzuları doğrultusunda fetva verdiklerini görünce, onları kınamışlardır. (Fakat hükümdarların çoğunluğu şekilci âlimleri desteklediği için) Allah'ı bilenler hükümdarların çoğunluğu karşısında acizliğin horluğu ve baskısı altında

kalmıştır. Onların bu durumu, kavminin yalanladığı ve tek bir insanın bile kendisine inanmadığı peygambere benzer. Allah'ın peygamberi, '*Allah seni insanlardan korur*'[414] ayeti ininceye kadar kapısına bekçi koymuştu.

Allah'ı bilenin, içinde çektiği güçlüklere bakınız! Şekilci âlimlerin basiretlerini körelten Allah münezzehtir! Onlar, (veli kendisini bildirdiğinde) inkâr ettikleri şeyi kabul etmiş, ona inanmış ve onu onaylamıştır.

Allah bizi hakikati, adamlardan tanıyanlardan değil, adamları hakikat sayesinde tanıyanlardan eylesin. Hamd âlemlerin rabbi Allah'adır.

'Hak doğru söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ELLİ BİRİNCİ BÖLÜM

Rahman'ın Nefesi Menziline Ulaşmış Vera Ehlinden Adamların Bilinmesi

Ey Nefes'i tam olarak öğrenen kimse!
Kuşkusuz söz meşale içindedir

Verilen ilimler de öyledir
Muhakkik nezdinde, -mercimek içindedir

Allah'ın öyle bir kavmi vardır ki
Nefeslerinin içinde nefes yoktur

Onlar himmet sahibi kimselerdir
Onlar sabah karanlığında müşahede sahipleridir

Onlar gayblerdeki halifelerdir
Tıpkı gece vakti gibi görünürde de halifelerdir

İlah onların makamlarını yüceltmiştir,
Abese diye okunan sure içinde

Sırlarının latifeleri onda bulunur
Araştır fakat alıp aşırma

Onlar hakkında bilgisi olan kimse
Kendi halinde, umutsuz olmaz.

(Kuşkulu Kazançlardan Uzaklaşmak)

Allah, Ruhu'l-kuds ile sana yardım etsin, bilmelisin ki: Bu bölümün adamları, zühdlerinin sebebi vera (kuşkulu şeylerden kaçmak) olan zahitlerdir. Şöyle ki: Sûfiler, kazançlarında şeriatın *takva* diye nitelendirdiğinden daha katı bir şekilde vera sahibi olmuştur. Bu meyanda içlerinde tereddüt veren her şeyi terk etmişlerdir. Bu konuda ise 'Kuşku veren şeyi, vermeyene bırak', 'fetvayı kalbine sor' hadislerine göre hareket etmişlerdir. Bir zahit şöyle demiş: 'Bana veradan daha kolay gelen bir şey yoktur. İçimde kuşku uyandıran her şeyi terk ederim.'

Allah, yemek ve diğer işlerde helali haramdan ayırt etmelerini sağlayacak bazı alametleri onlar için yaratır. Ardından bu alametlerden, kendisinden uzak durdukları işte alışkanlıkları aşma haline (hâriku'l-â'de) yükselirler ve onu kullanırlar. Bilgisi olmayan kimse ise, onun haram işlediğini zanneder, hâlbuki iş öyle değildir. Böylelikle bu güçlük ve sıkıntı onlar için genişler. Kuşkusuz bu durumu bizzat kendimizden zevk yoluyla öğrendik. Bu sayede, daha önce yaptıkları helali haramdan ayırt etmedeki araştırma ve inceleme ortadan kalkar.

Söz konusu alamet ve kendisine yükseldikleri bu yeni hal, ancak Rahman'ın nefesinden olabilir. Rahman onları güçlük, darlık ve sıkıntı içinde bulup kazançlarında insanların kendilerini itham edip bu durumun yol açtığı Allah'ın kulları hakkındaki kötü zannı görünce, onlara merhamet eder. Böylece Rahman, kuşkulu şeye alamet yerleştirmek, kendilerini kınayanlara ise makamlarını göstermekle, onlardan bu sıkıntıyı ve darlığı açar (tenfîs). Söz konusu makam, zikretmiş olduğumuz gibi, kendisine yükseldikleri makamdır. Böylece temiz yerler, temiz şeyler kullanırlar. '*Temiz şeyler, temiz kimseler içindir.*'[415] Onlar, yedikleri ve içtikleri şeylerde Rablerinden bir delile sahip oldukları için rahat ederler.

Vera makamına yerleşmek, onları kazançta zühd sahibi olmaya sevk etmiştir. Yedikleri şeyin kendileri için helal olan bir şey olduğunu

öğrenmek için, onların kazançlarının esası *vera*dır. Sonra, konuşmada da *vera*ya göre hareket ederler. Bunun nedeni, insanın dedikodu ve gereksiz konuşmalardan sakınmasını sağlamaktır. Onlar, dedikodu veya gereksiz konuşmanın insanlarla oturup kalkmak ve onlarla haşir neşir olmaktan kaynaklandığını görmüş, bazen kendilerini uygunsuz şeyler konuşmaktan alıkoyabilmiş, fakat bir kısmı veya çoğunluğu, huzurundayken insanları gereksiz ve ilgisiz şeyleri söylemekten engelleyememiştir. Bu durum ise, bu kez insanlara karşı zühde sevk etmiştir. Böylece onlar, halvetlere girerek, kapılarını insanlara kapatarak uzleti ve insanlardan uzak durmayı tercih etmiştir. Bir kısmı ise, dağlarda, tepelerde, sahillerde, vadilerin içlerinde dolaşarak insanlardan uzak durmanın yolunu aramıştır. Ardından Allah, kendisiyle ünsiyetin farklı şekilleriyle er-Rahman isminden onların sıkıntısını gidermiştir. Onlara bu ünsiyeti Rahman'ın nefesi vermiş ve onlara, taşların zikredişini, suların şırıltısını, rüzgârların esmesini, kuşların dilini, yaratılmışlardan her topluluğun konuşmasını ve kendisiyle sohbet edip selamlaşmalarını duyurmuştur. Böylece zahit, ürkme halinden (vahşet) ayrılarak onlarla ünsiyet etmiş, sadece tesbih, yüceltme (tazim), ilahi nimetleri zikretmek veya gerekli bir şeyi bildirmekten başka bir konuda konuşmayan bir topluluk ve cemaate dönmüştür. Onlarla oturur ve bütün organlarının ve her bir parçasının ona, Allah'ın kendisine verdiği nimeti söylediğini duyar. Böylece nimetler onu kuşatır (o da nimetin karşılığında) ibadetini artırır.

Bir kısmının sıkıntısını ise, yabanilerle oturup kalkmakla giderir. Biz de buna tanık olduk. Böylece vahşi hayvanlar, kendisiyle ünsiyet ederek ona gelir ve gider, Rabbine ibadet etmedeki hırsı nedeniyle, daha fazla ibadet etmesini sağlayacak şeyleri söyler. Zahitlerin bir kısmı ise, cinler gibi ruhanilerle oturup kalkar. Fakat bundan başka bir hali olmadığı için, mertebe bakımından zahit toplumundan daha aşağıdadır. Çünkü cinler, gereksiz işlerle ilgilenmede insanlara benzer. Zeki adam, insanlardan kaçtığı gibi onlardan da kaçan kimsedir. Çünkü onlarla oturup kalkmak, son derece değersiz bir iştir, bunun bir iyilik meydana getirmesi pek nadirdir, nedeni ise, cinlerin asıllarının ateş olmasıdır. Ateş ise, çok hareketlidir. Hareketi çok olan kimseye, her şeyin lüzumsuzu daha hızlı ulaşır.

Cinler, kendileriyle oturup kalkan kimseye en çok fitne verenlerdir. Onlar, insanların ayıplarını ortaya çıkarmak için insanlarla bir araya gelirler ki akıllı kişinin onları öğrenmemesi gerekir. Şu var ki insan, insanlar ile oturup kalkmaktan dolayı büyüklenmez. Cinler ile oturmak ise, öyle değildir. Onlar, doğaları gereği, kendileri ile oturan kişide insanlara ve Allah'ın bütün kullarına karşı büyüklenme duygusu kazandırır. Başkasına karşı kendisinde büyüklük gören her kulu Allah farkında olmadığı yönden cezalandırır. Bu gizli bir tuzaktır ve Allah'ın onu cezalandırması, böyle bir hale sahip olmayan kimseye karşı duyduğu büyüklenme duygusunun ta kendisidir. Böyle bir insan bir şey elde ettiğini zanneder, hâlbuki zarardadır.

Sonra, bilmelisin ki: Cinler, doğal âlemde Allah'ı en az bilen kimselerdir. Cinler, mele-i a'lâ'nın (yüce topluluk) konuşmalarına kulak kabartmakla duydukları âlemde gerçekleşecek olaylar ve hadiseler hakkında kendileriyle oturup kalkan kişiye bilgi verir. Böyle bir insan, bu durumun Allah'ın cinlere bir ihsanı olduğunu zanneder. Ne yanlış bir zan! Cinler ile oturup onlardan Allah'ı bilmek hakkında tek bir cümle bile öğrenmiş kimseyi göremezsin. Cinlerin ilgi gösterdiği bir insanın elde edeceği nihaî bilgi, bitkilerin, taşların, isimlerin ve harflerinin özellikleri -ki bu simya ilmidir- hakkında ona öğrettikleri bilgilerdir. İnsan, cinlerden şeriatın kötülemediği bir bilgi öğrenemez.

Cinlerle sohbet ettiğini söyleyip bu iddiasında doğru söyleyen bir insana Hak ile ilgili bir meseleden sorunuz, kesinlikle onda bu konuda bir tecrübe (zevk) bulamazsın. Allah adamları, insan ile sohbet etmekten kaçtıklarından daha hızlı cinler ile sohbet etmekten kaçarlar. Çünkü cinlerle sohbet, insanda doğal olarak başkalarına ve onlarla sohbet deneyimi olmayan kişilere karşı büyüklenme duygusu meydana getirir.

Cinler ile gerçekten sohbet eden bir grup gördük. Onlar, cinler ile sohbet ettikleri iddialarının doğruluğunu gösteren kanıtlara sahipti. Söz konusu kimseler, ciddi çalışan ve ibadet eden kimselerdi. Fakat onlarda cinlerle oturup kalkmaları bakımından Allah'ı bilme hakkında bir koku yoktu. O insanlarda büyüklenme ve yücelik gördük. Bunun üzerine, insaf sahibi olmaları ve daha iyisini talep etmeleri nedeniyle, onlarla kaldık ve cinlerle sohbet etmelerini engelledik. Bir kısmından bunun zıddı

tavır da gördük. Doğru söylüyorsa, bu özellikteki bir insan kurtulamaz; yalancı ile de biz ilgilenmiyoruz.

Zahitlerin bir kısmı ise, Rahman'ın meleklerle oturup kalkmakla sıkıntısını açtığı kimselerdir. Onlar ne güzel oturma arkadaşıdır! Melekler saf nurdur ve gereksiz bir şey kendilerinde bulunmadığı gibi herhangi bir kuşkunun bulunmadığı ilahi bilgi de onlardadır. Böylece onlar ile oturan kimse, her nefeste Allah'a dair bilgisinin arttığına şahit olur. Mele-i a'lâ ile oturduğunu iddia edip içinde Rabbine dair bilgi kazanmayan kimsenin bu iddiası doğru değildir. Böyle bir insan, sadece kuruntu sahibidir.

Zahitlerin bir kısmı, Rahman'ın Allah ile ünsiyet ve sürekli gelen manevi tecelliler ile içindeki sıkıntısını giderdiği kimselerdir. Böyle bir insan, her nefeste yeni bir hal ve yeni bir ünsiyet ile Allah'a dair bilgi edinir. Bir kısmı ise, Rahman'ın sıkıntısını hayal âlemini göstermekle giderdiği kimselerdir. Uyku, uyuyana eşlik ettiği gibi bu hal de sürekli kendisine eşlik eder. Böylece konuşur ve kendisiyle konuşulur. Bu kişi (hayalî) suretler içinde, kendisine cinsel birleşme hazzı gelirse haz ve cinsel ilişki içindedir. Bu halde kaldığı sürece sorumlu değildir. Çünkü o gördüğü şey nedeniyle duyularından geçmiştir. Böylece cinsel ilişkiye girer, haz alır ve hayal âleminde çocukları doğar. Bir kısmı için bu hal hayal âleminde sınırlı kalırken bir kısmının çocuğu şehadet âlemine çıkar. Söz konusu çocuk, aslında hayal iken duyu tarafından algılanır. Bu durum, garip ilahi sırlardan biridir ve ancak büyük adamlar için gerçekleşebilir.

Zikrettiğimiz her tabakadan kadın ve erkek toplulukları İşbiliyye'de, Tilimsan'da, Mekke'de ve pek çok yerde gördük. Onlar, sözlerinin doğruluğuna tanıklık eden kanıtlara sahipti. Biz ise, onlardan hiç birinin iddiasına karşı kanıta gerek duymayız. Çünkü Allah, her sınıf için kendisiyle tanıdığı bir alamet yaratmıştır ki, söz konusu alameti gördüğümüzde, kendisi farkında olmadan sahibinin doğruluğunu anlarız. Bu hali yalancı veya kuruntu sahibi olarak iddia eden böyle bir insanın doğru yola döneceğini anladığımızda, kendisine nasihat ettik; haline meftun ve kuruntusuyla perdelenmiş olduğunu gördüğümüzde ise, onu kendi haline bıraktık.

Bu meyanda, gördüğüm en dürüst kadınlardan biri, İşbiliyye'de görüp kendisine hizmet ettiğim Fatıma b. İbnü'l-Müsenna idi. Doksan beş yaşındaydı. Ayrıca Merşane'li Şems Ümmü'l-fukara, İşbiliyye'li

Ümmü'z-Zehra, Mekke'de 'Seyyide Ğazâle' diye anılan Gülbahar onlardandı. Erkeklerden ise, İşbiliyye'den Ebû Abbas el-Münzir, İşbiliyye'nin doğusunda Şuburbil adlı köyden Ebu'l-Haccac eş-Şuburbeli, Kurtuba'lı Yusuf b. Sahr onlardan idi.

Böylece, bu bölümün adamlarının hallerini ve insanlardan uzak durmalarının kendileri için meydana getirdiği sonuçları, bu nedenle de buldukları Rahman'ın nefesinin mahiyetini açıklamış olduk. Bütün organların amellerinin bu tarzda *zühd* esaslı olması gerekir. Hepsini, içte ve dışta kendisine layık şeyle ilgilenip gereksiz şeyleri terk etmek birleştirir.

Zühdün ilk alanı organlar, bâtındaki en üstünü ise, düşünmede zühddür. Kişi ancak kendisini ilgilendiren meseleler hakkında düşünmelidir. İnsanın kendisini ilgilendirmeyen işleri düşünmesi, arzu ve kuruntulara, ibadetleri yerine getirmede sahih ve sağlam bir niyetin oluşmayışına sevk eder. Çünkü düşünce iki şeyden birinde olabilir: İnsan ya sahip olduğu dünyalık hakkında veya sahip olmadığı şey hakkında düşünür. Dünyalık hakkında düşünürse, sûfîlere göre, (bu hastalığın) o şeyi terk etmek ve onu küçümsemekten başka bir ilacı yoktur. Ebû Hamid ve diğerleri de bunu böyle açıklamıştır. Sahip olmadığı şey hakkında düşünen kimse ise, (sûfîlere göre) akıl yoksunu ve ahmağın tekidir. Böyle bir düşüncenin biricik ilacı, Allah'ı anmaya devam, zâhirlerine murakabe ve Allah'a karşı utanma duygusunun hâkim olduğu Allah ehliyle oturup kalkmaktır.

'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

ELLİ İKİNCİ BÖLÜM

Keşif Sahibinin Ulvî Âlemden Şehadet Âlemine Kaçmasının Nedenini Bilinmesi.

Bedeni hakkında korkan herkes
Hakkı açık ve alenî görememiştir

Onu gördüğünde kendisini görürsün:
Bedenleri arzulayarak oluşa dönerken.

Cesuru ise, gelmiş ve öne çıkmış görürsün
Korkakların kendisinden kaçtıkları şeye atılırken.

Allah seni kendisinden bir ruh ile desteklesin, bilmelisin ki: Allah, insan nefislerini korkaklık özelliğiyle yaratmıştır. Cesaret ve ataklık, nefisler için arızîdir. İnsanda korku, cırcır böceğinin dışındaki hayvanlardakinden daha güçlüdür. Araplar şöyle der: 'Cırcır böceğinden bile korkak.' İnsanda korku duygusunun güçlü olmasının nedeni, Allah'ın kendileri ile insanı diğer canlılardan ayırt ettiği akıl ve düşünce güçleridir. İnsanı cesaretlendiren vehim gücü olduğu gibi, aynı zamanda, bu güç nedeniyle belirli yerlerde korkaklığı ve çekingenliği artar. Çünkü vehim, güçlü bir otoritedir.

Bunun nedeni şudur: İnsanın hakikati, Rahman'ın nefesinden ibaret olan ilahi ruh ile unsurlardan oluşmuş ve doğadan itidale kavuşmuş düzenlenmiş bedeni arasında doğmuştur. Allah, doğayı tümel nefsin altında ezdiği gibi unsurları da feleklerin otoritesi altında ezmiştir.

Hayvanî cisim de, unsurlardan ibaret olan unsurların otoritesi altında ezilmiştir. Dolayısıyla, ezilmiş bir şeyden ezilmiş olanın altında ezilmiştir. Ezilenlerden biri nefs, diğeri ise, akıldır. Hayvanî cisim, bir açıdan ezilmede beşinci derecede bulunur. Dolayısıyla o, zayıfların en zayıfıdır. Allah şöyle buyurur: 'Sizi bir zayıflıktan yaratan Allah'tır.' Zayıflık insanın aslıdır, ardından onun için geçici bir kuvvet yaratmıştır ki bu da '*Zayıflığın ardından kuvvet yarattı*' ayetinde belirtilir. Sonra onu aslındaki zayıflığa döndürmüş ve şöyle demiştir: '*Kuvvetten sonra zayıflık ve yaşlılık yarattı.*'[416] Bu son zayıflık, ahiret yaratılışının kendisinde yerleşmesi için insanı hazırladığı gibi dünya yaratılışı da ilk zayıflığa dayanır: '*Birinci yaratılışı öğrendiniz.*'[417]

İnsanın böyle zayıf yaratılmış olması, horluk, yoksunluk, yardım istemi ve Yaratanına muhtaçlık zatının ayrılmaz özelliği olsun diyedir. Yine de insan, aslından ayrılır ve kendisine ilişen güç nedeniyle şaşırıp benlik davası güder, nefsine büyük sıkıntılar karşısında umut verir. Bir bela geldiğinde ise, üzüntünün varlığı nedeniyle korkar, o sıkıntıyı gidermeye çalışır, onu bulup yok edene kadar dinlenmez. Bu sıkıntının

kendisine ulaşıp onu yatağından uzaklaştıracağını ummazdı. O iddia ve büyük sıkıntılara karşı atılganlık nerede kaldı! Bir tek sıkıntı bile, onun iddiasını geçersiz kılmıştır ki insanın aslı da budur. Böylece insan, büyük sıkıntılara karşı gelmesinin kendisinden değil başkasından kaynaklandığını öğrenir. Bu cesaret, Allah'ın o konuda kendisine verdiği destektir. Nitekim Allah bu konuda şöyle buyurur: *'Onu destekledik.'*[418] Yani güçlendirdik. Bu nedenle Allah, namazın her rekâtında *'Ancak senden yardım isteriz'*[419] demeyi farz kıldı. Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur.

İnsan, Allah'ın varlığı olmasaydı kendisinin de var olmayacağını ve kendi aslının 'zikredilen bir şey' olmadığını öğrenir. Allah şöyle buyurur: *'Daha önce bir şey değilken Allah seni yarattı.'*[420] Dolayısıyla varolmanın bir hazzı ve tadı vardır ki varlık iyiliktir. Dıştaki yokluğu vehm etmenin ise, nefse ağır gelen güçlü bir acısı vardır, onun değerini ancak âlimler bilebilir. Fakat her nefis -ki onun gerçekte hali yokluktur-, yokluğun kendi hakikatine ilişmesinden korkar. Nefis, yokluğun kendisine iliştiğini ya da yaklaştığını gördüğü her işten kaçar, çekinir ve kendi hakikati veya ona ait şeyler hakkında korkar. Bu durum, Rahman'ın nefesinden ibaret olan *ilahi ruh*'tan kaynaklanır. Bu nedenle Allah onu nefesle ilişkisi nedeniyle *üfleme* diye ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Ona ruhumdan üfledim.'*[421] Aynı şekilde, İsa'yı da kuş suretindeki[422] toprak suretine üfletmiştir.

Ruhlar nefeslerden meydana gelir. Şu var ki, ruhların uğradığı mahallin kendilerinde bir etkisi vardır. Baksanıza: Rüzgâr, kötü kokulu bir şeye uğradığında, koklayana kötü bir koku getirir, güzel kokulu bir şeye temas ettiğinde, güzel bir koku getirir. Bu nedenle insanların ruhları birbirinden farklılaşmıştır. Temiz bedene ait bir ruh kesinlikle ortak koşmamış, çirkin ahlâklar için mahal olmamıştır. Örnek olarak peygamberlerin, velilerin ve meleklerin ruhlarını verebiliriz. Habis bir bedene ait habis bir ruh ise, sürekli şirk koşar, kötü ahlâkın mahalli olarak kalır. Bu durum, ruhun temizlik ve güzel huyların varlığının olduğu gibi ruhun habisliğinin de sebebi olan bedenin yaratılışının aslında bazı doğaların, başka bir ifadeyle karışımların diğerlerine baskın gelmesinden kaynaklanır.

O halde, ruhların sağlık ve afiyetleri, unsurdan oluşmuş bedenlerinin yapısından kazandıkları güzel huylardır ki bu ruhlar, tertemiz ve parlak olarak gelir. Ruhların hastalığı ise, unsurdan oluşmuş bedenlerinin yapılarından kazandıkları kötü ve çirkin huylarıdır. Böylece büsbütün kötü ve çirkin olarak meydana gelirler. Baksanıza: Güneş ışığı yeşil bir camın cismine temas ettiğinde, ışınların yansıdığı duvarda ya da cisimde *yeşil* görünür. Cam kırmızı ise, ışınlar göze kırmızı görünür ve gören kişi için vurduğu yerin rengiyle boyanır. Bunun nedeni, latifliği nedeniyle ışığın şeyleri hızla kabul etmesidir

Hava, en güçlü şeylerden biridir ve ruh da bir nefes olup havaya benzediği için güç ona ait olmuştur. Böylece ruhların yaratılış aslı, bu kuvvetten olmuş, doğal-bedensel mizaçtan ise zayıflık kazanmışlardır. Çünkü doğal mizacın etkisi ortaya çıktıktan sonra ruhların dış varlıkları ortaya çıkabilmiştir. Böylece ruhlar, zayıf olarak meydana gelmiştir. Çünkü ruhlar, dış varlıklarının ortaya çıkmasında daha çok cisme yakındır. Onlar güç kabul ettiklerinde ise, bu durum, Rahman'ın nefesinden ibaret olan asıllarından kaynaklanır. Bu nefes, Allah'a izafe edilen ve Allah'ın üflediği *ruh* diye ifade edilir. O halde ruh, zayıflığı olduğu gibi gücü de kabul eder ve her ikisi de aslının hükmüne bağlıdır.

Ruhlar bedene daha yakındır, çünkü ruhlar bedenle yeni bir ilişki içindedir. Bu nedenle de zayıflığı gücüne baskın gelmiştir. Ruh maddeden soyutlanırsa, *ilahi üflemeden* kendisi adına gerçekleşmiş aslî gücü ortaya çıkar ve artık hiçbir şey kendisinden daha güçlü olamaz. Bu nedenle Allah, doğal sureti sürekli onun ayrılmaz özelliği yapmıştır. Suret, dünyada, ahirette, uykuda, berzahta ve ölümden sonra ruhtan ayrılmaz. Bu nedenle de ruh, hiçbir zaman maddeden ayrık olarak kendisini göremez. Ruhlar, ahirette de sürekli bedenlerindedir. Allah, onları kıyamet günü kendileri için yarattığı berzah suretlerinden bedenlerde diriltir, bu suretler ile cennet veya cehenneme girerler. Bunun nedeni, doğal zayıflığın onların ayrılmaz özelliği olmasını sağlamaktır. Binaenaleyh onlar, her zaman yoksundur.

Bu hallerinden habersiz iken ruhları görmez misin? Nasıl da ilahi mertebeye hücum eder ve saldırırlar ve Firavun gibi rablik iddia ederler? Bu halin kendilerine baskın geldiği bir anda, ariflerden birinin söylediği gibi, 'Ben Allah'ım' veya 'Kendimi tenzih ederim' derler. Arifin

bunu söylemesinin nedeni, halin kendisine baskın gelmesidir. Bu nedenle böyle bir lafız, bir peygamberden veya nebiden veya bilgisinde, bilincinde, makamının kapısına ve edebine bağlanmada, içinde bulunduğu ve kendisiyle zuhur ettiği maddeyi dikkate almada yetkinleşmiş bir veliden meydana gelmez.

Binaenaleyh insan, bilgi, hal ve keşif olarak aslını müşahede edişi karşısında, zayıflığı ve acizliği nedeniyle ümitsiz ve perişandır. İnsanın kendi aslını ve başka bir yönden ise halifelik makamını bilmesi kendisine ait bir hal olsaydı, hiç kuşkusuz ilâhlık taslardı. Çünkü üfleyenden dışa çıkan şeyin hükmünün bu kadarı, kendisine aittir. İlâhlık iddia etseydi, imkansız bir şeyi iddia etmiş olmazdı. İşte, insanda bulunan ve ilahi üflemenin izhar ettiği ilahi kudretten bu kadarı nedeniyle insan teklife mazhar olur. Çünkü o, yükümlünün aynısıdır ve fiiller kendisine izafe edilir ve ona şöyle denilir: '*Ancak senden yardım isteriz*'[423] de. Senden başkasına ait güç ve kudret yoktur. Çünkü o, kendisine döneceğin aslındır.

Mutezile, fiilleri kullara izafe ederken dini kanıta göre bir bakımdan haklı olduğu gibi karşıt mezhep de bütün fiilleri Allah'a izafe etmede aklî ve dini delil nedeniyle bir açıdan haklıdır. Eş'arîler, kulların fiillerinde '*onlar için kazandıkları vardır*'[424] ayetine dayanarak, *kesb* fikrini benimsemiştir. Allah, suret yapanlar hakkında peygamberinin diliyle şöyle der: 'Benim yarattığım gibi yaratan nereye gitti.' Böylece Allah, yaratmayı kullara izafe etmiştir.

Allah Hz. İsa hakkında '*Kuştan bir suret yarattığında*'[425] diyerek *yaratmayı* kendisine nispet etmiştir. Söz konusu olan, İsa'nın topraktan kuş sureti oluşturmasıdır. Sonra, o surete üflemesini emretmiştir. Bu üfleme sayesinde Hz. İsa'nın topraktan biçimlendirdiği kuş, canlı bir kuş olarak bilfiil var olmuştur. Ayette geçen '*Allah'ın izni ile*'[426] ifadesi ise, Allah'ın ona emretmiş olduğu kuş sureti yaratmak, üflemek, körün ve şaşının gözünü açmak ve ölüyü diriltmek gibi işlerdir. Böylece Allah, Hz. İsa'nın böyle bir işe kendiliğinden değil, bu fiili ve ölüleri diriltmesi, iddia ettiği şeyde mucizesi olsun diye, Allah'ın emriyle yöneldiğini bildirmiştir. İnsan, hakikati bakımından Rahman'ın Nefesinden olmasaydı, onun üflemesinden kanatlarıyla uçan bir kuşun meydana gelmesi gerçekleşmez ve geçerli olmazdı.

İnsanın hakikati böyle olunca Allah, büyüklenenlerin özelliği, onların sonu ve yüzlerinin karalığı hakkında zikrettiği şeyler ile insanı korkutmuştur. Bütün bunlar, dış varlığının ortaya çıkışında kendisine en yakın mizacının zayıflığıyla kalsın diye, ruhlara bir ilaçtır. O halde insan, hiç kuşkusuz annesinin oğludur. Ruh ise, bedeninin doğasının oğludur. Beden doğası, ruhu emziren ve ruhun karnında yetişip kanıyla beslendiği annesidir. Dolayısıyla ruhun hükmü bedeninin hükmüdür ve ruh, bedeninin bekasında beslenmekten müstağni kalamaz.

TAMAMLAMA

(Keşif Ehlinin Şehadet Âlemine Kaçması)

Bu durum (korku hali) insana baskın olduğuna göre, keşfinde kendisini korkutan bir şeyle karşılaştığında görülür âleme kaçan keşif sahibine dönelim. Buna örnek olarak, arkadaşımız Ahmed el-Assad el-Hariri'yi verebiliriz. Arkadaşım, (kendisinden) alındığında sıkıntı ve titremeyle hızla duyu âlemine dönerdi. Ben de onu ayıplar ve bu konuda kendisine söylenirdim, bunun üzerine şöyle derdi: 'Gördüğüm nedeniyle varlığımın yok olmasından korkuyorum ve çekiniyorum.' Miskin (sûfî) adam, maddeleri terk ettiğinde nefsin yerleşik olduğu yere -ki o asıl onun aynıdır- ve her şeyin kendi aslına döneceğini keşke bilseydi! Fakat böyle olsaydı bile, ortaya çıkan şeyde kula dair bir yarar olmazdı. İş böyle değildir. Bu nedenle 'onun aynıdır', yani kulun aynıdır dedik.

Hakkın istemiş olduğu beka, unsurdan oluşan bu bedenin dünyada doğal olanın ise ahirette kalmasından ruh için daha iyidir. Orada kalan ise, kul olarak girdiğinde orada sabit olabilir. Nitekim sabit kalmayan da, nefsinde rablikten bir parça bulunuyor iken oraya giren kimsedir. Böyle bir insan, nefsinde bulunan şeyin yok olmasından korkar. Bu nedenle rabliğinin ortaya çıktığı varlığa kaçar. Bu nedenle onun faydalanması çok azdır. Sabit olan ise, aslına tutuşan bir himmet ile Hakkın kendisine ihsan edeceği bilgileri kabul eden bir kul olarak oraya girer. Bu kul oradan çıktığında ise, aydınlık veren bir ışık olarak çıkar.

Bu yüce mertebeye rabliğiyle giren kimse, tutuşmuş bir kandil ile giren kimseye benzerken kulluğu ile giren kimse, ışığı bulunmayan bir fitil ile veya avucunda yanan, ancak tutuşmamış bir odun parçası bulunduğu halde giren kimseye benzer. Bu iki kişi, bu yüce mertebeye böyle girince, üzerlerine Rahman'dan bir nefes eser. Bu esinti nedeniyle kandil söner, odun tutuşur. Böylelikle kandil sahibi karanlık, odun sahibi ise, ışık veren bir nur içinde dışarı çıkar. Hazırlığın insana verdiği şeye bakınız!

Bu mertebeden kaçan kişi, kandilinin sönmesinden korktuğu için kaçmıştır. Başka bir ifadeyle böyle bir insan, rabliğinin kaybolmasından korkmaktadır ve bu nedenle onu izhar edebileceği yere kaçar. Fakat nereye kaçsa kandili sönmüştür. Elindeki kandil içeri girdiği gibi tutuşmuş olarak çıksa ve bu esintiler ona tesir etmeseydi, gerçek anlamda rablik iddia ederdi. Fakat Allah onu koruduğu için iş böyle olmuştur. Kul olarak oraya giren ise korkmaz. Elindeki fitil tutuştuğunda, onu kimin tutuşturduğunu bilir ve bu konuda Allah'ın ihsanını görür. Böylelikle aydınlanmış bir kul olarak dışarıya çıkar. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Kulunu geceleyin yürüten münezzehtir.'*[427] Yani oraya kul olarak giren kimseyi (yürüten Allah münezzehtir). Hz. Peygamber (İsra'dan sonra) ümmetinin yanına *'Allah'a davet eden ve O'nun izniyle ışık saçan bir kandil olarak'*[428] çıkmıştır. Hz. Peygamber (yüce mertebeye) hor, nereye girdiğini ve kimin huzuruna girdiğini bilen bir kul olarak girmişti.

Allah'ın başarıya erdirip bütün hallerinde kulluğa bağlanan kimse, iki aslını bilse bile, kendisine yakın aslına, anne tarafına döner. Çünkü o, hiç kuşkusuz annesindendir. Kabrine konulduğunda ölüye verilen telkindeki sünnete bakınız: Ona şöyle denilir: 'Ey Allah'ın kulu, ey Allah'ın kölesinin (*emet*, kadın köle) kulu!' Böylece ölü annesine nispet edilir. Aynı zamanda, insan yaratılışının ve dış varlığının ortaya çıkışında en çok hak sahibi olduğu için de annesine izafe edilmiştir. Şu halde insan, babası için yatağın oğlu, annesi için ise gerçek anlamda oğuldur.

Bu bölümde kendin hakkında sana verdiğimiz bilgileri anla! 'Allah, hakkı söyler, doğru yola ulaştırır.'

ELLİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Şeyh Bulmadan Önce Müridin Yerine Getirmesi Gereken Amellerin Bilinmesi

Bir üstada yetişemezsen
Bırakmayan kişinin niteliğinde ol

Nefsini ve gecesini paralar
Onu paramparça yapar

Tesbih ve Kuran ile geçirerek.
Karşısında bulunana onu gösterir.

Onu zayıf kıldı ve hayat verdi
Ne olduğunu söylemeyince

Aradığı şey onundu.
Talebe ve hoca olarak.

Bilgileri ona gelir
Tek tek ve küme küme.

İşte ona açıkladım
Artık bundan asla ayrılmasın!

(Feleklerin Hareketleri ve İnsanın Amelleri)

Allah sana yardım etsin ve seni nurlandırsın, bilmelisin ki: Bu meşru ve ilahi yola giren kimse öncelikle bulana kadar bir üstat aramalıdır. Üstat aradığı sürede, zikrettiğimiz dokuz ameli yapmalıdır. Çünkü dokuz, yalın sayılardandır. Bu amelleri yerine getirirse, tevhitte derinlik kazanır. Bu nedenle Allah felekleri dokuz yapmıştır. Bu feleklerin hareketlerindeki ilahi hikmete bakınız! Onlardan dördünü zâhirinde, beşini ise bâtınında kabul edebilirsin.

Zâhirindekiler açlık, uykusuzluk, susmak ve uzlettir. Bunlardan iki tanesi etkindir -uzlet ve açlık-; iki tanesi ise edilgindir -uyumamak ve susmak-. Susmak derken insanlarla konuşmayı bırakıp kalbin zikriyle ilgilenmeyi, Fatiha suresini okumak ve gerekli tesbih ve zikirleri söyle-

mek, emredilmiş olan tesbih, zikir, dua, kelime-i şehadet getirmek, Hz. Peygambere salât ve selam getirmek gibi, Allah'ın farz kıldığı şeylerin dışında nefsin ve dilin susmasını kastetmekteyim. Açlık, uykusuzluğu içerirken susmak ise uzlete dâhildir.

İçteki beş amel ise, doğruluk, tevekkül, sabır, kararlılık ve inançtır. Bu dokuz amel, hayırların anasıdır ve bütün hayırları kendinde toplar. Tasavvuf yolu, onda toplanmıştır. Artık, bir şeyh bulana kadar, onlara sarıl!

VASIL

(Müridin Yapması Gereken İşlerin Açıklaması)

Şimdi ise, bunları yapmaya ve onları alışkanlık haline getirmeye seni teşvik edecek şekilde, bu özelliklerden her birinin durumunu zikredeceğim. Allah bize ve sana fayda versin, hepimizi ilgi gösterdiği kişilerden etsin. Öncelikle zâhir amellerden başlıyoruz:

Uzlet, sûfilerin nezdinde zikrettiğimiz geçerli dört şeyin başıdır. Allah yolundaki kardeşim, Endülüs'ün İşbiliyye şehrinde bir yer olan Merşânetü'z-zeytûn'un hatibi, ibadet hayatı titiz ve çalışkan biri olan Abdülmecid b. Selemle, (hicrî) beş yüz seksen altı yılında bana şöyle demişti: 'Bir gece Merşane'deki evimdeydim. Gece ibadetimi yapmak için kalktım. Seccadedeyken -evin kapısı kapalıydı- bir anda bir şahıs yanıma geldi ve selam verdi. İçeri nasıl girdiğini bilmiyorum. Ondan korktum ve namazımı kısalttım. Selam verdiğimde, bana şöyle dedi: 'Ey Abdülmecid! Allah ile ünsiyet eden korkmaz.' Sonra, üzerinde namaz kıldığım seccadeyi çekip attı. Altıma yanında getirdiği küçük bir hasır serdi. Sonra bana dedi ki: 'Bunun üzerinde namaz kıl.'

Arkadaşım şöyle devam etti: 'Sonra beni aldı ve önce evin, sonra da şehrin dışına çıkarıp aşina olmadığım bir yere doğru yürüttü. Allah'ın hangi mekânında bulunduğumu bilmiyordum. Gittiğimiz o mekânlarda Allah'ı zikrettik. Sonra, beni daha önce bulunduğum evime geri götürdü.'

Arkadaşım şöyle devam etti: 'Ona dedim ki: Kardeşim! Ebdal (bedeller) neyle ebdal olur? Cevap verdi: 'Ebû Talib'in *Kût'ul-Kulûb* isimli kitabında zikrettiği dört şey ile.' Sonra bana onların adını söyledi: Bunlar açlık, uykusuzluk, susmak ve kalben uzlet etmektir.' Abdülmecid bana şöyle dedi: 'Şu gördüğün o hasırdır.' Ben de üzerinde namaz kıldım. O adam, büyüklerden biriydi ve adı Muaz b. Eşres idi.

Uzlet ise, müridin her çeşit kötü özelliği ve düşük huyu terk etmesidir. Bu, müridin halindeki uzletidir. Kalbindeki uzlet ise, aile, mal, çocuk, arkadaş ve düşünceleri de dâhil olmak üzere kalbiyle rabbini zikretmesi ve kendisi arasına giren herhangi bir yaratıkla ilgilenmekten kalbini uzak tutmaktır. Artık, onun tek bir gayesi vardır ki, o da Allah'a bağlanmaktır. Duyusundaki uzlet ise, halinin başlangıcında insanlardan ve alışkanlıklardan ya evinde veya Allah'ın yeryüzünde seyahat etmekle uzaklaşmaktır. Şehirde ise, bilinmeyen bir yere gider; şehirde değil ise, tenhalara, dağlara ve insanlardan uzak mekânlara gitmelidir. Bu esnada vahşi hayvanlar onunla ünsiyet edip kendisine alışabilirler. Böylece Allah, onları onun için konuşturur, onlar da konuşur veya konuşmazlar. Bu nedenle kişi, vahşilerden ve hayvanlardan bile uzak durmalı, başkasını meşgul etmeyecek şekilde Allah'a yönelmeli, gizli zikre devam etmelidir. Hafız ise, her gece unutmamak için namazında beş sayfa okumalıdır. Evrad veya hareketlerini çoğaltmamalı, meşguliyetini sürekli kalbine yöneltmelidir. Bu aşamadaki müridin davranışı ve alışkanlığı, böyle olmalıdır.

Susmak ise, seyahatinde veya uzlet mekânında kendisine eşlik eden vahşi hayvanlar veya haşereler gibi herhangi bir yaratık ile konuşmamaktır. Bir cin veya Mele-i a'lâ'dan biri kendisine görünürse, gözlerini onlara kapamalı, onlar kendisiyle konuşsa bile, kendini onlarla konuşmayla meşgul etmemelidir. Cevap vermesi gerekirse, gerektiği ölçüde ve artırmadan cevap vermelidir. Cevap vermesi gerekmezse, onlarla konuşmaz, kendisiyle ilgilenir. Çünkü onlar, kendisini bu halde gördüğünde ondan uzak durur, ona sataşmazlar ve ondan gizlenirler. Çünkü onlar, Allah ile meşgul olan bir insanı bu meşguliyetinden alıkoyan kimsenin Allah tarafından en şiddetli cezayla cezalandırılacağını bilir.

İç konuşmasını bırakmaya gelince, mürid, kendisine yöneldiği konuda Allah'tan elde etmeyi umduğu herhangi bir işi içinden konuşmaz.

Çünkü böyle bir konuşma, gerçekleşmemiş bir konuda vakti harcamak demektir. Çünkü böyle bir şey, kuruntudur. Mürid kendisini iç konuşmaya alıştırırsa, bu konuşma onunla kalbinde Allah'ı zikretmek arasına bir engele dönüşür. Çünkü kalp aynı anda konuşmayı ve zikri sığdıramaz. Böylece uzlet ve susmasında amaçladığı şeyi kaybeder -ki amaç, kalp aynasında kendisine tecelli eden Allah'ın zikridir-, rabbinin tecellisi kalpte meydana gelir.

Açlık, yemeği azaltmaktır. Mürid, farz namazda Rabbine ibadet için ayakta durabileceği kadar yemek yer. Az yediği için müridin karşılaştığı zayıflık nedeniyle oturarak nafile namaz kılmak, daha yararlı, faziletli ve Allah'tan istediği şeyi gerçekleştirmede nafile ibadetleri ayakta yerine getirmek için beslenmeden meydana gelen kuvvetten daha güçlüdür. Çünkü tokluk, gereksiz şeylere çağırır. Mide doyduğunda, organlar azar ve gücünü gereksiz hareket, düşünme, duyma ve konuşmalarda harcar. Bütün bunlar ise, onu yolundan alıkoyar.

Uykusuzluğu açlık meydana getirir. Bunun nedeni, başta su içmekten kaynaklanmak üzere, uykuyu çeken yaşlık (nem) ve buharların açlık nedeniyle azalmasıdır. Bilhassa su içmek, bütünüyle uykudur ve hazzı ise aldatıcıdır. Uykusuzluğun ürünü, sürekli ilgilendiği Allah ile meşgul olmak için uyanık olmaktır. Çünkü insan uyuduğunda, uyuduğu hale göre berzah âlemine göçer. Bu durumda sadece uyanıkken bilebildiği pek çok iyiliği kaçırır. Bu hale devam ettiği sürece ise, uykusuzluk kalp gözüne nüfûz eder ve basiret gözü zikre devam etmekle keskinleşir. Böylece Allah'ın dilediği kadar iyilikleri görür.

Bunlar yapılınca, Allah ehlinin bilgisinin esası olan dört şey meydana gelir. Haris el-Esed el-Muhasibî bunlarla başkalarından daha çok ilgilenmiştir. Bu dört şey, Allah'ı bilmek, nefsi bilmek, dünyayı bilmek ve şeytanı bilmektir. Bazı kimseler, Allah'ı bilmek yerine arzu gücünü bilmek demiştir. Bu konuda da şu mısraları söylemişlerdir:

Dört şey ile denendim ki bana atıyorlardı
Delici bir yaydan ok:

İblis, dünya, nefsim ve heva.
Ya Rab! Sen kurtarmaya kadirsin.

Başka biri şöyle demiştir:

İblis, dünya, nefsim ve heva.
Nasıl kurtulunur? Hepsi de düşmanım.

Beş bâtın amele gelince, salih bir kadın olan Meryem b. Muhammed b. Abdun b. Abdurrahman el-Becaî bana şöyle demişti: 'Rüyamda daha önce duyu âleminde hiç görmediğim bir adamın beni vakıalarımda tanıdığını ve bana şöyle dediğini gördüm: 'Allah yolunu mu amaçlıyorsun?' Kadın şöyle demiş: 'Evet! Yemin olsun ki, Allah yolunu amaçlıyorum. Fakat onda nasıl yürüyeceğimi bilmiyorum.' Adam şöyle demiş: 'Beş şey ile: Tevekkül, inanç, sabır, kararlılık ve doğruluk.'

Kadın, bana rüyasını anlattığında, kendisine şöyle dedim: 'Bu söylediğin sûfîlerin yöntemidir.' Allah izin verirse bu konudan elinizdeki kitapta söz edeceğiz. Çünkü her birinin kendisine özgü bölümleri vardır. Zikrettiğimiz bu dört şeyin de kitabın fasıllarından ikinci fasılda özel bölümleri vardır.

'Allah, hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

Yirmi beşinci kısım sona erdi, onu yirmi altıncı kısım takip edecektir.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ELLİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İşaretlerin Bilinmesi

İşaret ilmi yakınlaştırma ve uzaklaştırmadır
Onun sendeki seyri ise aslına döndürmek ve istinattır

Onu araştır, çünkü Allah onu başkalaştırdı
İftira ve ilhadın bulunduğu kimse için.

İlâh'ın kendisine şöyle dediği kimse için masumluk uyarısıdır
'Ol!' O da doğru tanık iken ayağa doğruldu.

(Hakkın Yüzünü Şeylerde Görmemek)

Allah bizi ve seni kendisinden bir ruh ile desteklesin, bilmelisin ki: Allah yolunun ehline göre, işaret uzaklığı veya başkasının bulunuşunu dile getirir. *Mehâsinü'l-Mecâlis*'te bir şeyh şöyle der: 'İşaret, uzaklıkta bağırmak ve hastalığının varlığını açığa vurmaktır.' Burada, işaretin, hastalığın gerçekleştiğini açıkladığını kastetmektedir. Çünkü illet, hastalık demektir. Bu durum 'veya başkasının bulunuşunu' ifademizdir. Yazar, burada illeti sebep veya akılcıların terimleştirdikleri illet (neden) anlamında kullanmaz.

İlletin hastalık olması şöyle açıklanabilir: İşaret eden kimseden işaret ettiği şeydeki Hakkın yüzü gizlenmiştir. Şeylerde Hakkın yüzünün gizlendiği kimseden, iddia meydana gelebilir. İddia ise, hastalığın ta kendisidir. Muhakkiklere göre, varlıkta Allah'tan başkasının olmadığı sabittir. Biz var olsak bile, varlığımız O'na bağlıdır. Varlığı başkasına bağlı olan ise yok hükmündedir. İşaret, bazen sabit olur ve hükmü ortaya çıkar. Bu durumda kime işaret edildiğinin açıklanması gerekir.

(Şekilci Bilginler ve Sûfîler)

Allah, âlemi yarattığında insanı da tarz tarz yarattı. Aramızda bilgin-cahil, insaflı-inatçı, ezen-ezilen, hükmeden-hükmedilen, zorlayan-zorlanan, başkan-başkanlık edilen, emreden-emredilen, hükümdar-tebaa, hasetçi-haset edilen kimseler vardır. Allah, kendi ehline karşı şekilci alimlerden daha katı ve şiddetli kimseleri ise yaratmadı. Allah ehli kendisini kulluğa adamış ve vehbî bilgi yolundan O'nu bilen insanlardır. Allah onlara yaratıkları hakkındaki sırlarını bahşettiği gibi kitabının anlamlarını ve hitabının işaretlerini de açıklar. Bu bağlamda Allah ehli karşısında şekilci âlimlerin durumu, peygamberlere karşı firavunların durumuna benzer.

Varlıkta durum kadim ilmin takdir ettiği üzere böyle gerçekleşince, arkadaşlarımız işaretlere (diline) yöneldi. Onların bu tavrı, kendisine iftira eden sapkınlardan dolayı işaret diline yönelen Hz. Meryem'in durumuna benzer. Binaenaleyh onların Yüce Allah'ın kitabını -ki o kitaba ne önünden ne ardından anlamsızlık giremez- izahları, bir takım işaretlerden ibarettir. Bununla birlikte bu işaretler, gerçek ve faydalı anlamların yorumudur. Onlar bu yorumları Kur'an'ın kendi dillerinde indiği dilcilerin bilgilerine ve genel anlayışa sunsalar bile bütün bu anlamlar, kendilerine döner. Allah, bu yöntemle onlar için Kur'an-ı Kerim'in iki yönünü birleştirmiştir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Onlara ayetlerimizi, nefislerinde ve ufuklarda göstereceğiz.'*[429] Başka bir ifadeyle 'ufuklara ve nefislerine' indirilmiş ayetleri onlara gösterecektir.

Nazil olan her ayetin iki yönü vardır: Birincisi, (ariflerin) içlerinde gördükleri yön iken diğerini kendi dışlarında görürler. Şekilci bilginler olan fakihleri konuya ısındırmak için, içlerinde gördükleri şeye (tefsir yerine) işaret derler. (Fakihlerin) kötülüklerinden ve bu konuda kendilerini küfürle itham etmelerinden çekinerek tefsir demezler. Bu durum,

fakihlerin Allah'ın hitabının boyutlarını bilmeyişlerinden kaynaklanır. Arifler, bu konuda hidayet kanıtlarına uymuşlardır. Çünkü Allah, ehli olan ariflerin kitabı hakkındaki yorumlarını nassla ifade edebilirdi, fakat bunu yapmadı. Bunun yerine, genelin diliyle nazil olmuş ilahi kelimelerin içine özel anlamların bilgilerini soktu. O anlamları ise, kendisiyle onları rızıklandırdığı anlayış gözünü açtığında bazı kulları anlayabilir.

Şekilci bilginler insafla hareket etseydi, geçerli saydıkları zâhiri gözle bir ayeti incelediklerinde benzer bir durumu tecrübe ettiklerini anlayacaklardı. Böylece aynı ayeti anlamada bile derece derece olduklarını görürler. Bazı bilginler bir ayetin anlamını yorumlamada diğer bilginden üstün olmuş, bilgisi az olan kişi ayet hakkında geniş yorum sahibinin üstünlüğünü kabul etmiştir. Hepsi de aynı yoldadır. Söz konusu bilginler kendi içlerinde bir ayetin yorumu hakkında böyle bir derecelenme bulunduğunu gözlerler. Buna rağmen Allah ehli anlayışlarını zorlayan bir yorum getirdiğinde, onlara tepki gösterirler. Çünkü şekilci bilginler, içlerinden Allah ehlinin bilginler olmadıklarına inanır. Onlara göre bilgi, sadece genelde bilinen öğrenme yoluyla gerçekleşebilir. Haklıdırlar! Gerçekten de arkadaşlarımız (şekilci bilginlerin tepki gösterdiği) bilgileri öğrenme yoluyla elde etmiş değildir. Onların bilgisi, rabbanî ve Rahman kaynaklı bir öğretimden meydana gelir. Allah şöyle buyurur: *'Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı bir spermden yarattı. Oku, Rabbin cömerttir. O kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediğini öğretti.'*[430] Şunları söyleyen de Allah'tır: *'Sizi annelerinizin karnından bir şey bilmiyor iken çıkardı.'*[431] Başka bir ayette ise *'İnsanı yarattı, ona beyanı öğretti'*[432] buyurur. Öyleyse Hak, insanın öğretmenidir.

Allah ehlinin peygamberlerin vârisleri olduğundan kuşku duymuyoruz. Allah peygamberi hakkında şöyle der: *'Bilmediği şeyi sana öğretmiştir.'*[433] Hz. İsa hakkında ise şöyle demiştir: *'Sana kitabı, hikmeti ve İncil'i öğretiyoruz.'*[434] Musa'nın arkadaşı Hızır hakkında ise şöyle demiştir: *'Ona katımızdan bir bilgi öğrettik.'*[435] Dolayısıyla şekilci âlimler, 'bilgi, öğrenmeyle mümkün olabilir' derken haklıdır. Fakat Allah, peygamber veya resul olmayana öğretmez şeklindeki kanaatlerinde ise yanılmışlardır. Allah şöyle der: *'Hikmeti dilediğine verir.'*[436] Hikmet, bilgi demektir. Burada ayet, genel olsun diye, belirsizlik ifade eden *men* (dilediği kimseye) edatını zikretmiştir. Şekilci âlimler ise, dünyayı ahirete tercih ettikleri için, *yaratılış* yönünü Hak yönüne tercih etmiş, bilgiyi kitaplar-

dan ve kendileri gibi insanların ağızlarından almayı alışkanlık yapmış, kendi zanlarınca bildikleri ve sayesinde sıradan insanlardan ayrıldıkları şeyler nedeniyle kendilerini Allah ehli saymışlardır. Bu durum ise, onları Allah'ın öğretim işini sırlarında üstlendiği kullarının olduğunu bilmekten perdelemiştir. Allah, kitaplarına indirdiği ve peygamberlerinin diliyle aktardığı şeylerin bilgisini onlara öğretir. Bu bilgi, ne mümin ne de mümin olmayanın bilgisinin yetkinliğinde kuşku duymadığı gerçek bilen ve öğretenden gelen doğru bilgidir.

Çünkü 'Allah tikelleri bilmez' diyen kimseler Allah'ın onları bilmediğini kastetmemiştir. Onlar, bununla Allah'ın herhangi bir şeye dair bilgisinin yenilenmeyeceğini, bilakis tikelleri, tümelleri bilmesinde içkin olarak bildiğini kastetmişlerdir. Böylece onlar, mümin olmadıkları halde, Allah'ın bilgisini kabul etmiş ve bu konuda ifade biçiminde yanılmış olsalar bile, Hakkı tenzih etmek istemişlerdir.

Binaenaleyh Allah, inayetiyle bazı kullarının öğretimini ilham ve onlara anlatma tarzıyla üslenmiştir. *'Nefse günah ve takvasını ilham etmiştir'*[437] ayeti *'nefse ve onu düzenleyene yemin olsun'*[438] ayetinin ardından gelir. Böylece Allah, nefse, kötüyü takva duygusundan ayırt etmeyi göstermiştir. Bunu ise, günahtan uzaklaşıp takvayı yerine getirsin diye nefse bir ilham olarak bildirmiştir. Kitaplar peygamberlere Allah katından indirildiği gibi (kitabı) anlamak da bazı müminlerin kalplerine Allah katından indirilmiştir. Peygamberler Allah hakkında kendilerine söylenmemiş şeyi söylememiş, söylediklerini kendilerinden ve düşüncelerinden ortaya çıkarmamış, o konuda çaba göstermemiş, bilakis getirdiklerini Allah katından getirmişlerdir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *'Hikmet sahibi ve övülenin indirmesi.'*[439] Başka bir ayette ise, şöyle demiştir: *'Batıl ona önünden ve arkasından gelemez.'*[440]

Hakkında konuşulan asıl insanın düşünce ve yeteneğinden değil Allah katından olduğuna ve şekilci âlimler de bunu bildiğine göre, bu asla inanmış Allah ehlinin onu açıklama ve Allah'ın indirdiği şeyi anlamada şekilci âlimlerden daha öncelikli olması gerekir. Bu durumda, onun açıklaması da aslı gibi Allah ehlinin kalplerine Allah katından indirilmiş olur. Nitekim Ali b. Ebû Talib bu anlamda şöyle demiş: 'Bu (kendi yorum yeteneğinden söz ederken) sadece Allah'ın dilediği kullarına Kur'an hakkında verdiği anlayıştır.' Böylece Kuran'ı anlamayı Al-

lah'ın bir ihsanı saymış, bu ihsanı ' Allah'tan anlamak' diye dile getirmiştir. O halde Allah ehli, Kur'an'ı başkalarından daha iyi anlar.

Allah ehli, Allah'ın dünya hayatındaki iktidarı şekilci-zâhir bilginlere verdiğini ve fetvalar maharetiyle insanlarda hükümran olma gücünü onlara tanıdığını, onları *'dünya hayatının zâhirini bilen ve ahiretten gafil olanlar'*[441] kısmına kattığını görmüştür. Söz konusu insanlar Allah ehlini inkâr ederken *'iyi işler yaptıklarını zannetmişlerdir.'*[442] Bunun üzerine Allah ehli onları kendi halleriyle baş başa bırakmıştır. Çünkü onlar, nereden konuştuklarını biliyordu ve hakikatleri *işaretler* diye isimlendirerek onlardan canlarını korumuşlardır. Çünkü şekilci âlimler, *işaretleri* inkâr etmez. Kıyamet günü geldiğinde ise, hepsi hakkındaki durum şairin şu mısraındaki gibi olacaktır:

Tozlar çöktüğünde göreceksin
At mıdır, eşek midir altındaki.

Allah ehli muhakkik de, (Allah'ın kitabını anlamada) ehliyet sahibi olduğunu iddia eden kimseden kıyamet günü ayrılır. Bir şair şöyle der:

Gözyaşları parmaklara dökülünce
Ağlayan, ağlar gibi yapandan ayrışır.

Şekilci âlimler, Ali b. Ebû Talib'in söylediği şu ifade karşısında nerededir: 'Fatiha suresi hakkında konuşsaydım, yetmiş deve yüklerdim.' Acaba bu durum, Allah'ın Kur'an hakkında vermiş olduğu anlayıştan kaynaklanmaz mı? Fakih ismi, şeklî bilgi sahibinden daha çok bu gruba yaraşır. Allah onların hakkında şöyle der: *'Dinde fakih olmanız için ve geriye döndüklerinde kavimlerini uyarmak için.'*[443] Allah onları dini anlama ve uyarmada peygamberlerin yerine koymuştur. Fakih, basiretle Allah'a davet eden kimse demektir. Nitekim Allah'ın peygamberi de şekilci âlimlerin hüküm verdiği gibi zannı galip değil basiret üzere Allah'a davet eder. Verdiği fetvada ve Allah'a davet ederken söylediği şeyde Allah'tan bir basiret üzere olan kimseden -ki o Rabbinden bir delil üzeredir- Allah'ın dininde zannı galibiyle fetva veren arasında ne kadar fark vardır!

Şekilci âlimin bir özelliği de, kendisini savunurken 'Rabbim bana anlattı' diyeni tanımayışıdır. Şekilci bilgin kendisini ondan daha üstün ve bilgili görür. Allah ehlinden biri, 'Allah bu ayetteki bu hüküm ile muradını sırrıma koymuştur' veya 'Hz. Peygamber'i vakıada gördüm, kendisinden rivayet edilen bu haberin doğruluğunu ve onun nezdindeki hükmünü bana bildirdi' dediğini duyduğunda, bilgi sahibi olanın kendisi olduğunu iddia eder.

Ebû Yezid el-Bestami bu hususta ve onun doğruluğu hakkında şekilci âlimlere hitap ederken şöyle der: 'Siz bilginizi ölülerden aldınız, biz ise, ölümsüz diriden aldık. Bizim gibiler, 'kalbim rabbimden bana aktardı' der. Siz ise 'Bana falanca, falancadan aktardı' dersiniz. O neredir diye sorulduğunda, öldü derler. Aktardığı kimse neredir? O da öldü.'

Şeyh Ebû Medyen'e 'falanca falandan, o da falandan aktarmıştır' denildiğinde şöyle derdi: 'Kurutulmuş et yemek istemiyoruz. Gidin, taze et getirin.' Böylece arkadaşlarının himmetlerini yükseltirdi. 'Bu falancanın sözüdür. Sen ne söylüyorsun? Allah sana *ledün* ilminin ihsanlarından neyi tahsis etti?' Yani, Rabbinizden aktarınız ve 'falan, falan' demeyi bırakınız. Çünkü bu kimseler, onu taze et olarak yemiştir. İlmi veren ise, ölmemiştir ve insana şah damarından daha yakındır.

İlahi feyiz ve müjdelerin kapısı kapanmamıştır. Bunlar (mübeşşirat, sahih rüyalar) peygamberliğin parçasıdır. Yol berrak, kapı açık, amel meşrudur. Allah kendisine koşan kimseyi karşılamak için daha hızlı koşar. *'Üç kişi yoktur ki, dördüncüsü O olmasın.' 'Allah, her nerede iseler, daima onlarla beraberdir.'*[444] Allah sana bu kadar yakınken sen de buna inandığını ve bunu bildiğini iddia ediyorken, O'ndan bilgi almayı ve O'nunla konuşmayı bırakıp niçin başkasından alırsın? Rabbinden alsaydın sen, Rabbin ile sözleşmeni yenilemiş olurdun. (Hâlbuki başkasından bilgi almayı yeğlediğinde) Yağmur bile senden daha üstün olur. Hz. Peygamber, kendisine isabet etsin diye yağdığında göğsünü ve başını yağmura açardı. Bunun nedeni kendisine sorulduğunda şöyle derdi: 'O rabbimin katından yeni gelmektedir.'

Arkadaşlarımızın Allah'ın kitabının yorumundaki ifadelerine başka bir lafzı değil de şekilci âlimlerin aşina olmadığı *işaret* adını vermeleri, Hakkın öğretimiyle gerçekleşmiştir. Şöyle ki: İşaret, işaret edilen yö-

nünden değil, işaret edenin kastıyla gerçekleşir. Arkadaşlarımıza *işaret* derken neyi kastettiklerini sorduğunda, onu soruyu soran şekilci âlimin nezdinde 'iyiye yorma' yerine koyarlar. Buna şöyle örnek verebiliriz. İnsan gönlünü sıkan bir durumda bulunabilir: İşi hakkında düşünür, ardından insanlardan yardım ister, en sonunda adı *Ferec* (sıkıntıyı gideren) olan birini çağırır ve şöyle der: 'Ey Ferec!' Bunun üzerine, o adı taşıyan şahıs gönlü daralmış kişiyi duyar, onu müjdeler ve şöyle der: 'Allah'ın izniyle gönlünü açacak kimse geldi.' Burada kastettiği, adamın içinde bulunduğu sıkıntıdır. Böylece o kişinin gönlü açılır.

Hz. Peygamber, Kâbe'yi ziyaretini engelleyen müşriklerle, anlaşma yaparken böyle davranmıştı. Müşriklerden *Süheyl* adında biri elçi olarak gelince, Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İş kolay olacak (Sehüle'l-emr).' Böylece elçinin adını hayra yormuştur. Gerçekten de iş, Hz. Peygamber'in *tefeül* yaptığı gibi gerçekleşti: Anlaşma, Süheyl'in vasıtasıyla oldu. Onun babası bu ismi kendisine verdiğinde, böyle bir şeyi amaçlamamış, sadece oğlunun başkasından ayırt edileceği özel bir isim olarak vermişti. Bununla birlikte baba, oğlunun ismini ancak hayır için güzelleştirmek istemiştir.

Allah ehli Hz. Peygamber'in işareti dikkate aldığını görünce, kendi aralarında onu kullanmış, bunun yanı sıra işaretin anlamını, yerini, vaktini açıklamış, onu kendi aralarında veya içlerinde kendi cinslerinden olmayanlarla oturduklarında veya nefislerinde bir iş meydana geldiğinde kullanmışlardır. Allah ehli, kendilerinden olmayanların bilmediği terimler geliştirmiş, başkalarının onları tanımadığı bir yolda yürümüşlerdir. Nitekim Araplar, birbirlerini anlamak için ifadelerinde benzetme ve istiareler kullanmıştır. Kendi topluluklarıyla baş başa kaldıklarında ise, açık ifadeyle gerçeği dile getirmiş, kendilerinden olmayan bir kimse yanlarına geldiğinde, terimleştirdikleri lafızlarla konuşmuşlardır. Böylece yabancı, onların ne hakkında konuştuklarını ve ne söylediklerini anlayamaz.

Bu tasavvuf yolundaki en tuhaf ve sadece yola özgü hususlardan biri şudur: Mantıkçılar, dilbilimciler, geometriciler, aritmetikçiler, matematikçiler, kelamcılar ve filozoflar gibi bilgi taşıyan her grubun kendilerine özgü terimleri vardır. Onların arasına katılan kimse, üstadın veya uzmanın eğitimiyle o terminolojiyi öğrenebilir ki, bu zorunludur. Ta-

savvuf yolu ehlinde durum bundan farklıdır ve kendi terimleri hakkında herhangi bir bilgisi olmayan dürüst bir mürid aralarına katıldığında onun doğruluğunu böyle bilirler.

Allah onun anlayış gözünü açıp zevkinin başlangıcında onlarm terimleri hakkında bilmediği şeyleri Rabbinden alır. Mürid, Allah ehlinden bir grubun belirli lafızları terimleştirdiklerini bilmiyordur. Fakat onlarla oturunca, onlardan öğrenenlerden başkalarının bilmediği terimler ile konuşmaya başladıklarında, bu dürüst mürid, sanki terimleri koyan kendisiymiş gibi onların söylediği her şeyi anlar. Bu terimlerle konuşmada onlara katılır ve kendisi hakkında bu durumu yadırgamaz, bilakis bunları zorunlu ve kendisinden uzaklaştıramadığı bir bilgiyle bildiğini görür. Sanki bunu her zaman biliyordu ve bu bilgiyi de nasıl elde ettiğinin farkında da değildir. Bu gruptan başkalarının arasına giren kimse ise, ancak bir öğretmen sayesinde o özel terminolojiyi anlayabilir.

İşte, sûfilere göre işaretin anlamı budur. Onlar, işareti ancak yabancının huzurunda veya telif ve eserlerinde kullanırlar.

'Allah, hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ELLİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Şeytan Kaynaklı Düşüncelerin Bilinmesi

Allah bize öğretmiş olsaydı
Onda bulunan hikmetleri

İşin yükseldiğini görürdün
Fikir ve himmet alanından.

İncelirdi artık izhar edemezdi
Cevamiü'l-kelim onu sana.

Düşünceler, beşincisi olmayan dört kısımdır: Rabbanî düşünce, melekî düşünce, nefsî düşünce ve şeytani düşünce. Burada bir beşinci

tür yoktur. Düşüncelerin bilinmesi meselesini, bu ve başka bazı kitaplarımızda zikretmiştik. Bu bölümde ise, özellikle şeytani düşünceden söz edeceğiz.

Bilmelisin ki: Şeytanlar iki kısma ayrılır: Manevi ve maddi kısım. Maddi kısım da, iki kısma ayrılır. İnsanlardan olan şeytanlar ve cinlerden olan şeytanlar. Allah şöyle buyurur: *'İnsan ve cin şeytanları birbirlerine süslü sözler fısıldar. Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. Onları iftiraları ile baş başa bırak.'*[445] Böylece Allah, şeytanları Allah'a iftira edenlerden saymıştır.

Bu iki sınıfın arasında ise insanda manevi bir şeytan meydana gelmiştir. Şöyle ki: Cin ve insan şeytanlarından herhangi biri insanın kalbine kendisini Allah'tan uzaklaştıracak bir şey düşürür. Bu meyanda şeytan bazen özel bir şey atar -ki o belirli özel bir konudur-, bazen ise, genel bir şey atar ve bırakır. Genel bir şey düşürürse, o şey için kişide insanın ve cinlerin düşünemeyeceği şeylere bir yol açar. Nefs, o yolda derin anlayış kazanır ve bu kuşkulardan bir takım şeyler ortaya çıkarır. Onları söylediğinde ise, saptırıcı İblis kendisinden öğrenir.

Başlangıçta insan veya cin olan şeytanın kendisine attığı bu genel yolda açılmış yönler *manevi şeytanlar* diye isimlendirilir. Çünkü insan ve cin şeytanlarından her biri onu bilemezler ve onu tam bir kasıtla amaçlamamışlardır. Onlar, öncelikle (bir takım kuşkulara yol açacak) bu kapının o kişiye açılmasını ister. Çünkü onlar, bu kişinin onu inceleme zekâsında ve gücünde olduğunu biliyordu. Bu kapıdan girip araştırma yaptığında ise reddetmesi mümkün olmayan yok edici anlamlar kişiye görünür. Bunun nedeni ilk asıldır. Çünkü bu kişi, (şeytanın kendisine verdiği ilk düşünceyi) onu sahih bir asıl edinmiş, ona dayanmıştır. Dolayısıyla, aslı elinden kaçırıncaya kadar sürekli o asıl üzerinde kafa yormayı sürdürür. En sonunda o aslın dışına çıkar. İşte bidat ve arızalarına uyanlar, böyle hareket eder. Çünkü şeytanlar onlara kuşku duymadıkları bir *asıl* verir, sonra onlara -anlamadıkları için- karıştırmalar bulaşır, böylece sapıtırlar. Bu durum, asalet yönüyle şeytana nispet edilir. Sapıtan insanlar bu meselelerde şeytanın kendilerinin öğrencisi olduklarını bilselerdi, ondan uzak dururlardı.

Bu durumun en çok görüldüğü kimseler Şia, özellikle de İmamiyye mezhebidir. Cin şeytanları, ilk önce onlara Ehl-i beyt'i sevmek ve bütün

sevgiyi onlara tahsis etmek için gelir (içlerine girer). Onlar, bunu Allah'a en yüce yakınlık sayar. Onlar, Ehl-i beyt sevgisinden iki yola sapmıştır: Bir grup sahabeye nefret duymuş ve Ehl-i Beyti öne geçirmedikleri için onlara sövme aşırılığına varmış, Ehl-i beytin bu dünyevi görevlere daha layık olduklarını zannetmişlerdir. Başka bir grup ise, sahabeye sövgü saygısızlığına Ehl-i Beyt'in mertebelerini ve insanlara halife olmadaki öncülüklerini nassa bağlamadıkları için Allah'ın peygamberine, Cebrail'e ve Allah'a saygısızlığı da eklemiştir. Nitekim içlerinden biri şöyle iddia etmiştir:

'Emin'i gönderen emin değildi (Hz. Peygamber'i gönderen güvenilir değildi.).'

Bütün bu sapmalar, sahih bir ilkeden kaynaklanmıştır ki, o da Ehl-i Beyt'i sevmektir. Bu sevgi, onların düşüncelerinde bir bozukluk meydana getirmiş, böylece sapmış ve saptırmışlardır. Dindeki taşkınlığın onları neye sevk ettiğine bakınız! Onları sınırdan çıkarmış ve işleri zıddına dönmüştür. Allah şöyle buyurur: *'Ey kitap ehli! Dininizde taşkınlığa gitmeyin, birbirinizin arzularına uymayın.'*[446]

Bir gruba ise şeytanlar, kuşku duyulmayan sahih bir ilke vermiştir. Bu sahih ilke, söz gelimi, Hz. Peygamber'in 'iyi bir âdet başlatana onun ücreti ve o âdeti yerine getirenlerin ücreti verilir' buyurmasıdır. Şeytanlar, bu hadise (doğru ilke) göre davranmayı kendilerine sevdirdikten sonra, onları terk etmiştir. Böylece bazı insanlar, kendisini yerine getirenlerin sevaplarını elde etmek isteğiyle iyiliğe olan düşkünlüğü nedeniyle, derinden üzerinde kafa yormaya koyulur bir hayır âdeti geliştir. Kendisine nispet ettiğinde kabul edilmeyeceğinden endişe ettiği güzel bir âdet meydana getirdiğinde, onun kabul edilmesi için Hz. Peygamber'den hadis uydurmuştur. Bu davranışını da 'kim iyi bir âdet başlatırsa' hadisinin hükmüne girdiği şeklinde yorumlamaya çalışır. Böylece Hz. Peygamber hakkında yalan söylemeyi ve söylemediği ve ağzından çıkmayan bir şeyi ona söyletmeyi caiz saymış, bunun bir iyilik olduğunu kabul etmiştir. Çünkü ilkeler, kendisini teyit etmektedir.

Melek, Hz. Peygamber'in 'bana kasıtlı olarak yalan isnat eden kişi, cehennemdeki yerine hazırlansın' ya da 'bana iftira eden, herhangi birine iftira etmiş gibi değildir. Bana iftira eden, cehennemdeki yerine hazırlansın' buyurmuş olduğunu kendisine hatırlatınca, bütün bu rivayet-

leri şeytanın düşüncesine soktuğu fikirlerle tevil eder ve şöyle der: 'Hz. Peygamber'in hadisinde geçen durum, sapkınlığa çağırmayla ilgilidir. Ben ise, sadece bir hayır âdeti ortaya koydum.' Böyle bir insan, iyi bir âdet meydana getirmesi bakımından zorunlu olarak ödüllendirilirken Hz. Peygamber'e iftira ettiği ve söylemediği bir şeyi ondan aktardığı için ise cezalandırılacaktır.

Halvete giren ve riyazet yapanlarda bu durum gözlenir. Böyle bir insan, Allah kulluk kapılarından birini kendisine açmadan önce, başkanlık hevesine kapılır ve Allah'a iftira etme cüretinde bulunur. Allah ona öyle bir kapı açsaydı, dürüstlüğe bağlanır ve Hz. Peygamber karşısında birinci kişinin yaptığı gibi yapmazdı. Böylece ortaya koyduğu âdeti Allah'a nispet eder ve bu davranışını da 'Allah'tan başka fail yoktur' ve 'kullarını konuşturan Allah'tır' diye tevile kalkar. Böylece, o andan itibaren davranışlarında zorunluluğu kabul eden bir Eş'arî'ye dönüşür ve şöyle der: 'Bütün bunlar hayırdır, ben sadece bu güzel sünneti desteklemek istedim ve onu desteklerken de Allah'a isnat ettiğim şeyden daha güçlüsünü görmedim. Gerçekte bu âdet, Allah'ın bir fiilidir. Allah, onu benim dilimde icra etmiştir.'

Bütün bunları, hiç kimseye söylemeden sadece içinden geçirir. İnsanlar ile baş başa iken ise, bu âdetin Allah'ın velilerine böyle geldiği gibi kendisine de Allah katından geldiğini iddia eder. Melek, kendisine *'Allah'a yalan yere iftira edenden ve vahiy gelmediği halde bana vahyediliyor diyenden daha zalim kim vardır' (o kişi) ben de Allah'ın indirdiği gibi indireceğim der*'[447] ayetini hatırlattığında, içinden bunu tevil eder ve şöyle der: "Bu ayet bana hitap etmiyor. Ayet, fiili kendilerine nispet eden iddia sahipleriyle ilgilidir.' Çünkü Allah 'iftira eden' demiş, (iftira) eylemini ifade edene nispet etmiştir. Ben ise bütün fiillerin bana değil, Allah'a ait olduğunu söylüyorum. Onları benim dilim vasıtasıyla söyleyen Allah'tır. Nitekim Hz. Peygamber namaz hakkında şöyle der: 'Allah kulunun diliyle, 'Allah kendisine hamd edeni işitti' diye buyurur. Burada da durum aynıdır. Ayrıca Allah, 'bana vahyedilmiş' diyerek sözü o kimseye nispet etmiştir. 'Bana' sözü de böyledir. Ben kimim ki, *bana* diyeyim. Söyleyen olduğu gibi duyan da sadece Allah'tır. Allah o kişi hakkında şöyle buyurmaktadır: 'Allah'ın indirdiğinin benzerini indireceğim.' Ben ise, böyle bir şey söylemem. Bilakis, vahiy indirmek Allah'a aittir."

Bu kişi, bütün bu meseleler hakkından düşündüğünde, Allah'a yalan yere iftira eder, kötü ameli kendisine güzel gösterilir ve onu iyi amel diye görür. İşte bu, bu iki grup için doğru bir ilkedir. Şeytan onu bu iki gruba aktarmış, onlarda bırakmış, bu konuda içten bir düşünceyle derinden düşünmeye koyulmuştur.

İnsan, düşünceleri hakkında iç görü (basiret) ve ayrım gücüne sahip değil ise, iyi bile olsa, şeytanın verdiği düşünceyle meleğin ve nefsin verdiğini ayırt edemez. Bunları doğru bir şekilde ayırt etmez ise asla kurtuluşa eremez. Çünkü şeytan, her gruba o gruba baskın hale göre gelir. Bu meyanda, şeytanın Salih insanlardaki gayesi, kendisinden (bilgi ve düşüncelerini) almada şeytanı tanımamalarını sağlamaktır. Bu durumda Salih insanlar, bilgiyi şeytandan aldıklarını bilmeyip onu Allah'a nispet eder ve hangi yoldan kendilerine ulaştığını bilemez. Adeta şeytan, onların bu bilgisizlikleriyle tatmin olur ve onların otoritesinin altında bulunduğunu anlar. Şeytan (görünen) işlerde salih insanı aldatmayı sürdürür. Böylece kendisine aktardığı düşünceleri onaylatmayı ve onların Allah katından olduğunu kabul ettirmeyi başarır. Bunun üzerine, yılanın derisinden soyutlanması gibi salih kişiyi dininden çekip alır. Yılandan çıkarılan derinin yılana benzediğini düşünebilir misin? Burada da durum aynıdır.

İblis Hz. İsa'ya görünüşte yaşlı bir şahıs suretinde gelmiş. Çünkü şeytanın peygamberlerin içine girme imkanı yoktur. Dolayısıyla peygamberlerin bütün düşünceleri, ya rabbanî ya melekî ya da nefsîdir ve şeytanın onların kalplerinde etkisi yoktur. Allah'ın ilminde korunmuşluğu takdir edilmiş veliler ise, şeytanın kendilerine ulaşmasında değil, sadece düşünce aktarışında peygamberler gibi korunmuştur. O halde, inayete mazhar olmuş veli, şeytanın aktardığı düşünce hakkında Allah'tan bir belirtiye sahiptir. (Veli ve peygamber arasında korunmuşluktaki bu ayrıma dönersek) Bunun nedeni, velinin yasa koyucu olmayışıdır. Peygamberler ise yasa koyar ve bu nedenle iç dünyaları korunur.

(Yaşlı bir surette İsa'ya gelen) İblis, şöyle demiş: 'Ey İsa! 'Allah'tan başka ilâh yoktur' de.' İblis, bu konudaki emrine itaat edeceğinden memnun olmuşken Hz. İsa şöyle demiş: 'Sen söyledin diye söylemiyorum: 'Allah'tan başka ilâh yoktur.' İblis, üzüntü içinde geri dönmüş.

Buradan, bir şeyi bilmek ile ona inanmak arasındaki farkı ve mutluluğun inanmada bulunduğunu anlarsın. İnanmak, bildiğin şeyi söylemendir. Senin söylemiş olduğun şey ise, ilk peygamberinin -ki o Musa'dır- ikinci peygamberin hakkında -ki o da Hz. Muhammed'dir- söylediği sözdür, yoksa bildiğin için ya da birinci sözden dolayı değil. Bunu yaparsan, iman sahibi olduğuna tanıklık edilir ve mutluluk sana ulaşır. Hz. Peygamber'e kendi ilk peygamberinin sözü nedeniyle değil de Hz. Peygamberin sözü nedeniyle iman ettiğini söylersen, ikiyüzlü olursun. Allah şöyle buyurur: *'Ey iman edenler.'*[448] Burada Allah Ehl-i kitabı kasteder ve Ehl-i Kitab (Hz. Peygamber hakkında) söylediklerini peygamberleri İsa veya Musa'nın emriyle söyleyen ya da önceki kitaplardan birine inanmış kimselerdir. Bu nedenle Allah onlara 'Ey iman edenler' demiş, ardından 'peygamberlerime inanın ve 'Allah'tan başka ilâh yoktur' deyin diye buyurdu. Başka bir ifadeyle kendi bilginizden veya önceki peygamberinize inandığınız için değil, Hz. Muhammed söylediği için 'Allah'tan başka ilâh yoktur' deyiniz. İki imanı birleştiriniz ki, iki sevap elde edesiniz.

Şeytan, bu kadarıyla insanı şaşırtmakla tatmin olur. Böylece insan, Allah katından olan şey ile melek, nefs ve şeytan yolundan gelen arasındaki farkı bilemez. Allah, sayesinde düşüncelerinin mertebelerini öğrenebileceğin bir alameti senin için yaratır. Bu meyanda, itaatler hakkında bile olsa şeytanî düşünceleri öğrenmeni temin edecek alamet, onların tek bir işte sabit olmayışı ve belirli bir konuda bir düşünceden başka bir düşünceye hızla değişmesidir. Çünkü şeytan hırslıdır ve o, ateşin alevinden yaratılmıştır. Ateşin alevi hızla hareket eder. Başka bir ifadeyle, İblis'in yaratılış özelliği tek bir halde kalmamaktır. Dolayısıyla İblis aslının hükmüne bağlıdır. İnsan ise, topraktan yaratılmış olduğu için, sabit kalma özelliğindedir. Toprağın özelliği, soğukluk ve kuruluktur. Bu nedenle insan, işinde sabit ve yerleşiktir. Aynı şekilde, melek veya şeytan kendilerini hareket ettirmediği sürece, nefs kaynaklı düşünceler de sabittir.

Şeytanî düşüncelerin temel konusu, yapmak veya yapmamak olarak, haramdır. Bunu yapmak veya yapmamak olarak çirkin görülmüş davranışlar takip eder. Birincisi, sıradan insanlarda, ikincisi sıradan insanların abitlerindedir. Bazen şeytanî düşünce, Allah yoluna girmiş kimselerden başlangıç düzeyinde bulunanlar için mubahla, bazen Allah

ehlinin orta derecelerindekiler için -ki onlar *sema'* ehlidir- mendubla ilgili olabilir. O şeytan, her grubu o gruba baskın hal yönünden şaşırtır. Çünkü şeytan, tuzak ve aldatma noktalarını pekiyi bilir.

Şeytan ariflere farz ibadetlerle gelir, Allah karşısında herhangi bir emri yapmaya niyetleninceye kadar kendileriyle kalır. Bir ibadete niyetlenmek, gerçekte, arifin Allah karşısındaki yeni bir taahhüdüdür. Şeytan ariften bu ibadeti yapma hususunda bir güvence alıp arif onu yapmaya niyetlenince geride artık sadece onu yapmak kalır. Bu kez şeytan, dinen ilkinden daha üstün başka bir ibadeti arife gösterir. Arif de, vaktini zayi edeceğini düşünerek, ilkini terk eder, ikinciye başlar. İblis ise, söz verdikten sonra, Allah'a verilen sözü bozdurduğu için sevinir. Arifin ise, bundan haberi bile yoktur. İşin başında, bu fiilin şeytandan olduğunu bilseydi, onu nasıl reddedeceğini ve alacağını bilirdi. Nitekim Hz. İsa ve peygamberlerin vârisleri olan Allah ehlinden metanet sahipleri böyle yapmıştır. Onlar, güzel olmasına rağmen, bu fiili şeytan kaynaklı düşüncelerden sayar.

Aynı şekilde şeytan, Ehl-i Kitap'tan olan münafığa da böyle gelir ve ona şöyle der: 'Senin peygamberinin bu adamı (Hz. Muhammed'i ve onun peygamberliğini) müjdelediğini bilmiyor musun? Bu adamın, senin peygamberinin sözünü ettiği kimse olduğunu biliyorsun. Peygamberlik ise, onu ve senin peygamberini birleştirir. O zaman Hz. Muhammed'e kendisi söylediği için değil, senin peygamberin bunu söylediği için 'Allah'ın peygamberisin' de. Aralarında bir fark yoktur. Bunun üzerine münafık *'sen Allah'ın peygamberisin'*[449] der. Allah ise, onları yalanlamış ve şöyle buyurmuştur: 'Münafıklar gelip -senin Allah'ın peygamberi olduğuna tanıklık ederiz- der.' Onların böyle söylemesi, şeytanın onlara aktardığı düşünceden kaynaklanır. Allah şöyle buyurur: *'Kuşkusuz Allah, senin O'nun peygamberi olduğunu bilir. Allah, münafıkların yalancı olduğuna tanıklık eder.'*[450] Yani Allah 'Sen Allah'ın peygamberisin' sözünü kendi sözlerine göre değil, senin sözün nedeniyle söylediklerini belirtirken onları yalanlar. Kur'an Hz. Peygamber'in peygamberliğini (onların söylediği anlamda) kastetmiş olsaydı, Hz. Peygamber'in peygamberliğini reddetmiş olurdu.

Böylece, kendisinden sakınasın diye, şeytanın insanların nefislerine nasıl ve nereden girdiğini açıkladım. Şeytanın verdiği düşünceyi öğ-

renmeni sağlayacak bir alameti sana vermesini Allah'tan dile! Allah, sana genelde şeriat ölçütünü vermiş, farzlarını, mendublarını, mubahlarını, haramlarını ve mekruhunu ayırt etmiş, bu konuyu kitabında ve peygamberinin dilinde hükme bağlamıştır.

Bir haram ya da mekruhu işlemekle ilgili bir düşünce aklına geldiğinde, kuşkusuz bir şekilde bu düşüncenin şeytandan olduğunu bilmelisin; mubahı işlemek hakkında geldiğinde ise, kuşkusuz bir şekilde onun nefisten geldiğini bilmelisin. Şeytan haram veya mekruhla ilgili bir düşünce getirdiğinde, ister onu yapmak haram ister yapmamak farzı terk şeklinde olsun, ondan uzak dur. Mubahta ise serbestsin. Daha çok kazanç istersen, mubahtan uzak dur, farz veya mendub fiillerle ilgilen. Mubah davranışları işlerken onun mubah olduğunu bilerek işle. Unutma ki Şâri, o davranışı sana mubah kılmasaydı, onu yapamazdın. Bu durumda, mubah olması yönünden değil, sadece Allah katından bir hüküm olduğuna inanman yönünden, mubah eyleminde bile ödüllendirilirsin. Çünkü Hz. Peygamber'in ölümünden sonra hüküm değişmez. Hüküm, şeriatın aynıdır ve hiç kuşkusuz bu kapı kapanmıştır. O halde mubah, mubahtır, hiçbir zaman farz veya haram olmayacağı gibi bütün hükümler böyledir.

Bir farz hakkında sana bir düşünce geldiğinde ise, tereddütsüz bir şekilde ona yönel, çünkü hiç kuşkusuz o düşünce melektendir. Bir mendup hakkında bir düşünce gelirse, ilk düşünceyi aklında tut ve onda karar kıl. Çünkü böyle bir düşünce bazen İblis'ten olabilir. Daha üstün ve değerli başka bir mendup nedeniyle onu terk etmene dair bir düşünce aklına gelirse, sakın ilkini bırakma ve onda sebatkâr ol. İkinciyi de aklında tut ve birinciyi mutlaka yap. Birinciyi tamamladığında ikinciye başla ve onu da yap. Böyle yaptığında, şeytan amacı gerçekleşmediği için hüsrana uğramış bir şekilde geri döner. Bu ilaç sayesinde şeytanın hastalığını kendinden giderirsin ve Hz. Ömer'in davranışını takip eden kimse (Ömeriyyü'l-makam) olursun. Kendisine böyle davranırsan, şeytan bir vadide karşına çıksa, mutlaka yolunu değiştirir.

Dikkatini çektiğim konuyu aklında tut. Çünkü Allah iyiliklere koşanları övmüştür. Bu bölüm için bu kadarı yeterlidir.

'Allah, hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ELLİ ALTINCI BÖLÜM

Tümevarımın, Doğru ve Yanlışının Bilinmesi

Tümevarımın anlamlarda bir tanımı vardır
Adamlardan güçlü kişi ona bağlanır.

Onun bir hükmü vardır ve sana bilgi vermez
Onun sureti gölgeler mesabesindedir

Delillerin çatışması onda gerçekleşir
Misalin şahsı karşısında göz nerededir?

Zanların karşılıklı inişi ve onlardan
Aşağılara inişi sana verir

Tümevarımla kesin bir hüküm verme
Ceylan gözleri birbirinin aynı değil

Tümevarımla bilgiler ortaya çıksa bile
İncelmeyle cılızlık aynı hükme sahip değildir.

İmam Müslim, es-Sahih'te Allah'ın şöyle buyurduğu kutsî bir hadis aktarır: '*Melekler şefaat eder, peygamberler şefaat eder, müminler şefaat eder, geride ise, merhametlilerin en merhametlisi kalır.*'[451] Böylece Allah, kendisini *merhametlilerin en merhametlisi* diye isimlendirmiştir. Bir ayette, '*ben bağışlayanların en hayırlısıyım*'[452] buyurur. Sahih bir kutsî hadiste ise şöyle buyurur: 'Ben kulumun bana olan zannı üzereyim. Kulum benim hakkımda iyi zanda bulunsun.'

Varlığı tümevarımsal olarak incelediğimizde, asıl iyiliklerden sadece güzel huyların çıktığını gördük. Örnek olarak, iyilik yapana iyilik yapmak, kötülük yapanı bağışlamak, hatayı affetmek, haksızlığı gidermek, mazereti kabul etmek, hata yapanı hoş görmek gibi güzel huyları verebiliriz. Bunları inceledik ve yanlış olmadığını gördük.

Nitekim Arap şair şöyle der:

'*İyilikler damarlarda akar*'.

Allah güzel ahlâk sahibi olmaya yaratıklarından daha layıktır. Burada tümevarımın doğruluğu metafizik bahislerde geçer. Yanlış tümevarım ise inançlarda kullanılamaz. Çünkü inançların dayanağı, açık kanıtlardır. Şöyle ki: Kendisinden fiil çıkan her şeyi tümevarım olarak araştırsaydık, bütün fiil sahiplerinin cisim olduğunu görürdük. Ardından (bu yargımıza göre) şöyle bir hüküm vermemiz gerekirdi: Âlem Hakkın sanatı ve fiilidir. Sanatkârları araştırdık ve cisim sahibi olmayan herhangi bir sanatkâr bulamadık. O zaman (âlemin yapıcısı) Hak da cisimdir (yargısına ulaşmış olurduk).

Allah, böyle bir şeyden münezzeh ve yücedir.

Sonradan yaratılmışlar hakkındaki kanıtları da araştırdık: Özü gereği bilgili kimse bulamadık. Kanıt, her şeyin zatına ilave nitelik nedeniyle bilen olabileceğini verir ki, söz konusu nitelik *bilmek* diye isimlendirilir. Bu niteliğin bulunduğu kimsedeki hükmü, o şahsın bilen olmasını sağlamaktır. Hakkın *bilen* olduğunu öğrendik. Dolayısıyla O'nun bir bilgisi olmalı ve bu bilgi (tümevarımımıza göre) zatına ilave bir şey olmalıdır.

Gerçek böyle değildir. Allah bilen, diri, güç yetiren, kahreden ve haberdar olandır. Bütün bunlar ise, zatına ilave (nitelikler) değil, kendisinden kaynaklanır. Çünkü bu nitelikler zatına ilave bir şeyden kaynaklansa ve zatın yetkinliği de bunlara bağlı olsaydı, Allah'ın yetkinliği zatına ilave bir şey olur, bu ilave şey var olmadığı sürece eksiklikle nitelenirdi. Bu durum, tümevarımdan kaynaklanır ve bu tavır, kelamcıların Allah'ın sıfatları hakkında 'sıfatlar ne O'dur ne O değildir' demeye sevk eden amildir. Bu konuda yüce mertebeye yaraşmayan bir çeşit tümevarım vardır.

Bu ilave nitelikleri benimseyenler (onun yanlışlığını) fark edince, onu ifade etmede başka bir yol takip etmiş ve şöyle demişlerdir: 'Biz onu tümevarım yöntemiyle öğrenmedik, sadece delil, kendisinde bilginin bulunduğu kimsenin bilen olabileceğini vermiştir. Bu durumda bilginin bilenin zatına ilave bir şey olması gerekir. Çünkü o, manaların niteliklerindendir. Zatın kalması yanında onun ortadan kalkması düşünülebilir. Delil, bunu verdiğinde, görünen ve görünmeyende, başka bir ifadeyle Hak ve yaratılmışta onu uyguladık.'

Bu yaklaşım, onların kaçışı ve doğruluktan sapmalarıdır. Ardından, bu görüşü, kendilerinden aktardığımız şu ifadeleriyle desteklemişlerdir: 'Allah'ın sıfatları ne O'dur ne O'ndan başkadır.' Böylece, başkalarının imkansız gördüğü bir tanımla iki başkayı tanımlamışlardır. Onlara, 'sıfatlar (zat üzerine) ilave midir' diye sorsan, ilave olduklarını itiraf ederler. İşte bu, tümevarımın ta kendisidir. Bu nedenle şöyle dedik: Allah'ı bilmede tümevarım uygun bir yöntem değildir ve tümevarım gerçekte bilgi ifade etmez. Biz onu sadece din ve örfe göre -akıl bakımından da değil- güzel ahlâktan kabul ettik. Çünkü akıl, Allah'ın 'dilediğini yapan' olduğunu ve herhangi bir yaratılmışın O'nunla kıyaslanmadığı gibi kimsenin de Allah ile kıyaslanamayacağını ifade eder. Dinî kanıtlar ise, Allah'ın kullarına iyilikle ve Allah hakkındaki zanlarına göre davranacağını bizim nezdimizde ortaya koyan hususları getirmiştir. Allah şöyle buyurur: *'Onlara Allah'tan beklemedikleri şeyler görünmüştür.'*[453] Yani, Şâri'nin ortaya koyduğu gerekler nedeniyle, her iki yerde de beklemedikleri şeyler onlara görünür.

Hz. Peygamber, uyuduğu veya unuttuğu için namaz vaktini kaçıran kişinin uyandığında ve hatırladığında namaz kılmasını söylemiştir. Acaba namazı her gün o vakitte mi kılar? Hz. Peygamber'e bu soru sorulmuş, o ise şöyle yanıt vermiştir: 'Allah size faizi yasaklamışken sizden faiz almaz.' Böylece Allah'ın övdüğü herhangi bir güzel ahlâkla önce kendisinin kullarına muamele ettiğine dikkat çekmiştir. Allah, kötü bir huyu kınamış ise, ilahi mertebe böyle bir huydan daha da uzaktır. İşte böyle bir sanatta (ahlâk) bu şerî kanıtlar ile tümevarım caiz olabilir. Bunun dışındaki alanlarda ise caiz olmaz.

Böylece *muameleler* alanında tümevarımın doğrusuyla yanlışını açıkladım. Tecellilerdeki tümevarıma gelince; (öncelikle belirtmeliyiz ki, yapım ürünü anlamındaki) sinaî maddenin -hepsini değil- sadece bazı suretleri kabul ettiğini gördük. Ahşap, sandalye, minber, taht, kapı suretini kabul edebilirken gömlek, örtü veya şalvar suretini kabul etmez. Hâlbuki kumaş, bu ikinci suretleri kabul ederken o da bıçak veya kılıç suretini kabul etmez. Suyun bulunduğu kapların ve girdiği renklilerin suretini aldığını ve renkli kapların da mavi, beyaz ve kızıl renkte nitelendiğini gördük. Cüneyd'e marifet ve ariften sorulduğunda şöyle cevap vermiş: 'Suyun rengi kabının rengidir.'

Bütün unsurlar âlemini ve felekleri tümevarımla inceledik: Her unsurun ve feleğin belirli suretleri kabul ettiğini, bazılarının ise diğerlerinden daha çok kabul ettiğini gördük. Her şeyin maddesini inceledik, onun bütün şekil ve cisimlerin suretlerini kabul ettiğini gördük. İşleri (durumları) inceledik, latifleştiklerinde pek çok sureti kabul ettiklerini gördük. Ruhları inceledik, onların suretlerde şekillenmede bütün zikrettiklerimizden daha kabiliyetli olduklarını gördük. Sonra, hayali inceledik, onun sureti olan her şeyi kabul edip sureti olmayanı ise biçimlendirdiğini gördük. Böylece hayal, suretlerde çeşitlenmede ruhlardan daha genişti.

Ardından gayb âlemine tecellilere geldik. Oradaki durumun zikrettiklerimizden daha geniş olduğunu gördük. Gaybın bunu isimler yaptığını gördük. Her isim, tecellilerde sonsuz suretleri kabul eder. Hakkın ise bütün bunların ardında bulunduğunu anladık: *'Gözler O'nu idrak edemez, O gözleri idrak eder. O, latiftir ve her şeyden haberdardır.'*[454] Ayet, idrak edilemeyişi anlatırken el-Latif ismini getirmiştir. Çünkü letafet, duyuyu idrakten perdeler. Böylece latiflik, akledilir, fakat görünmez. Allah, idrak edilemez olduğu niteliğinde el-Latif ve el-Habîr diye isimlendirilmiştir. Bunun anlamı, Allah'ın yaratıkların kendisini idrak edemeyeceği kadar *latif* olduğudur. Bununla beraber, ortada kendisine dayanılan bir şeyin bulunduğu da bilinir ve akledilir.

Kur'an-ı Kerim söz konusu ayette el-Habîr ismini *faîl* (sıfat-ı müşebbehe, sürekli haberdar olan) kalıbında getirmiştir. Bu kalıp, dilde meful anlamına da gelebilir. Buna örnek olarak *katîl* kelimesinin öldürülen ve cerîh kelimesinin de yaralanmış anlamına gelmesini verebiliriz. Burada kastedilen ve en uygun yorum, bu meful anlamıdır. Bazen kalıp, fail anlamına da gelebilir. Buna örnek olarak, *alîm* kelimesinin *bilen* anlamına gelmesini verebiliriz. Bazen fail anlamında da kullanılmış olabilir, fakat o uzak bir ihtimaldir ve ayetin bağlamı bunu göstermez. Çünkü ayetin bağlamı, kalp gözünün değil, gözlerin idrakiyle ilgilidir. Çünkü Allah, bizi kendisini bilmeye ulaşmaya teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: 'Allah'tan başka ilâh olmadığını bil.' Kanıtları incelemeden Allah bilinmez. Dolayısıyla kanıtları incelemek, bu konudaki gücün bize verdiği ölçüde onu bilmeye sevk eder. Bu nedenle, burada el-Habîr kelimesini *meful* anlamında tercih ettik. Yani, gözler kendisini idrak

edemese bile, bilinen ve akledilen demektir. Bu bölümde tümevarımla ilgili bu kadar açıklama yeter.

Tümevarımın bu mertebede bilgi ifade etmeyişinin nedeni, belirli suretleri kabul ettiğini söylediğimiz her aslın (kabul ettiği) suretlerde sayısız mertebelerin tekrarlanmasının mümkün, hatta bunun gerçekleşmiş olmasıdır -ki gerçekleşmiştir. Bu durum, Cebrail'in defalarca Dıhyetü'l-Kelbî suretinde geldiği şeklinde rivayetlerde yer almıştır. Allah tek bir şahsa iki kez aynı şekilde tecelli etmez veya iki şahsa tek bir surette görünmez. Buradan tümevarımın bilgi ifade etmediğini anladık. Çünkü tecelli mertebesi, tekrar kabul etmez. Tecelli, tekrar olmayış yönünden tümevarım hükmünün dışına çıkmış, suretlerde halden hale girme yönünden ise ona eklenmiştir. Suretlerde halden hale girme konusu (Allah kıyamet günü farklı suretlere girer anlamındaki bir hadise atıf), İmam Müslim'in *iman* kitabında *şefaat* hadisinde yer alır. Öyleyse hiçbir konuda tümevarıma güvenilmez: Ne hallerde, ne makamlarda, ne menzillerde ne de tecellilerde tümevarıma güvenilebilir.

'Allah, hakkı söyler, doğru yola ulaştırır.'

ELLİ YEDİNCİ BÖLÜM

İlham Bilgisini Çıkarımda Bulunma Türlerinden Biri Yoluyla Elde Etmenin Bilinmesi. Nefsin Bilinmesi.

Vereninin hoşnut olmayacağı bir yerde bulduğun
Bir ilham ile sakın hüküm vermeyesin.

Örnek şeriatını tashih edilmiş olarak say.
Çünkü o kazananın devşirdiği bir üründür.

Onun için hem günah hem de iyilik vardır.
Yollarını yüceltir ve mezheplerini alçaltır

Ondan sakın, onun her grupta
Bir hükmü vardır ki, kazançları bizde bilinmediğinde

İlhamdan onun suretini talep etmeyesin.
Çünkü İblis'in vesveseleri sana eşlik eder

Şeklinde ve suretinin tertibinde
Ayrışsa bile, anlam ona benzer.

(Nefs İyilik ve Allah Korkusunu Kabul Eden Bir Yerdir)

Allah şöyle buyurur: '*Nefse ve onu düzenleyene, ona iyilik ve kötülüğünü ilham edene yemin olsun ki.*'[455] Başka bir ayette ise, '*şunlara ve şunlara rabbinin ihsanından yardım ederiz. Rabbinin ihsam kısıtlı değildir*'[456] buyrulur. Allah, nefsi, kendisine ilham edilen günah ve takvayı kabul eden bir mahal yapmış, nefs de günahı ve takva duygusunu ayırt ederek günahtan sakınır (sakınabilme özelliğinde iken), takva duygusunun ise yolunu tutar. Öte yandan şunu ifade eder: Allah kendisine ilham ettiği şeyle nefsin günah ve takva duygusunda bir çaba ve kazanımı olmaktan soyutlamıştır. Nefs, sadece dince ister günah ister takva olsun, fiilin ortaya çıkması için bir mahaldir. O halde nefs, bu iki hüküm arasındaki orta *berzah*tır.

Allah, insanın nefsine *mubah* düşüncesini nispet etmemiş ve ilhamını da ona vermemiştir. Bunun nedeni, mubah fikrinin nefs için zatî bir düşünce olmasıdır. Binaenaleyh bizzat nefsin yaratılışıyla, mubahın varlığı da ortaya çıkar. Dolayısıyla mubah, nefsin ancak kendisiyle düşünülebileceği nefsî özelliklerden biridir. Mubah, yani mubah düşüncesi, gerçekte insanın gülmesi gibi, (nefse özgü) özel bir niteliktir. Mubah, kurucu özelliklerden (fasl) biri olmasa bile, insan için betimleyici-gerekli bir tanımdır. Çünkü nefsin özelliği, (kendisinden) zararı uzaklaştırmak ve yararı çekmektir. Bu ise, şeriat hükümleri içinde özellikle mubah kısmında bulunabilir. Çünkü mubah, yapılması ve yapılmaması eşit, bu nedenle de, karşılığında ödül veya dinen sorumluluğun bulunmadığı davranıştır. Bu durum, *tesviye* etmek, düzenlemek kelimesinden gelen ve 'onu düzenledi' ayetinde belirtilen durumdur. Mubah, bir şeydeki itidal halidir. '*Seni tesviye etti ve itidal verdi.*'[457] Allah böyle yapmakla insana ihsanda bulunmuştur. Şeriatın hükümlerinin kısımlarında, itidali

gerektiren ve itidali veren mubahtan başka bir kısım yoktur. O halde nefs, özü gereği ve özelliği nedeniyle mubahı talep eder ve bu nedenle Allah, nefsi mubahın kendisine ilham edilmesiyle nitelememiştir.

Allah, nefse günah ve takvayı kimin ilham ettiğini zikretmemiş, faili gizlemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla, gizli zamir 'onu düzenledi' ayetindeki zamire döner ki, o da, Allah'tır. Hz. Peygamber'in 'meleğin insanda bir tesiri bulunduğu gibi şeytanın da bir tesiri vardır' -ki meleğin tesiri itaat, yani takva, şeytanınki ise günah, yani fücurdur- hadisini dikkate alan kimseye göre ise, 'ona ilham etti' ifadesindeki zamir takva söz konusu olduğunda meleğe, günahta ise şeytana döner. Allah, aralarındaki ilişkinin uzaklığı nedeniyle, o ikisini tek bir zamirde toplamamıştır. Her şey, Allah'ın kaza ve kaderine bağlıdır.

Bu noktada, 'Takvayı ilham eden Allah, günahı ilham eden ise şeytandır' denilemez. Çünkü böyle söylemek, iki düşünceden birinin diğerine baskınlığı nedeniyle, bilgisizlik ve edepsizlik taşır. Günah, takvadan daha baskındır. Böyle söylemenin edepsizlik olmasının başka bir nedeni ise, ayette şöyle buyrulmuş olmasıdır: *'Sana isabet eden her iyilik Allah'tan, her kötülük de nefsindendir.'*[458] Bu ayette Allah ismi açıktır. Ayette geçen günah ise, dinen günah olan şey değildir, böyle olsaydı, *fücur* olurdu. Ayette kastedilen, insanın maksadına uygun olmayan ve onu üzen şeylerdir. Bu ise, görünüşte onların, yani kâfirlerin ifadesidir. Çünkü onlar, Hz. Peygamberi uğursuz sayıyordu. Bunun üzerine Allah, peygamberine şöyle demeyi emretti: 'Her şey Allah katındandır. Bu kavme ne oluyor ki, sözü anlayamıyorlar?' Yani, içlerinde gerçekleşen olayları anlayamıyorlar. Allah, onların şöyle söylediğini kendilerinden aktarır: *'Onlara bir iyilik ulaşırsa, bu Allah'tandır derler; bir kötülük, yani kendilerini üzen bir şey ulaşırsa, bu senin katındandır derler. Sen ise, (iyiliğiyle, kötülüğüyle) hepsinin Allah katından olduğunu söyle.'*[459] Bu durum, *'uğursuzluğunuz Allah katındandır'*[460] ifadesinde belirtilir.

'Ona ilham etti' ayetinde fail gizlidir. Ayetteki zamirde takvayı ilham eden Allah, günahı ilham eden ise şeytan sayılırsa, bu durumda tek bir zamir, Allah'ı ve şeytanı birleştirmiş olur. Bu ise, Allah karşısında saygısızlığın son sınırıdır. Ayette, *'ve takvasını'*[461] diye atıf Vav'ının ('ve' bağlacının) getirilmesi ne güzel olmuştur! Böylece, böyle bir ihtimal ol-

sa bile, el-Melikü'l-Kuddûs, rahmetinden kovulmuş olanla aynı zamirde bir araya gelmekten münezzeh ve müteal olmuştur.

Hz. Peygamber, kendisi böyle bir şey söylemediği halde, bir hatibin Allah'ı ve peygamberini tek bir zamirde bir araya getirip 'o ikisine isyan eden' dediğini duyunca, 'ne kötü hatipsin sen!' demiştir. Hz. Peygamber, hatip Allah ve peygamberini tek bir zamirde birleştirdiğinde söylediği sözü Allah'ın vahyiyle söylemiştir. Dolayısıyla *'Peygambere itaat eden, Allah'a itaat etmiştir'*[462] ve *'Peygamber kendi arzusundan konuşmaz'*[463] buyrulur. Biz de, bize emredilmemiş veya yasaklanmamış işlerde edebe uymak zorundayız. Nitekim Hz. Peygamber 'ne kötü hatipsin sen' derken edebe uymuştur. Aynı şekilde, günahı ilham etmenin Allah'a nispet edilmesi de yakışık olmaz.

Bu ayrıntılı tahlilin ardından, 'nefse günahı ilham etti' ifadesindeki zamirin şeytan, bağlaçla gelen takvanın ilham edilişindeki zamirin ise meleğe raci olması geride kalmıştır. Dolayısıyla bir yaratılmışın karşısına başka bir yaratılmışın konulması, bir yaratılmışın Yaratan karşısına konulmasından daha uygundur. Hz. Peygamber'in 'ne kötü hatipsin sen!' ifadesinde Allah'ın basiretini nurlandırdığı kimse için yeterli uyarı vardır.

Allah, nefsinin rütbesini ve onun özü gereği kötülüğü emreden biri olmadığını bildirmiştir. Nefse kötülük, şeytanın günahı ilham etmesini kabul etmesi ve bu konudaki meşru hükmü bilmeyişi bakımından nispet edilebilir. Buna örnek olarak, sahibine dinde yasaklanmış olduğunu bilmediği bir işi yapmasını veya kendi nezdinde mubahlığı hakkında bir kuşku bulunan şeyi işlemesini emreden nefsi verebiliriz. Bu durumda, o şeyin haram olduğunu kabul eden kimse nefsin kötülük emreden olduğunu ileri sürer. Örnek olarak, onu haram ve helal sayan kimseler arasında nebîzin (ekşi hurma suyu) içilmesini veya iki şarttan yoksun 'rebibe' nikâhını verebiliriz. Bu gibi şeyler, şeriatta çoktur. Bu iki durum hakkındaki her iki yorum da (haram veya helal saymak), içtihattan oldukları sürece, geçerli ve onaylanmış hükümdür. Bununla birlikte müçtehitlerden biri, Şâri'nin o meselede kendisiyle hüküm verdiği ya da bir hüküm vermiş olsaydı kendisiyle hüküm vereceği kanıtı hatalı bulmuştur (gerçek ve yeterli bir kanıt saymamıştır). Yine de, 'her iki müçtehit ödüllendirilir.' Bazen bir meselede müçtehitlerden biri isabet etmiş

olabileceği gibi her ikisi de yanılmış olabilir. Çünkü o meseledeki hüküm, din bakımından sınırlı değildir.

Allah, *'nefs, hiç kuşkusuz, kötülüğü emredendir'*[464] buyurur. Bu ifade, Allah'ın nefs hakkındaki bir yargısı değildir, burada Allah, Mısır hükümdarının eşinin hükümdarın meclisinde söylediği sözü aktarmıştır. Acaba kadın bu nitelemede isabet etmiş midir etmemiş midir? Bu konu, hakkında susulmuş başka bir değerlendirmedir. Bilakis nefse ait olan şey, şeytanın emrettiği şeyi kabul ettiğinde nefislerini kınayıcı olmaktır. O halde nefsin kötülüğü emredici olduğunun bildirilmesi, Allah'ın nefs hakkındaki bir yargısı veya Yusuf'un sözü değildir. Bu nedenle, ayetin açık hükmünden dolayı, (nefsin kötülüğü emrettiğini kanıtlarken) bu ayete dayanmak geçersizdir. Bir kanıta kuşku karışırsa, artık ondan kanıt getirme imkanı ortadan kalkar.

Bu konuyla ilgili olan *'şunlara ve şunlara rabbinin ihsanından yardım ederiz'*[465] ayetine gelince, bu ayet, işin kendiliğinde bulunduğu hal ile doğru bir hakikati açıklar. Bu hal, Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi olmadığıdır. *'Rabbinin ihsanı kesilmeyecektir'*[466] ayeti ise, engellenmeyecektir demektir. Bunun anlamı şudur: Allah, sürekli verir, mahal ise, yatkınlığı (istidadı) ölçüsünde kabul eder. Nitekim şöyle deriz: Güneş, ışınlarını varlıkların üzerine yayar ve ışınlarını yayarken kimseye cimrilik yapmaz. Mahal ise, o ışığı yatkınlığı ölçüsünde kabul eder.

Her mahal, eseri güneşe izafe eder ve kendi yatkınlığından habersiz kalır. Buna göre üşüyen kişi, güneşin sıcaklığından keyif alırken hararetli kişi acı duyar. (Sıcaklığın nedeni olan) ışık ise, zatı bakımından tektir. İki şahıstan her biri, bir diğerinin nimetlendiği şeyden acı duyar. Bir tek ışık olsaydı, tek bir sonuca yol açar ve kendisinde bilkuvve bulunan şeyi verirdi. Işığın karşısında bulunan mahallin (yatkınlığının) ışığın sonucunun ortaya çıkışında etkisi vardır ve olmalıdır. Çünkü sonuç, ancak iki öncülden meydana gelebilir. Böylece elbisenin beyazlamasını sağlayan çamaşırcı kararır. Güneş elbisenin yatkınlığına beyazlamayı verirken yıkayanın yüzüne (veya çamaşır suyuna) siyahlığı verir. Başka bir örnek ise, kendiliğinde tek bir şey olsa bile üflemenin kandili söndürmesi ve ocaktaki ateşi tutuşturmasıdır.

(Başka bir örnek) Allah'ın ayeti kulaklara tek bir şey olarak gelir. Onu duyanlardan biri ayetten tek bir şey anlarken, başka biri, ayetten o

şeyi değil, başka bir şeyi anlar, başka biri ise ayetten pek çok şey anlar. Bu nedenle, ayeti inceleyenlerin her biri, anlayış yeteneklerinin farklılığı nedeniyle ayetten kanıt getirir. İlâhi tecellilerde de durum böyledir. Tecelli eden, kendiliğinde birdir. Tecelliler, daha doğrusu onların suretleri ise, tecelligâhın yatkınlıklarına göre farklılaşır. İlahi ihsanlarda da durum aynıdır.

Bunu anladığında Allah'ın ihsanının engellenmeyeceğini de öğrenmişsin demektir. Şu var ki (bu ihsandan mahrum kalmışsan), yatkınlığının kabul edemeyeceği şeyin sana verilmesini istiyorsun demektir. Aklını yatkınlığa vermeden, istediğin konuda mahrum bırakmayı Allah'a nispet edersin. Bazen şahıs, istemeye yatkındır, fakat verildiğinde -mahrumiyet bir yana- istediği şeyi kabule yatkın değildir. 'Allah her şeye kadirdir' dersin ve bu sözünde de haklısın. Fakat âlemdeki ilahi hikmetin tertibini ve şeylerin hakikatlerinin verilerinden habersizsin. Her şey, Allah katındandır. Allah'ın mahrum bırakması vermek, vermesi mahrum bırakmaktır. Fakat geride şunu öğrenmen kalmıştır: Niçin ve nereden?

Böylece, nefsi ve nefsin ya zatından veya kendisine ilham ettikleri işlerde melek veya şeytandan kabul ettiği işlerden kendisine hâkim olan özelliğe göre, organları hareket ettirdiğini bildirdim. İlhamı bilmek, Allah'ın, nefsine yerleştirdiğin şeyi ilham ettiğini bilmendir. Fakat geriye, Allah'ın onu kimin vasıtasıyla ilham ettiğine ve bu ilhamın sana hangi yoldan geldiğine bakman kalmıştır: İlham melek yolundan mı, şeytan yolundan mı gelmiştir? Din tarafından belirlenmiş bir emir ve yasakla ilgili olan şey, ilham değil, ledünni bilgidir. O halde itaatin bilgisi ilham ile gerçekleşirken, itaatin sonuçlarını bilmek ise ledünni bilgidir.

Ledünni bilgi ile ilham arasmda fark vardır. İlham, geçici ve arızîdir, gider ve başkası gelir. Ledünni bilgi ise sürekli sabittir ve gitmez. Onun bir kısmı, ahlâk ve yaratılışın aslında bulunur. Buna örnek olarak, hayvanların ve küçük çocukların bazı yarar ve zararları bilmelerini verebiliriz. Böyle bir şey ilham değil, zorunlu bilgidir. *'Rabbin karıncaya vahyetmiştir'*[467] ayetinde Allah, kendisini üzerinde yarattığı yaratılışının aslındaki ilhamı kasteder. İlham, kula daha önce bilmediği şeylerin ilham edilmesidir. Ledünni bilgi ise, yaratılışın aslında bulunmayan ve amellerin meydana getirdiği bilgidir. Allah, bazı kullarına salih amel işlemeyi nasip eder. Kul salih ameli işlediğinde, Allah bu amelden kulun

daha önce bilmediği bir bilgiyi kendi katından (ledün) onun adına meydana getirir.

Ledünni bilginin belirli bir maddede olması gerekmez. İlham ise her zaman maddelerde olmalıdır. Ledünni bilgi mutlaka isabet eder. İlham ise bazen doğru, bazen yanlış olabilir. Doğru olan kısmı, *ilham bilgisi* diye isimlendirilirken yanlış olan ise, ilham bilgisi olarak değil, sadece *ilham* diye isimlendirilir.

'Allah, hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ELLİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Çıkarımda Bulunan İlham Ehlinin Sırlarının Bilinmesi. Kalbe Yayılan İlâhi İlmin Bilinmesi. Onun Düşünce ve Türlerinin Bilinmesi.

İlham ile sana bir bilgi verirse
Onu araştır, onunla mutlu olursun

Anlamları farklı olan bir arı gibi
Yaptığı evlerinde güçlü olan.

O temiz bir şeyi ilka eder
Sen ise onun durumuna sürekli tanıksın

Ağaçlarda, kokuda ve direklerde.
Onun fiilinin korunaklı bir köşkü vardır.

Yükselmek için hiçbir yol seni aciz bırakamaz
Sen, efendi, örnek alınan ve uyulansın.

Zorla ve dileyerek kast sendendir
Menzillerinde de yönelişler sana aittir

Araştır ve tek bir bilgi olarak yönel.
Senin gibi: Sen biricik yaratılmışsın.

(Akıl ve Nakil Bakımından Allah'ı Bilmek)

Allah kendisinden bir ruh ile seni desteklesin, bilmelisin ki: Allah bize ulûhiyetindeki birliğini bilmeyi emretmiştir. Nefisler, fikirleriyle araştırmış ve aklî kanıtlarla Hakkın varlığına -hatta Hakkın varlığı aklın zorunlu kanıtıyla bilinir- kanıt getirmiş iken, bu emri de duymuşlardır. Ardından, kendilerini yaratan bu varlığın (mevcud) birliğine kanıt getirmişlerdir. Buna göre, varlığı kendisinden dolayı zorunlu olanın birden başka olması imkansızdır. Sonra kendisinden dolayı varlığı zorunlu'nun sahip olması gerekli nispetler hakkında kanıt getirmişlerdir. Söz konusu nispetler, meydana gelen mümkünlerin kendileriyle ortaya çıktığı şeylerdir. Sonra, peygamberliğin imkanına delil bulmuşlardır. Peygamber gelmiş ve Allah'ın bize gelen peygamberi olduğunu doğrulayan kanıtlar ortaya koymuştur. Böylece onun Allah'ın peygamberi olduğunu aklî kanıtlar ile öğrendik ve bu konuda kuşku duymadık. Aklî kanıt, peygamberin Allah'a nispet ettiği şeylerde doğru söylediğini de ortaya koyduğu gibi Allah'tan bildirdiği şeylerde aklın imkansız gördüğü ve reddettiği bir takım şeyleri bildirdiğini de görmüştür. Bu gibi durumlar karşısında akıl çekingen kalmış, kendi bilgisini eleştirmiş, kendisine nispet ettiği işlerde bu ilahi bildirim onun kanıtına zarar vermiştir, haber vereni ise, yalanlayamamıştır.

Şâri'nin akıl sahibine söylediği şeylerden biri de, 'Rabbini bil' emridir. Akıllı kişi, kendisine dayanılan asıl olan rabbini bilmezse, peygamberi tasdik edemez. Dolayısıyla peygamberin kendisiyle rabbini bilmesini istediği bilgi, kanıtın ona verdiği bilgiden başka bir bilgi olmalıdır. Peygamberin ondan istediği bilgi, Allah'ı bilmede Allah'tan elde etmeye çalıştığı bilgidir. Söz konusu bilgi vasıtasıyla Allah'ın kendisine nispet ettiği ve kendisini onlar ile nitelediği bu durumları basiret üzere kabul edebilir. Akıl ise, kendi kanıtıyla söz konusu durumları imkansız görmüştü. Böylece peygamberi onaylamak sayesinde aklın ardında ve düşüncesinin verdiği hükmün ötesinde başka bir şey olduğunu anlar. Bu şey, Allah'ı bilmede aklî kanıtların veremediği, bilakis genel olarak imkansız gördüğü şeyleri verir.

İnsan, aklın gücünün ötesinde bulunduğunu bildiği bu kuvvet sayesinde rabbini bilirse, acaba aklın imkansız gördüğü bu konuda onun vereceği bir hüküm var mıdır, yok mudur? Onun imkansız olduğuna

dair kendisinde bir hüküm kalmaz ise, bu durumda bilgisinde hatanın meydana geldiği yönü incelemesi gerekir. Allah hakkında bu hükmün imkansızlığına delil saydığı şeyin gerçekte delil olmadığını da öğrenmesi gerekir.

Aklın gücünün ardında bulunan söz konusu şey nedir? Çünkü akıl, bazen yanılırken bazen doğruyu bulur. Allah'ın kendisine nispet edip kendisini nitelediği ve peygamberlerin ve keşif sahibinin aklının tereddütsüzce kabul ettiği bir niteliğin doğruluğunu akıl kesin olarak öğrenir ve tespit eder. Bununla beraber akıl, böyle bir niteliği Allah hakkında düşünmenin –kabul yeteneği bakımından değil- düşünce gücü bakımından imkansız sayar. O zaman (Allah hakkında o niteliğin kabul edildiği) makamın aklın düşünce gücünün ardında olduğu bilinir.

Bizi en fazla şaşırtan durumlardan biri, insanın kendi fikir ve teorik düşüncesini taklit etmesidir. (Halbuki) Fikir insanın kendisi gibi bir yaratılmış ve Allah'ın onda yarattığı güçlerinden biridir. Allah bu kuvveti akla hizmetçi yapmıştır, akıl ise, bu gücün verisinde onu taklit eder. Hâlbuki onun kendi mertebesini aşamadığını ve gerçekte hafıza, musavvire, tahayyül gücü gibi bir gücünün bulunmadığını bildiği gibi dokunma tatma, koklama, duyma ve görmeden ibaret olan güçlere de sahip olmadığını bilir. Bütün bu eksiklere rağmen akıl, rabbini bilmede o gücü taklit eder de kitabında ve peygamberinin diliyle kendisi hakkında bildirdiği şeylerde rabbini taklit etmez. İşte bu, âlemde meydana gelmiş en tuhaf yanlışlıklardan biridir.

(Rabbini bilmede) Fikir gücünden hareket eden herkes, hiç kuşkusuz, bu hatayı işler. Allah'ın basiretini nurlandırıp her şeye yaratılışını verdiğini bilen kimse ise bu yanlışlığın dışındadır. Allah kulağa yaratılışını vermiş, dolayısıyla kulak, kendi idrakini aşamaz. Aklı kulağa (duymaya) muhtaç yapmıştır. Bu meyanda akıl, seslerin bilgisini, harfleri noktalamayı, lafızları değiştirmeyi ve dillerin farklılığını kulaktan öğrenebilir. Bu sayede akıl, kuş sesiyle rüzgârların esintisini, kapının gıcırtısını, suyun fokurdamasını, insanın çığlığını, kuzuların melemesini, köpeklerin havlamasını, ineklerin bağırmasını, develerin böğürtüsünü vb. sesleri ayırt eder. Akıl, kulak kendisine ulaştırmadığı sürece, bunlardan algılayacak herhangi bir güce sahip değildir.

Aynı şey görme gücü için de geçerlidir. Allah, görülen şeyleri kendisine ulaştırmada aklı göze muhtaç etmiştir. Dolayısıyla, göz bunları akla ihsan etmediği sürece, insan yeşili, sarıyı, maviyi, beyazı, siyahı ve bunların arasındaki tonları bilemez. Duyuyla bilinen bütün güçlerde durum böyledir. Hayal de bu duyulara muhtaçtır, dolayısıyla hayal, ancak bu gücün kendisine verdiği şeyleri hayal edebilir. Hafıza gücü ise, bu güçlerden meydana gelen şeyi hayalde tutmaz ise, onlardan hiçbir şey hayal gücünde kalmaz. O halde, hayal duyulara ve hafıza gücüne muhtaçtır. Hafıza gücü ile hayal arasına giren bir takım durumlar hayal gücüne ilişebilir. Bu durumda hayal, hafıza gücüne ilişen zayıflık nedeniyle, bir engel bulunduğu için pek çok şeyi kaçırır. Bu durumda hayal, hatırlama gücüne muhtaç olmuştur. Hatırlama gücü, kendisinden gizlenen şeyleri ona hatırlatır. O halde, hatırlama gücü bu konuda hafıza gücüne yardımcıdır.

Müfekkire gücü ise, hayale geldiğinde musavvire gücüne muhtaçtır. Bunun nedeni, kendisiyle hayalin zabt ettiği şeylerden herhangi bir konuda ya da kendisinde duyulurlara veya zorunlulara dayandığı kesin kanıt hakkında bir delilin formunu oluşturmadaki muhtaçlıktır. Söz konusu şeyler, yaratılışta toplanmış şeylerdir. Düşünce bu delili tasavvur ettiğinde, akıl onu kendisinden alır ve kendisi ile delilli hakkında hüküm verir. Her gücün kimi engelleri ve karıştırmaları vardır ve bu nedenle karıştırmaları sabit doğrudan ayrıştırmaya muhtaçtır.

Ey kardeşim! Aklın ne kadar muhtaç olduğuna bakınız! Akıl, zikrettiklerimizden herhangi birisini bu güçler vasıtasıyla ve onlarda olmaksızın bilemez. Akıl, bu durumlardan birisini bu yollar olmaksızın elde edemez. Allah ona herhangi bir şeyi bildirir, böylece onu kabul etmede kuşkulu davranır ve düşünce onu reddediyor der. Bu akıl, Rabbinin kıymetini ne kadar az biliyor! Düşüncesini taklit edip Rabbini nasıl eleştiriyor!

Kendisi bakımından akılda herhangi bir şeyin bulunmadığını öğrendik. Aklın elde ettiği bilgiler, *kabul* özelliğine sahip olmasından kaynaklanır. Akıl, bu mesabede olduğuna göre, kendi katından bildirdiği konularda rabbinin bildirdiği şeyi kabul etmesi kendi düşüncesini kabul etmesinden üstündür. Akıl, fikrinin hayalini, hayalinin ise duyularını taklit ettiğini öğrenmiştir. Bu taklide rağmen akıl, bu hafıza ve hatırla-

ma gücü kendisine yardım etmediği sürece, sahip olmadığı şeyleri tutma gücünde değildir.

Kuvvetler yaratılışlarını ve hakikatlerinin verdiği şeyi aşamaz. Kendi zatı bakımından akıl da, üzerinde yaratılmış olduğu zorunluların dışında, bir bilgiye sahip olmadığını bilir. Bu bilgilere rağmen akıl, ona şunu söyleyenin sözünü kabul etmez: 'Senin ardında bir güç vardır ki o güç, sana *müfekkire* gücünün verdiğinin aksini verir. Melekler, peygamberler ve veliler gibi Allah ehli o kuvvete ulaşmış, indirilmiş kitaplar onu dile getirmiştir. Sen de, bu ilahi haberleri o kuvvetten kabul et. Çünkü Hakkı taklit etmek, daha uygundur. Sayılarının fazla olmasına rağmen peygamberlerin ve velilerin akıllarının onu kabul ettiğini, ona inandığını ve onu doğruladığını gördün. O akıllar, kendisini bilmede Rablerini taklit etmenin kendi düşüncelerini taklit etmekten daha üstün olduğunu görmüştür. Peki, o gücü inkâr eden ey akıllı! Niçin onu getirenden kendisini kabul etmiyorsun? Özellikle akıllar, şöyle der: 'Bu güç, Allah'a, peygamberlerine ve kitaplarına inanma mahallindedir.'

Allah'a inananların akılları, teorik kanıtlar ile kendisini (varlığını) öğrendikten sonra, Allah'ın kendilerinden O'nu bilmesini istediğini görünce, bu noktada düşünce yönünden ulaşılamayan Allah'a dair başka bir bilgi olduğunu anlamıştır. Bunun üzerine riyazetler yapmışlar, halvetlere girmişler, mücahedeler, ilişkileri kesmek, yalnız kalmak, mahalli (idrak) boşaltarak ve kalbi fikir kirlerinden -çünkü fikirler, var olanlara ilişir- arındırıp Allah ile oturarak o bilgiyi elde etmeye çalışmışlardır. Onlar, bu yöntemi peygamber ve resullerden almıştır. Ayrıca, Hakkın kullarına indiğini ve onlara ilgi gösterdiğini duymuşlar ve Allah'a giden yolun Allah yönünden özellikle iman ehli olmak üzere düşünce yolundan daha yakın olduğunu öğrenmişlerdir. Onlar Allah'ın, 'bana koşarak gelene ben daha hızla giderim' dediğini, müminin kalbinin Allah'ın celal ve büyüklüğünü sığdırdığını duymuşlardır.

Bunun üzerine akıl, bütünüyle Allah'a yönelmiş, bu güçlerden almış olduğu her şeyden uzaklaşmıştır. Bu yöneliştе Allah, nurundan ilahi bir bilgiyi ona serpmiş, müşahede ve tecelli yolundan hiçbir varlığın O'nu ne kabul ne ret edebileceğini bildirmiştir. Bu nedenle Allah 'kuşkusuz burada' -müşahede yönünden Allah'ı bilmeye işaret etmektedir-

'kalbi olan kimse için öğüt vardır' buyurur. Bundan başka bir şey de dememiştir.

Kalp, sürekli halden hale girmesi özelliğiyle bilinir. Dolayısıyla kalp, tek bir halde sabit kalmaz. İlahi tecelliler de böyledir. Tecellileri kalbiyle müşahede etmeyen, onları inkâr eder. Çünkü akıl ve diğer güçler sınırlandırır. Kalp ise böyle değildir, çünkü o sınırlandırmaz. Kalp, her anda hızla başkalaşır. Şâri' şöyle buyurur: 'Kalp, Rahman'ın iki parmağı arasındadır, onu dilediği gibi başkalaştırır.' O halde kalp, tecellilerin başkalaşmasıyla değişir. Akıl ise böyle değildir. O halde kalp, aklın ötesindeki güçtür. Hak, bu ayette kalp ile aklı kastetmiş olsaydı, 'kalbi olan kimse' demezdi. Çünkü her insanın aklı vardır, lâkin her insana bu ayette *kalp* diye isimlendirilen ve aklın tavrının ötesinde bulunan bu güç verilmemiştir. Bu nedenle Allah, 'kalbi olan kimse için' demiştir.

Kalpteki kalıptan kalıba girme, ilahi suretlerdeki halden hale girmenin benzeridir. Dolayısıyla Hakkı Haktan bilmek, akılla değil, kalp ile gerçekleşir. Sonra akıl, (başka bilgileri) fikir gücünden kabul ettiği gibi, bu bilgiyi de kalpten kabul eder. Şu halde, Allah'ı ancak senin nezdinde bulunan şeyin kalıptan kalıba girmesi sığdırabilir. Bunun anlamı şudur: Sen bilgiyi ona bağlayıp, bilginde de herhangi bir durumu zapt edersin. Allah'a dair olan bilginde aklında tutuğun en üstün şey, O'nun zapt edilemeyeceğini, sınırlanmayacağını, hiçbir şeye benzemeyeceğini ve hiçbir şeyin O'na benzemeyeceğini öğrenmendir. Şu halde O, zapt edilemez. Çünkü zapt edilenden farklıdır. Böylece zapt edilemeyen (Hak), akılda (bu özelliğiyle) tutulmuştur. Bunun bir benzeri, 'idrake ulaşamamaktan acizlik, idraktir' sözüdür. Hakkı sadece kalp sığdırabilir.

Bunun anlamı, bir şeyi kabul edip etmemekle ilgili Allah hakkında herhangi bir hüküm vermemektir. Çünkü Hakkın zatı ve mahiyeti, âlemde meçhuldür. Allah, Kitap ve Sünnette iki zıt hükmü kabul edici olduğunu bildirmiştir. Bir yerde teşbih, bir yerde ise tenzih yapmıştır. Allah, *'O'nun benzeri gibi yoktur'*[468] ayetinde tenzih yapmış, *'duyan ve görendir'*[469] ayetinde ise teşbih yapmıştır. Böylece teşbih düşünceleri parçalanmış, tenzih düşünceleri ise dağılmıştır. Çünkü tenzih yapan kişi, gerçekte O'nu kendi tenzihiyle sınırlamış, O'ndan tenzihi çekip almıştır. Hak ise, iki grubun hükmünü dile getirmeyi birleştirmededir. Dolayı-

sıyla Allah, teşbihten uzaklaşan bir tenzih ile tenzih edilmeyeceği gibi kendisini tenzihten çıkaran bir teşbih ile de tenzih edilmez. O halde, ne tenzih et, mutlaklıktan münezzehliği nedeniyle, ne de sınırla! Allah (sınırlanmadan) uzaklaşırsa, bu kez, mutlaklığında sınırlanır. Mutlaklığında sınırlanırsa, bu kez de 'O' olmaz. Hak, kendisini sınırladığı celal sıfatlarıyla sınırlanan olduğu gibi nefsini isimlendirdiği yetkinlik isimleriyle de *mutlak* olandır. O, birdir, Haktır, açıktır, gizlidir, O'ndan başka ilâh yoktur, O, yüce ve azimdir.

VASIL

(Sidre, Amellerin Kendisine Vardığı Beşinci Mertebedir)

Çıkarımda bulunan ilham ehlinin sırlarına gelince, bu sırlar, *Sidre-i münteha*'yı aşamazlar. Çünkü Âdemoğullarının amelleri oraya varır. Her işin sonu, başladığı yerde biter. Bu meseleyi bilmeyen bir arif, 'Kürsü, iki ayağın konulduğu yerdir' derse, ona şöyle de: 'Bu, yaratma ve emir âlemidir. Teklif, Sidre'den bölünmüştür ve dört mertebe kat eder. Sidre, varlığın beşinci mertebesidir. Böylece şerî hüküm Kalem'den Levha'ya, oradan Arş'a oradan Kürsü'ye iner.

Buna göre vacip, Kalem'den; mendup, Levha'dan; haram, Arş'tan; mekruh, Kürsü'den; mubah ise Sidre'den meydana gelmiştir. Mubah, nefsin payıdır. Mutluluk âleminin nefisleri de, Sidre'de sona erer. Bedbahtların nefisleri ise o ağacın Zakkum olan köklerine varır.

Biz bütün bu meseleleri *et-Tenezzülâtü'l-Mûsıliyye* kitabının Pazartesi Günü bölümünde açıkladık.

Hükümlerin bölünüşü Sidre'den ortaya çıktığına göre, bu hükümlerden (vacip, mendup, mekruh, haram, mubah) herhangi birinden yoksun olmayan ameller yükseldiğinde yine kendisinden ortaya çıktıkları bu yerde sona ermeleri kaçınılmazdır. Çünkü amellerin Sidre'den meydana geldiği bilinmez. Sonra kalem'den ibaret olan Akıl'dan farz amellere dönük bir bakış gerçekleşir. Akıl, amellerde gördüğü şeye göre onlara yardım eder. Levha'dan ise, mendub amellere bir bakış gerçekleşir ve gördüğü şeye göre onlara yardım eder. Arş'tan haramlara dönük

bir bakış gerçekleşir. Arş, Rahman'ın istiva ettiği yerdir ve dolayısıyla onlara ancak rahmet gözüyle bakar ve bu nedenle haram amellerin sahiplerinin son durağı, rahmet olur. Kürsü'den mekruh amellere dönük bir bakış olur. Kürsü de mekruh amellere kendilerinde gördüğü şeye göre bakar. Kürsü Arş'ın ihatası altındadır ve Arş daha önce belirttiğimiz gibi Rahman'ın istiva ettiği yer, Kürsü ise, iki ayağın konulduğu yerdir. Bu nedenle mekruh amelleri yapanlara dönük bağışlama ve af, hızla gerçekleşir. Bu meyanda mekruhları yapmayanlar ödüllendirilirken yapanlar cezalandırılmaz.

(Cehennemde Ebedi Kalma Meselesi)

İyilerin kitabı, *illiyyîn*'dedir (yüce mertebe, cennet). Büyük ve küçük günah işleyen asiler de ona girer. Günahkârların kitabı ise, *siccîn*'dedir (zindan, ateş). Orada Sidre'nin kökleri bulunur ki bu kökler zakkum ağacıdır. Orada günahkârların amelleri, aşağıların aşağısına ulaşır. Rahman, rahmanlık Arş'ında zikrettiğimiz bakışla kendilerine merhamet ederse onlar için bulundukları yerde bir nimet yaratır. *'Böylece onlar ne ölür ne de diri kalır.'*[470] Onlar, ateş 'nimeti' içinde sürekli ve ebedi kalıcıdır. Bu durum, uykusunda gördüğü mutlulukla sevinen kimsenin durumuna benzer. Söz konusu kimse yatağında hasta, yoksul, moralsiz bile olsa, rüyasında kendisini güç, mal ve mevki sahibi olarak görebilir.

Uykusunda gördüğü ve keyiflendiği rüya nedeniyle uyuyan insana baktığında 'nimet içindedir' dersin ve doğru söylemiş olursun; hasta, umutsuz, yoksul ve yaralarıyla sert yatağında bulunurken ona baktığında ise azap içinde olduğunu söylersin. İşte cehennemlikler de böyledir. Orada ne ölür ne de diri kalırlar ve hiçbir zaman uykularından uyanmazlar. Allah'ın kendisiyle cehennemliklere ve benzerlerine edeceği rahmet budur. Söz gelimi hararetlenmiş biri cehennemlik olmakla, zemherir ile donan biri de sıcağa atılmakla nimetlenir. Bazen onların azabı, azabın gerçekleştiği vehmiyle sınırlı kalır. Bütün bunlar, *'onlardan azap uzaklaştırılmaz'* ayetinden sonradır. Bu ise, ilahi gazabı geçen rahmetin kendilerine ulaşmazdan önce kendilerine azap edilmesi ve günahları nedeniyle cezalandırılma dönemleridir.

Cennetlikler, bu halde iken cehennemliklerin durumuna muttali olup onların ateşteki yerlerini, Allah'ın kendilerine orada hazırladıkları-

nı ve bulundukları kötü manzarayı görünce şöyle derler: 'Onlar azap çekmektedir.' *Çirkin* diye isimlendirilen bu yaratılıştaki ilahi-manevi güzellik onlara açılıp cehennemliklerin uykularında bulundukları hali görünce ve mizaçlarının hallerini öğrenince, cehennemliklerin nimet içinde olduklarını söylerler.

O halde, dilediği her şeye kadir olan Allah münezzehtir. Aziz ve hakîm olandan başka hakîm yoktur. Böylece, '*orada ne ölürler ne de diri kalırlar*' ayetini anladın. Ayrıca Hz. Peygamber'in, 'cehennem ehli cehennemde kalıcıdır. Onlar orada ne ölür ne de dirilir' anlamındaki hadisini de anlamışsındır.

'Allah, hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ELLİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Mevcut ve Mukadder Zamanın Bilinmesi

Hâsılını öğrenirsen, kuşkusuz zaman
Gerçektir. O, vehimlerle bilinir

Doğa gibi tesirdedir onun gücü,
Zamanın ve doğanın dış varlığı ise yoktur

Şeyler onunla belirlenir. Onun ise
Kendisinde hükümranlığı olacak bir dış varlığı yoktur

Akıl, suretini idrak etmekten acizdir
Bu nedenle şöyle der: Dehr mevhumdur

Nezihlik olmasaydı, İlâh onunla isimlendirmezdi
Varlığını; kalpte büyüklüğü vardır

İnsaf edersen, zamanın aslı ezeldendir
Onun hükmü de ezelidir ve o hükmedilendir

Tıpkı boşluk gibi. Ucu olmayan bir uzam
Cisim olmayan bir şeyde. Kendisinde cisimleşme bulunma vehmiyle.

(Hakkın İlk Oluşu ve Varlığı, âlemin İlk Oluşu ve Varlığı)

Öncelikle bilmelisin ki: Allah, İlk'tir (el-Evvel). O'ndan önce hiçbir şeyin ilk sayılması mümkün olmadığı gibi O'nunla var olan veya var olmayan herhangi bir şeyin ilk olması da mümkün değildir. Allah ilk oluşta tektir. Başka hiçbir şey, kendisi nedeniyle zorunlu varlık değildir. Şu halde Allah, özü gereği genel anlamda âlemlerden müstağnidir. Allah şöyle buyurur: '*Allah âlemlerden müstağnidir.*'[471] Hem aklî hem de şerî delil bunu ifade eder. Âlem'in varlığı ise, ya kendisi nedeniyle Allah'tandır ya da kendisi olmayan ilave bir durum nedeniyle Allah'tandır. Çünkü söz konusu durum O'nun kendisi olsaydı, ilave olmazdı; kendisi için olsaydı, kendiliğinde bileşik olur ve bu ilave şeyin önceliği olurdu. Hâlbuki Allah ile beraber veya O'ndan önce hiçbir şeyin önceliğinin olmadığını varsaymıştık.

Hakkın kendisi olmadığına göre, bu ilave durum, ya bir varlıktır veya değildir. Varlık olmaması imkansızdır. Çünkü varlık olmayanın var olmamakla nitelenmiş bir şeyde, âlemde var etme eserinin olması mümkün değildir. Dolayısıyla o ikisinden biri, yaratma tesirinde diğerine göre öncelikli değildir. Çünkü her ikisi de, varlık olmamaktır. Varlık olmayanın eseri de yoktur, çünkü o yokluktur.

Bu ilave durumun varlık olması da imkansızdır. Çünkü bu durumda o, ya kendisi nedeniyle vardır veya var değildir. Onun varlığının kendisi nedeniyle olması imkansızdır. Çünkü delil, özü gereği varlığı zorunlu iki şeyin bulunmasını imkansızlaştırır. Geride, sadece âlemin varlığının başkasından olması kalmıştır. Âlemin mümkün oluşunun anlamı, varlığının başkasına bağlı olmasıdır.

Âlemin varlığı herhangi bir nispet nedeniyle Allah'tan olsaydı, o nispet olmadığında âlem var olmazdı. Bu nispet, irade veya meşiyet veya mümkünün varlığının talep ettiği bilgi diye isimlendirilir. Bu durumda Hak, hiç kuşkusuz, bir şeyi ancak o nispet vasıtasıyla yapar. Güç yetirmenin anlamı da budur. Böyle bir şey Allah hakkında imkansızdır. Çünkü Allah, mutlak anlamda müstağnidir. Dolayısıyla Allah, buyurduğu gibi, '*âlemlerden müstağnidir.*'

Şöyle bir iddia ortaya atılabilir: 'Nispet ile kastedilen şey, O'nun zatının aynıdır.' Bu iddiaya şöyle yanıt veririz: Bir şey, kendisine muhtaç olmaz, çünkü o, kendisi nedeniyle zengindir. Bu durumda tek bir şey, zengin olduğu yönden yoksun olurdu ki, bütün bu durumlar, o şeyin kendisinden kaynaklanırdı. Dolayısıyla böyle bir şey imkansızdır. (Âlemin Allah'tan var olmasını sağlayan ve Hakkın kendisi olmayan) ilave durumu reddetmiş olduk. Böylece âlemin varlığı mevcut oluşu yönünden kendisi nedeniyle zorunlu varlığa bağlı olmuş ve mümkünün hakikati de, varlığı zorunlu olanın var etme etkisinin mahalli olmuştur. İş, ancak böyle düşünülebilir.

Allah'ın dilemesi, iradesi, bilgisi ve kudreti O'nun zatıdır. Allah, zatında bir çokluğun bulunmasından münezzeh ve mütealdir. Bilakis Allah, *mutlak birlik* sahibidir. O, birdir, tektir, Allah'tır, es-Samed'dir, doğurmamıştır -böylece öncül olmamıştır-, doğrulmamıştır -dolayısıyla netice olmamıştır-. O'nun dengi yoktur. Aksi halde, âlemin varlığı iki öncülden meydana gelen bir netice olurdu ki söz konusu iki öncül, Hak ve (kendisine) denk olan şey olurdu. Allah böyle bir şeyden münezzehtir! Hz. Peygamber'e Rabbinin özelliği sorulduğunda, Allah, kitabında kendisini böyle nitelemiştir. Bunun üzerine *ihlâs suresi* (ortak ve benzerden ayrıştıran) inmiş, başkasıyla ortaklıktan tenzih edilmiştir. Allah, bu nitelik ve özelliklerden münezzehtir. Bu surede ret veya ispat edilen her şey, bazı insanlar tarafından Allah hakkında ifade edilmiş düşüncelerdir.

Muhtaç olduğumuz kimsenin sahip olması gereken özellikleri açıkladıktan sonra, bölüme başlık yaptığımız konuyu izaha başlıyoruz.

Bilmelisin ki: Ezelin Allah'a nispet edilmesi, zamanın bize nispeti gibidir. Ezel nispeti, *dış varlığı* (ayn) olmayan olumsuz bir nitelemedir. Dolayısıyla bu hakikatten varlık meydana gelmez. Zaman mümküne, varolmayan, varlığı sanal bir nispettir. Çünkü varsayılan her şey hakkında *ne zaman (metâ)* edatıyla soru sorulabilir ve o zamanı sormaktır. Dolayısıyla, zamanın var olan bir şey değil, sanal bir şey olması gerekir. Bu nedenle Hak, '*Allah her şeyi bilen idi*'[472] ve '*önceden ve sonradan iş Allah'a aittir*'[473] ayetlerinde zamanı kendisine nispet etmiştir. Hadiste ise, 'âlemi yaratmadan önce rabbimiz neredeydi' diye soran birinin sorusunu onaylama vardır. Zaman kendiliğinde var olan (vücûdî) bir durum

olsaydı, Hakkın sınırlanmadan tenzihi geçerli olmazdı. Çünkü zaman, onu sınırlardı. Böylece bu kalıpların altında var olan bir durumun bulunmadığını öğrendik.

(Zaman: Anlamı ve Gösterdiği Şey)

Sonra şöyle deriz: Zaman lafzının anlamı ve gösterdiği şey hakkında insanlar görüş ayrılığına düşmüştür. Bu bağlamda filozoflar zamanı farklı bir takım durumlar karşılığında kullanmış, büyük kısmı da zamanı 'feleklerin hareketlerinin kat ettiği mevhum bir süre' diye düşünmüştür. Kelamcılar ise, zamanı başka bir şeyin karşılığında kullanmıştır. Söz konusu durum, hakkında 'ne zaman' diye sorulan bir şeyin başka bir şeye bitiştirilmesidir. Araplar, zaman kelimesini kullanır ve (onunla) gece ve gündüzü kastederler. Bu konuda ele almak istediğimiz husus budur.

Gece ve gündüz, günü ayırır. Buna göre güneşin doğumundan batımına kadar olan süre *gündüz*, güneşin batımmdan doğumuna kadar olan süre ise, *gece* diye isimlendirilir. Ayrıştırılan bu varlık ise, *gün* diye isimlendirilir. Günü de büyük hareketin varlığı ortaya çıkarmıştır. Dış varlıkta ise, sadece hareketlinin varlığı vardır ve o zamanla aynı değildir. Bunun neticesi ise, zamanın gerçekliği olmayan mevhum bir durum olmasına döner.

Bu durum sabit olunca-açıklığa kavuşunca şunu deriz: Takdir edilmiş akledilir gün, var olan *zaman* denilen şeydir. Haftalar, aylar, seneler ve asırlar onun vasıtasıyla ortaya çıkar. Bu zaman, *günler* diye isimlendirilir ve gece ve gündüzün böldüğü bu en küçük gün birimiyle ölçülür. Buna göre takdir edilmiş zaman, diğer büyük günlerin kendisi ile hesaplandığı bu en küçük güne ilave edilmiş şeydir. Böylece, '*miktarı sizin saydıklarınızdan bin sene olan bir günde*'[474] başka bir ayette ise, '*miktarı elli bin sene olan bir günde*'[475] denilir.

Hz. Peygamber, Deccal'in günleri hakkında şöyle buyurmuştur: 'Onun bir günü, bir sene, bir günü bir ay, bir günü bir hafta, diğer günleri ise, sizin günleriniz gibidir.' Böyle olmasının nedeni, belanın gücüdür. Hz. Aişe'nin aktardığı hadis görünürdeki sorunu tamamıyla ortadan kaldırır. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'e, 'böyle bir günde namaz nasıl kılınabilir?' diye sorunca, Hz. Peygamber şöyle cevap vermiş:

'Namaz için gün hesaplanır.' Feleklerin hareketlerinde iş böyle kalmasaydı, bu ilim ehlinin suretini yaptığı saatlerle onu hesaplamak mümkün olmazdı. O saatlerle, güneş ortaya çıkmadığı için bulutlu günlerde vakitleri öğrenirler.

Deccal'in ilk çıktığı dönemde, bulutlar çoğalır ve ard arda gelir. Böylece gündüz ve gece eşit hale gelir. Bu durum, âhir zamanda gerçekleşen garip işlerden biridir. Bu yoğun bulut, bizim ile oldukları hal üzere gök ve (feleklerin) hareketleri arasına girer. Hareketler, astronomiyi ve yıldızların yörüngelerini bilenler tarafından yapılmış pratik araçlarla hesaplanır. Onlar, bu araçlarla geceyi ve gündüzü ve namazların saatlerini kuşkusuz-kusursuz bir şekilde hesaplarlar.

Bir sene gibi olan bu gün, tek bir gün gibi olsaydı, namazları hesaplamamız gerekmezdi. Çünkü bu durumda güneşin batmasını bekleriz. Güneş, tepe noktadan batmaya yönelmezden önce farz olan öğle namazını kılmayız. Güneş tepe noktada durmaya devam etse ve bu süre yirmi bin sene sürseydi, Allah bize başka bir şey teklif etmezdi. Şâri' ibadeti takdire bağlayınca, feleklerin hareketlerinin bulundukları hal üzere bozulmadan kaldığını öğrendik.

Böylece zamanın mahiyetini ve varlığın ve takdirin ona nispetinin anlamını sana açıklamış olduk. Buna göre, günler çoktur, bir kısmı büyük ve bir kısmı da küçüktür. Onların en küçüğü, *ferd* zamandır. 'Allah her gün bir iştedir' bu zamanda gerçekleşir. Böylece *ferd zaman,* (ayet tarafından) *gün* diye isimlendirilmiştir. Çünkü *şe'n* onda gerçekleşir. Bu durumda o, zamanların en küçüğü ve en dakîkidir. En büyüğünün ise, nihai anlamda bir tanımı yoktur. Bu ikisinin arasında *orta günler* vardır. Bu orta zamanların ilki, örfte bilinen gündür. Onu saatler ayırır. Saatleri dereceler, dereceleri dakikalar ayırır. Bazı insanlara göre, böylece sonsuza kadar gider. Çünkü onlar (bölünmenin sonsuza kadar gittiğini kabul edenler), dakikaları ikincil bölümlere ayırır. Onlara sayının hükmü eklendiğinde, onların hükmü de sayı gibi olur. Sayı sonsuzdur, o halde zamanın ayrıntılandırılması da sonsuzdur.

Bazı insanlar ise, sonluluğu benimsemiş ve zamanı, sayılan olarak görmüştür. Onlar, zamanın mevcut bir varlığı olduğunu kabul edenlerdir. Varlığa gelen her şey, hiç kuşkusuz sonludur. Bu konuda farklı görüş ileri sürenler ise şöyle der: 'Sayılan, sayılan olması bakımından var-

lığa girmemiş, dolayısıyla sonluluk ile nitelenmemiştir. Çünkü sayı sonluluk ile nitelenmez.' Böylece, cevher-i ferdi inkâr eden ve cismin akılda sonsuza dek bölündüğünü kabul edenler böyle düşünür. Bu konu, akılcılar arasında görüş ayrılığı bulunan bir meseledir ve bu görüş ayrılığı, karşı tarafın görüşünü anlamamak ve lafızların anlamını araştırmamaktan kaynaklanır.

Sahih bir hadiste, Allah'ın isimlerinden birinin ed-Dehr olduğu bildirilmiştir. Dehr'in anlamı malumdur. Allah izin verirse, onu bu kitapta zikredeceğiz.

'Allah, hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yirmi altıncı kısım sona ermiştir, onu yirmi yedinci kısım takip edecektir.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ALTMIŞINCI BÖLÜM

Unsurların Bilinmesi; Ulvi Âlemin Süfli âlem Üzerindeki Otoritesi. Bu İnsan Âlemi, Feleğin Dönüşlerinden Hangisinde Var Olmuştur. Bize Ait Ruhanilik Hangisidir?

Ana unsurlar dört tanedir
Onlar felekler âleminin kızlarıdır

Onlardan doğduk; böylece varlığımız
Unsurlar ve melekler âleminde gerçekleşti

İlah, gıdamızı başaklar yaptı
Ortaklık olmaksızın, başağın hükmünden.

Böylece ücretimiz de başaklarla katmerleşti
İftira olmayanın sözüyle, yedi kat olarak.

Zamanımız ise binlerden yedidir (yedi bin)
Işıkların ve karanlıkların dürülmesiyle.

Aklınla meseleye bak: Yedi içinde yedi
Yediden; meleklerden değillerdir

Fikrinle ise onların uyumuna bak
Keskin ve sert kılıçla vur.

(Dört İlahi Hakikat ve Dört İlmin mertebeleri)

Şair, 'melekler (emlâk') kelimesiyle melekleri, ikincisiyle ise hükümdarları kastetmiştir. Onların amade olduklarını söyler. Amade olan ise, hükümdar adını hak edemez. Zikredilenler, dönen yedi şeydir. Onlar, haftanın günlerinden ibaret olan mevcut yedi felekteki yedi gündür. Onlar, göklerin üzerindeki harekete aittir. Bu hareket, uzak felek nedeniyle günün hareketidir.

Bilmelisin ki: Varolanlardan her bir şey, ilahi hakikatlere dayanmalıdır. Buna göre her bilgi, ilahi bilgide içkindir ve bütün ilimler ondan meydana gelir. Bu ilimler ise, dört mertebeyle sınırlıdır. Her mertebe de, âlimlere göre, sınırlı bilinen türlere ayrılır. Bunlar mantık ilmi, matematik ilmi, doğa ilmi ve ilahi ilimdir (metafizik).

Âlem, ilahi hakikatlerden dört nispet talep eder. Bunlar hayat, ilim, irade ve kudrettir. Varlığı Zorunlu için bu dört nispet sabit olunca, onun tereddütsüz bir şekilde âlemin var edeni olduğu geçerlidir. Buna göre hayat ve ilim, nispetlerdeki iki asıldır; irade ve kudret ise, onların aşağısında bulunur. Asıl, hayattır. Çünkü o, ilmin varlığındaki şarttır. İlmin ilgi alanı ise, geneldir. Çünkü ilim, Varlığı Zorunlu'ya iliştiği gibi mümküne ve imkansıza da ilişir. İrade ise, onun altında bulunur. Çünkü irade, varlık ve yokluktan biriyle kendisini tercih etmek üzere, sadece mümküne ilişebilir. Buna göre iradeyi adeta hayat talep eder. Dolayısıyla irade, hayatın edilginidir (sonuç). O, kudretten daha geneldir. Kudret, ise daha özeldir. Kudret, mümkünün yok edilmesine (yoklukta bırakılmasına) değil, var edilmesine ilişir. Bu yönüyle kudret, ilmin edilgini gibidir. Çünkü ilim karşısında kudret, hayat karşısındaki ilim gibidir.

Mertebeler, etkinin edilginden ayrışması şeklinde, bu ilahi nispetlerde ayrışınca, âlem bu surette etkin ve edilgin olarak ortaya çıkmıştır. Âlem, Allah'a nispetle, bütün açısından edilgin ve yaratılmış; kendisine göre ise, etken ve edilgindir. Allah, İlk Akıl'ı hayat nispetinden, nefsi ise, bilgi nispetinden var etmiştir. Böylece, hayat bilginin varlığında şart olduğu gibi, akıl da nefsin varlığında şart olmuştur. Akıl ve nefsten

meydana gelen şey, *hebâ* ve *tümel cisim* olmuştur. İşte bu dört şey, âlemdeki suretlerin ortaya çıkmasının aslıdır.

(Tabiat Mertebesi ve Dört Hakikat)

Nefs ve Hebâ arasında doğa mertebesi vardır. Doğa dört hakikate dayanır: Bunların iki tanesi etken, iki tanesi ise edilgindir. Hepsi de, kendisinden meydana çıktıkları şeye göre, edilginlik mertebesindedir. Böylece sıcaklık soğukluk, kuruluk ve yaşlık oluşmuştur. Kuruluk sıcaklığın, yaşlık ise soğukluğun edilginidir. Bu bağlamda sıcaklık akıldan, akıl ise, hayattan meydana gelmiştir. Bu nedenle hayatın unsurdan oluşmuş cisimlerdeki mührü sıcaklıktır. Soğukluk, nefsten, nefs ise bilgiden meydana gelmiştir. Bu nedenle bilgi, (gönülde) karar kılınca, *inancın serinliği* ve *kar* diye nitelenmiştir. Hz. Peygamber'in gönlünde parmakların serinliğini bulup öncekilerin ve sonrakilerin bilgisini öğrendiğini belirttiği hadis buraya dayanır.

Kuruluk ve yaşlık, sıcaklık ve soğukluğun edilgini olunca, irade *kuruluğu* istemiştir. Çünkü kuruluk, iradenin mertebesindedir. Kudret de, kendi mertebesinde bulunan yaşlığı istemiştir. Kudret, özellikle var etmeyle ilgili olduğu için, ona en uygun şey hayat olmuştur. O ise, cisimlerdeki sıcaklık ve yaşlıktır. Böylece suret ve şekiller, hebâda tümel cisim'de ortaya çıkmış, gök ve yer birbirinden ayrışmadan dürülmüş iken zuhur etmiştir.

Allah bu dürülmüş şeyi parçalamaya yönelmiş, varlıklarını birbirinden ayırt etmek istemiştir. Onların varlığındaki asıl, su idi. Bu nedenle Allah şöyle buyurur: *'Her şeyi sudan canlı yaptık.'*[476] Her şey canlı olduğu için tesbih etmek özelliğiyle nitelenmiştir. Allah, öncelikle, bu dört doğaya özel bir şekil vermiştir. Sıcaklığı kuruluğa katmış, yalın-akledilir ateş olmuştur. Onun hükmü, uzak felek ve tümel cisimden ibaret olan Arş'ın cismi içindeki üç mekânda ortaya çıkmıştır: Birinci mekâna koç, ikinci mekâna -ki o kendisinde takdir edilmiş mekânların beşincisidir- aslan, üçüncü mekâna ise -ki o, Arş'ta takdir edilmiş mekânların dokuzuncusudur- yay adını vermiştir.

Sonra, soğukluğu kuruluğa katmış, bu ikisinin otoritesini bu felekteki üç mekânda ortaya çıkarmıştır ki o da, yalın-akledilir topraktır. Birinci mekânı boğa, ikincisini başak, üçüncüsünü ise oğlak diye isimlen-

dirmiştir. Sonra, sıcaklığı yaşlığa eklemiş yalın-akledilir hava meydana gelmiştir. Onun hükmünü ise, uzak feleğin üç mekânında izhar etmiştir. Birinci mekânı *ikizler,* ikincisini *terazi,* üçüncüsünü ise, *kova* diye isimlendirmiştir. Sonra, soğukluğu yaşlığa eklemiş, yalın-akledilir *su* olmuş; onun hükmünü, uzak feleğin üç mekânında ortaya çıkarmış, birinci mekânı *yengeç,* ikinci mekânı *akrep,* üçüncü mekânı ise, *balık* diye isimlendirmiştir.

Burçlar feleğinin varsayımsal olarak on ikiye bölünmesi böyledir. Bu bölünmeyi ise, yirmi sekiz gezegen belirler. Bu, izzetli ve her şeyi bilenin takdiridir. Allah, onların yaratılış ve tertibini sağlamca yapıp döndürdüğünde, varlık dürülmüş olarak ortaya çıkmış, Allah ise, onu parçalamak istemiş, böylece gök ve yeri birbirinden ayrıştırmıştır. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Onlar dürülmüştü, biz onları ayrıştırdık.'*[477] Yani, birini diğerinden ayırt ettik. Böylece gök, yüksek duman olarak meydana geldi. Ardından gök ve yer-yer ve gök arasında iki bileşik unsur meydana gelmiştir. Birinci unsur, yeri takip eden bileşik sudur. Çünkü o, soğuk-yaştır ve dolayısıyla onun yükselme gücü yoktur. Böylece yeryüzü üzerinde onu tutarak kalmıştır. Diğer unsur ise, ateştir. O da, göğü takip eden *esîr küresi*dir. Çünkü o, sıcak-kurudur ve yere inme doğası kalmamış, dolayısıyla sıcaklığı nedeniyle göğe yakın kalmıştır. Onu burada kuruluk tutar.

Ateş ve su arasında ateşin sıcaklığından, suyun yaşlığından hava unsuru meydana gelmiştir. Dolayısıyla hava, ateşe katılamaz, çünkü yaşlığın ağırlığı onu ateş gibi olmaktan engeller. Yaşlık, su olacak şekilde onu aşağıya indirmek istediğinde, sıcaklık inmesini engeller. Bu ikisi, karşılıklı olarak birbirini engelleyince hava ancak su ve ateş arasında kalabilmiştir. Çünkü onlar, birbirlerini eşit ölçüde çeker. İşte bu, *hava* diye isimlendirilen şeydir. Böylece unsurların mertebeleri, mahiyetleri, nereden ortaya çıktıkları ve doğanın aslı sana açıklanmış oldu.

(Halife'nin Başak Devresinde Ortaya Çıkması)

Felekler dönüp unsurlar kendilerine bu manevi birleşmede aktarılmış şeylerden taşıdıkları şeyi bırakırlar. Doğan şeyler, her unsurdan o unsurun hakikatinin gerektiği tarzda ortaya çıkar. Böylece âlemin anaları zuhur etmiş, yatay ve geriye doğru hareket ortaya çıkmıştır. Hüküm başağa ulaşınca, insanın yaratılışı aziz ve her şeyi bilenin takdiriyle orta-

ya çıkmıştır. Allah, insanı cismi bakımından düzgün bir yaratık olarak inşa etmiş ve ona doğrusal hareketi vermiştir. Allah bu devir için unsur âleminde yedi bin sene yönetim süresi yaratmıştır.

Başak devrinden hüküm terazi devrine geçer ki, bu, kıyamet vaktidir. Allah o günde kıyamet günü için adalet terazilerini ortaya koyar ve bu nedenle hiç kimseye haksızlık yapılmaz. Allah'ın kendisine yerleştirdiği adalet ile dünyada hüküm ona ait olmayınca, Allah terazileri ortaya koymuş, insanların sadece pek azı onları kullanmıştır. Bunlar, özellikle peygamberler ve velilerden korunmuş olanlardır. Kıyamet günü, terazi otorite mahalli olduğu için, hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktır. Allah şöyle buyurur: '*Adalet terazilerini o gün ortaya koyarız, hiç kimseye haksızlık yapılmaz. Bir hardal tanesi (kadar) bile olsa*' -yani hardal tanesi büyüklüğünde bir amel bile olsa- '*onu getiririz-ortaya çıkarırız. Biz hesaba çekenler olarak yeteriz.*'[478]

Başak burcuna ait sayı yedidir. Yedi, yetmiş ve yedi yüz gibi sadakalarda ücretlerin katları ve örneklemelerde kullanılan sayılar ona ait olmuştur. Allah şöyle buyurur: '*Mallarını Allah yolunda infak edenlerin örneği, yedi başak bitiren bir tohuma benzer. Her başakta yüz tohum vardır.*'[479] Bu sayı, yedi bine, yetmiş bine, yedi yüz bine ve sonsuza kadar gider, fakat hep yedi hesabıyla gider. Atlas feleğinde belirlenmiş yerler on ikidir. Çünkü sayı isimleri, on iki isme varır. Bu sayı, birden ona, ondan yüze -ki o on birdir-, oradan bine -ki o da on ikidir- ulaşır. Ondan sonra başka bir mertebe yoktur. Böylece onda bileşim, özellikle bu isimlerle sonsuza kadar giden katlarla olur.

İnsanlar cennete ve cehenneme girer. Bu vakit, ikizlerin derecesinden on birinci derecededir. Her grup kendi yerine yerleşir. Ateşten şefaat veya inayetle çıkacak kimse kalmaz. Ölüm, cennet ve cehennem arasında katledilir. Cennet ehlindeki hüküm, Allah'ın yakın feleğin hareketlerine yerleştirdiği ilahi emrin gereğine göre gerçekleşir ve cennette tekvin (oluşturma, yaratma) onunla gerçekleşir. Bu yaratma, ahiret diyarının yaratılışının gerektirdiği şekildedir. Çünkü hüküm, her zaman kabiliyetlerdedir. Bu bağlamda hakikat tektir, onun eserleri ise kabiliyetlere göre değişir. Bunun gayesi, hiçbir yaratığın ortağı olmadan tek bir eylem ve işle bağımsız olmamasıdır. Böylece herhangi bir kimsenin ortaklığı olmadan gerçekleşen Allah'ın fiili, bu özellik sayesinde yara-

tılmışın fiilinden ayrışır. O halde, yaratılmış her zaman muhtaçlık ve acizlik mahallinde bulunur. Allah ise, zengin ve güçlüdür.

Cehennem ehlinde hüküm ise, Allah'ın uzak feleğin hareketlerine ve sabit gezegenlere ve ışıkları sönmüş yedi kürenin yüzüşüne tevdi ettiği ilahi emrin gereğine göre gerçekleşir. Onlar, ışıkları olmayan bir takım yıldızlardır. O halde, cehennemdeki hüküm, cennetteki hükümden farklıdır. Cehennemin hükmü, dünyanın hükmüne benzer: Saf azap olmadığı gibi saf nimet de değildir. Bu nedenle Allah, '*orada ne ölür ne de diri kalırlar*'[480] buyurur. Yani, iki yönden birine geçmez. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Cehennem ehli cehennem ehlidir. Onlar ne ölür ne diri kalır.'

Bir önceki bölümde, nimet ve azabın nasıl olduğunu ifade etmiştik. Bunun sebebi, Allah'ın feleklere tevdi ettiği ilahi emrin kalması ve bu emirden meydana gelen başkalaşmadır. Söz konusu başkalaşma, feleklerin suretlerinin değişmesi ve yıldızların da sönmesi ve dökülmesiyle başkalaştıkları ölçüde olur. Böylece onların hükümleri, artma ve eksilmeye göre, değişir. Çünkü başkalaşma, zatlarda değil, suretlerde gerçekleşir.

Bilmelisin ki: Allah, *el-Melîk* (hükümdar) diye isimlendirildiğine göre, âlemi bir ülke gibi düzenlemiştir: Bu bağlamda kendisine kullarından seçkinler belirlemiştir. Onlar kendilerinden geçen ve zikrederek Hak ile oturan meleklerdir. '*Onlar Allah'a kulluk etmekten geri durmazlar. Gece gündüz tesbih eder, iftira etmezler.*'[481]

Kerrûbiyyûn meleklerinden bir teşrifatçı seçmiş, ona yaratıklarına dair bilgisini vermiştir. Bu bilgi, icmal içinde mufassal (özette ayrıntılantırılmış) bilgidir. Allah'ın bilgisi, onun için bir tecelligâh idi. Allah bu meleği Nun diye isimlendirmiştir. Bu melek, sürekli Hakkın ilmi mertebesinde durur ve o, *ilahi divan*ın başkanıdır. Hak, bilen olması yönünden ondan perdelenmez.

Allah melekleri arasından ilkinden daha aşağı mertebedeki bir meleği belirlemiş, onu *kalem* diye isimlendirmiş, onun mertebesini Nun'un altına yerleştirmiş ve onu *kâtip* yapmıştır. Ardından ona yaratıklarına dair bilgisinden dilediklerini Nun sayesinde öğretmiştir. Bu öğretim, icmalî bilgidendi. İcmal bilgisinin içerdiği bilgilerden biri de, tafsil ilmidir ki bu anlamda tafsil ilmi, icmal bilgisinin bir yönüdür. Çünkü

bilgilerin mertebeleri vardır ve onlardan biri de, *tafsil mertebesi*dir. O halde, ilahi kalemde mücmel bilgi mertebelerinden sadece genel anlamda tafsil ilmi ve mufassal bazı ilimler vardır.

Allah bu meleği divanının kâtibi yapmış, ona el-Kâdir isminden tecelli etmiştir. Bu ilahi tecelliden o meleğe yardım etmiş, onun bakışını tedvin ve yazı âlemi yönüne çevirmiştir. Allah, onun için bir Levha yaratmış ve kıyamet gününe kadar yaratıklarında uygulayacağı her şeyi bu Levha'ya yazmasını emretmiş, bu meleği kendi karşısında öğretmen karşısındaki öğrenci konumuna indirmiştir. Burada bu meleğe ilahi irade yönelmiş, onun için mufassal bilgilerden bu kadarını belirlemiştir.

Bu melek için Haktan vasıtasız iki tecelli vardır. Nun'un ise, daha üstün bir makamda tek tecellisi vardır. Çünkü tecellilerin artışı veya çokluğu, üstünlüğü göstermez. Üstünlük, en genel makama sahip olanındır.

Allah Nun'a, icmal ilimlerinden üç yüz altmış ilimle Kalem'e yardım etmesini emretmiştir. Her ilmin altında da bir takım tafsiller vardı. Fakat bunlar, sınırlı ve belirlidir, ona başka ilimleri vermemiştir. Bu ilimlerden her biri, tafsil ilimlerinden üç yüz altmış ilmi içerir. Üç yüz altmış katıyla çarpıldığında ise, çıkan sayı kıyamet gününe kadar Allah'ın yaratıkları hakkındaki bilgisinin miktarıdır. Levha'da bu kalemin yazdığı ilimler bu kadardır. Onun ilmi artmaz ve eksilmez. Bu ilahi hakikat nedeniyle Allah, uzak feleği üç yüz altmış derece yapmıştır. Her derece, dakikaların ikinci ve üçüncül bölümlemelerinin ayrıntılarını özetler. Allah bu Kalem'i *kâtip* diye isimlendirmiştir.

(Yönetici Melekler: Yaratılış âleminin On İki Valisi)

Allah, yaratılış âlemi için on iki vali görevlendirmiştir. Onların yeri, bize en uzak felekteki burçlardaydı. Böylece uzak feleği, on iki kısma bölmüş, her kısma bu valilerin yerleşimi için bir burç koymuştur. Bu burçlar, şehrin surlarının burçlarına benzer. Allah, valileri oraya yerleştirmiş, onlar da bu burçlarda konaklamıştır. Her vali, kendi burcunda bir tahta oturur. Allah, onlar ile korunmuş Levha arasındaki perdeyi kaldırmıştır, böylece Levha'da kendi isim ve mertebelerini ve Allah'ın kıyamet gününe kadar yaratılış âleminde onlar vasıtasıyla uygulayacağı şeyleri okumuşlardır. Bunların hepsi, nefislerinde şekillendiği gibi onlar

da değişmez ve başkalaşmaz bir şekilde bu bilgiyi öğrenmiştir. Allah bu valilerden her biri için emirlerini vekillerine (nüvvab) ulaştıran iki görevli (hacib) belirlemiştir. Her iki görevli arasında ise, onlardan birinin kendisine söylediğini diğerine ulaştıran bir elçi (sefir) yaratmıştır.

Allah, bu valilerin hizmetçileri yaptığı bu kimseler adına ikinci felekte, içinde oturdukları menziller belirlemiş, onları o menzillere yerleştirmiştir. Bu menziller, Allah'ın kitabında, *'Ay için menziller takdir ettik'*[482] diye isimlendirdiği *menziller* yirmi sekiz menzildir. Başka bir ifadeyle ay, seyrinde her gece sonuncuya varıncaya kadar, bir menzilde konaklar, sonra yeni bir dönüşe başlar. 'Öğrenmeniz için.' Yani, ayın ve güneşin menzillerde hareket etmesiyle 'senelerin sayısını ve hesabını öğrenmeniz için.' Allah, her şeyi bizim için ayrıntılandırmıştır. Sonra bu menzillere bu melekleri yerleştirmiştir. Onlar, uzak felekteki o valilerin teşrifatçılarıdır.

(Yedi Göklerde On İki Valinin Nakibleri)

Allah, bu valilere kendileri için yedi göklerde vekiller ve naipler edinmelerini emretmiştir. Her gökte bir vekil vardır. Vekil, bu valilerin kendisine aktardığı ve emrettiği şekilde, unsur âleminin maslahatlarını gözeten teşrifatçıya benzer. Bu durum, *'her göğe emrini vahyetmiştir'*[483] ayetinde belirtilir. Allah, bu yıldızların cisimlerini aydınlık cisimler yapmış, onlara ruhlarını üflemiş ve yedi göğe yerleştirmiştir. Her gökte onlardan biri bulunur. Onlara şöyle der: 'Sizi, bu on iki valinin yanında bulunanları, yirmi sekiz tane olan teşrifatçılar vasıtasıyla ortaya çıkarmanız için yarattım. Nitekim bu valiler de, korunmuş Levha'da bulunan şeyleri alır.'

Allah, bu yedi nakipten her biri için içinde yüzdüğü bir felek yaratmıştır. Nakip için felek, süvari için at gibidir. Böylece bu teşrifatçıların, kendilerinde yüzdükleri felekleri vardır. Çünkü onlar âlemdeki olaylarda tasarruf sahibidir ve onu bilirler. Onların, sayısı bini geçen yardımcı ve hizmetçileri vardır. Allah onlara, *felekler* diye isimlendirdiği binekler vermiştir. Onlar, aynı zamanda bu feleklerde yüzer. Felekler onlar sayesinde memleket üzerinde döner. Her gün mutlaka bir defa yüzerler. Göklerin ve yerin mülkünden hiçbir şeyi kaçırmazlar. Böylece valiler de döner. Hizmetçiler, nakipler, yardımcılar, hepsi bu valilerin hizmetindedir ve hepsi bize amade kılınmıştır. Çünkü âlemin varlık se-

bebi biziz. Allah şöyle buyurur: *'Göklerde ve yerlerdeki her şeyi size amade kıldı.'*[484] Tevrat'ta ise, şöyle buyurmuştur: 'Ey Âdemoğlu! Şeyleri senin için, seni kendim için yarattım.'

Hükümdarın böyle olması gerekir: Her gün, yönettiklerinin halini gözetmelidir. Allah şöyle buyurur: *'O, her gün bir iştedir.'*[485] Çünkü Allah, gökte ve yerdeki her şeyin hal veya söz diliyle kendisinden istediğidir. Âlemi korumak O'na zor gelmez. O, yüce ve büyüktür. Binaenaleyh el-Melîk, sadece mülküyle ilgilenir. Allah şöyle buyurur: *'Emri gökten yere yönlendirir.'*[486] *'Emri tedbir eder, ayetleri tafsil eder.'*[487]

Mülkün varlığı olmasaydı, el-Melîk (hükümdar), *hükümdar* diye isimlendirilmezdi. O halde O'nun mülkünü koruması, kendisi adına el-Melîk ismini korumak demektir. *'Allah âlemlerden müstağnidir'*[488] buyursa bile, burada el-Melîk ismi yer almamıştır. Çünkü tamlama isimleri, ancak tamlama oldukları şey ile varolabilir (görelilik). Buna göre, tebaasının hallerini gözetmeyen, onlarda adaleti uygulamayan, kendilerine yaraşan iyilikle onlara davranamayan her sultan, gerçekte kendisini azletmiştir.

Fakihler şöyle der: 'Hükümdar fasık ise veya zulüm yaptığında, dinen hükümdarlığını kaybetmiştir.' Fakat bize göre, özellikle fasık olduğu konuda azledilmiştir. Çünkü o, hüküm vermesi farz olan şeyle hüküm vermemiştir. Allah'ın peygamberi, haksızlık yapmalarına rağmen onları vali diye korumuştur. Hz. Peygamber biz ve onlar için şöyle demiştir: 'Adil olurlarsa, bu durum, sizin ve onların lehinedir. Zalim olurlarsa bu, sizin lehinize onlarm aleyhinedir.' Hz. Peygamber hükümdara itaatsizliği yasaklamış, bu durumu da, herhangi bir valiye tahsis etmemiştir. Bu nedenle 'dinen azledilir' ifadesine, 'fasık olduğu konuda' ifadesini ekledik.

Hükümdar, tebaası ve kendisi hakkında belirlenmiş hükümlerin dışına çıkmaktan kendini alıkoymak zorundadır. (Burada tebaası ile birlikte kendisi denilmiştir) Çünkü hükümdar, kendine karşı da yetki sahibidir. 'Hepiniz çobansınız, güttüklerinizden sorumlusunuz.' İnsan, kendi nefsi üzerinde bir çobandır. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır.' Kendisine biat eden kimsenin biat ettiği konuda hakkını ödemeyen kimse, kendini azletmiş demektir. Hüküm sahibi olsa bile, hükümdar değildir. Çünkü

her hüküm sahibi, sultan değildir. Sultan, aleyhinde değil, lehinde kanıt olan kimsedir.

Bu nedenle Allah, felekleri her gün üzerimizde bir dönüş yapacak şekilde yarattı. Bunun gayesi, valilerin yaratıkların ihtiyaçlarının isteklerine bakmalarını sağlamaktır. Böylelikle eksiği-gediği onarırlar. Onlar, emreden değil, irade eden olması yönünden Allah'ın hükümlerini yaratıklarında uygular. Böylece valiler, kendilerinde uygulamalarını emrettiği hükümleri farklı zamanlarda uygularlar. Söz konusu hükümler, kaza ve kaderdir. 'Acizlik ve zekâ bile, her şey bir kaza ve kadere göre gerçekleşir.' Küçük-büyük her şey, Korunmuş Levha'da yazılmıştır ve onda bulunan her şey gerçekleşir. Valiler, âlemde ancak o Levha'daki şeyleri uygular. '*Allah her şeyi gözetendir.*'[489]

Her şeye rağmen, memleketteki (âlemde) her bir şey karşısında Allah'ın özel bir emri vardır. Valiler, teşrifatçılar ve vekiller söz konusu emri bilir. Dolayısıyla onlar, bu yönü sürekli müşahede eder. Bunun böyle olması, '*Allah'ın her şeyi bilgi olarak ihata ettiğini*',[490] '*yaptığı her şey ile nefisleri gözetlediğini*'[491] ve '*her şeyi ihata ettiğini*'[492] öğrenmeleri içindir.

(Emre Boyun Eğen Melekler Vali Meleklerin Elleri Altındadır)

Allah bu işlerin yönetimini meleklerden bu grubun tasarrufuna vermiştir. Her birisini, kendisine ait yönetim tahtının bulunduğu burca ve yerleşim yerine oturttu. Teşrifatçı ve vekillerden her birisini göklerdeki konaklarına yerleştirip her göğe valilerin hükmüne amade melekleri yerleştirdi. Onların (bu valilerin emrine) amade olmasını ise, farklı derecelere ayırmıştır. Bir kısmı, gece gündüz yükselen (ve inen) meleklerdir: her sabah ve akşam Haktan bize, bizden Hakka yükselirler. Onlar, bizim hakkımızda sürekli iyi söyler. Bir kısmı ise, yeryüzündekiler hakkında bağışlanma diler. Bir kısmı da sadece müminler için bağışlanma diler. Yeryüzündekiler için bağışlanma dileyen meleklerde merhamet ağırlıkta olduğu gibi (sadece müminler için merhamet dileyen) meleklerde ise ilahi kıskançlık baskındır. Bir kısmı şeriatları (peygamberlere) ulaştırmayla görevlidir. Bir kısmı bilgileri, bir kısmı ise, ilhamı ulaştırmakla görevlidir. Onlar, bilgileri kalplere ulaştıran meleklerdir. Bu meleklerin bir kısmı rahimlerle görevlendirilmiştir. Bir kısmı ise, Allah'ın rahimlerde yarattığı şeyi biçimlendirmekle görevlidir. Bir kısmı ruhları üflemekle, bir kısmı rızıklarla, bir kısmı yağmurlarla görevlidir.

Bu nedenle melekler şöyle demiştir: *'Her birimizin belli bir makamı vardır.'*[493]

Allah âlemde bir şeyi yaratmak istediğinde, yaratma işinin uygulanmasıyla meleklerini görevlendirir. Söz konusu melekler, bu yönetici meleklerin emrindedir. Aynı zamanda, bu meleklerin arasında saf saf duran, zorlayan, taksim eden, gönderen, yayan, çekip alan, müjdeleyen, öne geçen, yüzen, aktaran ve yöneten melek sınıfları vardır. Bununla beraber, bütün bu melekler, söz konusu yönetici meleklerin otoritesi altındadır. (Allah'ın celalinin etkisiyle) Kendilerinden geçmiş güçlü ruhlar ise böyle değildir. Onlar Allah'ın seçkinleridir. Onların dışındakiler ise Allah'ın emirlerini yaratıkları üzerinde uygular.

Öte yandan sıradan insanlar, o meleklerin sadece menzillerini görürken seçkinler, menzillerinde bizzat kendilerini görür. Nitekim sıradan insanlar yıldızların cisimlerini görür. Buna karşın teşrifatçıların ve vekillerin varlığını ise göremezler.

Allah unsurlardan oluşmuş bu âlemde yönetici meleklerin cinsinden bir topluluk yarattı. Onların içinde peygamberler, halifeler, valiler, sultanlar ve âlemin işlerinin idarecileri vardır. Allah, yeryüzünde yönetici yaptığı bu kimselerin ruhlarıyla feleklerdeki bu yönetici melekler arasında bir takım *ilişkiler* ve *ince bağlar* yerleştirdi. Söz konusu bağlar, itidalle ve kuşkulardan temizlenmiş ve eksikliklerden arınmış bir şekilde, onlara uzanır. Yeryüzündeki bu valilerin ruhları, yatkınlıklarına göre, onlardan (gelen yardımı) kabul eder. Yatkınlığı güçlü ve güzel olan kimse, (yönetici meleklerden gelen) emri gerçek suretine göre temiz ve temizleyici olarak kabul eder. Böylece, adil bir yönetici ve erdemli bir önder olur. Yatkınlığı bayağı olan yönetici ise, (meleklerden kendisine gelen) o temiz emri kabul eder ve onu kendi bayağı ve kötü şekline döndürür. Böylelikle, zalim bir yönetici olduğu gibi haksızlığın ve cimriliğin vekili haline gelir. Öyleyse herkes kendini kınamalıdır!

Yüce âlemin süfli âlem üzerindeki otoritesini ve Allah'ın âlemi bu sırlı şekilde nasıl düzenlediğini açıklamış oldum. Burada zikrettiklerimiz sadece esaslardır. Allah şöyle buyurur: *'Her göğe emrini vahyetti.'* Başka bir ayette ise, şöyle buyurur: *'Emir onların arasına iner.'*[494] Bu konuyla ilgili bu kadar açıklama yeterlidir. Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.

et-Tennezzülâtü'l-Mûsuliyye'de, (feleklerdeki) bu valileri, vekilleri ve teşrifatçıların durumlarını, Allah'ın onları görevlendirdiği unsurlardan oluşmuş âlemde ve ruhsal âlemdeki etkilerini zikretmiştik. Bu etkiler, doğanın gereğine ve bedensel durumlara göre bize ilişir. Orada zikrettiğimiz her konuyu ayrıntılı olarak Pazar Günü bölümünde ortaya koyduk. O bölüm, *imam*'ın bölümüdür. Ayrıca yedi vekilden her birinin görevini Pazar günü bölümünde ve diğer günlerde açıkladık. Bu konuyla ilgili olarak peygamberlerin ruhlarının makamlarını açıkladık. Bu ruhsal lakapları, peygamberlerin ruhlarına nispet ettik. Kıyamet günü 'görme ve perdelenme'de peygamberlerin mertebelerini açıkladık. Onlara uyan mutlu ve bedbahtlara olan sözlerini belirttik. Bunlar Âdem'in dili ve Ayın tercümanlığıyla Pazartesi Günü bölümünde yapıldı. Böylece söz konusu kitap, bu konuyla ilgili benzersiz bir kitap oldu.

Allah destekleyen ve başarıya erdirendir. O'ndan başka rab yoktur.

ALTMIŞ BİRİNCİ BÖLÜM

Cehennemin Bilinmesi. Cehennemde En Çok Azap Görecek Yaratık Kimdir? Yüce Âlemin Bazı Yönlerinin Bilinmesi.

Kuşkusuz gök tekrar dürülür, tıpkı
Daha önce olduğu gibi. Yıldızlarının ışıkları söner

Yeryüzünde yerleşenin sana insaf etmesi için
Göğün direği ve yapısı yeryüzündeki o kimseye dayanır.

Cehennemde en şiddetli acı çekecek yaratık
Ateşten yaratılmış olandır. Onun göğü de

Kendi ışığından ateşinin elbisesini ona giydirir.
Bu nedenle nefislerde belası büyür.

(Cehennem Kâfirlerin Döşeğidir)

Allah bizi ve seni korusun, bilmelisin ki: Cehennem yaratılmış şeylerin en büyüklerinden biridir. O, Allah'ın ahiretteki hapishanesidir. (Allah'ın sıfatlarını reddeden) Muattıla ve O'na ortak koşanlar orada hapsedilecektir. Cehennem, bu iki grubun yerleşme yeriyken kâfirler, münafıklar ve büyük günah işleyen müminlerin de varacağı yerdir. Allah şöyle buyurur: *'Cehennemi kâfirler için bir hasîr yaptım.'*[495] Sonra, zikrettiklerimizin bir kısmı ve nassların belirlediği kimseler, şefaat ve ilahi inayetle cehennemden çıkar.

Cehennemin 'cehennem' diye isimlendirilmesinin nedeni, dibinin derinliğidir. Bir kuyu çok derin olduğunda 'bi'ru cehennâm', yani 'dipsiz kuyu' denilir. Cehennem hem sıcağı hem de soğuğu içerir. Bu bağlamda, en ileri derecesiyle soğukluk gibi en aşırı sıcaklık da cehennemdedir. En üst tarafıyla dibi arasında ise, yedi bin beş yüz senelik mesafedir.

İnsanlar cehennemin yaratılışı hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba henüz yaratılmış mıdır, yaratılmamış mıdır? Bu konudaki görüş ayrılığı meşhurdur. Her grup, vardığı kanaati kendisince delil saydığı şeyle destekler. İnsanlar cennet hakkında da görüş ayrılığına düşmüştür. Bize ve keşif-mârifet ehli dostlarımıza göre, cennet ve cehennem bir bakıma yaratılmış, bir bakıma ise yaratılmış değildir. 'Yaratılmıştır' derken şunu demek istiyoruz: Bir ev yapmak isteyen adam, evin bütün duvarlarını, özellikle de evi çevreleyen duvarları inşa eder. Bu durumda 'adam bir ev yaptı' denilir. Eve girdiğinde ise, bir alan ve mekânın içinde boşluk ve duvardan başka bir şey görmez. Bu kez, evde oturacak insanların amaçlarına ve gereklerine göre, evinde bir takım odalar, salonlar, ambarlar, mahzenler yapar. (Ev örneğini cehennem için düşündüğümüzde) Oraya giren kimselere azap etmede kullanılacak araç ve gereçler yerleştirir.

İşte cehennem bir evdir: Sıcaklığı, tutuşmuş havadır. Âdemoğullarından ve ilâh edinilmiş taşlardan başka, o ateşin közü yoktur. Cinler, bu ateşin alevidir. Allah şöyle buyurur: *'Onun yakıtı insanlar ve taşlardır.'*[496] Başka bir ayette ise şöyle buyurur: *'Sizler ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemin yakıtıdır.'*[497] Allah şöyle buyurur: *'Onlar ve taşkınlar cehenneme atılır. İblis'in bütün askerleri de atılır.'*[498] Cehenneme giren cin-

lerin ve insanların amellerinin gelmesiyle, orada (azapta kullanılan) araçlar yaratılır.

Allah, cehennemi boğanın yükselişinde yarattı. Bu nedenle onun yaratılışı, görünüşte boğayla birdir. Bu yorum, bizim itimat ettiğimiz görüştür. Ebu'l-Hakem b. Berrecân keşfinde onu böyle görmüştür. Keşif ehlinden bazı insanlara ise, yılan suretinde görünmüştür. Böylece keşif sahibi insan, bu suretin Allah'ın cehennemi kendisinde yarattığı suret olduğunu zannetmiştir. Bu keşif sahiplerine örnek olarak, Ebu'l-Kasım b. Kasî'yi verebiliriz. Allah cehennemi yarattığında, Zuhal boğa burcundaydı. Güneş ve Merih ise yay burcundaydı. Diğer gezegenler (eddeterarî) ise, oğlak burcundaydı. Allah, onu İmam Müslim'in zikrettiği bir hadiste belirttiği tecellisinden yarattı. Kutsi hadiste Allah şöyle der: 'Acıktım beni doyurmadın, susadım beni içirmedin, hastalandım beni ziyaret etmedin.' Bu ifade, Hakkın ihsanında kullarına en büyük inişi ve tenezzülüdür. İşte, cehennem bu hakikatten yaratıldı.

Allah bizi ve sizi ondan korusun! Bu nedenle cehennem, zalimlere boyun eğdirmiş, büyüklenenlerin belini kırmıştır.

Cehennemde yaratılmış bütün acılar -ki oraya girenler onları bulacaktır-, ilahi gazap özelliğinden kaynaklanır. Acıların yaratılması ise, insanların ve cinlerin oraya girmesi esnasında gerçekleşir. Cehennemlikler girmediği sürece, cehennemin kendiliğinde veya (orada görevli) meleklerden verilen bir acı kesinlikle yoktur. Bilakis cehennem ve içindeki zebaniler Allah'ın rahmetine batmış ve haz alır haldedir. *'Onlar, bıkmadan usanmadan (Allah'ı) tesbih eder.'*[499] Allah şöyle buyurur: *'Orada taşkınlık yapmayınız, yoksa öfkem size helal olur. Kime öfkem helal olursa, kuşkusuz o kişi, (cehenneme) yuvarlanmış demektir.'*[500] Başka bir ifadeyle, öfkem size iner. Böylece Allah, gazap özelliğini kendine izafe etti. Gazap onlara indiğinde ise, gazabın mahalli olurlar. Cehennem ise, onlar için bir mekândır. Onlar cehenneme yerleşir ve onlar gazabın mahallidir. Gazap da onlara yerleşmiştir. Çünkü gazap, orada acının ta kendisidir.

Bizim yolumuzda olduğunu iddia edip marifetten nasibi olmadığı için meseleyi benzetme ve niteliklerdeki karşılıklı ilişki ve güç vasıtasıyla anlamaya çalışan kimse şöyle der: 'Cehennem, ilahi kahırdan (ezme, kahretme özelliği) yaratılmıştır. el-Kahır ismi, cehennemin rabbi ve onda tecelli edendir.' Gerçek bu insanın iddia ettiği olsaydı, bu durum

cehennemi kendisiyle meşgul ederdi. Bu durum kendisini zalimleri cezalandırmaktan alıkoyar ve '*daha var mı*'[501] veya 'bir kısmım diğerini yedi' diyemezdi. Hakkın her şeyi kuşatan rahmeti ve şefkatiyle cehenneme tenezzül etmesi, onda yer açar. Bu yerin açılmasıyla cehennem, kendisine bu lütufta bulunmuş zât'a karşı haksızlık yapanları cezalandırma imkanı bulur. Cehennemin kâfirlere yaptığı her şey, kendisini nimetlendirene teşekkür kabilindendir. Öyleyse cehennem, Allah'tan ancak karşıtı olan şeyin bulaşmadığı mutlak nimet görmüş olabilir. Binaenaleyh insanlar, cehennemin yaratılışı hakkında yanılmıştır.

Hz. Peygamber'den bize aktarılan en sırlı hadislerden biri şudur: Hz. Peygamber sahabesiyle birlikte mescitte otururken, büyük bir gürültü duyup irkilmişler. Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Bu gürültünün ne olduğunu biliyor musunuz?' Onlar da, Allah ve peygamberi daha iyi bilir, demiş. Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: 'Yetmiş sene önce cehennemin zirvesinden atılmış bir taş, henüz cehennemin dibine ulaştı. Taşın cehennemin dibine ulaşması ve düşmesi, bu gürültüye yol açmıştır.'

Hz. Peygamber (sav.) sözünü bitirir bitirmez, münafıklardan birisinin evinde vaveyla kopmuş: Adam, yetmiş yaşında olduğu halde ölmüş. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Allahu ekber (Allah en büyüktür)' demiş. Sahabenin bilginleri, söz konusu taşın o münafık olduğunu ve Allah'ın kendisini yarattığı günden itibaren cehennem ateşine yuvarlandığını anlamıştır. Münafığın ömrü yetmiş seneye ulaşmış, öldüğünde ise cehennemin dibine düşmüştü. Allah şöyle buyurur: '*Münafıklar cehennemin en derin yerindedir.*'[502] Allah'ın duyurduğu bu gürültüyü sahabenin duyması, ibret almalarını sağlamak içindi.

Peygamberlik sözünün ne kadar sırlı, öğretiminin ne kadar latîf, işaretinin ne güzel ve sözünün ne tatlı olduğuna bakınız!

Allah'tan cehennemi dilediği şekilde bana göstermesini istedim. Bunun üzerine bana cehennemliklerin oradaki tartışmalarını gösterdi. Bu durum şu ayette belirtilen duruma uygundur: '*Bu, cehennemliklerin birbiriyle hasımlaşmasının gerçeğidir.*'[503] Başka bir ayet de şudur: '*Dediler ki: Onlar cehennemde hasımlaşırlar. Yemin olsun! Biz açık bir sapkınlık içindeydik.*' Bunun nedeni, onların saptırıcıları ve ilâhlarıdır. '*Sizi âlemlerin Rabbine havale edeceğiz. Bizi sadece günahkârlar saptırmıştır.*'[504] Onlar, cehennemlik olan kimselerdir. Onlar, Allah'ın haklarında '*Ey günahkâr-*

lar! Bugün birbirinizden ayrılın'[505] dediği kimselerdir. Burada *günahkârlar* derken cehennemi imar eden ve oradan çıkmayacak kimseleri kasteder. Onlar, şefaatçilerin şefaatiyle ve birleyenlerde ilahi inayetin öne geçmesiyle cehennemden çıkanlardan ayrılır.

İşte, bir vakit cehennemden bana gösterilen şey buydu. Cehennemliklerin tartışması, münazaralarda birbirlerine karşı kanıt getiren görüş ayrılığına düşmüş kimselerin tartışmalarına benzer. Bunu gördüğümde, Allah'ın beni muttali kıldığı hali hatırladım. Bütün rahmetin (Allah'tan gelen şeyleri) kabul, peygamberden öğrenme ve Kitap-Sünnet sınırında durmada olduğunu gördüm. İnsanlar, 'bir peygamberin yanında tartışmak uygun değildir' hadisini görmezden gelmiştir. Peygamberin hadisinin varlığı, bizzat peygamberin bulunması gibidir ve onun bir hadisi zikredildiğinde, tartışmak uygun değildir. Peygamberin hadisi rivayet edildiğinde, onu duyan kişi sesini yükseltmez. Çünkü Allah şöyle buyurur: '*Sesinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin.*'[506] Allah ehline göre, peygamberin sesi ile sözünün aktarımı arasında hiç bir fark yoktur.

Öyleyse görevimiz, hadis bilgininin peygamberden aktardığı şeyi - tartışmadan- kabul etmeye hazırlanmaktır. Bu hadis bir soruya cevap olabileceği gibi kendiliğinden söylenmiş bir ifade de olabilir. Binaenaleyh peygamberin bir mesele veya konuyla ilgili sözünün sınırında durmak farzdır. 'Allah buyurdu' ve 'Allah'ın peygamberi dedi ki' denildiğinde, işitenin olumlu karşılık vererek saygılı davranması gerekir. Dinleyen, hadis bilgini Allah'ın buyurduğunu söyleyince veya Peygamberden bir hadis aktardığında onun sözünün üstüne çıkarmamalıdır.- Dinleyici, hadis bilgini Allah'ın buyruğunu söylediğinde veya Peygamberden bir hadis aktardığında onun sözünün üstüne çıkmamalıdır.

Allah şöyle buyurur: '*Allah'ın sözünü dinleyinceye kadar, ona imkan ver.*'[507] Bu ayeti Allah'ın peygamberi okuduğu gibi işiten de onu peygamberden duymuştur. Dinleyici dinlediği şeye katılırsa (onu tekrarlarsa), dinleyici sayılmaz. Çünkü Allah'ın peygamberine öğrettiği (dinleme) adabından birisi şu ayette belirtilir: '*Vahyi sana bildirilmeden önce, Kur'an'da acele etme.*'[508] Başka bir ayette ise, şöyle buyurur: 'Sesinizi peygamberin sesinin üstüne çıkarmayınız. Birbirinizle konuştuğunuz gibi onunla yüksek sesle konuşmayınız.' Böyle bir şey yapıldığında, Allah farkında olmadan insanın amelinin geçersizleşeceğiyle tehdit etmiş-

tir. Böyle bir insan (tartışmada bir hadisi) reddederken veya ona karşı çıkarken Allah'ın dinini savunduğunu zanneder. Hâlbuki bu zan, Allah'ın bir tuzağıdır. Allah şöyle der: *'Farkında olmadıkları yönden onları aldatırız.'*[509] Başka bir ayette ise şöyle buyrulur: *'Biz bir tuzak kurduk, farkında değillerdir.'*[510]

Samimi ve akıllı bir mümin, 'Allah buyurdu ki' ya da 'Allah'ın peygamberi buyurdu ki' diyen bir insanı duyunca, susmalıdır. Söylenen şeye kulak vermeli, saygılı davranmalı ve Allah'ın veya peygamberinin söylediği şeyi anlamaya çalışmalıdır. Allah şöyle buyurur: *'Kur'an okuduğunda ona kulak verin ve sessiz olun. Umulur ki, merhamete mazhar olursunuz.'*[511] Ayette, böyle davranıldığında bir umut belirtilmiş, fakat merhametin mutlaka gerçekleşeceği belirtilmemiştir. Peki, sesini yükselten, ayeti okuyan ve peygamberin hadisini aktarana müdahale edenin durumu nasıl olabilir? Bilginlerin yorumladığı gibi, Haktan ummanın (Allah üzerinde) bir zorunluluk olmasını dilerim.

Bana gösterilen o yeri gördüğümde, tuhaf şeylere tanık oldum: Suyun havaya (unsuruna) dayandığını gördüm. Böyle bir durum, mekânların doldurulması, iki cevherin tek bir mekânda olamayacağı ve doğal mekânın, kendisini işgal edene ait olduğu konusundaki en sırlı şeylerden biriydi. Bu görmede, *tevalüd* fikrinin geçersizliğini, şeyleri hareket ettirenin Allah olduğunu, sebebin fiilde bütün olarak bir etkisinin olmadığını öğrendim. Bu görmede, daha latifin daha yoğun olandan güçlü olduğunu öğrendim. Çünkü hava, hiç kuşkusuz, sudan daha latiftir ve onu engellemişti. Su ise, havaya karşı koyamamıştı. Böylece hava suyun yağmasını engellemişti. Kendimi havada, suyu ise üzerimde gördüm. Hava, onu yeryüzüne yağmaktan alıkoyuyordu. Bu görmede, pek çok bilgileri öğrendim.

Bu görmede, Allah'ın bana öğretmeyi dilediği kadarıyla cehennemliklerin derecelerini gördüm. Fakat bu dereceleri, ateş olması bakımından değil, cehennem olması bakımından gördüm. Orada *karartıcı* denilen bir yer gördüm. Basamaklarında yaklaşık beş basamak indim ve onun yok edici yerlerini gördüm. Sonra, üstümde bulunan suya daldırıldım ve onu yarıp geçtim. Tuhaf şeyler gördüm! Cehennemliklerin çekişme halleriyle ilgili olarak, cehennemde didiştikleri yeri ve bu çekişmenin, onların o esnadaki azaplarının ta kendisi olduğunu öğren-

dim. Cehennemliklerin orada çektikleri azabın cehennemden olmadığını; cehennemin, sadece onların yerleştiği ve hapsedildikleri yer ve mesken olduğunu gördüm. Allah, dilediği vakit onlarda acılar yaratır. Öyleyse onların cehennemde çektikleri azap (cehennem sebebiyle değil), (gerçek sebep olan) Allah'tandır. Onlar ise, azabın mahallidir.

(Cehennemin Yedi Kapısı ve Bekçileri)

Allah cehenneme yedi kapı yarattı. Her kapıya ise, âlemden ve azaptan bir parça taksim etti. Bu yedi kapı açıktır. Cehennemin kapalı bir sekizinci kapısı vardır ki, o açılmaz. O da, Allah'ı görmekten perdelenme kapısıdır. Her kapının başında bir melek vardır. Söz konusu melekler, yedi gök melekleridir. İsimlerini orada öğrenmiştim, fakat aklımda sadece İsmail kaldı. Hafızamda kalan tek isim buydu.

Bütün yıldızlar ise, cisimleri kararmış ve büyük yaratıklar olarak cehennemde bulunuyordu. Güneş ve ay da öyleydi. Onlar, cehennemde sürekli doğar ve batar. Cehennemin güneşi, doğar (ama) aydınlatmaz. Onun hareketinden (seyr) meydana gelen (şeyler), o yere özgü varlıklardır. Orada suretler değişme veya yayılma nedeniyle başkalaşmaz. Bu nedenle Allah şöyle buyurdu: '*Cehenneme sabah akşam sunulurlar.*'[512] Bu hal, süreklidir. Buna göre, berzah âleminde (ateşe) sunulma, ahirette ise, girme gerçekleşir.

Cehennemde yıldızların varlığı, dünyamızda güneş tutulmasına benzer. Şu var ki, hareketlerin o yerdeki ölçümü, bu günkü ölçümlerinden farklıdır. Çünkü onların tutulmaları, henüz ortaya çıkmamıştı. Cehennemde söz konusu olan (dünyadaki gibi) gözlerimizde değil, yıldızların bizzat kendi varlıklarındaki bir sönmedir. Oradaki hava çok incedir. Bu nedenle hava gözler ile ışıkları algılamanın arasına girer. Gözler saçılmış yıldızları, cisimleri ışıksız bir halde görür. Nitekim güneşin güneş tutulması esnasında aydınlık olduğunu biliyoruz. Gözün güneşi görmesini veya ayın ışığını ya da tutulu şeyi görmekten engelleyen şey ise, (güneş tutulmasında) ayın perdesidir-ayın perde olmasıdır. Bu nedenle güneş ya da ay tutulduğunda, bir yerde diğer yerlerden (tutulma) daha çok olduğu (görüldüğü) gibi bazı yerlerde ise hiç tutulma olmaz (görülmez).

Yerlerin farklılığı nedeniyle gözlerin tutulmayı algılaması farklılaştığına göre, kesin olarak şunu anladık: (Tutulma esnasında) Göz ile cisim veya onun ışığı arasına giren geçici bir durum vardır. Nitekim (güneş tutulmasında) ay, insanın gözüyle güneşin cismini algılama arasına girer. Başka bir örnek ise ayın seninle güneşin cismi arasına girmesidir. Bu durum, senden ve ondan meydana gelen şeye göredir. Diğer yıldızlarda da durum böyledir. 'Fakat insanların çoğu bilmez.' İnsanların çoğu inanmaz da. Çünkü farklı türlerine göre bütün bu tutulmalar, (gerçekte) kendisi için gerçekleşen ilahi tecelli karşısında tutulan şeyin korku duymasıdır.

(Hesaba Çekildikten Sonra Cehennem ve Cennete Girme)

Hesaba çekilme tamamlanıp cennetlikler cennete girdikten sonra cehennemin sınırı, sabit yıldızlar feleğinin içbükeyinden aşağıların aşağısına kadar uzanır. Bütün bunlar, şimdilik kendisinde yaratılmamış genişliğini artırır. Fakat bu, ortaya çıkıncaya kadar bir taahhüttür. Allah'ın yeryüzünden belirlediği mekânlar ise bunun dışındadır. Çünkü onlar, kıyamet günü cennete döner. Bu mekânlara örnek olarak, Hz. Peygamber'in minberi ile kabri arasında bulunan 'Ravza' ile Şâri'nin belirlediği her mekân ve her nehir verilebilir. Çünkü bunların hepsi, cennete ulaşır. Geride kalanların hepsi cehenneme döner.

Abdullah b. Ömer denizi gördüğünde, şöyle dermiş: 'Ey deniz! Ne zaman ateşe döneceksin.' Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Denizler tutuşturulduğunda.'*[513] Bu ifade, *tandır tutuşturuldu* anlamındaki 'sücciret ettennûr' ifadesinden türetilmiştir ve 'yakıldığında' demektir. İbn Ömer, deniz suyuyla abdest almayı mekruh sayar ve 'Teyemmüm etmek, deniz suyuyla abdest almaktan bana daha iyi geliyor' derdi.

Allah bugün yaratıkların gözlerini açsaydı, denizin ateş olarak kaynadığını görürlerdi. Fakat Allah, her şeye güç yetiren ve her şeyi ihata ettiğini öğrenmemiz için, dilediğini gösterir, dilediğini gizler. Bu durum (bir şeyi başka bir biçimde görmek), en çok *vera* (kuşkululardan uzak durma) sahiplerine uygulanır. Böylece, korunmuş bir vera sahibi, (görünüşte) helal yemeyi domuz, içeceği şarap şeklinde görür. Gördüğünde, hiçbir kuşku duymaz. Yanında oturan ise, yemeği temiz ekmek parçası, içeceği ise tatlı su olarak görür. Heyhat! Hayal sahibi nerede,

sahih-duyu sahibi nerede! Dinî bir hükmü bir suret olarak algılayan mı, yoksa duyulur şeyi doğal olarak bulunduğu halde algılayan mı (iyidir)?

Vera sahiplerinde görülen bu durum, kötünün ve iyinin özünde kötü ve iyi olduğu görüşünde Mutezile mezhebinin fikrini destekleyen kanıtlardan birisidir. Bunun yanı sıra bu durum, sahih algının haram içeceği şarap diye algılayan (vera sahibine) ait olduğunu kanıtlar. Şarap özü gereği kötü olmasaydı, sahibi için bu keşif gerçekleşmezdi. Bir fiilin işlenmesi yasaklama emrinin ona ilişmesinin aynı olsaydı, (keşifte) yiyecek domuz olarak görünmezdi. Çünkü henüz insandan fiil meydana gelmemişken, Allah yenilen şeyin suretini ve kötü olduğunu göstermiştir. Böylece vera sahibi onu yemeğe yeltenmez. Bizzat bu durum, yemeği doğal olarak bulunduğu haliyle yemek şeklinde algılayan kimsede de tasavvur edilir. Fakat o, şeriatta daha gerçektir.

Böylece kesin olarak bilinir ki: Doğal olarak onu yemek olarak gören kimseyle gerçeğin arasına şeriatın kötü şeklinde verdiği hüküm girmiştir. O şey dince saptanmakla kötü olsaydı, Şâri'nin iyi veya kötü diye o şey hakkındaki bildirimi doğru olmazdı. Çünkü böyle bir durumda bildirim, bir şeyin bulunduğu durumdan başka bir şekilde haber vermektir. Hükümler ise, sözün anlamını bilen her akıllıya göre, hiç kuşkusuz *haber*'dir. Çünkü Allah bize şunun helal bunun haram olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle Allah, söylemediği bir şeyi kendisinden aktaran kimseyi kınarken şöyle demiştir: '*Dillerinizin nitelediği gibi, şu haram bu helal demeyiniz.*'[514] Böylece Allah, hükmü habere bağlamıştır. Çünkü hüküm, hiç kuşkusuz, bir haberdir.

Şu var ki, pek çok durumda şeylerin kötü veya iyiliğini algılamak insanın gücünü aşar. Allah bize şeylerdeki iyilik ve kötülüğü bildirdiğinde, biz de onu öğrenmiş olduk. Bunların bir kısmının kötülüğü ve iyiliği, akılla bilinir. Kötülüğü akılla bilinenlere örnek olarak yalan ve nankörlüğü, iyiliği akılla bilinenlere ise doğruluk ve nimet verene teşekkür etmeyi verebiliriz.

Bazı doğruluk türlerine günahın ya da bazı yalan türlerine ise ödülün ilişmesi ise, Allah'a kalmış bir iştir: O, dilediği iyilik veya kötülüğe karşı ödül verir. Bu durum, o şeyin iyi veya kötü olduğunu göstermez. Mümin bir insanı yok olmaktan kurtaracak yalan, insana ödül kazandırır. Hâlbuki yalan söylemek, esasta kötü bir davranıştır. Doğruluk da,

özünde iyi olduğu halde, insana bazen günah kazandırabilir. Öyleyse ödül veya günahın bir şeyle ilgili olması, dince belirlenen bir durumdur. Allah ihsanını dilediğine verirken dilediğini mahrum bırakır. Allah şöyle buyurur: *'Allah dilediklerini rahmetine tahsis eder. Allah büyük iyilik sahibidir.'*[515]

(Hayatın Ölümle İrtibatı)

Bilmelisin ki: Cehennemde en şiddetli azap çekecek olan yaratık, Allah'a ortak koşma ve her türlü isyankarlığı icat eden İblis'tir. Bunun nedeni, onun ateşten yaratılmış olmasıdır. Dolayısıyla ona, yaratıldığı şeyle azap edilecektir.

Bedenin canlılığını sağlayan nefese bakınız! Boğma ya da iple sıkmayla nefesin dışarı çıkması engellendiğinde, gerisin geriye kalbe döner ve hemen kalbi yakar, insan anında ölür. Öyleyse bedenin canlılığı nefese bağlı olduğu gibi yok olması da onunla gerçekleşir. İnsanın (dışarıya çıkmayan) nefes vasıtasıyla ölümü ise, nefes sahibi ya da sadece soluyan (bir varlık) olması bakımından değil, bunun yanı sıra, çekme gücüyle soğuk havayı kalbine çekip itme gücüyle sıcak havayı dışarı çıkaran (bir varlık) olması yönünden gerçekleşir. İşte bunlar nedeniyle insan nefes vasıtasıyla canlı kalır.

Ateşe atılan kimse, soluk alıp verir. Fakat o, iki yönden birisinden yoksun olmaz: (a) Ateşte soluk alıp veremeyebilir. Bu durumdaki kişi, iple boğazı sıkılıp böylece nefesinin kendisini öldürdüğü boğulan kimseye benzer. (b) Ya da bu kişi, soluk alıp verir. Bu durumda ise, çekim gücü vasıtasıyla ateşli bir havayı içine çeker ve bu hava kalbine ulaştığında kalbini yakar. Bu nedenle, hayatın sebebi olarak bütün bunları zikrettik.

İblis'in cehennemdeki azabı, oradaki aşırı soğukla gerçekleşir. Çünkü soğuk, İblisin yaratılışının aslı olan ateşin zıddıdır. Dolayısıyla İblise aşırı soğukla azap edilir. İblisin kendisinden yaratıldığı ateş, bileşiktir. Bu yönüyle onda hava, su ve toprak unsuru bulunur. Öyleyse, İblisin belirli bir ölçüde ateşle de azap görmesi gerekir. Göreceği azabın çoğu ise, yaratılışının aslında kendisine baskın özelliğin zıddıyla gerçekleşir. Bu bağlamda ateş iki türdür: Birincisi duyulur ateştir. Duyulur ateş, İblisin duyusal (güçlerine), hayvanlık yönüne, cisminin ve içinin

zâhirine musallat olacak ateştir. İkincisi ise, manevi ateştir. Manevi ateş, 'kalplere ulaşan ateştir.' Bedenini yöneten ruha bu ateşle azap edilir. Söz konusu ruha (secde etmesi) emredilmiş, o ise, emre karşı gelmiştir. Öyleyse İblis'e azap eden şey, emre karşı çıkmasıdır. Bu karşı çıkma ise, kime büyüklendiğini bilmeyişinin ta kendisiydi.

Ruhlara olan en büyük azap, bilgisizliktir. Çünkü bilgisizlik, tam bir aldanıştır. Bu nedenle nefislerin azap günü, *aldanış günü* diye isimlendirildi. Nefs o gün şöyle der: *'Yaptığımız taşkınlık nedeniyle vah bize!'*[516] O gün, pişmanlık (hasret) günüdür. (Pişmanlık diye karşıladığımız) Hasret, keşif ve açma günüdür. Bir şey açıldığında 'o şeyi açtım' anlamında *hasertü ani'ş-şey* denilir. Adeta şöyle demiş olur: 'Keşke gerçeği dünyada keşfetseydim de, davranışım hakkında basiretli olsaydım.' Böylece kişi, kendi kendini aldatır.

Aldanış (ve pişmanlık), emre isyan ve itaat eden herkese ulaşır. İtaatkâr kişi, mutlu olduğu halde, şöyle pişmanlık duyar: 'Keşke daha çok gayret sarf etseydim, bütün gücümü kullansaydım, Rabbimin sözünü dinleyip gereğiyle amel etseydim.' Emre karşı gelen ise şöyle der: 'Keşke, emrettiği ve yasakladığı şeylerde Rabbime itaatsizlik etmeseydim.' İşte o gün, aldanma (pişmanlık) günüdür.

Bu konu, Allah izin verirse, Kıyamet Günü bölümünde ele alınacaktır.

(Cehennemliklerin Acıları İlahi Gazaptan Kaynaklanır)

Nefes ve nefes alıp vermenin durumunu açıklamış olduk. Bu açıklamayı ise, şunun için yaptık: Cehennemliklere olan azap Allah'ın gazap etme özelliğinden kaynaklanır. Bununla birlikte gazabın varlığına da, ilahi rahmet tahsis edilmiştir. Sahih bir rivayette, gazap niteliğini hissettirecek şekilde, 'Rahman'ın nefesi' ifadesi geçmiştir. Böylece soluk alıp verme, bulunduğu kimseye aynı zamanda gazap özelliğini de getirmiştir. Bu nedenle, Rahman'ın nefesi Yemen tarafından geldiğinde, ilahi gazap kâfirlere öldürme ve onların kellesini uçuran kılıçla ilişmiştir. Allah bu sayede dinini ve peygamberini rahatlatmıştır. Çünkü öfkeli biri öfkesini üzerine salacağı birisini bulduğunda, öfkeden duyduğu acı soluk verme gibi dışarı çıkar.

Allah (gazap özelliğinin) taayyününü Hz. Muhammed'de yetkinleştirdi. Böylece Allah'ın kelimesini reddettikleri için kâfirlere yönelik gazap özelliği, Hz. Peygamber'le fiilî varlık kazanmıştır. Rahman, kendisine emrettiği kılıca başvurmayla Peygamberi (düşmanlarından duyduğu) sıkıntıdan kurtardığı gibi aynı zamanda sahabe ve (Medineli Müslümanlar olan) Ensar vasıtasıyla ona nefes aldırmış, böylece rahata kavuşmuştur. Çünkü o, öfkesini göndereceği yeri bulmuştu. Cehennemliklerin sıkıntıları buradan anlaşıldığı gibi şu hususlar da öğrenilir: Hz. Muhammed'in varlığı, Allah'ın düşmanlarına karşı olan gazabının üzerinde bir perdeydi. Acılar düşmanlara gönderilmiş ve onlarda kalmıştır. Böylelikle Allah kendi dinine rahat bir nefes aldırmıştır. Allah'ın dini ise, Allah'ın emri ve kelamı olduğu gibi yaratıkları hakkındaki bilgisidir. Allah'ın bilgisi ise, O'nun zatı demektir.

Böylece, bir yer olması bakımından cehennemin durumunu sana açıklamış olduk. Allah izin verirse, bu bölümü takip eden bölümde cehennemliklerin mertebelerini açıklayacağız.

(Cehennemin Yüz Derecesi)

Bilmelisin ki: Allah, cennet derecelerinin karşılığında cehennemde yüz basamak yarattı. Her basamağın ise, özel bir toplumu; onların ise, kendilerine yerleşen ilahi gazaptan kaynaklanan özel acıları vardır. Onlara azap işini üstlenen kimseler, elinizdeki kitabın önceki bölümlerinde zikrettiğimiz valilerden Kâim, İklîd, Hâmid, Sâbit, Sâdin ve Câbir'dir. Bu vali melekler, Allah'ın izniyle onların üzerine azabı gönderenlerdir. Mâlik ise bekçidir. Zikrettiklerimiz bu meleklerle birlikte kalan meleklerin isimleri ise şunlardır: Hâir, Sâik, Mâtıh, Âdil, Dâim ve Hâfız.

Bunların hepsi, cennetliklerle beraber olurlar. Cennetlerin bekçisi ise Rıdvan'dır. Onların cehennemliklere yardımları, cennetliklere yardımları gibidir. Çünkü onlar, kendi hakikatleriyle onlara yardım eder. Hakikatler ise, farklılaşmaz. Böylece cennet ve cehennemliklerden her bir grup, yaratılışlarının gereğine göre, yardımı kabul eder. Böylece azap, nimetin gerçekleştiği şeyle gerçekleşir. Aynı şeyin iki farklı biçim almasının nedeni ise, mahaldir. Nitekim cehennemde üşüyen kimsenin güneşin sıcaklığıyla nimetleneceğini, ısınmış olan kimsenin de güneşin sıcaklığıyla azap çekeceğini belirtmiştik. Öyleyse, bir kişide nimet mey-

dana getiren şey başka bir kişideki acı meydana getiren şeyin ta kendisidir.

Allah, bizi nimete mazhar olmuş bir yaratılışla var eder. Nitekim Allah iyiler hakkında şöyle der: *'Onların yüzlerinde nimet aydınlığını görürsün.'*[517] Başka bir ifadeyle onlar, yaratılışlarında bu hal üzeredir. Cehennemliklerin yaratılışı, cennet ehlinin yaratılışından farklıdır. Çünkü cennetin yaratılışı, bilhassa valilerin aracılığıyla Hakka dayanır. Cehennemliklerin yaratılışı ise valilerin, hizmetçilerin, vekillerin ve yardımcıların eliyle gerçekleşir. Onların sayısı çoktur, öyle ki sayılarını Allah'tan başkası bilemez. Söz konusu meleklerden her birisinin dünya, ahiret ve orada bulunanların yaratılışında bir hükmü vardır. Bu hükmü Allah o meleğe amade kılmıştır. O melekler, ülkede ve yapılan yerin inşa edilişinde çalışanlar gibidir. Allah izin verirse, cennet ve içindekiler daha sonra zikredilecektir.

Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.

ALTMIŞ İKİNCİ BÖLÜM

Cehennemliklerin Mertebelerinin Bilinmesi

Cehennemliklerin mertebeleri amellerle ayrışır
Mertebelerde bir tahsis veya uygulama yoktur.

Onun azabı 'ef'âle' kalıbıyla gelir
Müjde olarak; yaptıkları karşılığında azap görselerdi

Cehennemden çıkamazlardı, çıksalardı
Azap görürlerdi. Horlanma ve izzet onlara aittir.

Horlukları sürekli ateşte kalmalarıdır
İzzetlerinin ise, bağışlandıklarında bir sınırı yoktur

Düşünürseniz, bu sözümüzde anlayışlı ve
Vehbî ilimlerde hakikati öğrenen için susturucu kanıt vardır

İfadem son derece özet ve vecizdir, lafzı güzeldir
Onda sırlar, ayetler ve özetleme vardır.

Allah kendi ehlinin arasında bulunanlara şöyle der:
'Ey günahkârlar! Bugün ayrılınız!'

Onlar tıpkı zenginlik ve ipekli elbiselerle gördüğün hükümdarlara benzer.
Keşf sahipleri ise, onların ne olduğunu bilir.

Ateşteki bedenlerinden ise, onlar hakkında şu zanna kapılırsın:
Allah'ın dediği gibi, sanki 'acuzelerdir.'

Şiirde geçen 'ef'âle vezniyle' derken, *'Orada asırlarca kalacaklardır'*[518] ayetindeki 'ahkâb' kelimesine işaret ediyoruz. Bu kalıp, azlığın çoğulunu bildirir. Azlığın çoğulu (3-10 arası çoğul) dört kalıpla yapılır: Ef'u'lün, ef'â'lün, fi'letün, ef'iletün. Bunlara örnek olarak sırasıyla eklüb (eklebün), ahkâb(ün), fitne(tün) ve ahmare(tün) kelimelerini verebiliriz. Bir şair ise, bu kalıpların hepsini bir mısrada toplamış ve şöyle demiştir:

Ef'u'lün, ef'â'lün ve ef'i'letün ve fi'letün ile
Sayının en azı çoğul yapılır.

İblis Allah'a şöyle der: *'Cömert davrandığın şu kimseye bak! Azı müstesna, onun zürriyetinden herkesi yoldan çıkaracağım.'*[519] Allah, cömertliğinden ve merhametinin genişliğinden, İblis'e şöyle der: *'Onların arasından sana uyanlarla beraber defol! Çünkü sizin cezanız, uygun bir karşılık olarak cehennem olacaktır. Sesinle onların arasından başarabildiğini ayart. Atlarınla onları kendine çekmeye çalış ve onların oğullarına ve çocuklarına ortak ol. Onlara vaatlerde bulun.'*[520] Öyleyse İblis, ancak Allah'ın emriyle gelmiştir. Bu emir, tehdit ve korkutma içeren ilahi bir emirdir. Bu emir, bizim hakkımızda güçlü bir denemeydi. Bu deneme sayesinde Allah, zürriyeti içinde İblis'in sözünün ve gücünün geçmeyeceği kimseler bulunduğunu ona göstermek istemişti.

Allah başarısızlığa uğrattığı kullarını iki kısma ayırmıştır. Birinci kısım, kendilerinden meydana gelen günahları zarar vermeyenler: Bu durum, *'Allah size katından mağfiret ve ihsan taahhüt eder'*[521] ayetinde be-

lirtilir. Dolayısıyla ateş onlara temas etmez. Bunun nedeni, Allah'ın onların tövbesini kabul etmesi ve Yüce Topluluğun bağışlanmaları için bu gruba dua etmesidir. Diğer bir grubu ise günahları nedeniyle cezalandırır. Allah, onları iki kısma ayırmıştır. Bir kısmını Allah şefaatçilerin şefaatiyle -bu kısım büyük günah işleyen müminlerdir- ve ilahi inayetle - bunlar ise teorik düşünceyle tevhidi benimseyen kimselerdir- cehennemden çıkarır. Diğer bir kısmını ise Allah cehennemde bırakır.

Bu kısım, cehennemliklerdir. Onlar, gerçekte 'Cehennem ehli olan' kimselerdir; Allah'ın kendileri hakkında *'Ey günahkârlar! Bugün ayrılın!'*[522] dediği günahkârlardır. Kastedilen kimseler, o yerin, cehennemin sakini olmayı hak edenlerdir. Ayrılın, başka bir ifadeyle, oradan (şefaat ve inayetle) ahiretteki diğer yer olan cennete çıkan insanların boşalttıkları yerleri dolduracaksınız.

Bu günahkârlar, hepsi cehennemde olan ve oradan çıkmayacak dört gruptur. Bunlar, Firavun vb. gibi rab olduğunu iddia edip Allah'ın rabliğini reddederek Allah'a karşı büyüklenenlerdir. Firavun şöyle demişti: *'Ey topluluk! Benden başka bir ilâhınızın olduğunu bilmiyorum.'*[523] Bir keresinde ise, şöyle söylemişti: *'Ben sizin en büyük rabbinizim.'*[524] Burada, gökte kendisinden başka ilâh olmadığını kasteder. Nemrut ve diğerleri de böyledir.

İkinci grup, Allah'a ortak koşan kimselerdir. Onlar, Allah ile birlikte başka ilâhlar da kabul eder ve şöyle derler: *'Biz onlara, sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.'*[525] Bir keresinde ise şöyle demişlerdir: *'(Peygamber) İlâhları tek bir ilâh yapıyor. Bu tuhaf bir iştir.'*[526]

Üçüncü grup ise, *muattıla*dır (ateist). Onlar, ilâhı bütünüyle reddedenlerdir. Böylece onlar, âlem için veya âlemden bir ilâhın varlığını kabul etmez.

Dördüncü grup, münafıklardır (ikiyüzlü). Onlar, üzerlerindeki baskı nedeniyle Müslüman olduklarını gösteren söz konusu üç gruptan biridir. Bu baskı nedeniyle, canları, malları ve nesilleri hakkında korku duyarlar. Onlar içlerinden ise bu üç gruptan birinin inancına sahiptir.

Bu dört sınıf, cehennemlik olan ve oradan çıkmayacak cin ve insan topluluklarıdır. Bunların sayısının dört olmasının nedeni, ayette İblis'in önümüzden, ardımızdan, sağımızdan ve solumuzdan bize geleceğini bildirmesidir. İblis, ortak koşana önünden gelir. Muattılaya (ateist) ar-

dından, kibirliye sağından, ikiyüzlüye ise solundan gelir. Sol, en zayıf yöndür. Çünkü münafık bu grupların en zayıfıdır. Nitekim sol, sağ yönden daha zayıftır. Kibirliye ise sağdan gelir. Sağ, gücün yeridir. Çünkü kibirli, kendisinde bulduğu gücü nedeniyle büyüklenir. Müşrike ise önünden gelir. Çünkü ön, görüş yönüdür. Böylece gören kimse, Allah'ın varlığını kabul eder ve O'nu inkâr edemez. İblis ise, onun Allah'a ortak koşmasını sağlar. Ateiste ise arkasından gelir. Çünkü arka, bakma yönü değildir. Ona şöyle der: 'Hiçbir şey yoktur.' Başka bir ifadeyle, ilâh diye bir şey yoktur.

Allah cehennem hakkında şöyle der: '*Onun yedi kapısı vardır. Her bir kapının ise, bölünmüş bir parçası vardır.*'[527] Bunlar, dört mertebedir. Cehennemlikler için her bir kapıdan taksim edilmiş bir parça (ceza) vardır. Onlar, azaplarının menzilleridir. İblisin kendisinden kullara geldiği yönler olan dört ile yedi kapı çarpıldığında, çarpım sonucu, yirmi sekiz menzildir. Allah'ın tekil insan için belirlediği menziller de böyledir. Söz konusu olan, ay ve diğer hareketli yıldızlardır. Onlar, bu menzillerde hareket eder ve varlıkları meydana getirmek için konaklarlar. Bu gezme (seyr) esnasında ise, unsurlar âleminde oluşan fiiller meydana gelir. Çünkü bu gezegen yıldızlar, dört doğada sınırlıdır ve çarpılmışlardır Dört doğanın çarpıldığı menziller ise, yedidir. Böylece çarpımdan yirmi sekiz menzilleri meydana çıkar. '*Bu, aziz ve her şeyi bilenin takdirine göredir.*'[528] Nitekim Allah şöyle buyurur: '*Hepsi bir felekte yüzer.*'[529]

Allah'ın gezegenleri (feleklerinde) hareket ettirmesinden yirmi sekiz menzilde meydana gelen şey ise, yirmi sekiz harfin varlığıdır. Allah, kelimeleri onlardan meydana getirmiş, her şahsın içindeki iman-küfür ve yalan-doğruyu söylemesiyle âlemde inançsızlık ve iman ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, görünüşte söyledikleri şeylerle Allah'ın kullarına karşı kesin kanıtının fiilen gerçekleşmesini sağlamaktır. Allah onlar için melekler görevlendirmiştir. Bu melekler, kulların söylediklerini yazar. Allah şöyle buyurur: '*Değerli yazıcılar.*'[530] Başka bir ayette ise, '*söyledikleri her lafızda bir gözetleyen vardır*'.[531]

Allah, cehennem menzillerini de yirmi sekiz yapmıştır. Başından dibine kadar cehennemin bütünü ise, yüz basamaktır. Bunlar, mutluların girdiği cennet derecelerinin benzerleridir. Basamaklardan her birisin yirmi sekiz menzili vardır. Yirmi sekiz, yüzle çarpıldığında sonuç, iki

bin sekiz yüz menzil eder. Dolayısıyla bunlar, iki bin sekiz yüz menzildir. Binaenaleyh bu yirmi sekiz sürekli olarak bize eşlik eder. İşte, cehennemin menzilleri bunlardır.

Dört gruptan her birine ait yedi yüz tür azap vardır. Onlar, dört gruptur. Toplamı, iki bin sekiz yüz tür azaptır. Nitekim cennetlikler için de o kadar sevap vardır. Bu durum, onların verdiği sadakalarda açıklanır. '*Her başağında yüz tohum bulunan yedi veren başak gibi.*'[532] Toplamları yedi yüzdür. Cennetlikler ise, dört gruptur: Bir şeriat getiren peygamberler, (önceki şeriata uyan) nebiler, veliler ve müminler. Bu dört gruptan sadaka veren herkes için amelinin yedi yüz kat ödülü vardır. Kur'an'ın doyurucu açıklama tarzına bakınız! Allah'ın iki yerde - cennet ve cehennem- yaratıklarında adaletteki dengesine bakınız! Cennette nimet kapısı, cehennemde ise azap kapısı vardır.

Bu kadarıyla, cennetlikler ve cehennemlikler arasında ortaklık gerçekleşir: Bu durum, derece ve basamakların sayısındaki eşitlikten kaynaklanır. Onların arasında başka bir nedenle de farklılık gerçekleşir: Bu ise, cehennemde ilahi ihtisas basamaklarının bulunmayışı nedeniyle cennetten farklılığıdır. Allah'tan gelen bir tahsis azabı yoktur. Allah, azabını dilediğine tahsis edeceğini kesinlikle bildirmemiştir. Buna karşın, rahmetini ve ihsanını dilediğine tahsis edeceğini bildirmiştir. Öyleyse nimetlerinde cennet, cehennemliklerin azabının ölçütünden farklıdır. Cehennemlikler, sadece amelleri karşılığında azap görür. Cennetlikler ise amelleri karşılığında olduğu gibi ihtisas cennetlerinde amelleri olmaksızın da nimet görürler.

(Mutluların Cennetleri)

Mutluların üç cenneti vardır: Ameller cenneti, ihtisas (tahsis) cenneti ve miras cenneti. Bunu şöyle açıklayabiliriz: İnsan ya da cinlerden her şahsın ateşte veya cennette bir yeri vardır. Bu durum, onun aslı itibariyle mümkün bir varlık olmasından kaynaklanır. Çünkü dışta var olmazdan önce söz konusu şeyin yoklukta kalması ya da (dışta) var olması mümkündü. Bu gerçek nedeniyle, (insan ve cinlerden) her varlık, nimeti kabul edebildiği gibi azabı da kabul edebilir (bir doğaya sahiptir). Öyleyse cennet (insanlar ve cinlerin) hepsini talep ettiği gibi hepsi de cenneti ister. Aynı şekilde, cehennem hepsini talep ettiği gibi onların hepsi de cehennemi ister. Çünkü Allah şöyle buyurur: 'Dileseydi, hiç

kuşkusuz, hepsini doğru yola ulaştırırdı.' Başka bir ifadeyle, siz (insan ve cinler topluluğu) bunu kabul etme özelliğine sahipsiniz. Fakat hüküm kesinleşmiş, bilgi öne geçmiş, Allah'ın mutlak iradesi nüfuz etmiştir. Artık, onun hükmünü engelleyecek kimse yoktur.

Cennetlikler, amellerine göre cennete yerleşir. Onlara ait olan, miras cennetleridir. Miras cennetleri, cehennemlikler cennete girseydi onların olacak cennetlerdi. İhtisas cennetleri de onlara aittir. Allah şöyle buyurur: *'Kullarımızdan takva sahibi olanları vâris kıldığımız bu cennetler.'*[533] Söz konusu cennet, cennetliklerin miras yoluyla cehennemliklerden aldığı cennetlerdir. Cehennemlikler (cennete girseydi), o cennetlerin sahibi olacaklardı. Çünkü Allah'ın ilminde onların cennete gireceği saptanmamıştı. Allah cehennemlikler hakkında ise, cehenneme girselerdi kendilerine ait olacak mekânları müminlerden miras yoluyla alacaklarını söylememiştir. (Cehennem ile cennet arasındaki) bu fark, genel ihsanıyla birlikte ilahi rahmetin (gazabı) geçmiş olmasından kaynaklanır.

Öyleyse cehennemliklerden ateşe yerleşen herkes, kendi amelleri nedeniyle yerleşir. Bu nedenle orada boş mekânlar kalır. Bunlar, cennetlikler cehenneme girseydi dolduracakları mekânlardı. Allah ise, o mekânları dolduracak kimseleri öyle bir mizaçla yaratır ki, o mizaçla cennete girselerdi azap duyarlardı. Bu durum şu hadiste dile getirilmiştir: 'el-Cebbar (olan Allah), ayağını ateşe koyar ve cehennem 'yeter, yeter' der.' Başka bir anlatımla, 'kâfi, kâfi' der.

Allah cehenneme sorar: *'Doldun mu?' Cehennem 'daha var mı?'*[534] diye karşılık verir. Çünkü Allah cennet ve cehennemden her birisine şöyle demişti: 'Her biriniz dolacaktır.' Başka bir ifadeyle Allah, her birini de yaratıklarla dolduracağını taahhüt etmiştir. Ancak cehennemi kendileriyle dolduracağı kimselere azap etmeyi veya onların nimet göreceklerini şart koşmamıştır. Ayrıca cennet, hiç kuşkusuz, cehennemden daha geniştir. Çünkü cennetin genişliği, göklerin ve yerin genişliği kadardır. (Genişliği böyle iken) uzunluğu ne kadardır, var sen hesap et? Cehenneme kıyasla cennet, içerdiği şeylere göre dairenin çevresi gibidir. *et-Tenezzulâtü'l-Mûsuliyye* isimli kitabımızın Salı Günü bölümünde cenneti betimledik ve bulunduğu hal üzere onu açıkladık. Cehennemin genişliği ise, sabit gezegenler feleğinin dairesini iki çapa ayıran çizgi kadardır. Bu darlık nerede, o genişlik nerede!

Bu genişliğin nedeni, (Hakkın amelleri olmaksızın kullarına tahsis ettiği) *ihtisas* cennetleridir. Bir rivayette 'Cennette kimsenin bulunmadığı mekânlar olacağı' zikredilir. Allah o mekânları doldurmaları amacıyla cennet için kimi varlıkları yaratır. Bu durum, er-Rahman'ın cennete ayağını koyması demektir. Bu durum, sadece ihtisas cennetlerinde geçerlidir. (Her konuda) *'Hüküm, Büyük ve Yüce Allah'a aittir.'*[535] Allah dilediğini rahmetine tahsis eder. *'Allah büyük ihsan sahibidir.'*[536] Cehennemlikleri ateşe sadece onların amellerinden dolayı yerleştirmesi de, Allah'ın cömertliğinin bir parçasıdır.

'Onların azabına azap ekledik'[537] ayetinde belirtilen şey ise, belirli bir gruba aittir. Söz konusu kimseler, saptırıcı önderlerdir. Allah şöyle buyurur: *'Kendi günahlarıyla birlikte onların günahlarını da yüklenirler.'*[538] Onlar, kulları saptıran ve onlara saptırıcı kuşkular veren kimselerdir. Kullar, o kuşkular nedeniyle doğru yoldan ayrılır, sapıtır ve saptırırlar. Onlara şöyle derler: *'Bizim yolumuza uyunuz. Biz de sizin hatalarınızı yüklenelim.'*[539] Allah şöyle buyurur: *'Onlar (saptırdıklarının) günahlarından hiçbir şey yüklenmezler. Bu sözlerinde onlar yalancılardır.'*[540] Bilakis saptırılmış insanlar kendi hatalarını sırtlanacaktır. Onları saptıranlar ise, saptırdıkları insanların hatalarını olduğu gibi aynı zamanda kendi hatalarını da sırtlanacaktır. Kendilerini saptıranlar hatalarını sırtlansa bile, sapmışların hatalarından hiçbir şey eksilmez.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kötü bir adet çıkaran kişi, o adetin günahını olduğu gibi daha sonra onu işleyecek insanların günahlarını da üstlenir. Bununla birlikte, onu yapanların günahları eksilmez.' Bu husus, *'sonra onların inançsızlıkları artar'*[541] ayetinde belirtilen durumdur. Onlar, haklarında şöyle denilmiş kimselerdir: *'Onların azaplarına azap kattık.'*[542] Binaenaleyh onlar, ateşte ancak hak ettikleri yerlere yerleşir. Cennet (ehli) ise, böyle değildir. Çünkü cennetlikler, cennette amelleriyle hak ettikleri mekânlara -ki bu durum cehennemliklerin amelleri karşılığında cehenneme yerleşmelerine benzer- yerleştikleri gibi aynı zamanda (cennete giremeyen kâfirlerden) miras yoluyla elde ettikleri mekânlara ve (Allah'ın bir ihsanı olarak) *ihtisas* cennetlerine de yerleşirler. Cehennemlikler için böyle bir durum söz konusu değildir.

Amellerin karşılığı olan sürenin bitiminden sonra, cehennemliklere ateşteyken Allah'ın ihsan ve rahmetinin ulaşması kaçınılmazdır. (Bu ih-

san, ateşteyken gerçekleşecektir) Çünkü onlar, ateşten çıkacak değildir. Dolayısıyla 'ateşte ne dirilir ne de ölürler.' Duyumsayan ruhun kendilerinden ayrılması nedeniyle organları hissizleşir. Bir gruba Allah, azap süresinin tamamlamasının ardından, azap ile amel arasında hayalî bir nimet verir. Bu nimet, uyuyan insanın gördüğü ve derisinin (duyumsadığı) hazza benzer. Allah şöyle buyurur: *'Onların derileri olgunlaştığında.'*[543] Derilerin olgunlaşması, daha önce belirttiğimiz gibi, hissizleşmesi demektir. Derilerin olgunlaşma ve değişme süresinde acılardan kurtulurlar. Çünkü olgunluk süresi tamamlandığında, onların hakkında ateş söner. Böylece onlar ateşte 'cehennemlik olmadıkları halde' ateşe giren bir toplum gibi kalır. Allah, onları bir şekilde öldürür. Böylece ateşin bedenlerinde yaptığı şeyi hissetmezler.'

Bu hadis, İmam Müslim tarafından *es-Sahih*'inde zikredilmiştir. Bu durum, Allah'ın rahmeti ve ihsanındandır.

(Cehennem Kapıları)

Cehennem kapılarına gelince, Allah cehennemliklerin özelliklerinden bir kısmını belirtmiştir. Fakat zikredilenler, bu dört gruptaki kimselerin özellikleridir. Cehenneme girip şefaat ya da ilahi inayet sayesinde oradan çıkanlara gelince, Allah cehenneme girenleri kendisiyle nitelediği bazı özellikleri belirtirken onların buradan çıkmasını sağlayan şeylerden söz etmiştir. Cehennemin kapıları Cahîm kapısı, Sakar kapısı, Saîr kapısı, Hutame kapısı, Lazzâ kapısı, Hâmiye kapısı ve Hâviye kapısıdır.

Kapılar, arkalarında bulunup kendisi adına hazırlandıkları şeylerin (ya da kimselerin) özellikleriyle isimlendirildi. Oraya girenler ise, söz gelişi Allah'ın Lazzâ kapısı hakkında dediği gibi, bazı özelliklerle isimlendirilmiştir. Allah, Lazzâ kapısının, *'yüz çevirip gerisin geriye dönen ve mal toplayıp barındıranları çağırdığını'*[544] söyler. Sakar kapısı hakkında ise, şöyle der: 'onlara 'Sizi sakar'a sevk eden sebep nedir?' diye sorulur. Şöyle derler: *'Biz namaz kılanlardan olmadık. Yoksulları da doyurmadık. Biz boş işlerle ilgilenenler gibi daldık gittik. Din gününü yalanlıyorduk.'*[545] Cahîm kapısının -ki bu kapının ardında kıyamet gününü yalanlayanlar vardır- ardında bulunanlar hakkında ise, şöyle der: *'O günü sadece taşkın ve günahkârlar yalanlar.'*[546] Böylece o kapının ardında bulunanları, günah ve taşkınlık özelliğiyle nitelemiştir. Sonra onlar hakkında şöyle de-

miştir: 'Onlar Cahîme atılır. Sonra da *'yalanladığınız şey buydu' denilir.*'[547] Benzer şeyler, Hutame veya Saîr ve Kuran ve Sünnette geçen cehennem kapıları için söylenir.

Böylece ana mertebe ve tabakaları zikretmiş olduk. Amellerin bu konaklama yerleriyle ilişkilerine gelince, bu ilişkiler, açıklanması uzun sürecek ölçüde çoktur. Açıklamaya kalksaydık, uzun bir süre gerekirdi. Çünkü bunlar hakkındaki (bilgi) imkanı boldur. Fakat ameller zikredildiği gibi onlara verilecek azap da zikredilmiştir. Onlardan birisini öğrendiğinde -bir de Rabbinden açık bir kanıt ve nura sahip isen- Allah cömertliğiyle seni onun bilgisine ulaştırır.

Bizim bu bölümde taahhüt ettiğimiz ve bölüme başlık yaptığımız şey, mertebelerin zikredilmesinden ibaretti. Biz de (tekeffül ettiğimiz gibi) mertebeleri belirttik ve açıkladık. Kitabımızın bir takım bölümlerinde ise, okuyucunun hayrete düşeceği şeyleri zikrettik. Bunlar, başından itibaren bu bölümde kanıt olarak getirdiğimiz ayetlerdir. Örnek olarak Allah'ın İblis'e zikredilen şeyleri emretmesini verebiliriz (kulları saptırmayla ilgili emir): Acaba bu ilahi emre bağlanması nedeniyle, kendisine dönen bir şey var mıdır yok mudur? Bu gibi uyarıları öğrenirsen, bedbahtlara ve cehennemliklere tahsis edilmiş pek çok ilahi bilgiyi öğrenmiş olursun.

Bu bölümde bu kadar açıklama yeterlidir. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İnsanların Dünya Âlemi ve Diriliş Arasındaki Berzah'ta Kalmasının Bilinmesi

Düşünen kimse (bilir ki) kıyamet ile dünya arasında
Berzah mertebeleri vardır, surlar onlara aittir.

Bu mertebeler sahibinin ölümden önce bulunduğu
Durumun hükmünü içerir. İbret alınız!

Mertebeler, herkes üzerinde öncelik ve saltanat sahibidir.
(Mertebeler) Sırları izhar eder. Ne bakîdir ne yok olurlar

Onların varlıkta geniş bir imkanı vardır
Sınırsızca; ne dış varlıkları ve ne eserleri vardır

Hakka 'ol' derler. Hak ise onlarm yaratanıdır
Bir insan onların hükümlerinden nasıl çıkar?

İlimler ve bütün susturucu darbeler onlardadır
Deliller, susturucu kanıtlar ve ibretler ondadır

Hayal olmasaydı bugün yokluktaydık
Ne bizdeki amaç biterdi ne de dileklerimiz.

(Hayali anlatan) 'Sanki' (edatının) otoritesi, eğer gereği gibi düşünürsen
Şeriat onu getirdiği gibi akıl ve inceleme de onu getirdi (kabul etti).

Sıfatların kökeni olan harflerden.
Suretlerden ayrılmazsın, onun suretleri gelmezden.

(Berzah: Ucu Olmayan İki Şey Arasında Ayırıcı Durum)

Şiirdeki 'sanki' otoritesi' ifadesinde otorite (sultanu) merfu okunur. Yani, hayalin otoritesi 'sanki'nin ta kendisidir (kuşku ifade eder). Bu durum, Hz. Peygamber'in 'Allah'ı sanki görürcesine ibadet et' hadisinde belirtilen durumdur. (İsim cümlesinde) Bu ifade (sanki) haber, mübteda ise, 'onun otoritesi' kelimesidir. Bu durumda cümle şöyle kurulabilir: Lafızlar içinden hayal mertebesinin otoritesi, *sanki* lafzıdır.

Bilmelisin ki: Berzah, iki durumu ayıran ve hiçbir zaman uç olmayan bir şeydir. Örnek olarak, gölge ve güneşi ayıran çizgiyi verebiliriz. Başka bir örnek olarak şu ayeti zikredebiliriz: *'İki deniz birbirine akmıştır. Aralarında bir berzah vardır, kavuşmazlar.'*[3548] 'Kavuşmazlar', biri diğerine katışmaz demektir. Duyu onları ayırt etmeyi başaramasa bile, akıl o ikisinin arasında onları ayıran bir engelleyici bulunduğuna hükmeder. İşte bu akledilir engelleyici şey, berzahtır. Duyuyla algılanırsa, o

zaman söz konusu olan berzah değil, başka bir şeydir. Birbirine komşu olan ve (birleşmemek için) berzaha muhtaç olan her iki şeyi var saydığımızda, berzah onlardan hiç birisi değildir. Ancak her birinin gücü berzah'ta bulunur.

Berzah bilinen-bilinmeyen, var olan-olmayan, olumlanan-olumsuzlanan, akledilir olan-olmayan şeyler arasında ayırıcı bir durum olduğu için, *berzah* diye isimlendirildi. Berzah, kendiliğinde akledilirdir ve hayalden başka bir şey değildir. Çünkü onu algıladığında -şayet akıllı isen- var olan bir şeyi algıladığını bilirsin. Gözün onun üzerine düşer ve kesin bir kanıtla şunu anlarsın: Kendi başına ve asıl itibariyle, orada bir şey vardır. Binaenaleyh berzah, kendisi adına bir varlık şeyliği kabul edip kendisini var sayarken aynı *şeyliği* ondan düştüğün bir şey değildir.

(Hayal Berzah Gibidir: Ne Vardır Ne de Yoktur, Ne Bilinir Ne de Bilinmez)

Hayal, ne vardır ne yoktur, ne bilinir ve ne de bilinmez, ne olumsuzlanan ve ne de olumlanan bir şeydir. Nitekim insan kendi suretini aynada görür. Bu durumda insan bir şekilde suretini algıladığından emin olduğu gibi bir yönden suretini algılamadığını bilir. Çünkü ayna küçük ise, suretinin küçük olduğunu görür. Hâlbuki bilir ki, sureti gördüğüyle kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Ayna büyük ise, bu kez, suretinin gördüğünden daha küçük olduğundan emin olduğu halde suretini son derece büyük görür. Suretini gördüğünü ise, inkâr edemez. Bu esnada insan suretinin aynada bulunmadığını veya ayna ile kendisi arasında olmadığını veya ister sureti olsun ister olmasın gözün ışınlarının dıştan görülen şeyin suretine yansımadığını bilir. Böyle olsaydı, sureti miktarı ölçüsünde ve bulunduğu hale göre algılamış olurdu. İnsan suretini bir kılıçta gördüğü uzunluk ve genişlikten, zikrettiğimiz durum açıklığa kavuşur. Bununla beraber insan, hiç kuşkusuz, kendi suretini gördüğünü bilir. Binaenaleyh insan, suretini gördüğü ya da görmediğini söylerken, kesinlikle haklıdır.

Öyleyse görülen suretin mahiyeti nedir? Onun görüldüğü yer neresidir? Durumu nedir? Suret bir yandan olumsuzlanırken diğer yandan sabittir; bir yandan var iken diğer yandan yoktur, bilinir ve bilinmezdir. Allah bu hakikati kulu için bir örnek olarak ortaya koymuştur. Bundan şu sonuç çıkar: İnsan kendisini ve hakikatini algılamaktan aciz ve şaşkın

ise, onu yaratanı algılamada daha aciz, daha bilgisiz ve şaşkındır. Çünkü kendisi âlemin bir parçası olduğu halde, hakikati hakkında bilgi edinememiştir. Bu durum, Hakkın insana tecellilerinin akılların kendisinde hayrete düştüğü ve hakikatini idrak etmekten aciz kaldığı bu durumdan mana olarak daha latif ve ince olduğuna dikkatini çeker. İnsanın acizliği öyle bir noktaya varır ki, artık 'bunun bir mahiyeti var mıdır, yok mudur?' der. Çünkü onu saf yokluğa katamaz -çünkü gözü belirli bir şeyi algılamıştır-. Onu sırf varlığa da katamaz. Çünkü ortada bir şey bulunmadığını bilmektedir. O şeyi sırf imkana da katamaz.

İnsan, uykuda ve ölümden sonra böyle bir hakikate ulaşır. Böylelikle arazları kendi başlarına bilfiil var olan suretler ve herhangi bir kuşku duymadığı cesetler olarak görür. Bu arazlar onunla konuştuğu gibi insan da onlarla konuşur. Keşif sahibi ise, uyuyan insanın uykusunda ve ölünün ölümden sonda gördüğü şeyleri uyanıkken görür. Nitekim ölü, ahirette araz olmalarına rağmen amellerin suretlerinin tartıldığını görür. Bizzat ölümü ise, kurban edilen parlak bir koç suretinde görür. Ölüm, bir toplanmışlıktan ayrışma nispetidir. Öyleyse, hakkında cahil kalınan ve bilinmeyen (başka bir açıdan ise) bilinen ve bilgisiz kalınmayanı tenzih ederim! *'O'ndan başka ilâh yoktur, O Aziz ve Hakîm'dir.*[549]

İnsanların bir kısmı bu hayaldeki şeyi duyu gözüyle görürken bazı insanlar hayal gözüyle görür. Kastettiğim, uyanıklık halindekidir. Uykuda ise, kesin olarak hayal gözüyle görür. Dünyada ya da kıyamet gününde, kısaca her nerede olursa olsun insan ayrıştırmak isterse, neyi tahayyül ettiğine bakmalı ve onu bakışıyla sınırlamalıdır. Yaratılıştaki değişme nedeniyle bakılan şeyde (var) oluşlar değişiyorsa, onun bizzat o şey olduğunu inkâr edemez. Bakış da, o şeydeki oluşumların değişmesi (nedeniyle o şeyi) sınırlayamaz. Örnek olarak, farklı renklere girişinde bukalemuna bakan insanın durumunu verebiliriz. İşte bu, hiç kuşkusuz, hayal gözüdür, duyu gözü değildir. Böylelikle hayali -duyu gözüyle değil- hayal gözüyle algılamışsındır.

Nurdan veya ateşten yaratılmış ruhları gördüğünü iddia eden insanların pek azı bunun farkındadır. Onlar, algılanan suretleri gördüklerinde neyle algıladıklarını bilmezler. Duyu gözüyle mi, yoksa hayal gözüyle mi? Her ikisi de -yani her iki algı da- görme duyusuna bağlıdır. Çünkü göz, hem hayal hem de duyu gözüyle görmeyi sağlar. Bu ilim,

başka bir ifadeyle (duyu ve hayal gözü anlamında) iki gözü ile duyunun gözüyle görme duyusunu ayırt etme bilgisi, önemli bir ilimdir. Gözün tahayyül edilen şeyi algılayıp ondan gafil kalmadığını ve onu farklı oluşumlar kazanmadığı bir durumda gördüğünü (var sayalım). Bunun yanı sıra, (algılanan) zat herhangi bir tereddüt olmaksızın tek iken, göz onu aynı durumda farklı yerlerde görmez ya da söz konusu şey, farklı varlıklarda başkalaşmaz ve yer değiştirmez. İşte böyle bir durumda insan, görülen şeyin -tahayyül edilen bir şey değil- duyulur bir şey (olduğunu); onu ise -hayal gözüyle değil- duyu gözüyle gördüğünü anlar.

Buradan insanın rüyada Rabbini görmesinin mahiyetini, idrakin O'nu sınırlamasının ve kontrol etmesinin niteliğini öğrenirsin. Hâlbuki Allah, suretten ve örnekten münezzehtir. Ayrıca el-Bari Teala'nın, 'insanların O'nu göreceği en aşağı surette tecelli edebileceği' ve 'insanların O'nu tanıyacakları suretten surete gireceği' hakkında sahih hadiste geçen ifadelerin anlamı da öğrenilir. Hâlbuki insanlar, tanıdıkları surette tecelli etmezden önce Hakkı (tanımadıkları surette tecelli ettiğinde) inkâr etmiş ve O'ndan uzaklaşmıştı. Böylece hangi gözle O'nu gördüğünü (buradan) öğrenirsin.

Öyleyse hayalin, -kastettiğimiz hayal gözüdür- kendisiyle ya da baş gözüyle algılanabildiğini açıkladığımız gibi bu konuda doğru olup itimat edebileceğin hususları da açıkladık. Aşağıdaki şiirimiz bu meseleyle ilgilidir:

Sevgilim tecelli ettiğinde
Hangi gözle O'nu görürsün ki?

Kendi gözümle değil, O'nun gözüyle.
Öyleyse O'nu O'ndan başkası görmedi ki!

Bu ifade, O'nun makamını yüceltmek ve sözünü doğrulamak amacıyla söylenmiştir. Çünkü Allah şöyle buyurandır: *'Gözler O'nu idrak edemez.'*[550] (Bu ayet) herhangi bir yere özgü değildir. Bilakis Allah onu (mekânı belirsiz) genel bir ayet, anlamı kesinleşmiş belirli bir mesele olarak gönderdi. Dolayısıyla O'ndan başkası O'nu idrak edemez. Öyleyse Hakkı Hakkın gözüyle görürüm. Sahih (kutsi) bir hadiste şöyle

denilmiştir: 'Ben bana yaklaşan kulumun kendisiyle gördüğü gözü olurum.'

Ey gaflet uykusunda uyuyan insan! Gafletten uyan ve kendine gel! Sana bilgilere (giden) bir kapı açtım. Söz konusu bilgilere (aklın) fikir gücü ulaşamaz, fakat akıllar, ya ilahi inayet ile ya da zikir ve tilavetle kalpleri cilalamak suretiyle onu kabul etme (derecesine) ulaşabilir. Böylelikle akıl, tecellinin verisini kabul eder; tecellinin verdiği bilginin de fikir gücü bakımından nefsinin gücünün dışında olduğunu ve fikrin o bilgiyi kesinlikle vermeyeceğini anlar. Böylece insan, kendisini böyle bilgileri kabul edecek bir özellikte yarattığı için, Allah'a şükreder. Bu yaratılış, peygamberlerin, nebilerin ve velilerden inayete mazhar olmuş kimselerin yaratılışıdır. Bu durum, insanın, aklının (bilgiyi) kabul özelliğinin fikir gücünden daha üstün olduğunu öğrenmesini sağlar.

Kardeşim! Bundan sonra, kapının ardından sana kimin tecelli ettiğini iyice öğren! Bu, kapalı bir meseledir. Derin akıllar onda hayrete düşmüştür.

Şâri (Hz. Peygamber) -ki o doğru sözlü olandır- ölümden sonra kendisine göçeceğimiz ve nefislerimizi kendisinde müşahede edeceğimiz bu berzah mertebesini 'suretler' ve 'sur' diye isimlendirdi. Burada (suretler anlamındaki) *suver,* suret kelimesinin çoğuludur. Böylece suretlere üflenir ve (İsrafil) suru üfler. Kastedilen şey, bizzat berzahtır. Halleri ve özellikleri değiştiği için, verilen isimler de değişmiştir. Özellikler değişmiş, dolayısıyla ona verilen isimler de değişmiştir. Böylelikle onun isimleri, bizzat o oldu. Alışkanlığı, gerçekleri sadece didiklemek olup onlardan herhangi bir şey öğrenmemiş kimse, bu meselede hayrete düşer. Çünkü o insan, (sur ve sura üflemek diye karşıladığımız) nakr'ın, nakur'un varlığında bir asıl olduğunu anlayamadığı gibi *nakur kelimesinin de nakr* isminin varlığında asıl olduğunu anlamamıştır. Bu (mastar ve isim arasındaki) ilişki, şu dilbilgisi meselesine benzer: Fiil mi mastardan türemiştir, mastar mı fiilden?

Muhakkik-sûfî, başka bir şey vasıtasıyla dilciden ayrılır. Böylece sûfînin sorunu, dilcinin kelimenin kökeni konusundaki sorununa benzemez. Bu ayrım ise, şu ayetle gerçekleşir: '*Suretlere üflenir.*'[551] Allah 'üflenilen şey' demedi. Acaba (üflenilen şeyin) *suretler* olması, üflemenin

ya da 'üfledi' (fiilinin) midir? Yoksa üfleme (mastar veya 'üfledi' fiili), suretlerin isminin varlığında bir asıl mıdır?

Allah 'insanın suretinin düzenlenmesi'nden bahsederken şöyle buyurur: *'O'na üfledim.'*[552] Hz. İsa hakkında ise, bedeninin yaratılmasından önce şöyle buyurur: *'Ona (Meryem'e) ruhumuzdan üfledik.'*[553] Böylelikle suret ortaya çıkmış ve hayret gerçekleşmiştir. Aslın mahiyeti nedir? Acaba suret, üflemenin varlığında asıl mıdır? Yoksa üfleme mi asıldır? Bu da, bu hususla ilgili (diğer) bir sorundur. Cebrail zikredilen vakitte (İsa'yı Meryem'e aktaracağı vakit) insan suretinde görünüyordu. Meryem ise, onun insan olduğunu zannetmişti. Acaba Meryem Cebrail'i duyusal gözüyle mi yoksa hayal gözüyle mi algılamıştı? Böyle ise, Meryem hayali hayal gözüyle algılayan kimselerden olur. Hal böyle ise, en büyük sorun senin için çözülmüş demektir. O da şudur: Acaba hayal, gerçek-duyusal suretler verebilecek bir güce sahip midir? Öyleyse, duyunun hayale karşı bir üstünlüğü olmaz. Çünkü duyu, suretleri hayal için verir. Hal böyle ise, etkin olan etkin olduğu şeyde nasıl etkin olmaktadır? Etkin olunan şeyde etkin olan şeyin mahiyeti nedir? Böyle bir şey akıl bakımından imkansızdır.

Bu sırları iyice incele! Bunları öğrenebilirsen, bu konuda senin dengin olanın dışında, âlemde senden daha zengini yoktur.

(Hayalin Otoritesi ve Diriltilen Suretler)

Hz. Peygamber'e suretlerin mahiyeti sorulduğunda şöyle yanıt vermiş: 'O, İsrafil'in parça parça yediği nurdan yaratılmış boynuzdur.' Böylelikle, şeklinin boynuz şekli olduğunu bildirerek onu genişlik ve darlık özelliğiyle nitelemiştir. Çünkü boynuz geniş ve dardır. Bize göre boynuz, akılcıların boynuzun üst ve aşağı tarafının farklılığı hakkındaki zannından başkadır. Allah izin verirse, bu bölümden sonra onu zikredeceğiz.

Bilmelisin ki: Bu boynuz, olabildiğince geniştir. Var olan hiçbir şey ondan geniş değildir: Çünkü o, her 'şey' üzerinde olduğu gibi 'şey' olmayanın üzerinde de hüküm sahibidir. Sırf yokluğu, imkansızı, zorunluyu ve imkanı tasavvur edebilir. Varlığı yokluk, yokluğu varlık yapar. Hz. Peygamber hayal hakkında, daha doğru bir ifadeyle o makamdan söz ederken şöyle buyurur: 'Allah'a sanki O'nu görürcesine ibadet

et.' 'Allah namaz kılanın kıblesindedir.' Başka bir ifadeyle, Allah'ı kıblende tahayyül et. Sen de, kendisini gözetmen ve O'ndan utanman için, O'nun tam karşısında bulunursun. Namazında O'nun karşısında saygıya sarılırsın. Böyle yapmazsan, hiç kuşkusuz, saygısızlık yapmışsın demektir.

(Hayal En Geniş ve En Dar Şeydir)

Şâri, sende bu özelliğe sahip ve *hayal* denilen bir şeyin bulunduğunu bilmeseydi, şöyle demezdi: 'O'nu -kafa gözünle görürcesine.' Çünkü akıl kanıtı, 'sanki' durumunu imkansız sayar. Çünkü akıl kanıtı, teşbihi imkansız sayar. Baş gözü ise, duvardan başka bir şey görmez. Böylelikle şunu öğrendik: (Bu ifadesiyle) Şâri, namazda kendisine yönelmenin farz olduğu kıblede Hakkın karşısında bulunduğunu tahayyül etmeni emretmiştir. Allah şöyle der: *'Nereye dönerseniz (dönün), Allah'ın yüzü oradadır.'*[554] Bir şeyin yüzü, o şeyin hakikati ve kendisi demektir. Hayal, akıl kanıtıyla suret ve tasavvurun hakkında imkansız olduğu kimseyi suretlendirmiş, bu nedenle geniş olmuştur.

Hayaldeki darlık şundan kaynaklanır. Hayal, duyusal ve manevi şeylerden veya nispetlerden veya izafet, Allah'ın büyüklüğünü, zatını vb. şeyleri ancak suret sayesinde idrak edebilir. Hayal suretsiz bir şeyi idrak etmeye kalksaydı, onun hakikati buna imkan vermezdi. Çünkü o vehmin ta kendisidir, vehimden başka bir şey değildir. Hayal son derece dardır. Çünkü hayal anlamları maddelerden kesinlikle soyutlayamaz. Bu nedenle duyu hayale en yakın şey olmuştur. Çünkü hayal, suretleri duyudan alır. Duyusal suretlerde ise, hayal anlamları ortaya çıkarır. İşte bu da onun darlığıdır. Bunun böyle olmasının nedeni ise, eşsiz ve benzersiz Tek Allah'tan başka hiç kimsenin sınırlanmamak, varlığın mutlaklığı ve dilediğini yapan olmak özelliğiyle nitelenmemesi içindir.

Öyleyse hayal, bilinen şeylerin en genişidir. Bu büyük genişliğine rağmen -ki onunla her şey üzerine hüküm verilir- anlamları kendiliklerinde bulundukları maddelerinden soyut olarak kabul etmekten acizdir. Böylelikle hayal bilgiyi süt veya bal veya şarap ve inci suretinde görür.' Müslümanlığı kubbe ve direk suretinde görür. Kuranı ise 'yağ ve bal suretinde görür.' Dini 'kayıt suretinde görür.' Hakkı ise 'insan veya nur suretinde görür.' Öyleyse hayal geniş-dardır. Allah ise, mutlak anlamda geniştir, yaratıklarını yarattığı özellikleri 'bilendir.' Nitekim Allah şöyle

buyurur: '*Allah her şeye yaratılışını verdi, sonra doğru yolu gösterdi.*'[555] Başka bir ifadeyle Allah, her şeye yaratılışını vermekle, işleri bulundukları üzere açıklamıştır.

(İsrafil'in üfleyeceği) Boynuzun nurdan olmasının nedeni, nurun keşif ve ortaya çıkmanın sebebi olmasıdır. Çünkü nur olmasaydı, göz hiçbir şeyi algılayamazdı. Allah ise, bu hayali nur yapmıştır. Her şeyin sureti onunla algılanır. Nitekim bunu daha önce zikretmiştik. Öyleyse, hayalin nuru sırf yokluğa da yayılır ve onu varlık olarak tasvir eder. Öyleyse hayal, bütün yaratılmışlar içinde *nur* adını almaya daha layıktır. Dolayısıyla onun nuru, diğer nurlara benzemediği gibi tecelliler onunla algılanır. Söz konusu olan, hayal gözünün nurudur, yoksa duyu gözünün nuru değildir. Anlayınız!

Çünkü bu, hayalin nur olmasını öğrenmeni sağlar. Böylelikle bilmeyen kimseye göre, hayal hakkında doğru yargı verirsin. Bilmeyen insan hayal hakkında şöyle diyen kimsedir: '(Söz gelişi) Bu bozuk bir hayaldir.' Böyle demesinin nedeni, bu söz sahibinin Allah'ın kendisine verdiği *hayali nuru* bilmeyişidir. Nitekim böyle söyleyen insan, duyuyu da bazı algılarında yanlışlar. Hâlbuki duyunun idraki de, gerçekte doğrudur. Hüküm vermek ise, duyuya değil başka bir güce aittir (ki o da akıldır). Öyleyse hüküm veren yanılmıştır, yoksa duyu yanılmış değildir. Hayal de böyledir. Hayal, nuruyla idrak ettiği şeyi idrak eder, kendi hükmü yoktur. Hüküm, başkasına aittir ki, o da akıldır. Öyleyse hata, duyuya nispet edilmez. Çünkü kesinlikle bozuk hayal diye bir şey yoktur. Bilakis hayal (ya da duyu), bütünüyle doğrudur.

Bizim arkadaşlarımız da bu 'boynuz' hakkında yanılmıştır. Akılcıların büyük kısmı, onun dar yerini merkez saymıştır. Üstünü ise, daha üstünde herhangi bir feleğin bulunmadığı *en üst felek* sayarlar. Onun içerdiği suretler ise, âlemin suretleridir. Boynuzun geniş tarafını üst, dar tarafını ise, âlemin aşağı tarafı saymışlardır. Gerçek, onların zannettiği gibi değildir. Bilakis daha önce belirttiğimiz gibi hayal, Hakkı ve O'nun dışında yokluğa varıncaya kadar âlemdeki her şeyi tasvir eder. Bu nedenle üst tarafı dar, aşağı tarafı ise geniş olmuştur. Allah onu böyle yarattı. Allah'ın onun ilk yarattığı kısmı dardır. Son yarattığı kısmı ise geniş olan yerdir. Bu kısım, canlının başına dönük olan kısımdır.

Fiillerin ve varolanların mertebesi ise daha geniştir. Bu nedenle arifin bilgideki genişliği, âlemden bildiği kadar olmuştur. Ardından Allah'ın mutlak birliğinin bilgisine geçmek isteyince, kademe kademe genişlikten darlığa yükselir. Böylece keşif yoluyla Hakkın zatı hakkında bilgisi arttığı ölçüde bilgileri azalır. En sonunda, bildiği şey olarak sadece Hak kalır. Bu ise, boynuzun en dar yeridir. Öyleyse hayalin dar yeri, gerçekte en üst tarafı olduğu gibi tam üstünlük de o kısmındır. Söz konusu yer, Allah onu canlının başında meydana getirdiğinde, kendisinden (hayalin) ortaya çıktığı başlangıç noktasıdır. Binaenaleyh darlıktaki suretine göre yükselmeyi sürdürür ve aşağı tarafı genişler. Hali ise başkalaşmaz. Öyleyse o, ilk yaratılmış olandır.

Dikkat ediniz! Allah'ın yarattığı ilk şey kalem'dir. Ona (ilk) akıl da diyebilirsin. Nitekim Hz. Peygamber onu böyle isimlendirdi. Öyleyse Allah, sadece tek bir şey yaratmış, ardından bu bir'den (diğer) yaratıklarını yaratmış, böylece âlem genişlemiştir. Sayılar da böyledir. Onların kaynağı, birdir. Bu bir, varlık bir'i değil, ikinciyi kabul eden bir'dir. Sonra sayılar sayı basamaklarında dizilişi ve sayı katlarını kabul eder. Böylelikle sonsuza kadar büyük bir şekilde genişler. Binler ve diğer basamaklar gibi, genişlikte belirli bir sınıra ulaştığında ise, kendisinden sayının ortaya çıktığı bir'i ulaştığın sayılardan çıkarmaya başlar ve sürekli olarak sayıyı eksiltirsin. Bu durumda, varlığıyla sayının ortaya çıktığı ikiye -çünkü bir sayıların başlangıcıdır- ulaştığında içinde bulunduğun genişliği yitirirsin. Öyleyse bir, şeylerin en darıdır. Bu anlamda bir, kendisi bakımından sayı olmasa bile, onların ilkesi olması anlamında (iki veya üç ve dört olması bakımından) sayıdır. Böylelikle bir, hiçbir zaman somut varlığıyla ismini bir araya getiremez. Bunu bilmelisin!

(Berzah'a Bırakılmış Bedenlerin Ruhları)

İnsanlar, suretleri nitelerken daha önce belirttiğimiz gibi görüş ayrılığına düşmüştür. Bunu ortaya koyduktan sonra, bilmelisin ki: Allah ruhları (canları) unsurlardan oluşmuş bu doğal bedenlerden aldığında, onlara bu nuranî boynuzun toplamında bedensel suretler verir. Böylece insan, ölümden sonra berzah âleminde algıladığı her şeyi o boynuzda sahip olduğu suretin gözüyle ve nuruyla idrak eder. Bu gerçek bir idraktir. Oradaki suretlerin bir kısmı tasarrufları sınırlanmış suretler iken bir kısmının tasarrufları sınırsızdır. Sınırsız olanlara örnek olarak, bütün

peygamberlerin ruhlarını verebiliriz. Bazı suretlerin ise, o yerdeyken bu dünya âlemine bakışları vardır. Bir kısmı ise, içinde bulunduğu hayal mertebesinde uyuyana görünür. Böyle bir insan, rüyası her zaman doğru çıkan kimsedir. Herhangi bir doğru rüyada (sadık rüya) (görülen surette) yanılma söz konusuysa, yanılma rüyada değildir. Yanılmış olan kimse, rüyayı tabir eden tabircidir. Çünkü tabirci, görülen suretle neyin kastedildiğini anlamamıştır. Dikkat ediniz! Hz. Peygamber, bir adamın rüyasını tabir eden Ebû Bekir'e şöyle demiş: 'Bir kısmını doğru, bir kısmını ise yanlış tabir ettin.'

Bir adam rüyasında boynunun vurulup başının yere düştüğünü görmüş. Ardından yere düşen kafa yuvarlanmaya başlamış, bir yandan adamla konuşuyor, adam da onunla konuşuyormuş. Hz. Peygamber o kişi hakkında şöyle demiş: 'Şeytan onunla oynuyor.' Hz. Peygamber adamın gördüğü şeyin suretini anlamış, fakat adama 'hayalin bozuktur' dememiştir. Çünkü adam doğruyu görmüş, fakat tevil ederken yanılmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber o rüya sahibine gördüğü şeyin gerçeğini bildirmiştir. Aynı şekilde, 'Firavun'un kavmi de ateşe' o suretler içindeyken 'sabah-akşam sunulur.' Ancak ateşe girmezler. Çünkü onlar, bu boynuzda ve o surette hapsedilmiş olarak bulunurlar. 'Kıyamet günü' ise, en şiddetli azaba girerler. Söz konusu azap, ölüm hallerinde sunulma sayesinde tattıkları tahayyül edilen-azap değil, (diriltme gerçekleştiği için) duyulur bir azaptır.

Hayal gözü bir yandan tahayyül edilen suretleri algılarken öte yandan duyulur suretleri de algılar. Böylece tahayyül sahibi -ki o insandır- hayal gözüyle bazen tahayyül edilen şeyi algılar. Örnek olarak Hz. Peygamber'in 'Bana şu duvarın ortasında cennet gösterildi' dediği hadisi verebiliriz. Böylece bunu duyu gözüyle idrak etmiştir. Burada 'duyu gözüyle' dedik, çünkü Hz. Peygamber cenneti gördüğünde ondan bir meyve almak için öne doğru çıkmıştır. Ateşi gördüğünde ise, geri çekilmiştir. Bu esnada Hz. Peygamber namazdaydı.

Şunu biliyoruz: Hz. Peygamber öyle bir güce sahipti ki, -duyu gözüyle değil de- hayal gözüyle onu görseydi, gördüğü şey öne çıkmak veya geri çekilmek şeklinde bedeninde bir etki yapamazdı. Peygamberin gücüne sahip olmasak ya da onun derecesinde bulunmasak bile, bu durumu bizzat kendimizden tecrübeyle biliriz.

Her insan, berzah âleminde kazancıyla rehin, amellerinin suretlerinde hapistir. Ahiret hayatında, kıyamet günü bu suretlerden diriltilinceye kadar bu böyle sürer.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yirmi yedinci kısım sona erdi. Bunu yirmi sekizinci kısım takip edecektir.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YİRMİ SEKİZİNCİ KISMI

Rahmani ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kıyameti, Menzillerini ve Dirilişin Niteliğini Bilmek.

'Mi'rac günü', elli bin senedir
Gaflet ve uyku sahiplerinden uyku gider

Yeryüzü dehşet içinde uyanıktır
İlâh'ın hükmü karşısında bir dalgınlık onu tutmaz.

Garip ol, sakın boyun eğme ve temayül etme.
Dilci olan zâhir ehlinden bir gruba.

Bozgunculuğa koşan birisini görürsen
Onun elinden tut, karşılığında iyilikle ödüllendirilirsin

Fitnesi, sana bir günü bir yıl gösteren adamdan sakın
Ve Kehf'e (ashab-ı kehf) sarıl ve sığın.

Onun adımı itaatten başka yollara gitmiştir
Başıboş ve gafil bir halde, arzusunun peşine.

(Kıyamet Gününün Anlamı)

Bilmelisin ki: Bu günün *kıyamet* diye isimlendirilmesinin nedeni, insanların ahirette âlemlerin Rabbinin karşısında kabirlerinden kalkarak ayakta dikilmeleridir. Ahiret yaratılışını, bu bölümden önce berzah'tan söz ederken zikretmiştik. Bunun yanı sıra, Hak hüküm vermek ve ayırmak için geldiğinde insanlar ayağa kalkar. *'Melekler saf saftır.'* Allah şöyle buyurur: *'İnsanlar âlemlerin rabbinin karşısında ayağa kalkar.'*[556] Başka bir ifadeyle, kendilerine geldiğinde âlemlerin rabbinden dolayı ayağa kalkarlar. Burada er-Rab ismi geçmiştir. Rab, 'sahip' demektir. Dolayısıyla ezmek özelliği O'na ait olduğu gibi merhamet etmek özelliği de kendisine aittir. Burada er-Rahman ismi gelmemiştir. Çünkü o günde gazap ve hesaba çekilmenin varlığı, cehennemin ve terazilerin getirilmesi kaçınılmazdır.

Bu mesele, bu bölüm içinde daha sonra zikredilecektir. Bütün bunlar ise, er-Rahman isminin gerektirdiği mutlak rahmet niteliklerinden değildir. Şu var ki Allah rahmetin kendisinde en baskın olduğu ilahi bir ismini zikretmiştir ki o da er-Rab ismidir. Çünkü bu isim, terbiye ve ıslah etmek anlamından gelir. Binaenaleyh sahip ve efendide bulunan rahmet ihsanı, kendisindeki güç ve ezme özelliği ölçüsünde güçlenir. Böylece 'rahmeti gazabını geçer' ve insanların çoğunluğunun günahlarını affetmek artar.

Bu konuda söyleyeceğim ve açıklayacağım ilk husus, kıyamet gününde Rabbin dile getirdiği yeryüzünün uzatılması, göğün dürülmesi, onun yeryüzünün üstüne düşmesi, meleklerin getirilmesi, o günde Rabbin gelmesi, yeryüzü uzatılırken ve biçimi değiştirilirken yaratıkların nerede bulunacağı, cehennemin getirilmesi, onun durumun ne olacağı gibi konulardır. Sonra, 'elli bin sene içinde' kıyametin duraklarını bildiren hadis ile şefaat hadisini zikredeceğim.

Kardeşim, bilmelisin ki: İnsanlar kabirlerinden kalktığında, Allah'ın izniyle, daha sonra zikredeceğimiz gibi olurlar. Allah yeryüzünü başka bir yeryüzüyle değiştirir ve yeryüzü Allah'ın izniyle uzar. Karanlığın üzerine köprü uzatılır. Böylelikle yaratıklar, Allah yeryüzünü dilediği gibi değiştirdiğinde o köprünün üzerinde bulunurlar. Allah, yeryüzünü dilerse suretiyle dilerse başka bir yeryüzüyle değiştirir. Bu yeryüzü, 'uyanıklık' diye isimlendirilen ve üzerinde uykunun bulunmadığı bir

yeryüzüdür. Böylelikle Allah onu derinin uzatılması gibi uzatır. Allah şöyle buyurur: *'Yeryüzü uzatıldığında.'*[557] Allah yeryüzünün genişliğini dilediği kat genişletir. Bu miktar, yirmi bir parçadan doksan dokuz parçaya kadar olabilir. Böylece yeryüzünde ne bir eğrilik ne de bükülme kalır.

Allah göğü kendisine doğru çeker ve onu sağ eliyle 'yazılı kağıtların dürülmesi gibi' dürer. Sonra kırılgan bir haldeyken onu (daha önce) uzatmış olduğu yeryüzünün üstüne atar. Bu durum, *'gök parçalanır, o gün gök kırılgandır'*[558] ayetinde belirtilir. Yaratıklar, Allah'ın kendisini uzattığı yeryüzüne gönderilir. Böylelikle Allah'ın onlara yapacağı şeyleri beklemeye koyulurlar. Gök kırılgan olunca, melekler onun çeşitli noktalarına inerler. Yeryüzündekiler, kendilerinden kat be kat fazla yüce yaratıklar (topluluğu) görürler. Böylelikle, daha önce hiç tanık olmadıkları meleklerin büyüklüğünü gördüklerinde, Allah'ın onların içinde kendilerine indiğini zannederler ve şöyle derler: 'Rabbimiz de aranızda mıdır?' Melekler 'Rabbimizi tenzih ederiz! Aramızda değildir, gelecek!' Ardından melekler, insan ve cinler âlemini kuşatacak şekilde yeryüzünün yönlerinin etrafında dairesel olarak saf tutarlar. Söz konusu melekler, yakın göğün sakinleridir.

Sonra, ikinci göğün melekleri de iner. Onlar, Allah ikinci göğü dürüp *katip* diye isimlendirilen yıldızı ateşe attıktan sonra iner. İkinci gök melekleri ilk göktekilerden sayıca çoktur. Bunun üzerine yaratıklar şöyle der: 'Rabbimiz aranızda mıdır?' Melekler onların bu sözlerinden korkuya kapılır ve 'Rabbimizi tenzih ederiz! O aramızda değildir, gelecektir!' derler. Böylece onlar da ilk meleklerin yaptıklarını yaparlar: Onların ardında ikinci bir daire oluştururlar.

Sonra üçüncü göğün melekleri iner. Üçüncü göğün Zühre denilen yıldızı ateşe atılır, Allah onu sağ eliyle dürer. Yaratıklar kendilerini görünce şöyle derler: 'Rabbimiz aranızda mıdır?' Melekler 'Rabbimizi tenzih ederiz! O aramızda değildir, gelecektir' diye karşılık verirler. Her gökten sonra iş böyle devam eder. En sonunda yedinci göğün melekleri iner. Yaratıklar, inenlerin daha öncekilerin hepsinden kalabalık olduğunu görünce sorarlar: *'Rabbimiz aranızda mıdır?' Melekler 'Rabbimizi tenzih ederiz! Kuşkusuz Rabbimiz gelmiştir!'* ve *'Rabbimizin vaadi hiç kuşkusuz gerçekleşir'*[559] diye karşılık verirler.

Allah, karanlık bulutlar içinde gelir. Bu esnada melekler kendisine eşlik eder. Sol tarafında cehennem bulunur. Hakkın gelişi bir hükümdarın gelişi gibidir. Çünkü Allah şöyle der: *'Din gününün sahibi.'* Kastedilen, bu gündür ve orada 'Melik' (Hükümdar) diye isimlendirilir. Melekler ise, yaratıkları kuşatacak şekilde yedi saf olurlar. İnsanlar cehennemi gördüklerinde ise, cehennem zorbalara ve büyüklük taslayanlara karşı 'kabarır ve öfkesinden solur.' Bütün yaratıklar, gördükleri şeyin azametinden korkarak ve çekinerek cehennemden kaçışır. Bu korku, büyük korkunun kendilerini mahzun etmeyeceği kimselerden başkaları için, 'en büyük korku'dur. Söz konusu insanları ise, 'melekler karşılar. *'Bu size, taahhüt edilmiş gününüzdür (derler).'*[560] Onlar, peygamberlerle beraber güvende olan kimselerdir. Ancak peygamberler, ümmetleri hakkında endişe duyarlar. Bunun nedeni, peygamberlerin yaratıklara karşı şefkat duygusu özelliğiyle yaratılmış olmalarıdır. Bunun üzerine o gün şöyle derler: 'Esenlik ver, esenlik ver!'

Allah, 'yaratıkları içinden bu korkudan güven içindeki kimseler için nurdan minberler konulmasını emreder.' Minberler, o insanların toplanma yerindeki menzillerine göre, derece derece yükseklikte dir. Onlar, korkudan güven içinde ve müjdelenmiş olarak bu minberlerin üzerlerine oturur. Bu ise, Rabbin gelmesinden öncedir. İnsanlar cehennemden korkarak ve o günde gördükleri korkunun büyüklüğünden ürkerek kaçmaya ve ayrılmaya başlayınca, meleklerin saf saf olduğunu görürler. Onların saflarını aşamazlar. Böylece melekler ve Gerçek Hükümdar'ın engeli, onları toplanma yerine doğru sevk eder. Peygamberleri de kendilerine 'dönünüz, dönünüz' diye bağırırken onlar da birbirlerine bağrışır. Bu durum, Hz. Peygamber'in söyleyeceği sözle ilgili olarak, şu ayette belirtilen durumdur: *'Sizin hakkınızda feryat etme gününden endişe ederim. O gün gerisin geriye döner kaçarsınız, sizi ise Allah'tan koruyacak kimse yoktur.'*[561] Peygamberler şöyle der: 'Allah'ım! Esenlik ver, esenlik!' Onlar, ümmetleri adına en derin korkuyu duyarken ümmetler kendi haklarında (kendileri adına) korkarlar. Kalpleri, saptırıcı kuşkularla kirlenmediği gibi dışları da dini ibadetlere aykırı davranışlarla kirlenmeyen korunmuş-temiz insanlar ise orada güven içindedir. Peygamberler onların içinde bulunduğu güven haline gıpta eder. Çünkü peygamberler, (kendileri hakkında olmasa bile) ümmetleri hakkında korku içindedir.

(Hakkın Kıyamet Günü Üç nidası)

Allah tarafından bir nidacı bağırır ve mahşer yerindeki herkes onu duyar. Onlar -veya ben- bu nidanın bizzat Hakkın nidası mıdır, yoksa Hakkın emrinden olan bir nida mıdır bilmez? Bu nidada şöyle seslenilmektedir: 'Ey vakfe (durma) yerinde bulunanlar! Cömertlik sahibinin kim olduğunu bugün öğreneceksiniz.' Çünkü Allah bize şöyle demiştir: *'Ey insan! Seni cömert Rabbine karşı kışkırtan nedir?'*[562] Bu sorunun amacı, insana öğretmek ve onun dikkatini çekmektir. İnsan şöyle der: '(Beni kışkırtan) Senin cömertliğindir.' Şeyhimiz eş-Şenahattete'nin bir gün ağlayarak şöyle dediğini duymuştum: 'Ey toplum! O'nun cömertliğine göre davranmayınız! Hiçbir şey değilken bizi varlığa çıkardı. Bilmiyor iken bize bilmediğimiz şeyleri öğretti, (herhangi bir çabamız olmaksızın) kendisine, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına inanmayı kendiliğinden bize öğretti. Biz bilmiyorken bunları yapmışken, öğrendikten ve kendisine iman ettikten sonra bize azap eder mi? O'nun cömertliği böyle bir şey yapmaktan münezzehtir.'

Şeyh, bu sözleriyle beni mutluluktan ağlattığı gibi orada bulunanlar da ağlamıştı.

Sonra konumuza dönüp deriz ki, Allah bu nidada şöyle der: *'Yanları yataklardan uzaklaşan kimseler (gecelerini uykusuz geçirenler) nerededir? Onlar korkarak ve arzulayarak Rablerine dua eder ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederlerdi.'*[563] Böylece onlar cennete götürülür.

Sonra, Hak tarafından ikinci bir nida daha duyarlar. Bu nidanın bizzat Haktan mı, yoksa emrinden mi olduğunu da bilmiyorum. Nidada şöyle der: *'Alış veriş ve ticaretin kendilerini Allah'ı zikretmekten ve namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı kimseler nerededir? Onlar, kalplerin ve gözlerin yerlerinden çıkacağı bir günden korkar. Allah onlara yaptıklarının karşılığını en iyi bir şekilde verir ve onlara olan ihsanını artırır.'*[564] Bu fazlalık, daha önce belirttiğimiz gibi, ihtisas cennetlerindendir. Böylece onların cennete götürülmeleri emredilir.

Üçüncü bir nida daha duyarlar. Bu nidanın da Haktan mı yoksa O'nun emrinden mi olduğunu bilmiyorum. Ey vakfede bulunanlar! Bu gün cömertlik sahibinin kim olduğunu öğreneceksiniz. *'Allah'ın, kendilerine taahhüt ettiği şeylerin doğru olduğunu'*[565] görenler nerededir? *Allah*

doğru sözlülere doğruluklarının karşılığını verir.'[566] Onlara cennete girmeleri emredilir.

(Ateşten Uzayan Boyunlar ve Vakfe Günü Üçüncü Nida)

Bu nidadan sonra ise, 'ateşten bir boyun çıkar.' İki gözü ve anlaşılır bir lisanı olduğu halde yaratıklara ulaştığında şöyle der: 'Ey vakfedekiler! Ben sizden üç kimseyi (almakla) görevlendirildim.' Birinci nida da mutlular içinden üç grup için üç kez tekrarlanmıştı. Bütün bunlar, hesaptan öncedir. İnsanlar ise, kala kalmış ve ter boğazlarına kadar yükselmiştir. Korkuları artmış, gördükleri şey karşısında kalpler parçalanmıştır. İşte bu esnada 'ateşten yükselen boyun' onlara şöyle der:

'Ben inatçı-zorbaları cezalandırmakla görevlendirildim.' Böylece, tıpkı bir kuşun susam tanelerini yuttuğu gibi safların arasından zorbaları yutar. O insanlardan vakfede kimse kalmayınca, ikinci kez nida eder: 'Ey vakfedekiler! Ben Allah'a ve peygamberine eziyet edenleri cezalandırmakla görevliyim.' Bir kuşun susam tanelerini yuttuğu gibi yaratıkların içinden onları yutar. Onlardan kimse geride kalmayınca, üçüncü kez bağırır: 'Ey vakfe ehli! Ben Allah'ın yarattığı gibi yaratmaya kalkışanları cezalandırmakla görevliyim.' Böylece suret yapan insanları yutar. Söz konusu insanlar, tapım için kiliselerde suretler yapan ve putları yontan insanlardır. Bu durum şu ayette bildirilmiştir: '*Yonttuklarınıza mı tapıyorsunuz.*'[567] Onlar, Allah'a tapmak yerine onlara tapılsın diye, insanlar için ahşap ve taşlardan heykeller yontuyordu. İşte bu insanlar suret yapanlardır. Ardından uzayan bu boyun, bir kuşun susam tanelerini yuttuğu gibi, safların arasından o insanları yutar. Allah onları diğer insanların arasından aldığında, içlerinde suret yapan kimseler bulunduğu halde kalırlar. Söz konusu insanlar, yaptıkları suretleri -diğerleri gibi- onlara tapılsın diye yapmayan kimselerdir. Bu nedenle yaptıkları şeylerin canlanmalarını sağlayacak ruhları üflemeleri istenilmez. Onlar da üflemezler. Nitekim suret yapanlarla ilgili bir hadiste bu durum belirtilmiştir. Böylelikle Allah'ın dilediği kadar dururlar ve Allah'ın onlara yapacağı şeyi beklerler. Ter onları boğmuştur.

(Kıyamet Durakları)

Şeyhimiz el-Kassâr (hicrî) beş yüz doksan dokuz senesinde, Mekke'de, Yüce Kabe'nin Rükn-i Yemanî tarafında bize şöyle bir hadis ak-

tarmıştı. Tam adı, Yunus b. Yahya b. el-Hüseyin b. Ebi'l-Berekât el-Haşimi el-Abbasi idi. Hadisi kendi lafzıyla aktarıyor ve ben de dinliyordum. Şöyle dedi: 'Bize Ebu'l-Fadl, Muhammed b. Ömer b. Yusuf el-Urmevi dedi ki: Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Musa b. Cafer -ki İbn Hayyât el-Mukrî diye tanınır- şöyle dedi: 'Ebû Sehl Mahmud b. Ömer b. İshak el-Ukberî'nin huzurunda okunuyor ve ben de dinliyordum. Ona şöyle denildi: 'Size Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan en-Nakkaş hadis aktardı mı?' O da 'Evet, Ebû Bekir bize hadis rivayet etti' diye cevap verdi. Sonra şöyle dedi: 'Bize Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan b. Ali et-Taberi el-Müzverî, rivayette bulunmuş ve şöyle demiştir: 'Bize Muhammed b. Humeyd er-Razi Ebû Abdullah rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bize Seleme b. Salih rivayette bulunmuş ve şöyle demiştir: Bize el-Kasım b. el-Hakem Sellam et-Tavîl'den, o da Giyas b. el-Müseyyib'den, o da Abdurrahman b. Ğanem (ve Zeyd) b. Vehb'den, o da Abdullah b. Mesud'dan aktarmış ve şöyle demiştir:

'Ali b. Ebû Talib'in yanında oturuyordum. Yanında Abdullah b. Abbas, etraflarında ise Hz. Peygamberin ashabından birkaç kişi vardı. Ali şöyle dedi: 'Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Kıyamette her birinin süresi bin yıl olan elli durak vardır. İlk durak şudur: İnsanlar kabirlerinden kalkar ve kabirlerinin kapılarında bin sene çıplak, yalın ayak, aç susuz kalırlar. Kabrinden Rabbine, peygamberine, cennet ve cehennemine, dirilişe ve kıyamete, iyisiyle kötüsüyle kaza ve kadere iman etmiş; Hz. Muhammed'in Rabbinin katından getirdiği şeyleri doğrulayarak kalkan kimse kurtulur, başarıya erer, kazanç sağlar ve mutlu olur. Zikredilenlerden herhangi birinde kuşkuya kapılan ise açlık, susuzluk, keder, üzüntüsü içinde bin sene kalır. En sonunda Allah dilediği şekilde onun hakkında hüküm verir.'

'İnsanlar bu makamdan mahşer yerine sevk edilir. Böylece, ateşten merdivenler üzerinde güneşin sıcaklığı altında bin sene ayakta beklerler. Sağlarından, sollarından, önlerinden ve arkalarından ateş onlara vurur, güneş ise tepelerindedir. Bu esnada Arş'ın gölgesinden başka gölge yoktur. Kendisini müşahede ederek, peygamberi Hz. Muhammed'i onaylayarak ihlaslı bir şekilde Allah'a kavuşan kimse, Rahman'ın Arş'ı altında gölgelenir ve çektiği tasalardan kurtulur. Böyle bir insan ortak koşmaktan ve sihirden uzak durmuş, Müslümanların kanlarını akıtmaktan kendini korumuş, Allah'a ve peygamberine karşı samimi olmuş, Al-

lah'a ve peygamberine itaat eden kimseleri sevmiş, Allah'a ve peygamberin emrine isyan etmiş kimselerden nefret etmiştir. Bu yoldan ayrılan ve tek bir kelimeyle bile olsa bu günahlardan birine düşen ya da kalbi değişen veya dininden herhangi bir konuda kuşkuya kapılan ise, bin sene sıcaklık, üzüntü ve azap içinde kalır. En sonunda Allah onun hakkında dilediği şekilde hüküm verir.'

'Sonra yaratıklar nur ve karanlığa sevk edilir. Böylelikle o karanlık içinde bin sene kalırlar. Allah'a kavuşup O'na herhangi bir şeyi ortak koşmayan, kalbinde hiçbir şekilde ikiyüzlülük bulunmayan, dininin herhangi bir konusunda kuşkuya kapılmayan, üzerindeki hakkı veren, doğru söyleyen ve insanlara karşı insaflı olan, görünür ve görünmeyen işlerde Allah'a itaat eden, Allah'ın takdirinden razı olan, Allah'ın verdiğiyle yetinen kimseler, göz açıp kapatıncaya kadar yüzü beyazlamış olarak karanlıktan nura çıkar. Böyle bir insan bütün tasalardan kurtulmuş kimsedir. Bunlardan herhangi birisine aykırı hareket eden ise, bin sene gam içinde kalır. Sonra yüzü kararmış bir halde oradan çıkar. Bu durum, Allah'ın iradesidir. Allah dilediğini yapandır.'

'Sonra yaratıklar, sayıları on olan hesap merdivenlerine sevk edilir. Her birisinde bin sene kalırlar. Birinci merdivende Âdemoğlu haramlardan sorguya çekilir. Herhangi bir haramı işlememişse ikinci merdivene geçer. Bu kez arzularından sorguya çekilir. Arzularından da kurtuluşa ererse, üçüncü merdivene geçer. Bu kez ana-baba haklarından sorguya çekilir. Ana-babasına karşı haksızlık yapmamışsa dördüncü merdivene geçer. Bu kez, Allah'ın, işlerini kendisine havale ettiği insanların onun üzerindeki haklarından sorguya çekilir. Onlara Kuran ve dinle ilgili meseleleri ve saygıyı öğretip öğretmediğinden sorguya çekilir. Bunları yapmışsa, beşinci merdivene geçer. Bu kez mülkiyeti altındaki insanların hakları sorulur. Onlara karşı iyi davranmışsa, altıncı merdivene geçer. Orada akrabalarının hakları kendisine sorulur. Haklarını yerine getirmişse yedinci merdivene geçer. Orada yakın akraba ilişkilerinden sorguya çekilir. Yakın akrabasını ziyaret etmişse, sekizinci merdivene geçer. Orada çekememezlik duygusundan sorguya çekilir. Hasetçi bir insan değilse dokuzuncu merdivene geçer. Bu kez hilekârlıktan sorguya çekilir. Herhangi bir insana karşı hile yapmamışsa onuncu merdivene geçer. Bu kez aldatmadan sorguya çekilir. Kimseyi aldatmamışsa, kurtulur. Artık gözleri aydınlanmış, kalbi sevinçle dolu ve dudaklarında te-

bessüm olduğu halde Allah'ın Arşının gölgesine yerleşir. Bu özelliklerden herhangi birinden kaybederse, her özelliğin durağında bin sene aç, susuz, üzüntülü, gamlı ve endişeli olarak kalır. Ona herhangi bir şefaatçinin şefaati fayda vermez.'

(Mahşer ve On Beş Durağı)

'Sonra sağ ve sol elleriyle kitaplarını (amel defterlerini) almaya götürülürler. Bu esnada on beş durakta hesaba çekilirler. Her durak bin senedir. İlkinde, sadakalardan ve Allah'ın mallarına farz kıldığı şeylerden sorguya çekilirler. Sadakaları ve mallarındaki hakları tam veren kimse ikinci durağa geçer. Burada, doğru sözlülük ve insanları bağışlamak huyundan sorguya çekilirler. İnsanları bağışlayan kimseyi, Allah da bağışlar. Böylece üçüncü durağa geçer. Bu kez iyiliği emretmekle ilgili sorguya çekilir. İyiliği emretmiş ise, dördüncü durağa geçer. Burada kötülükten alıkoyup koymadığından sorguya çekilir. Kötülükten alıkoymuşsa, beşinci durağa geçer. Burada ise, iyi ahlâktan sorguya çekilir. İyi ahlâklı ise, altıncı durağa geçer. Burada Allah için sevmek ve Allah için nefret etmekten sorguya çekilir. Allah için seven ve Allah için nefret eden birisiyse, yedinci durağa geçer. Burada haram maldan sorguya çekilir. Haram maldan herhangi bir şey almamışsa, sekizinci durağa geçer.

Bu kez şarap içmekten sorguya çekilir. Şaraptan biraz bile içmemişse, dokuzuncu durağa geçer. Orada zinadan sorguya çekilir. Zina etmemişse, onuncu durağa geçer. Bu kez yalan konuşmaktan sorguya çekilir. Yalan söylememişse, on birinci durağa geçer. Orada yalan yeminden sorguya çekilir. Yalan yere yemin etmemişse, on ikinci durağa geçer. Bu kez faizden sorguya çekilir. Faiz yememişse, on üçüncü durağa geçer. Bu kez iffetli kadınlara iftira edip etmediğinden sorguya çekilir. İffetli kadınlara iftira etmemiş ya da herhangi bir insana iftira atmamışsa, on dördüncü durağa geçer. Bu kez yalan tanıklıktan sorguya çekilir. Yalan yere tanıklık etmemişse, on beşinci durağa geçer. Orada bühtandan sorguya çekilir. Bir Müslüman'a bühtanda bulunmamışsa, geçer ve Hamd Sancağının altına yerleşir. Bu insanın defteri sağ elinden verilir, defteri (hangi eliyle alacağının) sıkıntısından ve korkusundan kurtulur, kolay bir şekilde hesaba çekilir. Bu günahlardan birini işleyip dünyadan tövbe etmeksizin ayrılırsa, on beş duraktan her birinde kor-

ku, tasa, endişe, üzüntü, açlık ve susuzluk içinde bin sene kalır. En sonunda Allah, onun hakkında dilediği şekilde hüküm verir.

(Defterlerin Sağ veya Sol Elden Alınması ve Okunması)

'Sonra insanlar, bin seneliğine defterlerinin okunma (durağına) yerleştirilir. İnsan, malını yoksulluk, ihtiyaç ve yitiklik günü için önceden göndermiş cömert biriyse, defterini okur ve okuması kolaylaşır, cennet elbiselerinden giyer, cennet taçlarından başına taç konulur, Rahman'ın Arşının altında güvenli ve mutmain bir şekilde oturtulur. Malını yoksunluk ve ihtiyaç günü önceden harcamamış bir cimri ise defteri sol tarafından kendisine verilir. Ona ateşten bir parça kesilerek verilir. Yaratıkların tepesinde, bin sene açlık, susuzluk, çıplak, üzüntü, keder, hüzün, rezillik içinde bekler. En sonunda Allah onun hakkında dilediği şekilde hüküm verir.

'Sonra insanlar (amellerin tartıldığı) teraziye götürülür. Terazi bin sene boyunca oraya yerleştirilmiştir. İyilikleri ağır basan kimse, başarıya erer ve göz açıp kapatmalık bir sürede kurtulur. Terazisinin iyilikler yönü hafif gelip günahları ağır basan kimse ise, terazide bin sene tasa, üzüntü, hüzün, azap, açlık, susuzluk içinde hapis kalır. En sonunda Allah, onun hakkında dilediği şekilde hüküm verir.

(Allah'ın Önünde Durulan On İki Durak)

'Sonra yaratıklar Allah'ın önündeki on iki duraktan birine çağrılır. Her bir durakta (kalmanın süresi) bin senedir. İlk durakta insan köle azat edip etmediğinden sorguya çekilir. Köle azat etmişse, Allah onun boynunu ateşten azat eder ve ikinci durağa geçer. Bu kez Kuran'dan, Kuran'ı ezberlemek ve okumaktan sorguya çekilir. Bunları tam yapmışsa, üçüncü durağa geçer. Burada ise, cihattan sorguya çekilir. Allah yolunda sadece O'nun rızası için cihat etmişse dördüncü durağa geçer. Burada ise, dedikodudan sorguya çekilir. Gıybet etmemişse beşinci durağa geçer. Burada söz taşımaktan sorguya çekilir. Söz taşımamış birisiyse altıncı durağa geçer. Bu kez yalandan sorguya çekilir. Yalancı birisi değilse yedinci durağa geçer.'

'Bu kez bilgi peşinde koşup koşmamaktan sorguya çekilir. Bilgiyi aramış ve onunla amel etmişse sekizinci durağa geçer. Bu kez kendini

beğenmek duygusundan sorguya çekilir. Dindarlığında ya da dünyevi bir işinde veya bilgisiyle ilgili bir konuda kendini beğenmiş değilse dokuzuncu durağa geçer. Bu kez büyüklenme duygusundan sorguya çekilir. Herhangi bir insana karşı büyüklük taslamamışsa onuncu durağa geçer. Bu kez Allah'ın rahmetinden sorguya çekilir. Allah'ın rahmetinden ümit kesmemişse on birinci durağa geçer. Bu kez Allah'ın tuzağından güvende olup olmamaktan sorguya çekilir. Allah'ın tuzağından emin olmamışsa on ikinci durağa geçer. Bu kez komşu hakkından sorguya çekilir. Komşu hakkını yerine getirmişse gözleri parlak, kalbi rahat, yüzü aydınlık, elbiselerini giymiş, güleç, sevinçli bir şekilde Allah'ın önüne oturtulur. Rabbi ona -hoş geldin- der, kendisinden razı olmakla onu müjdeler. Bu esnada kul sadece Allah'ın bilebileceği şekilde sevinir. Bunlardan herhangi birini eksik yapmış ve tövbe etmeden ölmüşse, her durakta bin sene kalır. En sonunda Allah onun hakkında dilediği gibi hüküm verir.'

(Cehennem Üzerindeki Köprü)

'Sonra yaratıklara *sırat'a* gitmeleri emredilir, onlar da sırata ulaşır. Daha önce, sıratta cehennem üstünde köprüler kurulmuştur. Bu köprüler, kıldan ince kılıçtan keskindir. Köprüler kırk bin sene cehennemde gizli kalmıştır. Cehennemin alevi ise, köprünün yanlarından yükselir. Köprülerin üzerinde, dikenler, kancalar ve çengeller vardır. Köprülerin sayısı yedidir. Bütün kullar köprülerin üzerinde toplanır. Her köprü üzerinde ise, toplamı üç bin senelik yolu olan sarp tepeler vardır. Yolun bin senesi yokuş, bin senesi düz, bin senesi ise iniştir. Bu durum, '*Rabbin gözetleme yerindedir*'[568] ayetinde belirtilir. Başka bir ifadeyle, Rabbin o köprüler üzerinde bulunur. Melekler ise, kulları Allah'a iman edip etmediklerinden sorguya çekmek üzere, köprüler üzerinde yaratıkları gözetler. Bir insan Allah'a iman etmiş olarak ihlaslı ve inancına kuşku ve tereddüt karıştırmaksızın imanını getirmişse ikinci köprüye geçer.

İkinci köprüde, namazdan sorguya çekilir. Namazı tam olarak getirmişse, üçüncü köprüye geçer. Bu kez zekâttan sorguya çekilir. Zekâtı tam olarak getirmişse dördüncü köprüye geçer. Bu kez oruçtan sorguya çekilir. Orucu tam olarak getirmişse beşinci köprüye geçer. Bu kez haccdan sorguya çekilir. Onu tam olarak getirmişse altıncı köprüye geçer. Bu kez temizlikten sorguya çekilir. Temizliği tam olarak getirmişse ye-

dinci köprüye geçer. Bu kez haksızlık yapıp yapmadığından sorguya çekilir. Herhangi bir insana haksızlık yapmamışsa, cennete geçer. Bunlardan herhangi birisinde eksikliği varsa, her köprüde bin sene hapsedilir. En sonunda Allah, onun hakkında dilediği şekilde hüküm verir.

Ravi, hadisi sonuna kadar zikretti. Hadisin devamı -Allah izin verirse- cennet bahsinde gelecektir. Çünkü hadisin o bölümü cennetle ilgilidir. İnsanın kendisinde diriltileceği ahiret yaratılışını berzah bölümünde zikretmedik. Çünkü ahiretin yaratılışı hayalî değil, duyulur bir yaratılıştır. Kıyamet de gerçek bir şeydir ve mevcuttur, insanın dünyadaki durumu gibi duyusaldır. Bu nedenle hadisin devamını o bölüme bıraktık.

VASIL

(Haşr ve Neşr)

Bilmelisin ki: İnsanlar yeniden yaratılış hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı müminler, bedenlerin diriltileceğini kabul etmiştir. Yeniden yaratmayı ve ahiretteki yaratılışı -duyulur değil- aklî durumlar olarak yorumlayan insanların görüşlerini ele almayacağız. Böyle bir yorum, işin kendiliğindeki durumuna aykırıdır. Çünkü bu yorum sahibi orada bedenlerin yaratılışı ve ruhların yaratılışı diye iki yaratılış tarzı bulunduğu anlamamıştır. Bu ikincisi, manevi yaratılıştır. Onlar, manevi yaratılışı kabul etmişken duyulur yaratılışı kabul etmemişlerdir. Biz ise, (gerçeğe) aykırı düşünen kimsenin ruhsal-manevi yaratılış hakkında söylediğini de kabul ediyoruz, sadece onun farklı düşündüğü konuyu kabul etmiyoruz. Çünkü insanın ölmesi, onun kıyametidir. Fakat bu küçük kıyamettir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle der: 'Kim ölmüşse, onun kıyameti kopmuştur.' Haşr ise, tikel nefislerin tümel nefiste toplanmasıdır. Bütün bunlar, muhalifin söylediği benim de kabul ettiğim hususlardır. Muhalifin kıyamet hakkındaki görüşleri burada biter.

Bizzat bu noktada, tenasühü benimseyenler ile benimsemeyenler görüş ayrılığına düşer. Onların hepsi akılcı-teorik düşünceyi benimsemiş kimselerdir. Bütün bu konularda ise, ayet ve bazı rivayetlerin zâhiri

anlamlarından kanıt getirirler. O kanıtları zikredip haklarında konuşsaydık, onlarla tartışalım ve söylediklerini inceleyelim derken söz uzardı. Bu konularda söz konusu insanlardan herhangi bir yolu tutan herkesin gerçek ve sahih bir yönü vardır. Başka bir ifadeyle (ahiretteki durumları akledilir durumlar sayan) o yorumu benimseyen insan, Şâri'nin maksadının bir yönünü anlamışken, başkalarının anladığı hususun bilgisinden mahrum kalmıştır. Başkasının anladığı ise, duyulur bedenlerdeki duyulur yaratılış, duyulur terazinin varlığı, duyulur köprü, duyulur cennet ve cehennemin varlığıdır. Bütün bunlar gerçektir ve (Allah'ın) kudretini (ifade etmede) daha büyük işlerdir.

Doğa ilminde, doğal cisimlerin sonsuza değin, hatta sürekli bir var oluşla iki dünyada kalabileceği kabul edilir. İnsanlar, doğanın durumundan sadece Allah'ın bu konuda onlara verdiği kadar bilgi öğrenebilir. Bunlar, onlara görünen feleklerin ve yedi gezegenin hareketleridir. Bu nedenle insanlar, doğal ömrü bu hükmün gerektirdiği yüz yirmi sene saymıştır. İnsan bu süreden fazla yaşadığında ise, (doğa ilmi bakımından) bilinmeyen bir ömür yaşar. Gerçi o da doğanın bir parçasıdır ve doğanın dışına çıkmaz. Fakat doğa ilmi, söz konusu ömrün süresi hakkında belirli ve kesin bir yargı verecek bir bilgiye sahip değildir. Öyleyse, bir insanın ömrü doğal ömrü bir veya daha fazla (sene) aşarsa, bunu binlerce sene aşması mümkün olabileceği gibi ömrünün sürekli olması da mümkündür.

Şeriat dünya hayatının süresinin bitip *'herkesin öleceğini'*,[569] tekrar dirilişi, ahireti ve orada ahiret yaratılışıyla sonsuza değin yerleşmeyi bildirmeseydi, bunların bilgisine ulaşamayacağımız gibi ölüm, yerleşme, ahiret dirilişi ve başka bir yaratılış, cennet, nimet ve azabı gibi bütün bu durumları kestiremezdik. Ahiret hayatında duyulur bir yemekle, duyulur bir içmeyle, duyulur bir cinsel ilişkiyle, doğal alışkanlıktaki gibi bir kıyafet giymeyle yerleşeceğimizi (şeriat bildirmeseydi bilemezdik). Allah'ın bilgisi ise daha geniş ve daha yetkindir.

Akıl ve duyuyu, akledilir ve duyuluru bir araya getirmek, kudretin büyüklüğünden olduğu gibi aynı zamanda ilahi yetkinliği (göstermesi bakımından) daha tam bir iştir. Bunun böyle olması, mümkünlerden her bir sınıfta *'görünen ve görünmeyeni bilen'*in[570] hükmünün sürmesi

içindir. Bunun yanı sıra, ez-Zâhir ve el-Bâtın'ın her sınıfta bir hükmünün olması içindir.

(Kıyametteki Yaratma Hem Bedensel Hem de Ruhsaldır)

Söylenenleri anladıysan, Hakkın razı olacağı bir duruma ulaştın demektir. Bildiğin gibi, peygamber ve müminlerin Allah'tan öğrendikleri bilgi, ilahi feyizden yoksun olarak tek başına insanların akılların verisinden öğrendikleri bilgilerden daha geniş bir ilgi alanına sahiptir. Öyleyse, kendisine karşı samimi olan herkese yaraşan şey, peygamber ve nebilerin her iki yorumla da, başka bir ifadeyle duyulur ve akledilir diriliş hakkındaki sözlerine dönmektir (kabul etmektir). Çünkü aklın bu konuda duyulur dirilişi veya dirilişi kabul edenlerin yorumuna karşı, şeriatların bildirdiği şeyi imkansız sayabilecek bir kanıtı yoktur. İmkânın hükmü ise kalıcıdır. Tercih eden, mevcuttur. Nasıl olur da (bedenle diriliş) imkansız sayılabilir ki? Şairin şu dizeleri ne güzeldir!

Müneccim ve doktor zannetti ki:
Bedenler diriltilmeyecek. İkisine de dedim ki:

Sizin söylediğiniz doğruysa, ben bir zarar görmem
Ama benim sözüm doğruysa, esas zararda olan sizsiniz!

Şairin 'esas zararda olan sizsiniz' ifadesi, müneccim ve doktorun peygamberlerin getirdiği ayetlerin zâhirine inanmamalarına işaret eder. 'Ben bir zarar görmem', çünkü ben, sizin gibi manevi-akledilir işlere inandığım gibi aynı zamanda buna sizin kendisine inanmadığınız başka bir şeyi daha ekledim. Şairin 'doğruysa' ifadesiyle, kendisinin herhangi bir kuşku taşıdığı anlaşılmamalıdır. Bu ifade, hasımların mezhebine göre söylenmiş bir sözdür. Bu gibi ifadeler sıkça kullanılır.

Bu ifadelerim üzerinde düşününüz! Kendini imana zorla ki, Allah'ın izniyle kazançlı çıkasın ve mutlu olasın!

(Dirilişin Niteliği)

Bu meseleyi ortaya koyduktan sonra, bilmelisin ki: Ahiretteki yaratılış hakkında duyusal yaratılışı kabul eden müminler arasında ortaya çıkan görüş ayrılığı, yeniden yaratmanın niteliğiyle ilgili bir durumdur.

Bir kısmı, insanların yeniden yaratılmasının tıpkı ilk yaratılışlarındaki gibi cinsel ilişki, çoğalma ve topraktan ve üfleme şeklinde olacağını ileri sürmüştür. Âdem, Havva ve onların çocuklarında cinsel birleşmeyle bu tür yaratma gerçekleşmiştir. Bu durum, insan türündeki son çocuğa kadar sürer. (Yeniden yaratılış böyle ise bu kez ahirette) Bunların hepsi, kısa bir zamanda ve Hakkın belirleyeceği kısa bir sürede gerçekleşir. Nitekim Şeyh Ebu'l-Kasım b. el-Kasî, 'sizi yarattığı gibi yeniden yaratacaktır' ayetini yorumlarken *Halü'n-Na'leyn* isimli kitabında böyle iddia eder. Bunun onun kendi görüşü olup olmadığını bilemiyorum. Yoksa, gerçekte onu söyleyen insanın sözünü mü açıklamak istemişti? Söz konusu kimse, o sözü söyleyen 'Halfullah' adlı bir ümmiydi.

Bazı müminler ise, 'gök, meniye benzer bir yağmur yağdırır, yeryüzü hamile kalır' şeklindeki bir hadisi benimsemiştir. Bu sayede ahiret yaratılışı ortaya çıkar. Allah Teala'nın bizim hakkımızda '*sizi yarattığı gibi tekrar diriltecektir*'[571] ayetine gelince bu ayet '*ilk yaratılışı öğrendiniz, öğüt almaz mısınız?*'[572] ve '*sizi yarattığımız gibi tekrar yaracağız, bu bizim üzerimizdeki bir vaattir*'[573] ayetlerinde belirtilen durumdur. Allah bu ayetlerde bize ilk yaratmanın bir örneğe dayanmaksızın gerçekleştiğini, ahiretteki yaratılışın da bir örnek olmaksızın gerçekleşeceğini bildirmiştir. Bununla beraber o, hiç kuşkusuz, duyulur bir yaratmadır. Hz. Peygamber, cennet ve cehennemliklerin yaşadığı durumu bu dünya hayatındakinden farklı bir şekilde belirtmiştir. Buradan ise şunu öğrendik: Söz konusu farklılık, onların kendisine göre yaratıldığı önceki bir örneğe göre yaratılmamış olmalarıyla ilgilidir. Bunun böyle olması, kudretin daha büyük olmasından kaynaklanır.

Allah Teala'nın '*bu, kendisine daha kolay gelir*'[574] ayetinde kastedilen durum ise söylediğimize zarar vermez. Çünkü ilk yaratılışın örneksiz bir yaratma olduğunu, başka bir anlatımla yaratanın düşünüp, ölçüp, inceleyip, en sonunda bir şeyi yarattığını var sayalım. Söz konusu şeyin ilkine benzer veya ona ilave olacak şekilde başka bir yaratılışla yeniden yaratılışı ise, işleri kendi fikriyle öğrenen kimseye (insana) göre, örneksiz yaratmaya ve tasarlamaya daha yakın bir şeydir. Hâlbuki Allah, bir şey düşünerek ve tasarlayarak yapmaktan münezzeh ve yücedir! Binaenaleyh Allah, âleme (varlık) veren, fakat ondan (bir şey) almayandır. O'nun herhangi bir şey hakkındaki bilgisi yenilenmez. Allah, sonsuz

şeyleri tümel bir bilgiyle bilendir. Böylelikle özette ayrıntıyı bilir. O'nun celaline böylesi yaraşır!

(Kuyruk Sokumu)

Allah ahirette insanı kuyruk sokumundan yaratır. Kuyruk sokumu, bu dünya yaratılışından kalan kısım ve onun kökenidir. Böylelikle ahiret yaratılışının unsurları onun üzerinde birleştirilir. Bu bağlamda Ebû Hamid'e gelince (Gazâlî), o, hadiste zikredilen kuyruk sokumunun *nefs* olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre ahiret yaratılışı bu nefs üzerinde gerçekleşir. Ebû Zeyd er-Rakrâkî gibi başka kimseler ise kuyruk sokumunun bu dünya yaratılışından geriye kalan ve başkalaşmayan *cevher-i fert* olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, ahirette yaratılış söz konusu şey üzere gerçekleşir. Bunların her biri ihtimal dahilindedir ve asıl ilkelerden herhangi birine zarar vermez. Bunlardan her bir yorumun kastedilmesi mümkündür. Kendisinde herhangi bir tereddüt taşımadığım keşifte bana gelen bilgi ise, kuyruk sokumunun yaratılışın kendisiyle bilfiil varlık kazandığı şey olduğudur. Söz konusu şey, eskimez, başka bir ifadeyle eskimeye konu olmaz.

Allah ahiret yaratılışını inşa eder, onu düzenler ve itidal verir. Bununla birlikte orada inşa edilen şeyler dış varlıklarıyla cevherlerdir. Çünkü yokluktan varlığa çıkan zatların hakikatleri var olduktan sonra bir daha kaybolmaz. Fakat karışımlar nedeniyle onların suretleri değişir. Bu suretleri meydana getiren karışımlar ise, *'el-Aziz ve el-Hakim Allah'ın belirlemesine göre'*[575] onlara ilişen arazlardır. Bu suretler hazır hale geldiğinde, tıpkı yanan bir ot gibi olurlar. Bahsettiğimiz şey, ruhları kabul etmek için istidadın meydana gelmesidir. Bedenlerde meydana gelen istidat, tutuşmayı kabul etmek için otun içerdiği ateşe istidatlı olma haline benzer. Berzahtaki suretler ise, ruhlar ile tutuşan kandiller gibidir. Böylelikle İsrafil bir kez üfler. Bu üfleme o berzah suretlerine temas eder ve onları söndürür. Hemen ardından diğer, ikinci üfleme tutuşma için istidatlı surete gelir. Kastedilen diğer yaratılıştır. Böylelikle berzahtaki suretler ruhlarıyla 'tutuşur.' Bir anda hepsi bakışarak ayağa kalkarlar.

Böylelikle suretler canlı, Allah'ın kendilerine söylettiği şeyleri konuşan kimseler olarak bilfiil var olur. Bir kısmı Allah'ın övgüsünü yerine getirirken bir kısmı, *'bizi kabirlerimizden kim çıkardı'*[576] der. Başka biri, *'öldürdükten sonra bizi dirilten ve dönüşün kendisine olduğu kimseyi ten-*

zih ederiz"[577] der. Herkes bilgisine göre konuşur. Herkes berzahtaki halini unutur ve içinde bulunduğu durumun uyanığın tahayyül ettiği gibi bir uyku olduğunu zanneder. Daha önce, ölmüş ve berzaha göçmüşken orada uyanık olan kimse gibiydi. Dünya hayatı ise, onun için bir uyku gibi olmuştu.

Ahirette insan, dünya ve berzahtaki durumunun *uyku içinde uyku* olduğuna inanır. Gerçek uyanıklık, ahiret hayatındaki halidir. Bu halindeyken şöyle der: 'İnsan dünyada uykudadır. Sonra ölerek berzaha göçer. Berzahta ise, uykusundan uyandığını gören insanın durumundadır. Bundan sonra ise, uyanıklık ahiret hayatındadır. Bu uyanıklık, herhangi bir şekilde uyku içermez. Hz. Peygamber 'İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar' buyurur. Öyleyse, dünya berzaha göre uyku içinde uykudur. Çünkü berzah gerçek duruma daha yakındır. Şu halde o, uyanıklığa daha uygundur. Berzah ise, kıyamet günündeki ahiret hayatına göre uykudur. Bunu bilmelisin!

(Gelmiş ve Geçmiş İnsanların Efendisinin Büyük Şefaati)

İnsanlar (kabirlerinden) kalkıp yeryüzü uzatılıp gök parçalandığında, yıldızlar dökülüp güneş dürüldüğünde, ay söndürüldüğünde, vahşiler toplandığında, denizler tutuşturulduğunda, nefisler bedenleriyle birleştirildiğinde, melekler göklerin burçlarına indiğinde, Rabbimiz karanlık bulutlar içinde gelir ve biri şöyle bağırır: 'Ey mutlular!' Ardından onlardan daha önce zikrettiğimiz üç grubu alır. Cehennemden bir boyun çıkar ve zikrettiğimiz kimselerin içinden üç sınıfı çeker alır. İnsanlar heyecanlanır, sıcaklık artar. İnsanlar tere batar, iş ciddileşir, durum çetin bir hal alır. Bir sessizlik olur ve 'sadece fısıltı duyulur.' Cehennem getirilir, insanların bekleyişi uzadıkça uzar. Hakkın kendilerinden neyi isteyeceğini bilmezler. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

'İnsanlar birbirlerine şöyle derler: 'Haydi! Babamız Âdem'e gidelim ve içinde bulunduğumuz durumdan bizi kurtarması için Rabbimize yalvarmasını rica edelim. Uzun süredir, böyle bekliyoruz.' Âdem'e gelirler ve isteklerini bildirirler. Âdem şöyle der: 'Allah bugün daha önce hiçbir benzeri olmayacak şekilde öfkelenmiştir. Daha sonra da bir daha böyle öfkelenmeyecektir.' Onlara kendi hatasını hatırlatır ve Rabbinden (kulları o halden çıkarmasını) istemekten utanır. Bu kez insanlar, Nuh'a gelir ve aynı şeyi ondan isterler. Nuh da Âdem'in söylediğinin benzerini

söyler. Kavmine yaptığı bedduayı ve 'Onlar günahkâr ve kâfirden başkasını doğurmazlar' demesini hatırlatır. Bu bağlamda Nuh'un azarlandığı husus, bizzat (bed)dua etmesi değil, 'Onlar günahkâr ve kâfirden başkasını doğurmaz' demesiydi. Sonra İbrahim Peygambere gelip daha önceki peygamberlere söylediklerini ona söylerler. İbrahim de önceki peygamberlerin söylediklerini söyler. Söylediği 'üç yalanı' onlara hatırlatır. Sonra insanlar, Musa ve İsa'ya gelir ve her birisine Âdem'e söylediklerinin benzerini söylerler. Peygamberler de Âdem'in verdiği cevabın benzerini verir.

En sonunda, kıyamet günü insanların efendisi olan Hz. Muhammed'e gelirler ve ona peygamberlere söylediklerini arz ederler. Bunun üzerine Hz. Muhammed 'Şefaat benim işim!' der. Kastedilen şey, Allah'ın kıyamet günü kendisine vermeyi taahhüt ettiği makam-ı mahmûd'dur (övülmüş makam). Hz. Muhammed gelir, secdeye kapanır, o esnada Allah'ın kendisine ilham ettiği ve peygamberin daha önce bilmediği çeşitli övgülerle O'nu över. Sonra yaratıklar için şefaat kapısını açmasını ister. Bunun üzerine Allah, o kapıyı açar. Böylece meleklere, peygamberlere, nebilere ve müminlere şefaat etme izni verilir.' Bu nedenle Hz. Muhammed kıyamet gününde bütün insanların efendisi olur. Çünkü o, Allah katında meleklerin ve peygamberlerin şefaat etmesi için şefaat etmiştir.

Buna rağmen Hz. Muhammed saygısını takınmış ve 'Ben insanların efendisiyim' demiş, fakat içine meleklerin de girdiği 'tüm yaratıkların efendisiyim' dememiştir. Hâlbuki Hz. Muhammed'in o gün bütün yaratıklar üzerinde otoritesi ortaya çıkar. Çünkü Hz. Muhammed için bütün peygamberlerin makamları birleştirilmiştir. Hâlbuki bütün isimlerin bilgisinin kendisine tahsis edilmesi nedeniyle Âdem'in meleklere karşı ortaya çıkan üstünlüğü Hz. Peygamber için ortaya çıkmış değildi. Kıyamet günü geldiğinde ise, bütün yaratıklar; melekler, insanlar, kısaca Âdem ve onun dışındaki herkes, şefaat kapısını açması ve Allah katında sahip olduğu makamı ortaya çıkarması için Hz. Muhammed'e muhtaçtır. Çünkü bu esnada ilahi kahır ve en büyük ceberut, bütün yaratıkları susturmuştur. Hz. Peygamber'e verilen makam ise, ona ihtiyacın arttığı bir günde Âdem'in makamı gibi ve ondan daha üstündü. Nitekim o günde Hakkın tecelli edeceği söylenen gazabı bunu gösterir. Hâlbuki Allah, daha önce Âdem'in hikâyesinde böyle öfkelenmemişti.

Bütün bunlar ise, Hz. Peygamber'inin değerinin büyüklüğünü gösterir. Hz. Peygamber, Allah'ın böylesine öfkeli durumuna rağmen, kendisinden rica edilen hususta Allah'a yakarmaya cesaret edebilmiştir.

(Hakkın Kıyamet Günü Suretlerde Tecelli Etmesi)

Allah Hz. Peygamberin duasına olumlu karşılık verir: Teraziler konulur, defterler açılır, sırat köprüsü (cehennem üzerine) uzatılır, şefaate başlanır. İlk şefaat edenler meleklerdir. Sonra peygamberler, sonra müminler şefaat eder. Geride ise, merhametlilerin merhametlisi kalır. Burada, pek çok ayrıntı vardır ki, onlardan bahsetsek söz uzardı. Çünkü bu mesele, önemli bir konudur. Hak bu günde tecelli eder ve şöyle der: 'Her ümmet taptığının peşinden gitsin.' Sonunda, içlerinde ikiyüzlüler bulunduğu halde, bu ümmet kalır. Hak daha önce kendisinde tecelli ettiği suretlerin en bayağısında bu ümmete tecelli eder ve şöyle der: 'Ben sizin Rabbinizim!' Onlar 'Senden Allah'a sığınırız! Biz, Rabbimiz gelinceye kadar burada bekleyeceğiz' derler. Allah, 'sizinle Rabbiniz arasında onu tanımanızı sağlayan bir alamet var mıdır?' diye sorar. Onlar da 'evet!' diye karşılık verir. Allah, onların bu alamet vasıtasıyla kendisinde Rablerini tanıyacakları bir surette tecelli eder. Onlar da 'sen bizim Rabbimizsin' diye karşılık verirler.

Allah onlara secde etmelerini emreder. (Dünya hayatında) Allah'a secde eden herkes, orada Allah'a secde eder. Korkarak veya ikiyüzlüce secde edenin sırtını ise, Allah kurşundan bir tabakaya çevirir. Böyle bir insan her ne zaman secde etmek isterse, kafasının üstüne düşer. Bu durum, '*o gün topuklar açılır, onlar secdeye çağrılır ve secde edemezler*'[578] ve '*daha önce secdeye çağrılmışlardı ve onlar salim idi*'[579] ayetlerinde belirtilen haldir. 'Salim idi' ayetiyle kastedilen yer, dünya hayatıdır. Onlara görünen topuk ise, kıyamet gününün belalarından çetin bir durumdan ibarettir. (Bu yorumun dilden kanıtı olarak) Araplar, savaş şiddetlenip vaziyet çetin bir hal aldığında şöyle derler: 'Harp topuğundan çıktı (Savaş çığırından çıktı, şiddetlendi).' Aynı şekilde, '*topuk topuğa dolanır*'[580] ayeti de böyledir. Bunun anlamı, korkular ve çetin işler kıyamet günü birbirine karışır demektir.

(Aklî ve Dinî Tevhit: Cennete Girenler)

Şefaat edildiğinde, cehennemde dini anlamıyla mümin diye isimlendirilen kimse kalmaz. Herhangi bir peygamberin diliyle dini yasa haline gelmiş olmak bakımından dince belirlenmiş sayılan bir amel işleyen -isterse en küçük birim olan hardal tanesi kadar ya da ondan daha küçük olsun- herkes, peygamber ve müminlerin şefaatiyle cehennemden çıkar. Allah'ın birliğini aklî kanıtlarla bilen akılcı tevhitçiler ise cehennemde kalır. Onlar, aklî kanıtlarla Allah'ın birliğini bilen, O'na ortak koşmayan, (fakat) O'na dince geçerli bir imanla inanmayan, kendisinde herhangi bir peygambere uymuş olmak bakımından hiçbir iyilik yapmamış kimselerdir. Dolayısıyla onlar, (dince geçerli) imandan bir zerre ya da daha azı bulunmayan insanlardır. İşte o insanları merhametlilerin en merhametlisi cehennemden çıkarır. Onlar, hiçbir iyilik yapmamışlardır. Başka bir ifadeyle, dince tespit edilmiş olması bakımından dinî herhangi bir iyilik yapmamışlardır. İmandan daha büyük bir iyilik yoktur, onlar ise iman etmemişlerdir.

Bu hadisi Osman b. Affan rivayet etmiş, İmam Müslim el-Haccac Sahih'inde zikretmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bilerek ölen.' Burada Hz. Peygamber 'iman ederek' dememiştir. (Tekrar hadise dönersek) 'Allah'tan başka ilâh olmadığını bilerek ölen kimse, cennete girer.' Hz. Peygamber 'söyleyen' dememiş, özellikle 'bilgiyi' tercih etmiştir. Cehennemdeyken bu insanlar hakkında Allah'ın inayeti (azaptan) öne geçer. Çünkü cehennem, herhangi bir şekilde Allah'ı birleyen insanın ebedi olarak (kendisinde) kalmasını kabul etmez. Tevhidin en yetkin yönlerinden birisiyse, bilgiden dolayı (Allah'ı) birlemektir. Böyle bir insan, bilgiyle imanı birleştirmiş demektir.

Şöyle bir eleştiri yöneltebilirsin: 'İblis de Allah'ın bir olduğunu bilir.' 'Haklısın' deriz. 'Fakat İblis ortak koşanların ilkidir. Dolayısıyla ortak koşan kimselerin vebali onun boynunadır. Onların günahlarının cezası ise, ateşten çıkmamaktır. İblis birleyerek ölmüşse bile böyledir. Nereden biliyorsun ki? Belki de, düşüncesine ilişen bir kuşku nedeniyle Allah'a ortak koşarak ölmüştür. Daha önceki bölümlerde bununla ilgili bir hususa değinmiştik. Öyleyse İblis ateşten çıkmayacaktır. Hangi nedenle ateşten çıkmayacağını ise (şirki icat ettiği için mi yoksa kendisi de sonradan müşrik olduğu için mi) en iyi Allah bilir.

Bu meseleler hakkında pek çok ilim vardır. Bunların hepsini ifadeye kalksaydık, kitaptaki amacımız olan özetleme gayesinden uzaklaşırdık. Bununla beraber, kıyamet mekânlarından çok bilinen bazı mekânları zikredeceğiz. Örnek olarak (amellerin) sunum yeri, defterlerin alınması (yeri), terazi, sırat, Araf, ölümün kurban edilmesi (yeri), cennet meydanındaki ziyafet sofrasıdır. Bunların hepsi, yedi tanedir. Aynı zamanda onlar, cehenneme ait yedi kapının olduğu gibi cennetin yedi kapısının da esaslarıdır. Çünkü sekizinci kapı, Görme Cenneti'ne aittir. O ise, cehennemde kapalı olan kapıdır. Söz konusu kapı, perde kapısıdır. Dolayısıyla hiçbir zaman açılmayacaktır. Çünkü cehennemlikler 'Rablerini görmekten perdelenirler.'

VASIL

Kıyamet Günündeki Yedi Temel Yer

(Sunum Yeri)

Bunların ikincisi, sunum yeridir. Bilmelisin ki: Bir hadiste şöyle bildirilmiştir: '*Hz. Peygamber'e 'Kolay bir şekilde hesaba çekilecektir*'[581] ayetinin anlamı sorulunca, şöyle yanıt vermiştir: 'Aişe! Kastedilen sunumdur. Hesaba çekilmede zorlanan kimseye azap edilmiştir.' Bu, yani amellerin sunumu askerin sunumuna benzer. Çünkü ameller vakfe'deki insanların sancağıdır. Allah ise, sahiptir. Askerler sancaklarıyla tanındığı gibi kıyamet günü günahkârlar da simalarından tanınır.[582]

(İkinci Yer: Defterlerin Alındığı Yer)

İlk yer defterlerin (alındığı yerdir). Allah şöyle buyurur: '*Kitabını oku! Bu gün kendin kendine yetersin.*'[583] Başka bir ayette ise '*defteri sağından verilen kimse*'[584] -ki kastedilen mümin ve mutlu insandır '*ve defteri sol tarafından verilen kimse.*'[585] Kastedilen ise, münafıktır. Çünkü kâfirin defteri yoktur. Münafık ise, imandan yoksun iken Müslümanlık kendisinden alınmamıştır. Münafık hakkında şöyle denilir: '*O, Yüce Allah'a iman etmemiştir.*'[586] (Allah'ın nitelikleri hakkında işlevsizliği benimseyen ya da ateist) Muattıla, şirk koşan kimseler, Allah'a karşı büyüklenip

Müslüman olmaya yanaşmayanlar da bu kısma girer. Çünkü münafık, malının, canının, ailesinin ve kanının korunması için görünüşte boyun eğer. İçinde ise, bu üç insan türünden birisi vardır.

Bu ayetin bu üç sınıfı içerdiğini söyledik. Çünkü 'O, Yüce Allah'a iman etmez' ayetinin anlamı, Allah'ı doğrulamaz demektir. Allah'ı doğrulamayanlar ise, iki sınıftır: Birinci sınıf Allah'ın varlığını kabul etmeyenlerdir. Onlar, *muattıla* dediğimiz kesimdir. Diğer grup ise, Allah'ın birliğini doğrulamaz. Onlar ise 'ortak koşanlardır.' 'Yüce' ifadesi ise, Allah'a karşı büyüklenenleri de ayete katar. Çünkü bir insan Allah diye isimlendirilen zatın hak ettiği büyüklüğe gerçekten inanırsa, Allah'a karşı büyüklenmez. Bir nitelikle (görünüşte Müslüman olmak) kendilerinden ayrışan münafık sınıfıyla birlikte bu üç grup, 'Cehennemlik olan kimselerdir.'

'Defteri arkasından verilen' ise, kendilerine kitap verilip o kitabı arkalarına atan ve onu değersiz bir pahaya satan kimselerdir. Kıyamet günü gelince, böyle bir insana şöyle denilir: *'Defterini arkandan al.'*[587] Başka bir ifadeyle, 'dünya hayatında kitabını attığın yerden defterini almalısın.' Kastedilen şey amel defterleri değil, onlara indirilen kitaptır. İndirilen kitabı arkasına atan kişi, kitabın (sorumluluğunun) dönmeyeceğini zannetmiş, daha doğrusu kesin olarak buna inanmıştı. Şair şöyle demiştir:

Dedim ki onlara: İki bin silâhlı adam olduğunu zannediniz.

Burada zannetmek kesin olarak inanmak demektir. (Zannın *inanç* anlamında kullanılması bağlamında) Sahih bir rivayette şöyle bildirilir: 'Allah kıyamet günü şöyle der; 'Bana kavuşmayacağını mı zannettin?' Bir ayette Allah şöyle buyurur: *'Bu sizin Allah'a karşı zannınızdır.'*[588]

(Üçüncü Yer: Terazilerin Konulduğu Yer)

Üçüncü yer ise, terazilerin konulduğu yerdir. Amelleri tartmak için teraziler konulur. Ardından, amelleriyle birlikte defterler terazilere konulurken, en sonunda insanın 'Allah'a hamd olsun' sözü teraziye konulur. Hz. Peygamber 'Allah'a hamd olsun teraziyi doldurur' buyurur. Çünkü teraziye kulların işlediği bütün iyilikler konulur. Geride ise sadece 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesi kalır. Terazinin dolması için geride sadece övgü cümlesi kalır. O da konulur ve bu sayede terazi dolar.

Çünkü terazinin kefesi, ne bir fazla ne bir eksik, insanın ameli kadardır. Bütün zikir ve ameller teraziye girerken daha önce belirttiğimiz gibi 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesi ona girmez. Bunun nedeni, her amelin kendi zıddından bir karşılığının bulunmasıdır. Böylece iyi amel, terazide o şeyin karşılığına konulur. 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesinin karşıtı ise, sadece ortak koşmak olabilir. Birlemeyle ortak koşmak ise, tek bir terazide bir araya gelmez. Çünkü insan 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesini inanarak söylerse, artık ortak koşamaz. Ortak koşarsa, bu kez 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesine inanamaz. Bu ikisini uzlaştırmak mümkün olmayınca, 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesinin diğer kefede karşıtı olacak bir cümle olmadığı gibi hiçbir şey de ondan üstün değildir. Bu nedenle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesi, teraziye girmez.

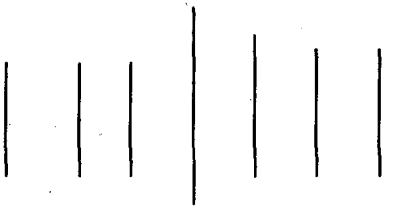
'Allah'a ortak koşanlar adına kıyamet gününde terazi koymayız.' Başka bir ifadeyle onların herhangi bir değeri olmadığı gibi onların veya Allah'a kavuşmayı yalanlayan ve ayetlerini inkâr edenlerin amelleri de tartılmaz. Çünkü Allah'a ortak koşan insanın iyi amelleri boşa gitmiştir. Dolayısıyla onların kötülüklerini tartacak herhangi bir amel yoktur. '*Kıyamet günü onlar için bir terazi ortaya koymayız.*'[589]

'Kayıtlar (sicillat) sahibine gelince.' Söz konusu kişi, hiçbir iyilik yapmamış, sadece bir gün samimice, 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesini telaffuz etmiş kimsedir. O kişinin doksan dokuz kötülük kaydının karşısına bu ifade konulur. Her bir günah kaydı, doğuyla batı arasındaki mesafe kadardır. Bütün bu kötülüklerin karşısına tek bir cümlenin konulmasının nedeni, başka herhangi bir iyi amelinin olmayışıdır. Terazisinin kefesi ise, bütün günahlarından ağır gelir ve günah kayıtları dağılır, insan hayrete düşer.

Teraziye iyisiyle kötüsüyle ruh amelleri girer: Bunlar göz, kulak, dil, el, mide, cinsel uzuv ve ayaktır. Bâtınî amelleri ise, duyulur teraziye girmez. Fakat onlarda adalet uygulanır. Söz konusu olan, manevi-hüküm terazisidir. Bu terazi, duyulur için duyulur, manevi şeyler için ise manevidir. Her şeye kendi benzeriyle karşılık verilir. Bu nedenle ameller yazılı olmaları bakımından tartılır.

(Dördüncü Yer: Yol)

Dördüncü yer, sırat yoludur. Söz konusu yol, dünyada anlam olarak, orada ise duyulur bir şekilde dikilmiş terazidir. Allah bize şöyle der: *'Bu benim dosdoğru yolumdur, ona uyunuz. Başka yollara uymayınız, sizi yolundan ayırır.'*[590] Hz. Peygamber bu ayeti okuyunca, önce bir çizgi çizmiş, sonra da onun sağında ve solunda şöyle bir takım çizgiler daha çizmiştir:

İşte bu, tevhit yolu ve onun ayrılmaz özellikleridir. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'İnsanlarla 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyene kadar savaşmak bana emredildi.' Bunu söylediklerinde ise, İslam'ın hakkının dışında kan ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesapları ise Allah'a kalmıştır.' 'Hesapları Allah'a kalmıştır' ifadesiyle insanların bu cümleyi inanarak söyleyip söylemediklerini Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceğini kastetmiştir.

Allah'a ortak koşan insanın birlik yolundan bir nasibi yokken, (Allah'ın) varlığı hakkında nasibi vardır. Ateistin ise (muattıla), varlıktan nasibi yoktur. Öyleyse Allah'a ortak koşan kimse, Allah'ı birlememiştir. Dolayısıyla o, vakfe'den ateşe giderken ateistlerle ve 'cehennemlik olan' ateştekilerle beraberdir. Münafıklar ise, onlarla beraber değildir. Onların cennete ve cennette bulunan nimete bakmaları ve böylece nimetlenmeleri gerekir. Bu ise, onların cennet nimetlerinden nasibidir. Sonra cehenneme sevk edilirler. Bu durum, Allah'ın adaletinden kaynaklanır. Başka bir ifadeyle, amellerine karşılık verilmiştir.

Cehennemde ebedi kalmayan kimseler yolda tutulur, sorguya çekilir ve kendilerine azap edilir. Yol ise, cehennem köprüsü üzerindedir ve gizlenmiştir. Köprüdeki çengellerle Allah o insanları köprü üstünde tu-

tar. Yol cehennemde olduğu için -cennete giden tek yol da onun üzerinde bulunduğu için- Allah şöyle buyurur: '*Hepiniz ona uğrar. Bu, rabbinin üzerindeki kesin bir hükümdür.*'[591] Bu sözün anlamını bilen kimse, cehennemin yerinin ne olduğunu bilir. Hz. Peygamber'e sorulduğunda yerini söyleseydi, ben de onu söylerdim. Hz. Peygamber onun hakkında susmamış ve yanıt olarak şöyle demiştir: 'Allah'ın ilmindedir.' Şu var ki ilahi emirle (bilinir). Çünkü Hz. Peygamber '*arzusundan konuşmaz.*'[592] Bu mesele dünya işlerinden değildir. Öyleyse onun hakkında susmamız, saygının gereğidir.

Bu yol nitelenirken 'kıldan ince ve kılıçtan keskin olduğu' söylenmiştir. Dünyada bu yol, şeriatın bilgisidir. Bir mesele hakkında Allah katındaki doğru yorum ve iki müçtehitten hangisinin doğru görüşe ulaştığı kesin olarak bilinmez. Bu nedenle, kanıtı ortaya koymak için bütün gayretimizi sarf ettikten sonra, güçlü zanlara göre ibadet ederiz. Ne (yalan söylemeleri mümkün olmayan bir grubun rivayeti olan) mütevatir ne de bilinen-güvenilir tek kişinin rivayetinde durum değişmez. Çünkü tevatür bilgi ifade etse bile, tevatürden çıkarılan bilgi, o lafzın kendisi veya Hz. Peygamber'in onu söylemiş veya onunla amel etmiş olmasıyla sınırlıdır. Bilgi derken kastettiğimiz şey ise, (tevatürle aktarılmış) o sözden veya davranıştan anlaşılan anlamdır. Böylece o anlamla bir mesele hakkında kesin olarak hüküm verilir. Buna ise, ancak tevatürle aktarılan açık nass vasıtasıyla ulaşılabilir. Bu anlamda *mütevatir-açık nass* ise, nadiren bulunabilir. Örnek olarak '*Bu on tam gündür*'[593] ifadesindeki 'on' kelimesinin özel anlamda on olmasını verebiliriz. Şeriata göre onun hükmü ise, dünyada kılıçtan keskin ve kıldan incedir. Öyleyse doğru hükme ulaşan kişi, bizzat bir kişidir. Farklı müçtehitler ise, (doğru hükme değil), ücrete ulaşmıştır.

Şeriat, dosdoğru yoldur. Kul namazının her rekâtında şöyle der: '*Bizi dosdoğru yola ulaştır.*'[594] Bu anlamda yol, kılıçtan keskin ve kıldan incedir. Öyleyse onun ahirette duyulur bir şekilde görünümü, dünyadakinden daha açık ve belirgindir. Bunun tek istisnası, 'basiretle Allah'a davet eden kimse'nin durumudur. Örnek olarak peygamber ve onun takipçilerini verebiliriz. Allah peygamberin takipçilerini de basiretle Allah'a davet etmede peygamberlere katmıştır. Burada basiret derken, bilgi ve keşfe göre Allah'a daveti kastediyoruz. Bir rivayette şöyle bildirilir: '(Cehennem üzerindeki) Sırat köprüsü kıyamet günü insanlara sahip

oldukları nur ölçüsünde görünür. Böylece köprü bir grup hakkında incelirken, bir grup hakkında genişler.' Bu rivayeti, *'onların nuru önlerinde yürür'* ayeti doğrular. Ayette geçen *sa'y*, yürümek demektir. Sadece yol vardır. Allah *'önlerinde'*[595] demiştir, çünkü ahirette müminin solu yoktur. Nitekim cehennemliklerin de sağ tarafı yoktur. İşte bunlar, yol üzerinde olan şeylerin hallerinin bir kısmıdır.

Daha önce söylediğimiz (köprüdeki) çengeller, kancalar ve dikenler ise, Âdemoğullarının amellerinin suretlerinden meydana gelir. İnsanların amelleri kendilerini yolda tutar. Böylece, cennete geçemedikleri gibi cehenneme de düşmezler. Daha önce belirttiğimiz gibi, en sonunda şefaat veya ilahi inayet kendilerine ulaşır. Bu hayatta kim başkasının suçunu bağışlarsa, Allah da onun günahını ahirette bağışlar. Kim işi zorlaştırmaya bakarsa, Allah da onun işini zorlaştırır. Kim affederse, Allah da onu affeder. Kim hakkını sonuna kadar alırsa, Allah da ondan hakkını sonuna kadar almak ister. Bu ümmete güçlük çıkarana, Allah da güçlük çıkarır. 'Bunlar size iade edilen amellerinizdir.' Öyleyse, güzel huylara bağlanınız! Çünkü yarın Allah, bugün O'nun kullarına davrandığınız gibi size davranacaktır. İnsan nasıl davranırsa Allah da onlara öyle davranır!

(Beşinci Yer: Araf)

Beşinci yer ise, Araf'tır. Araf, cennet ile cehennem arasındaki bir surdur. Onun içi rahmettir. Bu kısım, Araf'ın cennete bakan yönüdür. 'Dışı ise azaptır.' Bu ise cehenneme bakan kısmıdır. Terazisinin kefeleri eşit olan kimseler orada bulunur. Söz konusu insanlar, cehenneme baktıkları gibi cennete bakarlar. Onlar, bu iki yerden birisine girmelerini sağlayacak bir üstünlüğe sahip değillerdir. Secde etmeye, kıyamet gününde tekliften arda kalan şeye çağrıldıklarında hemen secde ederler. İyiliklerinin terazisi (kötülüklerine) üstün gelir ve cennete girerler. Onlar, günahları nedeniyle cehenneme bakıyorken sahip oldukları iyilikleri nedeniyle de cennete bakıp Allah'ın rahmetini görüyor ve ona tamah ediyorlardı. Bu tamahkârlıklarının sebebi ise, onların, 'Allah'tan başka ilâh yoktur' diyen insanlar arasında bulunmalarıdır. Onlar, bu ifadelerini terazilerinde görmezler. Hâlbuki *'Allah'ın zerre miktarınca kimseye haksızlık yapmayacağını'*[596] bilirler. Terazinin kefelerinden birisine bir zerre bile getirilseydi, diğer kefeden üstün olurdu. Çünkü terazinin iki

kefesi son derece dengededir. Bunun üzerine Araftakiler, Allah'ın cömertliğine ve adaletine tamah ederler. Bunun yanı sıra, 'Allah'tan başka ilâh yoktur' cümlesinin sahibine bir inayeti olmalıdır ki, onun Araftakiler üzerinde eseri ortaya çıkar.

Allah onlar hakkında şöyle der: 'Araf'ta bir takım adamlar vardır. Hepsi simalarından tanınır. Cennettekilere 'size selam olsun' diye bağırırlar. Onlar tamah ederler, fakat oraya giremezler.' Aynı şekilde şöyle bağırırlar: 'Gözleri cehennemliklere çevrildiğinde, şöyle derler: *'Rabbimiz! Bizi zalim topluluğa katma.'*[597] Burada zülüm, başka bir şey değil, Allah'a ortak koşmadır.

(Altıncı Yer: Ölümün Kurban Edilmesi)

Altıncı yer ise, ölümün kurban edildiği yerdir. Ölüm (dışta gerçekliği bulunmayan) bir nispet olsa bile, Allah onu kıyamet günü parlak bir koç suretinde ortaya çıkarır. Şöyle bağırılır: 'Ey cennetlikler!' Cennetlikler başlarını kaldırır. Bu kez 'Ey cehennemlikler!' diye bağırılır. Onlar da başlarını kaldırır. O esnada cehennemde sadece cehennemlikler bulunur. Ardından her iki gruba 'Bunu tanıyor musunuz?' diye sorulur. Onlar da, 'O ölümdür' diye cevap verir. Yahya (as.) elinde bir bıçak olduğu halde gelir ve ölümü yatırıp boğazını keser. Bir münadi bağırır: 'Cennetlikler! Artık ebedi kalıcısınız, ölüm yoktur! Cehennemlikler! Ebedi kalıcısınız, ölüm yoktur! İşte bu gün, üzülme günüdür.'

Cennetlikler ölümü görünce, onu görmekle büyük bir sevince kapılırlar ve ona şöyle derler: 'Allah seni mübarek etsin! Bizi dünya sıkıntısından kurtardın. Sen bize gelen hayırlı bir konuktun, Hakkın bize gönderdiği hayırlı bir hediyeydin sen.' Çünkü Hz. Peygamber şöyle der: 'Ölüm mümin için bir hediyedir.'

Cehennemlikler ise, ölümü gördüklerinde ondan kaçar ve ona şöyle derler: 'Sen bize gelmiş kötü bir konuktun. Bizim ile içinde yaşadığımız iyilik ve rahatlığın arasına girdin.' Sonra ona şöyle derler: 'Belki bizi öldürür de biz de içinde bulunduğumuz durumdan kurtuluruz.'

Ölümün kurban edildiği gün 'hasret günü' diye isimlendirildi. Çünkü ölüm, onların hepsini bitkin düşürür. Başka bir ifadeyle her iki grup için de ebedilik özelliğini ortaya koyar. Sonra, cehennemin kapıları bir daha açılmayacak şekilde kapanır. Ateş cehennemliklere uyar, ce-

hennemlikler ateş içinde sıkışması artsın diye, cehennemin katları birbirine girer, alt üst olur. İnsanlar ve şeytanlar orada büyüklükte bir et parçası kadar görünür. Altında büyük bir ateş olduğunda, su gibi kaynar. Böylece içinde bulunan herkes, ister yukarısında ister aşağısında olsun, döner. '*Ateşin her sönüşünde, ona ateş kattık.*'[598]

(Yedinci Yer: Hükümdarın Ziyafet Sofrası)

Yedinci yer, ziyafet sofrasıdır. Bu sofra, hükümdarın cennetliklere sunduğu ziyafet sofrasıdır. Cehennemlikler 'tasa (üzüntü) içinde' toplanırken cennetlikler ziyafet sofralarındadır. Cennetliklerin oradaki yemekleri, Yunus balığının ciğerinden arta kalandır. Ziyafet sofrasının bulunduğu meydanın toprağı ise, tıpkı güneşin kursu gibi, beyaz topraktır. Cehennemlikler için ise, (yiyecek olarak) boğadan dalak çıkarılır. Cennetlikler, Yunus balığının ciğerinden arta kalanı yer. Yunus, denizde yaşayan bir su canlısıdır. Su ise, cennete uygun hayat unsurudur. Ciğer, kanın evidir. Başka bir ifadeyle canlılık evidir. Canlılık ise, sıcak ve yaştır. Bu kanın buharı nefestir ve *hayvanî ruh* diye ifade edilmiştir. Bedenin canlılığı ona bağlıdır. Şu halde o, canlılıklarının sürmesi itibariyle, cennet ehli için bir müjdedir.

Hayvanın bedenindeki dalak, pisliklerin evidir. Çünkü dalakta bedenin pislikleri toplanır ve o, ciğerin verdiği bozuk kandır. Bu kan cehennemliklere verilir ve onlar da onu yer. Bu yemek, boğadan meydana gelir. Boğa ise, doğası soğuk ve kuruluk olan karasal bir canlıdır. Cehennem, manda biçimindedir. Boğanın dalağı, cehennemliklerin gıdasıyla güçlü bir ilişki içindedir. Dalaktaki kan netleniyle, cehennemlikler ölmez. İçinde bulunan bedenin kirleri ve kirli-acı verici kan nedeniyle ise, hayat bulmazlar ve nimetlenmezler. Böylelikle onu yemek, cehennemliklerde hastalık ve sakatlık meydana getirir.

Sonra cennetlikler cennete girer: 'Onlar oradan çıkmayacaktır.' 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yirmi sekizinci kısmın tamamlanmasıyla dördüncü sifr tamamlandı. Onu yirmi dokuzuncu kısım, onu ise otuzuncu kısım takip edecektir.

Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır.

SON NOTLAR

1 er-Rahmân 55/29.
2 er-Rahmân 55/31.
3 el-Kamer 54/50.
4 es-Secde 32/13.
5 ez-Zümer 39/19.
6 Kaf 50/29.
7 Kaf 50/29.
8 es-Secde 32/13.
9 Ğâfir 40/57.
10 Bk. er-Ra'd 13/31.
11 el-Bakara 2/253.
12 el-İsra 17/86.
13 el-İsra 17/79.
14 el-Müzemmil 73/20.
15 el-Kıyame 75/29.
16 el-İsra 17/79.
17 el-Bakara 2/255.
18 el-İsra 17/80.
19 el-İsra 17/80.
20 el-İsra 17/80.

21 el-İsra 17/81.
22 Tâha 20/114.
23 Tâha 20/114.
24 Tâha 20/111.
25 el-Cuma 62/5.
26 Bk. en-Nahl 16/40.
27 el-Hicr 15/29.
28 Tâha 20/96.
29 el-A'raf 7/54.
30 el-İsra 17/85.
31 el-A'raf 7/54.
32 Tâha 20/74.
33 el-Mü'minûn 23/108.
34 el-Câsiye 45/34.
35 et-Tevbe 9/67.
36 Tâha 20/126.
37 el-Câsiye 45/13.
38 ez-Zâriyât 51/49.
39 es-Sâffât 37/96.
40 el-Kehf 18/51.
41 Lokman 31/11.
42 el-Enbiya 21/22.
43 el-Kasas 28/83.
44 el-En'am 6/108.
45 en-Nahl 16/96.
46 el-Hadîd 57/3.
47 el-Zilzâl 99/7-8.
48 el-Hâkka 69/23.

[49] ez-Zariyât 51/23.
[50] el-Meâric 70/40.
[51] eş-Şuarâ 26/11.
[52] el-Kıyamet 75/29-30.
[53] el-Haşr 59/13.
[54] Âl-i İmrân 3/115.
[55] Fussilet 41/40.
[56] el-Enfal 8/63.
[57] Yâsin 36/12.
[58] el-Müddesir 74/31.
[59] et-Tahrîm 66/4.
[60] Hûd 11/80.
[61] er-Rahman 55/72.
[62] en-Nasr 110/1-3.
[63] en-Nasr 110/3.
[64] Ğâfir 40/60.
[65] el-En'am 6/54.
[66] el-Bakara 2/186.
[67] el-Bakara 2/40.
[68] Tâha 20/14.
[69] el-A'râf 7/151
[70] eş-Şura 42/11.
[71] el-Hadîd 57/4.
[72] Tâha 20/46.
[73] en-Necm 53/49.
[74] el-Mülk 67/1.
[75] Tâha 20/14.
[76] Tâha 20/43.

[77] Tâha 20/44.
[78] el-Kasas 28/34.
[79] el-Hadîd 57/3.
[80] Ahzâb 33/4.
[81] el-Ahzâb 33/23.
[82] en-Nûr 24/37.
[83] el-A'raf 7/46.
[84] el-Hac 22/27.
[85] el-Müzemmil 73/9.
[86] Meryem 19/64.
[87] er-Rahman 55/20.
[88] en-Nahl 16/40.
[89] el-Ankebût 29/43.
[90] er-Ra'd 13/17.
[91] el-İsra 17/81.
[92] er-Ra'd 13/17.
[93] el-Haşr 59/2.
[94] Âl-i İmrân 3/13.
[95] Âl-i İmrân 3/41.
[96] Meryem 19/29.
[97] el-Hadîd 57/3.
[98] Fâtır 35/10.
[99] el-Mâide 5/54.
[100] el-Bakara 2/186.
[101] el-Fatiha 1/5.
[102] Kaf 50/16.
[103] el-Vâkıa 56/85.
[104] el-En'am 6/97.

[105] el-A'raf 7/31.
[106] Tâha 20/12.
[107] en-Nisa 4/164.
[108] Tâha 20/5.
[109] Tâha 20/12.
[110] el-Bakara 2/282.
[111] el-Enfal 8/29.
[112] eş-Şûra 42/11.
[113] eş-Şuara 26/23.
[114] er-Rahman 55/31.
[115] ez-Zâriyât 51/56.
[116] el-Fîl 105/1.
[117] el-Kehf 18/51.
[118] el-Ğaşiye 88/17-19.
[119] el-A'raf 7/185.
[120] el-Hicr 15/42.
[121] el-Ahzâb 33/33.
[122] el-Feth 48/2.
[123] el-Hadîd 57/21.
[124] el-Hicr 15/42.
[125] eş-Şura 42/23.
[126] Hûd 11/17.
[127] Yusuf 12/108.
[128] el-Kehf 18/68.
[129] et-Talak 65/12.
[130] el-Bakara 2/282.
[131] el-Enfal 8/29.
[132] el-Kehf 18/82.

[133] el-Ahzâb 33/21.
[134] Âl-i İmrân 3/31.
[135] el-Bakara 2/109.
[136] el-Müzemmil 73/9.
[137] el-Enfal 8/17.
[138] el-En'am 6/13.
[139] Meryem 19/9.
[140] el-En'am 6/13.
[141] el-En'am 6/13
[142] el-En'am 6/90.
[143] el-A'lâ 87/1.
[144] er-Rahman 55/78.
[145] el-A'raf 7/180.
[146] er-Ra'd 13/33.
[147] es-Sâffât 61/180.
[148] el-Mü'minun 23/117.
[149] en-Nisa 4/79.
[150] en-Nisa 4/78.
[151] Tâha 20/73.
[152] el-Kasas 28/60.
[153] eş-Şuara 26/78-79.
[154] eş-Şuara 26/80.
[155] el-Kehf 18/79.
[156] el-Kehf 18/82.
[157] ez-Zümer 39/7.
[158] el-Kehf 18/81.
[159] el-Kehf 18/81.
[160] el-Enam 6/75.

[161] el-İsra 17/1.
[162] el-Kehf 18/82.
[163] el-Bakara 2/164.
[164] er-Rum 30/20.
[165] er-Rum 30/21
[166] er-Rum 30/22
[167] er-Rum 30/23
[168] el-Kasas 28/73.
[169] el-Kasas 28/73
[170] er-Rum 30/23.
[171] er-Ra'd 13/2.
[172] el-Bakara 2/171.
[173] Yunus 10/22.
[174] Yunus 10/23
[175] Yunus 10/23
[176] el-En'am 6/27.
[177] el-En'am 6/28
[178] er-Ra'd 13/4.
[179] el-Bakara 2/26.
[180] el-İnsan 76/3.
[181] en-Nahl 16/9.
[182] el-İsra 17/15
[183] en-Nahl 16/9
[184] er-Rum 30/47.
[185] el-En'am 6/54.
[186] Meryem 19/85
[187] Tâha 20/55
[188] Âl-i İmrân 3/59

[189] el-Hadîd 57/4.
[190] el-Beyyine 98/5.
[191] el-Enbiya, 21/87.
[192] el-Enbiya 21/87.
[193] Enbiya 21/88.
[194] es-Saffât 37/145.
[195] el-Mâide 5/71.
[196] el-Mâide 5/71.
[197] er-Rum 30/54.
[198] en-Nisa 4/28.
[199] el-İsra 17/110.
[200] Tâha 20/5
[201] el-Enbiya 21/107.
[202] Meryem 19/45.
[203] el-Bakara 2/210.
[204] el-Bakara 2/31.
[205] Ğâfir 40/57.
[206] eş-Şuara 26/193-194.
[207] Tâha 20/5.
[208] Yusuf 12/108.
[209] el-En'am 6/103.
[210] eş-Şura 42/11.
[211] el-En'am 6/38.
[212] el-Kehf 18/82.
[213] en-Nisa 4/113.
[214] Tâha 20/5.
[215] el-Hakka 69/17.
[216] eş-Şura 42/40.

[217] el-En'am 6/90.
[218] en-Nahl 16/44.
[219] Fatır 35/15.
[220] Âl-i İmrân 3/64.
[221] el-Fetih 48/29.
[222] el-Ahzab 33/40.
[223] eş-Şuara26/193-194.
[224] el-Fatiha 1/5.
[225] el A'raf 7/196.
[226] es-Sâffât 37/112.
[227] Al-i İmrân 3/46.
[228] el Bakara 2/130.
[229] es-Sâffât 37/89.
[230] el-Enbiya 21/63.
[231] el-Fetih 48/482.
[232] et-Tevbe 9/943.
[233] en-Neml 27/19.
[234] el-A'raf 7/196.
[235] Meryem 19/30-33.
[236] el-Bakara 2/253.
[237] Tâha 20/114.
[238] el-Haşr 59/16.
[239] Al-i İmrân 3/135.
[240] el-A'raf 7/182.
[241] el-Kehf 18/104.
[242] el-Fetih 48/2.
[243] Tâha 20/66.
[244] Tâha 20/17-18

245 Tâha 20/19-20.
246 Tâha 20/21.
247 Tâha 20/68.
248 Tâha 20/69.
249 Tâha 20/70.
250 el-Enam 6/9.
251 Tâha 20/21.
252 el-Hicr 15/42.
253 Cin 72/27.
254 Meryem 19/17.
255 Tâha 20/96.
256 el-Hac 15/1.
257 el-Bakara 2/22.
258 Lokman 31/33.
259 el-İnfitar 82/6.
260 Al-i İmrân 3/102.
261 Al-i İmrân 3/102.
262 el-Ahzab 33/70.
263 el-Mâide 5/105.
264 ez-Zariyat 51/21.
265 Fussilet 41/53.
266 el-Mâide 5/105.
267 el-Müzemmil 73/7.
268 er-Rahman 55/58.
269 er-Rahman 55/54.
270 el-Mutaffifîn 83/27.
271 er-Ra'd 13/24.
272 el-Vâkıa 56/42-44.

[273] el-Hümeze 104/4-8.
[274] el-Hümeze 104/9.
[275] el-Kâria 101/1-5.
[276] el-Hac 22/2.
[277] Abese 80/34-37.
[278] en-Nisa 4/69.
[279] el-Ahzab 33/35.
[280] el-Hadid 57/4.
[281] es-Saffât 37/137-138.
[282] ez-Zariyat 51/58.
[283] er-Rum 30/54.
[284] Sâd 38/27.
[285] er-Rum 30/54.
[286] ez-Zariyat 51/58.
[287] el-Enbiya 21/60.
[288] el-Enbiya 21/63.
[289] el-Enam 6/83.
[290] ez-Zümer 39/3.
[291] el-Enbiya 21/63.
[292] el-Enbiya 21/63.
[293] el-Enam 6/83.
[294] es-Saffât 37/95.
[295] el-Kehf 18/60.
[296] et-Tevbe 9/128.
[297] el-Kehf 18/79.
[298] el-Kehf 18/82.
[299] eş-Şuara 26/80.
[300] en-Nisa 4/79.

301 ez-Zümer 39/3.
302 el-Bakara 2/30.
303 el-İsra 17/44.
304 ed-Duhan 44/29.
305 el-Hac 22/18.
306 el-Hac 22/2.
307 el-A'raf 7/198.
308 el-A'raf 7/199.
309 el-A'raf 7/143.
310 Sad 38/85.
311 Sad 38/85.
312 er-Rahman 55/15.
313 el-A'raf 7/12.
314 el-Kehf 18/30.
315 Yusuf 12/108.
316 Âl-i İmrân 3/21.
317 el-Hadid 57/4.
318 Tâha 20/14.
319 el-İsra 17/85.
320 el-Kehf 18/65.
321 el-Enfal 8/29.
322 el-Bakara 2/282.
323 el-Enam 6/35.
324 el-Kehf 18/2.
325 İsrâ 17/85.
326 el-Alak 96/14.
327 el-Kamer 54/14.
328 Tâha 20/46.

[329] Hûd 11/123.
[330] el-Bakara 2/281.
[331] el-Mâide 5/18.
[332] Lokman 31/22.
[333] el-Bakara 2/245.
[334] el-Furkan 25/68-70.
[335] en-Nisa 4/48.
[336] ez-Zümer 39/53.
[337] Fussilet 41/42.
[338] et-Tevbe 9/111.
[339] Bk. el-Bakara 2/175.
[340] el-Alak 96/19.
[341] el-Ankebut 29/45.
[342] el-Ankebut 29/45.
[343] Muhammed 47/19.
[344] el-Mearic 70/19.
[345] el-Mearic 70/20-21.
[346] el-Haşr 59/9.
[347] eş-Şura 42/11.
[348] el-Bakara 2/183.
[349] eş-Şura 42/51.
[350] Bk. en-Nisa 4/164.
[351] Yusuf 12/75.
[352] es-Sâffât 37/164.
[353] Âl-i İmrân 3/6.
[354] Hud 11/7.
[355] en-Nahl 16/40.
[356] er-Ra'd 13/2.

[357] el-Enbiya 21/22.
[358] el-Bakara 2/167.
[359] el-Bakara 2/31.
[360] el-Bakara 2/31.
[361] Sâd 38/26.
[362] en-Nisa 4/80.
[363] en-Nisa 4/59.
[364] en-Nisa 4/59
[365] en-Nisa 4/80.
[366] el-Haşr 59/7.
[367] en-Nisa 4/59.
[368] eş-Şura 42/11.
[369] el-Alak 96/19.
[370] el-Enam 6/18.
[371] en-Nahl 16/50.
[372] el-Hadid 57/4.
[373] Hud 11/56.
[374] el-Vâkıa 56/85.
[375] eş-Şura 42/11.
[376] el-Mâide 5/48.
[377] er-Rahman 55/29.
[378] er-Rahman 55/31.
[379] Nuh 71/17.
[380] en-Nahl 16/40.
[381] el-Enbiya 21/33.
[382] Kaf 50/15.
[383] el-Furkan 25/63.
[384] Meryem 19/85.

385 el-İsra 17/110.

386 el-Fecr 89/22.

387 el-Bakara 2/245.

388 el-A'raf 7/180.

389 Bk. Âl-i İmram 3/97.

390 ez-Zariyât 51/56.

391 Tâha 20/121.

392 et-Tahrim 66/6.

393 Hud 11/56.

394 Hud 11/56.

395 el-A'raf 7/172.

396 el-A'raf 7/172.

397 el-Enbiya 21/20.

398 Fussilet 41/11.

399 Bk. Tâha 20/121.

400 ez-Zümer 39/67.

401 Meryem 19/85.

402 el-Haşr 59/22.

403 el-Haşr 59/22.

404 el-Haşr 59/23.

405 el-Haşr 59/24.

406 Hud 11/41.

407 el-Alak 96/1.

408 et-Tevbe 9/49-50.

409 el-Hicr 15/99.

410 Âl-i İmrân 3/28.

411 Muhammed 47/19.

412 el-Ahzab 33/21.

[413] el-Enam 6/90.
[414] el-Mâide 5/67.
[415] en-Nur 24/26.
[416] Meryem 19/54.
[417] el-Vâkıa 56/62.
[418] el-Bakara 2/87.
[419] el-Fatiha 1/5.
[420] Meryem 19/9.
[421] el-Hicr 15/29.
[422] Bk. Âl-i İmrân 3/49.
[423] el-Fatiha 1/5.
[424] el-Bakara 2/134.
[425] el-Mâide 5/110.
[426] Âl-i İmrân 3/49.
[427] el-İsra 17/1.
[428] el-Ahzab 33/46.
[429] Fussilet 41/53.
[430] el-Alak 96/1-5.
[431] en-Nahl 16/75.
[432] er-Rahman 55/4.
[433] en-Nisa 4/113.
[434] Âl-i İmrân 3/48.
[435] el-Kehf 18/96.
[436] el-Bakara 2/269.
[437] eş-Şems 91/8.
[438] eş-Şems 91/7
[439] Fussilet 41/42.
[440] Fussilet 41/42

[441] er-Rum 30/7.
[442] el-Kehf 18/104.
[443] et-Tevbe 9/122.
[444] el-Mücadele 58/7.
[445] el-Enam 6/112.
[446] el-Mâide 5/77.
[447] el-Enam 6/93.
[448] el-Bakara 2/104.
[449] el-Münafikun 63/1.
[450] el-Münafikun 63/1.
[451] Yusuf 12/64.
[452] el-A'raf 7/55.
[453] ez-Zümer 39/47.
[454] el-Enam 21/103.
[455] eş-Şems 91/7-8.
[456] el-İsra 17/20.
[457] el-İnfitar 82/7.
[458] en-Nisa 4/79.
[459] en-Nisa 4/78.
[460] en-Neml 27/47.
[461] eş-Şems 91/7.
[462] en-Nisa 4/80.
[463] en-Necm 53/3.
[464] Yusuf 12/53.
[465] el-İsra 17/20.
[466] el-İsra 17/20.
[467] en-Nahl 16/68.
[468] eş-Şura 42/11.

[469] eş-Şura 42/11
[470] el-A'la 87/13.
[471] Âl-i İmrân 3/97.
[472] el-Ahzab 33/40.
[473] er-Rum 30/4.
[474] es-Secde 32/5.
[475] el-Mearic 70/4.
[476] el-Enbiya 21/30.
[477] el-Enbiya 21/30
[478] el-Enbiya 21/47.
[479] el-Bakara 2/261.
[480] Tâha 20/74.
[481] el-Enbiya 21/19.
[482] Yasin 36/39.
[483] Fussilet 41/12.
[484] el-Casiye 45/13.
[485] er-Rahman 55/29.
[486] es-Secde 32/5.
[487] er-Ra'd 13/2.
[488] Âl-i İmrân 3/97.
[489] el-Ahzab 33/52.
[490] et-Talak 65/12.
[491] er-Ra'd 13/33.
[492] Fussilet 41/54.
[493] es-Sâffât 37/164.
[494] et-Talak 65/12.
[495] el-İsra 17/8.
[496] el-Bakara 2/24.

[497] el-Enbiya 21/98.
[498] eş-Şuara 26/94-95.
[499] el-Enbiya 21/20.
[500] Tâha 20/81.
[501] Kaf 50/30.
[502] en-Nisa 4/145.
[503] Sâd 38/64.
[504] eş-Şuara 26/96-97.
[505] Yasin 36/59.
[506] el-Hucurat 49/2.
[507] et-Tevbe 9/6.
[508] Tâha 20/114.
[509] el-A'raf 7/182.
[510] en-Neml 27/50.
[511] el-A'raf 7/204.
[512] Ğâfir 40/46.
[513] et-Tekvir 81/6.
[514] en-Nahl 16/116.
[515] el-Bakara 2/105.
[516] ez-Zümer 39/56.
[517] el-Mutaffifin 83/24.
[518] en-Nebe' 78/23.
[519] el-İsra 17/62.
[520] el-İsra 17/62.
[521] el-Bakara 2/268.
[522] Yasin 36/59.
[523] el-Kasas 28/38.
[524] en-Naziat 79/24.

[525] ez-Zümer 39/3.
[526] Sad 38/5.
[527] el-Hicr 15/44.
[528] Yasin 36/38.
[529] Yasin 36/40.
[530] el-İnfitar 82/11.
[531] Kaf 50/18.
[532] el-Bakara 2/261.
[533] Meryem 19/63.
[534] Kaf 50/30.
[535] Ğâfir 40/12.
[536] Âl-i İmrân 3/74.
[537] en-Nahl 16/88.
[538] el-Ankebut 29/13.
[539] el-Ankebut 29/12.
[540] el-Ankebut 29/12.
[541] Âl-i İmrân 3/90.
[542] en-Nahl 16/88.
[543] en-Nisa 4/56.
[544] el-Mearic 70/17-18.
[545] el-Müddesir 74/42-46.
[546] el-Mutaffifin 83/12.
[547] el-Mutaffifin 83/16-17.
[548] er-Rahman 55/19-20.
[549] Âl-i İmrân 3/18.
[550] el-En'am 6/103.
[551] el-Muninun 23/101.
[552] el-Hicr 15/29.

553 el-Enbiya 21/91.
554 el-Bakara 2/115.
555 Tâha 20/50.
556 el-Mutaffifin 83/6.
557 el-İnşikak 84/3.
558 el-Hakka 69/16.
559 el-İsra 17/108.
560 el-Enbiya 21/103.
561 Ğâfir 40/32-33.
562 el-İnfitar 82/6.
563 es-Secde 32/16.
564 en-Nur 24/37.
565 el-Ahzab 33/23.
566 el-Ahzab 33/24.
567 es-Sâffât 37/95.
568 el-Fecr 89/14.
569 Bk. el-Ankebut 29/57.
570 et-Tevbe 9/94.
571 el-A'raf 7/29.
572 el-Vâkıa 56/62.
573 el-Enbiya 21/104.
574 er-Rum 30/27.
575 Yasin 36/38.
576 Yasin 36/52.
577 el-Mülk 67/15.
578 el-Kalem 68/42.
579 el-Kalem 68/43.
580 el-Kıyame 75/29.

[581] el-İnşikak 84/8.
[582] er-Rahman 55/41.
[583] el-İsra 17/14.
[584] el-Hakka 69/19.
[585] el-Hakka 69/25.
[586] el-Hakka 69/33.
[587] el-İnşikak 84/10.
[588] Fussilet 41/23.
[589] el-Kehf 18/105.
[590] el-Enam 6/153.
[591] Meryem 19/71.
[592] en-Necm 53/3.
[593] el-Bakara 2/196.
[594] el-Fatiha 1/6.
[595] et-Tahrim 66/8.
[596] en-Nisa 4/40.
[597] el-A'raf 7/46-47.
[598] el-İsra 17/97.